Priit Rohtmets

Trellide taha peidetud Eesti:

vanglasüsteemi ajalugu 1918–2018

RAHVUSARHIIV Tartu 2025

Priit Rohtmets
Trellide taha peidetud Eesti: vanglasüsteemi ajalugu 1918–2018

Toimetuskolleegium: Toomas Anepaio, Marju Luts-Sootak, Tõnu Tannberg
Toimetaja Katre Kaju
Pilditoimetaja Helina Tamman
Kujundaja Kalle Müller
Kaanel: Tartu vangla S-hoone. Foto: Tarmo Haud. Justiits- ja digiministeerium
Raamat on valminud justiitsministeeriumi stipendiumi „Eesti Vabariigi vanglasüsteemi ajalooraamat" ning justiits- ja digiministeeriumi rahalisel toel
Autor tänab: Emma Bachmann, Priit Kama, Laura Kikas, Reet Kukk, Kristo Kulo, Rait Kuuse, Hannes Liivak, Villiam Linder, Silvia Luige, Maie Pihlamägi, Ave Paavo, Priit Pikamäe, Toivo Pilli, Johann-Christian Põder, Andres Põdra, Kristjan Sarv, Taavi Siru, Janis Tobreluts, Ülo Vaher, Avo Üprus

Autoriõigus tekstile: Priit Rohtmets, 2025
Autoriõigus kujundusele: Kalle Müller, 2025
Autoriõigus teosele: Rahvusarhiiv, 2025

Trükitud Tallinna Raamatutrükikojas
ISBN 978-9949-630-25-7

Saateks Rait Kuuse **9**

*

I. Eesti kinnipidamisasutused ja Vene impeeriumi vanglate korraldus Eesti omariikluse sünni eel ja ajal

Vene impeeriumi vanglasüsteem ja selle reformiplaanid 19. sajandil ja 20. sajandi alguses **15**

Enne 1917. aastat Tallinna ja Riia vangimajade inspektsiooni piirkonda kuulunud kinnipidamisasutused 17

Vene impeeriumi kinnipidamisasutused. Uute vanglate rajamine **45**

II. Vanglasüsteemi ülesehitamine Eesti Vabariigis aastatel 1918–1940

Esimesed ümberkorraldused vanglasüsteemis **61**

Andres Strandman 65

Vanglate toimetulek 1920. aastate alguses **76**

Vanglaametnike vormi kehtestamine 1920. aastate alguses 83

Vangimajade peavalitsuse nõukogu moodustamine ja pinged vangimajade ülema Andres Strandmani ümber **94**

Kohtuministeeriumist siseministeeriumi kooseisu? Muutus vangimajade peavalitsuse juhtimises **106**

August Mahoni 110
Vanglaametnike vormi uuendamine 1925. aastal ja kaasajastamine 1930. aastatel 112
Uute vanglate ehitamine 1920. aastatel ja 1930. aastate alguses **117**
Muudatused kohtuministeeriumi töös 1920. aastate lõpus ja probleemid vanglate juhtimises **124**
Aleksander Press 126
Vangide statistika 1920. aastatel **128**
Debatt vanglatööstuse üle **131**
Arutelud seadusloome ja vanglate olukorra üle 1920. aastatel **134**
Kriminaalseadustiku väljatöötamine, arutamine Riigikogus ja kehtestamine **139**
Uus vangistusseadustik **145**
Uute õigusnormide rakendamine ja vanglate võrgu parandamine 1930. aastatel **159**
Otto Treufeldt 160
Vangide statistika 1930. aastatel **165**
Vangide tööhõive ja vanglatööstus 1930. aastatel **167**
Võitlus tööpõlgurite ja sotsiaalsete probleemidega **176**
Esimesed taasühiskonnastamise katsed – vangide hooldamise seltsid. Vangide hingehoid **185**
Elu vanglas. Põgenemiskatsed **201**
Perioodi kokkuvõte **214**

III. Eesti kinnipidamisasutused ja vanglate korraldus Nõukogude ajal

Nõukogude Liidu kriminaalõigussüsteem ja vanglate korraldus. Eesti NSV kinnipidamisasutused **221**
Vanglate trööstitu olukord ja üleminekuaja arutelud vanglasüsteemi uuendamise üle **234**
Vanglasüsteemi reformimise katsed 1980. aastate lõpus ja 1990. aastate alguses. Kriminaaltäidesaatva süsteemi kontseptsioon **253**

IV. Vanglateenistus Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamise järel

Vanglasüsteemi ümberkorraldused 1990. aastate alguses **271**
Kriminaalõiguse reform 1990. aastate alguses **298**
Rahvusvaheline koostöö ja vanglate olmetingimuste parandamine 1990. aastatel **314**
Vanglate juhtimine ja tegevus alates 1994. aastast kuni aastatuhande vahetuseni **325**
Karistusõiguse reform **348**
Uute vanglate ehitamine ja vanglate võrgu ümberkorraldamine **366**
Vanglasüsteemi areng 21. sajandil **380**
Kinnipeetavate päevakava 389
Vanglaametnike haridus ja väljaõpe **391**
Kriminaalhooldussüsteemi rakendamine ja toimimine. Vangide arvu vähenemine **400**
Vaimulik töö kinnipidamisasutustes **406**
Perioodi kokkuvõte **424**

*

Lisad **431**
Kasutatud allikad ja kirjandus **447**
Summary: The History of the Estonian Prison Service from 1918 to 2018 **459**
Isikunimede register **467**

Head lugejad!

Eesti vanglad on tänapäeval meie kriminaalpoliitiliste reformide eduloo oluline osa. Vanglas viibivate inimeste arv on Eesti riigi ajaloo madalaimal tasemel, olles käesoleva raamatu valmimise ajaks jõudnud juba vähem kui 1700 kinnipeetavani. Kriminaalhooldusaluste arv on samuti vähenemas, kuid näiteks eluaegseid vange on kriminaalhooldusametnike järelevalve alla suunatud juba 8. Vanglate taristu on uus ja selleks ehitatud, mitte kohandatud. Arendatakse ja juurutatakse erinevaid e-teenuseid ning digitaliseerituse kõrge tase on teinud meie Vanglateenistusest efektiivselt toimiva riikliku struktuuri. Teekond selleni on olnud pikk ja vaevaline ning sellest ja aja jooksul omandatud õppetundidest see teos räägibki.

Eesti vanglate areng käib loomulikult ühte jalga omariiklusega. Hakkab silma teatav korduvus – vanglasüsteemi tuli üles ehitama asuda nii iseseisvuse saavutamise kui ka taasiseseisvumise järel. Väljakutse, millega mõlemal perioodil silmitsi seisti, ei olnud kergete killast, kuna asuti tööle vanglatega, mis ei kuulunud just kaasaegseimate hulka. Küllap tekib siin lugejal küsimus, kus me oleksime võinud olla okupatsioonita – kas sarnaneksime vanglate osas oma Skandinaavia naabritele,

kes on kogu maailmas tuntud oma läbimõeldud ja inimkeskse karistusning vangistuspoliitika poolest? Sõjad ja okupatsioon jätavad ohtralt ruumi mõtisklusteks.

Vanglate olukord Eesti riigi iseseisvumisel oli üsna tröödstitu. Ülerahvastatus ning vahendite puudus, aga ka kasvav kuritegevus suurendasid kitsikust. Arusaadavalt ei ole vanglad riigi esimene prioriteet, kuid näeme, et astuti mitmeid samme olukorra muutmiseks. Töötati välja uus õigusregulatsioon, kaasajastati vangistuse igapäevast korraldust ning otsiti vahendeid, et parandada ja uuendada vanglate hooneid. Ideid ja algatusi oli kahtlemata enam, kui lõpuks ellu viidi. Näiteks jäi oma vanglasaar Kesselaiule rajamata, ehkki olemas olid üsna konkreetsed kavad ja ettevalmistusigi oli selleks tehtud. Riigis toimus küllaltki aktiivne debatt erinevate muudatuste üle ka poliitilisel tasandil ning muudatusi olukorra parandamiseks tehti ohtralt.

Okupatsiooniaega ei käsitle me selles raamatus eriti põhjalikult ja seda teadliku valikuna. Taasiseseisvumisel pärandiks saadud Nõukogude vanglasüsteem oli tröödstitu ning vähe oli sellist, millele ülesehitustöös tugineda. Okupatsiooniaastakümnete pärandist vabanemine oli järgnenud reformide peamine motivaator. Vangide subkultuuri, vanglaametnike umbkeelsuse ja korruptsiooni ning laagertüüpi vanglate kontrollimatu keskkonna väljajuurimine on olnud suur pingutus. Nüüd võime sellele tagasi vaadata ning meenutada meie vanima, Tartu vangla valmimise lugu 2000-ndate alguses.

Väga oluline on mäletada ja talletada neid arenguid, milleta ei oleks meie tänapäevast Vanglateenistust ning kriminaalhooldustööd. Taasiseseisvumisele järgnenud komplekssed õigusreformid ja riigi eri struktuuride ning teenuste ümberkorraldused hõlmasid ka vanglaid. Vangistuse alternatiivide suurem kasutus pärast kriminaalhooldussüsteemi käivitamist 1998. aastal ning kogu kriminaalpoliitika põhialuste uuendamine on loonud soodsa pinnase vangide arvu vähenemisele, mille tunnistajaks me täna oleme. Uus Tallinna vangla, mis avati 2018. aasta lõpul, märgib olulist etappi Vanglateenistuse ajaloos – sellega viidi lõpule üleminek kambertüüpi vanglatele. Vangla- ja kriminaalhooldustöö pidev arendamine jätkub nüüd, ilma et peaks pidevalt

muretsema seda mittetoetavate olmetingimuste pärast. Toetav keskkond oma karistust kandvate inimeste ühiskonda tagasi toomisel on üks edasise edu nurgakividest.

Vahest jäävad teenimatult tähelepanuta inimesed, kes on olnud muutuste arhitektid, ehitajad ja elluviijad. Teie käes olev teos annab aimu ka neist, kelle tegevus on Vanglateenistuse arenguloos oluline, aga mitte tingimata esiplaanil. Loomulikult väärivad mainimist märksa enamad, kuid see raamat ise on kummardus kõikidele neile, kes ennast kirjeldatud arengutes ja sündmustes ära tunnevad või seavad sihte tuleviku tarbeks.

Suur tänu nii selle teose autorile kui ka kõikidele eilsetele ja tänastele Vanglateenistuse arengusse panustajatele!

Rait Kuuse

I.

Eesti kinnipidamisasutused ja Vene impeeriumi vanglate korraldus

Eesti omariikluse sünni eel ja ajal

Vene impeeriumi vanglasüsteem ja selle reformiplaanid 19. sajandil ja 20. sajandi alguses

Eesti Vabariigi väljakuulutamisele 1918. aasta veebruaris järgnenud Saksa okupatsiooni lõppedes võttis noor Eesti riik sama aasta novembris üle senise vanglate võrgu ja Vene impeeriumi aegse vanglate korralduse ning jättis kehtima Vene karistusõiguse.[1] Riigi Teataja esimeses, 27. novembril 1918 ilmunud numbris trükiti ära „Manifest kõigile Eestimaa rahvastele", kus Eesti Vabariigi Ajutise Valitsuse ülesandena mainiti muu hulgas kohustust vabastada poliitilised vangid (p 4).[2] 18. novembril 1918 otsustas Ajutine Valitsus sisse seada ajutised kohtud ja sätestas, et need peavad õiguse mõistmisel juhinduma enne 24. oktoobrit 1917 ehk enne enamlaste võimuhaaramist kehtinud korrast.[3] 19. novembril 1918 võttis Ajutine Valitsus vastu ajutised administratiivseadused, mille esimeses punktis sätestati, et kõik ametiasutused peavad oma tegevust senisel alusel ja viisil jätkama.[4] Vahetult enne Saksa okupatsioonivägede lahkumist soovisid võimud osa poliitvange viia üle Riiga, aga Eesti Ajutise Valitsuse vastuseisu tõttu jäi see kava katki ning 14. novembril 1918 algas Saksa võimudelt vanglate ülevõtmine ja poliitiliste vangide vabastamine.[5]

1 **J. Sootak.** Veritasust kriminaalteraapiani, lk 229.

2 Seda olid Ajutine Valitsuse liikmed nõudnud juba 13. novembril 1918 toimunud istungil. 23. novembril 1918 otsustas valitsus nõuda Saksa riigilt, et vabastataks ka väljaspool Eesti Vabariigi piire kinni peetavad Eesti sõjavangid. RA, ERA.31.1.8, l. 4p, 33p, Ajutise Valitsuse istungite protokollid, 13. ja 23.11.1918.

3 Manifest kõigile Eestimaa rahvastele. – Riigi Teataja 1918, nr 1, lk 1; Ajutiste kohtute sisseseadmise üle. – Samas, lk 6–7.

4 Ajutised administratiivseadused. – Riigi Teataja 1918, nr 1, lk 7–8.

5 Poliitiliste vangide vabastamine. – Päevaleht, 14.11.1918, lk 3.

Juba järgmistel kuudel asus Ajutine Valitsus seni kehtinud seadusi ja vanglate töökorraldust muutma, pannes sellega aluse Eesti Vabariigi vanglate korraldusele. Ühes seaduste ja riigiaparaadi ümberkujundamisega vaadati järgnenud aastakümnetel üle ka vanglate võrk, rajati uusi vanglaid ning võrreldes varasema ajaga tegeldi aktiivsemalt vangide töökasvatuse ja taasühiskonnastamisega.

Millise vanglate võrgu ja vanglate valitsemiskorra Eesti Vabariik üle võttis? Vene impeeriumis vastutasid vanglate valitsemise eest Eesti- ja Liivimaa kubermangus asunud vangimajade inspektsioonid. Tallinna ja Riia inspektsioon allusid 1879. aastal ellu kutsutud vangimajade peavalitsusele (*Главное тюремное управление*) Peterburis. See omakorda kuulus alates 1895. aastast justiitsministeeriumi ehk toonase nimetusega kohtuministeeriumi haldusalasse. Enne seda olid vanglad olnud siseministeeriumi valitsemisalas, alludes ministeeriumi politseidepartemangule (*Департамент полиции*).[6]

Esimese maailmasõja ajal evakueeriti Riia inspektsioon Tartusse. Uus muutus leidis aset 1917. aasta Veebruarirevolutsiooni ja rahvuskubermangu loomise järel, kui vangimajade inspektsioon asus tegutsema Eesti rahvuskubermangu piirides. 1917. aasta lõpus nimetati see ümber Eestimaa kubermangu vangimajade valitsuseks.[7]

Venemaa vanglate võrk oli alates 19. sajandist järjest kasvanud, sest Vene impeeriumis kehtestati uus karistuspoliitika, mis vähendas varem levinud trahvide, surma- ja ihunuhtluste ning asumisele saatmiste osakaalu ja suurendas kinnipidamiskaristuste rakendamist. Ühes sellega suurenes nii kohtute koormus kui ka kinnipeetute arv. Pärisorjuse kaotamise järel vähenes mõisnike voli talupoegi karistada, kuid talupoegade eneste soov kurjategijaid omakohtu korras vastutama panna püsis siiski visalt ja see oli suur väljakutse ka Vene riigi ametkonnale, kes püüdis alates 19. sajandi keskpaigast vanglasüsteemi reformida.[8] Nii näiteks meenutas kirjanik August Kitzberg, kes töötas alates 1873. aastast Viljandimaal kihelkonnakohtu notari abi, notari ja mõnda

6 **М. Гернет.** История царской тюрьмы, том 4, lk 14–15.

7 Eesti Vabariigi vanglad 1918...1940, lk 8–9.

8 **P. O'Brien.** The Prison on the Continent, lk 191.

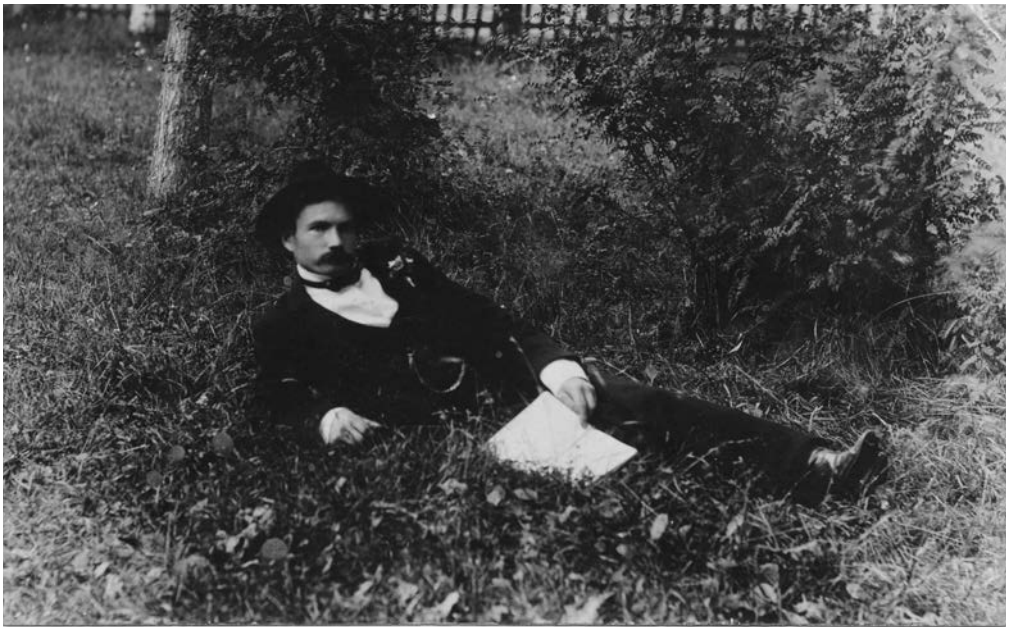
Enne 1917. aastat Tallinna ja Riia vangimajade inspektsiooni piirkonda kuulunud kinnipidamisasutused

Tallinna vangimajade inspektsioon:

1) kubermangu vangimaja nr 1 Toompea lossis;
2) kubermangu vangimaja nr 2 Paksu Margareeta tornis;
3) karistusvangimaja Lasnamäel;
4) eeluurimise vangimaja Tallinnas Vene tänaval;
5) Rakvere arestimaja Rohuaia tänav 6, ehitatud 1874. aastal;
6) Paide maakonna arestimaja Pikk tänav 30, ehitatud 1901. aastal riigi kulul;
7) Haapsalu vangimaja Wiedemanni tänav 16 linnavalitsusele kuuluvas majas.

Riia vangimajade inspektsioon:

1) Tartu vangimaja Jaani tänav 30;
2) Tartu arestimaja Veski tänav 34, ehitatud 1893. aastal Liivimaa kubermanguvalitsuse poolt;
3) Võru vangimaja Aleksandri tänav 26, mille Liivimaa rüütelkond ostis 1858. ja kinkis 1895. aastal Vene riigile;
4) Valga vangimaja Riia tänav 9, ehitatud 1878. aastal riigi kulul;
5) Valga arestimaja Maleva ja Kungla tänava nurgal, ehitatud 1905. aastal riigi kulul;
6) Pärnu vangimaja Sillutuse tänav 1, ehitatud 1897. aastal Liivimaa kubermanguvalitsuse poolt;
7) Pärnu linna arestimaja sealsamas, ehitatud 1900. aastal;
8) Viljandi vangimaja Kauba tänav 49;
9) Kuressaare vangimaja Kubermangu tänav 14, ehitatud 1839. aastal riigi kulul.

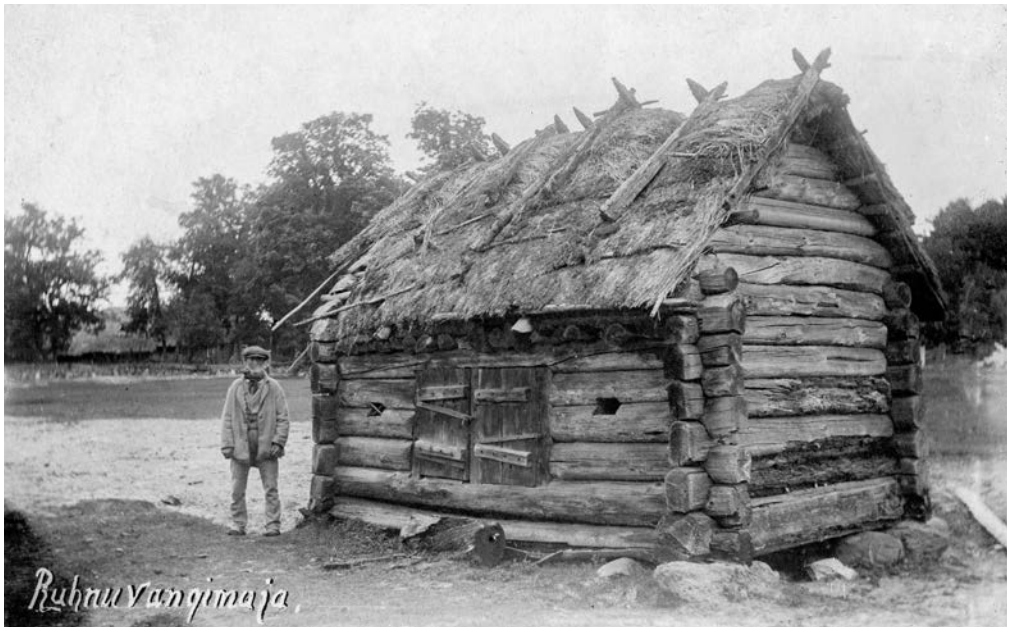

August Kitzberg 1890. aasta paiku.
Viljandi Muuseum, VM VMF 176:23 F 3947

aega ka vallakirjutajana, toona Mulgimaal valitsenud sallimatust varaste suhtes: „Ega minu vallakohtud vargaid ei sallinud. Ihunuhtlus oli ära keelatud, rahvas aga ei tahtnud kergesti vargaid nahatäieta jätta. Anti nad kohtu kätte, mis see neile ikka tegi, mõistis kinni. Sellest oli rahva silmas vähe.“ Sestap oli tavaline, et kohalikud talupojad andsid kurjategijatele lisaks kohtulikule karistusele veel ka peksa. Mõnigi kord anti seejärel omakorda peksjad kohtu alla.[9]

Vene impeeriumi mahajäämus võrreldes Euroopa riikidega peegeldus ka vanglate ja vangistuskorralduse reformimisel, sest ajal, mil Venemaal kinnipeetavate arv suurenes, asuti Euroopas ellu viima reforme, millega hakati juurutama vangide hoolekannet ja tingimisi vabastamist. Seoses sellega kinnipeetavate arv vähenes. Näiteks Prantsusmaal langes ajavahemikul 1887–1956 kinnipeetute arv poole võrra. Nagu mainis 19. sajandi keskpaigas Prantsuse poliitik ja vanglasüsteemi

9 **A. Kitzberg.** Ühe vana „tuuletallaja“ noorpõlve mälestused, lk 165–166.

Vanglad asusid üle Eesti. Oma vangla oli isegi Ruhnu saarel.
Saaremaa Muuseum, SM F 3761:2298 F

uuendaja Léon Faucher, peegeldas vanglasüsteem ühiskonna sotsiaalset palet ja edasijõudmist. Seetõttu pöörati Euroopa ühiskondades 19. sajandil üksjagu palju tähelepanu vangistuse eesmärkide lahkamisele ning neist lähtuvalt kavandati muudatusi nii vangistuse pikkuse ja iseloomu osas kui ka vanglate sisekorras ja arhitektuuris.[10]

Tingimisi karistuse seadustas Euroopas 1888. aastal esimesena Belgia, kellele järgnesid 1891. aastal Prantsusmaa, 1892. aastal Luksemburg, 1893. aastal Portugal, 1894. aastal Norra ja 20. sajandi esimesel kümnendil teised Euroopa riigid. Soomes loodi võimalus vangide tingimisi vabastamiseks 1918. aastal.

Kriminaalhooldust hakati Euroopas katsetama 1830. aastatel Prantsusmaal, et juhtida noori kurjategijaid seaduskuulekale teele. Süüdimõistetud noored kurjategijad vabastati ennetähtaegselt ja allutati kriminaalhooldaja järelevalvele. 1850. aastal sai see Prantsusmaal

10 **P. O'Brien.** The Prison on the Continent, lk 178, 189.

Viljandi vangla teenistujad 1906. aastal.
Foto: Jaan Riet. Viljandi Muuseum, VM VMF 622:203 F

seaduseks ja 1854. aastal laiendati seda ka poliitvangidele. 1861. aastal hakkas Portugal esimese Euroopa riigina rakendama kriminaalhooldust ka täiskasvanud kriminaalkurjategijate puhul. Taanis võeti 1873. aastal vastu seadus, millega loodi astmeline süsteem, mis päädis ennetähtaegse vabanemise ja kriminaalhoolduse rakendamisega.[11]

Vanglasüsteemi reformimise mõtted polnud võõrad ka Vene impeeriumis, aga nii nagu muude reformide elluviimise puhul, raskendas ka vanglakorralduse muutmist rahaliste vahendite nappus, Venemaa üldine mahajäämus ja ka ülepaisutatud bürokraatia. Arutelusid vanglakaristuse eesmärkide ja vanglate seisukorra üle peeti 19. sajandil ja 20. sajandi alguses päris usinasti ning nende tulemusel reformiti alates 1870. aastatest vanglate õiguskorda, ent seaduste ja vanglasüsteemi tegeliku toimimise vahel laiutas suur kuristik, mida ei õnnestunud enne Vene impeeriumi kokkuvarisemist 1917. aastal ületada. Niisiis jäid kõik soovid pelgalt katseteks vanglasüsteemi reformida.[12]

Hea näide on tingimisi vabastamine, mis kehtestati 22. juunil 1909 ka Vene impeeriumis. Tingimisi vabastamine oli võimalik siis, kui kinnipeetav oli ära kandnud kolmveerandi talle määratud karistusajast (kuid mitte vähem kui 6 kuud) ja oli vangistuse jooksul silma paistnud hea käitumise poolest. Vanglate juhtkonna passiivsuse, kohmaka protseduuri ja kriminaalhoolduse puuduliku korralduse tõttu jäi tingimisi vabastamine Vene impeeriumis aga väga piiratuks.[13]

Reformide takerdumisest hoolimata tuleb 19. sajandi ja 20. sajandi alguse Vene impeeriumi karistusõigusele ja vanglakorralduse reformidele siiski põhjalikumat tähelepanu pöörata, sest toonased arutelud ja kavandatud muudatused olid osalt eeskujuks Eesti õigusruumi ümberkorraldustele ja vanglasüsteemi reformimisele 1920.–1930. aastatel.

Vene karistusõiguse nurgakivi oli nuhtlusseadustik ehk kriminaal- ja paranduslike karistuste seadustik (*Уложение о наказаниях уголовных и исправительных*), tuntud ka kui vana nuhtlusseadustik, mis kehtestati

11 **P. O'Brien.** The Prison on the Continent, lk 189–190.

12 **С. Шебалков.** Тюрьма в России в конце XIX – начале XX века, lk 119.

13 Samas, lk 118.

На подлинномъ собственною Его Императорскаго Величества рукою написано:

«*Быть по сему*».

Петергофъ,
15 Августа 1845 г.

УЛОЖЕНІЕ
О
НАКАЗАНІЯХЪ
УГОЛОВНЫХЪ И ИСПРАВИТЕЛЬНЫХЪ.

РАЗДѢЛЪ ПЕРВЫЙ.
О ПРЕСТУПЛЕНІЯХЪ, ПРОСТУПКАХЪ И НАКАЗАНІЯХЪ ВООБЩЕ.

ГЛАВА ПЕРВАЯ.
О существѣ преступленій и проступковъ и о степеняхъ вины.

ОТДѢЛЕНІЕ ПЕРВОЕ.
О существѣ преступленій и проступковъ.

1. Всякое нарушеніе закона, чрезъ которое посягается на неприкосновенность правъ Власти Верховной и установленныхъ Ею властей, или же на права или безопасность общества или частныхъ лицъ, есть *преступленіе*.

2. Нарушеніе правилъ, предписанныхъ для охраненія опредѣленныхъ законами правъ и общественной или же личной безопасности или пользы, именуется *проступкомъ*.

3. За преступленія и проступки, по роду и мѣрѣ важности оныхъ, виновные подвергаются наказаніямъ *уголовнымъ* или *исправительнымъ*.

4. Преступленіемъ или проступкомъ признается какъ самое противозаконное дѣяніе, такъ и неисполненіе того, что подъ страхомъ наказанія уголовнаго или исправительнаго закономъ предписано.

5. Преступленія и проступки суть *умышленные*, или *неумышленные*.

keiser Nikolai I ukaasiga 15. augustil 1845 ja jõustus 1. mail 1846. See oli Venemaa esimene süstematiseeritud kriminaalõiguse normide kogu. Ehkki eeskuju võeti mitme Euroopa riigi karistusseadustikust, tugines seadustik põhiosas siiski Vene õigustraditsioonile.[14]

Nuhtlusseadustiku kehtestamisega algas Eesti territooriumil kehtinud karistusõiguses uus etapp, sest uus seadustik asendas senise Saksa õigussüsteemi, mis oli jäänud kehtima ka pärast seda, kui Eesti ala läks 18. sajandil Rootsi riigi koosseisust Vene impeeriumi koosseisu.[15] Vana nuhtlusseadustik kehtis kuni Eesti oma kriminaalseadustiku jõustumiseni 1. veebruaril 1935.[16]

Ehkki seadustik tervikuna kehtis tõesti pikalt, tehti sellesse juba 19. sajandil terve hulk muudatusi, sest see oli keeruline ja raskepärane, õiguslikus mõttes maha jäänud ja kehvasti süstematiseeritud. Tehtud muudatused ei puudutanud aga tervikut ja seadustiku põhilaadi, vaid ainult üksikuid osi.[17] Nii näiteks piirati 1863. aasta ukaasiga ihunuhtluse kasutamist naiste puhul, keelati süüdimõistetute häbimärgistamine ja lühendati oluliselt kinnipidamiskaristuste tähtaegu. Kõik need muudatused leidsid kajastamist seadustiku uues, 1866. aasta redaktsioonis. Järgmine nuhtlusseadustiku redaktsioon ilmus 1885. aastal. Vanale nuhtlusseadustikule lisaks kehtestati 1864. aastal justiitsreformi käigus rahukohtu nuhtlusseadustik (*Устав о наказаниях налагаемых мировыми судьями*) ja 1889. aastal vallakohtu nuhtlusseadustik (*Временные правила о наказаниях, налагаемых волостными судьями*).[18] Peale nende kehtisid Vene impeeriumis sõjaväe ja mereväe kriminaalseadustikud, mis teatud juhtudel rakendusid ka tsiviilisikute toimepandud tegudele.[19] Kokkuvõttes reguleeris Vene

14 Eesti ajalugu V, lk 44; Уложение о наказаниях уголовных и исправительных.

15 **M. Luts-Sootak, M. Sedman.** Ambivalences of the Legality Principle in the Penal Law of the Baltic Provinces, lk 334–336.

16 Karistusõigus. Üldosa, lk 77.

17 **O. Kivistik.** „Kohtuniku ees seisab kaks jumalat, kaks õigust ja kibe tarvidus ühte kui teist ehk mõlemaid korraga teenida“, lk 170.

18 Üksikasjalikumalt koos viidetega allikatele vt **T. Anepaio.** Kriminaalõiguse muutumisest 1889. aasta reformi käigus, lk 143–149.

19 Vt lähemalt **M. Sedman.** Sõjakohtud ja Riigikohtu roll sõjakohtute süsteemis Eesti Vabariigi esimesel iseseisvusperioodil, lk 642–643.

karistusõigust mahukas normide kogum ja karistusseaduste paljusus kandus 1918. aastal üle ka Eesti Vabariigi õiguskorda.[20]

19. sajandi esimesel poolel Vene impeeriumis vanglate korralduse üle peetud aruteludes kõlasid toonase Euroopa moodsad arusaamad vangide heaolust, kambersüsteemi rakendamisest, kinnipeetavate eestkoste juurutamisest ja moraalsest kasvatamisest ning vangide õigele teele juhtimise eeldusena nende tööle rakendamisest. Selleks tuli hakata vange kuriteo või süüdistuse liigi järgi eristama. Eeskuju võeti Briti impeeriumi vanglate uuendamise eest seisnud John Howardi ideedest. Howard oli Euroopas ringi rännanud, vanglate olukorda uurinud ja sel teemal mitmel korral Briti parlamendi ees esinenud, juhtides tähelepanu vanglates valitsevale korralagedusele. Selle tulemusel hakati vanglate olukorrale nii Briti impeeriumis, aga ka Mandri-Euroopas esimest korda suuremat tähelepanu pöörama. Howard rändas ka Vene impeeriumis. 1790. aastal nakatus ta Krimmis vanglaid külastades tüüfusesse ning suri Hersonis. Kui sajandite vältel oli vangistuse puhul esiplaanil olnud tasu ehk karistamine, siis 18. sajandi lõpus ja 19. sajandi alguses hakati tähelepanu pöörama nii vangide heaolule ja nende ümberkasvatamisele kui ka vajadusele kehtestada reeglid nii vangidele kui ka vanglate juhtkondadele.[21]

Et uusi arusaamu ellu viia, loodi Venemaal 1819. aastal Vanglate Eestkoste Selts (*Попечительное о тюрьмах общество*), mille tegevuse eesmärk oli kinnipeetavate heaolu parandada ja neid moraalselt kasvatada. See oli osa Aleksander I kavast vanglaid Londoni Vanglate Ühingu abil ning Lääne-Euroopa ja Ameerika vanglate eeskujul reformida. Peterburis asutatud selts valvas ühtlasi ka vanglaülemate ja -ametnike järele ning sai laialdased volitused kinnipidamisasutusi külastada. Selts koondas kõrgema aadli esindajaid ja selle patroon oli keiser isiklikult, kes kinnitas ametisse ka seltsi presidendi ja liikmed. Kohalikul tasandil esindasid seltsi kubermangukomiteed ja nende filiaalid. Et seltsi ülesanne oli ka vanglate ülalpidamise järelevalve ja vanglate olukorra

20 **M. Sedman.** Karistusseaduste paljusus: Eesti Vabariigi ajalooline kogemus, lk 176–178.

21 **R. McGowen.** The Well-Ordered Prison. England 1780–1865, lk 77–80.

aineline parandamine, kasvas nende kontroll kinnipidamisasutuste juhtimise üle 1820. aastatel küll suureks, ent ei parandanud nende tegelikku olukorda, mis oli endiselt tröödstitu. 1820. aastatel õnnestus ehitada vaid paar uut vanglat (Harkivisse ja Novgorodi).[22]

Keiser Nikolai I valitsusajal (1825–1855) hakati Vene impeeriumis rajama parandusvanglaid, et kinnipeetavaid saaks tööle rakendada. See polnud vangide ümberkasvatamise nimel ette võetud muudatus, vaid süüdimõistetute tööjõu kasutamine ja vangide ekspluateerimine riigi majanduslikes huvides. Sedalaadi lähenemine oli Vene impeeriumis olnud päevakorral juba Peeter I ajal, kui sunnitöö käis käsikäes asumisele saatmise ja avaliku häbistamisega,[23] ja oli au sees ka järgmistel sajanditel ega kaotanud tähtsust veel 20. sajandilgi. 1830. aastatel loodi esimesed parandusvanglad Odessas, Chișinău, Hersonis, Kaasanis ja Vladimiris. 1842. aastaks olid parandusvanglad juba 33-s Vene impeeriumi linnas. Vange rakendati ka raudtee-ehitusel.[24] Nikolai I ajal osales Vene delegatsioon 1846. ja 1847. aasta karistuskonverentsil Frankfurdis ja Brüsselis, seejärel hakati kavandama uusi vanglaid, kus sooviti kasutada kambersüsteemi, aga see osutus liiga kulukaks ja seetõttu sellest ideest loobuti.[25]

1851. aastal piirati Vanglate Eestkoste Seltsi volitusi ja seni seltsile kuulunud vanglate ainelise olukorra parandamise ja järelevalve õigused anti üle vanglaülematele ning kohaliku võimu esindajatele. Seltsi ülesandeks jäi vaid süüdimõistetute moraalne kasvatamine. Nuhtlusseadustikuga kehtestati küll ühtne karistusnormistik, aga vanglate järelevalve ja juhtimine muutus 1840. aastatel sellest hoolimata hoopis segasemaks, sest neid funktsioone täitsid mitmed madalama taseme võimuesindajad.

1850. aastatel kehtestati riiklikul tasandil mitu määrust, millega piirati näiteks kinnipeetavate kehalist karistamist, pandi vangide käitumisest ja töökohustuse täitmisest lähtudes paika nende üleviimine

22 **О. Воронин.** Становление пенитенциарного надзора в России: исторические аспекты, lk 20–21.
23 **N. Kollmann.** Crime and Punishment in Early Modern Russia, lk 258–267.
24 **О. Воронин.** Становление пенитенциарного надзора в России: исторические аспекты, lk 27–28.
25 **U. Uulimaa-Margus.** Vanglate ajaloo ja arhitektuuri kujunemisest, lk 22.

madalamast klassist kõrgemasse, millega seoses suurenesid kinnipeetavate õigused, ning määrati eeluurimisvangistuse tingimused. Veelgi olulisemad muutused leidsid aset 1860. aastatel. Avalöögina allutati 1862. aastal kogu impeeriumi vanglate juhtimine siseministeeriumile. Sellega algas vanglate juhtimise tsentraliseerimine. Samal ajal hakati ette valmistama vanglakorralduse reformi, otsides selleks taas eeskujusid Euroopa riikidest. Reformi kannustasid ellu viima nii vanglate suur ülekoormatus kui ka kehv olukord, mis ei võimaldanud kinnipeetavaid tööle rakendada.[26]

Keiser Aleksander II lubas 1863. aastal vangimajade peavalitsuse tulevasel juhil Mihhail Galkin-Vrasskoil sel eesmärgil Euroopasse reisida. Ta külastas Inglismaad, Preisimaad, Belgiat ja Prantsusmaad. Galkin-Vrasskoi reisi põhjal valminud raportile lisaks koostas siseministeerium 1865. aastal kuberneride aruannete põhjal ülevaate Vene impeeriumi vanglate seisukorrast. Selles peegeldus kinnipidamisasutustes valitsev tröötitu pilt: peaaegu kõik vanglad olid lagunenud ja ebahügieenilised, kinnipeetavate töölerakendamine oli võimatu, sest selleks puudusid töökojad ja tingimused, mistõttu olid vangid kogu vangistuse jõudeolekus. Et vanglad olid tugevasti ülerahvastatud, hoiti ühes kambris eeluurimise all olevad isikuid, kergemate kuritegude eest süüdimõistetuid ja kriminaalkurjategijaid.[27]

1872. aastal pani Vladimir Sollogub siseministeeriumis kokku vanglate reformiprojekti, mis nõudis 1832. aastast vanglate töökorraldust reguleerinud määruse (*Устав о содержащихся под стражей*) põhjalikku muutmist. Selle tulemusena kinnitati 1879. aasta detsembris vanglate reformiprojekt „Peamistest sätetest, mis peavad olema juhiseks vanglaosa ümberkujundamisel ja nuhtlusseadustiku revideerimisel“ (*Об основных положениях, имеющих служить руководствам при преобразовании тюремной части и при пересмотре Уложения о наказаниях*), millega loodi õiguslik alus Venemaa kinnipidamiskohtade süsteemi ümberkujundamiseks. Siseministeeriumi juurde

26 **А. Михайлик.** Развитие пенитенциарной системы России, lk 53–54.

27 Samas, lk 53–55.

asutati vangimajade peavalitsus ja kohalikul tasandil (kuberneri nõuniku tasemel) anti vanglate juhtimisel suur roll vanglate inspektoritele. 1890. aastal kinnitati ka uued määrused kinnipeetavate kohta.[28]

1879. aasta reformiprojektis rõhutati vajadust pidada kinni karistusmääradest ja sooviti rohkem rakendada lühiajalist karistust (arest kuni kolm kuud ja vangistus kuni üks aasta), sest see arvati olevat pikast vangistusest tulemuslikum. Lühiajalise vangistuse jaoks mõeldud vanglate kõrval oli teine karistusasutuse kategooria parandusasutus, mis oli mõeldud neile, kellele mõisteti kuni kueaastane karistus. Pikema karistuse kandjatele määrati sunnitöö Siberis. Sellega seoses töötati välja ka uus vanglate plaan kinnipidamisasutustele seatud eritingimustega (vanglate uksed, aknad, külastusruumid jne).[29] Samuti rõhutati üksikvangistuse juurutamise ja kartserite rajamise vajalikkust, nagu ka vajadust rakendada töökohustust. Kokkuvõttes jäid need plaanid suures osas ellu viimata ja üksikkambritega vanglad ehitamata. Oluline põhjus oli endiselt rahapuudus: 1879. aastal reformide elluviimiseks küsitud 737 000 rubla asemel sai vangimajade peavalitsus ainult 177 500 rubla. Sestap oli reformiprojekt teravas kontrastis tegelike võimaluste ja olukorraga. Normid, mida sooviti rakendada, olid küll euroopalikud, aga olukord kinnipidamisasutustes erines sellest nagu öö ja päev. Kaasa ei aidanud ka vanglate peavalitsuse tegevus – sealgi räägiti vajadusest töötada kiiresti välja uus vangistuspoliitika kontseptsioon ja sellest lähtuvalt hakata astuma konkreetseid samme, samas aga ujutati kohalike vanglate administratsioonid üle sadade ringkirjadega, millega suurenes lõhe normide ja tegelikkuse vahel veelgi, sest vanglate olukord uute normidega paremaks ei muutunud. Küll aga mattus vanglate ametkond vangimajade usina tegevuse tõttu bürokraatia alla.[30]

1886. aasta jaanuaris kehtestatud korraldusega „Vangide töölevõtmisest ja sellest saadava tulu jaotamisest“ (*О занятии арестантов работами и о распределении получаемых от сего доходов*) seati töökohustus sisse kõigis Vene impeeriumi vanglates. Sellegi korralduse

28 **В. Алексеев.** Тюремная реформа в России 1879 года, lk 127–130.

29 **U. Uulimaa-Margus.** Vanglate ajaloo ja arhitektuuri kujunemisest, lk 22.

30 **А. Михайлик.** Развитие пенитенциарной системы России, lk 58.

Võru vangla toodete näitus 20. sajandi algul.
Foto: Johannes Niilus. RA, EAA.2405.1.48, l. 1

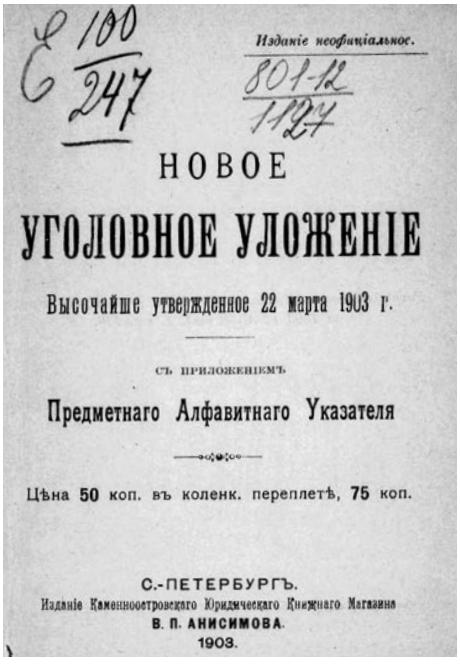
täitmine sõltus suuresti vanglate juhtkonna suutlikkusest vange tööle rakendada ja kinnipidamisasutuste sisseseadest. Kinnipeetavaid võis vangla administratsiooni korraldusel kasutada nii vanglatööstuses kui ka näiteks metsa- või põllutöödel.[31] Tavaliselt tegid vangid madala kvalifikatsiooniga töid – kudusid, valmistasid pintsleid, traatkorve jne. Alates 20. sajandi algusest oli võimalik teha ka suuremaid oskusi nõudvaid töid, näiteks valmistada savitooteid, õmmelda sõjaväevorme ja valmistada jalatseid.[32]

Kõik meetmed, mida vanglates rakendada sooviti – töötamine vanglas, usuline ja moraalne kasvatus, preemiate ja karistuste süsteem jne –, laienesid automaatselt kõikidele kinnipeetutele, sõltumata

31 **М. Вольский.** Использование труда заключенных в сельском хозяйстве Российской Империи, lk 9–10.

32 **Л. Пертли.** Тюремная политика Российской империи, lk 32; **М. Гернет.** История царской тюрьмы, том 3, lk 16.

sellest, mille eest nad olid vangi mõistetud. Ainus, mille alusel vahet tehti, oli seisus. Samal ajal teadvustati kinnipeetavate kasvatamise ja parandamise üle 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses peetud aruteludes üha enam parandusvanglate ja vangide töölerakendamise ebaefektiivsust ning mõisteti ka piiratust vangide ümberkasvatamisel. Vanglareformi teemal sõna võtnud Tomski ülikooli professori Stepan Mokrinski arvates oli parandusvanglate süsteem täiesti tarbetu, Vene vanglasüsteemi eripärade tõttu – seisuslikud privileegid, individuaalse lähenemise puudumine, vägivalda rakendav distsiplinaarkaristuste süsteem – pidas ta täiskasvanud kurjategija moraalset ümberkasvatamist vanglamüüride vahel põhimõtteliselt võimatuks. Paranduslikku tööd polnud mõtet rakendada ei lühiajaliste vangide, poliitvangide ega ka korduvalt vangi mõistetud kurjategijate puhul, sest sellest polnud nende puhul mingit kasu.[33]

Изданіе неофиціальное.

НОВОЕ

УГОЛОВНОЕ УЛОЖЕНІЕ

Высочайше утвержденное 22 марта 1903 г.

СЪ ПРИЛОЖЕНІЕМЪ

Предметнаго Алфавитнаго Указателя

Цѣна 50 коп. въ коленк. переплетѣ, 75 коп.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.
Изданіе Каменноостровскаго Юридическаго Книжнаго Магазина
В. П. АНИСИМОВА.
1903.

Vene uus nuhtlusseadustik (1903)

Alates 1890. aastast hakati Venemaal uuesti elu sisse puhuma Vanglate Eestkoste Seltsile, mille kubermangukomiteed ja piirkondlikud filiaalid tegutsesid üle kogu Vene impeeriumi. Nende liikmeskonda kuulusid kubermangu tasandil kõrgema võimu poolt nimetatud esimehe kõrval kuberner, õigeusu vaimulik ja prokurör. Provintsi- ja maakonnalinnade filiaalid tegutsesid peale heategevuse ning vangide moraalse ja usulise kasvatamise ka vanglate majandusliku toimetuleku tagamisega. Selleks eraldati neile summasid ka riigikassast.

20. sajandi alguses liiguti reformidega tasapisi edasi. 1903. aastal kinnitas keiser Nikolai II uue nuhtlusseadustiku

33 **С. Шебалков.** Тюрьма в России в конце XIX – начале XX века, lk 115–116.

Kubermanguvangla Toompeal.
Foto: Gustav J. Oskar. Tallinna Linnamuuseum, TLM F 6366

(*Уголовное уложение või ka Новое Уголовное уложение*).[34] Ehkki 1903. aasta seadustik võttis omaks vaid osa tollal moodsama sotsiaalse kaitse karistusõiguse printsiipe, oli see siiski kaasaegne ja euroopalikku õigust esindav seadustik. See sai 1920.–1930. aastatel ka Eesti karistusõiguse aluseks.[35]

Probleem oli aga selles, et vana seadustik kehtis põhiosas edasi ja uuest kehtestati vaid üksikud osad, näiteks jõustati eraldi aktidega riigivastaseid ja usuvastaseid süütegusid, salakaubanduse, prostitutsiooni ja inimkaubandusega seotud süütegusid ning autoriõiguste vastaseid süütegusid puudutavad osad. Põhjus, miks uut seadustikku tervikuna ei kehtestatud, peitus taas rahanappuses, mistõttu polnud Vene impeeriumis võimalik vanglareformi ellu viia ja seega puudus ka mõte suurendada lõhet seaduste ja vanglates valitseva olukorra vahel.

34 Уголовное уложение.

35 **M. Luts-Sootak, H. Siimets-Gross.** Eesti õiguse 100 aastat, lk 48–49, 52.

Et osa uuest nuhtlusseadustikust siiski kehtestati, suurenes eri kriminaalseadustike vaheline ebakõla ja segadus veelgi – ühtekokku kehtis Vene impeeriumis kuni 1917. aastani neli kriminaalseadustikku.[36]

Seoses Vene impeeriumis valitsenud poliitiliselt heitlike oludega suurenes 19. sajandil poliitvangide arv. 16. aprillil 1904 kinnitas justiitsminister korralduse poliitvange puudutavate eritingimuste kohta: neid võis paigutada kartserisse, madalamast seisusest poliitvangidel oli keelatud muretseda lisasööki omal kulul, poliitvange oli keelatud kasutada majapidamistöödel, et vältida nende poliitilist mõju teistele vangidele. Vanglaadministratsiooni esindajad võisid poliitvangide kambrisse siseneda igal ajal. 1905. aasta revolutsiooni tuules need korraldused küll tühistati, aga jõustusid vangimajade peavalitsuse ringkirjaga 20. juulil 1907 taas. Poliitvangide puhul piirati ka kirjanduse toomist vanglasse.[37]

Poliitvange oli ka eestlaste seas. 1905. aasta revolutsiooni mahasurumise käigus hukkus karistussalkade tegevuse tõttu üle 300 inimese ja sõjakohtud mõistsid surma umbes 400 inimest. Et ellu jääda, põgenes hulk siinseid ühiskonnategelasi, nagu Konstantin Päts, Otto Strandman, Jaan Teemant, Mihkel Martna jt, Eestist.[38] Hiljem karme karistusi leevendati, ent vanglaleiba tuli revolutsiooni järel maitsta paljudel. Nii mõnigi neist on hiljem vangipõlve värvikalt kirjeldanud. Näiteks Friedebert Tuglas vangistati Tallinnas Volta tehases toimunud poliitilisel koosolekul ja toimetati 1905. aasta detsembris Toompeal asunud kubermanguvanglasse, kus tal tuli kinni istuda kaks kuud. Tuglase mälestuste järgi olid vanglad revolutsioonijärgsel ajal ülerahvastatud ja suurt rangust seal üles ei näidatud:

> Vangla muudkui täitus ja täitus. Ei võinud meil olla ülevaadet vangide üldarvust, kuid kõneldi nelja-viiesajast. Ja ega see ju ainus Tallinna vangla olnud. Kongid olid viimse võimaluseni täis tuubitud, magati põrandalgi. Muidugi ei

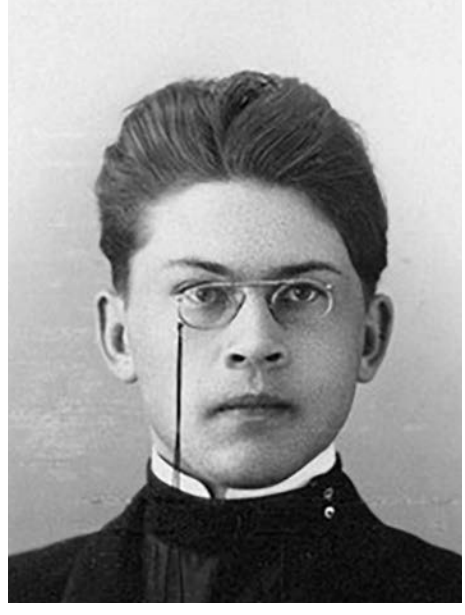
36 **O. Kivistik.** „Kohtuniku ees seisab kaks jumalat, kaks õigust ja kibe tarvidus ühte kui teist ehk mõlemaid korraga teenida“, lk 170–171.

37 **Л. Пертли.** Тюремная политика Российской империи, lk 31.

38 Eesti ajalugu V, lk 362–363.

võinud tulla küsimussegi üksikkambrid, mida oleks nõnda ihaldanud töötegemiseks. /---/ Rasked, ahistavad ööd vanglas. Mehed lamavad reas räpakashallide vaipade all, lamp heidab nendele räpakaskollast valgust. Sõduri püssitärin ukse taga, kuskil luku ragin ja rasked sammud koridoris. Siis jällegi vaikus. Ainult aeg-ajalt löövad talvised tormihood aknasse... /---/ Meid, kes olime „Voltas“ vangistatud, ei kuulatud hiljem enam kordagi üle. Üldse oli ülekuulamine ning uurimine noil ajul peagu tundmatu asi. Inimene oli kinni võetud ja vangi pandud – ning sellega näis lugu lõppevat. Kui kaua ta pidi kinni olema, seda ei teadnud keegi, samuti kui keegi ei koostanud täpsemat süüdistust. Mõni aeg hiljem, vist juba järgmise aasta algul, teatati meile ainult, et kindralkuberner olevat meid kõiki loata koosoleku pidamise pärast kolmeks kuuks kinni mõistnud. See oli kõrgeim määr, mis saadi säärases asjas administratiivsel teel mõista.

Vangla argielu oma huvidega jätkus aga nii enne kui pärast neid õudaegu. Peale meie, poliitiliste, olid siin ka põliselanikud, ja neidki võis olla mõnisada. Need olid kriminaalkurjategijad, vangla keeles „hallid“. Nende pärismaalaste asumisala oli poliitiliste omast küll täiesti eraldatud, kuid kokku puutusime nendega ometi. Üldiselt oli see tõesti hall ja huvivaene roimarite kogu. Neil oli kasu poliitilistest, kas või ainult järelejäänud toidu ja tubakanäputäie kujul. Kuid

Friedebert Tuglas 1906. aastal.
Foto: Wilhelm Staden. Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, UTKK F 23:2/K1

agitatsiooni vabaduse heaks mõistsid nad ikka sootuks omal kombel. Ja oskasid varastada vanglaski nii meisterlikult, et asjad nagu vette kadusid. /---/ Täit eneseväärtust tundsid aga alles need, kes olid ahelais. Need olid sunnitöölised, keda polnud segaste olude tõttu mahti kaugemale saata. Nad liikusid läbi koridori, raputades oma raudu samasuguse uhkusega kui hobune kuljuseid. Ja nemad alles oskasid vähemaid vendi õpetada! /---/

Lõpuks saabusid ka vangla jõulud. „Hallid" ootasid neid kärsitusega. Vanemad poliitilisedki maalt tundsid nende lähenemisel liigutust, mõeldes kaugel olevale kodule. Ainult noor revolutsiooniline element ei hoolinud neist palju. Aga omast kohast huvitav oli neid ometi siin üle elada.

„Hallide" kärsitus põhjenes puhtmaistel huvidel. Igiaegadest oli pärit kristlik komme mõelda neil rõõmupühadel ka roimareile. Eriti lootsid sellega oma pattusid kergendada jõukad vene kaupmehed, annetades oma küllusest sel ajal ka vangla müüride taga olijaile. Mis seks puhuks kokku tuli, see jagati enamvähem ühetaoliselt „hallide" vahel. Neid annetisi nimetati vangla keeli „padajanniks", milline sõnagi on väänatud vene keelest.

Aga peale „padajanni" saamise teadsid „hallid" ka vangla toidu olevat jõulude ajal teistsuguse. Ma ei tea, kas oli see ka kevadistel suurtel pühadel nii, kuid jõulu esimesel pühal anti vanglas liha, riisiputru ja kohvi. Võib-olla oli siin küllalt neid, kes selliseid maiustisi ainult kord aastas suhu said. Ja seda imet oodati pikisilmi, oodati vahest ühest jõulust teiseni!

Sellise söömingu osalisteks said ka poliitilised. Neid ei huvitanud see küll nõnda, sest neil oli ikka võimalik vangla viletsa toidu lisaks midagi väljastpooltki saada. Kuid vähemalt jõulu esimesel pühal võisid ka nemad vangla pansioniga rahul olla.

Oli küllaltki keeruline serveerida liha asutises, kus seaduslikult ei tohtinud olla ühtki nuga ega kahvlit. Et sellest raskusest üle saada, selleks oli pisike lihaportsjon lõigatud väikesteks tükkideks ja aetud puutiku otsa, mis meenutas vorstiorki. Iga vang sai säärase orgi. Nii oli vanemail aegadel ka Vene sõjaväes sõdureile liha antud. Ja hiljem olen välismail näinud konnareisi just niiviisi tiku külge seotuina müügil olevat.

Ka riisipuder on ikkagi puder ja seda võib süüa ka puulusikaga. Pisut keerulisem oli lugu jälle kohviga. Seda kanti ringi suurtes veetoobrites, suhkur ja piim juba sees. Sealt mõõdeti igaühele puukibu põhja peale ta portsjon. Raske oli juua üle ääre, raske süüa lusikaga. Ja päris esimest sorti see kohv ka just polnud! Kuid inimestele, kes kuude kaupa ei olnud maitsenud muud peale nätske leiva ja supi aseaine, võis sellinegi sööming paista prassinguna. /---/ Tähtis oli vaid inimesi kinni pidada. Selle eest hoolitsesid ülepääsmatud müürid ja vangla õue paigutatud sõdurid. Vanglas endas valitses aga teatud „vabadus“. Sagedasti polnud enam mingit kindlat jalutusaega: igaüks võis minna ja olla, kus tahtis. Käidi „võõrsil“, mängiti summakaupa kuskil kongis kaarte. Mõni mees lahkus hommikul ja tuli alles õhtul ülelugemise ajaks „koju“. Kongide uksed olid ainult nime poolest kinni. Ei vajatud siin mingit koputamistelegraafi ega keerulist kirjade vahetamist. Kui vaja, mindi lihtsalt naabri poole. Vaevalt enne või pärast on nähtud sellist korda Vene vanglais. Ainult seda võis märgata, et see „vabadus“ hakkas tasapisi ikka kitsamaks jääma – ja see ei andnud head tunnistust revolutsiooni arenemisest. /---/

Valvureil oli meiega küllaltki häda: täitsid vähegi eeskirju, siis pahandasid vange; viskasid aga kõigele käega, siis ähvardas ennastki seesama kong. Nad püüdsid aimata, kas on ülemuse lähenemist karta, et siis sedamööda oma lohakust ohjeldada. Mõistlikumad meie hulgast püüdsid

neistki aru saada. Veel rohkem riskisid nad poliitiliste heaks eraviisil. Nii saatsin ma kogu vangis oleku ajal vist üheainsa kirja ametlikul teel välja. Ja peagu kõik valvurite kaudu saadetud kirjad läksid pärale. Ega tulnud ühtlasi mõttessegi neid reetmises kahtlustada. Kõige lisaks polnud vähimatki võimalust neile nende hädaohtliku hoolitsemise eest kuidagi aineliselt tasuda.[39]

Marta Lepp.
Harjumaa Muuseum, HMK _ F 3949

Oli ka neid revolutsioonist osa võtnud eestlasi, kes saadeti Siberisse asumisele. Näiteks mõisteti 1905. aasta 16. oktoobril Tallinnas Uue turu meelavaldusel haavata saanud ja revolutsiooni kangelannaks tõusnud Marta Lepp asumisele Siberisse Tobolski kubermangu. Teekonnal sinna sai ta näha Vene vanglasüsteemi kogu oma mitmekesisuses, aga nii nagu Tuglase puhul, väljendavad temagi kirjeldused hästi revolutsioonijärgseid meeleolusid: „Meil oli kombeks saanud revolutsiooni au igas olukorras alal hoida, oma ülevat meeleolu ja võitluse tuju igal soodsal juhusel demonstreerida, olgugi et paljaste mõõkade vahel. Ja seepärast laulsime alati jaamast vangimajani revolutsioonilaule. Seda lubati. Harilikult asetsesid Venemaa vangihooned linna servil ja küüturid valisid meie rongkäikudeks ikka agulite tänavad. Meid nägi ja kuulis linnas ainult väike rahvahulk.“[40]

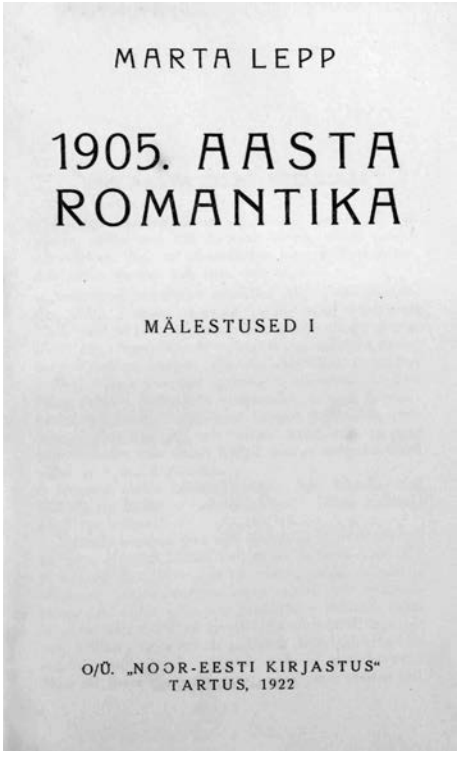
Linnaservades asunud päevi näinud vanglatele lisaks viibis Lepp ka mitmes uues, 19. sajandil kerkinud vanglas. Lepa teekonnakirjeldused

39 **F. Tuglas.** Noorusmälestused. Esimene välisreis. Pagulasmälestusi Prantsusmaalt ja Itaaliast, lk 163–171.
40 **M. Lepp.** 1905. aasta romantika, järellained, lõppvaatus, lk 81.

annavad ilmeka ülevaate nii vanglate olukorrast, aga ka vanglaülemate ja personali seas valitsenud meelsusest, mis vanglakorda oluliselt mõjutas. Eestist lahkumise järel oli ta kõigepealt mõne päeva Peterburi suurimas ja moodsaimas Krestõ vanglas: „Venemaa vangikodadest oli see üks huvitavamatest. Maja kord oli eeskujulik – täiesti saksalik puhtus ja distsipliin valitses seal. Ses majas ei leidunud ühtki tolmukübet. Juba väravast sisse astudes tungis see kord õlule, rinnale, turjale, jalgesse ja pähe. Olin halvatud liikmeist, vaikne ja tasane. Ka kõige kärarikkamad muutusid selle maja kivivõlvide all vaikseks. Nagu kirikus. Keegi ei tihanud valjusti kõnelda, sest jumalus oli lähedal – valvas ja karistas otsekohe vallatuid. Vangi hinge taltsutaja-vaim hõljus õhus, haaras tugevate pihtidega „vaba vaimu“ ja painutas raske vasaraga mässavaid meeli. See maja oli tarretuse algkuju; liikumine oli ainult masina mehaaniline ringijooks. /---/ Olen ses majas kolm korda

Kaarikud Krestõ vangla ees 1906. aastal, kui Viiburi märgukirjale allakirjutanud saabusid vanglakaristust kandma. Foto: Carl Oswald Bulla. Portaal Livejournal, https://humus.livejournal.com/4650377.html

Marta Lepp kirjutas 1905. aasta sündmusest kolmeosalise mälestusteraamatu. Mälestusteraamatu esimese osa kaas

läbisõidul viibinud ja iga kord sealt lahkudes selle maja tarretuse jälgi veel kaua oma ihus tundnud.“[41]

Konstantin Pätsi 1934. aastal jagatud mälestused Krestõ vanglast polnud aga sugugi nii raskemeelsed. Ta viibis seal alates 1910. aasta juulist üheksa kuud, sai vanglas kirjatööd teha, kambrisse oli lubatud võtta kodust kaasa toodud raamatuid ja lisaks oli vanglal endal suur raamatukogu. Vangid ei tohtinud kõndimise ajal üksteisega kõnelda ja isegi saunas käies ei puutunud kinnipeetavad üksteisega kokku. Ainult pühapäeviti oli antud pool tundi kokkusaamisteks, mida usinalt kasutati. Söögi üle Päts ei kurtnud, pealegi sai ka poest toitu juurde osta. Mis teda häiris, oli öine kontroll: „Igal öösel käisid vangivahid kontrollimas, kas kõik vangid kohal. Selleks keerati elektrituli kambris põlema. See tule põlema panemine äratas mind alati unest. Küsisin, kas mulle ei lubataks teha väikest varju elektrilambi ümber. Ka see luba anti ja mulle saadeti väike lambikate, mis niipalju aitas, et mina igakord üles ei ärganud. Igatahes avaldasid vangivahid ja nende ülemused mulle nii palju vastutulekut, kui palju karm vangimaja kord seda lubas, nii et mul sellest ajast „kõige paremad“ mälestused järgi on jäänud.“ Kurb oli vanglas viibimine hoopis seetõttu, et Pätsi vangis oleku ajal suri tiisikusse tema abikaasa Helma.[42]

Mõni aasta hiljem tuli Marta Lepal olla Peterburi transiitvanglas ehk nn Peresõlnajas. 1894. aastal valminud hoonekompleksis oli

41 **M. Lepp.** 1905. aasta romantika, järellained, lõppvaatus, lk 77.

42 Krestõi vanglas. (K. Pätsi jutustus selle koguteose koostajale), lk 138–141.

ruumi 600-le mees- ja 100 naiskinnipeetavale. Hoone oli kavandanud 1881. aastast vanglate peavalitsuse arhitektina töötanud Antonin Tomiško, kelle projektide järgi ehitati Peterburis teisigi avalikke hooneid. Ta oli ka Krestõ vangla arhitekt. Peresõlnajas valitses karm kord:

> 1906. a. kevadel oli selleski majas kord lõdvenenud; nüüd, 1908. aasta lõpul oli aga kõik endisesse pingutusse asetatud. Mul oli tunne, nagu oleks kõik selles majas traadi peale aetud ja kõik sündis traaditõmbe järel. Igal uksekoputusel oli säärane traaditõmbe mõju. Hommikul kell 6 oleks meid nagu sängist paisatud koputusega: „Üles tõusta!“ Sellest hetkest peale ei tohtinud keegi oma kehal enam lasta sängil lebada, võis ainult sirgelt istuda – kella kaheni. Siis kästi meid tunniks ajaks puhkama heita. Õhtul kell pool kaheksa käsutati meid koputusega palvele. Pidime kambris liikumata paigal seisma, kui kuski meeste poolel lauldi palvelaulu. Suure vaikuse tõttu tungisid mõned hämarad helid ka meie kambrisse.
>
> Enne ei tohtinud me oma asendit muuta, kui ukselt oli selleks uuesti käsk antud. Peale selle koputati meid voodisse ja siis oli iga väiksemgi kobin ja jutusosin keelatud. Tundsime endid olevat kinnises õppeasutuses või kloostris valju kasvataja või nunna valve all, kus ei suutnud vastu panna kiusatusele „ära teha midagi, mis keelatud“. Oli vaja tingimata mingisuguse anekdoodiga teisi naerma ajada, sest sääraseil tingimusil ei suutnud keegi naeru vastu võidelda, ning naerupahvatuseks ei olnud palju vajagi. Surusime oma naerud küll patjadesse, aga erksad kõrvad koridoris püüdsid need kinni ja kohe kostis vali koputus ning veel valjem ähvardus: „Kartser!“ Tuli juba tõsisemalt oma plikatujude vastu võidelda ja anekdootidest ning naerust loobuda. Neil seal ukse taga ei olnud naljast aimugi, neil oli vist naljamõiste juba hoopis hävinenud ning naljameeled välja surnud.

Neil oli eriline osavus hiilida tasa ukse juurde ja luureaugust vaadata. Meie tundlikud vanglanärvid sageli ainult aimasid luuravat silma seal, aga kuulda ei olnud midagi.

Jalutuse ajal, mis kestis 20 minutit, anti meile korralik riviõppus. Meid käsutati paaridesse, iga paari vahet kolm sammu, millist ei tohtinud vähendada ega pikendada, pilk tuli pöörata otse ette, käänamata pead kõrvale või tagasi. Kõnelemisest või ühegi sõna vahetamisest ei võinud juttugi olla. Kõik Peresõlnaja korrast üleastumised olid rängasti karistatavad – alates kartserist, millele võis järgneda valvur-sõduri täägihaavamine, halvemal juhul kuulisurm, sest peale vanglavalvuri oli sõjaseaduse tõttu abiks korda pidamas veel ka sõdur laetud püssiga. Sõdur oli tema kõrguse keisri ustavamast ihukaitseväest, kuulsast Semjonovi rügemendist. Ses vanglas olnud – mitte kaua aega tagasi – säärane surmamine meie kohutamiseks ka teostatud. Oli olnud noor vilumatu tütarlaps, poliitiline vang, kelle uudishimu karistatud kuulisurmaga Semjonovi sõduri püssist. Ei olnud tal muud süüd, kui astus akna juurde vaatama, kui meesvangid jalutasid. Ja ohverdas oma elu.

Ma ei viibinud tookord kaua selles traadile tõmmatud majas ja mind saadeti Pihkva kaudu Riiga edasi. Naistejaoskonna kitsast väravast saadeti mind puhtana, ilmsüütuna – viimse õmbluseni minu eksimusi uuritult – välja suurde ootamisruumi, kus istusid oma kompsudel hallid, ühiskonnast välja tõugatud inimkogud. Peale nimede väljahõikamise ja tõestamise tähtsat toimingut lasti meid korraldatud rivis raskest väravast välja ja kui see värav meie järel lukku langes, tundsin otsekui närve lõdvenevat. Ühtlasi tundus see ka karastusena, suplusena värskes külmas vees.[43]

43 **M. Lepp.** 1905. aasta romantika, järellained, lõppvaatus, lk 194–195.

Kolmas moodne vangla, kus Marta Lepp 1906. aastal teel Siberisse viibis, oli Samaaras: „Samaara vangihoone oli üks uuemaist ehitusist Volga ilusal kaldal, Peterburi Krestõ vangimaja stiilis. Meid võeti seal uhkesti vastu. Pikad rippuvad punased lipud hõljusid nööridel kesk vanglahoovi. Nöörid olid tõmmatud ühest hoonetiivast teise. Revolutsioonilaul rõkkas üle hoovi meie vastuvõtmiseks. Olin näinud mõnd vaba vangikoda, aga säherdune vabadus oli juba üllatav. Sisemine kord vastas noile välistele tunnustele. Vanglaülem ja tema abid olid peaaegu „seltsimehed“: toimetasid ise vangidele ajalehti ja toetasid täiesti punaseid lippe ja revolutsioonilaule, olid vastutulelikud ja lahked. Me tunnistasime nad koguni „headeks“. Harilikult ei lubanud revolutsionääri eetika vanglaülemat heaks tunnistada, sest valitsus võis ainult lurjus olla.“[44]

1914. aastal alanud ilmasõja ajal muutus rahapuudus sedavõrd suureks, et kinnipeetavatele polnud enam võimalik valmistada vangiriideid. Nii lubati alates 1914. aasta detsembrist kanda vanglas oma riideid.[45] Vanglatööd hakati sõja ajal korraldama sõjaväe vajadusi silmas pidades ja 13. aprillil 1917 kinnipidamisasutustesse saadetud ringkirja järgi vähendati kõikide nende vangide karistust (mitte rohkem kui 1/5 kohtu määratud karistusest), kes panustasid oma tööga Vene vägede varustamisse või tegid tööd mõnes muus valdkonnas, mis aitas Vene ühiskonnal sõja ajal toime tulla.[46]

1917. aasta revolutsioonid tõid ühes riigikorra muutumisega kaasa ka reformid vanglate korralduses. Veebruarirevolutsiooni järel muutus kõigepealt vanglakorralduse väline vorm – senise vangimajade peavalitsuse asemele moodustati 26. aprillil 1917 kinnipidamisasutuste peavalitsus ja ehkki vangide kinnipidamistingimused suurt ei muutunud, sõnastati ümber karistuse eesmärk, milleks nüüd sai vangide ümberkasvatamine, ja kinnipidamiskohtade juhtkondadel soovitati mitte kohaldada füüsilist karistust, nagu köidikutesse panek või ihunuhtlus. Vanglas tehtava töö eesmärgina sätestati eeskuju näitamine ja tööharjumuse juurutamine, et kinnipeetavad elaksid pärast vabanemist

44 **M. Lepp.** 1905. aasta romantika, järellained, lõppvaatus, lk 81.

45 Päevauudised. Vangidele luba antud oma riideid kanda. – Tallinna Teataja, 23.12.1914, lk 3.

46 **Л. Пертли.** Тюремная политика Российской империи, lk 32.

1917. aasta revolutsiooni käigus sai kubermanguvangla põlengus kannatada. Toompeal asunud vangla pärast põlengut, 2. märts 1917.
Foto: vennad Parikased. Tallinna Linnamuuseum, TLM F 4423

seaduskuulekat tööinimese elu. 25. mail 1917 kaotati kinnipidamisasutustes raamatute lugemise keeld. Vanglasse ei tohtinud tuua vaid pornograafilisi ja ebamoraalse sisuga raamatuid. Vanglahaiglatesse soovitas kinnipidamisasutuste peavalitsus luua omaette raamatukogu, mis oleks kasutatav vaid sealsetele patsientidele.[47]

Vaid loetud päevad pärast keisrivõimu langemist ja Vene Ajutise Valitsuse ametisse astumist 1917. aasta märtsis andis valitsus amnestia kõigile poliitilistele vangidele, ja et kriminaalvangid hakkasid seepeale mitmel pool Venemaal mässama, leevendati 17. märsil ka nende karistusi. Ühes revolutsioonilise segadusega tõi see meede kaasa kuritegevuse kasvu. Senisest suurem vastutus vanglate juhtimise, kontrolli, kinnipidamiskohtade olmetingimuste parandamise ja seadusesätete rakendamise eest anti Veebruarirevolutsiooni järel kohalikele kubermangukomissaridele ja teistele kohalikele võimumeestele. Selle tagajärjel tõrjuti vanglate senine juhtkond sageli ametist, sest nad polnud olnud suutelised vanglate turvalisust tagama ja põgenenud vange tabama. Tuli ette juhtumeid, kus kohtu alla anti ka vangla administratsioon. Et personali juurde saada, avati taas vangivalvurite kolmekuulised kursused, mis olid ellu kutsutud juba 1913. aastal, aga mille tegevus oli maailmasõja ajal soiku jäänud.[48]

Piirangute leevendamise aeg Vene kinnipidamisasutustes jäi siiski üürikeseks, sest alates 1917. aasta juuli keskpaigast, kui bolševike rünnakud teravnesid, tugevdati ka kinnipeetavate järelevalvet. 7. juulil kinnitas kinnipidamisasutuste peavalitsus vanglaametnike relvastamise juhendi, millega neile anti laialdased õigused relva kasutada. Kinnipidamisrežiimi karmistati – ruume hakati rangemalt lukustama, kategooriliselt keelati vangidel loata kambrist kambrisse liikuda, tugevdati järelevalvet ja korraldati läbiotsimisi.[49]

Eesti Vabariigi väljakuulutamisele 1918. aasta veebruaris järgnenud Saksa okupatsiooni ajal kehtestati Eesti alal täies ulatuses Vene

47 **Л. Пертли.** Тюремная политика Российской империи, lk 34–35.

48 **М. Сорокин, О. Сорокина.** Организация деятельности мест заключения в период Временного правительства, lk 54.

49 Samas, lk 55–56.

uus nuhtlusseadustik, aga selle alusel mõisteti õigust vaid lühikest aega, sest alates 1918. aasta novembrist, kui võim läks Eesti Ajutise Valitsuse kätte, taastati 1917. aasta oktoobrile ehk enamlaste võimuhaaramisele eelnenud olukord.

Vene impeeriumi kinnipidamisasutused. Uute vanglate rajamine

1883. aastal oli Vene impeeriumis 754 vanglat ja üle 600 arestimaja, parandusmaja või muu kinnipidamisasutuse. Ehkki üks 1879. aasta reformi eesmärke oli vähendada kinnipidamisasutuste tüüpe, jättes alles vaid neli vanglatüüpi,[50] säilis kuni 1917. aastani senine kord, mille kohaselt olid Venemaal alaealiste parandusasutused, arestimajad, parandusmajad ja hulk eri kategooria vanglaid, nagu provintsiaal- ja linnavanglad, transiitvanglad ja sunnitöövanglad. Neile lisaks olid sõjaväel oma kinnipidamiskohad. Seaduse järgi võis isikuid mõista ka kloostrivangistusse. Aastatel 1888–1902 ehitati Venemaal ühtekokku 58 vanglat 10 614 kinnipeetava jaoks, neist kuus vanglat olid mõeldud üksikvangistuse jaoks.[51]

Vangimajade peavalitsuse 1913. aasta aruandest selgus, et neile alluvad kinnipidamisasutused jagunesid järgnevalt: 654 üldvanglat 95 027 kohaga üldkambrites ja 8016 kohaga üksikkambrites; 30 parandusvanglas oli 15 010 kohta üldkambrites ja 297 kohta üksikkambrites; 22 sunnitöövanglas oli üldkambrites 17 086 kohta ja 1293 kohta üksikkambrites; transiitvanglate üldkambrites oli 2901 kohta ja üksikkambrites 67 kohta. Seega oli kokku 139 697 kohta, millest 130 024 olid üldkambrites ja 9673 üksikkambrites. Neile lisaks oli Vene impeeriumis 61 alaealiste parandusasutust.[52]

50 **М. Гернет.** История царской тюрьмы, том 4, lk 15.
51 **Л. Пертли.** Тюремная политика Российской империи, lk 30.
52 **М. Гернет.** История царской тюрьмы, том 4, lk 18.

Kinnipeetavate arv kasvas 20. sajandi alguses kiiremini kui kohtade arv vanglates ja arestimajades ning nii valitses Vene kinnipidamisasutustes kogu aeg ruumipuudus. Kui 1907. aastal oli keskmiselt 138 501 vangi, siis 1913. aastaks oli see arv tõusnud 194 418-ni ja 1914. aasta eelarves arvestati 210 000 vangiga. Seetõttu oli Vene impeeriumis vanglaid, kus kinnipeetavaid oli koguni kuus korda rohkem kui nende jaoks ette nähtud kohti.[53] Vanglate ülerahvastatuse probleem püsis aktuaalne ka 1920.–1930. aastate Eestis.

1911. aastal võeti Vene impeeriumis vastu vanglahoonete ehitamise ja renoveerimise kava, millega uuendati 1889. aastal vastu võetud korraldust „Mõnedest abinõudest vanglate ehitamiseks ja järelevalve tugevdamiseks“.[54] Karistuspoliitika aruteludes, nii nagu ka uute vanglate kavandamisel, küsiti, kui palju peab kinnipidamisasutuses olema üksikkambreid, kui palju tuleb vange ööseks eraldada ja kui palju võib jätkata üldvanglatega. 1903. aasta uues nuhtlusseadustikus oli sätestatud, et süüdimõistetuid tuleb hoida üksikkongis ja ainult juhul, kui vanglas polnud üksikkonge, võis rakendada ka ühisvangistust. Tegelikkuses tähendas see segasüsteemi kasutuselevõttu, sest ehkki 19. sajandil oli asutud pooldama üksikvangistust ja kartserite sisseseadmist kinnipidamisasutustes, andmaks kinnipeetavale võimalus üksi olles oma sisemaailma vaadata ja oma tegude tõsidust mõista, oli ilmnenud, et sellega kaasnesid sageli kinnipeetavate vaimsed probleemid. Ka polnud Venemaal piisavalt vanglaid, et üksikvangistust rakendada. Vanglate rekonstrueerimisele ja ehitamisele esitatud nõuded puudutasid ka alaealiste ja naiste osakondade eraldamist meeste omadest, haiglate ja kommunaalruumide rajamist ning kõigi vanglaruumide sanitaarremonti. Nagu varemgi, püsisid visalt erinevused seisuste vahel. Nii oli ka 1890. aasta määruses kinnipeetavate kohta paika pandud, et kõrgemast ja madalamast seisusest pärit isikuid tuli hoida eraldi ning kõrgematesse seisustesse kuulunud kinnipeetavaid ei võinud vanglas tööle sundida.[55]

53 Vene vangikojad. – Tallinna Teataja, 23.1.1914, lk 1.

54 **М. Гернет.** История царской тюрьмы, том 4, lk 15.

55 **Л. Пертли.** Тюремная политика Российской империи, lk 31.

Vene impeeriumis rajatavatele vanglatele oli suureks eeskujuks 1893. aastal valminud Peterburi keskvangla ehk Krestõ vangla, mille ülem oli aastatel 1907–1917 hilisem Eesti omariikluse aegne vangimajade peavalitsuse ülem Andres Strandman. Vangla koosnes kahest viiekorruselisest ristikujulisest korpusest, seal oli üle tuhande üksikkongi. Kuna Krestõ vangidele oli ette nähtud töökohustus, olid vangla territooriumil ka kinnipeetavate töökojad. Hoone projekteerinud Antonin Tomiškole oli muljet avaldanud Berliini lähistel asuv Moabiti linnavangla, kus kolm hooneplokki koondusid ühte keskel asuvasse torni. See järgis 19. sajandil populaarsust kogunud nn Philadelphia süsteemi, kus keskpunktist väljusid kiirtena mitu üksikkambrite korpust. Tomiško projekteeritud ristikujuline hoone võimaldas rakendada Briti filosoofi Jeremy Benthami välja mõeldud panoptikoni süsteemi. Selle kohaselt sai vaadelda kõiki koridore ühest punktist, ehkki Krestõ puhul pidi kambritesse vaatamiseks siiski koridorides ringi liikuma, ja see pehmendas Benthami mõtet, et oluline oli kinnipeetavatel kogu aeg silm peale hoida, ilma et vangid seda oleks näinud. Nii pidi kinnipeetavatel olema pidevalt hirm võimalikele rikkumistele järgneva karistuse ees.[56]

Hoonel oli usuline ristisümboolika ja viide ristidele kajastus ka hoone nimes (*крест* – rist). Ristide ühenduskohas asus massiivne viie kupliga punastest tellistest kirik. Ühe ristikujulise hoone keskele laskis Tomiško paigaldada monumendi Briti vanglareformaatorile John Howardile, sest just temalt oli pärit üksikvangistuse, vangide usulise ja moraalse kasvatamise ning vangide töölerakendamise (nn Pennsylvania süsteem) idee.[57] Hoone ehitasid kinnipeetavad. See oli üks esimesi Vene impeeriumi administratiivhooneid, kus oli elektrivalgustus ja keskküte.[58]

Ühes kinnipeetavate arvu suurenemisega rajati juba alates 19. sajandi algusest ka Eesti linnadesse uusi kinnipidamisasutusi, aga need polnud

56 **K. Davies.** Panopticon, lk 663–666.

57 Pennsylvania süsteemi järgiti Ameerika Ühendriikides kuni 1860. aastateni, mujal oli selle mõju veelgi pikem. Sellest loobuti vangide ülalpidamise suure kulu, liiga range korra ja vangide vaimsete probleemide ning sagedaste enesetappude tõttu. **K. Davies.** Pennsylvania system, lk 694–698.

58 **М. Гернет**. История царской тюрьмы, том 3, lk 381–382.

Vaade Paksule Margareetale ja vanalinnale Roosiaiast, u 1900–1905.
Eesti Ajaloomuuseum, AM N 5631:3

esialgu mitte uued vanglad ega arestimajad, vaid kinnipidamisasutusteks kohandatud hooned. Nii näiteks muudeti 1820. aastatel Tallinnas kubermanguvanglaks Toompea lossi konvendihoone, 1830. aastatel kohandati aga riigivanglaks Paksu Margareeta suurtükitorn. Viimase juurde ehitati 1884. aastal neljakorruseline paekivist abihoone, mis oli 19. sajandil esimene spetsiaalselt vangla jaoks ehitatud hoone Tallinnas. Lasnamäe veerele rajati 1886. aastal kaupmees Fjodor Tšernjaginilt ostetud kivimajja naistevangla ja hiljem tegutses seal Lasnamäe vangla, mis on tuntud ka karistusvanglana. 1917. aasta revolutsiooni käigus põletati kubermanguvanglad Toompeal ja Paksus Margareetas maha ning kannatada sai ka Lasnamäel asuv hoonestu, kus põles haigla. Toompeal asuvat kohtuhoonet (Stenbocki maja) kasutati revolutsiooni ajal arestimajana ja 1917. aasta detsembris hoidsid enamlased seal teiste poliitvangide seas kinni ka toonast Eesti Maavalitsuse esimeest Konstantin Pätsi.[59]

59 **A. Pajur.** Konstantin Päts. Poliitiline biograafia, lk 58–61.

Lasnamäe vangla.
Tallinna Linnamuuseum, TLM F 2107

Nii nagu mujal Vene impeeriumis, olid ka Eesti alal peale riigi ülalpeetavate vanglate arestikambrid, mis asusid tavaliselt vallamajade juures. Seal oli võimalik korrarikkujaid lühemat aega kinni hoida. Linnades olid juba varasemast ajast linna ülalpeetavad vanglad ehk linnavanglad, mis täitsid tavaliselt ka politsei arestimaja ülesandeid. Needki allusid vangimajade inspektsioonile. Tallinna linnavangla asus 18. sajandil ja 19. sajandi alguses veel raekoja taga asuvas hoones. 1832. aastal kolis vangla Vene tänav 25 hoonesse, kus aastatel 1845–1848 tehti põhjalik remont ja aastatel 1875–1879 ehitati hoone tagahoovi neljakorruseline kongide korpus. 1894. aastal sai Vene tänava vanglast eeluurimisvangla ja samas majas tegutses ka Tallinna politseivalitsus. See vangla likvideeriti 1928. aastal ja hoonest sai elamu.[60]

1905. aasta revolutsiooni järel oli seal vangis hilisem Eesti riigivanem August Rei, kes nimetas seda hellitavalt Vene tänava hotelliks.

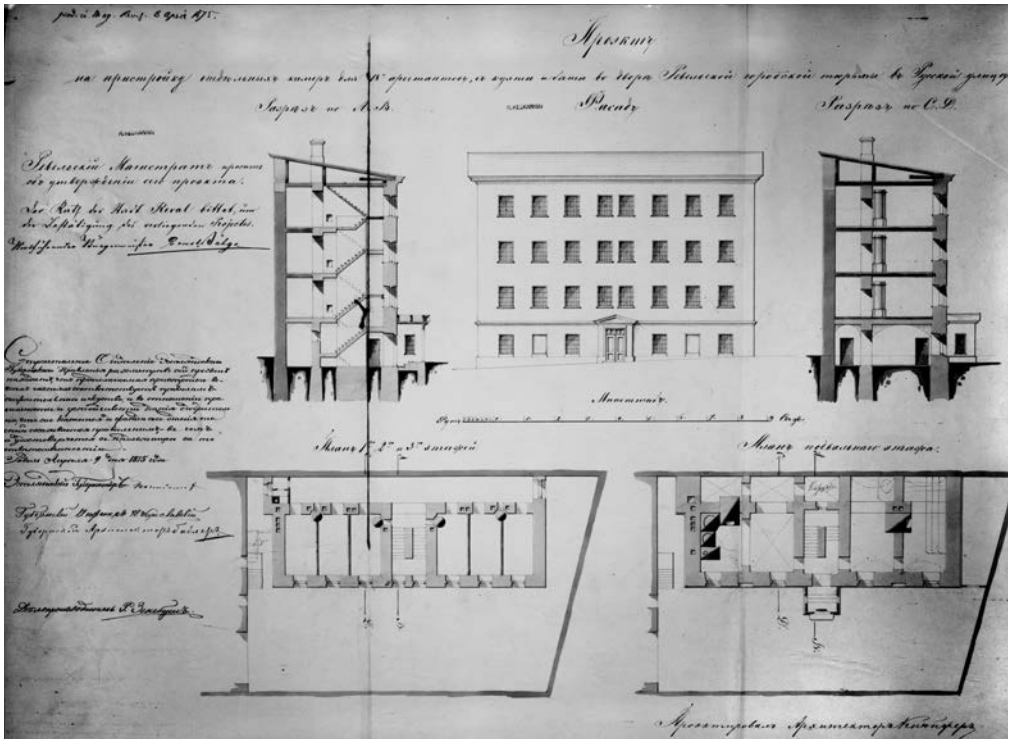
60 **K. Mäeorg.** Tallinna vanglatest ja vangidest 19. sajandil, lk 107–108.

Endine eeluurimisvangla Tallinnas Vene tänav 25.
Foto: Voldemar Martinson. Tallinna Linnamuuseum, TLM Fn 1409

Nii nagu Friedebert Tuglas, meenutas ka Rei vanglates revolutsioonipäevil olnud ruumipuudust ja seal valitsenud olusid:

> Et massilise mõisate põletamise järelmänguna vanglad olid tulvil täis vahialuseid, on vaevalt tarvis rõhutada. Meie kambris kinnipeetavate maksimaalne arv oli nähtavasti arvestatud kuuele, kuna selles oli nii palju narisid magamiseks. Nii palju oli ka meie kambris kogu aja kinnipeetavaid, olgugi et nende koosseisus tuli sageli ette muutusi. Naride peatsipoolne ots oli hingedega kinnitatud ühe laua külge, mis oli sisse ehitatud ühte kahest pikemast seinast. Hommikul lükati narid ühes magamiskoti, teki ja voodipesuga püsti vastu seina. Kui narid õhtul alla lasti, siis täitsid need kambri ruumi niivõrd, et ainult ühe inimese jaoks jätkus ruumi

Vene tänav 25 hoovi ehitatud kongide korpuse plaan aastast 1875.
Tallinna Linnamuuseum, TLM F 4529

liikumiseks jalutsi otsas, piki teist pikemat seina. Niisama kitsas ruum jäi ka kambrist koridori viiva ukse ette. Sellele vaatamata ei kannatanud me õhupuuduse all, kuna aken oli ööd ja päevad lahti – kõvad raudtrellid muidugi ees – isegi külmal, talvisel veebruarikuul. Sein, mille poole voodis lamades jalad olid pööratud, oli nimelt nii päeval kui ööl soe nagu hästiköetud ahi, kuna selles oli kolm ööpäeva jooksul kordamööda köetavate, keldrikorral asuvate ahjude soojuslõõri. Kaasvangideks olid mul peamiselt mehed, keda süüdistati mõisate põletamisest osavõtmises. Mõni neist vabanes vahepeal, kuid enamasti toodi samal päeval jälle uus mees asemele.

Kogu vanglas viibimise ajal toodi mulle iga päev toit, s.o. lõuna väljastpoolt vanglat. Selle eest oli hoolt kandnud parteiorganisatsioon. Hommiku- ja õhtusöögiks oli kohv ja tee. Saiad ja leib olid vangla poolt, võid, vorsti ja muud leivakõrvast sain tellida vangla kontori kaudu. /---/ Väljastpoolt saadeti mulle kogu aja ka raamatuid, mida uurisin vanglas läbi terve rea.[61]

Peale nelja Tallinnas asuva vangla kuulusid Tallinna inspektsiooni piirkonda Rakvere arestimaja, mis oli 1874. aastal Rohuaia (Aia) tänavale ehitatud, 1901. aastal riigi rahadega ehitatud maakonna arestimaja Paides Pikal tänaval ja Haapsalu vangla Wiedemanni tänaval linnavalitsusele kuulunud majas.

Narva kuulus administratiivselt Peterburi kubermangu ja liideti Eesti rahvuskubermangu koosseisu 1917. aasta detsembris. Seal enne Eesti omariiklust vanglat polnudki, küll aga kaks arestimaja. Neist üks asus raekojas ja teine oli Kreenholmi vabrikupolitsei valitsemise all. Kreenholmi vabrik oli selleks 1898. aastal ehitanud eraldi hoone.[62]

61 **A. Rei.** Mälestusi tormiselt teelt, lk 93–94.

62 Kreenholm, lk 148.

Haapsalu vangla ja kohtuhoone 1895. aasta paiku.
Haapsalu ja Läänemaa Muuseumid, HM _ 1525:16 Ff 535

Kui Eestimaal oli kokku seitse vanglat ja arestimaja, siis Liivimaa kubermangu territooriumile jäänud Eesti alal oli neid üheksa. Liivimaal oli mitu uut vanglat ja arestimaja, aga nii nagu Eestimaa kubermangus, oli siingi selliseid hooneid, mis olid kinnipidamisasutuseks kohandatud. Nii näiteks asus Kuressaares Kubermangu (Tallinna) tänaval sinna 1839. aastal riigi kulul ehitatud vanglahoone. Valgas Riia tänaval sai 1878. aastal riigi rahastusel valmis Valga vangimaja, millele lisaks kerkis 1905. aastal Maleva ja Kungla tänava nurgale linna arestimaja. 1897. aastal valmis Pärnus Sillutise tänaval uus vanglahoone, mille rajamist rahastas Liivimaa kubermangu valitsus. Pärnu vangla juurde ehitati 1900. aastal ka arestimaja. Tartu arestimaja Veski tänaval valmis 1893. aastal. Tartu, Viljandi ja Võru vanglad olid seevastu vanemates hoonetes. Tartu vangla asus Jaani tänaval ja linn andis selle 1889. aastal riigile tasuta kasutada, Võru vangla Aleksandri (Koidula) tänaval

Viljandi uue vangla nurgakivi panek 26. aprillil 1914.
Foto: Jaan Riet. Viljandi Muuseum, VM VMF 622:336 F

Tartu vangla Jaani tänaval.
Foto: Johannes Pääsuke. Eesti Rahva Muuseum, ERM Fk 349:132

oli 1858. aastal omandanud Liivimaa rüütelkond ja kinkinud selle 1895. aastal riigile. Kauba tänaval asunud Viljandi vangla, mille Liivimaa õuekohus oli ostnud juba 1786. aastal, anti 1908. aastal üle vangimajade peavalitsuse alluvusse.[63]

Viljandisse oli uut vanglat kavandama hakatud Esimese maailmasõja eel, aga enne 1917. aasta revolutsiooni ei jõutud müüride püstitamisest kaugemale, nii et hoone ehitati lõpuni Eesti omariikluse ajal. Nii nagu mujal Vene impeeriumis ehitatud uued vanglad, oli seegi moodne ja vastas neile suundumustele, mis olid nii Euroopa kui ka Vene vanglasüsteemis aset leidnud. Rõhku pandi vangide tööle ja üksikvangistuse võimaldamisele, aga ka hügieenile. Nii oli kolmekorruselises hoones 39 kambrit, kus kinnipeetavaid sai hoida kas üksikvangistuses või

63 Valitsusasutiste tegevus 1918–1934, lk 82.

Võru vangla Aleksandri tänaval.
Foto: Hillar Uusi. Võrumaa Muuseum, VK F 114:3 F/n

paarikaupa, ja nende kõrval kuus 12-kohalist ruumi. Keldrikorrusel olid tisleri-, sepa- ja lukussepatöökojad ning keskküttekatlamaja, esimesel korrusel olid peale vangikambrite vangide vastuvõturuumid ning kantselei ja ametnike ruumid, aga ka laoruumid. Teisel korrusel olid apteek, ambulatoorium, velskriruum, rätsepa- ja kingsepatöökojad ning naiste käsitööruumid. Kolmandal korrusel olid kambritele lisaks haiglapalatid. Pesuruumid olid kõigil kolmel korrusel.[64]

64 RA, ERA.60.1.57, l. 48–53, Viljandi vangimaja projekt, dateerimata.

II.

Vanglasüsteemi ülesehitamine Eesti Vabariigis aastatel 1918–1940

Esimesed ümberkorraldused vanglasüsteemis

1919. aasta jaanuaris loodi kohtuministeeriumi juurde vangimajade peavalitsus, mis võttis üle vanglate tegevuse juhtimise Eesti Vabariigis.[65] Olukord kinnipidamisasutustes oli 1918. aastal keeruline, sest omavalitsustel nappis vahendeid nende ülalpidamiseks. Kohtuministeeriumisse ja siseministeeriumisse oli sel teemal laekunud abipalveid mitmest omavalitsusest.[66] Vanglate majandamise küsimus oli Ajutise Valitsuse päevakorras juba 11. jaanuaril 1919. Kohtuminister Jüri Jaaksoni sõnul olid omavalitsused avaldanud soovi, et riik võtaks kohalike arestimajade ja vanglate ülalpidamise maakondlikelt vangimajade hoolekande komisjonidelt enda õlule. Valitsus otsustaski samal koosolekul, et võtab vanglate ülalpidamise enda kanda tagasiulatuvalt, alates riigivõimu faktilise ülevõtmise päevast 1918. aasta novembris. Ühtlasi eraldas valitsus kohtuministrile vanglate ülalpidamisele kulunud summade kompenseerimiseks 150 000 marka ja kohtuministeeriumi jooksvate kulude katteks 100 000 marka.[67] Võrdluseks olgu öeldud, et näiteks Pärnu vangla ülalpidamiskulud 1918. aasta 1. oktoobrist kuni 23. novembrini olid 4231 marka ja novembri lõpust kuni 1918. aasta lõpuni 2203 marka, millest veerandi moodustas söök, ligi poole haigete ravikulud ning ülejäänu küte, valgustus, tualettide

65 1934. aastal koostatud valitsusasutuste tegevuse ülevaates mainitakse, et vangimajade peavalitsus loodi kohtuministeeriumi juurde juba 1918. aasta detsembri keskpaigas. Teadaolevad arhiiviandmed seda ei kinnita. Valitsusasutiste tegevus 1918–1934, lk 82.

66 RA, ERA.14.1.24, l. 35, Alveri telefonogramm Kukele, 20.11.1918.

67 RA, ERA.31.1.13, l. 23, Vabariigi Valitsuse otsus, 11.1.1919.

kaebealuse wastu tasunõue on tõstetud kahjude ja kulude pärast, mis süüteo läbi on tekkinud, ehk kui tarwis on seaduswastase teo ja tema tagajärgede kõrwaldamiseks weel muid abinõusid tarwitusele wõtta, nagu konfiskerimist, patentide ja mõnesuguste õiguste ärawõtmist jne.

§ 3. Kohtu käskotsus peab eneses sisaldama:
a) aasta, kuu ja päewa, millal käskotsus tehtud;
b) kaebealuse eesnime ja perekonnanime;
d) oletused (motiwid), mis käskotsuse aluseks wõetud;
e) resolutsioni ühes seaduste üleslugemisega, mille põhjal otsus tehtud. Peale selle peab otsuses äratähendatud olema süüdlaseks mõistetud isiku õigus seitsme päewa jooksul pärast käskotsuse kättesaamist asja arutust paluda harilises kohtukorras, hoiatusega, et wastasel korral käskotsus seadusjõusse astub.

§ 4. Kohtu käskotsusest saadetakse wiibimata ärakirjad miilitsale ehk ametiasutusele, kes asja algatasid, kui ka süüdimõistetule kätte.

§ 5. Ametkohtadel ja miilitsal, kes asja algatasid, kui ka süüdimõistetud isikul on õigus seitsme päewa jooksul, pärast käskotsuse ärakirja kättesaamist, asja arutust paluda harilises kohtukorras.

§ 6. Käskotsus omandab, kui ülemaltähendatud tähtajal asja uut arutust ei ole palutud, seadusjõusse astunud kohtuotsuse maksuse.

§ 7. Kui asja uut arutust on palutud, nimetab rahukohtunik asja arutusele harilise korra järele ja teeb otsuse, mille järele käskotsus oma jõu kaotab.

§ 8. Kui asi kaebealuse palwe peale uuesti arutusele on wõetud, ei loeta rahukohtuniku poolt tehtud otsust mitte tagaselja otsuseks, olgugi et kaebealune arutusele ei ilmunud.

§ 9. Käskotsuses kohtumaksu (kohtu maksude ja kulude seadus 8. jaan. 1919. a. § 16) süüdimõistetule peale ei panda. Tuleb aga asi uuele arutusele harilises korras ja leitakse kaebealune jällegi süüdlane olewat, siis kannab ta kõik kohtukulud ja maksud.

§ 10. Nende määruste awaldamisega kaotawad Wene kriminalkohtupid. sead. §§ 180^{1}–180^{14} Eesti wabariigi kohtutes oma maksuse.

Peaminister: K. Päts.

Kohtuminister: J. Jaakson.

A. W. asjade walitseja k. t.: Th. Käärik.

Nr. 12. Ajutise Walitsuse poolt 22. jaan. 1919. a. wastuwõetud seadus.

Wangimajade walitsuskord.

§ 1. Kohtuministeriumi juurde asutatakse wangimajade peawalitsus, kelle alla kuuluwad kõik Eesti wabariigi piirides olewad wangiasutused.

§ 2. Wangimajade peawalitsuse juhatajaks on peawalitsuse ülem, kes kui kohtuministeriumi osakonna juhataja kohtuministri alla kuulub ja ministri ettepanekul Eesti Ajutise Walitsuse poolt ametisse nimetatakse. Tema abilisteks on wangimajade inspektor, wangimajade pea-arst ja insener, kes kohtuministri poolt ametisse nimetatakse.

Märkus: Inspektori, pea-arsti ja inseneri ametid awab kohtuminister tarwiduse järele.

§ 3. Peawalitsusel on oma kantselei tarwilise arwu ametnikkudega.

Märkus: Ühe ehk teise ameti awab esialgul kohtuminister tarwiduse järele, palga määramise suhtes kohtuministeriumi palganormidest kinni pidades; on töö alad ja töö suurus lõpulikult wälja kujunenud, siis pandakse tööjaotuse kawa Ajutisele Walitsusele kinnitamiseks ette.

§ 4. Wangimajade peawalitsuse ülesandeks on: wangiasutuste organiserimine ja ülewalpidamine; wangide toitmine; wangiasutuste terwishoidlise ja kõlblise seisukorra eest hoolitsemine; wangide walwamine ja konwoerimine; wangide töökodade organiserimine jne.

§ 5. Wangimajade peawalitsuse juures on wangimajade kuratorium, kelle eesistujaks on peawalitsuse ülem, alalisteks liikmeteks-ettekandjateks: inspektor, pea-arst ja insener. Kuratoriumi liikmeteks on maakondade ja linnade poolt walitawad wangimajade kuratorid; kuratoriumi koosolekust wõtawad peale selle weel hääleõigusega osa riigikontrolli esitaja ja Tallinna-Haapsalu rahukogu esimees, kes ka eesistuja äraolekul koosolekut juhatab; kuratoriumi sekretäriks on üks peawalitsuse kantselei ametnikkudest.

Märkus: Koosoleku juhatajal on õigus ka wäljastpoolt asjatundjaid koosolekust osa wõtma kutsuda.

§ 6. Wangimajade kuratoriumi peaülesandeks on: abinõusid otsida ja hoolt kanda, et wangistusasutused oleksid mitte piinakambrid ja inimeste rikkujad, waid otstarbekohaselt sisse seatud, humansed ja eeskujulised parandus- ja karistusasutused.

§ 7. Sellel alal töötab kuratorium wälja wangimajade kodukorra eelnõu, seda iga wangistatute liigi jaoks otstarbekohaselt spetsialiseerides; organiserib peawalitsuse kaudu kohaliste kuratorite abil wangimajade juures töökodasid, raamatukogusid, ettelugemisi, kursuseid ja töölõrseid, mille abil iga wangist wabakssaanu ajawiitmata wõiks ausal wiisil omale elatusallikad muretsema hakata.

§ 8. Wangimajade kuratoriumi jooksuwaks tööks on: a) wangiasutuste ehitamise ja ümberehitamise kawatsemine ning eelarwete kokkuseadmine; b) wangihoonete remonterimise ja ülespidamise kulude eelarwete läbiwaatamine; d) wangiasutuste hariliste kulude eelarwete läbi-

Vangimajade valitsuskord. Riigi Teataja 1919, nr 5

pesemine ja muud kommunaalkulud.[68] 5. detsembril 1918 otsustas Ajutine Valitsus, et vangimajade arstide kandidaadid esitab kohtuministeeriumile kinnitamiseks tervishoiu peavalitsus.[69]

22. jaanuaril 1919 kinnitas Vabariigi Valitsus vangimajade valitsuskorra, millest sai kuni 1935. aastani peamine kinnipidamisasutuste tegevust reguleerinud õigusakt.[70] Vangimajade peavalitsuse ja vangimajade valitsuskorra eeskujuks oli Vene impeeriumi vanglate juhtimissüsteem, millesse tehti mõned Eesti oludest lähtunud muudatused. Näiteks ei tehtud valitsuskorras kinnipidamisasutustel vahet, vaid see kehtis ühtmoodi kõigile asutustele, mille kirjeldamisel kasutati nimetust *vangiasutused* (§ 1). Põhjus selleks oli lihtne: Eestis hoiti kõiki kinnipeetavaid, sõltumata nende kinnipidamise põhjusest, tavavanglates. Erikinnipidamisasutusi, näiteks sunnitöövanglaid, Eestis polnud. Varem oli sunnitöölised saadetud Siberisse ja seda reguleeris sunnitööle ning asumisele saatmise seadus. Selle tühistamiseni jõuti Eestis alles 1926. aastal, kui vangistuse seaduse muutmise ja sunnitööle ning asumisele saatmise seaduse kaotamise seadusega sätestati, et sunnitööle mõistetud isikud peetakse sunnitöövanglate puudumise korral kinni üldvanglates (§ 341).[71] Uus kinnipidamisasutuste määratlus võeti vastu uue vangistusseaduse ja kriminaalseadustiku väljatöötamise järel 1920. aastate lõpus ja 1930. aastatel.

Esialgu andis kohtuministeerium peaprokurör Aleksander Hellati küsimise peale kohtutele ja prokuratuurile teada, et kuna asumisele polnud võimalik saata, tuli vangi mõistmisel rakendada karistust mitte alla kolme aasta.[72] Samamoodi oli Eesti Vabariigi prokuröril Aleksander Hellatil küsimus, millise seaduse alusel tuli mõista õigust nende üle, kes olid Saksa okupatsiooni ajal uue nuhtlusseadustiku alusel süüdi mõistetud, aga kaebasid otsuse edasi. Eesti Ajutine Valitsus oli ju tunnistanud kehtivaks enne 24. oktoobrit 1917 maksnud seadused. Minister selgitas,

68 RA, ERA.1097.1.4662, l. 2–3, Pärnu maakonna vangimaja ülem Pärnu maakonna valitsusele, 7.1.1919.

69 RA, ERA.31.1.8, l. 58, Ajutise Valitsuse otsus, 5.12.1918.

70 RA, ERA.31.1.13, l. 43, Vabariigi Valitsuse otsus, 11.1.1919; Vangimajade valitsuskord. – Riigi Teataja 1919, nr 5, lk 84–85.

71 Vangistuse seaduse muutmise ja sunnitööle ning asumisele saatmise seaduse kaotamise seadus. – Riigi Teataja 1926, nr 28, lk 270.

72 RA, ERA.76.1.17, l. 42, kohtuministeeriumi seletus, 14.7.1919.

et õigust tuleb mõista kehtivate seaduste järgi, pehmendades karistust neil juhtudel, kui Saksa okupatsiooni ajal kehtinud uue nuhtlusseadustiku alusel oli mõistetud kergem karistus kui Eesti Vabariigis kehtinud vana nuhtlusseadustiku alusel oleks olnud võimalik määrata. Sel juhul tuli juhinduda uue nuhtlusseadustiku karistusmäärast, sest karistuse esmakordsel määramisel oli kehtinud just see karistusnorm.[73]

Vangimajade valitsuskorraga määrati, et vanglate tegevust korraldab kohtuministeerium, mille juurde asutatakse vangimajade peavalitsus. Selle alla kuulusid kõik Eesti territooriumil asuvad vanglad. Arestimajad kuulusid siseministeeriumi haldusalasse ja olid seotud politseisüsteemiga. Vangimajade peavalitsuse ülesanded puudutasid kõiki vanglateenistuse aspekte: vanglate võrgu juhtimine ja ülalpidamine, vangide toitlustamise, tervishoiu ja kõlbluse eest hoolitsemine, vangide valvamine ja konvoeerimine ning vanglatöökodade organiseerimine ehk vangide töökasvatus (§ 4).

Paika pandi ka peavalitsuse ja vanglate juhtimise kord. Vangimajade peavalitsuse eesotsas oli ülem, kes oli ministeeriumi osakonnajuhataja õigustes ja allus kohtuministrile. Peavalitsuse ülema nimetas kohtuministri ettepanekul ametisse Vabariigi Valitsus. Tema abid olid vanglate inspektor, vanglate peaarst ja vanglate insener, kelle nimetas ametisse kohtuminister. Valitsemiskorras sätestati, et ametid täidetakse vajaduspõhiselt. Peavalitsusel oli oma kantselei ja sellegi töötajate arv pidi kujunema vastavalt vajadusele (§ 2). Vanglate peaarst oli ühtlasi Tallinna vanglate arst ja talle määrati ka asetäitja. Vanglate inseneri ülesanne oli tegeleda vanglahoonete ümberehitamise, remontimise, ehituse, kütmise, valgustuse, veega varustamise jt tööde korraldamise ning eelarvestamisega. Ta pidi aru andma vangimajade kuratooriumile (§ 22).

Vangimajade peavalitsuse ülema kohusetäitjana töötas kõigepealt August Mahoni ja inspektorina Andres Strandman. Viimasest sai aga juba 1919. aastal vangimajade peavalitsuse ülem ja selles ametis oli Strandman kuni ametist vabastamiseni 31. detsembril 1924.[74]

73 RA, ERA.76.1.17, l. 45, kohtuministeeriumi seletus, 2.8.1919.

74 RA, ERA.31.3.9226, l. 1, kohtuminister Rudolf Gabrel Vabariigi Valitsusele, 14.5.1925.

Andres Strandman. Perekond Rogeri erakogu

Andres Strandman

11. detsembril 1865 sündinud Andres Strandman oli alates 1885. aastast Vene riigiteenistuses, kust viidi 1887. aastal üle vanglateenistuse koosseisu. Aastate jooksul tegi ta seal silmapaistvat karjääri.

1903. aastast oli Strandman Peterburi transiitvangla (jaotusvangla, ka tapivangla) ülema kohusetäitja ja alates 1905. aastast selle ülem. Tapivangla ülemana oli ta kindlustanud kõikidele vangidele tasustatava töö. 1907. aastal sai temast Peterburi Krestõ vangla ülem ja sealgi järgis ta põhimõtet, et iga vang pidi saama töötada. 1892. aastal valminud ja umbes tuhande kinnipeetava jaoks mõeldud vangla oli moodsaim kogu Venemaal. Strandman oli Krestõga seotud olnud juba 1893. aastal, kui ta selle ülema abina vastutas vangla sisustustööde eest.

1917. aasta aprillis lahkus Strandman Vene riigi teenistusest ja oli alates 12. maist 1919 ametis Eesti kohtuministeeriumi vangimajade peavalitsuse ülemana. 1924. aasta lõpus vabastati ta koosseisu vähendamise tõttu Vabariigi Valitsuse otsusega ametist ja ta pensioneerus. Andres Strandman suri 11. mail 1927. aastal.[75]

75 **K. Kukk.** Otto Strandman. Elulugu ja elu lugu, lk 200–220.

Tema käe all viidi Eesti vanglasüsteemis läbi esimesed ümberkorraldused. Lisaks temale olid ametis peavalitsuse inspektor, majandusosakonna juhataja, tööstusosakonna juhataja, raamatupidaja ja peaarst. Esialgu asus vangimajade peavalitsus ühes kohtuministeeriumi teiste osakondadega Kohtu tänav 1 hoones, seejärel aga Toompea lossis.

Vanglate ja ministeeriumi vahelüliks pidi vangimajade valitsuskorra järgi saama kohtuministeeriumi juurde moodustatav kollegiaalne juhtimisorgan – vangimajade kuratoorium. Selle eesotsas oli peavalitsuse ülem, alaliste liikmetena kuulusid kuratooriumisse vangimajade peavalitsuse inspektor, peaarst ja insener, valitavate liikmetena aga linnade ja maakonnavalitsuste esindajad. Peale nimetatute võisid koosolekutest hääleõiguslikuna osa võtta riigikontrolli esindaja ja Tallinna-Haapsalu rahukogu esimees. Eksperte võis kuratooriumi juurde koopteerida ka väljastpoolt vanglasüsteemi (§ 5).

Kuratooriumi tähtsaim ülesanne oli vangimajade valitsuskorra kohaselt kanda hoolt selle eest, et kinnipidamisasutused poleks „piinakambrid ja inimeste rikkujad“, vaid eeskujulikud, humaansed ja otstarbekohaselt sisse seatud parandus- ja karistusasutused (§ 6). Niisiis juhindus Eesti kinnipidamisasutuste korraldus algusest peale põhimõttest, et vangistus ei saa teenida ainult inimese karistamise eesmärki, vaid peab olema suunatud tema kasvatamisele. Kuratooriumi moodustamine jätkas Vene impeeriumi aegset tava, mille kohaselt vastutas vangla toimetuleku ja järelevalve eest peale selle juhtkonna veel vanglate eestkoste selts.

Kuratooriumi ülesanne oli välja töötada ka vanglate kodukorra eelnõu, mis pidi silmas pidama kinnipeetavate erisusi, niisamuti pidi kuratoorium aitama rajada vanglatöökodasid ja raamatukogusid, korraldama ettelugemisi ja kursuseid ning organiseerima tööbörsi, mille abil iga vangist vabastatud inimene võis kohe ausal viisil omale elatist teenima hakata.

Strateegilise juhtimise kõrval pidi kuratoorium tegelema ka vanglasüsteemi igapäevase juhtimisega. Vangimajade valitsuskorra järgi oli kuratooriumi ülesanne tegelda vanglate ehituse ja ümberehituse kavandamise ja eelarvestamisega, remondi eelarvete läbivaatamise,

vanglateenistujate palganormide ja töötingimuste ning vangide toidu- ja varustusnormide väljatöötamisega. Samuti pidi kuratoorium tähelepanu pöörama kultuuri- ja haridustööle ning koostama vastavad eelarved. Sama kehtis vanglate töökodade ja lugemistubade kohta, milleks pidi kuratoorium kõigepealt välja töötama kodukorrad, mis seal tegutsemist reguleeriksid (§ 8). Niisiis pidi kuratoorium kokkuvõttes tegelema kogu vanglasüsteemi korraldamisega ja andma vajaduse korral selleks kohtuministrile nõu. Kuratooriumi otsused ja määrused esitati kohtuministrile või tema kaudu valitsusele kinnitamiseks (§ 11).[76]

Kuratooriumi liikmed ehk kuraatorid valiti neljaks aastaks tuntud seltskonnategelaste hulgast. Tavaliselt oli tegemist linnavolikogude ja maakonna nõukogude esindajatega. Tallinna volikogu läkitas kuratooriumisse kaks esindajat, muud linnavolikogud ja maakonnanõukogud saatsid kas ühe esindaja või ühe kahe institutsiooni peale. Kokku läkitati sel moel kuratooriumisse 13 esindajat-kuraatorit (§ 9).

Kuraatorite nimetamine lähtus Eesti vanglate võrgust, st nad tegutsesid vaid neis maakondades, kus olid vanglad, sest nad polnud ainult kohtuministeeriumi juures asuva kuratooriumi liikmed, vaid tegutsesid ka kohalike vanglate juures. Nende ülesanne oli jälgida, et vangidega käidaks ümber seaduse järgi, et nad saaksid korralikult süüa, et haiged saaksid ravitud, et kambrid oleksid köetud ja puhtad ning et vangid saaksid vanglasse hoiule antud esemed ja töötasu korralikult kätte (§ 13). Vangimajade valitsuskorra järgi olid nad vangide hoolekandjad, kes võisid ka kohalikesse vanglatesse kuratooriume asutada, et oma tööd paremini korraldada (§ 12).

Veelgi olulisem oli kuraatorile antud õigus kontrollida ka vangla juhtkonda ja juhtimist ning kas vangivalvurid täidavad oma kohuseid korralikult. Et riigi varaga valesti ümber ei käidaks, oli kuraatoril õigus kontrollida ka vangla arvepidamist. Kuraatorile anti õigus igal ajal vanglat kontrollida, kambreid külastada, vangide kaebusi vastu võtta ja need koos oma arvamusega vangimajade inspektorile edasi saata (§ 14).

76 Vangimajade valitsuskord. – Riigi Teataja 1919, nr 5, lk 84–85.

Vangla töökoda oli kuraatori järelevalve all ja tal oli õigus jälgida, et selle sisseseadet ei rikutaks, et vangid saaksid töö eest ette nähtud tasu (§ 16). Samuti oli tal distsiplinaarvõim karistada eksimuste korral kõiki vanglaametnikke peale vangimaja ülema kas noomituse, ühepäevase aresti või ajutise ametist tagandamisega. Viimasel juhul pidi sellest kohe teatama vangimajade inspektorile (§ 15). Et kuraatori nimetas ametisse kohalik omavalitsus, siis tuli ka tema palk kohalikult omavalitsuselt.

Kuraatori kõrval olid vanglates ametis vangimaja ülem, suuremates vanglates ka ülema abi, kantselei ametkond, arst, majandusjuhataja (ökonoom) ning vajalik arv valvureid ja teenijaid. Vanglaülema, tema abi, arsti ja majandusjuhataja nimetas ametisse kohtuminister. Ülejäänud personali palkas vanglaülem, kooskõlastades oma

Viljandi vangla personal 1930. aastal.
Viljandi Muuseum, VM VMF 548:1 F 13056

valiku vangimajade inspektoriga. Vangide konvoeerimise eest vastutas vangimajade inspektor, kelle ülesanne oli ka jälgida vanglate majandamist üldiselt ning kuratooriumile vanglate majandusaruanded ette kanda (§ 18).

Sellele lisaks nägi vangimajade valitsuskord ette, et kuratoorium peab välja töötama vanglate kodukorra, vangide konvoeerimist jt valdkondi puudutavad õigusaktid. Seni pidi edasi kehtima Vene impeeriumi aegne normistik (§ 24).[77]

Uute õigusaktide väljatöötamisega hakati pihta juba 1919. aastal. Nii näiteks andsid kohtuminister Jüri Jaakson ja vangimajade peavalitsuse ülema kohusetäitja August Mahoni juhtnöörid vangistusasutuste ülematele vangide vastuvõtmise ja vabastamise kohta. Need avaldati 9. oktoobril 1919 Riigi Teatajas.[78] Juhtnöörid andsid vanglaülematele õiguse vangi vastuvõtmisest ka keelduda, kui vang saadeti kinnipidamisasutusse puudulikult vormistatud paberitega. Vanglasse saabudes kanti kõik vangid registriraamatusse ja vangla ülem andis vangidele „iseäralise pileti", millele oli kantud vanglast vabanemise kuupäev. Vanglast vabanemine pidi toimuma hommikupoole ja mitte hiljem kui kell 12 päeval. Kinnipeetu pidi juba vangist vabanemise päeval ilmuma vanglaülemalt saadud kaaskirjaga oma elukohajärgsesse kriminaalpolitseisse.

Vangide transportimise asjus pöördus vangimajade peavalitsus raudteede valitsuse poole ja palus, et kinnipeetavaid võiks transportida spetsiaalses reisirongi külge kinnitatavas vagunis. Raudteede valitsusega lepitigi kokku, et Tallinna-Tartu, Tallinna-Valga ja Valga-Petseri liinil sõidab vange transportiv vagun korra nädalas, Tallinna-Haapsalu vahel aga kord kahe nädala jooksul. Vangide transportimise kulud kandis vangimajade peavalitsus.[79]

Vanglate töökorralduse kohta saatis vangimajade peavalitsus vanglatesse regulaarselt ringkirju. Vanglate personal – vanemad ja nooremad

77 Vangimajade valitsuskord. – Riigi Teataja 1919, nr 5, lk 86.

78 Vangimajade peavalitsuse juhtnöörid vangiasutuste ülematele vangide vastuvõtmise ja vabastamise korra kohta. – Riigi Teataja 1919, nr 76–77, lk 601–602.

79 Reisijaterongidele vangivagunid lisaks. – Tallinn Teataja, 29.5.1920, lk 1.

meesvalvurid ning vanemad ja nooremad naisvalvurid naisvahialuste jaoks – vajas praktilisi juhtnööre, sest murranguajal olid vahetunud nii vangivalvurid kui ka muud vanglateenistujad, sh vanglate ülemad. Nii näiteks saatis vangimajade peavalitsus 1920. aastal ringkirja, kus korrati üle, et vastavalt Vene impeeriumi aegsele vangistusseadusele ja 1917. aastal Vene Ajutise Valitsuse kohtuministri kehtestatud vangivahtide teenistustingimustele, mis mõlemad endiselt kehtisid, oli nooremate ja vanemate valvurite tööle võtmine vanglaülema ülesanne, sest tema vastutas ka vajaliku valvurite koosseisu kujundamise eest.[80]

Korrati üle ka vanglateenistujate töölevõtmise kord. Nii näiteks kinnitasid valvurid allkirjaga, et täidavad korralikult oma ametikohustusi, ja maksid tagatiseks kautsjoni, vanemad 600, nooremad 500 marka. Need summad anti riigikassasse hoiule ja neid võis tagasi maksta vaid vanglaülema heakskiidul. Valvurite täpsed teenistuskohustused määras kindlaks vanglaülem. Pärast kaheksatunnist tööpäeva oli valvur kohustatud olema nelja tunni vältel tagavaravalvur. Sel ajal võis ta olla selleks ette nähtud valvurite toas. Lärmi korral olid tagavaravalvurid kohustatud teistele valvuritele appi minema. Kaebused ja pöördumised vanglate juhtimise ja distsipliini kohta võisid valvurid esitada vangimajade kuratooriumile või vangimajade peavalitsusele.[81]

1921. aastal kehtestati nõue, et vanglateenistujad peavad olema Eesti Vabariigi kodanikud ega tohi olla mõne teise riigi kodakondsusega välismaalased. Viimastel soovitati võtta Eesti kodakondsus. Kui nad seda teha ei soovinud, tuli nad ametist vabastada.[82]

Juba 1919. aastal tuli Vabariigi Valitsuses arutusele senise vanglate võrgu ümberkorraldamine, sest 1917. aasta revolutsioonide käigus olid vanglad üksjagu kannatada saanud. 1919. aastal tehti uute vanglate rajamise ja olemasolevate remontimise kohta mitu otsust. Kõigepealt otsustas Vabariigi Valitsus 22. aprillil 1919 anda Harku mõisa ja vallamaja vahel asuvad endise Peeter Suure merekindluse 20 üksikehitist (barakki) vangimajade peavalitsusele „kurikalduvustega laste

80 RA, ERA.76.1.374, l. 61–62, vangimajade peavalitsus vangimajade ülematele, 29.10.1920.

81 RA, ERA.76.1.374, l. 61–62.

82 **T. Miljan.** Vanglateenistuse korraldus Eesti Vabariigis, lk 8–9.

Peeter Suure merekindluse Harku sõjaväelinnaku kasarmu, kuhu asutati alaealiste parandusasutus.
Eesti Ajaloomuuseum, AM _ 15974 F 18387

parandusasutuse jaoks“.[83] Sellega alustas Eesti riik vangistussüsteemi ümberkorraldusi noortest kui kõige haavatavamast, ent samas mõjutatavamast ühiskonnagrupist. Vajadus sellise asutuse järele oli kasvanud maailmasõja ja heitlike aegade tõttu, mis valitsesid Eesti riigi sünni eel ja järel. Palju noori inimesi oli jäänud ilma kas ühest või mõlemast vanemast ja nagu märgiti Eesti ajakirjanduses, oli nende noorte isaks ja emaks saanud tänav. Omapäi üles kasvanud noored ei osanud vahet teha heal ja kurjal ning sattusid pahatihti seadusega pahuksisse.[84]

Harkusse rajatava alaealiste noormeeste koloonia tarvis pidi põllutööministeerium vangimajade peavalitsusele üle andma nii barakkidealuse maa kui ka selle ümber oleva krundi ja eraldama veel 70–80 tessatini ehk tiinu (1 tiin = 1,0925 hektarit) maad ning kohustama riigivarade ülevõtmise komisjoni andma hoonete kordategemiseks ehitusmaterjali. Valitsus eraldas ka ise vahendeid hädaliste tööde tegemiseks ja kohustas vangimajade peavalitsust remonditööde eelarvet kokku panema.[85] 4. juulil eraldas valitsus veel vahendeid alaealiste

83 Ajutise Valitsuse otsused, 22.4.1919. – Riigi Teataja 1919, nr 28–29, lk 229.
84 Üleskutse. – Rajalane, 10.7.1919, lk 1.
85 RA, ERA.31.1.13, l. 150, Vabariigi Valitsuse otsus, 22.4.1919.

Vaade keskvangimajaks kujundatud Peeter Suure merekindluse kasarmutele.
Foto: Osvald Haidak. Tallinna Linnamuuseum, TLM F 10736:20

kurjategijate parandusmaja remondiks[86] ja juba 2. juulil oli kohtuminister Jüri Jaakson kehtestanud määrusega Harku koloonia ajutise põhikirja. Selle kohaselt võeti kolooniasse kohtuotsusega kinnipidamisasutusse mõistetud alaealisi (vanuses 8–15), aga ka eeluurimise all olevaid noori. Samamoodi võis kolooniasse saata vaeslaste varjupaikadest kuritegevuse tõttu välja heidetud noori ning koduta jäänud ja kuritegelike kalduvustega alaealisi, aga ka neid, kellelt võis kuritegelikke kalduvusi eeldada nende kuritegelikule teele sattunud vanemate tõttu. Viimaste hulka loeti ka joomarid ja „avalikud naesterahvad". Koloonias elades oli noortel töö- ja koolikohustus, mistõttu kuulus koloonia juurde 6-klassiline kool.

86 RA, ERA.31.1.15, l. 24, Vabariigi Valitsuse otsus, 4.7.1919.

Kui kolooniasse saadetud noor oli koolis või mõnes kunstis andekas, võis koloonia valvekomisjon ta edasiõppimist rahaliselt toetada. Valvekomisjoni koosseisu kuulusid esimehena vangimajade peavalitsuse inspektor, Tallinna vangimajade kuraatorid, lastekaitse spetsialist, tööja hoolekandeministeeriumi ja haridusministeeriumi esindajad, prokuratuuri esindaja ning vangimajade peaarst. Valvekomisjon otsustas kolooniasse vastuvõtmise ja sealt vabastamise ning direktori ettepanekul õpetajate ametisse nimetamise. Kolooniat juhtis kohtuministri ametisse nimetatud ja vangimajade peavalitsusele alluv direktor ja tal oli kolm abilist: kooli, käsitööde ja majapidamise juhatajad.[87]

30. juulil 1919 lubas Vabariigi Valitsus vangimajade peavalitsusel sõjaministeeriumilt üle võtta Tallinnas Kalarannas asuva Patarei kasarmu ja organiseerida sinna keskvangla.[88] 15. mail 1920 avati Patarei kasarmutes esmalt arestimaja ja 15. oktoobril 1920 nimetati see ümber Tallinna Keskvangimajaks. Tööd keskvangimaja juures jätkusid veel mitu aastat. 1. jaanuaril 1921 oli seal 390 vangi, 1922. aasta jaanuari alguseks oli see arv suurenenud juba 803-ni.[89] Vangimajade peavalitsusel tuli keskvangimaja ülevõtmise käigus vaielda sõjaministeeriumiga, sest kogu endise merekindluse korpust ei antud esialgu vangla käsutusse. Sõjaministeerium kasutas hooneid ladudena, aga kohtuministeerium oli huvitatud kogu kompleksist. Samal ajal tehti vanglaks kohandatud hoonetes remonti. Tööd tegid ka vangid ja mõnele kinnipeetavale andis see hea võimaluse põgeneda. Selliseid lugusid jõudis nii mõnigi kord ka ajakirjandusse ja näiteks 1921. aasta septembris aset leidnud põgenemise tegi lihtsaks see, et vangivalvurid olid purjus. Sestap võeti üks kahest vangivalvurist vahi alla, teine aga vabastati teenistusest.[90]

Keskvangla loomine oli osa suuremast vanglate ümberkorraldamise kavast, millega 1919. aastal vangimajade peavalitsuse ülema ametisse asunud Andres Strandman oli välja tulnud juba sama aasta juulis. Ametisse saamise järel külastas Strandman kõiki Eesti vanglaid

87 Kohtuministri määrus. – Riigi Teataja 1919, nr 45, lk 354–356.
88 RA, ERA.31.1.15, l. 34, Vabariigi Valitsuse otsus, 30.7.1919.
89 **V. Hatto.** Tallinna Keskvangimaja aastail 1920–1940, lk 427.
90 Kuritööd ja õnnetused. – Kaja, 22.9.1921, lk 8.

ja veendus, et suurem osa neist ei vasta nõuetele ja isegi kui nende peale raha kulutada, ei saa neist ikkagi eeskujulikke kinnipidamisasutusi. Peterburi Krestõ vangla endise ülemana oli Strandman harjunud töötama uues vanglas. Sestap tuli ta lagedale mõttega, et maakonnavanglate asemele tuleks Eestis rajada kaks-kolm suurt vanglat, sest see oleks kokkuvõttes ka majanduslikult otstarbekam. Seetõttu toetas ta ka keskvangla ehitustöid, sest sinna pidi koonduma enamik Eesti kinnipeetuid. Kasarmuid üle vaadates leidis ta, et sinna võiks ära mahutada 2000–3000 vangi ning ruumi jätkuks ka haigla, administratsiooni ja töökodade jaoks. Keskvanglale lisaks oli otstarbekas ehitada lõpuni Viljandi vangla ja kasutada edasi Kreenholmi juures asuvat vanglat. Niisiis soovis Strandman rajada Eestisse uue ja optimaalse vanglate võrgu. Vanglate ehitamisel kavatseti kasutada vangide tööjõudu.[91] Nii võib öelda, et kava rajada Eesti eri piirkondadesse kolm uut vanglat esitati juba Eesti omariikluse algusajal, aga selle teostamiseni jõuti alles 21. sajandil. Strandmani plaani täitmine takerdus 1920. aastatel samal põhjusel kui Vene impeeriumi aegne vanglate ümberkorraldamise kava – selliseks investeeringuks puudus raha. Positiivne oli siiski see, et keskvangla juures alustati juba 1920. aastate alguses ehitustöödega.

Kõige rohkem õnnestus 1920. aastate alguses ümberkorraldusi ellu viia Narvas. Sealne linna komandant oli linna vabastamise järel 19. jaanuaril 1919 võtnud kasutusele Hermanni kindluse peavahi ruumid ja andis need 16. septembril 1919 üle kohtuministeeriumile, et sinna saaks paigutada kinnipeetavaid. See jäi siiski lühikeseks episoodiks, sest vangla viidi 1921. aasta detsembris üle kaitseministeeriumile kuulunud majja Vestervalli ja Laia tänava nurgal.[92] Vangide hoidmine Hermanni kindluses valmistas sõjaministeeriumile üksjagu meelehärmi, sest need kippusid sõjaväelasi pilkama ja märkustega kostitama. See mõjus sõjaväelaste moraalile halvasti ja seetõttu pidi sõjaminister vangimajade peavalitsust tagant kiirustama, et vangid mujale toimetataks.[93] Veel enne vangla üleviimist mõeldi vanglana kasutusele

91 RA, ERA.60.1.56, l. 13, vangimajade peavalitsuse ülem Vabariigi Valitsusele, 29.7.1919.

92 Valitsusasutiste tegevus 1918–1934, lk 84.

93 RA, ERA.76.1.372, l. 13, sõjaminister Vabariigi Valitsusele, 18.11.1921.

võtta Jaanilinna kindlus, kuhu Punase Risti esindus oli rajanud omale ruumid.[94] See plaan jäi teostamata. Ka Kreenholmi vangla jäi alles ja linnavanglana tegutsenud hoone eest ei võtnud vabrik kuni 1924. aastani isegi mitte üüri. Seejärel küsisid Kreenholmi esindajad üüri ja valgustuse eest 10 000 marka kuus, mille vangimajade peavalitsus hindas õiglaseks tasuks.[95]

94 RA, ERA.76.1.371, l. 2, väljavõte vangimajade peavalitsuse ülema märkusest 7. veebruaril 1921.

95 Kreenholm nõuab vangimaja eest üüri. – Päevaleht, 19.4.1924, lk 12.

Vanglate toimetulek 1920. aastate alguses

Olukord kinnipidamisasutustes polnud Eesti omariikluse algusaastatel kiita, sest puudus oli nii korraliku ettevalmistuse saanud tööjõust kui ka rahalistest vahenditest. Viimane kitsaskoht motiveeris vanglate juhtkondi vange tööle rakendades kasvatama omatulu, aga esialgu oli näha ka üksjagu passiivsust. Eriti kehv oli olukord Tallinnas, kus keskvangla ei olnud veel vangide vastuvõtmiseks valmis, Lasnamäe karistusvangla oli ülekoormatud ning Vene tänava ruumid olid väga kitsad. Ülekoormatus oli tingitud suuresti kohtusüsteemi aeglusest, mistõttu moodustasid rõhuva osa kinnipeetavatest eeluurimise ajaks vahi alla võetud isikud. Samas oli revolutsiooni ja sõdade tuules kasvanud ka kuritegevus, nii et kui enne Esimest maailmasõda, 1912. aastal, oli Eestis aasta jooksul toime pandud 88 röövi, siis 1920. aastal registreeriti 331 röövi; 1912. aastal oli tapetud 60 inimest, 1920. aastal aga 223.[96]

1920. aasta alguses tekkis sel teemal eri ametkondade vahel ka väike nääklemine. Tallinna karistusvanglast tulnud kaebuste tõttu käis prokuratuuri esindaja seda inspekteerimas ja leidis eest tröötitu pildi. Kõigepealt oli vangla väga ülerahvastatud. Kambris, mis oli mõeldud 13-le, oli 27 inimest, ent oli ka kambreid, kus oli 40–50 inimest. Kambrites oli suur puudus naridest, mis olid seal küll kunagi olnud, aga olid nüüdseks lagunenud. Ka puudusid põhukotid, millel magada, ja seetõttu tuli suuremal osal vangidest magada paljal põrandal. Nende olukord,

96 **M. Krikk.** Eesti kriminaalpolitsei 1912–1940, lk 9.

kellel oli põhukott külje alla võtta, polnud palju parem, sest põhk oli sedavõrd vana, et kotid olid kõiksugu putukaid täis. Söögiriistu, nagu lusikad ja kausid, polnud piisavalt, nii tuli ette, et vangid pidid kõik ühest pangest sööma. Ka vangla heakord polnud kiita. Kehvad olmetingimused põhjustasid haiguste levikut. Putukatõrjet ehk aurutamist polnud tehtud juba mitu kuud. Pesemistingimused olid väga kehvad, nii et vangide seas oli hakanud levima plekiline soetõbi. Prokuröri abi süüdistas kujunenud olukorras nii vangimajade peavalitsust kui ka kohtusüsteemi, mis hoidis inimesi liiga pikalt eeluurimisvangistuses. Ka vanglaülem ei pääsenud kriitikast.[97]

Vangimajade peavalitsuse ülem Andres Strandman polnud prokuratuuri kriitikaga päri ja pöördus kohtuministri poole. Temal jagus kriitikat hoopis prokuratuuri ja kohtusüsteemi pihta, kelle tõttu venis eeluurimise all olevate inimeste vangistus liiga pikaks. Strandman ei hoidnud end kriitikas tagasi: „Mina käin Tallinna vangistusasutusi igas nädalas üks kord vaatamas, peaasjalikult käin mina nõudmas, et vangid tööle saaks pandud, ja kui mina ei käiks, jääksivad tööd hoopis seisma. Maakondade vangimajades käin mina 1–1½ kuu tagant. Prokuröri abi käib ainult siis, kui vangid nõuavad, aga et see paljas nõudmine ei aita, siis leikavad vangid protesti avaldamiseks oma kõhud lõhki. Niisugusel juhtumisel ongi Prokuröri abi viimane kord, nõnda kui ma kuulsin, Eeluurimise vangimajas käinud. Selle asemel, et vangide aktid läbi vaadata, kas istuvad vangid seaduslikul põhjal kinni, ja mikspärast tuurib nii kaua kohtu uurimine, et 2000 vangidest Eestis ainult umbes 200 [süüdi] mõistetud, aga kõik teised kohtu all on, hakab Prokuröri abi, – vangide söögikaussisi, lusikaid j.n.e. lugema. Ei või sugugi imeks panna, et eeluurimise all olevate vangide arv ei vähene.“[98]

Strandmani kriitika vajab veidi selgitamist. Kohtuasutuste töö oli Eesti omariikluse algusaastatel vaevaline peaasjalikult seetõttu, et nappis sobivaid inimesi, ja nagu kohtuminister Jüri Jaakson 26. aprillil 1919 ütles, tuli kohtud alles organiseerida ja tööle rakendada. Tema

97 RA, ERA.76.1.370, l. 11, prokuröri abi Peterson Eesti Vabariigi prokurörile, 4.2.1920.

98 RA, ERA.76.1.370, l. 12–13, Strandman kohtuministrile, dateerimata, tsitaat l. 12–12p.

sõnul oli Eesti selleks ajaks olnud rohkem kui aasta ilma korralike kohtuteta. Kogenud kohtunikke ja prokuröre oli esialgu väga vähe, sest Vene impeeriumis eestlased neis ametites tavaliselt ei töötanud. Nii nagu vanglateenistuse puhul, tuli ka kohtusüsteemis viia läbi vajalikud muudatused ja asuda välja töötama uusi kaasaegseid seadusi.[99] Sel põhjusel jahvatasid kohtuveskid Eesti omariikluse algusaastatel aeglaselt ja sel oli mõju ka vanglasüsteemi toimimisele. Samal ajal nõudis prokuratuur vangimajade peavalitsuselt aga vanglakohti juurde.[100]

Pika töökogemusega Strandmani jaoks tundus Eesti omariikluse algusaastatel nii mõnigi asi võõras ja seetõttu kostuski ta suust kohtute ja prokuratuuri kohta kriitikat. Kohtunikel ja prokuröridel, kes tööle asusid, puudus töökogemus ja seepärast tehti asju sageli uutmoodi. Näiteks oli Strandmani sõnul Vene impeeriumi ajal valitsenud kord, et prokurör käis iga nädal vanglas, et vangide kaebused üle vaadata. Kus võimalik, kutsuti vangid isiklikult välja, vaadati esmalt nende isiklik toimik läbi ning otsustati kohtumise ja materjalide põhjal, mida teha. Mitte kunagi ei sekkunud prokurör aga vangla administratiivküsimustesse, vaid tegeles konkreetse vangi kohtuasjaga. Ega Strandmanil ka vanglate ülemate kohta midagi head öelda polnud – 14 vanglaülemast pooled olid ülemaks saanud segastel aegadel ja polnud oma töös pädevad.

Vabariigi Valitsus soovis vangide arvu vähendada neid ennetähtaegselt vabastades ja amnesteerides. Ennetähtaegse vabastamise juhtumite menetlemisel tuli lähtuda 1909. aastast pärit enne tähtaega vabastamise seadusest. Sellega seoses saatis kohtuminister Jüri Jaakson 1919. aastal rahukogudele selgituse, et juhtumite menetlemiseks tuleb kohalike rahukogude juurde moodustada nõukogud, kuhu kuuluvad kohtunik, prokurör, kohaliku miilitsa esindaja, vastava vangla ülem, vaimulik, vangimaja arst ja hoolekande seltsi olemasolul ka selle esindaja.[101] Viimane asendati 2. septembril 1919 kohaliku vangla kuratooriumi esindajaga.[102] Samamoodi võttis Asutav Kogu 3. mail 1919

99 **T. Anepaio.** Kohtunikud, kohtu-uurijad ja prokurörid 1918–1940, lk 15–16.

100 RA, ERA.60.1.56, l. 13, vangimajade peavalitsuse ülem Vabariigi Valitsusele, 29.7.1919.

101 RA, ERA.76.1.17, l. 30, kohtuministeeriumi seletus, 15.4.1919.

102 RA, ERA.76.1.17, l. 50, kohtuministeeriumi seletus, 2.9.1919.

1920. aastate alguses mõisteti vangi mitusada kommunisti. Grupp 1924. aasta novembris 149 protsessil süüdimõistetud kommuniste karistusvanglas, juuli 1925. I reas vasakult: A. Korkman, Alfred Valdsak, Johannes Leimann, Eduard Vei, Johan Leesment, Joosep Saat, August Hansen, A. Polishevsky; II rida: H. Oja, H. Kaik, J. Nigul, J. Suits, J. Saks, K. Reinfeldt, A. Leevald; III rida: V. Saamer, J. Ellmann, H. Pent, A. Timmat, H. Vile.
RA, EFA.26.1.253

vastu seaduse, mille järgi amnesteeriti kergemaid ja lühemaid karistusi kandvad vangid, aga ka välikohtutes süüdi mõistetud mehed, kes olid hoidnud eemale sõjaväeteenistusest.[103] Kohtuminister Jüri Jaakson andis mõni päev hiljem määruse, millega kohustas vanglaid amnesteeritud kinnipeetavad viivitamatult vabastama.[104] 1920. aastal pandi maksma tingimisi süüdimõistmise seadus, mis pidi samuti kinnipidamisasutuste ülerahvastatust leevendama.[105]

103 Amnestia seadus. – Riigi Teataja 1919, nr 30–31, lk 233–234.

104 RA, ERA.76.1.17, l. 31, kohtuministeeriumi määrus, 6.5.1919.

105 Seadus tingimisi süüdlaseksmõistmise kohta. – Riigi Teataja 1920, nr 119–120, lk 945–946; **P. K.** Tingimisi süüdlaseksmõistmine, lk 17–18.

Sellest hoolimata oli olukord näiteks Lasnamäe karistusvanglas Andres Strandmani sõnutsi 1920. aastal nii hull, et vangid ei mahtunud kambritesse ära ja seetõttu oli perioode, kus nad tuli paigutada koridoridesse. Osa vange saatis vangimajade peavalitsuse ülem Rakverre, aga ruumipuudus oli aina karjuvam ja seetõttu oodati väga keskvangla avamist. Selle kõrval oli vaja ka vangide arvu vähendada ja kohtute tegevust kiirendada, sest sedavõrd suure arvu inimeste eeluurimise ajaks kinni pidamine oli riigi raha raiskamine ja näitas riigi haldussuutmatust. Ruumipuudus ei leevenenud ka järgnevatel aastatel, nii näiteks oli Viljandi vanglas kohti vaid paarikümnele inimesele, vanglasse pandi aga 120 kinnipeetavat.[106] Viljandis oli Esimese maailmasõja eel hakatud ehitama ka uut vanglat, aga selle ehitus oli jäänud pooleli.

Peaminister Jaan Tõnisson oli teinud ettepaneku eeluurimise all olevad vangid tööle rakendada ja selleks vastav õiguslik raamistik ette valmistada, aga sellega polnud Strandman päri: „Kohtualused vangid jooksevad tööde juurest kõik ära ja siis lähevad kuriteod veel suuremaks, kui praegu on.“ Süüdimõistetud vangid olid aga juba niigi tööle rakendatud, nii et kui peaminister nõudis 250 meest Kohtla jaama juurde põlevkivi kaevama, polnud Strandmanil ühtegi anda. Tunnustavalt mainis Strandman, et kõigis vanglates oli oma töökoda.[107]

Kriitikat vanglaülemate kohta kostus ka kohtuministrilt: 7. mail 1920 pöördus Jüri Jaakson vangimajade peavalitsuse ülema poole, et juhtida tähelepanu vangide sagedasele põgenemisele. Jaaksoni sõnul ei seisnud vanglate administratsioon oma ülesannete kõrgusel. Vangimajade peavalitsus pidi tagama, et vanglaametnikud saaks põgenemiste ärahoidmiseks piisavalt koolitust.[108] Jaaksoni meelehärmi põhjuseks oli 28. aprillil 1920 aset leidnud suur põgenemine, mille käigus oli Paide vanglast plehku pistnud koguni 10 inimest, kellest osa kandis karistust varguste, osa aga isikuvastaste kuritegude eest. Juuni alguseks oli kaks kurjategijat tabatud, ülejäänud olid aga endiselt jooksus.[109]

106 Riigikogu IV koosseis: täielikud protokollid: V istungjärk, lk 1848.

107 RA, ERA.76.1.370, l. 12–13, Strandman kohtuministrile, dateerimata, tsitaat l. 13–13p.

108 RA, ERA.76.1.370, l. 27, kohtuminister vangimajade peavalitsuse ülemale, 7.5.1920.

109 Kuritööd Järvamaal. – Tallinna Teataja, 16.6.1920, lk 6.

Prokuratuuri ja vangimajade peavalitsuse vahelist hõõrumist tuli aeg-ajalt ette hiljemgi. Enamasti oli küsimus vangla distsipliinis ja juhtimiskorralduses. Peavalitsuse ülemat Strandmani häiris, et prokuratuur püüdis õõnestada vangimajade peavalitsuse ja vanglaülemate autoriteeti. Näiteks 1922. aastal vabastas keskvangla ülem Karl Adelbert ametist noorema vangivalvuri Johannes Minni, sest viimane oli korduvalt jätnud tööle ilmumata. Minn kaebas seepeale prokuratuuri. Et ta oli juba varem saatnud prokuratuuri „salakirja" ühe vangi väidetava peksmise kohta, kahtlustas prokuratuur, et vanglaülem vabastas Minni ametist just selle eest ja tegi vanglaülemale hoiatuse. Tegelikult oli Karl Adelbert juba varem koostanud Minni käitumise kohta mitu käskkirja, nii et ametist vabastamine ei tulnud ootamatult. Liiatigi vabastati ta töölt just tööle ilmumata jätmise pärast. Tülist paisus ministeeriumi ja prokuratuuri vaheline vägikaikavedu, sest Strandman süüdistas prokuratuuri, et see arvab endal olevat administratiivvõimu vanglate üle. Strandmani sõnul polnud prokuratuuri asi vanglate ülematele hoiatusi teha. Lõpuks pidi tülisse sekkuma kohtuminister, kes kutsus mõlemat poolt korrale ja nõudis, et sellised lahkarvamused tuleb lahendada korrektselt ja teist poolt austavalt.[110]

Vangide suure arvu ja õigussüsteemi pihta suunatud kriitika kõrval oli Eesti omariikluse algusaastate kõige põletavam probleem personalipuudus ja muidugi rahanappus. Nii näiteks otsustas Harku koloonia valvekomisjon 13. jaanuaril 1920 toimunud istungil pöörduda vangimajade peavalitsuse ja kohtuministri poole, et nende töötajad saaksid kehvi palgaolusid arvestades vähemalt prii korteri koos kütte ja valgustusega. Seni olid töötajad pidanud ise osa kulust kinni maksma, samal ajal kui omavalitsuse palgal olevad ametnikud said tasuta elamispinna. Palgaolud olid valvekomisjoni hinnangul nii halvad, et paremaid töötajaid oli raske tööl hoida. Ehkki vangla ametnikud elasid maal, pidid nad toiduainete ostmiseks linna sõitma ja see tegi maal elamise linnaelust veelgi kallimaks.[111] 1920. aasta oktoobris paigutati Harku koloonia

110 RA, ERA.76.1.372, l. 153, ministri kantselei juhataja kohtupalati prokurörile ja vangimajade peavalitsuse ülemale, 12.12.1922.

111 RA, ERA.76.1.370, l. 31, vangimajade peavalitsuse ülem kohtuministeeriumile, 23.7.1920.

elukalliduse poolest esimese klassi piirkonda, mis võimaldas sealsete teenistujate palka pisut tõsta.[112]

Ka Harku koloonia olmetingimuste suhtes kostus kriitikat, mida vangimajade peavalitsus pidi tagasi tõrjuma. Koloonia köök oli must ja nõud korralikult pesemata, söögilaud ja pingid samuti räpased. Pesu oli must, riided katkised, lappimata, jalanõud parandamata. Prügi ja solk oli akendest välja loobitud ja vedeles igal pool hoonete ümber, ahjud olid läbi põlenud ja tuleohtlikud ning ehkki koloonias asus raamatuköitmise masin, polnud töötoas mingeid märke töötegemisest. Toas oli vaid paar köitmata raamatut. Töö- ja hoolekandeministeeriumi delegatsioon, kes oli Harkut külastanud, leidis, et kogu kompleks tuleks kohtuministeeriumi alt viia töö- ja hoolekandeministeeriumi haldusalasse.[113]

Personalipuudus ja sellest tulenev töötajate ülekoormus vaevas ka vangimajade peavalitsust. Strandman pöördus 1920. aasta juulis kohtuministri poole ja palus, et peavalitsusse võetaks tööle veel üks vanemasjaajaja ja kaks bürooametnikku. Tallinna arestimajja palus peavalitsus tööle võtta vanglaülema abi. Kõige rohkem oli aga vaja personali avatavasse keskvanglasse: 14 nooremvangivalvurit, üks vanemvangivalvur, bürooametnik ja raamatupidaja.

Personali suurendamine põrkus kohtuministri vastuseisule. Vangimajade peavalitsusel endal personali suurendamiseks vahendeid ei olnud. Keskvangla personali suurendamiseks oli peavalitsus juba kava kokku seadnud, aga siingi märkis kohtuministeerium, et suurendamisettepanekud tuli tagasi lükata.[114] Raha oli sedavõrd vähe, et 1920. aastal moodustas ainuüksi vangide ülalpidamine ligi poole kogu kohtuministeeriumi eelarvest, ulatudes 26,5 miljoni margani. Vangide teenitud tulu kattis vanglate ülalpidamiskuludest viiendiku, mis kohtuministeeriumi ei rahuldanud. Kohtuminister Jaak Reichmanni arvates pidi vangimajade peavalitsus jõudma nii kaugele, et kõik vanglate kulud saaks katta sissetulekutest.[115]

112 RA, ERA.31.1.214, l. 165, Vabariigi Valitsuse otsus, 13.10.1920.

113 RA, ERA.76.1.370, l. 34, väljavõte töö- ja hoolekandeministeeriumis toimunud koosoleku protokollist, 26.–28.6.1920.

114 RA, ERA.76.1.370, l. 32, kohtuministeeriumi asjadevalitseja vangimajade peavalitsusele, 29.7.1920.

115 RA, ERA.76.1.371, l. 25, kohtuminister Vabariigi Valitsusele, 12.3.1921.

Vanglaametnike vormi kehtestamine 1920. aastate alguses

Eesti omariikluse sünni järel reguleeris vanglaametnike vormiriietuse kandmist 1911. aastas pärit seadus mees- ja naisvahtide varustamisest riiete, jalanõude, relvade ja rakmetega. Sageli juhtus aga nii, et vanglateenistujad kandsid tavariietust, sest majanduslikel põhjustel polnud võimalik vorminõudeid täita. Just majanduslik kitsikus takistas 1920. aastate alguses ka uue vormi väljatöötamist, nii et Vabariigi Valitsus otsustas 1920. aasta augustis kõik vanglaametnikud vanglaülematest valvuriteni riietada välispolitsei ametnike vormi.[1] Vangimajade peavalitsuse ülema palvel laiendas Vabariigi Valitsus seda määrust 8. detsembril 1920 ka peavalitsuse töötajatele.[2]

Juba 1921. aasta kevadel hakati aga välja töötama vanglaametnike oma ametiriietust. Aprillis palus vangimajade peavalitsuse ülem Andres Strandman vorm kiiresti kehtestada, sest vangide ja valvurite vahel oli raske vahet teha ning ees seisis suveperiood, kui paljud vangid töötasid välitingimustes ja suurenes põgenemise võimalus. Vorm pidi tagama vanglas ka parema distsipliini.[3] 21. mail 1921 kohtusid Vabariigi Valitsuse otsuse põhjal moodustatud vangimajade peavalitsuse, vangistusasutuste ja konvoikomandode ametnike vormirõivastuse kava läbivaatamise komisjoni liikmed ja panid paika vangalaametnike ametiriietuse. Vormiriietuses kokkuleppimine eeldas ka siseministri ja sõjaministri nõusolekut, et riietus eristuks teiste ametkondade vormidest. Komisjoni istungil rõhutatigi, et vanglaametnike vorm peab olema täiesti erinev politseinike omast.[4] 29. juunil kinnitas Vabariigi Valitsus vormi ja selle kirjeldus avaldati 15. juulil 1921 Riigi Teatajas.[5]

1 RA, ERA.31.1.214, l. 122, Vabariigi Valitsuse otsus, 11.8.1920.
2 RA, ERA.76.1.370, l. 91, Eesti Vabariigi asjadevalitseja kohtuministrile, 9.12.1920.
3 RA, ERA.76.1.371, l. 59, vangimajade peavalitsus kohtuministeeriumile, 30.4.1921.
4 RA, ERA.31.3.543, l. 3–5, vangimajade peavalitsuse ja temale alluvate asutuste riigiteenijate vormiriiete, jalanõude, sõjariistade ja rakmete kirjelduse määrus.
5 Määrus vangimajade peavalitsuse ja temale alluvate asutiste riigiteenijate vormiriiete, jalanõude, sõjariistade ja rakemete kirjelduse kohta. – Riigi Teataja 1921, nr 59, lk 355–356.

Kuressaare vangla ülem Paul Valdson 1921. aastal kehtestatud vormis.
RA, EAA.2111.1.12618, l. 1

Vanglaametniku vorm sarnanes mereväe ohvitseri vormiga. Mustast riidest kuuel oli kaks sisseõmmeldud külje- ja rinnataskut, kinnine kaelus ja rinnaesine ning viis valgest metallist nööpi, seljal sisseõmmeldud põõn ilma nööpideta. Kuue taskud käisid kinni samasuguste valgete nööpidega. Kaks valget nööpi olid ka kuuekäise välisküljel. Põõna ja küljetaskute vahel olid kaks metallhaaki vöörihma jaoks. Meesametnike püksid olid samast mustast riidest; naisametnikele oli mõeldud mustast riidest seelik, mille alumine serv pidi põrandast jääma kuni 32 cm kõrgusele.

Vormi juurde kuulus üleriidena sinel. Seegi oli mustast riidest ja sõjaväe sineli laadi, järsult maha keeratud kraega. Sinel oli kahe nööbireaga, mõlemas viis 20 mm läbimõõduga valgest metallist nööpi, seljal põõn kahe paari metallnööpidega.

Müts oli mustast riidest ja mustast nahast nokaga, mereväe ohvitseri mütsi laadi. Mõlemal pool mütsi rummul oli kaks valgest metallist nööpi, nende vahel mütsi ees mustast nahast riba ehk põõn. Talvemüts oli valgest lambanahast, mustast riidest põhjaga, tuisumütsi moodi. Nii nagu kõik ülejäänud riided, olid mütsidki kõigil vanglaametnikel ühesugused.

Vanglaametnike staatust näitasid krael asuvad sinisest kalevist nurgad ja neil olevad tähed. Ametnikel, vanematel vahtidel ja vanematel konvoidel oli nurga ümber valgest kalevist kant. Vangimajade peavalitsuse ametlikel olid kaeluse nurkadel kollasest metallist,

vanglaametnikel valgest metallist neljakandilised tähed. Tähe keskel oli ring, mille sees valge põhja peal mustad initsiaalid *E.W.* Ringi ümber olid kiiretaolised jooned. Tähe läbimõõt oli peavalitsuse ametnikel 2 cm, vanglaametnikel 1,5 cm. Tähed paigutati kaeluse nurgale nõnda, et initsiaalid *E.W.* oleksid otse loetavad.

Vangimajade peavalitsuse ülemal oli kolm tähte, tema abil aga kaks. Peavalitsuse inspektoril ja osakondade ülematel oli üks täht. Peaarsti jaoks oli tähtede asemel kasutusel sõjaväes tarvitatud arstide märk. Kõigil peavalitsuse ametnikel oli kaeluse ümber sinine kant. Vanglate esimese ja teise järgu ülematel oli kolm tähte, kolmanda ja neljanda järgu ülematel ning esimese ja teise järgu ülemate vanematel abidel kaks tähte. Kõigil teistel ametnikel oli üks täht.

Vanematel vahtidel ja konvoidel oli kaeluse nurgal hõbedane või valge pael; noorematel vahtidel ja konvoidel oli kaelusel vaid sinisest kalevist nurk ilma muude ametitundemärkideta.

Paide vangimaja personal 21. jaanuaril 1926.
RA, EFA.208.4.5064

Strandman kogenud mehena sellesse ei uskunud, aga innustas sellegi poolest vange aina enam tööle rakendama. 1921. aastal suurendas Riigikogu rahanduskomisjon eelarvearutelude ajal kõiki vangide ülalpidamise kuluridu: vangide toitmise kulusid, ravikulusid, riiete (sh voodiriiete) ja pesemise kulusid, nii et senise 29,3 miljoni marga asemel oli nüüd 30,7 miljonit marka. Siia juurde tuli veel arvestada vanglateenistujate töötasu jm kulud, mis paisutasid vanglate ülalpidamiskulud kokkuvõttes 102 miljoni margani.[116]

Kohtuministeeriumi 1921. aasta kogueelarve oli ligi 195 miljonit marka – seega nõudis vanglate ülalpidamine üle poole ministeeriumi eelarvest. Niisiis tõi kinnipidamisasutuste ülalpidamine noore riigi jaoks kaasa suure väljamineku. Võrdlusena olgu öeldud, et kohtusüsteemi, ministeeriumi ja prokuratuuri ülalpidamine nõudis veidi üle 10 miljoni marga.[117] Väljaminekud näitasid tõusutendentsi. 1922. aasta eelarves oli kinnipidamisasutuste ja vanglate peavalitsuse kuluridadel kokku veidi üle 100 miljoni marga, kuid eraldi reale oli lisandunud Harku koloonia, mille kulud ulatusid ligi 8,8 miljoni margani aastas.[118]

1920. aasta sügisel hakati kohtuminister Jüri Jaaksoni eestvedamisel vanglate aruandlusele rohkem tähelepanu pöörama ja seati sisse vastav kord. Selle järgi pidid vanglate juhtkonnad esitama iga kuu kümnendaks päevaks möödunud kuu kohta statistilise aruande. Ilmnes, et 1920. aasta oktoobris oli süüdimõistetud vange 989, eeluurimise all oli seevastu oluliselt rohkem inimesi – 1442 isikut. Seega oli Eesti vanglates 1920. aasta oktoobris ühtekokku 2431 kinnipeetavat. Nendest 2020 olid mehed ja 292 naised, 118 alaealist noormeest ning üks alaealine tütarlaps. Tööle oli rakendatud 1053 vangi, neist 471 väljaspool vanglaid ja 582 vanglatöökodades. Tähelepanu väärib ka vanglate suur töökoormus uute vangide vastuvõtmisel ja vanade vabastamisel. 1920. aasta oktoobris oli võrreldes eelmise kuuga juurde tulnud 1697 ja lahkunud 852 vangi. Kuu aega varem oli vangistuses olnud 1984

116 Rahaasjanduse kommisjoni koosolekul. – Päevaleht, 28.6.1921, lk 4.

117 Riigi 1921 a. eelarve. – Riigi Teataja 1921, nr 67–68, lk 396–398.

118 Riigi 1922 aasta eelarve. – Riigi Teataja 1922, nr 53–54, lk 240–241.

inimest. Kuu aja jooksul oli põgenenud 22 vangi.[119] Niisiis oli liikuvus väga suur. 1920. aasta detsembriks kasvas kinnipeetute arv 3108-ni, kusjuures süüdimõistetute hulk oli kasvanud 1449-ni ja eeluurimise all olevate isikute arv 1659-ni.[120] Olgu öeldud, et umbes 2500–3000 kanti jäi kinnipeetavate arv kogu esimese iseseisvusperioodi vältel. Ehkki kuude lõikes vangide arv kõikus, oli näiteks 1922. aastal Eesti vanglates keskmiselt 2627 kinnipeetavat. Neist rõhuv osa oli Tallinnas: 767 keskvangimajas, 173 keskvangimaja Harku osakonnas, 199 eeluurimisvanglas ja 206 karistusvanglas. Kui jätta kõrvale Tartu vangla, kus oli 328 kinnipeetavat, oli mujal Eestis asuvates vanglates keskmiselt 100–150 kinnipeetavat.[121]

1923. aastal täpsustas Strandman, et suveperioodil oli vangide arv tavaliselt väiksem ning kasvas sügisel ja talvel, sest siis oli lihtsam redus olevaid kurjategijaid tabada.[122] Seda mainis 1920. aastate lõpul ka vangide statistikat analüüsinud Riigi Statistika Keskbüroo üldosakonna juht Hugo Reiman, kuid lisas, et ühtlasi oli vangla talvine peavari, sest vangide arv talviti küll kasvas, aga kuritegevuse näitajad olid kõrgemad hoopis suvel ja sügisel.[123]

Peale süüdimõistetute rakendati tööle Harku koloonia kasvandikud, aga koloonia põhikirja kohaselt neile töö eest palka ei makstud. Teenitud raha jäeti tööriistade soetamiseks, edasiõppimise toetamiseks ning rõivaste ja jalanõude ostmiseks, et noored kolooniast lahkumisel korralikult riietada.[124]

Töötasu arvestati Vene impeeriumi aegse korra järgi nii, et vangi mõistetud said endale 40%, vangiroodu mõistetud 30% ja sunnitöölised 10% teenitud töötasust. Tegelikult kulus vangide teenitud raha lisasöögi ostmiseks ja nii oli vangimajade peavalitsus seisukohal, et neid määrasid tuleks tõsta. Eriti oluline oli suurendada sunnitööliste tasu – vanglate

119 RA, ERA.76.1.370, l. 54, vangimajade peavalitsuse aruanne vangide arvu üle 1. oktoobriks 1920.
120 RA, ERA.76.1.370, l. 96, vangimajade peavalitsuse aruanne vangide arvu üle 1. detsembriks 1920.
121 Vangide arv 1922 a. (iga kuu 1. päevaks), lk 18–19.
122 Päevauudised. Olukord meie vangimajades. – Päevaleht, 30.11.1923, lk 3.
123 **H. Reiman.** Vangid 1926–29 a., lk 715–719.
124 RA, ERA.76.1.370, l. 55, peavalitsuse ülem kohtuministrile, 23.9.1920.

peavalitsus soovis selle tõsta 30%-ni. Ülejäänud summast 50% läks riigi tuludesse ja 50% jäi vanglate ülalpidamiskuludeks.[125]

Et Harku mõisa maad anti vangimajade peavalitsuse kätte, hakkas peavalitsus 1920. aastal vangide töökohana kasutama sealset rohkem kui saja hektari suurust turbaraba. Omaette vanglat sinna kohe ei asutatud: Harku kinnipidamiskoht oli 1920. aastatel ametlikult keskvangimaja Harku osakond. Esialgu tuli kinnipeetavad elama paigutada viinavabrikusse, sest sobivaid eluruume nende jaoks polnud.[126] Juba 1920. aasta varakevadel küsis vangimajade peavalitsuse ülem abi labidate, kärude, kirveste, aga ka lisaliiprite ja vagonettide muretsemiseks.[127] 1920. aasta novembris tegi kohtuminister Vabariigi Valitsusele ettepaneku anda vangimajade peavalitsusele riigikassast krediiti, et katta peavalitsusele riigieelarve komisjonis lubatud 5,7 miljoni marga suurust laenu. Eesmärk oli muretseda Harku turbarappa kaks uut turbapressi. Lähtudes turbaraba tulususest, loodeti laen kolme aastaga tagasi maksta. Lisaks parandas see vangide tööhõivet veelgi. Vabariigi Valitsus lubas 26. novembril 1920 küsitud summas krediiti.[128]

1922. aastal asuti raba puhastama ja sellega seoses võeti turbaväljade kuivatamiseks maha sealsed puud. Puitu kasutas vangimajade peavalitsus kohtuministeeriumi loal moonakamajade ehitamiseks.[129] 13. juulil 1922 otsustas Vabariigi Valitsus, et vangimajade peavalitsusele antakse tasuta kasutamiseks Harku rabasse viiva kitsarööpmelise raudtee haru, mille korrashoiu eest peab vastutama kohtuministeerium.[130]

See, et Harku mõisa maad anti vanglale, pahandas aga kohalikke maatamehi ja mõisatöölisi, kes lootsid maareformi käigus maad saada. Sestap pöördusid nad 1921. aasta veebruaris Vabariigi Valitsuse poole palvega, et maa vangimajade peavalitsuselt ära võetaks ja neile

125 RA, ERA.76.1.370, l. 65, vangimajade peavalitsuse ülem kohtuministeeriumile, 11.10.1920.

126 Valitsusasutiste tegevus 1918–1934, lk 84.

127 RA, ERA.76.1.370, l. 107, kalkulatsioon vangide tööjõu kasutamise kohta Harku turbarabas, dateerimata.

128 RA, ERA.76.1.370, l. 80, kohtuminister Vabariigi Valitsusele, 19.11.1920; RA, ERA.31.1.214, l. 194, Vabariigi Valitsuse otsus, 26.11.1920.

129 RA, ERA.76.1.372, l. 56, kohtuministri abi vangimajade peavalitsusele, 20.9.1922.

130 RA, ERA.76.1.372, l. 64, Vabariigi Valitsuse otsus, 13.7.1922.

jagataks.[131] Vangimajade peavalitsus seevastu oli juba varem põllutööministrile kirjutanud ja palunud, et maa jäädavalt peavalitsuse kasutusse jääks. Tallinna lähedal asuvat maad oli vanglate majandamiseks hädasti tarvis, sest sealt võis vanglate varustamiseks saada aedvilja. Varem oli mõis olnud väga heas korras, sealsetes kasvuhoonetes oli kasvatatud isegi „viinamarju, persikuid ja loorberi". Vangide tööjõuga oleks aedviljade kasvatamise saanud taas käivitada. 350 hektarit heinamaad olnuks aga vajalik vanglates kasutatud hobustele sööda hankimiseks. Samuti oli Harkus kasutusel turbaraba, kus oli suvel tööl mitusada vangi.[132]

8. märtsil 1921. aastal kohtuminister Reichmanni juhtimisel toimunud nõupidamisel kinnitati vangimajade peavalitsuse õigus neile maadele, aga esimest korda kostus ka kriitikat peavalitsuse tegevuse suhtes.[133] Heideti ette, et vangimajade peavalitsus on oma otsestest ülesannetest kõrvale kaldunud ja võtnud enda hallata mitmed põllumajapidamised, turbatööstuse, teinud tehinguid metsaga ja hakanud tegelema suuremate ehitustöödega. Need tööd olid sageli usaldatud kohalikele vanglaülematele, mis oli omajagu riskantne ettevõtmine ega olnud ka õiguslikult põhjendatud, sest vanglaülemate ülesanne oli tegelda vanglate juhtimise ja heakorraga, mitte maa ja metsa majandamisega. „Seda arvesse võttes kaldus koosolek ühel häälel arvamisele, et vangimajade peavalitsus peaks loobuma kõigist neist välistest ärilistest ettevõtetest ja kõik oma jõud olemasolevate koosseisude järele (mida tuleks kuni minimumini kärpida) koondama ja rakendama oma otsekohese ülesande teostamisele. Kõik teised põllumajapidamised, peale Harku mõisa, tulevad liquideerida, puuoperatsion lõpule viia ja suuremad ehitustööd kõik Siseministeeriumi Ehituspeavalitsuse kätte ära anda."[134] See kriitika kippus järgmistel aastatel korduma.

Ehkki koosolekul avaldati lootust, et vangide arv on saavutanud oma tipu ja hakkab edaspidi kahanema ning vanglate enda töökojad

131 RA, ERA.76.1.371, l. 14, Harku mõisa töölised ja maatamehed Vabariigi Valitsusele, 3.2.1921.
132 RA, ERA.76.1.371, l. 16, vangimajade peavalitsuse ülem põllutööministrile, 17.12.1920.
133 RA, ERA.76.1.371, l. 21–22, nõupidamine 8. märtsil 1921.
134 RA, ERA.76.1.371, l. 22, nõupidamine 8. märtsil 1921.

seatakse sellisesse korda, et vangid saavad sealgi edukalt tööd teha ega pea väljaspool kinnipidamisasutusi töötama, nenditi ühtlasi vajadust võtta Harku mõis 1. maist 1921 kohtuministeeriumi haldamisele, et vangide töökriis turbatööstuses töötamise ja mõisapõldude harimisega ületada. Maaseaduse kohaselt võis riik jätta võõrandatud maa ka riigi omandisse (§ 15).[135] Vangimajade peavalitsusele tuli anda ülesanne hoida Harku barakkides vajalik hulk vange, kes olid ametlikult küll keskvangla nimekirjas, aga tegid tööd Harkus.

Kohtuministri ettepanekul andiski Vabariigi Valitsus 23. märtsil 1921 toimunud istungil Harku mõisa maad kohtuministeeriumi kasutusse, ehkki põllutööministeerium oli arvamusel, et vangimajade peavalitsuse juhtimisel ei suudeta mõisa majapidamist paremale järjele viia. Seetõttu anti mõis kohtuministeeriumi kasutusse esialgu vaid üheks aastaks.[136]

Puudega hangeldamine, millele kohtuminister 1921. aasta märtsis vihjas, põhjustas vangimajade peavalitsuse ja kohtuministeeriumi jaoks üksjagu peavalu. Seegi oli üks iseloomulik näide, kuidas omariikluse algusaastatel püüti vanglaid majandada, nagu neile oligi ülesandeks tehtud, aga näitas samas sedagi, kuidas kehv töökultuur ja korruptiivne käitumine jätsid kogu ettevõtmisest halva mulje ning see tuli lõpetada.

Vangimajade peavalitsus oli kinnipidamisasutuste küttepuudega varustamiseks seadnud Vaivara raudteejaamas sisse oma metsatööstuse. Puid laadisid vagunitesse vangid, aga ilmnes, et töö oli lohakalt tehtud ja puud väga hõredalt laotud. Kohtuministri ülesandel puude ladumist jälginud Hendrik Kallaule selgitasid vangid, et kui vangivalvur neid jälgis, tuli veel hõredamalt laduda, sest muidu said nad tema käest „kolkida“. Niisiis polnud töö efektiivsus vangivalvurite jaoks tähtis. Ka veeti sel korral metsast välja vaid paar palki korraga, mistõttu oli puuvedu tavalisest kulukam – enamasti toodi metsast välja neli-viis palki. Kohtuminister võttis asja uurida ja leidis, et tööde sellise

135 Maaseadus. – Riigi Teataja 1919, nr 79–80, lk 626.

136 RA, ERA.31.2.6, l. 647, põllutööminister Vabariigi Valitsusele, 23.3.1921. Riigivanem Konstantin Päts on põllutööministeeriumi kirjale oma käega kirjutanud selgituse „Üheks aastaks Harku mõis Kohtuministeeriumile tarvitada anda“.

korraldamise tõttu kannatas ka vangide distsipliin ja nende valvamine. Oli ette tulnud, et vangid põgenesid metsatöödelt, samuti vähendas see töökäsi vanglates. Ühtlasi osutas kohtuminister, et metsatööstuse rajamine polnud vangimajade peavalitsuse ametnike töökohustus ja selle tagajärjel kannatas vanglate üldine juhtimine, millele oli tähelepanu juhitud nii ajakirjanduses kui ka Riigikogus. Sestap tuli kõik sedalaadi toimingud lõpetada ja ainus koht, kus vangimajade peavalitsus võis metsatööstusega jätkata, oli Harku mõis.[137]

Metsatööstus polnud ainuke valdkond, mille abil vanglad end ära majandada proovisid või omatulu teenida püüdsid. Näiteks tegi Narva vangimaja ülem kohalikule linnavolikogule ettepaneku, et vangid puhastaksid 1922. aastal linnatänavaid ja platse. Vasakpoolsed erakonnad vaidlesid sellele vastu, aga häältega 21 : 6 otsustas volikogu vanglaülema ettepanekut toetada. Omavalitsus pidi aastase teenuse eest vangimajale maksma 585 000 marka, mida oli vähem, kui puhastamine oli varem maksnud.[138] Juba kuu aega hiljem selgus aga, et selle summa eest polnud siiski lootust seda tööd ära teha, kuid linnal polnud rohkem raha maksta. Et vangimajade peavalitsus polnud uue pakkumisega nõus, otsustas Narva linnavolikogu tänavapuhastamise linna enda kätte jätta.[139]

Rakvere vangla seevastu kasutas linnalähedase Katkutaguse mõisa maid ning sai ikalduse, lohaka majandamise ja kehva tööjõu tõttu 1920. aastal 50 000 marka kahjumit. Ehkki edaspidi oli kavas kasutada ainult vange ja mõisamaadel edasi tegutseda, ei pidanud kohtuminister võimalikuks seda lubada.[140]

Metsa ei tehtud mitte ainult Virumaal, vaid ka teiste vanglaülemate korraldusel, näiteks Pärnu- ja Viljandimaal. Lisaks kohtuministeeriumi kriitikale tõi metsatööstus vangimajade peavalitsuse ülemale Strandmanile ka isikliku häda kaela, sest 1926. aastal anti ta Türsamäe mõisa maadel ja Vaivaras 1920. aastate alguses tehtud metsatööde tõttu kohtu

137 RA, ERA.76.1.371, l. 36, kohtuminister vangimajade peavalitsuse ülemale, 6.8.1921.
138 Narvast. – Kaja, 3.3.1922, lk 2.
139 Linnavolikogu koosolek. – Põhja Kodu, 13.4.1922, lk 2.
140 RA, ERA.76.1.371, l. 43, vangimajade peavalitsus kohtuministeeriumile, 11.3.1921.

Wangimajade peawalitſus tahab oma pawiljoni ehitada.

Nagu näituſe toimkond teatab, tahab wangimajade peawalitſus ſügiſele üleriikliſele näituſele oma pawiljoni ehitada. Meil on üleüldiſelt teada meie wangimajade wilets ſeiſukord, mida raske on kirjeldada. Harku kolonii kohta on lehtedes otſe õudſeid lugusid jutustatud ja ſeda mitte kunſtjuttude, waid ametlikkude uurimiste dokumentide järele. Kui nüüd wangimajade peawalitſus oma „pawiljoni" näituſel mõtleb kahti teha, ſiis on igaühele huwitaw, mida ſeal demonſtreerida kawatſetakſe. Peale puuduſe ja wiletſuſe ei ole ju meie wanglates midagi waatamiſe wääriliſt!

Meie arwates wõiks wangimajade peawalitſus ſelle aſemel, et oma „pawiljoniga" hiilgada püüda, ſelle peale mõtelda, kuidas kiiremini wangimajade olukorda parandada.

29. juulil 1921 Tallinna Teatajas avaldatud teade selle kohta, et vangimajade valitsus tahab üleriigilisel näitusel avada oma paviljoni

alla. Sealsete tööde järelevaatajaks oli määratud küll Narva vangimaja ülem, kuid üldine korraldus ja juhtimine olid olnud Strandmani õlgadel. Juba 1921. aastal leidis riigikontroll, et raamatupidamine oli vildakas ja seetõttu polnud võimalik arvestada, kui palju puid vangimajad said. Strandmani süüdistati selles, et ta ei andnud juhiseid, kuidas puude väljaveo üle arvet pidada. Strandman omakorda selgitas, et seda tehti veneaegsete seaduste järgi, mille ta oli lasknud tõlkida ja vanglatesse saatnud. Kohus mõistis Strandmani 1926. aastal õigeks.[141]

Asi oli siiski sedavõrd segane ja vastuoluline, et 1921. aastal kohustas kohtuminister vangimajade peavalitsust korraldama avaliku hanke vanglate majandamiseks ehk kütte, toidu ja riiete hankimiseks. 1920. aastatel ilmus rohkesti teateid sellistest hangetest, aga see ei lõpetanud riigi vara kuritarvitamist, mistõttu 1920. aastate lõpus tuli mitu vanglaülemat ametist vabastada ja kohtu alla anda.

Samal ajal nägi vangimajade peavalitsus 1920. aastate alguses kurja vaeva, et vangide tööhõivet suurendada, sest eks metsatööstuse väljaarendaminegi olnud tingitud soovist vanglaid keerulises rahalises olukorras paremini majandada. Seesama argument kõlas ka seoses vangide tööhõivega, mida õnnestuski juba mõne aastaga suurendada. Igatahes kasvasid summad, mis igal aastal riigi tuludesse kanti, 1921. ja 1922. aastal mitmekordseks, ehkki summade puhul tuleb arvestada ka inflatsiooni kõrget määra. Kui 1920. aastal teenis riik vangide töö pealt 623 558 marka, siis 1921. aastal 1 548 844 marka ja 1922. aastal juba 2 417 779 marka. Seejuures oli vanglatöökodade kogu inventar muretsetud vangide teenitud raha eest.

141 End. Vangimajade peavalitsuse ülem Strandman kohtu ees. – Päevaleht, 2.2.1926, lk 4.

Vanglatöökodade toodangut sooviti ka reklaamida, aga see pälvis avalikkuses kriitikat. 1921. aastal ilmus ajakirjanduses uudisnupp selle kohta, et vangimajade valitsus tahab eelseisval sügisel ehitada üleriigilisele näitusele oma paviljoni. Ajakirjanduses oldi selle suhtes väga kriitilised, sest avalikkuses ei olnud kinnipidamisasutustega seoses juttu olnud muust kui viletsusest. Näitusele mineku asemel soovitati peavalitsusel mõelda, kuidas olukord kinnipidamisasutustes paraneks.[142]

Vangimajade peavalitsusele tegi seoses tööhõivega muret 1917. aastal Vene Ajutise Valitsuse otsusega tühistatud võimalus maksta vangla teenistujatele lisatasu. See vähendas vangla töötajate motivatsiooni, liiatigi tuli tööd teha ka õhtuti ja mõnikord koguni öösel, ilma et selle eest oleks lisatasu makstud. Seetõttu pöördus kohtuminister 17. juulil 1923 Vabariigi Valitsuse poole ettepanekuga tühistada Vene Ajutise Valitsuse otsus, et tööviljakuse ja vanglate töö organiseerimise eest oleks võimalik vangimajade peavalitsuse ja vanglate ametnikele lisatasu maksta. Üks tema argumente oli ka see, et töö vanglateenistuses oli üks raskemaid ja mitmes teises ametis maksti lisatasu. Vabariigi Valitsus otsustaski ettepaneku 25. juulil 1923 kinnitada ja saata selle Riigikogusse;[143] 19. detsembril 1923 võttis Riigikogu seadusemuudatuse vastu.[144]

142 Vangimajade peavalitsus tahab oma paviljoni ehitada. – Tallinna Teataja, 29.7.1921, lk 3.

143 RA, ERA.31.3.569, l. 2–7, kohtuminister Vabariigi Valitsusele, 17.7.1923; Vabariigi Valitsuse otsus, 25.7.1923.

144 Vene ajutise valitsuse poolt 29. juulil 1917 a. antud määruse VI osa § 2 tühistamise ja vangistusseaduse § 363 maksmapanemise seadus. – Riigi Teataja 1923, nr 150, lk 998.

Vangimajade peavalitsuse nõukogu moodustamine ja pinged vangimajade ülema Andres Strandmani ümber

4. septembril 1922. aastal kogunes kohtuministeeriumi ruumides esimest korda kõigist vangimajade ülematest ja Harku koloonia direktorist koosnev vangimajade peavalitsuse nõukogu. See kooskäimise vorm püsis ka järgmistel aastatel, kusjuures vanglate ülemad avaldasid soovi, et koosolek toimuks üks või kaks korda aastas. Sellise sagedusega ka kohtuti.

Peavalitsuse nõukogu andis võimaluse vanglaülematel kokku tulla ja vanglateenistuse muredest rääkida. Vangimajade ülem Andres Strandman ütles 1922. aasta septembris koosolekut avades, et kõige olulisemad vanglate ees seisvad ülesanded puudutasid vanglaametnike distsipliini tõstmist, põgenemiste ärahoidmist ja vanglatööstuse edendamist. Seejärel soovitas ta valida koosolekule juhataja – selleks sai keskvangla ülem Karl Adelbert – ja lahkus.

Järgnenud arutelud möödusid Strandmani tõstatatud teemasid käsitledes ja ilmselt mitte väga suure üllatusena peegeldusid vanglaülemate aruteludes asjalikud, aga küllaltki kulukad ettepanekud, kuidas vanglate olukorda parandada. Samuti oli vanglajuhtide sõnavõttudes tublisti kriitikat kehtiva korra suhtes. Nii näiteks kõneldi distsipliini tõstmisega seoses vajadusest parandada vanglateenistujate majanduslikku heaolu, pakkudes neile kõigile tasuta elamispinda töökoha läheduses. Juttu oli ka vajadusest tõsta vanglaülemate palgaastet ühe astme võrra. Ka teiste

vanglaametnike tasu tuli tõsta, ühtlustades selle politseiametnike palgaga. Samuti soovitasid vanglaülemad korraldada lühiajalisi kursusi, et vanglateenistujate taset tõsta. Esmalt soovitati kursused korraldada vanematele vanglateenistujatele ja ülemate abidele, et need siis oma teadmised ja kogemused noorematele ise edasi annaks.

Arvestades vanglaametnike haridustaset ja kvalifikatsiooni, oli kursuste korraldamine tõepoolest oluline. 1922. aasta aruannete põhjal oli vaid kolmandikul vanglaülematest keskharidus, 13-st vanglaülema abist oli keskharidus kolmel. Parem oli olukord arstide ja õpetajatega, aga muude vanglateenistujate puhul oli asi väga halb. Näiteks mitte kellelgi keskvangla üheksast juhist polnud keskharidust. Eriharidusest polnud seetõttu põhjust üldse rääkida. 129 vanglateenistujat oli saanud kutsealase väljaõppe tööpostil vanema kolleegi käe all. Kvalifitseeritud tööjõu puuduse põhjuseks oligi eelkõige kehv palk, nagu vanglaülemadki märkisid, ja seetõttu kippusid valvurid sagedasti vahetuma. Ainuüksi keskvanglast lahkus 1921. aastal töölt 62 vangivahti ja 34 konvoeerijat, neist veidi vähem kui pooled omal soovil, ülejäänud vabastati aga distsiplinaarkorras ametialaste rikkumiste tõttu.[145] Kümnendi keskpaigaks polnud olukord suurt paranenud – vangivalvurid olid läbinud vaid algkooli.[146]

Seoses vanglate distsipliini ja töökorraldusega arvustasid vanglaülemad uut ametivormi, viidates selle kehvale välimusele, mistõttu paljud vanglateenistujad seda põlgasid. Vanglaülemate arvates tuli vormi väljanägemist kindlasti muuta. Ka arvasid vanglate juhid, et nimetus *vangivaht* polnud asjakohane ja tundus vanglateenistujatele alandav. Selle asemel soovitati vanema vahi nimetuse asemel kasutusele võtta nimetus *ülevaataja* ning nooremate I ja II järgu vahtide puhul *vanem* ja *noorem valvur*. Vanglate juhtimisega seoses kritiseerisid vanglajuhid kuraatorite süsteemi ja väitsid, et kuraatorite distsiplinaarvõim vanglaametnike üle õõnestas vanglajuhtide autoriteeti. Vanglajuhid olid selle koha pealt resoluutsed ja nõudsid, et kuraatoritele jäetaks alles ainult järelevalve- ja hoolekandeülesanded.

145 **T. Miljan.** Vanglateenistuse korraldus Eesti Vabariigis, lk 9.

146 RA, ERA.76.5.17-s, l. 120–123, keskvangla ülem vangimajade peavalitsusele, 7.6.1926.

Põgenemistega seoses kostus vanglaülemate seast kui ühest suust, et nemad teevad kõik endast oleneva põgenemist takistavate abinõude kasutusele võtmiseks, aga kuna suurem osa vanglaid ei vastanud kinnipidamisasutuste nõuetele, ei saanudki olukord paraneda enne, kui vanglad on kiiremas korras kas ümber ehitatud või remonditud. Vanglaid remontis siseministri haldusalas asuv ehituse peavalitsus kohtuministri korraldusel, et vältida riigi raha kuritarvitamist. 1920. aastate alguses oli aga nii keskvangla remondi kui ka Harku koloonia ülesehitamise puhul näha, et ehituse peavalitsus ei saanud suure töökoormusega hakkama ning tööd jäid toppama. Sestap avaldasidki vanglate ülemad soovi, et kinnipidamisasutustes teeks ehitustöid vangimajade peavalitsus ehituse peavalitsuse tehnilise järelevalve all. Et renoveerimis- ja ehitustööd ladusamalt läheksid, tuli vangimajade peavalitsuse juurde palgata tehnilistes küsimustes kompetentne nõunik.

Vanglaülemad arvustasid ka liiga keeruliseks aetud asjaajamist. Arvepidamine oli nii raskepäraseks tehtud, et vanglate kantseleid ei saanud bürokraatia kasvu tõttu tööga hakkama. Sestap tehti ettepanek palgata igasse vanglasse raamatupidaja. Neid häiris ka liiga suur kontroll vanglate varustamisel ning nad tegid ettepaneku anda vanglaülematele suuremad volitused ja õigus tasuda kuni 10 000 marga suuruseid arveid.

Viimaks pidasid vanglaülemad kohaseks lõpetada ajalehtede keeld. 1919. aasta aprillis oli ringkirjaga teatatud, et kinnipeetavad võivad lugeda vanglates nii ajalehti, ajakirju kui ka raamatuid, kuni tegemist pole „uulitsa romaanide“ ja valitsusvastaste väljaannetega. 1922. aasta augustis andis vangimajade peavalitsus kohtuministri käsul ringkirjaga teada, et ajalehtede lugemine vanglates pole edaspidi lubatud.[147] Varasemat praktikat muudeti rikkumiste tõttu – poliitiliste vangide seas levisid kommunistlikud meeleolud, millele andis hoogu vanglas leviv riigivastane ajakirjandus. Nii pidi keeld ohjama riigivastaseid poliitvange, ent selle tagajärjel kannatasid ka kõik ülejäänud vangid. Kuna kinnipidamisasutustes polnud raamatukogusid ja raamatud polnud

147 RA, ERA.76.1.372, l. 126, vangimajade peavalitsuse ülem kõigile vangistusasutuste ülematele, 7.8.1922.

hästi kättesaadavad, arvasid vanglaülemad vaid loetud nädalad pärast ajalehtede keelu sisseseadmist, et see tuleks tühistada, sest lugemine oli tegevus, mis aitas korrarikkumisi ja distsipliiniprobleeme ära hoida.[148]

Vanglaülemate ettepanekud ei langenud küll viljatule pinnasele, aga kiireid muutusi polnud enamikus valdkondades loota. Kõige kiirem muutus puudutas vanglateenistujatele töökodades töötamise eest lisatasu maksmist – ka selle teema olid vangimajade ülemad 1922. aasta septembris tõstatanud –, mis leidis 1923. aastal positiivse lahenduse. Vanglateenistujate uue vormi kinnitas Vabariigi Valitsus 1925. aastal.[149]

Kui esimesel kohtumisel 1922. aasta septembris tõstatasid vanglaülemad kõik peamised vanglate juhtimist, majandamist ja distsipliini puudutavad kitsaskohad, siis järgmistel koosolekutel keskenduti kõige päevakajalisematele teemadele ja kogu vanglasüsteemi vaatluse alla ei võetud.

Oluline teema, mis mitmel koosolekul tõstatus, oli vanglatööstuse küsimus, mis puudutas ka vanglate ülalpidamist. Moodustas ju omatulu vanglate majandamisel olulise osa. 7. novembril 1923, vangimajade peavalitsuse nõukogu järjekordsel koosolekul, kinnitati kõigepealt vajadust, et kõigis vanglates peale keskvangla saaksid kinnipeetavad vormiriietuse, ning seejärel tegeldi põhjalikult vanglate omatulu kasutamise küsimustega. Kohtuminister oli andnud korralduse kanda osa tööharude kasum riigikassase. See puudutas konkreetselt põllumajandusest ja turbatööstusest saadud tulu ning oleks sundinud vanglaid kandma teenitud kasumi riigi tuludesse ja vähendanud omatulu. Vanglate tulubaas oli põhimõtteliselt kolmesambaline: operatsioonisummad, korralised ja erakorralised eelarvesummad ning laenud. Korralised kulud puudutasid vanglate jooksvaid kulusid, erakorralised kulud olid tavaliselt mõeldud kas uuteks ehitisteks või mõneks muuks ootamatuks väljaminekuks. Operatsioonisummad olid aga riiklike ettevõtete opereerimiseks mõeldud kapital ja ka Harku turbatööstusele antud laenu (6,7 miljonit marka) ei vormistatud mitte laenuna, vaid just sellise kapitalipaigutusena.

148 RA, ERA.76.1.372, l. 119–122, vangimajade peavalitsuse nõukogu koosoleku protokoll, 4.9.1922.

149 Vt selle kohta lähemalt alaosast „Vanglaametnike vormi uuendamine 1925. aastal ja kaasajastamine 1930. aastatel".

Vanglate ülemad väitsid, et vanglatööstus tegutseb teisel alusel kui teised riigiettevõtted, toetudes endiselt kehtivale Vene vangistusseadusele, mille kohaselt kõik ülejäägid, mida oli mitme miljoni marga eest, tuli arvata selleks loodud tööstuse tööfondi (nimetatud ka tööfondiks). Sel moel oli tööstusest sündiv tulu mõeldud vanglatööstuse arendamiseks ja seetõttu ei tahtnud vanglaülemad teenitud kasumit riigikassasse maksta. Sellest hoolimata oli varasematel aastatel tööstusest teenitud tulu riigikassasse siiski saadetud, aga peaasjalikult oli tegemist vangide pealt makstavate summadega, mis ei sõltunud tööstuse kasumist, vaid olid fikseeritud. Näiteks turbatööstus tõi 1920. aastal, kui seda alles käivitati, küll 40 000 marka kahju, aga riigikassasse maksti siiski 120 000 marka, mis arvestati vangide arvu ja töötundide pealt. Harku koloonia teenitud summadest ei saanud aga riigikassasse üldse midagi maksta, sest see oli, nagu märkisid vanglate ülemad, vastuolus koloonia põhikirjaga.

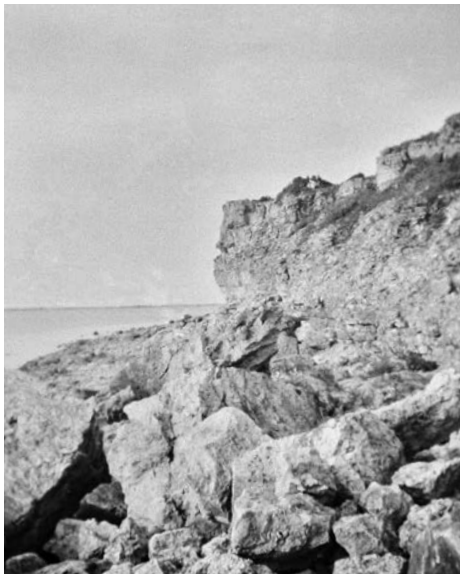
Vanglaülemad tahtsid omatulu kasutada vanglatööstuse arendamiseks, sest 1923. aastal töötas vaid 20% kinnipeetavatest. Et vanglatööstust paremale järjele aidata, oli vaja kasutada tööstuse tööfondi summasid.[150]

Kohtuminister Rudolf Gabrel ja riigikassa peavalitsus olid aga seisukohal, et ülejääk tuleb kanda riigi tuludesse, sest Harku turbatööstusele oli antud laen, mis kanti küll operatsioonisummade reale, aga oli sellegipoolest laen. Pealegi polnud Harku turbatööstus üldse vanglatööstuse osa ja seetõttu polnud selle puhul võimalik vangistusseadust rakendada. See oli tavaline riiklik ettevõte, kus kasutati vangide tööjõudu, ka ei asunud see vangla territooriumil. Vastasel juhul tulnuks välja, et riik ei saa oma kapitalipaigutuse eest midagi, kasum aga jagatakse vanglatele ja väikese töötasuna ka vangidele, kes niimoodi riigi arvelt rikastuda saavad.[151] Vangimajade peavalitsuse ülema Strandmani käsul kanti seepeale 1,7 miljonit marka riigikassasse, aga minister nõudis

150 RA, ERA.76.1.374, l. 79–80, vangimajade peavalitsuse nõukogu koosoleku protokoll nr 5, 7.11.1923.

151 RA, ERA.76.1.374, l. 77–78, kohtuministeeriumi pearaamatupidaja ettekanne kohtuministrile, dateerimata. Dokumendil on kohtuminister Rudolf Gabreli omakäeline märkus 15. novembrist 1923, et ta resolutsioon summade ülekandmise kohta tuleb viibimata täita.

ka ülejäänud 900 000 marga ülekandmist. Seepeale vabandas Strandman, et raha läheb tarvis kohtuministeeriumi maja remondiks ja ülekande palub ta teha siis, kui Harku mõis oma võla ära maksab ning kriminaalpolitsei ruumide remondiks krediiti enam vaja pole. Siingi pidi Strandman taganema, sest kohtuministeeriumist märgiti, et kriminaalpolitsei ruumide jaoks oli Riigikogu krediidi juba taganud.[152]

Kesselaiu põhjarannik 1937. aastal.
Foto: Elmar Kitsing. Eesti Rahva Muuseum, ERM Fk 802:201

See kokkupõrge peegeldab ühelt poolt vangimajade peavalitsuse juhataja Andres Strandmani soovi vanglatööstust arendada ja selleks summasid koguda, ent teiselt poolt annab aimu 1923. aastal ministeeriumis avaldunud pingetest. 1924. aastal kulmineerusid need Strandmani ametist vabastamisega. Teine pingete allikas oli Kesselaiule kavandatav sunnitöövangla.

1922. aastal hakkas vangimajade peavalitsus kavandama uue ajakohase vangla ehitamist, mõeldes seejuures peaasjalikult sunnitöölistele. Vene keisririigi ajal Eesti alal sunnitöövanglat ei olnud ja sunnitööle mõistetud kinnipeetavad saadeti kas Sahhalini saarele Kaug-Idas, Riiga, Peterburi, Pihkvasse või mõnda Sise-Venemaa sunnitöövanglasse. Et uues kriminaalseaduse eelnõus säilis ka sunnitöö, mis oli raskem karistus kui tavavangistus ja arest, asus Andres Strandman kohtuminister Reichmanni korraldusel otsima selleks sobivat kohta. See leiti Muhu väinast Kesselaiu saarelt. Ehkki esialgu kaalus Strandman Orissaare naabruses asuvat Taalikut, mille lähedal Pulli rannas oli asunud kivitööstus, jättis Kesselaid talle kustumatu mulje, sest oli eraldatud ja otstarbekohane ka seetõttu, et seal oli üksjagu palju kiviladeid, kus

152 RA, ERA.76.1.374, l. 87, arveosakonna juhataja vangimajade peavalitsusele, 4.1.1924.

sai kaevandamiseks kasutada vangide tööjõudu. Kivi oli kvaliteetne, nagu kinnitas seal 1915. aastal ekspeditsioonil käinud Aleksander Poleštšuk. Temagi toetas sunnitöövangla rajamist Kesselaiule, ja ehkki sel teemal kostus erinevaid arvamusi, toetas seda ka kohtuministri moodustatud erikomisjon.[153] Seejärel viidi küsimus Vabariigi Valitsuse ette.[154] Kuigi 1922. aasta juunis kõlas valitsuse istungil seisukoht, et saar olevat liiga ilus, suvituskoha potentsiaaliga ja mandrile liiga lähedal, otsustati 29. septembril 1922 Kesselaiule sunnitöövangla ehitamist siiski toetada.[155]

1923. aastal jõuti nii kaugele, et saarele tehti uurimisekspeditsioon ja arhitekt Poleštšuk sai valmis vangla ehitamise kava, mille järgi pidi Kesselaiule tulema 300 sunnitöölisele mõeldud vanglahoone. Vabariigi Valitsus kinnitas küll saare ülemineku vangimajade peavalitsusele, aga 1923. aastal hakkas projekti suhtes kostuma avalikku kriitikat.[156] Andres Strandman ei jätnud jonni ja vastas kõigile sel teemal ajakirjanduses ilmunud kriitilistele arvamusavaldustele, tehes seda aga nii kirglikult, et see tekitas tunde, nagu oleks tal sellest kõigest isiklikult midagi võita. Strandmani kannustas vaid soov leida sunnitöövanglale koht. Ta oli otsinud sellele kohta ka mandrilt, aga edutult.[157] Sellest hoolimata tõmbas 1923. aasta juulis Konstantin Pätsi teises valitsuses uue kohtuministrina alustanud Rudolf Gabrel Kesselaiu sunnitöövangla projektile pidurit. See oli tema hinnangul liiga kulukas ettevõtmine. 1924. aasta juulis teatas kohtuminister põllumajandusministeeriumile, et loobub Kesselaiust.[158]

Kohtuministri abi August Mahoni sidus sunnitöövangla rajamise kriminaalseadustiku reformiga. 1923. aasta detsembris ütles ta ajakirjandusele Eesti kohtusüsteemi ja kriminaalõiguse tulevikku analüüsides, et sunnitöövanglat ei saa ehitada enne, kui uus kriminaalseadustik

153 **M.-L. Tammela.** Unistus Eesti Sahhalinist, lk 42–46.

154 Päevauudised. Uue sunnitööliste vangimaja ehitamine kavatsusel. – Põhja Kodu, 27.6.1922, lk 1.

155 RA, ERA.31.2.12, l. 2651, Vabariigi Valitsuse otsus, 29.9.1922.

156 Sunnitööliste vangimaja Kesselaidu? – Päevaleht, 27.1.1923, lk 5; **B.–nere.** Kuhu ehitada sunnitööliste vang[i]maja? – Päevaleht, 17.3.1923, lk 5.

157 Vangimaja Kessolaiu saarele I–III. – Kaja, 28.9.1923, lk 2; 29.9.1923, lk 2; 30.9.1923, lk 2.

158 RA, ERA.76.1.394, l. 32, kohtuminister põllutööministeeriumile, 14.7.1924.

on välja töötatud ja seadusandja selle vastu võtnud. Siis selgub, kas ehitada tuleb vangla, kus on üksikkambrid või kambrid mitme inimese jaoks. „Praegu ei ole sunnitööd tegelikult olemas, sest sunnitöölised on samades tingimustes kui teised vangid," täpsustas Mahoni. Ta avaldas lootust, et vangistusseadus valmib juba järgmisel aastal ja siis saab hakata ka uue sunnitöövangla joaks kohta otsima. Kesselaid mitmel põhjusel selleks siiski ei sobinud ja nii tehti vangimajade peavalitsusele ülesandeks otsida vanglale uus asukoht.[159] See seisukoht näib olevat esitatud selleks, et kaitsta ministri otsust Kesselaiule sunnitöövanglat mitte ehitada.

1924. aastal käidi ajakirjanduses välja mõte, et kuigi kohtuminister Gabrel oli loobunud Kesselaiule vangla rajamisest, oleks otstarbekas sealset kivi ikkagi kaevandada ja ehitada vangide barakid näiteks Virtsu või siis ehitada Kesselaiule puubarakid, mis nii palju raha ei nõudnuks. Et tegemist oli väärtusliku kiviga, mida seni oli sisse ostetud, soovitati kaevandamisega kindlasti pihta hakata.[160] Sellestki ettevõtmisest ei saanud asja; Kesselaiul kivi murdmise idee juurde jõuti kaarega tagasi 1930. aastate lõpus, aga tolleks ajaks oli saar juba looduskaitse alla võetud ja sedalaadi tegevus keelatud.[161]

1920. aastatel oli ja jäi sunnitööliste peamiseks tööle rakendamise kohaks Harku turbaraba. Selle kõrval jätkus Harku noortekoloonia väljaehitamine. Vaidlused koloonia töökorralduse üle ei tahtnud vaibuda, sest pedagoogid ja haridusministeerium nägid seda haridusasutusena, koloonia direktor, kes polnud pedagoog, nägi seda aga ennekõike noorte kinnise parandusasutusena, kus tegeldi muu hulgas ka hariduse andmisega. Samal ajal kujundati avalikkuses Harku kolooniast pilt kui noorte kurjategijate kasvulavast.[162] Kasvandikud ja personal võitlesid aga endiselt suure ruumipuudusega. Kasvandike arv kasvas järjekindlalt, ehkki valvekomisjon oli uute kasvandike vastuvõtmisel tagasihoidlik ega soovinud nende arvu liiga suureks ajada. Kasvandikke

159 Uuemad kavatsused kohtu alal. – Koit, 6.12.1923, lk 1.
160 Kesselaiu kivi uurimas. – Meie Maa, 9.8.1924, lk 3.
161 **M.-L.Tammela.** Unistus Eesti Sahhalinist, lk 53.
162 Harku koloniis võõrsil. – Vaba Maa, 31.7.1924, lk 4.

Harku koloonia jalgpallimeeskond 1920. aastatel.
Tagareas paremalt esimene on spordiinstruktor Arnold Sorn.
Eesti Spordi- ja Olümpiamuuseum, ESM F 947:70/A 18364

oli juba üle 150. Koolitöö toimus kahes vahetuses, mistõttu tuli ka töökasvatus korraldada kahes vahetuses. Sestap kostus 1920. aastate alguses haridusministeeriumist ja koolis töötavatelt pedagoogidelt järjepidevalt kriitikat, jõudes Riigikogusse ja sealt omakorda ajakirjandusse, kus kriitikat veelgi võimendati.[163]

1923. aastal kinnitas kohtuminister Harku koloonia põhikirja.[164] See asendas 1919. aastal kehtestatud kohtuministri määruse, mis oli seni parandus- ja kasvatusasutuse tegevust reguleerinud. Põhikirjas oli varasemaga võrreldes suurem rõhk kasvatusküsimustel. Töötegemise eest said uue põhikirja järgi 60% töötasust koloonia elanikud, aga see kanti kolooniast lahkumiseni nende hoiuarvele. Kasvandikud jagati iseloomu, käitumist ja vanust arvesse võttes peredesse. Uued

163 Riigikogu. – Kaja, 20.2.1924, lk 4.
164 Harku kolonii põhikiri. – Riigi Teataja 1923, nr 40, lk 277–280.

Harku koloonia kasvandikud 1925. aasta paiku.
Eesti Spordi- ja Olümpiamuuseum, ESM F 947:19/A 18316

kasvandikud olid kuni kuus kuud proovialuste peres. Iga peret valvas üks kasvataja/õpetaja. Karistused üleastumiste eest ulatusid noomitusest kuni kartserisse, üksikkambrisse ja karistusosakonda paigutamiseni, kuid füüsilist karistamist uus põhikiri enam ei lubanud.

Uuest põhikirjast hoolimata ei vastanud koloonia elutingimused ka kõige tagasihoidlikumatele nõudmistele. Sestap esitati 1924. aastal ajakirjanduses üleskutse, et Harku koloonia rajataks uuesti. Riigikogu eelarvekomisjon oli koloonia juhtivorganile – valvekomisjonile – teinud ülesandeks leida viise, kuidas olukorda parandada, kuid pärast kümmet koosolekut oli valvekomisjon käed üles tõstnud ja öelnud, et praeguses asukohas pole võimalik olukorda parandada. Valvekomisjon tegi kohtuministeeriumile ettepaneku viia koloonia üle Harku mõisa, mis niikuinii oli ministeeriumi kasutuses.[165]

165 Harku kolonii rajatagu uuesti! – Päevaleht, 29.3.1924, lk 7.

Kohtuminister Rudolf Gabrel polnud aga sellega päri, sest Harku mõisa ruumid olid tema sõnul veelgi ebasobivamad. Samal ajal sosistati ajakirjanduses, et mõisa kavandatakse hoopis riigi esindusruume. Gabreli arvates pidi koloonia piirama vastuvõetavate arvu ja ta väitis, et raskused on ka olemasolevas kohas ületatavad. Riik kavandas samal ajal riigi hoolekandekooli rajamist ja seetõttu lootis Gabrel, et surve Harku kolooniale väheneb peagi.[166] Esimene kasvatusraskustega noorte kool avatigi juba samal aastal Läänemaal Koluvere lossis.[167] Koolis oli järgmistel aastatel natuke üle poolesaja õpilase.[168]

1923. aasta novembris andis ajakirjandusele intervjuu Andres Strandman, et heita pilk vanglate olukorrale. Strandman oli just tagasi jõudnud reisilt, mis oli teda viinud peaaegu kõikidesse Eesti vanglatesse.[169] Ainult Pärnu ja Võru olid jäänud külastamata. Just Pärnu oli üks nendest vanglatest, millega võis Strandmani sõnul rahule jääda. Ka Paide arestimajaga oli ta rahul. Ülejäänud hooned jätsid aga soovida, sest polnud kinnipidamisasutusteks ehitatud, ja igal pool üle riigi valitses seetõttu suur ruumipuudus.

Vangide toitlustamine toimus normi järgi ja kaebusi polnud vangidelt selle kohta laekunud. Vangide tarvis osteti Inglismaalt odavalt suurem partii sõjaväe riideid, aga kavas oli välja töötada päris oma vorm. See pidi tulema musta ja halli triibuline, et vang oleks põgenemisel hästi tabatav. Selles võeti eeskuju Soomest.

Pikemalt peatus Strandman vanglate töökodadel ja töökasvatusel. Seadusest tulenev eesmärk oli küll kõik vangid tööle panna – eeluurimise all olevad vangid võisid tööd teha vabatahtlikult –, kuid kohaste ruumide puudumise tõttu töötas umbes 20% vangidest. Välitöödele ei saanud karmimaid karistusi kandvaid vange saata, sest põgenemise võimalus oli suur. Mingil määral tehti siiski ka välitöid ja tuli ette ka riigi pakutud erakorralisi töid. Nii näiteks kasutati 1924. aastal vange sõjaministeeriumi organiseeritud mullatöödel Aegna saarel. Vange valvasid

166 Harku kolonii teise kohta? – Vaba Maa, 21.5.1924, lk 3.

167 Esimene hoolekandekool Eestis. – Kaja, 4.7.1924, lk 4; Riigi hoolekandekool. – Päevaleht, 18.7.1924, lk 2.

168 Riigi hoolekandekooli 3. aastapäev. – Postimees, 10.12.1927, lk 4.

169 Päevauudised. Olukord meie vangimajades. – Päevaleht, 30.11.1923, lk 3.

töötamise ajal vangimajade peavalitsuse käsutusse antud kaitseväelased.[170] Vanglatöökodades tehti eelkõige kingsepa-, mööbli- ja rätsepatöid. Ehkki vangide töö tootis kasumit ja aitas katta vanglate ülalpidamiskulusid, lisas Strandman, et tegelikult võinuksid sissetulekud olla kolm-neli korda suuremad. Selleks oli vanglatele vaja sobivaid ruume.

Uut vanglat oli Strandmani sõnul vaja igasse maakonnalinna, esimeses järjekorras aga Tallinna. Samuti olevat kohane ehitada üks vanglahoone Harku ümbrusesse, sest seal oli turbaraba ja leidus head paekivi. Strandmani sõnul võinuks krediidi saamise korral vanglad 10 aastaga üles ehitada, eeldatavaks kuluks hindas ta umbes 300 miljonit marka. Samas oli küsitav, kas uute vanglate ehitamiseks raha jätkunuks.[171] Strandmanil oli õigus, sest 1923. aastal hakkas Eesti lähenema hoopis esimesele suuremale majanduskriisile ja see avaldas mõju ka vanglate töökorraldusele, eesotsas vangimajade peavalitsusega kohtuministeeriumis.

170 RA, ERA.76.1.374, l. 95, vangide Aegna saarele sõjaministeeriumi töödele saatmise tingimused, 11.12.1923.

171 Päevauudised. Olukord meie vangimajades. – Päevaleht, 30.11.1923, lk 3.

Kohtuministeeriumist siseministeeriumi koosseisu? Muutus vangimajade peavalitsuse juhtimises

1923. aasta detsembris pidas Riigikogu liige, tööerakonda kuulunud Otto Strandman parlamendi ees Eesti majanduse olukorrast kõne ja väitis, et majandusolud on halvenenud ning kujunenud olukorras on Vabariigi Valitsus ja Eesti Pank valinud raha juurde trükkimise, kahtlaste laenude andmise ja Eesti riigi kullavarude kulutamise tee.[172] Üha süvenev majandussurutis ja selle tõttu valitsuses tekkinud pinged viisid 1924. aasta märtsis ametist Konstantin Pätsi valitsuse. Eesti sai vähemusvalitsuse, mille eesotsas oli endine välisminister Friedrich Akel. Selle valitsuse eestvedamisel hakati ellu viima majandus- ja rahandusreforme, mille tulemusena 1924. aasta lõpuks kõige raskem olukord ületati. Üks kriisi ületamise vahendeid oli riigi kulude kokkutõmbamine, mis tähendas ka riigi ametnikkonna koondamist. Kogu ettevõtmises mängis võtmerolli rahaministriks tõusnud Otto Strandman, Andres Strandmani noorem vend.[173]

Kärped puudutasid ka vanglasüsteemi. Kokkuhoiu tõttu vähenes ametnikkond nii ministeeriumis kui ka vanglates. Ühe kokkuhoiukava osana esitas kohtuminister Rudolf Gabrel 18. juulil 1924 Vabariigi Valitsusele ettepaneku muuta vangimajade valitsuskorda ja kaotada seni vanglate tööd korraldanud vangimajade peavalitsus. Seletuskirjas mainis kohtuminister, et peavalitsuse kui ministeeriumi koosseisu

172 II Riigikogu: II istungjärk, v 1714–1719.

173 **P. Rohtmets.** Friedrich Akel – silmaarst, diplomaat, riigimees, lk 327–361; **K. Kukk.** Otto Strandman. Elulugu ja elu lugu, lk 510–557.

kuuluva allasutuse ülesandeid võib hakata täitma ka kohtuministeerium. Vangimajade peavalitsuse ülema kohused kavatseti panna kohtuministri abi peale ja ministeeriumi koosseisu tuli suurendada mõne ametniku võrra, et vangimajade valitsuskorras ette nähtud ülesanded saaks täidetud. Ettepaneku kohaselt pidi juurde tulema üks inspektor, üks raamatupidaja, üks peaarst, üks sekretär, kaks arveametnikku ja üks kantseleiametnik. Viimane ettepanek ei puudutanud eelnõu, vaid oli seotud riigiasutuste koosseisude kindlaksmääramisega. Esialgne kokkuhoiu ettepanek oli puudutanud ainult peavalitsuse ülema koha koondamist ja peavalitsuse kaotamist.[174]

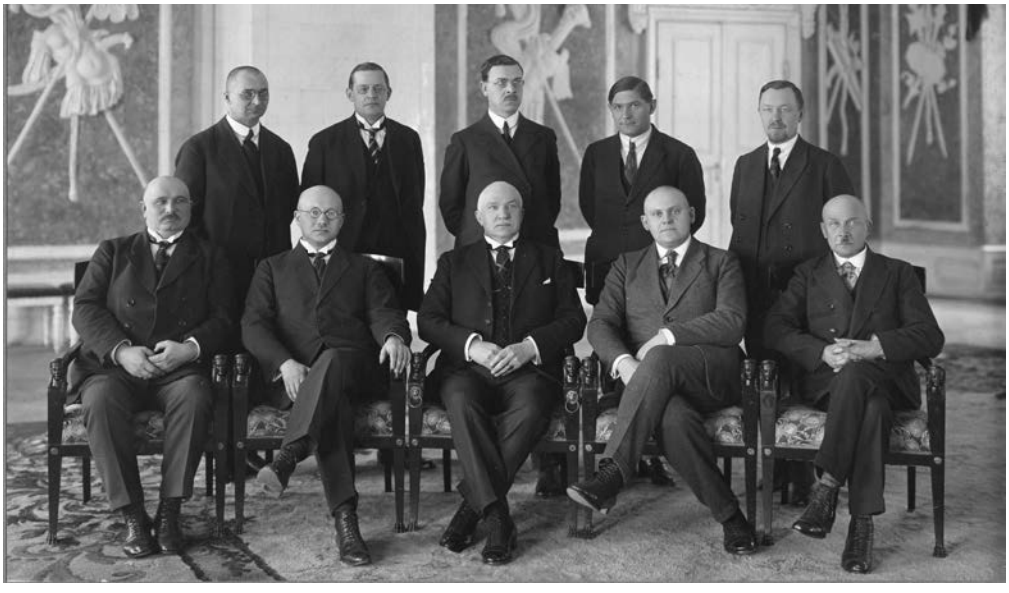
Vabariigi Valitsus ei läinud siiski kohe peavalitsuse kaotamise teed, vaid moodustas 18. juulil toimunud istungil kohtu-, sise-, ja rahaministrist koosneva komisjoni, kes pidi seaduseelnõu läbi vaatama. Komisjon ei suutnud selles küsimuses aga otsust teha, sest rahaminister Strandman keeldus perekondlike sidemete tõttu seisukohta võtmast. Nii mõjutas Otto Strandmani kärpekava paradoksaalsel kombel ka ta oma venna saatust.

Siseminister Theodor Rõuk ja kohtuminister Gabrel jäid eriarvamusele. Kui Gabrel tahtis peavalitsust ära kaotada ja selle ülesanded kohtuministeeriumi teiste ametnike vahel ära jagada, siis Rõuk arvas paremaks viia vanglate valitsemine üle siseministeeriumi haldusalasse. Politsei ja arestimajad allusid ju siseministeeriumile.

Seda polnud Gabrel ilmselt oodanud, et peavalitsuse kaotamise asemel pidi ta hakkama hoopis selle säilimise eest võitlema. Peavalitsuse siseministeeriumi koosseisu viimisega oleks kohtuministeerium jäänud ilma olulisest struktuuriüksusest. Kohtuministeeriumile allusid küll kõik Eesti kohtud, prokuratuur ja notariaat, aga ministeeriumi enda koosseisus oli tegelikult ainult neli struktuuriüksust: kantselei, kodifikatsiooniosakond, arveosakond ja vangimajade peavalitsus. Et vangimajade peavalitsuse eelarve moodustas umbes poole ministeeriumi eelarvest, oleks peavalitsuse üleviimise tagajärjel jäänud kohtuministeerium oluliselt väiksemaks ja ühes sellega kaotanud ka tähtsust.

174 RA, ERA.31.3.587, l. 3, seletuskiri vangimajade valitsemiskorra osalise muutmise seaduse juurde, dateerimata.

Gabrel kasutas peavalitsuse kohtuministeeriumi koosseisu jätmise kaitseks ajaloolisi argumente. Nimelt olid Vene impeeriumi vanglad kuulunud 1895. aastani siseministeeriumi alluvusse, ent viidud siis kohtuministeeriumi alluvusse, et need oleks samas struktuuris kohtutega. Gabrel lisas: „Ei saa ju keegi salata, et vangistusasutuste peaülesanne on karistussihtide teostamine, mis omakorda on üks osa kriminaal õigusmõistmisest enesest, nimelt selle lõpujärk. Karistussihid on igal maal kindlaks määratud maksva kriminaal seadustiku karistussüsteemis, mis aegajalt ikka muutub ja täiendub selle järele, kuivõrd moodsa kriminaalteaduse saavutused suudavad seadusandluses läbi lüüa. Ainult siis võib kohtuvõim tagajärjerikkalt tegutseda, kui vangistusasutuste organiseerimine ja valitsemine sünnib täpselt selle järele, kuidas karistussüsteemis kindlaks määratud sihid seda nõuavad. Et nende sihtide kohaselt saab vangistusasutusi organiseerida ja valitseda kõige edukamalt see võimkond, mis kohtuasutustega

Friedrich Akeli juhitud valitsus, mis pidi 1924. aastal majanduskriisi tingimustes vanglasüsteemi kulusid kärpima. Esireas vasakult: Oskar Amberg, Otto Strandman, Friedrich Akel, August Kerem, Rudolf Georg Gabrel; tagareas: Karl Kark, Hugo Bernhard Rahamägi, Christian Kaarna, Theodor Rõuk, Karl August Baars.
Foto: August Vannas. RA, EFA.8.0.56798

ja kohtumõistmisega kõige lähemas ühenduses seisab, s.o. Kohtuministeerium, see tohiks küll iseenesest arusaadav olla. Sellele äratundmisele on jõutud ka mitmel pool välisriikides.“[175]

Gabrel kahtles ka selles, kas vangimajade peavalitsust siseministeeriumi koosseisu viies saavutataks vanglateenistuses kokkuhoid. Selles polnud tema sõnul kindel ka siseminister. Gabreli väitel oli küsimus liiga tähtis, et seda „vähempakkumise teel ära otsustada“. Ta kaebas ka, et selles küsimuses oli arutelu suureks paisunud. Tegelikult oli Gabrel selle teema ise üles võtnud, ilma kellegi nõuande või nõudmiseta, pidades silmas majanduslikult keerulist aega ja juhindudes riigivalitsemise huvidest. Seetõttu tundus Gabrelile, et talle ja ta abile on ajakirjanduses liiga tehtud, kui väideti, et peavalitsuse ümberkorraldamise taga olevat isiklikud huvid. Et asi saaks aetud, palus Gabrel moodustada uue komisjoni.[176]

Küsimus ei tahtnud laheneda. Arutelu käigus ilmnes, et peale kokkuhoiu oli vangimajade peavalitsuse struktuurimuutuste taga ka rahuolematus selle senise ülema Andres Strandmaniga.

13. novembril 1924 esitasid Riigikogu liikmed Karl Einbund, Mihkel Juhkam ja Aleksander Jõeäär ettepaneku muuta vangimajade valitsuskorda nõnda, et vangimajade peavalitsus koos kõigi seaduses ette nähtud õigustega viidaks kohtuministeeriumi alt siseministeeriumi alluvusse. Riigikogu üldkomisjonis oli tekkinud arutelu, mis vormistati Jõeääre soovil ettepanekuks Vabariigi Valitsusele. Et aga valitsuse poole pöördumist takistasid vorminõuded, esinesid Riigikogu liikmed ettepanekuga viia seadus otse Riigikogu ette. Ettepanekut ajendas kulude kokkuhoid, mida siseministeeriumis loodeti saavutada. 12. novembril 1924 Riigikogu üldkomisjonis peetud arutelust tuli aga välja, et aastane kokkuhoid oleks väike. Karl Einbund avas natuke Vabariigi Valitsuse ettepaneku tausta: „Kui ei olda praeguse peavalitsuse juhatajaga rahul, siis öeldagu seda temale otsekohe ja praegune juhataja teeb vastavad järeldused. Nähtavasti on käesolev eelnõu esitatud valitsuses ettetulevate lahkhelide tagajärjel.“ Komisjoni

175 RA, ERA.31.3.587, l. 7–8, Rudolf Gabrel Vabariigi Valitsusele, 31.7.1924.
176 RA, ERA.31.3.587, l. 7–9, Rudolf Gabrel Vabariigi Valitsusele, 31.7.1924.

August Mahoni

Sündis 19. augustil 1889 Harjumaal Kehtna vallas ja lõpetas 1914. aastal Tartu ülikooli õigusteaduskonna. Aastatel 1915–1917 töötas Gattšinas notari kohusetäitjana, 1917–1918 oli Eestimaa kubermangu komissari kantselei juhataja ja alates Eesti omariikluse algusest 1918. aastal kuni 1922. aastani kohtuministeeriumi asjadevalitseja. Aastatel 1918–1919 oli ta ka vangimajade peavalitsuse ülema kohusetäitja. Seejärel teenis aastatel 1922–1929 kohtuministri abina, olles aastatel 1925–1929 ühtlasi vangimajade peavalitsuse ülem.

Alates 1929. aastast tegutses Mahoni notarina. Ta oli juba kohtuministeeriumi asjadevalitsejana olnud lähedalt seotud Eesti notariaadi loomisega ja seetõttu pole üllatav, et 1933. aasta veebruaris toimunud Eesti notarite kongressi tulemusena samal aastal asutatud Eesti Notarite Ühing valis August Mahoni organisatsiooni esimeseks esimeheks. Ta oli selles ametis kuni 1940. aastani, kui Nõukogude võim nimetas ta notariaalkontori juhatajaks. Saksa okupatsioonivõimud vangistasid ta 1941. aasta sügisel. Täpne surmaaeg pole teada, aga ilmselt hukati Mahoni Saksa okupatsioonivõimude poolt 1941. aasta sügisel Patarei vanglas.

August Mahoni 1930. aastatel.
Foto: Walter Lemberg.
RA, EAA.2111.1.9092, l. 1

liikmete teatel oli juba vähemalt aasta aega vaieldud, kelle haldusalasse peaksid vangimajad kuuluma, ja selle taustal oli aina valjemalt ilmnenud rahulolematus, et vanglad olid endiselt karistus-, aga mitte parandusasutused. Niisiis ootas Vabariigi Valitsus kiiremat vanglate reformi, ise selleks suurt midagi tegemata. Probleem seisnes Einbundi sõnul ka selles, et kui politsei ja arestimajad kuulusid siseministeeriumi koosseisu, siis vanglad allusid kohtuministeeriumile. Just seepärast toetas ta vangimajade viimist siseministeeriumi haldusalasse.[177]

Ehkki eelnõust ei saanud lõpuks asja ja see hääletati 1925. aastal üldkomisjonis maha, viidi vangimajade peavalitsuses 1924. aastal läbi siiski üks oluline muudatus. Vangimajade peavalitsuse ülem Andres Strandman vabastati ametist alates 31. detsembrist 1924 ja tema ülesanded pandi kohtuministri abi peale.[178] Pärast Strandmani ametist vabastamist juhtis aastatel 1925–1929 vangimajade peavalitsust kohtuministri abi August Mahoni.[179]

1924. aasta augustiks oli Vabariigi Valitsus ametist vabastanud 342 ametnikku; kokku oli toona 16 598 ametnikku. Politseiasutuste ühendamisel oli vabastatud veel 189 ametnikku, nii et töö kaotas rohkem kui 500 riigiteenistujat.[180]

1924. aasta juuni lõpus, veel enne koondamisi, saatis kohtuminister Gabrel Narva-Jõesuus puhkusel viibinud ministriabile Mahonile korralduse oma puhkus viivitamatult katkestada ja asuda revideerima kõigepealt Narva ja Rakvere vanglat ning seejärel teisi Eesti vanglaid, et välja selgitada optimaalne vanglateenistujate arv. Selleks käis Mahoni 1924. aasta suvel läbi kõik Eesti vanglad ja kirjutas iga visiidi kohta põhjaliku ülevaate. Selle materjali põhjal toimus vanglasüsteemis koondamine, ent ühtlasi peegeldub Mahoni aruannetes seegi, kui erinevad olid vangide elutingimused. Kui näiteks Narvas Kreenholmi vanglas oli neil ruumi piisavalt, siis kogu ülejäänud vanglasüsteem vaevles ruumipuuduse käes.[181]

177 RA, ERA.80.2.994, l. 7–10, väljavõte Riigikogu üldkomisjoni 12. novembri 1924. a koosoleku protokollist, 12.11.1924.

178 Vangimajade peavalitsuse likvideerimise puhul. – Postimees, 2.1.1925, lk 1.

179 Eesti avalikud tegelased, lk 174.

180 **P. Rohtmets.** Friedrich Akel – silmaarst, diplomaat, riigimees, lk 356.

181 Vt lähemalt RA, ERA.76.1.369, vangimajade revideerimise protokollid ja ettekanded vangimajade koosseisude vähendamise kohta.

Vanglaametnike vormi uuendamine 1925. aastal ja kaasajastamine 1930. aastatel

Juba 1925. aastal kehtestas Vabariigi Valitsus vanglaametnikele uue vormiriietuse,[182] mille kirjeldus avaldati 11. juulil 1925 Riigi Teatajas.[183] Kui varem oli vorm jäljendanud mereväe ohvitseri vormi, siis uus oli rohkem politsei vormi moodi. Vanglaülemate sõnul pidi vorm aitama vange ja vanglaametnikke eristada, aga tõstma ka viimaste autoriteeti. Politsei riietuse sarnane vorm sobis selleks paremini kui senine. Keskvangla ülema sõnul olid senise vormi välised tundemärgid sedavõrd ebaõnnestunud, et kinnipidamisasutuste teenistujad hoidusid vormi kandmisest.[184] Uue vormi väljatöötamiseks moodustati kolmest Tallinna vangla ülemast koosnev komisjon, aga ettepanekuid küsiti kõigilt vanglaülematelt.[185]

Uus vanglateenistuja müts oli endiselt mustast riidest ja mustast nahast nokaga. Mõlemal pool mütsi rummul oli kaks valgest metallist nööpi (nagu varemgi), nende vahel mustast nahast põõn; mütsi äärtel helesinine kant. Talvemüts, mis varem oli olnud lambanahast, oli uue korra järgi mustast riidest, helesinise kandiga. Mütsid olid kõigil teenistujatel ühesugused.

Sinel oli endiselt musta värvi, kuid mõni detail muutus. Kui varem oli sinelil olnud kahes reas viis nööpi, siis nüüd oli neid kuus ja sellega vähenes nööpide vahe kümnelt sentimeetrilt kaheksale. Sinelile lisati krae ja kääniste (mansettide) ümber helesinine kant.

Kuub nägi välja üldjoontes samasugune nagu varem, kuid siingi oli mõni detail muutunud. Nii näiteks oli varem seljal sisseõmmeldud

182 RA, ERA.31.2.25, l. 1990, Vabariigi Valitsuse otsus, 26.6.1925.

183 Määrus vangimajade peavalitsuse ja temale alluvate asutuste ametnikkude ja teenijate vormiriiete, jalanõude, sõjariistade ja rakmete kirjelduse määruse muutmise kohta. – Riigi Teataja 1925, nr 117/118, lk 807–808.

184 RA, ERA.60.1.77, l. 78, keskvangimaja ülem vangimajade peavalitsusele, 13.2.1925.

185 RA, ERA.60.1.77, l. 76, kohtuministri abi Mahoni kõikidele vangimaja ülematele, 17.2.1925.

põõn ilma nööpideta, kuid uue vormi selg oli sile. Nii nagu sineli puhul, oli ka kuue krae ja kääniste ümber lisatud helesinine kant. Sama erinevus puudutas ka pükse, mis olid nii nagu varem musta värvi. Naisvahtide seelik/kleit tehti seitse sentimeetrit pikemaks: kui varem oli seelik põrandast ulatunud 32 cm kõrgusele, siis uue korra järgi 25 cm. Naisametnike kuub ja sinel olid meesvalvurite kuue laadi, kuid taljes.

Vormile lisati musta põhja ja helesinise kandiga õlakud. Need olid vangimajade peavalitsuse ametnikel, vanglaametnikel ja madalama astme vanglateenijatel erinevad. Vangimajade peavalitsuse ametnike õlakutel oli palmikutaoliselt põimitud kolmiknöör, iga nööri läbimõõt 4 mm. Kaks välimist nööri olid kullakarva, keskmine tumesinisest niidist. Õlakute laius oli 4 cm, pikkus 2 cm. Õlakud kinnitati kuue ja sineli külge, kraepoolne ots väikese kollasest metallist nööbiga, varrukapoolne ots õmblusega. Vanglaametnike õlakud olid sama suured, kuid kuldse nööri asemel oli hõbedane ning kinnitamiseks kasutati valgest metallist nööpe.

Madalama astme teenistujate õlakud olid natuke väiksemad: laius 2,5 cm ja pikkus 2 cm. Vangla saatesalga veltveebli õlakutel kasutati 7 mm terasekarva ja tumesinist nööri, kusjuures kumbki nöör oli vaheldumisi; keskel sirge 2 mm hõbedane kardpael. Vanemate valvurite ja saatjate õlakud olid samasugused, aga ilma hõbedase kardpaelata. 1. järgu noorema valvuri ja saatja õlaku nöör oli läbivalt tumesinine ja sellest käis risti üle valge pael. Kõige noorema ehk 2. järgu valvuri õlak oli samasugune nagu 1. järgu valvuril, aga ilma valge paelata.

Õlakutele asetati ka tähed, mis varem olid asunud kraenurkadel. Peavalitsuse ülemal oli õlakul kolm kollasest metallist tähte ja krael kolm sentimeetri laiust kullakarva kardpaela. Üle paela otste käis samasugune pael, mille otsad olid sissepoole 45 kraadi all teravaks lõigatud. Peavalitsuse inspektoril ja osakondade ülematel oli kolme kullakarva kardpaela asemel üks. Peavalitsuse peaarst kandis sõjaväes tarvitusel olevat arstimärki. Sineli, kuue ja mütsi nööbid olid peavalitsuse töötajatel kollasest metallist.

Vanglaametnike vorm vahetati uue vormi kehtestamise järel välja järk-järgult. Selle kiirus sõltus vanglast. Nii näiteks oli Paide vanglas 1926. aastal kasutusel veel valdavalt vana vorm ja uus vorm oli vaid vanglaülemal, Viljandi vanglas aga oli olukord vastupidine – kõigest ühel oli vana vorm. Ülal: Paide vangimaja personal 1926. aastal. RA, EFA.208.3.7363. **All: Viljandi vangimaja personal 1926. aastal.** Foto: Jaan Riet. Viljandi Muuseum, VM VMF 622:204 F

Kõigil vanglaülematel oli õlakutel kaks valgest metallist tähte ja nende abidel üks. Vastavalt palga- ja teenistusastmele oli vanglaülemate kraenurkadel üks kuni kolm hõbedast kardpaela.

Naisvahtidel olid õlakute asemel kuue ja sineli kraenurkadel väikesed õlakute kujulised lapid. Neid ümbritsev kant oli helesinine, mis oli vanglateenistuse värv. Vanematel naisvalvuritel oli kaks valgest riidest paela põigiti üle lapikese, 1. järgu valvuritel üks pael ja 2. järgu valvuritel oli lapike ilma paelata.

Vormikandmise korra järgi võisid kõik vanglateenistujad, nii nagu varemgi, kanda suve ajal kaitsevärvi riideid, aga õlakud ja märgid pidid jääma paika.[186]

1925. aasta detsembris täpsustati Vabariigi Valitsuse määrusega, et vanglateenistujate mütsi juurde kuulub väike ovaalne metallist mütsimärk, mille keskel on väike riigivapp. Samuti sätestati, et vangimajade peavalitsuse ametnike vormiriietuse juurde kuulub pidulikel puhkudel kullakarva vöö, vanglas teenivatel ametnikel aga hõbedakarva.[187]

1930. aastatel vormi lõiget kaasajastati ja detailid muutusid täpsemaks. Samuti pandi täpselt paika vormiriietuse kangavalik ja värv ning muutus õlakute suurus ja kujundus. Varem kasutatud neljakandilised tähed muudeti ümmargusteks. 1932. aasta uuendustega sätestati, et vangimajade valitsuse ametnike vormil olid nööbid kullakarva, vanglaametnikel hõbedakarva ja teenijail nikeldatud, kõigil peal kolm leopardi. Esmakordselt lisati vormiriietuse kirjelduse juurde joonised.[188]

1937. aasta määrusega sätestati ainult kuld- ja hõbevärvi nööbid, kuid täpsustati Harku alaealiste parandusasutuse direktori, abidirektorite ja õpetajate-kasvatajate ning vanglateenistuse autojuhtide riietust. Ametiastmete eritunnused olid ka tehnikutel, meistritel, instruktoritel,

186 RA, ERA.31.2.25, l. 1991–1993, Vabariigi Valitsuse otsus, 26.6.1925.

187 Määrus vangimajade peavalitsuse ja temale alluvate asutuste ametnikkude ja teenijate vormiriiete, jalanõude, sõjariistade ja rakmete kirjelduse määruse osalise muutmise ja täiendamise kohta. – Riigi Teataja 1925, nr 191/192, lk 1096–1097.

188 Vangimajade valitsuse ja vangimajade ametnikkude ja teenijate vormiriiete kirjeldus. – Riigi Teataja 932, nr 68, lk 829–933.

laohoidjatel ja Harku alaealiste parandusasutuse tööõpetajatel-vanemvalvuritel.[189] Muudatusi oli teisigi: ametnike kuub, mis seni oli kinnine, muudeti lahtise krae ja kahe nööbireaga vormiriietuseks, millele lisandusid triiksärk ja vest. Kuub õmmeldi mustas kalevist. Muudatus oli vajalik, et eristada ametnikke madalama astme teenijatest, kelle riietus jäi endiseks. Suvemüts, mis varem sarnanes Preisi ohvitseri mütsile, muudeti politsei suvemütsi kujuliseks. Samal ajal jäeti vormiriietuse juurest ära ametnike suvekuub ja teenijate suvepluus, sest nende kandmise aeg oli lühike ja selleks ei olnud leitud sobivat kangast. Ametiriietuse kirjeldusest oli välja jäetud ametnike vöörihm ja esindusmõõk. Esimene oli osutunud üleliigseks ja teinegi ei olnud leidnud kasutamist, sest see tuli muretseda oma raha eest.[190]

1930. aastate lõpus muutus ka vangide väljanägemine. Progresseeruva süsteemi tõttu hakati vange eristama. Vanglakuue vasakule käisele õmmeldi kollased triibud – ühest kolmeni –, vastavalt vangi järgule.[191]

189 Vangimajade valitsuse, vangimajade ja Harku alaealiste parandusasutise ametnikkude ja teenijate vormiriiete kirjeldus. – Riigi Teataja 1937, nr 27, lk 555–563.

190 RA, ERA.76.1.388, l. 17–19, seletuskiri, 8.2.1936.

191 **W. Tomingas.** Vaikiv ajastu Eestis, lk 321.

Uute vanglate ehitamine 1920. aastatel ja 1930. aastate alguses

1925. aasta detsembris ajakirjanduses ilmunud usutluses mainis kohtuminister Tõnis Kalbus, et uute vanglate ehitamisest ja olemasolevate renoveerimisest on kõneldud peaaegu iga eelarve kokkupaneku ajal, aga seni polnud riik sellega kuigi kaugele jõudnud. Olukord kinnipidamisasutustes oli endiselt raske. Kohti oli vanglates 1900 inimesele, aga kinnipeetavate arv ulatus üle 3000. Seetõttu ei olnud võimalik vange ikka veel kuidagi liigi järgi eraldada: sunnitöölised istusid koos lühiajaliste kinnipeetutega, mis oli vanglate distsipliini ja vangide kasvatamise mõttes täiesti ebasoodne ja ebaõige olukord. 1926. aasta eelarves oli valitsus vanglatele ette näinud 15 miljonit marka, mille eest loodeti kõigepealt Lasnamäe karistusvangimaja põlenud osa uuesti üles ehitada. Ka teistes linnades oli vaja olemasolevaid hooneid remontida ja teha mõni väiksem ümberehitus.

Juba 1924. aastal kavandas kohtuminister sunnitöövangla rajamist Kesselaiu asemel Harkusse. Sinna oli kavas ehitada ka uus vanglahoone, mis 1924. aasta plaanide järgi oleks pidanud mahutama 1000 kinnipeetavat, naiste osa meeste omast eraldatud. 1926. aastal arvas vangimajade peavalitsuse ülema kohusetäitja Mahoni, et sunnitööliste arv ei ulatunud üle 300; juurde tuli arvata ka teised pikemaajalised vangid, keda sai samuti Harkus hoida. Ühtekokku arvas Mahoni vangide koguarvuks 800. Senise 1000-kohalise sunnitöövangla asemel mainis Mahoni 800-kohalist uut vanglat. Selles pidi olema 200 üksikkambrit, 400 ööbimiskongi ja 50 neljakohalist ühiskambrit. Hoone pidi

tulema ristikujuline, töökodadega alumisel korrusel. Samuti tuli hoone juurde planeerida omaette haigemaja. Hoones pidid olema vesi ja keskküte ning Mahoni sõnul oli kõigisse üksikkambritesse vaja ehitada vesiklosett.[192]

Vangimaja juurde tuli ehitada ka hooned personalile, aga kahtlemata kõige kulukam ettevõtmine oli raudteepeatuse ja lisateede rajamine. See oli vajalik nii vangide transportimiseks kui ka vanglatööstuse arendamiseks. Plaani järgi pidid vangid töötama nii turbarabas kui ka lähedal asuvas kivimurrus. Seda silmas pidades sooviti vangla territooriumile ehitada töökojad kivi ümbertöötlemiseks (soklikivi, tavaline ehituskivi, trepiastmed, kivitahvlid kõnniteede ja põrandate jaoks), naiskäsitöö, kingsepa, lukksepa, tisleri jt ametite töökojad, aga ka saun, pesuköök ja haigemaja. Hoonestu kavandati moodne, keskkütte ja tsentraalse veevärgiga. Vangide tööle transportimiseks tuli ala, sh teed traataiaga isoleerida.[193] Kohtuministri ülesandel käis Mahoni 1925. aasta jaanuaris Harku lähedal asuvas Rannamõisa kivitööstuses, mis oli huvitatud oma kivimurru ja tehase müümisest riigile. Ehkki tööstus ise oli elujõuline, pidas Mahoni selle soetamist siiski mõttetuks, sest raudtee jäi kaugele ning seetõttu oli vangide ja tööstustoodangu transportimine raske. Kuna Harkus oli juba turbatööstus ja mõisamajapidamine, pidas Mahoni õigeks jätkata kivimurru ja -tööstuse rajamisega Harkusse.[194]

Riigieelarve seis oli aga sedavõrd kehv, et Vabariigi Valitsus pidi Harku vanglakompleksi ehitamise edasi lükkama. Sellega seoses puudutas kohtuminister ka vangide vähendamise teemat. Vanglates oli hulganisti pisikurjategijaid, keda võis ennetähtaegselt vabastada. Seda oli seni tehtud vaid vähesel määral. Mõneti lihtsustas olukorda kohtuministeeriumi korraldus, et kuni kahenädalase aresti said kinnipeetavad ära kanda oma kodukoha arestimajas. Sellega vähendati vangide transpordikulusid, mis kippusid aina kasvama. Mõnikord oli vang oma aja juba ära istunud, enne kui küüdiga vanglasse jõudis.[195]

192 RA, ERA.76.1.396, l. 12–16, vangimajade peavalitsuse ülema kohusetäitja kohtuministrile, 3.3.1926.

193 RA, ERA.76.1.395, l. 1–2, kohtuminister vangimajade peavalitsuse ülemale, 31.10.1924.

194 RA, ERA.76.1.395, l. 6, kohtuministri abi kohtuministrile, 21.1.1925.

195 Meie kohtud ja vangimajad. – Päevaleht, 23.12.1925, lk 3.

Vanglate ruumipuudus muutus 1920. aastate teisel poolel aina teravamaks, sest vangide arv mitte ei kahanenud, vaid kasvas. Eesmärk oli vähendada vangide arvu umbes 2500–2700-ni, nagu see oli olnud enne Eesti omariiklust. 1920. aastate lõpuks oli vangide vähendamise plaan muutunud veelgi ambitsioonikamaks, ulatudes 2000–2200 kinnipeetavani. 1920. aastate keskpaigaks oli vange umbes tuhande võrra rohkem. Selle tagajärjel oli näiteks Viljandis, kus oli kohti 22 vangile, 1925. aasta kevadel 95 kinnipeetavat. Tallinnas eeluurimisvanglas oli kohti 96 inimesele, aga kinnipeetavaid 268. Vajadus uute vanglate järele oli väga suur. Ajakirjanduses kostus üleskutseid rajada Harku mõisa sunnitöövangla.[196]

1920. aastate lõpupoole hakkas asi viimaks tasapisi paranema. Kõigepealt moodustati 1925. aastal erikomisjon, et arutada Tallinna vanalinnas asuva eeluurimisvangla remontimist. Ministeerium soovis eeluurimisvangla sulgeda, sest see oli sobimatutes ruumides ja maja ise oli sedavõrd kehvas olukorras, et seda taheti lammutada. Seal asuvat 270 kinnipeetavat polnud aga kuhugi panna. Keskvanglasse oli võimalik rajada veel 16 kongi, kuhu võinuks mahutada kuni 300 vangi, aga see ei oleks lahendanud eeluurimisvangla küsimust, sest keskvangimajas oli samuti liiga palju vange ja uute ruumide remontimine oleks aidanud leevendada vaid sealset ruumiprobleemi.[197] Ruumikitsikusest hoolimata otsustati 1. augustil 1925 Tallinna eeluurimisvangimaja likvideerida, sest ruumide olukord ei võimaldanud päevinäinud hoones tegevust jätkata. Riik otsustas, et linnale kuuluvaid ruume ei hakata remontima.[198] Vangid paigutati ümber kesk- ja karistusvangimajja. Naisvangidega oli asi keerulisem, sest neid puudutav ruumikitsikus oli veelgi suurem, alles 1928. aastal viidi nad karistusvangimaja naiste osakonda.[199]

Selleks õnnestus 1928. aastal pärast aastatepikkust kavandamist karistusvangimaja ruume lõpuks suurendada. 1927. aasta märtsis

196 Ajakohane vangimaja Harku mõisa. – Kaja, 11.4.1925, lk 6.
197 Eeluurimise vangimaja saatuse küsimus. – Koit, 9.4.1925, lk 1.
198 Kohtuministeeriumi 1927.–1928. a. eelarve. – Päevaleht, 26.9.1926, lk 5.
199 Valitsusasutiste tegevus 1918–1934, lk 84.

Haapsalu linnapea Hans Alver 1937. aastal kohalike vanglaametnikega Haapsalu vangla ees. Foto: Johannes Grünthal. SA Haapsalu ja Läänemaa Muuseumid, HM F 1644:40 Ff

oli Riigikogu eelarvekomisjon arvestanud riigieelarvesse erakorraliste summadena karistusvangimaja juurdeehituseks ja keskvangimaja teenistujate elukorterite ehitamiseks vastavalt 5 ja 1 miljon marka.[200] Neist olulisem oli tööde jätkamine karistusvangimaja juures: 1928. aastal avati uus korpus, kus oli 150 kohta ja naisvangidele mõeldud ruumid. Harkus kavatseti vanglakompleksi ehitamist jätkata samm-sammult. Kõigepealt plaaniti sinna miljoni marga eest ehitada vangidele mõeldud haigla: haigete transportimine Tallinna oli kulukas, odavam oleks olnud neid kohapeal ravida. Peale selle ei mahutanud keskvangimaja juurde 1920. aastate alguses rajatud haigla kõiki vange, sest seal oli kohti vaid 100 haige jaoks.[201]

200 1927/1928 a. riigieelarve riigikogu komisjonis. – Päevaleht, 13.3.1927, lk 5.
201 Kohtuministeeriumi 1927.–1928. a. eelarve. – Päevaleht, 26.9.1926, lk 5.

1927. aasta veebruaris ostis riik Haapsalu linnavalitsuselt sealse vanglahoone ja asus kavandama juurdeehitust. Ümber ehitatud teisele korrusele rajati hiljem kohturuumid. Haapsalu linnavõim müüs hoone oma rahaliste raskuste leevendamiseks. Müümisest oli juttu olnud juba alates 1924. aastast.[202] Sellega olid nüüd kõik vanglad lõpuks riigile kuuluvates hoonetes. Seda reeglit kinnitas ainsa erandina Kreenholmi vangimaja, mis kuulus Kreenholmi vabrikule.

Harku vanglale uue ajakohase hoone ehitamise kohta oli otsus tehtud juba 1926. aastal ja seda korrati ka järgmistel aastatel, enne kui suuremate ehitustöödeni jõuti. Uus vangla läks käiku 1930. aastal. Niisiis oli Harkus nüüd kaks kinnipidamisasutust: vanglale lisaks noorte paranduskoloonia, mille juures olid kuueklassiline kool ja töökojad. 1930. aastal, kui uus vangla valmis, puhkes Harku koloonias tulekahju, milles nii koolimaja kui ka töökojad said suuri kahjustusi.[203]

1929. aasta novembris avati Viljandi uus vangla, mille müürid olid rajatud juba 15 aastat varem, kuid ehitus oli maailmasõja ja sellele järgnenud sündmuste tõttu soiku jäänud. 1928. aastal hakati vangla juures uuesti ehitustöödega pihta. Õigupoolest oli esialgne, siseministeeriumi ehituse peavalitsuses koostatud eelarve jõudnud vangimajade peavalitsusse juba 1920. aastal, kuid et see ulatus 17 miljoni margani, siis jäi vangla ehitamine paremaid aegu ootama. Olgu võrdluseks öeldud, et 1921. aasta riigieelarves oli vanglate remondiks eraldatud 6,6 miljonit.[204] 1928. aastal, kui ehitusega uuesti pihta hakati, selgus, et ilmastik oli müüridele teinud suurt kahju ja need tuli uuesti üles ehitada. Hoone läks maksma umbes 12 miljonit senti, kusjuures vangla ehitati vangide kätega, ainult veevärgi rajasid spetsialistid.

Hoone projekteeris arhitekt ja õppejõud Aleksander Poleštšuk. 1863. aastal Kuressaares sündinud ja seal koolis käinud Poleštšuk asus 1888. aastal Peterburi Kunstide Akadeemias õppima arhitektuuri, sai seal 1897. aastal professoriks ja 1911. aastal akadeemikuks.[205]

202 Haapsalu volikogu ots. – Postimees, 4.1.1927, lk 4.

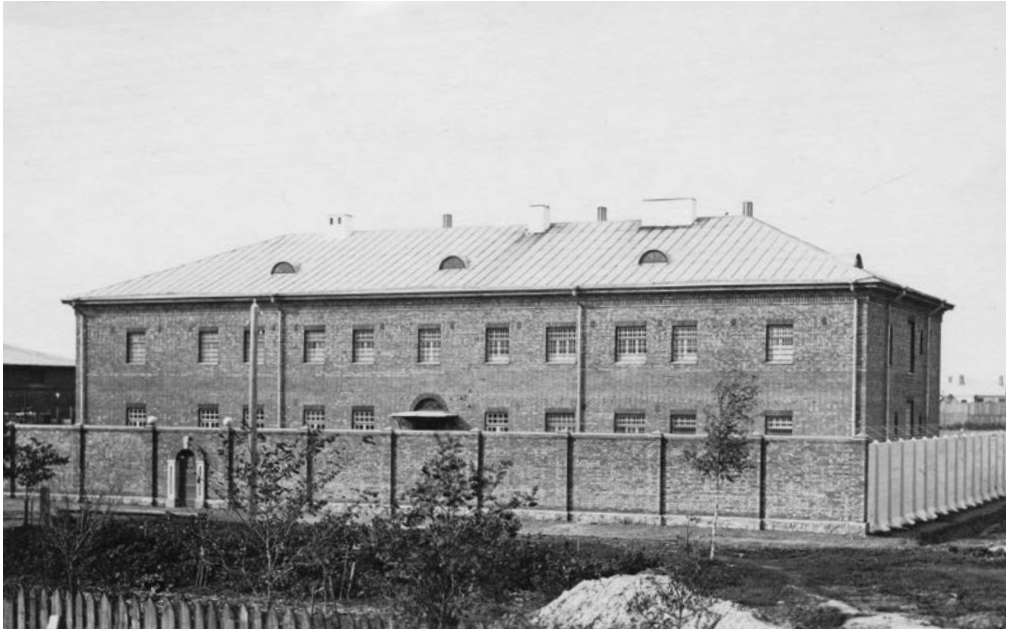
203 Suur tulekahju Harku koloniis. – Pärnumaa Teataja, 25.10.1930, lk 3.

204 Riigi 1921 a. eelarve. – Riigi Teataja 1921, nr 67–68, lk 397.

205 **O. Pesti.** 125 aastat Aleksander Poleštšuki sünnist. – Saarte Hääl, 19.7.1988, lk 4.

Viljandi uue vangla ehitus 1928. aastal.
Foto: Jaan Riet. Viljandi Muuseum, VM VMF 424:937 F

Viljandi uus vangla 1930. aastal.
Foto: August Järvekülg. Viljandi Muuseum, VM VMF 548:4 F 13059

Peterburis mitu hoonet projekteerinud Poleštšuk oli kursis ka vanglate projekteerimisega, sest oli enne 1917. aastat olnud ametis vanglate peavalitsuse arhitektina. Eesti Vabariigi sünni järel sai temast siseministeeriumi ehituse peavalitsuse arhitekt. Poleštšuki sõnul tuli lisaks vanglaehitusele remontida ka enne sõda valmis saanud ametnikemaja, saun, kelder ja pesumaja, sest sõja tõttu oli ametnikemajja jäänud vesi sisse toomata ja seetõttu puudusid seal ka tualetid.[206]

Viljandi vangla oli avamise järel Eesti moodsaim kinnipidamisasutus ja oluliselt suurem kui varem kasutusel olnud hoone, mahutades 180–200 vangi. Senises vanglas oli olnud 22 kohta, aga vange toodi üle 130. Nii nagu muudeski vanades vanglates, pidi osa vange aega mööda saatma koridorides. Uues vanglas oli 36 üksikkongi, neist 13 olid mõeldud naistele. Hoone üldkasutatavad ruumid olid kiviparkettpõrandaga, vanglas oli elektrivalgustus, veevärk ja keskküte. Igas kongis oli ventilatsioon. Vanglas oli oma ruumikas köök ja leivaküpsetamisruum. Kolimise eel toodi Tallinnast kohale spetsiaalne aurutusmasin, millega vangide riided läbi aurutati. Vangid ise pidid enne uude vanglasse kolimist saunas käima. Ka inventar oli vanglas uus ja puhas.[207]

206 RA, ERA.60.1.57, l. 54, Aleksander Poleštšuki seletuskiri Viljandi vangimaja ehitamise ja remondi kohta, dateerimata.

207 Uus Viljandi vangla valmis. – Sakala, 19.11.1929, lk 5.

Muudatused kohtuministeeriumi töös 1920. aastate lõpus ja probleemid vanglate juhtimises

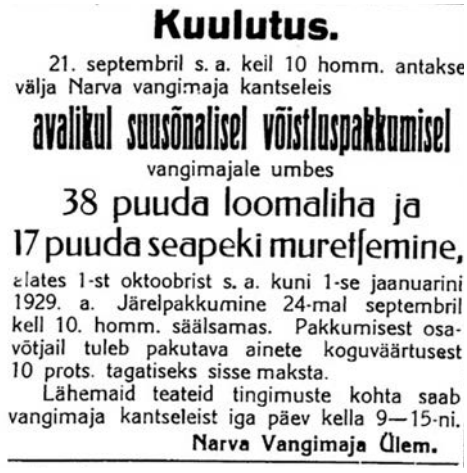
Ministeeriumist vanglaid inspekteerimas käinud August Mahoni hilisem järelevalve tõi 1920. aastate lõpus välja, et mitu vanglaülemat oli sahkerdanud rahadega. Nii puhkes 1929. aastal suur skandaal, kui selgus, et Harku vangla ülem Karl Antsov oli eri kombinatsioonidega suuri summasid kõrvale pannud, nii et ta oli suutnud Nõmmele lausa kaks maja ehitada. Sellele aitas kaasa vanglaülema abi Adalberg. Eriti hea teenimiskoht oli olnud vangla toiduhanked, mille kohta ministeerium oli andnud 1920. aastatel mitmeid eeskirju. Riigi jaoks oli kaupade hankimisel oluline nii läbipaistvus kui ka odavus ja viimase asjaolu tõttu muretseti toitu avalike vähempakkumiste teel, mida ajalehtedes kuulutati, aga ka lihtsalt turult, sest nii oli kaup odavam kui poest ostes. Selline korraldus võimaldas vanglaülematel toidu hankimisel sahkerdada. Antsovi puhul selgus, et osa arvetest olid fiktiivarved.[208] Tegemist oli ühe suurema kuritarvitusega Eesti ajaloos. Antsov vabastati ametist ja vahistati.

Samal ajal selgus, et asjad pole korras ka Narva vanglas. Kõigepealt teatas vangimaja ülem Reiman, et tema abi oli eri kombinatsioone kasutades summasid kõrvaldanud. Seepeale toodi Reimani enda patud päevavalgele: raha olevat kõrvaldanud ka ta ise. Ministeerium otsustas mõlemad vanglajuhid ametist tagandada. Vangimajade peavalitsus

208 Harku vangla ülem arreteeriti. – Päevaleht, 2.9.1929, lk 1.

kavandas vanglate töökorralduses ja juhtimises suuremaid muutusi.[209] Harku vangla ülema vahi alla võtmise järel tuli ilmsiks veel uusi eksimusi.[210]

Narva juhtumi kohta levis ajakirjanduses kuuldus, et vange oli toidetud hobuselihaga,[211] ent seal juhtus ka kurvemaid lugusid. Nii leidis 1927. aastal aset õnnetus Narva vangimaja velskri Aleksei Pavloviga, kes võttis pisut joobnud olekus köhapulbri asemel morfiini ja järgmisel hommikul selle tagajärjel suri.[212]

Kuulutus.

21. septembril s. a. keil 10 homm. antakse välja Narva vangimaja kantseleis

avalikul suusõnalisel võistluspakkumisel

vangimajale umbes

38 puuda loomaliha ja 17 puuda seapeki muretsemine,

alates 1-st oktoobrist s. a. kuni 1-se jaanuarini 1929. a. Järelpakkumine 24-mal septembril kell 10. homm. säälsamas. Pakkumisest osavõtjail tuleb pakutava ainete koguväärtusest 10 prots. tagatiseks sisse maksta.

Lähemaid teateid tingimuste kohta saab vangimaja kantseleist iga päev kella 9—15-ni.

Narva Vangimaja Ülem.

Näide vähempakkumisest, kuidas vanglatele 1920. aastatel toitu hangiti.
Põhja Kodu, 20. september 1928, lk 4

Narva ja Harku juhtumid polnud kaugeltki ainsad. Juba 1927. aastal tuli Rakvere vanglas ilmsiks suurem kuritarvitus: sealse vanglaülema abi Karl Schelbach oli kõrvale pannud rohkem kui 200 000 marka. Kui asi ilmsiks tuli, kadus Schelbach jäljetult, nii et teda kahtlustati üle piiri põgenemises. Mõni aeg hiljem leiti ta Sõmeru vallast Männiku talu karjamaalt puu otsast pooduna. Ta oli endalt elu võtnud.[213]

1927. aasta juulis külastas Mahoni Haapsalu vanglat ja avastas, et vangla kassast puudus üle 50 000 marga. Selgus, et raha oli kõrvaldanud vanglaülem Johan Vares isiklikult. Ta vabastati ametist ja anti kohtu alla.[214]

1929. aastal toimus muudatus vanglate tööd korraldanud ministeeriumi struktuuris. Alates 1. juulist tegutses senise kohtuministeeriumi asemel ühendministeerium kohtu- ja siseministeerium. Selle koosseisus olid ministeeriumi kantselei, administratiivosakond (senine siseministeeriumi osakond), kodifikatsiooniosakond (senine kohtuministeeriumi

209 Suured kuritarvidused Harku ja Narva vanglates. – Meie Maa, 31.8.1929, lk 1.
210 Vangimajade tuulutamine kestab. – Meie Maa, 3.9.1929, lk 1.
211 Vangimajade paanama laieneb. – Rahva Sõna, 31.8.1929, lk 3.
212 Köhapulber tõi surma. – Päevaleht, 11.11.1927, lk 6.
213 Poos üles. Kuritarvitused ajasid mehele nööri kaela. – Põhja Kodu, 31.3.1927, lk 3.
214 Selgiaada õitseb Haapsalus. – Virumaa Teataja, 9.7.1927, lk 3.

Aleksander Press

16. jaanuaril 1895. aastal Tartu-Maarja kihelkonnas Vorbuse vallas sündinud Aleksander Press õppis kuni 1914. aastani eksternina Vladikavkazi kadetikorpuses ja seejärel 1915. aastal Vladimiri sõjakoolis. Mobiliseeriti 1915. aastal Esimesse maailmasõtta ja 1918.–1920. aastal osales Vabadussõjas.

Sõja järel, 1920. aastal, asus õppima Tartu ülikooli õigusteaduskonda, mille lõpetas 1924. aastal. Tänu Vabadussõjas osalemisele sai hariduse omandada tasuta. Õppimisega samal ajal asus ta noorem-kohtuametnikuna tööle Tartu-Võru rahukogus, oli alates 1922. aastast Valga 2. jaoskonna kohtu-uurija kohusetäitja ja alates 1923. aastast Valga gümnaasiumi kodanikuõpetuse õpetaja. 1923. aastast oli ta Tartu-Võru rahukogu vanem-kohtuametniku kandidaat ja 1924. aastast kohtupalati prokuröri nooremabi Tartu-Võru rahukogus. 1929. aasta aprillis asus ta tööle kohtuministeeriumi vangimajade peavalitsuse ülema ametis. Samal aastal toimunud struktuurimuudatuste järel, millega kohtu- ja siseministeerium liideti, jätkas vangimajade valitsuse direktorina. Lahkus ametist 1932. aastal. Suri 10. veebruaril 1976.

Aleksander Press 1920. aasta paiku.
RA, EAA.2100.1.11926. l. 8

osakond), piirivalve valitsus ja politseivalitsus. Ka vanglate tööd jäi korraldama eraldi struktuuriüksus, mille nimest eemaldati viide peavalitsusele, ja ühes ministeeriumi struktuuriüksuste nimetuste ühtlustamisega nimetati see vangimajade valitsuseks. Struktuurireformi järel vahetus ka vangimajade valitsuse juht, sest senine ministriabi ja vangimajade peavalitsuse ülem August Mahoni siirdus tööle notarina. Tema asemel asus 15. aprillist 1929 vangimajade peavalitsuse ülemaks ja alates 1. juulist vangimajade valitsuse direktoriks Aleksander Press.[215] Peale tema olid vangimajade valitsuse koosseisus inspektor, peaarst ja sekretär. Raamatupidamisega tegeles ministeeriumi arveosakond.[216]

4. märtsil 1931 tegi kohtu- ja siseminister Jaan Hünerson Harku koloonia põhikirja muudatuse, mille järgi koloonia koosseisus töötavad direktori abid ja õpetajad-kasvatajad nimetas edaspidi ametisse vangimajade valitsuse direktor. Vangimajade valitsus valvas koloonia järele ning andis pedagoogikanõukogule eeskirju ja juhtnööre. Peavalitsus võis pedagoogikanõukogu otsuseid ka tühistada, kui need olid eeskirjade ja juhtnööride vastased (§ 6 p 1).[217]

Harku koloonias töötas endiselt 6-klassiline algkool tavakooli õppekavaga ja seal oli ka 2195 raamatust koosnev raamatukogu. Kasvandike jaoks oli moodustatud laulukoor, keel- ja puhkpilliorkester, spordiks aga jalgpallimeeskond ja võimlemisgrupid. Samuti oli moodustatud vabatahtlik tuletõrjerühm.[218]

215 A. Press vangimajade peavalitsuse ülemaks. – Kaja, 14.4.1929, lk 3.

216 RA, ERA.1.4.428, l. 1, vangimajade valitsuse 1931/1932. aasta aruanne.

217 Harku kolonii põhikirja muudatus ja täiendus. – Riigi Teataja 1931, nr 21, lk 184.

218 RA, ERA.1.4.428, l. 1, vangimajade valitsuse 1931/1932. aasta aruanne, l. 20.

Vangide statistika 1920. aastatel

Ehkki vanglajuhtide ümber lahvatas 1920. aastate lõpus mitu skandaali ja nende tegevuse suhtes algatati mitu uurimist, mis päädisid vangistamisega, näitas vanglate töökorraldus paranemise märke. 1926.–1927. aastal hakkas tasapisi vähenema ka vangide arv, nii et 1927. aasta suveks oli see langenud 2854-ni. Eesmärk oli aga vangide arvu vähendada 2200–2300-ni. Kui välja arvata eeluurimise all olijad, kes moodustasid umbes kolmandiku kinnipeetavate koguarvust, ja poliitilised vangid, keda oli umbes üks viiendik, võinuks kohtuministri abi August Mahoni hinnangul paari aasta pärast trellide taha sattunud inimeste hulk olla langenud umbes 1000–1200-ni. Seega oleks Eestis olnud tuhande elaniku kohta üks vang. Senist vangide suurt arvu põhjendati vananenud karistusõigusega, milles pöörati vähem tähelepanu inimesele ja rohkem kuriteole.[219]

1928. aastal vähenes vangide arv veelgi, sest Eesti Vabariigi kümnenda sünnipäeva eel andis vangimajade peavalitsuse ülem August Mahoni rahukohtunikele ja prokuröridele instruktsiooni, kuidas välja valida need, kellele riigi tähtpäeva puhul armu anda.[220] Vange oli sel ajal umbes 2800, armuandmise palveid laekus aga umbes 3500, sest armu palusid ka kinnipeetavate omaksed, mitte ainult vangid ise. Poliitilistest vangidest anti armu 74 isikule, kellest kõik ei vabanenud küll vanglast, kuid nende karistust kergendati. Mõni eluaegne sunnitöö

219 Eestis iga 1000 elaniku kohta 1 kuritegeline vang. – Postimees, 11.6.1927, lk 3.

220 RA, ERA.76.1.44, l. 5, kohtuministri abi vangimajade peavalitsuse ülema ülesannetes kohtuministrile, 16.2.1928.

muudeti 15 aasta pikkuseks karistuseks. Neist, kes olid süüdi mõistetud valitsemiskorra ja sundmääruste rikkumises ning ametnike haavamises, anti armu 53 inimesele, riigivarguste eest vangi mõistetutest sai armu 14 ning avaliku korra ja julgeoleku vastu eksinutest 88 inimest. Isikuvastaste kuritegude eest vangi mõistetud inimestest sai armu 114, raskete kuritegude eest aga mõni üksik. Majanduskelmuste eest vangi mõistetutest sai armu 94 ja sõjakuritegude eest kinni mõistetud vangidest 65 inimest. Neile lisandusid veel mõned üksikud, nii et ühtekokku anti Eesti Vabariigi kümnenda sünnipäeva puhul armu 525 inimesele.[221]

Heites pilgu statistikale,[222] ilmneb, et ehkki vangide arv 1920. aastate lõpus langes, ei jõudnud see kümnendi alguse tasemele. Vangide üldarvu kahanemist mõjutas alates 1925. aastast eeluurimise all olnud kinnipeetavate arvu vähenemine. 1925. aastal oli see olnud veel väga suur, kuid seda peaasjalikult 1924. aasta detsembrimässu tõttu. Alates kümnendi keskpaigast ei kasutatud vangistust enam sedavõrd sageli tõkendina. Ülejäänud vangide liigid püsisid visalt samal arvulisel tasapinnal. Seda hoolimata tõsiasjast, et 1925. aastal pöördus vangimajade peavalitsuse ülem kohtuministri poole ja palus, et vangimajade ülemad vaataksid üle kõikide nende vangide toimikud, keda võiks tingimisi vabastada, ja teeks esimesel võimalusel vastavad otsused.[223] Seni oli erikomisjon, kes tingimisi vabastamisi otsustas, koos käinud väga pikkade vaheaegade järel. See olukord pidi muutuma ja sellise korralduse saatis kohtuminister Gabrel kõikidele vanglaülematele ja rahukogude esimeestele.[224]

Naisvangide arv oli aasta-aastalt tõusnud. Kui 1924. aastal oli neid 11,1% vangide koguarvust, siis 1928. aastaks 13%. Tõus oli toimunud järjekindlalt igal aastal. Naisvangide keskmine vanus oli kõrgem kui meestel.[225]

Vangide rahvusliku koosseisu hindamisel tasub lähtuda Eesti ühiskonna rahvuslikust koosseisust. 1922. aasta rahvaloenduse andmetel

221 Vangimaja müüride vahelt vabadusesse. – Postimees, 24.2.1928, lk 17.

222 Täpsemaid statistilisi andmeid vt **H. Reiman.** Vangid 1926–1929 a., lk 715–719 ja lisadest nr 1–4.

223 RA, ERA.76.1.377, l. 1, vangimajade peavalitsuse ülem kohtuministrile, 15.1.1925.

224 RA, ERA.76.1.377, l. 3, kohtuminister rahukogude esimeestele, 17.1.1925.

225 **H. Reiman.** Vangid 1926–1929 a., lk 715–716.

oli Eestis 87,7% eestlasi, 8,2% venelasi, 1,7% sakslasi, 0,7% rootslasi, 0,5% lätlasi, 0,4% juute ja 0,8% muid rahvusgruppe. Seda aluseks võttes ilmneb, et kinnipeetavate seas oli teistest suurem eestlaste ja juutide osakaal. Venelaste osakaal oli võrdne rahvuse osakaaluga kogu rahvastikust, ülejäänud rahvustest kinnipeetavate osakaal oli aga väiksem nende rahvuse osakaalust kogu rahvastikus. Eestlastest vangide osakaal oli eriti kõrge sunnitööliste hulgas (poliitiliste vangide tõttu), aga ka vangiroodu mõistetute seas ja nende hulgas, kellele oli kohtuotsusega mõistetud arest. Administratiivkorras aresti alla mõistetute seas domineerisid aga peamiselt mitte-eestlased. Maksujõuetuse tõttu vangi mõistetute seas olid esirinnas juudid.

Vanusegruppide lõikes oli 1920. aastatel kõige enam kinnipeetavaid vanuses 25–39, kuid probleemiks oli 20–24-aastaste noorte suur osakaal.

Vangide liikide järgi olid kõikumised 1920. aastatel päris ulatuslikud. Kui kohtueelse uurimise tõttu kinnipeetutute hulk kümnendi jooksul vähenes, siis vangi ja vangiroodu mõistetute, nagu ka sunnitööliste arv näitas pigem kasvutendentsi.

Kui vaadata vangide jaotust süütegude järgi, siis ligi pooled kinnipeetavatest olid süüdi mõistetud varguste või petmise eest, kusjuures nende osakaal 1920. aastate lõpupoole tõusis, mitte ei langenud. Langustendentsi näitasid 1920. aastate lõpus poliitilised kuriteod, nii et kui 1926. aastal oli riigivastaste kuritegude eest (riigikorra kukutamine, salakuulamine, mäss või kihutus riigikorra vastu) kinni mõistetud 16,6% kinnipeetavatest, siis 1929. aastaks oli nende hulk langenud 6,3%-ni. Muus osas püsis vangide jaotus süütegude järgi 1920. aastate jooksul enam-vähem stabiilsena.

Debatt **vanglatööstuse** üle

1920. aastate lõpus tekkis parlamendis ja seejärel ka avalikkuses diskussioon vanglatööstuse konkurentsi üle. Et vanglate töökojad olid tasapisi oma tegevust laiendanud, tõstatasid eeskätt just tööliste õiguste eest seisvate vasakpoolsete erakondade esindajad küsimuse, kas vangide odav tööjõud solgib ebaausa konkurentsiga tööturgu. Sel teemal oli juba varem laekunud ministeeriumisse kaebusi. Näiteks pöördusid 1925. aastal hoolekandeministri poole Riigi Trükikoja ja Zimmermanni trükikoja töölised, keda häiris, et keskvangimajja kavatseti asutada trükikoda, mille toodang pidi minema vanglateenistuse oma tarbeks (blanketid, arveraamatud jne). Selleks kavatses keskvangimaja osta trükikoja Kiri sisseseade. Protest kandis vilja, sest minister keelaski sisseseade ostmise.[226] Vanglate trükikoja tegevuse käimalükkamist see siiski ei takistanud. Kümnendi lõpuks olid keskvangimajas trükikoda, köitekoda, karbitööstus, tisleri- ja laudsepatöökoda, mehaanika- ja lukksepatöökoda, kingsepa- ja sadulsepatöökoda, rätsepatöökoda ja saeveski.[227]

Üldstatistika järgi oli 1926. aastal 2890 kinnipeetavast teinud tööd 1262 vangi, kuid 1928. aastaks oli vangide arv langenud 2752-ni, tööd tegevate kinnipeetavate arv aga kasvanud 1315-ni.[228] Kui esialgu kostus sel teemal kriitikat vaid Riigikogus, siis 1927. aastal puhkes ajaleheveergudel vaidlus August Mahoni ja Eesti sotsiaaldemokraatide ühe juhtiva tegelase Mihkel Martna vahel.

226 RA, ERA.76.1.377, l. 58, kohtuminister Vabariigi Valitsusele, 23.9.1925.
227 **V. Hatto.** Tallinna Keskvangimaja aastail 1920–1940, lk 428.
228 Riigikogu IV koosseis: Vabariigi Valitsuse ettepanekud, v 547.

Martna väitis, et vanglate töökojad ei võistle muude ettevõtetega ausas konkurentsis, sest sealsete töökodade kulu ei koosnenud samadest komponentidest nagu vabal turul. Mahoni arvestas kulude hulka materjali ja palgad ning ütles, et konkurents on aus, Martna aga vastas, et neile kahele kuluartiklile lisaks tuleb vabal turul arvestada veel vabrikute (tööhoonete) ehitusväärtuse, amortisatsiooni, masinate väärtuse ja kulu, aga ka valgustuse maksumuse ja küttekuluga. Martna väitis, et erinevalt eraettevõtjast ei pea vanglad valgustuse, kütmise ja ehitiste ülalpidamisega seotud kuludega arvestama. Pealegi tegutses vanglatööstus maksuvabalt. Martna arvates ei võitnud riik sellest lõpuks midagi, kui ta vanglatesse manufaktuure või mõnd suurtööstust kavandas. Ta pooldas küll vangide töökasvatust, aga mitte nõnda, et see tekitaks ebaausat konkurentsi. Martna ei näinud ka, et vangide tööhõivet võiks nii kaugele arendada, et see aitaks vanglate ülalpidamisele tõhusalt kaasa. Just see oli aga August Mahoni ja kohtuministri eesmärk ning põhiargument, miks vanglatööstust arendada.[229]

Mahoni sõnul oli avalikkuses alles mõne aasta eest ette heidetud, et vangid ei panusta oma ülalpidamisse piisavalt. Kuulu järgi oli mujal riikides vangide panus ülalpidamisse 70–100%, Eestis seevastu vaid 8–10%. Paari aastaga oli suudetud seda näitajat natuke tõsta ja juba sellegi vähese peale oli tõusnud hädakisa. Ent vangide töölerakendamise puhul oli Mahoni sõnul olulisemgi eesmärk – vanglad pidid saama üha enam kohaks, kus inimene ei kandnud lihtsalt karistust, vaid kus tema käitumist ja ellusuhtumist aidati parandada. Nende vangide arv, kes tööd tegid, ulatus maksimaalselt tuhandeni, nii ei moodustanud see arvestatavat hulka Eesti tööjõulisest elanikkonnast. Kartus, et vanglatööstus võtab ära töökohad vabalt tööturult ja suurendab seetõttu tööpuudust, oli Mahoni sõnul asjata. Mõnel juhul, näiteks keskvangimaja trükikoja puhul, ei läinud toodang üldse vabale turule, vaid oli mõeldud ainult kohtuministeeriumi tarvis. Seal trükiti ainult kohtuministeeriumi materjale.[230]

229 Veel kord vangimajade töökodadest. – Rahva Sõna, 23.12.1927, lk 4.

230 Vangimajade töökohad. – Rahva Sõna, 20.12.1927, lk 5.

1928. aastal kostus sarnast kriitikat ka kesk- ja väiketöösturite kongressil. Sealgi nenditi, et vangimajad pakuvad ettevõtetele tugevat konkurentsi. Ajakirjanduses kurdeti, et vangide töö on odav ja käsitöölised jäävad nende tõttu tööst ilma. Kriitika läks aga veelgi kaugemale: „Kuid vangimaja surub alla üldse igasuguse hea töö mõiste. Sest võistelda tahtes vangimaja tööga peab ka eraettevõtja püüdma odavasti töötada, ja siis ei või korralikust tööst palju juttu olla.“[231] Niisiis nähti vangide tööhõive suurenemises probleeme nii tööhõivele kui ka toodangu kvaliteedile. Olgu öeldud, et sedalaadi kriitika jätkus ka 1930. aastatel.

Ehkki osa sektorite tööhõivet vanglatööstus kahtlemata mõjutas, polnud vangide töökojad kaugeltki nii suured tööandjad, kui kriitikud neid ette kujutasid, ja summadki, mis vangide tööst riigieelarvesse laekusid, moodustasid vanglate ülalpidamiskuludest endiselt väga väikese osa. Seega polnud täitunud 1920. aastate alguses kõlanud eesmärk muuta vanglad isemajandavaks. Kohtuministeeriumist eraldati 1928/1929. aasta eelarvega vanglate ülalpidamiseks 1 297 660 krooni, Harku koloonia jaoks aga 92 966 krooni, nii et kokku läks kinnipidamisasutuste ülalpidamine maksma 1 390 626 krooni. Vanglate eelarvest moodustas 509 400 krooni vanglateenistujate töötasu ja 400 834 krooni vangide ülalpidamine, Harku koloonia puhul olid vastavad arvud 35 893 ja 31 515 krooni.[232]

Võrdluseks olgu öeldud, et 1929/1930. aasta vanglatööstuse puhaskasum oli 155 829 krooni ja 4 senti, millest riigi tuludesse kanti 76 896 krooni ja 21 senti. Teine osa kasumist (78 932 krooni ja 83 senti) kanti vangitööde erifondi, millega vanglatööstust arendati.[233] 1920. aastate lõpus puhkenud majanduskriisi tõttu oli tulu rohkem kui 21 000 krooni võrra langenud.

231 Üleriiklik kesk- ja väiketöösturite kongress. – Majanduselu: Eesti kaubandus-tööstuslik nädalleht, 22.9.1928, lk 1.

232 Eesti Vabariigi kulude ja tulude eelarve 1928./1929. a. – Riigi Teataja 1928, nr 27, lk 249.

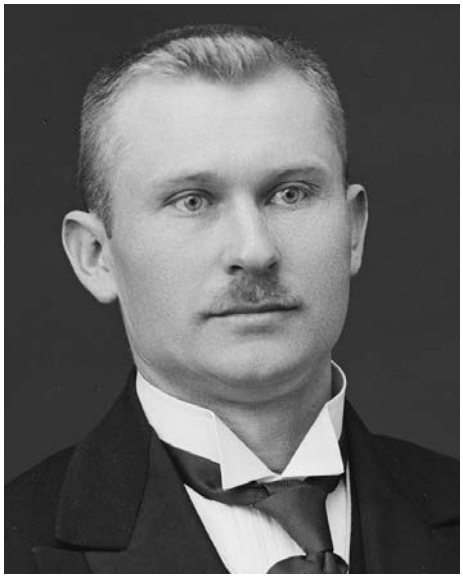
233 RA, ERA.66.1.716, l. 3–5, vangitööde 1929/1930. a aruanne.

Arutelud seadusloome ja vanglate olukorra üle 1920. aastatel

Vanglate korralduse ja vangistustingimuste parandamise kõrval pöörati 1920. aastatel suurt tähelepanu seadusloomele. Nii algas juba Eesti riigi algusaastatel töö Eesti karistusõiguse tuuma – kriminaalseadustiku – väljatöötamiseks. Pikk teekond, mis vältas kuni 1929. aastani, sai alguse 29. juulil 1921, kui Riigikogu võttis vastu otsuse, et Vene 1903. aasta uus nuhtlusseadustik tuleb ümber töötada Eesti oludele vastavaks ja kehtestada see seniste vananenud kriminaalseaduste asemel. Seni kehtis Eestis teatavasti 1845. aastast pärit vana nuhtlusseadustik ühes mitme teise õigusaktiga. Vabariigi Valitsus otsustas 1. märtsil 1922 moodustada kehtiva seadustiku ümbertöötamise komisjoni, mis tegi tööd kuni 17. detsembrini 1924. Sellesse kuulusid Riigikogu fraktsioonide esindajate kõrval sõjaväe prokurör, vangimajade peavalitsuse esindaja ja kohtuministeeriumi kodifikatsiooniosakonna juhataja Johan Reinhold. 26. jaanuaril 1925 jõudis eelnõu esimest korda Riigikogusse.

Juba alates 1920. aastate algusest käis õigusteadlaste keskel arutelu, milline peaks karistusõiguse reform välja nägema, mida eeskujuks valida ja mis ulatuses reform ette võtta. Valdav osa arutelust toimus alates 1920. aasta oktoobrist ilmunud ajakirjas Õigus. Eestikeelse õigusteaduse, aga ka õiguspraktika seisukohast oli oluline seegi, et juba alates väljaande esimesest numbrist hakati Tartus tegutseva õigusteadlaste seltsi eestvõttel avaldama õigusteaduse omakeelseid oskussõnu. Selleks tööks oli õigusteadlaste selts asutanud oskussõnade komisjoni. Et mõisted oleksid võrreldavad Vene keisririigi aegsetes

seadustes kasutatutega, avaldati need koos venekeelsete vastetega. Töö algas nuhtlusseadustiku oskussõnadest, kus *nuhtlusele* lisaks kasutati ka moodsamat karistuse mõistet.[234]

Karl Grau 1914. aastal.
Foto: Jaan Riet. RA, EFA.215.2.10601

1921. aastal avaldas advokaat Karl Grau ajakirjas Õigus artikli, milles põhjendas vajadust panna Eesti Vabariigis maksma Vene uus nuhtlusseadustik. Ta oli enne Eesti omariiklust tegutsenud vandeadvokaadina, pidanud ajalehe Sakala vastutava toimetaja ametit ja olnud 1917. aastal esimese eestlasena Viljandi linnapea. 1920. aastate alguses elas ja töötas ta Tartus, oli seotud õigusteadlaste seltsi tegevusega ja pidas lühemat aega Tartu ülikoolis loenguid kriminaalõiguse ajaloost.[235] Grau lootis, et uus nuhtlusseadustik pannakse juba lähiajal maksma, sest esiteks oli vana nuhtlusseadustik täiesti vananenud, teiseks valitses õigusemõistmises segadus, sest eri süüdistuspunktide kohta kehtis eri seadus, ning kolmandaks puudus eri õigusaktides mõisteline ühtsus ja järjekindlus. Ehkki ta möönis, et ka uus nuhtlusseadustik vajaks mitmeski osas muutmist, vastas ta eitavalt võimalusele võtta tarvitusele mõne muu riigi kriminaalkoodeks. Samas lisas Grau, et uue nuhtlusseadustiku maksmapanek oleks alles esimene samm karistusõiguse kaasajastamisel, et Eesti õigussüsteem saaks ajakohane ja ühtlane.[236]

Grau kõrval kujunes teiseks karistusõiguse kaasajastamise eestkõnelejaks noor õigusteadlane Karl Saarmann, kes oli Eesti omariikluse algusaastatel ametis kohtu-uurija ja kohtunikuna ning oli alates 1920. aastate keskpaigast Tartu ülikooli õigusteaduskonnas õppejõud.

234 Nuhtlusseaduse oskussõnad, lk 7–14.
235 Eesti avalikud tegelased, lk 41–42.
236 **K. Grau.** Tarvidus Uue Nuhtlusseaduse maksmapanemiseks Eesti Vabariigis, lk 97–101.

Alates 1931. aastast töötas Saarmann Tartu ülikooli kriminaalõiguse professorina ja alates 1935. aastast riigikohtunikuna.[237] Temagi võttis juba 1921. aastal sõna uue karistusseadustiku teemal, andes Itaalia kriminaalkoodeksi reformi näitel ülevaate neist uuema aja karistusõiguse põhimõtetest, millest järgnevatel aastatel karistusõiguse reformi juures lähtuda sooviti. Itaalias oli 1889. aasta kriminaalseadustikuga tühistatud surmanuhtlus ja 1920. aastate algul juhinduti seal uue seadustiku väljatöötamisel sotsiaalse kaitse karistusõiguse põhimõtetest.[238] Seeläbi pandi suuremat rõhku vangide kasvatamisele ja tingimisi karistamisele.[239]

Saarmanni sõnul kaaluti ka muid variante kui Vene uue nuhtlusseadustiku ümberkujundamine. Ehkki täiesti uue koodeksi koostamine käis üle jõu ja seda tunnistati, otsiti eeskujusid ka Saksamaalt ja Norrast, aga lõpuks jäädi siiski Vene uue nuhtlusseadustiku juurde, mis oli ju ka euroopalik seadustik ja tagas ühtlasi järjepidevuse kehtiva vana nuhtlusseadustiku ning kohtutavade ja -praktikaga.[240] Samal ajal uuendati sõnavara ja võeti arhailise *nuhtlusseadustiku* asemel moodsama mõistena omaks *kriminaalseadustik*.[241] Saarmann analüüsis ajakirja Õigus veergudel ka teiste riikide kinnipidamiskaristuste süsteeme puudutavaid seadusi.[242]

Saarmann asus uue karistusseadustiku väljatöötamist kohtuministeeriumi nõunikuna sisuliselt juhtima ja võttis esimestel Eesti õigusteadlaste päevadel 19.–20. aprillil 1922 sel teemal ka sõna. Tema sõnul oli ühest küljest võimalik õppust võtta Saksa, Šveitsi ja teiste riikide uutest kriminaalseadustikest, aga teisest küljest tuli arvestada, et Eesti juristid olid harjunud Vene õigustraditsiooniga, mistõttu oli kokkuvõttes ainus võimalus töötada Vene uus nuhtlusseadustik Eesti vajadustest lähtuvalt ümber. Liiatigi peegeldas uus nuhtlusseadustik parimate Vene kriminaalõigusteadlaste vaateid. Probleem seisnes aga karistuste süsteemis,

237 Vt lähemalt **G. Ambach.** Karl Saarmann kui Eesti kriminaalõiguse formeerija ja arendaja.
238 **K. Saarmann.** Nuhtlusseaduse reform Itaalias, lk 90–91.
239 **M. Luts-Sootak, H. Siimets-Gross.** Eesti õiguse 100 aastat, lk 53.
240 **J. Sootak.** Veritasust kriminaalteraapiani, lk 229.
241 **J. Sootak.** Karistusõiguse alused, lk 13.
242 **K. Saarmann.** Kinnipidamiskaristused uuemates nuhtlusseadustes ja nende kavades, lk 65–67.

Õigusteadlaste päevad Tartus 1930. aasta aprillis. Kõnetoolis referent professor Jüri Uluots, juhatuse lauas juhataja advokaat Karl Grau, sekretärilauas sekretär ja päeva juhataja Anton Palvadre. RA, EAA.2111.1.13711, l. 1

mida tuli kindlasti muuta, ja see puudutas otseselt ka kinnipidamisasutusi. Uue nuhtlusseadustiku osalise jõustamise järel pärast 1903. aastat ei töötatud välja uut vangistusseadust ja kogu Vene karistussüsteem põhines 1879. aasta reformidel. Saarmanni arvates oli karistuste süsteem esiteks liiga keeruline ja teiseks ei vastanud see Eesti võimalustele, sest puudusid kinnipidamisasutused, mis oleks võimaldanud kõiki Vene impeeriumi seadustes ette nähtud karistusi täide viia. Ent Saarmann toetas ka moodsamate suundade, eelkõige sotsiaalse kaitse karistusõiguse rakendamist ja selles suhtes oli uus nuhtlusseadustik tema meelest ajast maha jäänud. Ta tõstatas surmanuhtluse kaotamise küsimuse, ent arvas, et sõjajärgsetel heitlikel aegadel oli selle säilitamine siiski õigustatud. Samal ajal ei toetanud ta üksikvangistuse rakendamist kogu karistussüsteemis, mille poole oli püüeldud Vene impeeriumis. Liiatigi tähendanuks see Eestile väga suurt väljaminekut, sest

Karl Saarmann 1937. aastal Rahvuskogu I koja liikmena.
Foto: Parikas. RA, EFA.36.A.103, foto 60

selle elluviimiseks oleks pidanud ehitama mitu uut vanglat ja selle kasutegur oli vaieldav. Seetõttu soovitas ta kinnipidamiskaristuste liike vähendada (sunnitöö, vangla ja arest) ja pöörata erilist tähelepanu neile, kellele kuritegevus oli saanud harjumuseks. See oli grupp, mis aina kasvas, aga kellele polnud küllaldaselt tähelepanu pööratud. Nende jaoks soovitas Saarmann luua nn töömaja. Alaealiste puhul pani Saarmann ette piiritleda nende vanus 14–18 aastaga senise 21 eluaasta asemel.[243]

Kui Saarmann arvas, et uues nuhtlusseadustikus paika pandud lühiajaline karistus teenib õiget eesmärki, siis Karl Grau pidas otstarbekamaks rahatrahvi sisseseadmist. Ka pälvis Saarmanni ettekande järel kriitikat soov surmanuhtlus alles jätta.[244] Surmanuhtluse küsimus tõstatus 1920. aastate lõpupoole ka Riigikogus toimunud debattides, kui kriminaalseadustik jõudis parlamendi ette.

243 Esimene Õigusteadlaste päev Tartus 19. ja 20. aprillil 1920 a., lk 137–144.
244 Samas, lk 193–194.

Kriminaalseadustiku väljatöötamine, arutamine Riigikogus ja kehtestamine

Diskussioonid tulevase kriminaalseadustiku üle jõudsid 1921. aastal nii kaugele, et kohtuminister pöördus 30. novembril erakondade poole ja mainis, et selle väljatöötamiseks on kavas moodustada komisjon, kuhu peaksid kuuluma ka Riigikogu suuremate rühmade esindajad. Pärast mõningast viivitust teatas kohtuminister Reichmann 21. veebruaril 1922 valitsusele, et komisjon on kokku saadud. Vabariigi Valitsus kinnitas erikomisjoni koosseisu 1. märtsil ja sellesse kuulusid kohtuministeeriumi kodifikatsiooniosakonna juhataja Johan Reinhold, põllumeestekogude esindaja Alfred Maurer, tööerakondlane Tõnis Kalbus ja rahvaerakondlane Jüri Jaakson, kes kõik olid vandeadvokaadid. Vandeadvokaat Rein Eliaser kuulus komisjoni vandeadvokaatide nõukogu esindajana. Sotsiaaldemokraate esindas komisjonis vandeadvokaadi abi, hilisem riigikohtunik ja õiguskantsler Anton Palvadre. Komisjoni kuulusid ka mitu prokuratuuri esindajat ning kohtuministeeriumi poolt August Mahoni.

Komisjonile tehti ülesandeks töötada ümber Vene uus nuhtlusseadustik. Seda otsustati teha Saksamaa ja teiste lääneriikide eeskuju järgides. Kriminaalseadustik jagati üld- ja eriosaks. Oma arvamuse avaldas ka Karl Saarmann, korrates, et kinnipidamiskaristuste arvu tuleb vähendada kolmele, surmanuhtlus tuleb kasutusele võtta üksiku üldkuriteo puhul, varanduslike õiguste kaotus

karistusena tuleb tühistada, tingimisi karistuse määramist tuleb laiendada, korduvkurjategijad tuleb tööle rakendada ja alaealiste süüvõimetuse piir tuleb seada 14. eluaastale. Saarmann oli veendunud, et üksikkurjategijat tuleb mõjutada nii, et see väldiks edasisi kuritegusid. See tähendas, et seadus pidi võimaldama karistuse ja karistuse täitmise viisi määramisel lähtuda kurjategija isikust ja eesmärgist ta ümber kasvatada.[245]

1926. aasta oktoobris moodustati kriminaalseadustiku menetlemiseks uus erikomisjon, mis esitas 28. jaanuaril 1928 seaduseelnõu parlamendile. 16. oktoobril 1928 jõudis eelnõu Riigikogu suurde saali esimesele lugemisele. Sotsiaaldemokraadist aruandja Aleksander Jõeäär tõi esmalt esile, et seadusandja oli juba 1921. aastal otsustanud, et välja ei töötata mitte uut seadustikku, vaid kohendatakse vana. Seetõttu tuli paratamatult leppida, et eelnõu oli mujal maailmas kehtestatud uuemast kriminaalõigusest maha jäänud, aga et Eestil polnud Jõeääre sõnul suutlikkust moodsat kriminaalseadustikku välja töötada, tuli esialgu kehtestada Vene 1903. aasta nuhtluseseadustiku kohendatud versioon. „Võrreldes meil praegu maksvate muistsete veneaegsete kriminaalseadustega, on esitatav eelnõu siiski üldiselt samm edasi," täpsustas Jõeäär.

Senine karistuspoliitika pidi seaduseelnõu kohaselt muutuma leebemaks. Nii näiteks muutis erikomisjon Vabariigi Valitsuse paika pandud tingimisi vabastamise määra. Kui valitsus oli pidanud õigeks, et tingimisi võib vange vabastada 2/3 karistuse ärakandmise järel, siis erikomisjoni redaktsioonis sätestati, et tingimisi vabastamiseks peab olema ära kantud vaid pool määratud karistusest. Samamoodi muudeti karistuse aegumise tähtaega, mis valitsuse eelnõus oli olnud viis aastat, erikomisjon oli aga teatud kuritegude puhul valmis aegumistähtaega lühendama kolmele aastale.[246]

Samas pidi parlament siiski likvideerima mõned puudused, mis Jõeääre sõnul eelnõus veel esinesid. Nii näiteks mainis ta liiga madalaid rahatrahve ja aresti liiga lihtsat kehtestamist, seda ka kõige väiksemate

245 **G. Ambach.** Eesti kriminaalõiguse arenguteed, lk 152–154.

246 II Riigikogu: VII istungjärk, v 153–154.

üleastumiste eest. See hakanuks koormama just kinnipidamisasutusi. Muu maailm oli samal ajal üle läinud rahatrahvidele ja seda ka raskemate kuritegude puhul. Rahatrahve tuli aga kindlasti tõsta: need vastasid küll 1903. aasta raha väärtusele ja elatustasemele, kuid olid kaugele maha jäänud 1920. aastate raha väärtusest. Vahe oli rohkem kui kolmekordne ja seetõttu soovitaski Jõeäär rahatrahvide ülemmäära tõsta kolm korda.

Kõige pikemalt peatus Jõeäär surmanuhtluse kaotamise küsimusel. Ta ei teinud saladust, et ei poolda surmanuhtlust, aga ometi oli see komisjonis häälteenamusega eelnõusse sisse jäetud. Eelnõu oli isegi mõnevõrra rangemaks muudetud, sest kui 1903. aasta uue nuhtlusseadustikuga asendati naiste surmanuhtlus eluaegse vangistusega, siis Riigikogule esitatud eelnõu järgi võis surmanuhtluse määrata ka naistele. Jõeäär nimetas surmanuhtlust moodsa kriminaalõiguse järgi vastuvõetamatuks karistusabinõuks ja ütles, et selle kasutamine või kasutamata jätmine on seotud rahva arengutasemega. Mida arenenum oli rahvas, seda suurema tõenäosusega surmanuhtlusest loobuti. Ta luges üles riigid, kus surmanuhtlus oli kaotatud, teiste seas puudus 1921. aastal surmanuhtlus näiteks Rootsis, aga ka Taani, Soome ja Läti uutes kriminaalseadustike eelnõudes. Kohtud võisid surmanuhtluse määramisel eksida, ka polnud see hirmutusabinõuna mõjus.[247] Need olid mõned põhjendused, mis surmanuhtluse kaotamise poolt ette toodi. Teise olulise muutusena otsustati legaliseerida abort ehk toonases kõnepruugis *raskejalgsuse katkestamine*. Eelnõu kohaselt ei pidanud abort esimese kolme kuu jooksul karistust kaasa tooma, kui see oli tehtud arstide järelevalve all ja abielus naiste puhul abikaasa nõusolekul. Arstidel tuli aborte tehes arvesse võtta nii tervislikke kui ka sotsiaalseid põhjuseid. Pärast kolme kuud oli abort lubatud tervislikel põhjustel.[248]

Eelnõu teisel lugemisel arvas August Rei, et Vene seadustik polnud küll nii modernne kui kaasaja kriminaalõiguse teooria ja seadusandlik praktika, kuid arutatav seaduseelnõu ei muutnud 1903. aasta

247 III Riigikogu: VII istungjärk, v 155–160.
248 Samas.

seadustikku mitte modernsemaks, vaid sisaldas sellest vanemaidki lahendusi. Ka Rei oponeeris surmanuhtlusele: „Kogu uuema aja kriminaalõiguse areng läheb aga surmanuhtluse kaotamise sihis. Meie annaksime küll väga halva tunnistuse meie seadusandlusele, kui meie selles suhtes arendaksime oma kriminaal seadusandlust moodsale kriminaalõigusele vastupidises suunas.“ Kohtuminister Tõnis Kalbus vastas seepeale, et surmanuhtlus on mõeldud kõige karmima karistusena ja rakendatav ainult äärmuslikel juhtudel, kusjuures kohus võis selle muuta tähtajaliseks sunnitööks. Aruandja Jõeääre jaoks oli probleem ka selles, et surmanuhtluse võis määrata röövi eest korduvalt karistatule. Niisiis ei puudutanud see ainult tapmist, vaid ka röövi, kuid röövi eest oli surmanuhtlus tema sõnul liiga karm karistus.[249] Eelnõu teisel lugemisel andis Jõeäär parlamendi ees viis tundi väldanud ettekandega ülevaate surmanuhtluse ajaloost.

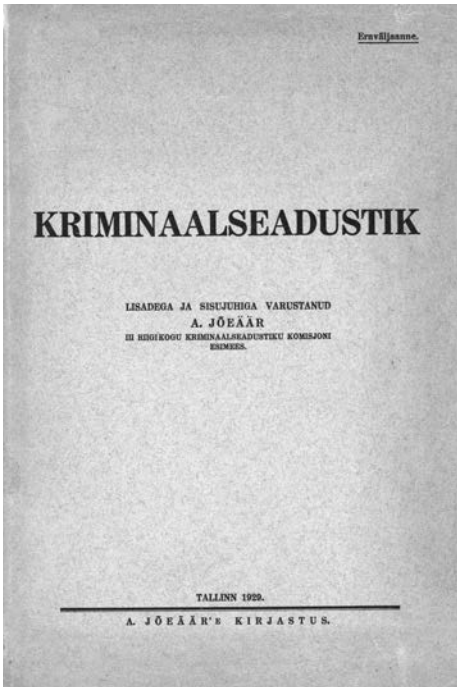
Kohtuministri hinnangul oli seaduseelnõu juba väga kaua menetletud ja see oli käinud läbi mitmest Vabariigi Valitsusest. Jõeääre kriitikat surmanuhtluse kohta ei maksnud tema sõnul liiga tõsiselt võtta, sest see võis pärssida kogu seaduse vastuvõtmist. Küsimus näis olevat ka maailmavaateline, sest surmanuhtluse kaotamise poolt oli Riigikogu vasak tiib, parem tiib seevastu toetas selle säilitamist. Oluline argument surmanuhtluse säilitamisel oli ka riigireetmine ja riigivastane tegevus, mis 1924. aasta riigipöördekatse järgses Eestis mõjutas nii avalikku arvamust kui ka Riigikogu liikmeid. Häältega 35 poolt ja 28 vastu jäeti surmanuhtlus seadusesse sisse, Riigikogu vasaku tiiva ettepanekud selle muutmiseks hääletati maha. See puudutas mh ka süütegusid riigivõimu vastu ehk osalemist vägivaldses riigipöördekatses (§ 74), mille eest oli samuti ette nähtud surmanuhtlus.[250] Surmanuhtlust ega sunnitööd ei tohtinud mõista alaealistele.

Eelnõu kolmas lugemine lõppes 23. novembril 1928 kriminaalseadustiku vastuvõtmisega Riigikogus. Vasakpoolsed teatasid, et nad ei või seadustikku toetada, sest surmanuhtlus oli karistusena alles jäetud.[251]

249 III Riigikogu: VII istungjärk, v 163–167.
250 III Riigikogu: VII istungjärk, v 340.
251 III Riigikogu: VII istungjärk, v 812.

Lõppredaktsiooni kiitis parlament heaks 29. märtsil 1929.[252]

Seadustik oli väga mahukas, selles oli 647 paragrahvi. Põhjus oli lihtne: see hõlmas tänapäevases mõttes nii kuri- kui ka väärtegusid. Seadustikku lisati sotsiaalse kaitse karistusõiguse ideede mõjul tingimisi karistamise ja enne tähtaega tingimisi vabastamise võimalus. Ideoloogiliselt oli tegemist pigem vangide ümberkasvatamisele ning taasühiskonnastamisele suunatud seadustikuga – Eesti kriminaalseadustik läks siin kaugemale kui varem kehtinud vana nuhtlusseadustik, aga ka eeskujuks olnud uus nuhtlusseadustik.[253]

Ettevõtjasõnne.

KRIMINAALSEADUSTIK

LISADEGA JA SISUJUHIGA VARUSTANUD
A. JÕEÄÄR
III RIIGIKOGU KRIMINAALSEADUSTIKU KOMISJONI
ESIMEES.

TALLINN 1929.
A. JÕEÄÄR'E KIRJASTUS.

Parlamendis seaduse menetlemist juhtinud Aleksander Jõeäär andis 1929. aastal välja kriminaalseadustiku koos selgitavate märkuste ning Riigikogus kõlanud sõnavõttude ja ettepanekutega

Oluline oli seegi, et kriminaalseadustiku karistuste süsteem oli tunduvalt lihtsam kui 1903. aasta seadustikus. Küllap oli see tingitud Eesti olukorrast. Kui uue nuhtlusseadustiku järgi võis vabadusekaotusena määrata karistuseks sunnitöö, asumisele saatmise, vangla, türmi ja aresti, kindlusevangla – seda kohaldati näiteks aadlikele duelli eest – või parandusmaja, siis kriminaalseadustikus oli ette nähtud ainult kolm vabadusekaotuslikku karistusviisi: sunnitöö, vangla ja arest. Karistused süütegude eest olid surmanuhtlus, sunnitöö, vangla, arest ja rahatrahv. Kriminaalseadustik eristas rasket kuritegu, mille eest võis määrata surmanuhtluse; kuritegu, mille eest raskeima karistusena võis määrata vangistuse; üleastumist, mille eest võis raskeima karistusena määrata aresti või rahatrahvi.[254]

252 III Riigikogu: VIII istungjärk, v 1666.
253 **M. Luts-Sootak, H. Siimets-Gross.** Eesti õiguse 100 aastat, lk 54.
254 Kriminaalseadustik. – Riigi Teataja 1929, nr 56, lk 689.

Tingimisi võis karistuse kandmisest vabastada süüdimõistetu, kellele kohus oli määranud mitte pikema kui kolme aasta pikkuse vanglakaristuse või aresti või aresti asendamise rahatrahviga (§ 27). Tingimisi vabastamisel määrati katseaeg ühest aastast kuni kolme aastani (§ 28). Ennetähtaegselt võis süüdimõistetu vabastada siis, kui ta oli ära kandud vähemalt poole oma karistusest. Kui inimene oli mõistetud tähtajatule sunnitööle, võis ennetähtaegne vabastamine kõne alla tulla pärast kümne aasta pikkust karistuse kandmist (§ 33). Ennetähtaegselt vabastatud isikule määrati katseajaks kandmata jäänud karistusaeg (§ 34), tähtajatu sunnitöö puhul kaheksa aastat (§ 35).[255] Kergemate rikkumiste eest määratavatest karistustest olid seadusesse võetud trahvid, aga ka arest näiteks joobes autojuhtimise või hobusega sõidu ning kiiruse ületamise eest. Kuni kaheks nädalaks võis arestikambrisse määrata ka isiku, kes usaldas hobuse juhtimise joobnud isikule. Nende rikkumiste eest võis määrata ka rahatrahvi, mis ei tohtinud ületada 50 krooni.[256]

Kriminaalkoodeksi kõrval oli vaja veel teisigi seadusi, sh vangistusseadust, mistõttu uut kriminaalseadustikku kohe maksma ei pandud. Uus seadustik ootas oma aega veel rohkem kui viis aastat, see pandi maksma riigivanema dekreediga 19. septembril 1934[257] ning hakkas kehtima 1. veebruarist 1935.

255 Kriminaalseadustik. – Riigi Teataja 1929, nr 56, lk 691–692.

256 Samas, lk 714.

257 RA, ERA.31.5.41, l. 1, 155, kriminaalkohtupidamise seadustik, antud riigivanema dekreedina 21. septembril 1934.

Uus vangistusseadustik

Kriminaalseadustiku vastuvõtmise järel 1929. aastal teatati ajakirjanduses, et peagi on valmimas ka uus vangistusseadustik, mis toob senises vanglate korralduses kaasa põhimõttelise muutuse, tehes karistusasutustest parandusasutused. Vangistusseadustiku nurgakiviks oli põhimõte, et kõik vangid peavad vastavalt oma haridusele, oskustele ja võimekusele vanglas töötama. Selleks tuli senisest veel paremini välja arendada vanglatööstus. Vangistusseadustiku lõplik redaktsioon võeti Riigikogus vastu 12. veebruaril 1931.[258]

Uue seadustiku abil sooviti ka rohkem kinnipeetavaid ennetähtaegselt vabastada. Selleks kavatseti vahialused jagada kolme rühma ja kõige eeskujulikumad võisid isegi saada loa väljaspool vanglat liikuda, külastada omakseid ja ajada äriasju. Vanglasse õigel ajal tagasitulemata jättes kaotas vang talle antud privileegid. Ühtlasi kavatseti nägusamaks muuta vangide riietus.[259]

1930. aastal jõudis vangistusseadustik Riigikogu suurde saali esimesele lugemisele. Eelnõu väljatöötamine oli alanud aga oluliselt varem. 17. oktoobril 1927 kogunes kohtuministeeriumis esimest korda vangistuse seaduse komisjon, mille liikmeskonda kuulusid kohtuministri abi ja vangimajade peavalitsuse ülema kohuseid täitnud August Mahoni, kohtupalati prokurör Johan Müller, Tartu ülikooli õigusteaduskonna erakorraline professor Karl Saarmann, kes oli osalenud ka kriminaalseadustiku väljatöötamisel, ja kohtuministeeriumi kantselei sekretär Hugo Vihalem. Komisjoni oli Vabariigi Valitsus moodustanud

258 Riigikogu IV koosseis: täielikud protokollid: VI istungjärk, v 2192.

259 Vanglad parandusmajaks. – Meie Maa, 24.12.1929, lk 2.

7. oktoobril 1927. Komisjoni esimeheks sai August Mahoni ja valitsus andis õiguse kutsuda komisjoni istungile asjatundjaid, kellel oli seal ka sõnaõigus. Komisjoni liikmetele määrati töötasuks 1000 marka iga istungi eest.[260]

Vahemärkusena tuleb mainida, et enne uue seaduse väljatöötamist oli Vabariigi Valitsus 9. detsembril 1925 soovinud kehtivat, Vene keisririigi aegset vangistusseadust muuta ja osa selles ette nähtud kinnipidamiskaristusi kaotada, et viia see vastavusse Eesti oludega, kus kõik vangid olid tavavanglas ja süüdimõistetuid polnud võimalik sunnitööle saata.[261]

Esimestel vangistusseaduse väljatöötamise komisjoni koosolekutel pandi paika kodukord, üldised printsiibid ja vaadati üle mõned teemad, mida seadus pidi käsitlema. Nii näiteks lepiti kokku, et ühelt poolt peab vangistusseadus käsitlema surmanuhtlust, sest selle täideviimine toimub vanglas, vangla administratsiooni korraldusel ja sealsete abinõudega, teiselt poolt aga rahatrahvide sissenõudmist, sest neid oli võimalik asendada arestiga. Samamoodi pidi seadus sisaldama alaealiste erikaristusi puudutavaid regulatsioone.[262] Surmanuhtluse küsimus võeti töö käigus vangistusseadusest siiski välja, sest kavandatav seadus pidi käsitlema ainult kinnipidamiskaristusi. Komisjon arvas 1. oktoobril 1928 toimunud koosolekul, et surmanuhtlust puudutav normistik on kohasem jätta kriminaalseadustiku osaks,[263] kuhu see lõpptulemusena jäigi.

Nagu kriminaalseadustiku arutelude ja printsiipide puhul, lähtus komisjon ka vangistusseaduse väljatöötamisel põhimõttest, et kinnipidamisasutusi ei tohiks nii palju koormata, nagu nägi ette kehtiv õigus. Seda tingis ka vanglate võrk, mis oli kehvas seisus ja kus polnud võimalik eraldada kergema ja raskema karistuse saanud kinnipeetavaid. Seetõttu lepiti juba komisjoni esimesel koosolekul kokku, et maksuvõlglasi ei tuleks üldse vanglasse paigutada, sest nende karistamist

260 RA, ERA.31.2.73, l. 2600, Vabariigi Valitsuse otsus, 7.10.1927.

261 RA, ERA.31.3.616, l. 2, seletuskiri vangistusseaduse muutmise ja sunnitööle ning asumisele saatmise seaduse kaotamise seaduse eelnõu kohta.

262 RA, ERA.76.2.403, l. 2–3, vangistusseaduse väljatöötamise komisjoni koosoleku protokoll nr 1, 17.10.1927.

263 RA, ERA.76.2.402, l. 3, vangistusseadustiku väljatöötamise komisjoni koosoleku protokoll nr 36, 1.10.1928.

peaks reguleerima hoopis tsiviilmenetluse raames tsiviilkohtupidamise seadus. Eeluurimisaegne kinnipidamine vajas aga eraldi regulatsiooni. Et Eestis polnud võimalik eeluurimisaluseid eraldi kinnipidamisasutustes hoida ja nad tuli paigutada tavavanglasse, siis arvas komisjon, et ka neid puudutavat peaks reguleerima vangistusseadustik.[264]

Juhindudes seadustiku eesmärgist, tegi komisjon ettepaneku nimetada see karistuste täitmise seadustikuks. Sellest lähtuvalt ei pidanud seadustik sisaldama eeskirju karistuse täitmisele pööramise, karistusotsuste koostamise ja arusaamatuste lahendamise kohta, vaid need küsimused kuulusid kõik karistusseadustikku.[265] Juba järgmiste koosolekute protokollid pealkirjastati kui vangistusseadustiku väljatöötamise komisjoni protokollid, ja selle nimega seadus lõpuks ka vastu võeti.

Kõige olulisem aspekt seadustiku väljatöötamisel puudutas nn progresseeruvat printsiipi vastavalt sotsiaalse kaitse karistusõiguse doktriinile. Et kriminaalseadustik lähtus moodsatest põhimõtetest, mille järgi vangide töö eesmärk pidi olema nende kasvatamine, ja nägi ette ka tingimisi vabastamise, otsustas komisjon välja töötada eeskirjad neile vangide liikidele, kelle puhul võis karistuse kandmist paindlikumaks muuta. Seejuures tuli tähele panna vangide vaimseid võimeid ja huvisid ning soodustada hariduse omandamist. Sedalaadi regulatsioon jõudiski vangistusseadustikku. Lähtuvalt Eesti demokraatlikust riigikorrast ja ühiskonna arenguastmest arvas komisjon õigeks loobuda ihunuhtlusest ja kinnipeetava raudu panemisest. Seadustiku algprojekti koostamine jäeti August Mahoni ülesandeks.[266]

Kui esialgu jagati vangistusasutused neljaks – sunnitöömajad, vangimajad, arestimajad ja alaealiste parandusasutused –, siis viimased arvati seadustiku väljatöötamise käigus vangistusasutuste nimekirjast välja ja asetati seaduse teise ossa „Erilised vangistusasutused ja vahialuste liigid“. Seadustiku lõppredaktsioonis olid alaealiste parandusasutused paigutatud kolmanda osa eraldi alaossa. Sellega lahutati töö

264 RA, ERA.76.2.403, l. 2, vangistusseaduse väljatöötamise komisjoni koosoleku protokoll nr 1, 17.10.1927.
265 RA, ERA.76.2.403, l. 3, vangistusseaduse väljatöötamise komisjoni koosoleku protokoll nr 1, 17.10.1927
266 RA, ERA.76.2.403, l. 6, vangistusseadustiku väljatöötamise komisjoni istungi protokoll nr 2, 19.10.1927.

alaealistega ja alaealiste parandusasutused täiskasvanud süüdimõistetutest ja neile mõeldud kinnipidamisasutustest.

Vanglate ja karistuste liikide juurde tuli komisjon korduvalt tagasi. Nii mainiti juba teisel koosolekul, et võrdlemisi raske on ellu rakendada kriminaalseadustikuga loodud vahet sunnitöö, vangla ja aresti vahel. Lisaks tõdeti: „Selleks mõeldavatest abinõudest langeb üksikvangistuse reshiim välja juba sellepärast, et meil üksikkambreid ei ole ega saagi olema lähemate aastate jooksul. Ka töökohustus kujuneb meie oludes välja surnud eeskirjaks: esijoones saab tööle rakendada ainult hää ülespidamisega ja tööoskajad vahialused; töö on teatavaks privilleegiumiks, mitte karistusvahendiks. Tekkinud seisukorrast saaks üle ainult ühe suure ajakohase vangimaja ehitamisega, mis rikkalikult varustatud raske sisetöö võimalustega.“[267] Sedalaadi seisukohad peegeldasid hästi neid tingimusi ja eeldusi, mis vangistusseadustiku väljatöötamist mõjutasid.

Omaette arutelu peeti vanglatööstuse üle, mis oli ka ühiskonnas kõneainet pakkunud. Komisjoni liikmed nentisid, et vanglatööstus oli ühelt poolt paremas ja teiselt poolt halvemas seisus kui vabal turul tegutsevad ettevõtted. Kui vanglatööstuse eelistest oli avalikkuses juttu olnud, siis halvemaks tegi selle olukorra tööliste kehv ettevalmistus, jõudlus ja vajadus neid alles välja õpetada ning selleks personali koolitada.[268]

Juttu oli ka vanglate ehitusfondist ja uute vanglate ehitamise põhimõtete kinnitamisest. Needki leidsid kavandatavas seaduseelnõus oma koha. Komisjoni istungil märgiti otsesõnu, et vanglate olukord on halb, ja visandati Eesti vanglate võrgu tulevik: vaja oli ehitada üks suur vangla pikaajalistele vangidele (umbes 800 kinnipeetava jaoks) ja üks eeluurimisvangla, kus oleksid üksikkambrid. Peale selle tuli kõik ülejäänud Eesti kinnipidamisasutused remontida ja vastavalt uutele nõuetele ümber ehitada. Selleks pidi kuluma hinnanguliselt 200 miljonit marka ja minema 6–8 aastat. Selleks ette nähtud ehitusfond taheti ümber

267 RA, ERA.76.2.403, l. 4, vangistusseadustiku väljatöötamise komisjoni istungi protokoll nr 2, 19.10.1927.
268 RA, ERA.76.2.403, l. 8, vangistusseadustiku väljatöötamise komisjoni istungi protokoll nr 3, 3.11.1927.

kujundada nii, et sinna laekuksid kriminaalseadustiku alusel määratavad trahvid ja riigikassa osa vangide töötasust (25%). Need kaks tuluallikat andsid aastas umbes 25–30 miljonit marka.[269] 1928. aasta kevadel arvas komisjon, et eeluurimisvanglad tuleks ehitada Tartusse ja Tallinna, väiksemates linnades peaks üksikkambrid rajama tavavanglasse.[270] Sellega seoses viidi eelnõusse sisse nõue, et eeluurimise all olevad isikud tuleb isoleerida ning keelata neil kohtumine sugulaste ja tuttavatega. Seaduses vormus see nii, et eelvangistuses viibivaid isikuid võisid külastada vaid järelevalveametnikud, prokuratuuri esindajad, kohtunikud ja kohtu-uurijad (§ 176).[271]

Ehitusfondile lisaks oli juba loodud tööstuse tööfond, mis oli 1927. aastaks kasvanud umbes 30 miljoni margani, aga selle vahendid olid suuresti investeeritud töökodade masinatesse, ning tööfondi abil peeti üleval ka mitut abiettevõtet. Komisjon arvas, et tööstus võiks jääda üldjoontes samadele alustele ning et vanglasisestele töödele sobisid pikaaegsed vangid ja vanglavälistele lühiajalised kinnipeetavad.

1928. aasta aprillis tõusis vangistusseadustiku väljatöötamise komisjoni koosolekul uue teemana üles progressiivse vangistussüsteemi loomine, tekitades pikemaid diskussioone. Komisjoni plaani järgi tuli vangid jagada kolme astme vahel ja need omakorda veel alamastmeteks.[272] Selle juures juhinduti põhimõttest, et mida kõrgemal astmel vang oli, seda rohkem vabadust ta sai.

Progressiivse süsteemi oli seoses Harku sunnitöövangla rajamisega juba mõni aasta varem välja pakkunud August Mahoni. Tema kavas oli astmeid ehk klasse neli: trahviklass, katseklass, paranejate klass, eeskujulike klass. Mahoni sõnul võis siia juurde mõelda ka viienda klassi ehk tingimisi vabastatud süüdimõistetud. Briti saartelt pärit süsteemi järgi, mis oli maailmas laialdast kasutust leidnud, peeti vange esialgu kinni üksikvangistuses, kahel järgmisel nn paranejate astmel olles võisid kinnipeetavad päevaajal tööle minna ja üksikvangistusest

269 RA, ERA.76.2.403, l. 7–9, vangistusseadustiku väljatöötamise komisjoni istungi protokoll nr 3, 3.11.1927.
270 RA, ERA.76.2.403, l. 53, vangistusseadustiku väljatöötamise komisjoni istungi protokoll nr 32, 8.6.1928.
271 Vangistusseadustik. – Riigi Teataja 1931, nr 20, lk 175.
272 RA, ERA.76.2.403, l. 34, vangistusseadustiku väljatöötamise komisjoni istungi protokoll nr 19, 28.4.1928.

pääseda. Ka pühapäeviti oldi üksikvangistuses. Kõige kõrgemal, eeskujulikul astmel kinnipeetavad võisid viibida 4–5-liikmelistes ühiskambrites ja said taotleda ka ennetähtaegset vabastamist. Mahoni soovitas sellest lähtuvalt ehitada Harku vangla 200 üksikvangistuse kambri, 400 öökambri ja 50 ühiskambriga.[273]

Komisjonis arutati, kas ennetähtaegne vabastamine, mis seotakse vangide eri astmetega, võiks toimuda automaatselt. Kuna komisjoni liikmetele oli teada vange, kes olid vanglas eeskujulikult käitunud, kuid välja saades kohe taas kuritegelikule teele asunud, ei pooldanud nad automaatset ennetähtaegset vabanemist, vaid pidasid õigeks, et ennetähtaegse vabastamise üle otsustaks spetsiaalne komisjon.[274]

1928. aasta oktoobris ehk umbes aasta pärast eelnõu väljatöötamise algust alustas vangistusseadustiku väljatöötamise komisjon eelnõu teist lugemist ning peatükkide redigeerimist ja täpsustamist. Selle käigus tuli põhimõttelisi arutelusid ette harvem. Kõige pikemat diskussiooni tekitasid eriõigused, mida eri astmetel vangidele kavatseti anda – kui palju asju võib kinnipeetul kambris olla, kui pikalt peab ühel või teisel astmel olema ja kuidas toimub liikumine eri astmete vahel.[275]

1928. aasta lõpus lõpetas komisjon töö ja andis eelnõu 1929. aastal valitsusele üle. Vabariigi Valitsus esitas vangistusseadustiku 19. märtsil 1930 Riigikogule.[276] Parlamendis tegeles sellega üldkomisjon ja sealt jõudis eelnõu 1930. aasta oktoobris viimaks Riigikogu saali esimesele lugemisele.

Eelnõu aruandjana astus ette Aleksander Jõeäär, kes oli olnud ka kriminaalseadustiku aruandja. Tema sõnul oli uue kriminaalseadustiku heakskiitmise järel vaja vastu võtta ka uus vangistusseadustik. Et kriminaalseadustikus kajastusid uued põhimõtted, järgiti ka vangistusseadustiku väljatöötamisel sama platvormi: „Endise hirmutamise põhimõtte asemele on võetud parandamise põhimõte.“ Jõeäär ütles, et vanglates valitsev olukord oli hull ja see oli aidanud kaasa kuritegevuse

273 RA, ERA.76.1.396, l. 5–7, kohtuministri abi kohtuministrile, 3.3.1926.

274 RA, ERA.76.2.403, l. 47, vangistusseadustiku väljatöötamise komisjoni istungi protokoll nr 28, 24.5.1928.

275 RA, ERA.76.2.402, l. 46–51, vangistusseadustiku väljatöötamise komisjoni istungite protokollid nr 53–56, 29.11., 1.12., 8.12. ja 10.12.1928.

276 Riigikogu IV koosseis: Vabariigi Valitsuse ettepanekud, v 515–562.

tõusule. „Elukutselised ja harjumuskurjategijad ei ole küllalt eraldatud juhtumisi kuritegelikest isikutest, ja seetõttu avaldatakse nähtavasti põhjendatud arvamist, et meil vangimajad on karistuseasutiste asemel muutunud kurjategijate ülikoolideks. Suurel määral on niisugune seisukord tingitud ruumide puudusest," võttis Jõeäär asja kokku. 3000 vangi oli Eesti jaoks liiga palju. Et olukorda parandada, oli eelnõusse lisatud ettepanek eraldada tööfondist vanglate ehitamiseks vahendeid. Harku vangla oli seni ainuke näide, mida oli rahastatud tööfondist, aga oodata võis teisigi. Uudne oli ka vangide jagamine eri astmetele. Seadustikus oli lubatud alaealiste kehaline karistamine. Aruandja arvates oli see vastuolus moodsate rahvusvaheliste normidega. Füüsiline karistamine oli üldkomisjonis tekitanud vastakaid arvamusi, sest näis olevat vastuolus seaduse mõttega, aga lõpuks oli ikkagi otsustatud see karistusviis alles jätta. Riigikogu üldkomisjon muutis aga vangide üleviimise korda ühelt astmelt teisele. Et see polnud lihtne küsimus, tuli otsus vangi üleviimise kohta teha vastaval komisjonil, kuhu peale vanglajuhi, arsti, õpetaja ja vangide hooldamise seltsi esindaja kuulusid veel prokuratuuri esindaja ning kohtu ja advokatuuri esindajad.[277]

Esimene lugemine möödus ilma pikemate aruteludeta ja teiselgi lugemisel, mis algas 2. detsembril 1930, ei peetud pikki diskussioone. Et vangistusseadustiku arutelu järgnes kriminaalseadustiku menetlemisele, oli mõistetav, et paljud põhimõttelised küsimused olid juba varem läbi vaieldud. Ka redaktsioonilisi küsimusi oli vaid üksikuid. Sestap põhjustas mõnevõrra üllatuslikult seadustiku menetlemise ajal kõige suuremat diskussiooni hoopis vanglatööstuse küsimus. Hoolimata kriitikast, et vangid võtavad teistelt töö ära, jäi peale seisukoht, et vangide tööhõive on kasvatuslikel põhjustel vanglasüsteemi elutähtis osa.[278]

Teiseks põhjustas omajagu arutelu alaealiste parandusasutusi puudutav osa, mille kohta kostus kriitikat, et seadustikuga tehakse neist vanglad. Rahvaerakondlase Marie Reisiku suust kõlas ettepanek luua alaealiste asjade menetlemiseks omaette kohus ja töötada selleks

277 Riigikogu IV koosseis: täielikud protokollid: V istungjärk, v 1848–1849.
278 Samas, v 1922–1927.

välja eraldi statuut. Sellele vastas kohtu- ja siseminister Ado Anderkopp, et seadustikus ongi parandusasutused ja vangistusasutused lahutatud ning normid, mis kehtisid vanglate kohta, ei kehtinud kõik parandusasutuste kohta. Ehkki Reisik pani ette alaealiste osa vangistusseadustikust välja jätta, hääletas Riigikogu siiski selle sissejätmise poolt.[279] Sellega teine lugemine lõppes.

16. detsembril 1930 toimus seaduseelnõu kolmas lugemine ja veel kord tõstatus nii alaealiste kehalise karistamise kui ka alaealiste kohtute loomise probleemistik. Viimase kohta vastas kohtu- ja siseminister Anderkopp, et see tähendaks kohtu labastamist. Vangimajade valitsuse direktor Aleksander Press oli kutsutud kõnelema alaealiste kehalisest karistamisest. Ta väitis, et vangistusseadustiku loojad ei soovinud ühtegi karistusliiki sealt välja jätta, ehkki kehalise karistamise suhtes oldi eitaval seisukohal. See seisukoht polnud aga kujundatud mitte niivõrd teoreetiliste argumentide põhjal, vaid seetõttu, et kehalise karistuse rakendamisega oli paljudes kultuurriikides liiale mindud. Pressi arvates oli kehalise karistuse säilitamine vajalik ja see oli seotud halvale teele sattunud alaealiste arvu vähendamisega: „Kui kehaliste karistuste suhtes eitavale seisukohale asuda, siis kaob kahtlemata ära teoreetiline alus praegu meie väikeses riigis tõesti seda suurt kuritegevusele sattunud laste arvu miinimumini vähendada.“ Kõlas ka risti vastupidiseid seisukohti. Näiteks mainis Aleksander Jõeäär, et pärast seda, kui Harku koloonias vitsu enam ei tarvitatud, olid tulemused palju paremad. Hoolimata üksikutest vastuhäältest, hääletas Riigikogu siiski füüsilise karistamise allesjätmise poolt. Sellega vangistusseadustiku menetlemine parlamendis lõppes ja see võeti 16. detsembril 1930. aastal vastu.[280] Lõpperedaktsioon kinnitati Riigikogus 12. veebruaril 1931.[281]

Nii nagu kriminaalseadustiku puhul, oli ka vangistusseadustik üldiselt uuenduslik, isegi kui alaealiste karistamise suhtes astuti samm tagasi. Vanglate rajamise ja renoveerimise puhul oli oluline seadustikku saanud põhimõte, et kinnipidamisasutustes pidid ehitustöid tegema ja

279 Riigikogu IV koosseis: täielikud protokollid: V istungjärk, v 1849–1851, 1929–1936.

280 Samas, v 2001–2005.

281 Riigikogu IV koosseis: täielikud protokollid: VI istungjärk, v 2192.

Riigi Teataja

Nr. 20. **10. märtsil 1931.** **Nr. 20.**

Art. 121. Vangistuseseadustik.

122. Sundmäärus juuksetöötuse ja habemeajamise töötubade kohta Kuresaare linnas.

Riigikogu poolt 12. veebruaril 1931 vastuvõetud

121. Vangistuseseadustik.

I osa.

Vangistuseasutised.

1. peatükk.

Üldeeskirjad.

§ 1. Vangistuseasutised on:
1) sunnitöömajad;
2) vangimajad;
3) arestimajad.

§ 2. Vangistuseasutiste hooned ehitatakse, seatakse sisse ja peetakse korras riigi kulul Kohtu- ja siseministeeriumi eelarve järgi.

§ 3. Vangistuseasutiste hoonete mahutavuse, ruumidejaotuse ja sisseseadete kooseisu määrab Kohtu- ja siseminister, pidades silmas käesoleva seadustiku eeskirju.

Vangistuseasutiste hooned ehitatakse ja peetakse korras võimalikult vahialuste töötõuga, majanduslikul teel, Kohtu- ja siseministri poolt nimetatavate eriteadlaste juhtimisel.

§ 4. Igale vangistuseasutisele ja selle osakonnale määrab Kohtu- ja siseminister piirkonna, kuhu sissepääs on lubatud ainult § 68 ettenähtud isikuile.

§ 5. Iga vangistuseasutise ja selle osakonna nime määrab Kohtu- ja siseminister ja kuulutab nende avamisest ning sulgemisest Riigi Teatajas.

§ 6. Vangistuseasutiste kodukorra määrab Kohtu- ja siseminister käesolevas seadustikus ettenähtud volituste alusel ja piires.

2. peatükk.

Vangistuseasutiste valitsemine.

§ 7. Vangistuseasutiste valitsemist teostab Kohtu- ja siseminister vangimajade valitsuse direktori kaudu käesolevas seadustikus ja Vabariigi Valitsuse ja ministeeriumide korraldamise seaduses (RT 28 — 1929 ja RT 2—1930) ettenähtud alustel ja korras.

§ 8. Vangistuseasutiste koosseisu kuuluvad: asutise direktor, tema abid, laohoidjad, valvemeeskond, saatemeeskond, tervishoidlik, kasvatuslik ja kantseleiline personaal; nende üldarv määratakse koosseisu seaduses; vangimajade valitsuse direktor jaotab koosseisu üksikute vangistuseasutiste vahel.

Kohtu- ja siseminister määrab vabateenijate teenistussevõtmise korra ja tingimused.

§ 9. Vangistuseasutisse nimetab ametisse ja seaduses ettenähtud juhtudel vabastab sellest: direktori — Kohtu- ja siseminister; direktori abid, arstid, õpetajad ja muud ametnikud — vangimajade valitsuse direktor; kõik vabateenijad — asutise direktor.

Teenistus- ja haiguspuhkusele lubatakse: vangistuseasutise direktorid — vangimajade valitsuse direktori poolt, kõik muud ametnikud ja teenijad — asutise direktori poolt.

§ 10. Vangistuseasutise direktoriks ja direktori abiks nimetatakse õigusteadusliku haridusega isikuid, kes õiendanud kutseeksami Kohtu- ja siseministri poolt määratud korras.

Erandina võib neisse ametitesse nimetada ka õigusteadusliku hariduseta isikuid, kes kauaaegse teenistusega vangimajade alal on näidanud täit ametioskust.

Vangistusseadustik. Riigi Teataja 1931, nr 20, lk 165

hooneid korras hoidma vahialused, keda juhendavad kohtu- ja siseministri nimetatud spetsialistid. Seadustik oli ettepoole vaatav, sest nägi kinnipidamisasutustena nii sunnitöömaju, vanglaid kui ka arestimaju, ent vastavaid hooneid seaduse vastuvõtmise ajal veel polnud ja need tuli alles ehitada. Kõik kinnipidamisasutused allusid kohtu- ja siseministeeriumile ja alates 1934. aastast kohtuministeeriumile.

Samuti kinnitati seadustikuga kinnipidamisasutuste juhtimismudel. Vangistusasutusi valitses kohtu- ja siseminister vangimajade valitsuse direktori kaudu. Vanglaid juhtisid direktorid ja nende abid. Vanglate struktuuri kuulusid eraldi üksustes laohoidjad, valvemeeskond, saatemeeskond ning tervishoidlik, kasvatuslik ja kantseleiline personal. Kohtu- ja siseminister määras vabateenijate teenistusse võtmise korra. Toona riigi teenistuses olnud inimesed olid kas riigiteenistujad või vabateenijad. Vangivalvurid olid vabateenijad. Tähtis oli seegi, et vanglaametnikele kehtestati tööle asumiseks nõuded: vangimaja direktoriks ja direktori abiks võisid saada õigusteadusliku haridusega isikud, kes olid teinud ministeeriumi juures kutseeksami. Erandina võis ametisse nimetada ka õigushariduseta inimesi, kes olid pikemat aega olnud vanglas tööl (§ 165). See tagas ametisolevate vanglaülemate jätkamise, aga tulevikku vaadates pidi vangladirektorite haridustase oluliselt tõusma.

Seadustikus sätestati, et vanglateenistujatele, kes pidid töö tõttu elama kinnipidamisasutuse juures, antakse korter, milles elamine on neile kohustuslik. Kõik vanglateenistuse ametnikud olid kohustatud kandma vormi ja relva (§ 13–14).

Kadus senine kuraatorite ja kuratooriumide süsteem. Seepärast puudus ka vajadus nende tegevust reguleerida.[282] Vangistusseadustiku järgi oli iga vangistusasutuse juures nõukogu, mis hindas vangide käitumist ja tööusinust, viis vahialuseid ühelt astmelt teisele, vabastas vahialuseid ennetähtaegselt ja lubas neid vanglast välja (§ 18). Nõukogusse kuulusid vangla direktor, vangla arst ja vangla õpetaja ning kohtu, prokuratuuri, advokatuuri ja vangide hooldamise seltsi liikmed (§ 19).

282 RA, ERA.31.3.694, seletuskiri vangimajade valitsuskorra seaduse kaotamise seaduse kohta, 22.1.1935, pagineerimata.

Seadustik kinnitas juba juurdunud praktika, et igas maakonnas asub vangide hooldamise selts, mis tegutseb ministeeriumi kinnitatud normaalpõhikirja alusel. Seltsid pidid andma aru kohtuministeeriumile ning nende ülesanne oli hoolitseda vanglast vabastatute eest, teha järelevalvet kohtu poolt tingimisi vabastatud isikute üle ja hoolitseda kinnipidamisasutustes viibivate inimeste vaimse ja kõlbelise arengu eest. Oma ülesannete täitmiseks said nad riigilt toetust (§ 22–24).[283]

Kinnipidamisasutustes tehtavaid suuremaid töid pidid teostama kinnipeetavad. Eritöödekski võis kasutada vange ja neile selleks tööfondist raha maksta. Toit tuli vanglatesse muretseda hankeseaduse alusel, ainult erandkorras võis toitu kuni 500 krooni ulatuses osta turuhindadega (§ 29–30).

Kõik vangid pidid võimaluse korral töötama. Selleks asutati vanglate juurde töökodasid ja organiseeriti ka muid töid. Töökohustusest vabastati vaid haiged ja töövõimetud vahialused arsti otsusel (§ 117–118).[284] Et tööd võimaldada, tegutses vangimajade valitsuse juures tööfond. Selle kapital moodustus vanglatööstuse operatsioonikapitali iga-aastasest kasumist ja 50%-st vahialuste teenistusest. Tööfondi arvelt peeti üleval ka õpetajaid. Tööfondi summasid võis Vabariigi Valitsuse otsusega kasutada uute kinnipidamisasutuste rajamiseks (§ 33–35).

Vahialuste töötasu arvestati aja- või tükitöö alusel vastavalt töö edukusele ja headusele ning moodustas 50–75% vabatöölisele sama töö eest makstavast normist. Teenitud summast 50% jäi vangile ja 50% arvati tööfondi (§ 43–44). Tööfondi vahenditest võis Vabariigi Valitsus määrata aasta lõpus tööstuse vallas tegutsevatele vanglateenistujatele ja ametnikele lisatasu (§ 49).[285] Vanglatööstus oli endiselt maksuvaba (§ 50).

Vahialuseid võis karistusasutusest välja viia vaid kohtuvõimude nõudel või karistuse täitmise huvides (§ 108). Vahialused võisid enda juures hoida seepi ja suupuhastusvahendeid, tarvilikke toidunõusid ja toiduaineid, mis ei rikne kiirelt (§ 113). Arestialused ja kuni kolme kuu

283 Vangistusseadustik. – Riigi Teataja 1931, nr 20, lk 166.
284 Samas, lk 171.
285 Samas, lk 167.

pikkuse karistuse kandjad võisid omada ka isiklikku pesu. Teistel tuli kanda vormi, mis vahialuste liikide kaupa erines (§ 92). Vahialusel, kes oli mõne usulise ühenduse liige, oli õigus kokku saada oma usutunnistuse vaimulikuga ja võtta osa usutalitusest, kui see ei ohustanud kinnipidamisasutuse julgeolekut ja korda (§ 116). Neile, kel puudus algharidus, anti võimalus see paika pandud tingimustel omandada (§ 111).[286]

Vahialustel oli seadustiku järgi keelatud tarvitada alkohoolseid jooke ja muid uimastavaid aineid. Keelatud oli ka raha, keelatud kirjanduse ja muude keelatud asjade hoidmine enda juures, salaühenduse pidamine välismaailmaga ning salamärkide tarvitamine väljasaadetavates kirjades ja neis kinnipidamisasutuse kohta valeteadete levitamine. Keelatud oli rahu rikkuda ja suitsetada ning kõiksugu mänge mängida (§ 101). Kirju võisid vanglast välja saata arestialused ja vähem kui kolme kuu pikkuse karistuse saanud süüdimõistetud (§ 104). Teistele kehtis nn painduv karistuse täitmise kord, mis oli vangistusseadustiku kõige innovatiivsem osa.

Paindlikule korrale allutati sunnitöölised ja süüdimõistetud, kes kandsid rohkem kui kolme kuu pikkust karistust. Paindlikku ehk nn progressiivset karistuse kandmise korda teostati kolmel astmel: katsealune, paraneja ja eeskujulik (§ 122).

Sunnitöölised ja vangid, kelle vangistusaeg oli pikem kui kaks aastat, olid alguses katsealuse tasemel, ülejäänud aga paraneja tasemel. Katsealuse tasemel pidi süüdimõistetu olema vähemalt ühe kuuendiku ajast, mis oli vajalik ta vabastamiseks tingimisi enne tähtaega. Ennetähtaegselt võis süüdimõistetu vabastada, kui ta oli ära kandnud poole talle määratud karistusest. Hea käitumise korral viidi ta pärast seda katsealuse tasemelt paraneja tasemele (§ 123–124). Sel tasemel pidi vahialune olema vähemalt kaks kolmandikku ajast, mis oli vajalik ta vabastamiseks tingimisi enne tähtaega. Seejärel võidi ta paraneja astmelt üle viia eeskujuliku astmele. Paranejate aste võis jaguneda kahte kuni nelja järku, et vangide head käitumist ja tööusinust soodustada (§ 125). Eeskujuliku astmel pidid sunnitöölised ja vangimajalised

286 Vangistusseadustik. – Riigi Teataja 1931, nr 20, lk 171.

viibima vähemalt ühe kuuendiku kuni kaks kuuendikku ajast, mis oli vajalik nende vabastamiseks tingimisi enne tähtaega. Hea käitumise korral võis nad pärast seda enne tähtaega tingimisi vabastada (§ 127).

Veelgi olulisem kui eri järkudele ette nähtud vabastamisvõimalused oli see, et iga astmega suurenesid vangi vabadused juba kinnipidamisasutuses. Nii näiteks võis katsealuse tasemel vahialune saata erakirja üks kord iga kahe kuu jooksul, paraneja tasemel viibija aga iga kahe kuni kuue nädala järel (sõltuvalt järgust, kuhu ta oli jõudnud). Sama kehtis ka omastega kokkusaamise ja toiduainete tellimise kohta. Katsealune võis omastelt toitu tellida 2 kg, paraneja juba 4 kg. Paranejad võisid ühtlasi lugeda ühe nädala kuni ühe kuu vanuseid ajalehti, suitsetada selleks ette nähtud ruumides, tarvitada oma patja ja voodipesu ning võtta osa vanglas korraldatavatest võimlemisharjutustest (§ 128–129).

Eeskujulikul tasemel vahialune võis kord nädalas saata välja erakirja, saada kokku omastega ja tellida kõiki toiduaineid (nädalas 3 kg), mida sai kontrollida. Ta võis lugeda kolmepäevaseid ja vanemaid ajalehti ning ajakirju, võtta osa kinnipidamisasutuses korraldatavatest meelelahutuslikest koosviibimistest ja etendustest ning kanda oma ihupesu. Eeskujulikul astmel kinnipeetavatele tohtis anda ka erilisi ülesandeid, mida võis täita valveta, nad võisid vanglast lahkuda ja erariideid kanda. Selline avavangla tüüpi elu võis toimuda nädalas ühel päeval kuni kuus tundi ning sel ajal võis kohtuda ka perekonnaga või ajada isiklikke asju. Vanglasse naasmisega hilinemise korral rohkem kui kuus tundi loeti kinnipeetu põgenejaks (§ 131–132).

Vahialuste käitumist hinnati margisüsteemi alusel. Margi väljateenimiseks kuluv aeg ei võinud ületada ühte kuud. Hea käitumise korral anti üks mark juurde, halva käitumise ja laisklemise korral võeti aga ära (§ 133).[287]

Vangistusseadustikuga kinnitati alaealiste parandusasutuste struktuur ja juhtimine. Valvuritele anti teenistuskohustuste täitmiseks relv, mida tuli kanda varjatult (§ 151). Endine valvekomisjon muudeti

287 Vangistusseadustik. – Riigi Teataja 1931, nr 20, lk 172.

pedagoogikanõukoguks, mille ülesannete hulka kuulus koolitöö ja tööõppe korraldamine, samuti kasvandike vabastamise üle otsustamine. Kasvandikele rajati küll õppetöökodasid ja õpetati ka põllumajandustöid, kuid palka neile ei makstud. Pedagoogikanõukogu otsusel võis aga aeg-ajalt maksta ergutusraha (§ 152–156). Töö ja kool ei võinud päevas kesta üle 12 tunni (§ 157). Nagu muudki kinnipeetavad, pidid alaealiste parandusasutuste asukad kandma vormi, mille puhul tehti vahet, mis tasemel isik oli, sest ka alaealiste parandusasutuses hakkas kehtima samasugune astmete süsteem (§ 163).

Kehalise karistuse võis määrata raskete kõlblusvastaste, aga ka teiste korravastaste tegude eest. Oluline oli, et tegu oli tehtud sihilikult ja „tingitud alaealise hingeelu kahjulikkudest avaldustest". Karistus seisnes vitstega löömises paljastatud istmikule. Alla 14-aastast kasvandikku võis lüüa kuni 6 korda, üle 14-aastast kuni 12 korda. See viidi läbi mitteavalikult direktori juuresolekul. Üle 14-aastased naishoolealused ei pidanud istmikku paljastatama (§ 177).

Parandusasutusest vabanemisel anti kasvandikule kaasa riided, sõidupilet kuni elukohani ja kahe päeva toidunorm. Ergutusraha, mille kasvandik oli teeninud, ei saanud ta endale, vaid see kanti vangide hooldamise seltsile või omavalitsusele, mille kaudu see jõudis kasvandikuni (§ 180–181).[288]

288 Vangistusseadustik. – Riigi Teataja 1931, nr 20, lk 175.

Uute õigusnormide rakendamine ja vanglate võrgu parandamine 1930. aastatel

1930. aastatel jätkus kinnipidamisasutuste ümberehitamine ja valmis mitu uut kinnipidamistasutust. 1920. aastate lõpus ja 1930. aastate alguses laoti küll uue õiguskorra vundament, aga kriminaalseadustikku ja vangistusseadustikku esialgu siiski ei kehtestatud ja nii jätkus tegevus kuni 1930. aastate keskpaigani vanaviisi. Uus karistusseadustik kehtestati riigivanema dekreediga 1934. aastal ja hakkas kehtima alates 1. veebruarist 1935. Enne selle kehtima hakkamist oli Eestis 13 kinnipidamistasutust – Tallinna keskvangimaja, Tallinna karistusvangimaja, Harku, Tartu, Pärnu, Narva, Viljandi, Rakvere, Võru, Valga, Haapsalu, Paide ja Kuressaare vangimaja –, millele lisandus Harku alaealiste koloonia. Kõigis vanglates oli kokku 2781 normaalkohta, aga vange oli üle 3000. Ruumipuudust loodeti leevendada keskvangimaja uue vahetiiva ehitamisega, see sai valmis 1934. aasta detsembris.[289]

Vahetiiba oli hakatud projekteerima juba 1931. aastal. Sinna pidi tulema kohti 510 vahialuse jaoks ja see pidi eeldatavalt maksma minema 140 000 krooni. Tiibhoonesse pidid koha saama pikemaajalised vangid maakondlikest vangimajadest. Nii kavatseti kokku hoida administratiivkuludelt. 1931. aasta alguses oli vanglates 2880 meest ja 438 naist, mis tegi kinnipeetavate koguarvuks 3318. Kui aga arvata juurde ka lühiajalise arestiga karistatud isikud, käis 1931. aasta jooksul Eesti vanglatest läbi 12 929 meest ja 1738 naist ehk kokku 14 667 inimest. Kui 1920.

289 Valitsusasutiste tegevus 1918–1934, lk 84.

Otto Tammend 1935. aastal.
RA, ERA.957.16.2a

Otto Treufeldt

1882. aastal Viljandimaal sündinud Otto Treufeldt (a-st 1936 Tammend) töötas enne Esimest maailmasõda Peterburi ja Moskva ettevõtetes prokuristina, võttis osa Esimesest maailmasõjast ja oli Eesti omariikluse algusaastatel ametis Narva linnavalitsuse (1918–1919) ja posti peavalitsuse pearaamatupidajana (1919–1920). Alates 1920. aastast oli ta ametis kohtuministeeriumis, töötades aastatel 1920–1927 ministeeriumi arveosakonna pearaamatupidajana. Aastatel 1927–1929 oli ta ministeeriumi majandusjuhataja ja aastatel 1929–1932 kantselei direktor.

Alates 1932. aastast töötas ministeeriumi üldosakonna ja vangimajade valitsuse (alates 1938 vangimajade talituse) direktorina. Olles juba tööl ministeeriumis, asus Treufeldt 1926. aastal õppima Tartu ülikooli õigusteaduskonda, mille lõpetas 1930. aastal. 1941. aastal arreteeriti Nõukogude julgeolekuorganite poolt ja suri 1943. aastal vangistuses Venemaal.

Eesti vanglate ülemad 1935. aastal, esirea keskel Otto Tammend.
Foto: Karl Akel. RA, EFA.10.5.459

aastate lõpus näitas vangide arv vähenemise märke, siis 1930. aastate alguses hakkas kinnipeetavate hulk taas kasvama.

Keskvangimaja juures oli alates 1920. aastate algusest igal aastal midagi remonditud või kinnipidamisasutuse ruumideks kohandatud. Ehitati ka uus neljakorruseline üksikkambrite hoone, kus oli 48 kambrit. See oli moodne vanglaosa, sest igas kambris oli veevarustus ja klosett. Ehitasid vangid ise.[290] 1930. aastate alguses jätkati uues üksikkambrite tiivas ehitustöid, mis pidid lõppema 1932. aasta sügiseks. Samuti tegeldi vangla veesüsteemi parandamisega. Selleks valmis vangla õuel elektriga töötav puurkaev. Ruumi oli aga siiski vähe ja ruumikitsikuse vähendamiseks ehitati kinnipeetavate eluruumiks ümber endine kingsepatöökoda. Sinna oli võimalik paigutada 62 vahialust. Ühes sellega remonditi alumisel korrusel asuvaid laoruume.[291]

Alates 1932. aastast juhtis vangimajade valitsust varem ministeeriumi majandusjuhataja ja kantselei direktori ametit pidanud Otto Treufeldt (Tammend). 1934. aastal lõpetati ühendministeeriumi tegevus, kohtu- ja siseministeerium lahutati taas kaheks ministeeriumiks. Vangimajade valitsuse eesotsas jätkas Otto Treufeldt, kes pärast ministeeriumi struktuurireformi 1938. aastal juhatas kohtuministeeriumi vangimajade talituse tööd. Vangimajade valitsuse koosseis aina vähenes: kui 1921. aastal oli vangimajade peavalitsuses olnud 33 ametnikku, siis 1934. aastaks oli neid järel kolm. Samamoodi oli vähenenud ka vanglateenistujate arv. 1921. aastal oli vangimajades 896 teenistujat, 1934. aastal aga 570.[292]

1934. aasta märtsis kehtestatud autoritaarne kord mõjutas ka vanglasüsteemi, sest kinnipidamisasutustesse paigutati vabadussõjalastest poliitvangid. Sellega seoses puhkes 1934. aastal väike skandaal, kui keskvangimaja ülem Emil Sperrling otsustati vabadussõjalaste ühe juhi Artur Sirgu põgenemise tõttu ametist vabastada. Sirk oli põgenenud 11. novembril 1934 koos vangivalvur Johannes Küttimiga. Ta oli selleks ajaks vangis istunud umbes kaheksa kuud. Vangla

290 **V. Hatto.** Tallinna Keskvangimaja aastail 1920–1940, lk 427.

291 RA, ERA.1.4.428, l. 1–4, vangimajade valitsuse 1931/1932. aasta aruanne.

292 Valitsusasutiste tegevus 1918–1934, lk 85.

Emil Sperrling. RA, EAA.2111.1.11612, l. 1

Juhan Kõks 1940. aastal
Eesti Rahva Muuseum, ERM Fk 3014:12

direktor vabastati kohe ametist ja ajutiselt võttis juhtimise üle vangimajade valitsuse inspektor Robert Samarüütel. Alates 22. novembrist oli keskvangla ülema kohusetäitja Johann Kõks, kes varem oli olnud karistusvangla ülema kohusetäitja. Karistusvangla uueks ülemaks nimetati alates 1. detsembrist 1934 senine Pärnu vangimajade ülem Elmar Velt.[293]

1935. aastal nimetati senine Tallinna karistusvangla kohtuministri otsusega Lasnamäe vanglaks ja Harku alaealiste kurjategijate koloonia Harku alaealiste parandusasutuseks. Nimemuutus oli tingitud 1. veebruaril 1935 kehtima hakanud kriminaal- ja vangistusseadustikust, sest kinnipidamisasutuste nimetustest puudus karistuse nimetus. Mäletatavasti jagunesid kinnipidamisasutused uue kriminaalseadustiku järgi vangi-, sunnitöö- ja arestimajadeks. Ehkki esimest korda ilmusid seadustikku kinnipidamisasutuste erivormid, olid kinnipeetud ikkagi ühtedes ja samades vanglahoonetes. Paindlik karistuse kandmise kord hakkas uue karistusseadustiku ja vangistusseadustiku jõustumisel toimima. Aastatel 1936–1937 oli uuele korrale allunud vange keskmiselt 2000. Ennetähtaegselt oli heade töötulemuste ja hea käitumise eest vabastatud 358 mees- ja 61 naisvangi.[294]

293 Keskvangla uus ülem. – Postimees, 26.11.1934, lk 1.
294 Valitsusasutiste tegevus 1936/1937, lk 35.

Valga vangla personal 1930. aastatel. Valga Muuseum, VaM F 1433:1

Aastatel 1937–1938 vabastati ennetähtaegselt 380 meest ja 54 naist ning paindlikule karistuse kandmise korrale allus 1938 vahialust.[295] Viimasel aastal enne Teise maailmasõja algust vabastati enne tähtaega 324 mees- ja 48 naisvangi ning paindliku karistuse kandmise korra alla kuulus 1776 vahialust.[296]

Poliitiliste vangide puhul võis progressiivne süsteem aga olukorra hoopis hullemaks muuta. Nii on William Tomingas meenutanud, et tema hakkas vanglas nälga tundma pärast progressiivse süsteemi juurutamist: „Vana korra kohaselt võisin naisega kokku saada kord nädalas ja toitu võisin vastu võtta nii palju kui ta kanda suutis. Kahjuks kestis see hea põli ainult kuu aega ja järsu üleminekuga „progressiivsele korrale“

295 Valitsusasutiste tegevus 1937/1938, lk 41.
296 Valitsusasutiste tegevus 1938/1939, lk 38.

polnud kerge harjuda. Väljavaateid kõrgemasse järku jõudmiseks polnud. Mulle anti küll ka mõned margid, kuid need võeti vähehaaval jälle tagasi – „kartsas käimise pärast", nagu mulle öeldi."[297]

Uue seaduse alusel muutusid ka ametinimetused. Ajalukku kadusid vanglaülemad ja vanglaülemate abid, asemele tulid vangladirektorid ja abidirektorid. Kokku oli riigis 1935. aastal 13 vangladirektorit. Kõige suuremat palka, 200 krooni kuus, sai keskvangla direktor. Abidirektoreid oli kokku 15. Harku alaealiste kasvatusasutuses oli peale direktori ja abidirektori ametis ka õpetaja-kasvataja, kes kõik said tasu õpetajate palgaseaduse järgi.[298] Tallinnast kaugemal asuvate vanglate kohta sätestati 1938. aastal, et direktori palk on 135 krooni kuus, pluss korter. Abidirektor ja arst teenisid 115 krooni kuus ja neile anti tasuta korter. Arveametnik sai 74 krooni ja asjaajaja 69 krooni kuus. Neilegi garanteeriti elupind.[299] Valvurid jagunesid vanemvalvuriteks, valvuriteks ja nooremvalvuriteks. Ainus erand vanglaametite struktuuris oli 1936. aastal Berliini olümpiamängudel kaks kuldmedalit võitnud ja alates 1933. aastast keskvangla nooremvalvurina töötanud Kristjan Palusalu, kelle jaoks loodi eraldi ametikoht – ta sai keskvangla veltveebliks. Palusalu töötas keskvanglas kuni 1940. aastani.[300]

23. jaanuaril 1935 andis riigivanem dekreediga vangimajade valitsuskorra seaduse kaotamise seaduse, mis jõustus 1. veebruaril 1935.[301] Sellega tühistati Ajutise Valitsuse 22. jaanuaril 1919 vastu võetud vangimajade valitsuskord. 18. jaanuaril 1935 oli riigivanem dekreedina andnud kaitseväelise vangistuse seadluse, mis reguleeris kaitseväelaste kinnipidamist. Selleks tuli Tallinna komandantuuri juurde asutada kaitseväe vangimaja.[302]

297 **W. Tomingas.** Vaikiv ajastu Eestis, lk 322.
298 Ülematest said direktorid. – Kaja, 7.2.1935, lk 4.
299 Riigiasutiste ametnikkude koosseisu seaduse muutmise seadus. – Riigi Teataja 1938, nr 9, lk 174–175.
300 Eesti spordi biograafiline leksikon, lk 465.
301 Vangimajade valitsuskorra seaduse kaotamise seadus. – Riigi Teataja 1935, nr 8, lk 172.
302 Kaitseväelise vangistuse seadlus. – Riigi Teataja 1935, nr 8, lk 176–181.

Vangide statistika 1930. aastatel

Ehkki 1920. aastate lõpus oli vangide arv hakanud vähenema, pöördus see 1930. aastate alguses uuesti tõusule. Statistika ülevaates mainis Riigi Statistika Keskbüroo üldosakonna juhataja Hugo Reiman, et vangide arvu ei mõjutanud mitte ainult süütegude määr ja sellest tingitud karistused, vaid ka muud tegurid, alustades vangistuse tarvitamisest tõkendina ja lõpetades ennetähtaegsete vabastamistega, ning seetõttu puudus süütegude arvu ja vangide arvu vahel side. Sellest hoolimata nentis Reiman, et vangide arvu tõus 1930. aastate alguses on tõsiasi. Vangide keskmine arv 1931. aastal oli võrreldes 1928.–1929. aastaga tõusnud 10,8%. 1931. aasta detsembris oli Eesti vanglates 3459 kinnipeetavat, nii et vahepeal alla 3000 langenud vangide arv oli selle piiri taas ületanud.[303]

Süütegude statistika põhjal ilmneb, et ülekaalukalt kõige enam vange oli kinnipidamisasutusse sattunud joobnult avalikku kohta ilmumise ja rahurikkumise tõttu (3412), lihtvarguste (1024) ja sundmääruste mittetäitmise tõttu (649). Kõrge oli ka korduvate varguste eest trellide taha saadetute arv (331). Auhaavamise ja laimu eest oli vanglasse sattunud 310 ning vägivalla tarvitamise ja ähvardamise tõttu 273 inimest. Sagedane vanglasse jõudmise põhjus oli ka salakaubavedu (250) või salaja viina põletamine või müümine (323). Samuti oli suur võõra vara raiskamises või omastamises (223) ning võõra metsa varguses ja kahjustamises süüdi mõistetute arv (221).

303 **H. Reiman.** Vangid 1930–1932 a., lk 532. 1931.–1932. aasta statistikat vt täpsemalt lisadest nr 5 ja 6.

Kokkuvõttes moodustasid rõhuva osa vangidest varguse ja riisumise eest süüdimõistetud. Kui 1930. aastal oli neid kõigist vangimõistetutest 44,2%, siis 1931. aastal 37,3% ja 1932. aastal 38,7%. Raskete isikuvastaste kuritegude eest süüdimõistetud (tapmised ja rasked kehavigastused) moodustasid 1930. aastal 13,3%, 1931. aastal 13,1% ja 1932. aastal 13,5% kõigist vangidest. Ehkki riigivastaste süütegude eest mõisteti 1930. aastate alguses vangi oluliselt vähem inimesi kui 1920. aastatel, olid nende karistused tavaliselt pikad ja seetõttu moodustasid riigivastaste kuritegude eest vangi mõistetud 1930. aastal 7,3%, 1931. aastal 7,9% ja 1932. aastal 7% kõigist kinnipeetavatest.

Vangide üldarv jätkas 1930. aastatel tõusu, kuni hakkas kümnendi lõpus jälle tasapisi langema. 1935/1936. aastal oli kinnipeetavate keskmine arv 3466, neist naisvange oli 350. Sunnitöölisi oli 13,7%, vange 52%, arestialuseid 10,6% ja eeluurimise all 20,8% kinnipeetavatest.[304] Järgmisel aastal oli vange 3374. 1930. aastate lõpus hakkas riik üha enam tähelepanu pöörama töökohustuslikele vangidele, keda oli 3347-st 2550.[305] 1939. aastaks jõudis vangide koguarv jälle 3000 piirile, ulatudes 3019-ni. Languse puhul on oluline tähelepanu juhtida Eesti Vabariigi 20. sünnipäevale, sest 1938. aastal vähenes vangide arv just selle tähtpäeva puhul antud amnestiaga: armu anti 358 mehele ja 36 naisele.[306]

304 Valitsusasutiste tegevus 1935/1936, lk 36–37.
305 Valitsusasutiste tegevus 1937/1938, lk 40.
306 Valitsusasutiste tegevus 1938/1939, lk 38.

Vangide tööhõive ja vanglatööstus 1930. aastatel

Majanduskriisi tagajärjel vähenes 1930. aastate alguses ka vangide tööhõive. 1932. aastal kurdeti ajakirjanduses, et kui varem said vangid peresid toetada või vanglast lahkudes võtta elu jätkamiseks kaasa seal teenitud raha, siis majanduskriisi ajal võis sellest ainult unistada. Eratellimused ja -tööd olid praktiliselt ära langenud ja tehti vaid vanglate enda vajadustest lähtunud töid.

Kujunenud olukorras tekkis vanglatel probleem instruktoritele palga maksmisel ja nii tuli neist mitmele anda hundipass. Ainus koht, kus suuremat tööjõudu sai kasutada, oli Harku koloonia turbatööstus. Seal oli hooajatöödel 310 meest ja 83 naist. Mõnel pool kasutati vange ka põllutöödel ja tänavate puhastamisel. Nii näiteks oli Narva vanglast metsatöödel 12 meest, Võru vanglast põllutöödel 11, Valga vanglast turbatööstuses 17, Tartu vanglast põllutöödel 41, Pärnu vanglast saeveskis 20 ning Tallinna keskvanglast raudteel ja tänavapuhastustöödel 23 vangi. Suuremad metsa- ja turbatööd eraettevõtetes olid ära jäänud. Vangide arv samal ajal kasvas, nii et 1932. aasta juunis oli vanglates 3018 inimest, s.o 80 vahialust rohkem kui 1931. aastal samal ajal.[307]

1934. aasta oktoobris teatati ajakirjanduses, et valitsus on astunud samme vangide töö otstarbekohasemaks ümberkorraldamiseks. Peale vanglatöökodade viibisid vangid suviti välitöödel. Kõige sagedamini

307 Vangide tööjõud ei leia kasutamist. – Postimees, 23.6.1932, lk 3.

tehti 1930. aastatel endiselt tööd Harku turbatööstuses, aga ka Harku mõisa põldudel. Remonditi riigi hooneid ning ehitati ja remonditi vangimaju. Harku turbarabas ja mõisas leidis suviti tööd umbes 400 kinnipeetavat. Turvas läks vangimajadele ja riigiasutustele ning väike osa ka vabale turule.[308] Sellises olukorras võistlesid vanglad sageli eraettevõtetega, vähendades sellega tööliste ja ettevõtjate töövõimalusi. Kaupmehed olid selles osas mitu korda sõna võtnud, samamoodi oli sellele avalikkuses tähelepanu pööratud. Selle küsimuse lahendamiseks moodustati erikomisjon, kuhu kuulusid kohtu-, teede-, põllutöö- ja siseminister.[309]

Et vaba turuga mitte konkureerida, kasutati vange alates 1935. aastast riiklikel maaparandustöödel. Vabariigi Valitsus määras selleks Oidermaa soo Läänemaal ja Pööravere soo Viljandimaal. Neile lisaks kuivendati maad Virumaal Oonurme-Peresaare ümbruskonnas. Vangide tööhõive oli paranenud, nii et 1935. aastal oli tööle rakendatud 73% töövõimelistest vangidest. Sunnitöölisi hoiti endiselt rohkem vanglate läheduses või vanglate töökodades, sest kardeti nende põgenemist. Sunnitöölised olid kõige pikemat karistust kandvad kurjategijad.[310]

1935. ja 1936. aastal kasutati vange ka asundamistöödel ehk kohtades, kuhu rajati uued asundused. Selline oli näiteks Peresaare Virumaal, kus vangide tööjõudu kasutati kraavikaevamisel. Samamoodi tegid vangid tööd Oidermaal Läänemaal, Pööraveres ja Võidukülas Pärnumaal ning Pirita jõe süvendamisel Harjumaal. Peresaares ja Oidermaal ehitati vangide paigutamiseks kaks talukompleksi. Samamoodi tehti Pillapalu laagris, millest saigi ajutiselt vangla.[311] Maaparandustööd jätkusid ka järgmistel aastatel.

Nagu öeldud, näitas vangide arv 1930. aastate keskel endiselt kasvutendentsi. Riik plaanis vange kasutada neis majandusvaldkondades, kus polnud karta vaba turu konkurentsi, näiteks kivitööstuses sillutisekivide ja killustiku tootmisel. Peale uusasundustes toimuvate

308 Valitsusasutiste tegevus 1918–1934, lk 84.

309 Valitsuse uued kavatsused majanduse alal. Kaotatakse vangimajade võistlus. – Üleriiklise Kaupmeeste Seltside Keskliidu Teated, 4.10.1934, lk 5.

310 Valitsusasutiste tegevus 1934/35. a, lk 36–37.

311 Valitsusasutiste tegevus 1935/1936, lk 71.

Tallinna keskvangimaja trükikoda 1939. aastal. RA, EFA.26.0.78142

maaparandustööde tehti metsatöid ja kaevati kuivenduskraave. Metsatöid tegid vangid Virumaal, Järvamaal, Pärnumaal, Tartumaal ja Viljandimaal. 1936. aastaks valmis vangide kätega Harku mõisa vana talli asemele uus hobusetall, mis oli mõeldud 40 hobusele. Samuti tegid vangid töid Tartu ringkonna- ja jaoskonnakohtu, Pärnu kohtumaja ja Võru kohtumaja juures. Hoonetes tuli teha kas kapitaalremonti või ümberehitustöid.[312]

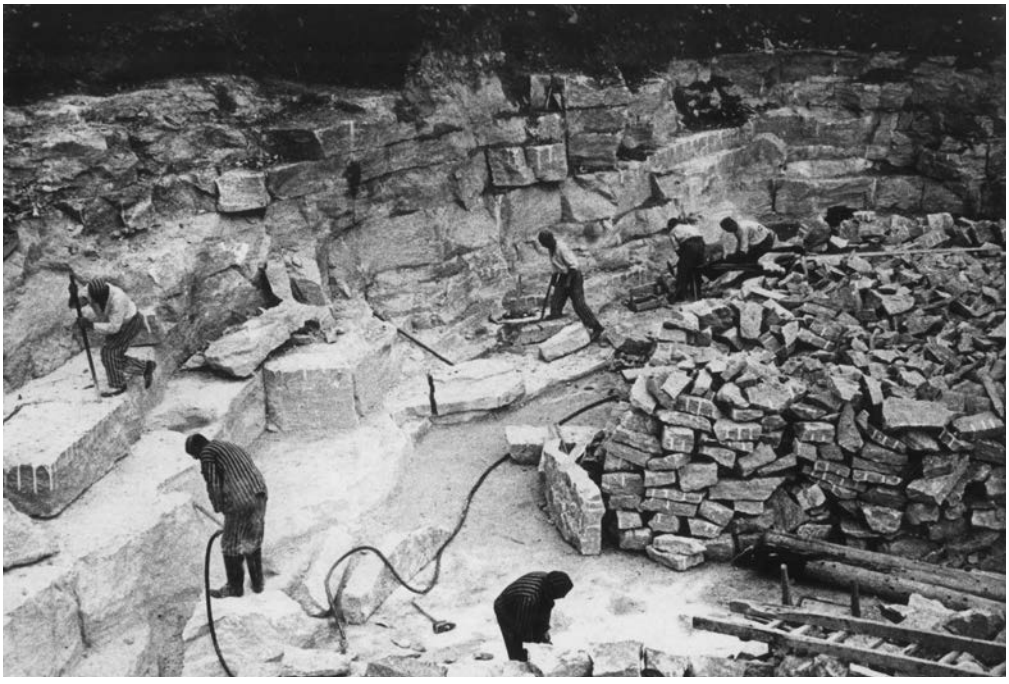
Ehkki riik üritas vangide tööd paremini korraldada, et see ei konkureeriks vaba turuga, alustas käsitöökoda 1937. aastal uut aktsiooni vangimajade, aga ka tööstuskoolide töökodade vastu, sest need tegutsesid käsitööliste arvates ebaausas konkurentsis ja see andvat end avalikul tööturul teravalt tunda. Käsitöökoda kordas, et vanglate töökasvatuse eesmärk peaks olema pedagoogiline, et vangid

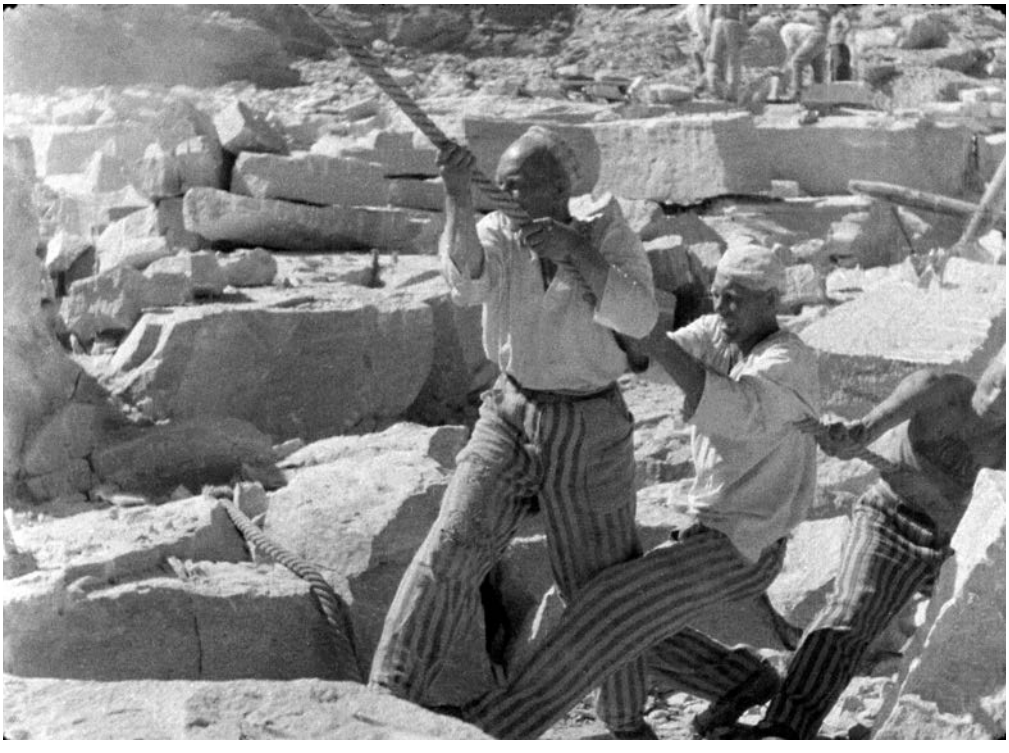
312 Valitsusasutiste tegevus 1935/1936, lk 36–37.

Vedruvoodite valmistamine Tallinna keskvangimajas 1939. aastal.
RA, EFA.26.0.78146

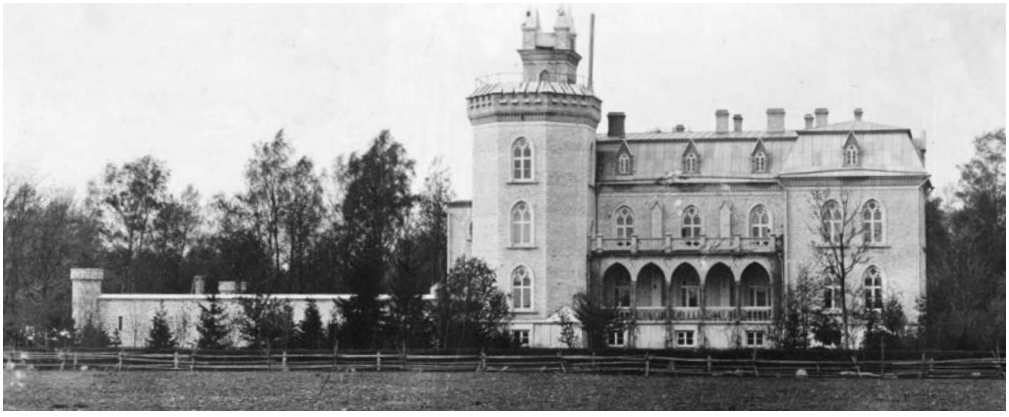
Vangid 1938.–1939. aastal Vasalemma marmorit murdmas.
Fotod: ajaleht Postimees ja Tarmo Meristu. RA, EAA.2111.1.14201, l. 3; EFA.4.0.130479

harjuksid tööd tegema, kuid neist olid saanud hoopis äriettevõtted, kes täidavad ka avalikke tellimusi ja palkavad selleks eritööjõudu. See omakorda oli seotud tõsiasjaga, et üks osa töökodade kasumist jagati vanglate personalile, motiveerides neid sedalaadi ärimudeliga jätkama. Et olukorda muuta, tegi käsitöökoda Vabariigi Valitsusele ettepaneku saata vangid tööle kaevandustesse jm, aga käsitöö vallas piirdutaks vaid töövõtete õpetamisega ja hoidutaks masstootmisest. Vanglate töökodades tehtud käsitöötooteid tuli nende meelest kasutada üksnes riikliku vajaduse katteks. Käsitöökoda nõudis koguni, et keelataks vanglate töökodades valmistatud käsitöötoodete turustamine vabal turul. Kui see polnud võimalik, tuli hinda normeerida nii, et see poleks ebaloomulikult odav ega annaks kaupadele soodsamat turustamisvõimalust.[313]

Sellest hoolimata jätkus vanglate tööhõive kasv. Vangide arv püsis 1930. aastate lõpus umbes 3500 juures, tööhõive aga aina suurenes, nii et näiteks 1936. aasta juunis oli tööle rakendatud 2016 kinnipeetavat. Ka talvekuudel tegi tööd mitte vähem kui 1450 vangi.[314] 1936/1937. aastal ehitati Harku vangla juurde naistebarakk, kuhu mahtus 156 inimest. Rajati ka kasvuhoone. Täiesti uued ruumid ehitati Paide jaoskonnakohtule, keskvangimajale aga rajati paekivist turbakuur.[315]

1930. aastate teisel poolel uuris vangimajade talitus uute kivimurdude rajamiseks Kesselaiu ja Saaremaa Tagavere dolomiiti.[316] Vasalemma kivimurru töökodades tehtud uurimistöö tulemusena pöörati kõige rohkem tähelepanu kollasele dolomiidile, mida leidus suurel hulgal looduskaitse all oleval Kesselaiul. Vangimajade talitusel oli kavas asutada sinna uus kivimurd. Kesselaiu dolomiidis kui kõvemas kivis nähti konkurenti Vasalemma marmorile. Samuti oli kavas kasutusele võtta Tagavere dolomiit ehk luukivi.[317]

313 Käsitöökoda ründab vangimajade töökodasid. – Päevaleht, 3.6.1937, lk 2.
314 Valitsusasutiste tegevus 1936/1937, lk 34.
315 Samas, lk 35.
316 Murru vanglale raudtee. – Päevaleht, 12.10.1939, lk 4.
317 Võistleja Vasalemma marmorile. – Uus Eesti, 18.9.1939, lk 6.

Laitse lossi tagakülg 1899. aastal.
Foto: Jaan Kaeli. RA, EFA.554.0.182602

Juba 1936. aastal jõuti Vasalemma ehitada barakk 200 kinnipeetavale, sellele lisaks veel vahtkonnahoone ja elektrialajaam. Selleks andis Vabariigi Valitsus vangimajade valitsuse kasutusse 22,5 hektarit maad.[318]

16. novembril 1937 andis kohtuminister Johan Müller määruse, millega seni Tallinna keskvangimaja osakonnana tegutsenud Vasalemma Murru vangilaager nimetati alates 1. jaanuarist 1938 ümber iseseisvaks vangistusasutuseks nimega Murru vangimaja.[319] Sinna oli võimalik paigutada kuni 400 vahialust, kes kõik said tööd sealses kivitööstuses. Harkus ja Vasalemmas tehti 1937/1938. aastal mitmeid ehitustöid. Harkus alustati valvurite elamu ehitamist – see oli kaheksa korteriga kahekordne maja, mis valmis 1938. aasta sügisel. Samuti ehitati sinna naistebarakk 13 kambriga ning muud olmeruumid; kantseleihoone ehitati ümber, kasvuhoonet suurendati ja vana valvurite elamu otsa ehitati teenijate saun. Murrus kerkis vahtkonnahoone, mitu barakki ja üks tööstushoone ning üks katusealune raidtööde jaoks. Tööstushoone ehitati Vasalemma marmorist, teised hooned olid kõik puidust. Barakkides oli 400 kohta. Maaparandustöödega jätkati senistes

318 Valitsusasutiste tegevus 1936/1937, lk 34.
319 Kohtuministri määrus. – Riigi Teataja 1937, nr 92, lk 1806.

kohtades, lisaks kaevati torukraave Harkus. Metsatöid tehti üle kogu Eesti: Laevas Tartumaal, Järvakandis, Laiksaares, Kabalas, Kohtlas ja Võrus. Põllu- ja turbatööde keskus oli endiselt Harku ja kivitööde oma Murru vangla. Haapsalu vanglasse rajati aga silgutööstus, kus aasta jooksul suudeti soolata 414 tünni silke.[320]

1938. aastal viidi Harku parandusasutus üle Laitse lossi, mis ehitati kapitaalselt ümber. Vangimajade talitus ostis lossi 5000 krooni eest Laitse vallavalitsuselt. Hoone oli küll umbes 50 aastat vana, aga välja ehitamata. Ehitustöid rahastati riigieelarvest ja vangimajade talituse tööfondist. Tööfondi rahadega ostis vangimajade talitus lossi lähedal kaks talukohta ja maksis nende eest 26 941 krooni.

Murru vanglasse ehitati kolmas barakk, mis oli küll sama suur kui eelmised, aga erinevalt teistest sisaldas 12 kartserit. Ehitati ka 12 m kõrgune valvetorn, garaaži- ja saunahoone. Tööfondi rahadega ehitati Harkusse uus meestebarakk, mille ülesehitus sarnanes aasta varem kerkinud naistebaraki omaga. Endine naistebarakk ehitati tööpõlgurite töölaagri barakiks, sest 1938. aastal loodi Harkusse tööpõlgurite laager.[321]

320 Valitsusasutiste tegevus 1937/1938, lk 40–41.
321 Valitsusasutiste tegevus 1938/1939, lk 37–38.

Võitlus tööpõlgurite ja sotsiaalsete probleemidega

1938. aasta põhiseaduse § 28 nägi ette, et abivajaja eest hoolitsemise kohustus lasub perekonnal.[322] Samas sätestati, et vanuse, töövõimetuse ja puuduse korral kohaldatakse inimese hooldamiseks sotsiaalkindlustust või -hoolekannet, ent soodustati ka vabatahtlikku hoolekannet. Hoolekandekohustusega seoses lisati, et tööpõlgajaid, perekonnaliikme(te) eest mittehoolitsejaid ja neid, kes olid ühiskonnale kahjulikud abivajajad, võidi seaduse alusel võtta sundhooldamisele. Rahvuskogus peetud arutelude ajal oli professor Ants Piip teinud küll ettepaneku see säte põhiseadusest välja jätta, aga enamuse poolehoiul jäeti see Rahvuskogu teises kojas eelnõusse alles.[323]

Idee luua tööpõlgurite laager oli majandusministeeriumis tekkinud juba 1930. aastate alguses majanduskriisi ajal, et töötute arvu sundusliku tööle rakendamisega vähendada, kuid viidi seadusesse pärast 1934. aasta märtsis toimunud riigipööret. 1934. aasta juunis arutas Vabariigi Valitsus töölaagri loomist, et sinna oleks võimalik saata töötud, kes hoiduvad tööle minemast.[324] Juba samal kuul võttis Vabariigi Valitsus vastu tööbörside ja riiklikkude, kogukondlikkude ning ühiskondlikkude tööde korraldamise seaduse, mille riigivanem Konstantin Päts 20. juunil dekreediga maksma pani. Selle 5. peatükk oli pühendatud sunduslikule töölerakendamisele. Seaduse kohaselt võis tööbörsil pakutavast tööst mõjuva põhjuseta keeldunud ja töötute nimekirjast kustutatud inimese

322 Eesti Vabariigi Põhiseadus. – Riigi Teataja 1937, nr 71, lk 1312.

323 Rahvuskogu 2. kojas areneb töö jõudsalt. – Uus Eesti, 7.7.1937, lk 5–6.

324 Tuleb sunduslik „töölaager“. – Postimees, 13.6.1934, lk 1.

Pillapalu töölaagri hoone, mis pärast jäi ühele asunikule eluasemeks.
Pillapalu asundusse sai talumaja ka olümpiavõitjast vangivalvur Kristjan Palusalu.
RA, EAA.2111.1.15357, l. 1

saata kohtuotsusega üheks kuni kueks kuus sunduslikule tööle (§ 22). Sunduslike tööde tarvis tuli luua töölaagrid, mille asukoha pidi kindlaks määrama teedeministeerium, kes vastutas ka nende töö korraldamise eest (§ 27, 29).[325]

Töölaagrite ehitamiseni järgnenud aastatel ei jõutud. Küll aga võeti 1935. aastal plaani luua Aegviidus vabatahtlik töölaager, et harida üles maa 60 uudistalu jaoks. Aegviidu kõrvale oli hakatud rajama Pillapalu asundust ja seal kõrval asuv maa loodeti üles harida vabatahtlike noormeeste abiga. Laager oli küll vabatahtlik, aga seal pidi valitsema kindel kord. Eeskuju leiti Ameerika Ühendriikidest, kus laagrite eesmärk oli sealseid asukaid vaimselt ja kehaliselt arendada. Küllap olid need eeskujud silme ees ka Eesti riigijuhtidel, kui tööpõlgurite laagrit

325 Tööbörside ja riiklikkude, kogukondlikkude ning ühiskondlikkude tööde korraldamise seadus. – Riigi Teataja 1934, nr 56, lk 1038–1042.

kavandama asuti. 1938. aastaks oli tänu töölaagrile Pillapalu ümbruses haritavaks muudetud 900 hektarit maad.[326] Aegviidu laagriga seoses mainiti eeskujuna ka Saksamaa töölaagreid, mis teati olevat militaristlikku laadi.[327] Saksamaa kasutas 1930. aastatel töölaagreid repressiivselt nende isoleerimiseks, keda ei peetud ühiskonna täisväärtuslikeks liikmeteks (dissidendid, homoseksuaalid, juudid, kommunistid).

Juba vahetult pärast uue põhiseaduse jõustumist 1938. aasta jaanuaris ilmusid ajakirjanduses teated, et lähiajal kavatsetakse vastu võtta tööpõlgurite töölerakendamist puudutav seadus. Päevalehes kuulutati, et tööpõlgurite kandidaate oli rohkesti ja eriti palju oli neid suuremates linnades. Neid töölaagrisse saates loodeti lahendada mitut sotsiaalset probleemi: ohjata alkoholismi, piirata kuritegevust, maksta laste ülalpidamiseks vajaminevat elatisraha. Samal ajal hoiatati, et iga inimest, kellel tööd pole, ei saa kohe tööpõlguriks pidada, sest paljud käisid hooajatöödel ja olid seetõttu ainult talvel tööta.[328]

4. veebruaril 1938 otsustas Vabariigi Valitsus moodustada seaduseelnõu läbivaatamiseks ministeeriumidevahelise komisjoni, kuhu kuulusid kohtu-, majandus-, sotsiaal- ja siseminister ning riigikontrolör.[329]

Tööpõlgurite töölaagrite seaduse andis president Konstantin Päts 7. juulil 1938 dekreedina. Sellega võis tööjõulisi, st isikuid vanuses 18–60, kes ei ole kaotanud üle 60% töövõimest, paigutada töölaagritesse, et neid tööle õpetada, harjutada ja rakendada. Töölaagrisse võis inimese saata kuuest kuust kuni kolme aastani. Sinna võis paigutada inimesed, kes olid tööpõlgamise pärast tööta ja elamiskohata ning hulkusid ringi, aga ka need, kel oli probleeme oma elu korraldamisega, st inimesed, kes raiskasid oma töötasu alkoholi või narkootikumide peale ja elasid seetõttu viletsuses. See võis mõjutada ka nende ülalpeetavaid. Ent töölaager võis olla ka leebem kriminaalkaristus üldvangistuse asemel. Otsuse töölaagrisse suunamise kohta pidi tegema selle

326 Pillapalu asundus ja rahvas. – Päevaleht, 11.9.1938, lk 3.

327 Aegviitu vabatahtlik töölaager. – Sakala, 1.4.1935, lk 1.

328 Tööpõlgurite seadus tulemas. – Päevaleht, 27.1.1938, lk 1.

329 RA, ERA.31.2.587, l. 11, Vabariigi Valitsuse otsus, 4.2.1938; Tööpõlgurite seadus valitsuses. – Postimees, 4.2.1938, lk 3.

jaoskonna kohtunik, kus asi oli algatatud. Ettepanek selleks pidi tulema kohalikult prefektilt koos asjakohaste kirjalike materjalidega. Otsustamisel kuulati ära ka töölaagrisse paigutatava suuline selgitus.[330]

Töölaagrid asusid seaduse järgi kohtuministeeriumi haldusalas ja olid riigi ülalpidamisel. Hoolealustele anti töölaagris toit, riided, pesu ja jalanõud, aga toidukulud peeti kinni töötasust, mille too laagris tehtud tööga teenis. Töötasu ulatus 30–75%-ni vabatöölise palgast, kusjuures 75% töötasust sai tööpõlgur endale ja 25% olid maksud. Toidukulud ei võinud olla suuremad kui 15% töötasust; ülejäänud raha anti kas tööpõlguri omastele enda ülalpidamiseks või tööpõlgurile kätte laagrist lahkumisel. Ravimine toimus riigi kulul.[331]

Laagritöölised ei teinud tööd mitte ainult laagris asuvates tööruumides, vaid omavalitsuse või riigi ülesandel võis neid rakendada ka väljaspool laagri territooriumi, ent see tähendas laagrite juurde loodavate tööstusettevõtete, töötubade ja põllumajandusmaade arendamist. Tööpäev laagris ei võinud kesta kauem kui 12 tundi. Õnnetuse korral oli tööpõlguril õigus riigipoolsele toetusrahale, mis täieliku töövõime kaotuse puhul oli 75% palgast ja osalise töövõime kaotuse korral mitte vähem kui 10% töötasust.

Et seda kõike rahastada, loodi vangimajade talituse juurde töölaagrite erikapital. Sinna investeeris kõigepealt riik ja seejärel täienesid vahendid töölaagrite iga-aastasest kasumist. Sisuliselt pidid töölaagrid end ise üleval pidama. Selle soodustamiseks vabastati töölaagrid riigi ja omavalitsuse otsemaksudest.[332]

Tööpõlgurite laager avati 1. augustil 1938 Harku vangla territooriumil.[333] Esimese tegevusaasta jooksul paigutati sinna 142 meest. Naisi laagrisse ei suunatud, sest puudusid selleks ettenähtud ruumid. Esimese aasta jooksul vabanes 35 meest, nii et 1939. aasta aprillis oli laagris 107 tööpõlgurit. Seaduse järgi oli võimalik laagriasukaid ennetähtaegselt vabastada, kui nad olid silma paistnud heade töötulemuste ja korraliku

330 Tööpõlgurite töölaagrite seadus ja kodukord, lk 3–5, 11.
331 Samas, lk 7, 8.
332 Valitsusasutiste tegevus 1938/1939, lk 36.
333 Kohtuministri määrus. – Riigi Teataja 1938, nr 64, lk 1879.

käitumisega. Nii saidki esimese tegutsemisaasta jooksul 10 meest laagrist priiks just tänu headele töötulemustele, ent oli neidki, kes vabastati seetõttu, et nende töövõime kaotus oli suurem, kui seda lubas tööpõlgurite töölaagrite seadus. Seitsmel juhul saadeti laagrielanik karistust kandma vanglase.

Laagrisse paigutati inimesed, kes olid kas alkoholi või narkootiliste ainete tarvitamise tõttu sattunud abitusse olukorda, lõid töökoha puudumisel lihtsalt aega surnuks ja hulkusid. 13 juhul saadeti laagrisse inimesed, kelle jaoks oli see kriminaalkaristuse asenduskaristus. Töölaagrisse saatmise algatajate seas polnud vaid politsei (75 juhul) ja omavalitsused (22), vaid ka tööpõlgurite naised (30), vallaslaste emad (7), vanemad (5) ja vennad (3). Kõige sagedamini tuli laagris veeta üks (77 inimest) või kaks aastat (60 inimest). Kolmeks aastaks saadeti tööpõlgurite laagrisse vaid viis inimest.

Töölaagrisse saatmine pidi parandama nii inimeste toimetulekuvõimalusi tulevikus kui ka nende tervist. 1939. aastal nenditi Harku tööpõlgurite laagri esimesele tööaastale tagasi vaadates, et laagrisse saabujate tervislik seisund oli tavaliselt olnud kehv. Enamasti oli selle põhjuseks liigne alkoholi tarvitamine. Ühe-kahe kuu möödudes paranesid töötulemused märgatavalt, sest laagrielanikud kosusid. Ent nende hulgas oli ka selliseid mehi, kes olid elukommete tõttu kaotanud rohkem kui 60% töövõimest, ja need tuli laagrist vabastada.[334]

Tervise parandamise kõrval oli töölaagrite eesmärk kasvatada laagrielanike kohusetunnet ja distsipliini. Üldjoontes oli nende käitumine rahuldav, nii et distsiplinaarkorras (noomituse, vabal ajal töölerakendamise, kirjavahetuse pidamise, ajakirjanduse lugemise või kokkusaamise õiguse kaotuse või kartseriga) tuli karistada vaid 34 isikut 75 juhul. Peaasjalikult oli karistamise põhjuseks tööle mitteilmumine, tõrkumine või laisklemine töökohal. Kohaliku ambulantsi arsti hinnangul proovisid laagriasukad ka temalt abi saada, et töölt viilida. Arsti hinnangul olid lausa 75% abi saama tulnutest simulandid ja tõid haiguse ettekäändeks, et töölt vabaneda. Ajakirjanduses ilmunud teate kohaselt oli

334 Valitsusasutiste tegevus 1938/1939, lk 38–39.

tööpõlgureid ambulantsi ukse taga näha eriti vihmastel ilmadel ja mõni mees oli päeva jooksul koguni 17 korda käinud arsti jutul.[335]

Millist tööd Harku tööpõlgurite laagris tehti? Suviti oli enamasti tegemist maaparandus- ja talvel metsatöödega. Tööd ei tehtud ainult Harkus, vaid töökohti oli ka mujal Eestis. 46 tööpõlgurit töötas Harkus, 31 Tammistes Pärnumaal ja 30 Arvilas Virumaal.[336]

Seaduse jõustumise järel hakkas ajakirjanduses ilmuma lugusid, kus nii mõnelgi juhul võeti kohtumõistja roll. Nii näiteks avaldas ajaleht Uus Eesti 1938. aasta septembris artikli sellest, et mõned mehed – neid nimetati nimepidi – on jätnud alaealiste laste elatisraha maksmata, ja vahendas naiste palveid saata laste isad tööpõlgurite laagrisse, tituleerides neid artikli pealkirjas tööpõlgurite laagri kandidaatideks.[337]

Seda laadi avalik hukkamõist sundis seadusandjat töölaagrisse saadetavate õigusi suurendama. Sestap oli küsimus juba 1938. aasta oktoobris Riigivolikogu päevakorras ja veel samal aastal esitati muudatuseelnõu, mis pälvis 1939. aasta jaanuaris Riigivolikogu üldkomisjoni heakskiidu.[338] Üldkomisjon leidis, et seadusandja on töölaagrisse saatmise teinud liiga lihtsaks. Samas sooviti seaduse rakendusala laiendada nii, et töölaagrisse saaks saata ka isikuid, kes hoidsid kõrvale rahalistest kohustustest riigi ja omavalitsuse ees ning olid kuritahtlikult või ettevaatamatusest osutunud maksejõuetuks.[339] 1938. aasta novembris külastas üldkomisjon parema ettekujutuse saamiseks ka tööpõlgurite laagrit Harkus. Külaskäigu ajal olid umbes 40 meest Harku vangla territooriumil asuval uudismaal puid välja juurimas. Paremad ja töökamad mehed tegid metsatöid, kehvemad ja tõrksamad püsisid laagris.[340]

Seaduse esmases redaktsioonis ei olnud ette nähtud jaoskonnakohtu otsuse peale kaebamise võimalust, mis nüüd muudatustega seadusesse sisse viidi. Isikul, kes oli töölaagrisse mõistetud, oli õigus esialgne

335 Riigivolikogu üldkomisjon külastas tööpõlgurite töölaagrit. – Uus Eesti, 23.11.1938, lk 6.

336 Valitsusasutiste tegevus 1938/1939, lk 38–39.

337 Tööpõlguri laagri kandidaate. – Uus Eesti, 10.9.1938, lk 10.

338 Tööpõlgurite seadus laiendamisele. – Postimees, 13.10.1938, lk 4; Tööpõlgurite Töölaagri seaduse muutmise seadus ja majandusliku kutseoskuse seadus võeti komisjonides vastu. – Postimees, 13.1.1939, lk 4.

339 Tööpõlgurite töölaagrite seadus muutmisele. – Postimees, 20.10.1938, lk 5.

340 Riigivolikogu üldkomisjon külastas tööpõlgurite töölaagrit. – Uus Eesti, 23.11.1938, lk 6.

Vangid looval tööl.

Muljeid ja tähelepanekuid Vabariigi Valitsuse liikmete väljasõidust Vasalemma ja Harku vangistusasutusisse.

VABARIIGI VALITSUSE LIIKMED VASALEMMA KAEVANDUSES VANGIDE TÖÖD JÄLGIMAS.

Pildil paremal: Vasakult esimene — Peaminister K. Eenpalu, siis järgmisena siseminister R. Veermaa, ministreile seletuste andjana Murru vangla ülem E. Teoste, põllutööminister A. Tupits ja majandusminister L. Sepp. Pildil vasakul: vangid kaevanduses kive kandmas.

Väljasõidul Vasalemma ja Harku vangistusasutuste töökohtadele tutvunesid Valitsuse liikmed, nagu sellest juba eile teatasime, kolmapäeval põhjalikult vangide töökäigu ja korraldustega ning nägid seal palju tähelepanuväärset..

Vasalemmas asub teatavasti n. n. Murruvangla, kus praegu kinni peetakse kokku 292 pikemaks ajaks vangistust ja sunnitööd kandma mõistetud vangi. Nad on siin rakendatud n. n.

Vasalemma marmori väljavõtmisele ja ümbertöötamisele.

Marmorimurd praegusel kujul rajati 1937. a., kuid selle ehitusmaterjali väljavõtmise koht siin on hoopis vanem. Vene ajal umbes 70 a. tagasi siit viidi rohkesti ehitusmaterjali Peterburi. Siis ei olnud veel Haapsalu raudteed ja suured murrust väljatoodud kivimürakad toimetati härgadel Keila jaama, kust need raudteed kaudu edasi transporteeriti. Muuseas on Aleksander II mälestuskirik ehitatud Vasalemma lubjakivist. Murru keskel leidub heleda veega täidetud tiik, mida nimetatakse Mungamurruks. Siit olevat vanade pärimuste kohaselt võetud ehitusmaterjali Padise kloostri jaoks, mis teatavasti ehitati 1400. a. paiku. Vana murru koht on oma nime saanud sellest, et

siin on töötanud mungad.

Mõni aasta tagasi tiigi kaldal tehti Majandusministeeriumi algatusel uurimistöid kaltsiidikihi sügavuse teadasaamiseks. Selgus, et Vasalemma marmorit leidub kuni 52 meetri sügavuseni. Seda puurimiskohta kasutatakse nüüd kaevuna.

Praegune murd rajati, nagu juba öeldud, 1937. a. kevadel. Töid alati riisiko peale, sest selt täidavad tööl olles 1/3 sellest, mida teeb üks normaaltööline normaaloludes.

Vangid teenivad Vasalemmas keskmiselt 30 senti päevas. Kes korralikult tööd teevad, saavad päevas lisatoitu 8 sendi piirides. On vangisid, kes karistusaja lõppedes siit ära minnes võivad kaasa võtta 400—500 ja isegi 800 krooni. Üks vangidest oli kogunud 2.000 krooni ja üks keskvanglast

vabanenud vahialune ostis hiljuti töötasust kokkuhoitud 3.000 krooniga endale talukoha.

Harku mõisas, kus on töövangla ja tööpõlgurite laager, kasutatakse vangide tööjõudu turbatööstuses ja põllumajanduslikkudel töödel, eriti uudismaa ülesharimisel. Harkus teatavasti varem oli alaealiste parandusasutus, mis nüüd viidi Laitsesse. Alaealiste koloonia endistesse ruumidesse tuuakse nüüd üle töölaagris kinnipeetavad, kes seni asusid töövangla juures olevas barakis.

Tööpõlgurite laagris oli 108 meest ja töövanglas 560 vahialust,

nende hulgas 97 naist. Töölaagri meestest töötavad praegu kaks välisrühma väljaspool Harkut — üks Virumaal Kohtla metskonnas ja teine Pärnumaal metsatöödel. Ülejäänud mehed on Harkus tegevad uudismaa ülesharimisega. Võeti parajasti puid maha, kaaluti kändusid, kõrvaldati kive ja võsastikku. Ka siin on tööpõlgurite tegevus korraldatud tükitöö alusel, kusjuures igaüks oma kindla normi peab välja tegema. Tööpõlgurid peavad oma töötasust katma endi ülalpidamise kulud ja mis üle jääb, see läheb nende hooletussejäetud omaste ja perekonnaliikmete toetamiseks.

Sundtöölaagris viibijad on peagu enamikus sattunud siia liigse alkoholi-tarvitamise tagajärjel ja nagu laagri juhtivad inimesed seletavad, võib vahest 20% neist lugeda tõsisteks tööpõlguriteks. Selle lühikese aja jooksul, millal töölaager tegutsenud, on

ilmselt saanud selgeks, et ta oma otstarbe on täitnud ja täidab.

Näib, et paljud saavad siin oma füüsilise tervise tagasi ja lahkuvad enam-vähem korralikkude inimestena. Tööpõlguritega käitumisel katsutakse üldiselt tarvitada heaga läbisaamise meetodeid.

Harku põllumajapidamise maa-ala üldsuurus on 1.010 hektaari. Läinud aastal oli kogu majapidamise läbikäik 140.000 krooni. Puhastulu jäi üle 30.000 krooni.

Harku põllumajanduse huvitavamaks osaks võiks nimetada uudismaa ülesharimise töid. Kokku on uudispõldu juurde tehtud üle 70 ha, kõik vahialuste tööjõuga. Uudismaadel on kasvatatud segavilja, kaeru, otri, kartuleid ja põlluheina.

Piimakari on praegu 105 pead suur. Hobuseid on majapidamises ligi 40. Aia uude osasse on istutatud 6.000 marjapõõsast.

Vangidele, kes põllumajandustöödel oma normi välja teevad, antakse lisatoitu.

Harku turbatööstuse alal oleks märkida, et 1938. a. lõigati 11 milj. pätsi, mis annab umbes 7.700 tonni kuiva pressturvast.

Põllumajanduses ringikäimisel jäi kõigil mulje, et see on üks eeskujulikumalt korraldatud ettevõtetest Tallinna lähemas ümbruskonnas.

Meie rikkus on higi ja vaev

1939. aasta juunis käisid Vasalemma ja Harku kinnipeetavaid ja nende töötingimusi vaatamas Vabariigi Valitsuse liikmed. Nende käigust anti ülevaade ka ajakirjanduses.

Uus Eesti, 16. juuni 1939, lk 9

otsus edasi kaevata ringkonnakohtusse. Samamoodi suurendati kohtualuse õigust selgitusi anda. Seaduse esialgses redaktsioonis oli see õigus olnud ainult prefektil (§ 7). Muudeti ka kehalise karistuse viisi. Kui varem võis kehalise karistusena kasutada vitsu (raskete korravastaste tegude eest, kui muid distsiplinaarmeetmeid oli juba kasutatud), siis nüüd asendati see võimalusega kasutada erijuhtudel, nagu kallaletung, vastuhakk või põgenemine, kumminuia. Relva või lööginuia võis tarvitada alles pärast sellekohast hoiatust (§ 55).[341] Vitste kasutamine tuletas seadusandja arvates meelde teoorjuse aega, mis polnud vastuvõetav.[342] Sel teemal toimus ka ajakirjanduses arutelu, kus märgiti, et kehaline karistus polnud kooskõlas kaasaja ühiskonna vaimse ja moraalse arengutasemega.[343]

22. juulil 1938 kinnitas Vabariigi Valitsus tööpõlgurite töölaagrite ametnike tööriietuse, mis erines veidi vanglaametnike ametirõivast. Sinine kant või pael asendati pruuni kandi või paelaga ja vanglaametnike hõbedased nööbid, märgid ja kardpaelad asendati tööpõlgurite töölaagrite ametnike puhul pronksitooni nööpide, märkide ja kardpaeltega.[344]

Tööpõlgurite elutingimused polnud ülearu head, sest laager oli sisse seatud Harku vangla territooriumil asuvatesse puubarakkidesse. Harku vangla ehitustööde käigus pidi ka laager saama uued ruumid, aga nii kaugele enne 1940. aastat ei jõutud. 1938. aasta detsembris käisid ajakirjanikud tööpõlgurite laagris külas. Nad rääkisid laagri juhataja ning üksikute asukatega, kelle tervis ei lubanud metsatöödele minna ja kes olid seetõttu jäänud laagrisse. Laagrijuhataja sõnul olid metsatööd rasked ja naised, kes olid oma mehed laagrisse saatnud, et need raha teeniksid ja pere ülalpidamisest osa võtaksid, olid pettunud ja kahetsenud, et mehed olid laagrisse läinud. Põhjus peitus kehvas teenistuses, mis parimal juhul ulatus 1 kroonini päevas. Sellest pere ülalpidamiseks ei piisanud. Tavaelus oleksid mehed mitu korda rohkem

341 Tööpõlgurite töölaagrite seaduse muutmise seadus. – Riigi Teataja 1939, nr 14, lk 301–302.

342 Muudatused tööpõlgurite töölaagrite seaduses. – Uus Eesti, 14.1.1939, lk 7.

343 Tööpõlgurite laager ja ihunuhtlus. – Päevaleht, 30.7.1938, lk 1.

344 RA, ERA.31.2.636, l. 8, Vabariigi Valitsuse otsus, 22.7.1938; Vormiriietus tööpõlgurite töölaagri ametnikele. – Järva Teataja, 25.7.1938, lk 2.

teeninud. Samas ootas laagrisse saatmist rohkem kui mitusada meest, keda polnud võimalik ruumipuuduse tõttu vastu võtta.[345] Kohtuministeeriumi aruande kohaselt oli laagrielaniku keskmine päevatasu 65 senti. Ministeeriumi selgituse kohaselt sõltus töötasu paljuski isiku töökusest, ent perekondadele saadetav abi ulatus ka paremal juhul 10 kroonini kuus või natuke üle selle.[346]

345 Harkus – noorelt eksinute ja tööpõlgurite riigis. – Järva Teataja, 19.12.1938, lk 9.

346 Valitsusasutiste tegevus 1938/1939, lk 39.

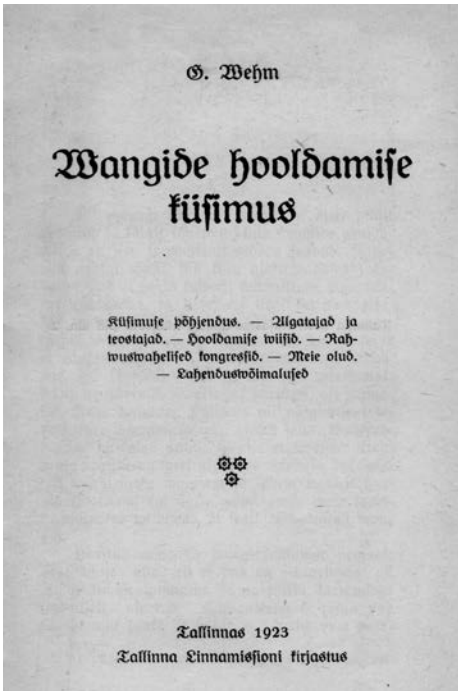
Esimesed taasühiskonnastamise katsed – vangide hooldamise seltsid. Vangide hingehoid

Vene impeeriumis oli vangide hoolekande küsimusega vähehaaval tegeldud alates 19. sajandist. Sellest hoolimata alustati vast loodud Eesti riigis 1918. aastal vangide hoolekandega praktiliselt nullist, sest kogu vastav tegevus oli varem olnud vabatahtlik töö, mida nüüd tuli uuesti organiseerima hakata.[347] Et Eesti riigi toetus sotsiaalvaldkonnale oli esimesel iseseisvusperioodil väga tagasihoidlik, tehti palju ära erainitsiatiivil vabatahtlikkuse alusel tegutsenud ühiskondlikes organisatsioonides.[348]

Esimeste ümberkorralduste käigus anti vanglate heakorra ja vangide olukorra parandamine ja vangide taasühiskonnastamine vangimajade peavalitsuse juurde loodud kuratooriumile. Vanglate juures said ametisse kuraatorid, kes jälgisid, et vangidega käidaks ümber seaduse järgi, et nad saaksid korralikult süüa, et haiged saaksid ravitud jne. Töö selles vallas oli omariikluse algusaegadel veel lapsekingades ja eriti suur puudus töötegijatest oli just kultuuri ja hariduse, aga ka vaimuliku töö alal.[349]

Initsiatiiv vangide hoolekandele senisest suuremat tähelepanu pöörata tuli kirikuringkondadest. 11. septembril 1923 pöördus Tallinna linnamisjoni seltsi juhatus (Eesti Heategev Selts „Tallinna

347 **G. Wehm.** Vangide hooldamise küsimus, lk 8–9.
348 **V. Peep.** Eesti sotsiaalpoliitilise õigusloome arengujooned, lk 188–191.
349 **G. Wehm.** Vangide hooldamise küsimus. – Päevaleht, 5.9.1923, lk 5.

G. Wehm

Wangide hooldamise küsimus

Küsimuse põhjendus. — Algatajad ja teostajad. — Hooldamise viisid. — Rahvusvahelised kongressid. — Meie oludega kohandamine. — Lahendusvõimalused

Tallinnas 1923
Tallinna Linnamissioni kirjastus

Georg Wehmi brošüür „Vangide hooldamise küsimus“

Linnamission“) kohtuministeeriumi poole ja saatis tutvumiseks seltsi kirjastuse välja antud brošüüri „Vangide hooldamise küsimus“. Seltsi esimees oli Tallinna Kaarli koguduse õpetaja Aleksander Kapp ja brošüüri autor oli seltsi kirjatoimetajast misjonär Georg Wehm. Wehmi ettepanek oli lihtne ja konkreetne: Eestis tuleb teiste arenenud rahvaste eeskujul luua vangide hoolekandetööle seaduslik raamistik. Vangide hoolekanne tähendas nii vanglast vabanenud isikute abistamist (tööja elukoht, aineline toetus), vangide puudustkannatavate perekondade eest hoolitsemist kui ka vangistuses viibivate inimeste vaimse tervise eest hoolekandmist. See puudutas ka usulist tööd.

Wehm pani ette seada iga vangla juures ametisse hooldaja(d), võtta ühendust rahvusvahelise kesktoimkonnaga, kes vangide hoolekannet korraldas, ja mis kõige olulisem, kaasata hoolekandetöösse Eestis tegutsevad heategevad seltsid.[350] Linnamisjoni selts lisas brošüüri kaaskirjas, et ministeeriumil tuleb vangide hooldamise küsimusega tegelema asuda ja kujundada seltsi ettepanekute suhtes seisukoht.[351] Wehm oli sel teemal linnamisjoni seltsis juba 1923. aasta veebruaris esinenud pika ettekandega, et vangide hoolekande küsimust tutvustada ja sellele avalikkuse tähelepanu tõmmata.[352]

Nagu selgus kohtuministri 1923. aasta 11. oktoobril töö- ja hoolekandeministrile saadetud kirjast, oli ta kahe käega linnamisjoni seltsi ettepanekute poolt. Kohtuministri sõnul pidi vangide hoolekanne keskenduma järgmistele ülesannetele: 1) vahialuste kultuurivajaduste

350 **G. Wehm.** Vangide hooldamise küsimus, lk 13–15.
351 RA, ERA.76.1.374, l. 64, Tallinna linnamisjoni seltsi juhatus kohtuministeeriumile, 11.9.1923.
352 Kiriklikud teated. – Päevaleht, 3.2.1923, lk 8.

eest hoolitsemine; 2) nende perekondade eest hoolitsemine, kelle ülalpidaja on vahi all ja kes selle tõttu on sattunud viletsusse; 3) vanglast vabanenute eest hoolitsemine kuni nende ainelise olukorra paranemiseni; 4) tingimisi enne tähtaega vanglast vabanevate isikute valve katseajal ja 5) tingimisi süüdimõistetute järelevalve katseajal.

Kohtuministri sõnul näitavat muu maailma praktika, et kõiki neid ülesandeid ei pea tingimata täitma riik, vaid seda võivad teha ka eraseltsid. Seda seisukohta jagati ka parasjagu pooleli olnud kriminaalseadustiku väljatöötamise käigus. Seetõttu oli kohtuministeeriumi ametkond jõudnud seisukohale, et igas maakonnas, kus asub mõni kinnipidamiskoht, tuleb luua vangide hooldamise selts, mille liikmeskonna moodustavad kohalikud aktiivsed elanikud. Loodeti, et see tagab töö edukuse.

Kohtuministri ettepanekul pidid kohalikud seltsid ühinema üleriigilise katusorganisatsiooni alla. Oma tegevust puudutavates küsimustes tuli seltsidel suhelda kinnipidamisasutuste kuraatoritega. Tööks vajaminevad rahalised vahendid pidid tulema nii eraannetustest, omavalitsustelt kui ka riigilt. Kohtuminister pöörduski töö- ja hoolekandeministri poole palvega eraldada vangide hoolekandetööks raha. Esialgu oli riigi partneriks Tallinna linnamisjoni selts, ent minister lootis, et üle Eesti asutatakse veel teisigi seltse.[353] Riik eraldas linnamisjonile vangide hoolekandetööks 150 000 marka, millele lisandus 100 000 marga suurune toetus Tallinna linnalt.[354] Nii oli linnamisjoni ja riigi koostöös rajatud vundament vangla hoolekandetööle.

11. märtsil 1924 pöördus kohtuminister Rudolf Gabrel maakonnavalitsuste, linnavalitsuste ning vanglaülemate ja kuraatorite poole, kutsudes üles asutama vangide hoolekande seltse. See käis käsikäes uue arusaamaga, et parem on proovida inimest harida ja tema hinge eest hoolt kanda ning ta sel moel õigele teele juhatada.[355] Teiste seas pöördus minister ka kirikute poole.[356]

353 RA, ERA.76.1.374, l. 73, Tallinna linnamisjoni seltsi juhatus kohtuministeeriumile, 11.9.1923.

354 Uuemad teated. Vangide eest hoolekande küsimus. – Postimees, 28.10.1923, lk 5.

355 Mitte kättemaks vaid parandamine. Vangide hooldamise seltsid asutamisel. – Sakala, 21.3.1925, lk 1.

356 RA, ERA.76.1.397, l. 14, EAÕK sinodi esimees kohtuministrile, 28.5.1924.

Seltside asutamiseks oli kohtuminister Gabrel kinnitanud 3. märtsil 1924 vangide hooldamise seltsi normaalpõhikirja, mille ministeerium laskis ka trükkida. Nii tuli asutatavate seltside juhtidel täita vaid selle asukohta puudutavad lüngad. Vangide hooldamise seltsidel oli põhikirja järgi neli ülesannet: 1) kinnipeetavate kultuuriliste vajaduste eest hoolitsemine; 2) vangist vabanenutele abi andmine; 3) vahialuste perekondadele abi andmine; 4) vangide laste eest hoolitsemine. Oma 1924. aasta 11. märtsi ringkirjas mainis Gabrel kultuuriliste ülesannete kõrval ka vangide usulist teenimist: „Põhikirja põhjal (§ 1 p. a ja § 3 p. h) võimaldatakse seltskonnale seltsi ja tema orgaanide kaudu oma õlale võtta vangide kultuuriliste vajaduste eest hoolitsemist seestpool vangimaja müüri, korraldades neile raamatukogusid, ettelugemisi jne. eriti aga hoolitseda nende usuliste vajaduste eest.“[357]

1924. aasta aprillis avaldati ajakirjanduses teateid Narvas ja Pärnus asutatavate seltside kohta.[358] Esimesed seltsid asutatigi tõepoolest juba 1924.–1925. aastal: 4. aprillil 1924 registreeriti Narva vangide hooldamise selts,[359] 3. oktoobril 1924 Tallinna ja Harjumaa vangide hooldamise selts,[360] 4. novembril 1924 Rakvere vangide hooldamise selts,[361] 29. novembril 1924 Läänemaa vangide hooldamise selts[362] ja 9. jaanuaril 1925 Pärnumaa vangide hooldamise selts.[363] Seltside asutamine jätkus ka järgmistel aastatel, nii et 1928. aasta lõpuks oli üle Eesti tekkinud vangide hooldamise seltside võrk: 26. oktoobril 1926 registreeriti Järvamaa vangide hooldamise selts,[364] 5. veebruaril 1927 Saaremaa vangide hooldamise selts[365] ja 1928. aastal Sakalamaa vangide hooldamise selts.[366] Seni oli Viljandimaa vangide eest hoolitsenud Pärnumaa vangide hooldamise selts.

357 RA, ERA.76.1.397, l. 8, kohtuminister Rudolf Gabrel maakonnavalitsuste esimeestele, linnapeadele ja vangimaja kuraatoritele, 11.3.1924.

358 Provintsi linnad vangide hooldamise seltse asutamas. – Päevaleht, 12.4.1924, lk 3; Kohalikud teated. Vangide hooldamise seltside asutamisest. – Vaba Maa. Pärnu väljaanne, 25.4.1924, lk 1.

359 RA, ERA.14.9.789, Rakvere-Paide rahukogu resolutsioon, 4.3.1924, pagineerimata.

360 RA, ERA.14.9.892, Tallinna-Haapsalu rahukogu resolutsioon, 3.10.1924, pagineerimata.

361 RA, ERA.14.9.838, Rakvere-Paide rahukogu resolutsioon, 4.11.1924, pagineerimata.

362 RA, ERA.14.9.772, Tallinna-Haapsalu rahukogu resolutsioon, 29.11.1924, pagineerimata.

363 RA, ERA.14.9.829, l. 7, Viljandi-Pärnu rahukogu resolutsioon, 9.1.1925.

364 RA, ERA.14.9.738, l. 12, siseministri resolutsioon, 26.10.1926.

365 RA, ERA.14.9.858, l. 9, siseministri resolutsioon. 5.2.1927.

366 RA, ERA.14.9.861, l. 4, siseministri resolutsioon, 10.2.1928.

Seltside etteotsa kuulusid tavaliselt kohaliku elu eestvedajad, maakonnavalitsuste juhid ja linnapead, aga mitmel pool Eestis ka vaimulikud, sest usuline töö kuulus lahutamatuna seltside põhitegevuse hulka. Olgu siinkohal ära toodud mõni näide: Pärnu vangide hooldamise seltsi eesotsas olid nelipühilane Johannes Matvei (Matvei-Kaarep) ja Pärnu Eliisabeti koguduse õpetaja Johannes Hasselblatt ning seltsi liikmeskonda kuulus ka metodisti koguduse pastor Eduard Raud. Saaremaa seltsi esimees oli Kuressaare metodisti kiriku pastor Martin Prikask, Tallinna ja Harjumaa vangide hooldamise seltsi abiesimees oli aga Kaarli koguduse I pihtkonna õpetaja Aleksander Kapp ja tema järel Tallinna Jaani koguduse I pihtkonna õpetaja Bruno Hasselblatt.

Riik toetas vangide hooldamise seltse võrdlemisi tagasihoidlike summadega, mis varieerusid maakonniti, lähtudes eelkõige vanglate suurusest ja seltsi aktiivsusest – seadus lubas riigil heategevaid seltse toetada sama suures mahus, kui selts kogus eraannetusi. Nii näiteks eraldas riik 1926. aasta mais Läänemaale ja Rakverre 7500 marka, Narva 10 000 marka, Pärnusse ja Tartusse 25 000 marka ning Tallinna ja Harjumaale 75 000 marka.[367]

Vajadus oli siiski mõnevõrra suurem, mida tõestasid seltside eelarved ja valitsuse poole teele läinud taotlused. Nii näiteks oli Pärnumaa vangide hooldamise seltsi 1926/1927. aasta eelarve (eelarveperiood oli 1. mai 1926 kuni 1. mai 1927) 408 800 marka, millest riigi toetust loodeti 150 000 marga ulatuses (75 000 marka riigivanemalt ja 75 000 marka kohtuministeeriumilt). Sellele lisandus kohaliku omavalitsuse väiksemas mahus toetus: maakonnavalitsuselt 10 000 ja linnavalitsuselt 25 000 marka. Üle 100 000 marga lootis selts koguda korjanduste ja avalike loengutega. Tegelikult moodustas riigi toetus oodatust vaid umbes viiendiku.

Kui heita pilk Pärnumaa vangide hooldamise seltsi 1925/1926. aasta aruandele,[368] siis näeme, et teha jõuti nii palju, kui aineline olukord võimaldas. Niisiis oli seltsil jõudu enamaks, ent kuna rahalisi vahendeid

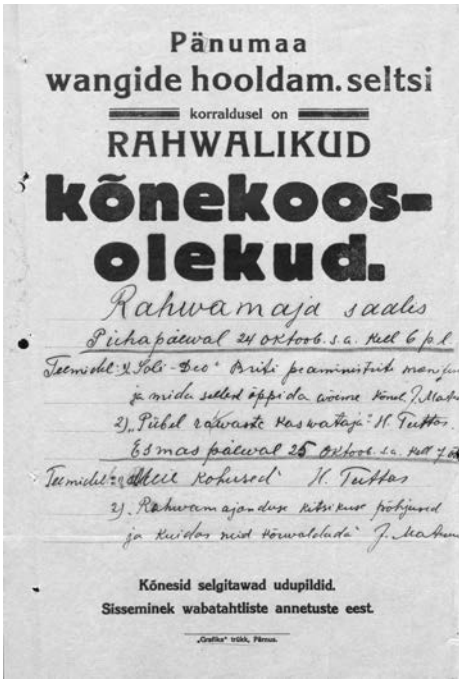
367 RA, ERA.76.1.399, l. 2–7, riigi toetused vangide hooldamise seltsidele, 26.5.1926.

368 RA, ERA.76.1.398, l. 34, Pärnumaa vangide hooldamise seltsi aruanne, 1925.

Pärnumaa vangide hooldamise seltsi juhatuse, toimkondade ja revisjonikomisjoni liikmed 1930. aastal. Esirea keskel istuvad Johannes Matvei ja Johannes Hasselblatt, tagareas paremalt kolmas õigeusu preester Martin Viik. RA, EFA.554.0.187264

Pänumaa
wangide hooldam. seltsi
korraldusel on
RAHWALIKUD
kõnekoos-
olekud.
Rahwamaja saales
Kõnesid selgitawad udupildid.
Sisseminek wabatahtliste annetuste eest.

Pärnu vangide hooldamise seltsi kõnekoosolekute kuulutus 1926. aastast.
RA, ERA.4087.1.26, l. 53

tuli suures osas ise hankida, kulus päris palju jaksu selle peale. Aruande kohaselt aidati vangistuses viibivate isikute perekondi ja anti toetust vangist vabanenud isikutele, et need saaksid sõita koju või teenistuskohta. Vanglas korraldati loenguid usulistel ja kultuurilistel teemadel. Samamoodi oli loenguid korraldatud väljaspool vanglat, et seltsi tegevuse sihte selgitada ja rahvast kultuurilistes küsimustes harida. Nii nagu seltsi liikmed, astusid ettekannetega üles ka vaimulikud eri uskkondadest, nii et tegemist oli laadilt oikumeeniliste seltsidega. Näiteks 1925. aastal pidasid Pärnu seltsis ettekandeid nii luterlane Bruno Hasselblatt („Kuidas võiks loovat tööd ja ausat elu nende seas tõsta, kes vangi langenud?“), õigeusu ülempreester Martin Viik („Ema ja laps“) ja metodist Ferdinand Tombo („Tõsine ristiusk, kui tähtsam kultuurtegur rahvaste ajaloos“). Seltsil oli ka oma varjupaik, kus seltsi hoolealused said ulualust.[369] Ettekannetele lisaks korraldati kristlikke perekonnaõhtuid, et seltsile tulu teenida.[370]

Tartu vangide hooldamise selts mainis oma aruandes kontsertide ja jumalateenistuste korraldamist, aga ka õppevahendite muretsemist vangidele, vabadusse pääsenud kinnipeetavate eest hoolitsemist, neile ulualuse pakkumist ja kinnipeetavate perekondade eest hoolitsemist. Mainiti ka ennetähtaegselt vabastatud vange, kes olid seltsi hoole alla

369 RA, ERA.76.1.399, l. 8, Pärnumaa vangide hooldamise seltsi erakorralise peakoosoleku protokoll, 25.4.1926.

370 Pärnumaa vangide hooldamise seltsi perekonnaõhtu. – Pärnu Postimees, 16.12.1925, lk 1.

antud.[371] Tartus oli selleks seltsi kasutusse antud hoone Õnne tänaval.[372] Ka Tallinna seltsil oli hoone ulualuse pakkumiseks.[373]

Just inimeste ühiskonda tagasi toomine oli seltside jaoks üks olulisemaid töövaldkondi ja see pälvis 1920. aastate lõpus ka Eestis avalikkuses üksjagu tähelepanu, põhjuseks vangide suurenev arv ja ruumikitsikus vangimajades. 1927. aasta septembris toimunud õigusteadlaste seltsi koosolekul tõstatati küsimus, kuidas tuleks vanglate võrk ja töö ümber korraldada, et vähendada vangide arvu ja tegelda rohkem nende ühiskonda taaslülitamisega. Ehkki õigusteadlased pakkusid välja ka kiireid lahendusi, avaldas kohtuministri abi August Mahoni koosoleku järel ajakirjanduses, et Eesti avalikkus on kinnipeetavate taasühiskonnastamise küsimuses astumas alles esimesi samme ja läheb veel palju aega, enne kui see teema ühiskonnas laiemalt omaks võetakse.

Õigusteadlaste seltsi koosolekul pani Riigikohtu esimees Kaarel Parts ette, et kriminaalhooldus ja vangide taasühiskonnastamine võiks olla omavalitsuste korraldada. Mahoni ei vaielnud sellele vastu, ent ütles, et ka vangide hooldamise seltsid tulid oma tööga kenasti toime, kui leidus väikegi hulk inimesi, kel oli endal vahendeid ja kes soovisid vangide hoolekandega tegeleda, ent maapiirkondades oli selles vallas suuri puudujääke. Seltsid olid selleks ajaks asutatud kõikides linnades, kus vanglad asusid. Ainus erand oli Valga, ent ka seal oli seltsi loomise mõte idanema pandud.[374]

1925. aasta mais andis kohtuminister Rudolf Gabrel rahukogude esimeestele teada, et tema korraldusel tuleb ennetähtaegseid vabastamisi arutava ja otsustava komisjoni koosseisu arvata ka vangide hooldamise seltsi esindaja. Vangide hooldamise asjus käis Mahoni mööda Eestit ringreisidel, et vastavate seltside loomist tutvustada ja seal, kus seltsid tegutsesid, nende tegevust innustada.[375]

371 RA, ERA.76.1.399, l. 12, Tartu vangide hooldamise selts kohtuministrile, 10.6.1926.

372 RA, ERA.76.1.398, l. 16, Vabariigi Valitsuse otsus, 26.6.1925; Kas kool või vangide kodu? – Postimees, 11.5.1926, lk 4.

373 RA, ERA.76.1.397, l. 31, Tallinna ja Harjumaa vangide hooldamise selts kohtuministrile, 18.11.1924.

374 Vangide vabastamisest enne tähtaega. – Postimees, 19.10.1927, lk 3.

375 Kohtuministri abi hra Mahoni vangide hooldamisest. – Pärnu Postimees, 23.7.1926, lk 1.

Eesti Baptisti Jutlustajate Seminari õpilased 1928. aasta jaanuaris vanglakülastuse eel. Esimeses saanis lipsuga Adam Podin.
Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Koguduste Liidu arhiiv

Vangide hooldamise seltsidest hoolimata lasus tegelik töö vangidega vaimulike ja misjonäride õlgadel. Eraldi töötegijate palkamist seltside eelarve ei võimaldanud, ehkki oli ka positiivseid erandeid. Näiteks Tallinna linnamisjoni seltsi juures tegeles vangide hoolekandega kuni 1928. aastani linnamisjonär Mihkel Saar, kes sai selle töö eest ka tasu. Tema surma järel 10. septembril 1928 võttis töö üle Tallinna Püha Vaimu koguduse abiõpetaja Eduard Beckmann. Teateid on ka teiste vaimulike kohta. Näiteks 1. juulil 1919 määras Vabariigi Valitsus kohtuministeeriumile krediiti õpetaja Reinhold Mendelsoni tegevuse toetuseks Tallinna vangistusasutuste luteri vaimulikuna.[376]

376 RA, ERA.31.1.15, l. 22, Vabariigi Valitsuse otsus, 1.7.1919.

Beckmann asus 1. juulist 1928 vangide hooldamise seltsi kaastöölisena tööle Tallinna vanglas vaimulikuna. Ta oli esimene palgaline vanglavaimulik Eestis. Palgatööd ei jätkunud aga kauaks, sest rahapuudusel jätkas ta 1. novembrist 1930 tööd vabatahtlikuna, tehes seda kogudusetöö kõrvalt. Beckmann kuulus ka Tallinna karistusvangimaja tingimisi enne tähtaega vabastamise komisjoni.[377]

Teine vaimulik, kes väärib Beckmanni kõrval esiletõstmist, oli baptistide jutlustaja Adam Podin. Nii nagu Beckmann, oli 1862. aastal Põhja-Lätis sündinud Podin vangide teenimist alustanud Venemaal juba enne Eesti riigi sündi. Omariikluse ajal jätkas ta oma tööd Eesti

377 RA, ERA.76.1.401, l. 3, Bruno Hasselblatt kohtuministeeriumile, 15.3.1929.

vanglates, olles samal ajal Keila koguduse jutlustaja. Eriti usin oli ta Piiblite jagamisel, nii et 1934. aastal ütles ta 28 aasta pikkusele vanglatööle tagasi vaadates, et on vanglates jaganud umbes 200 000–300 000 Piiblit või Uut Testamenti. Ka veel 1934. aastal, kui Podin oli 72-aastane, külastas ta kõiki Eesti vanglaid peale Paide, pidades neis ühtekokku 38 teenistust.[378]

Baptistidest töötas vangidega veel Tabea Korjus, kes keskendus Tallinna keskvangla naisteosakonnale. See töö oli kooskõlastatud vangide hooldamise seltsiga ja toimus suurelt jaolt individuaalselt. Korjus pidas vangidega hingehoidlikke vestlusi ning viis neile usulist kirjandust ja toiduaineid.[379]

Kui 1920. aastatel vaatasid kirikud vanglatööd suuresti kõrvalt ja vaimulike tegevust kinnipidamisasutustes korraldasid vangide hooldamise seltsid, siis 1930. aastatel hakkasid Eestis tegutsevad kirikud vaimulikule tööle vanglates suuremat tähelepanu pöörama. Suuremad kirikud koondasid eri töövaldkonnad parema korralduse nimel allasutustesse. Ehkki kirikute rahaline olukord paranes, toimus vaimulik töö vanglates kuni 1930. aastate lõpuni suures osas ikkagi vabatahtlikkuse alusel.

1935. aasta algul kirjutas õpetaja Beckmann piiskop Hugo Bernhard Rahamäele, kuidas vaimulik töö Tallinna vanglates on korraldatud.[380] Et sedalaadi kirjeldusi pole Eesti esimesest iseseisvusperioodist ülearu palju, peatume sellel põhjalikumalt. Tallinna ja Harkusse oli koondunud suurem osa riigi vahialustest. 1934. aastal käisid vaimulikud Tallinna karistusvanglas 23 ja keskvanglas 50 korda; 1933. aastal olid need arvud pisut suuremad, vastavalt 24 ja 61 korda. 1934. aastal käis Tallinna vanglates armulaual 290 inimest, neist 272 meest ja 18 naist. Tavaliselt külastasid vaimulikud vanglat pühapäeviti ja suurematel pühadel ning peamine töövorm oli jumalateenistus. Et palvustel saadud mõtteid kinnistada, jagati kinnipeetavatele usulist kirjandust ja ajalehte Eesti Kirik. Jumalateenistuste arv ületas oluliselt vanglakülastuste arvu, sest iga kord tuli neid pidada mitu. See nõudis Beckmanni

378 Eesti Baptisti Usuühingute Liidu aruanne 1934, lk 11.

379 **T. Pilli.** Adam Podin ja pan-evangeelne vaimulaad, lk 74–75.

380 Vaimulike tööst Tallinna vanglais möödunud aastal. – Eesti Kirik, 14.2.1935, lk 4.

sõnul pingutust ning oli võrdlemisi suur ajakulu. Karistusvanglas oli asi võrdlemisi lihtne: seal olid nais- ja meesvangid, kellele peeti kaks korda kuus eraldi teenistus. Keskvanglaga oli asi keerulisem, sest vangla koosnes seitsmest jaoskonnast, haiglast ja üksikkambritest. 1935. aastal lisandus veel kaks jaoskonda. Vangla sisekorra järgi lubati vangidel jumalateenistusel käia vaid jaoskondade kaupa.

Kui karistusvanglas peeti 1934. aastal 46 jumalateenistust (1933. aastal 48), siis keskvanglas 159 (1933. aastal 155), nii et iga keskvangla külastuse käigus pidasid vaimulikud vähemalt kolm teenistust. Osavõtt teenistustest oli õpetaja Beckmanni sõnul tavaliselt väga hea, ulatudes 50%-st kuni koguni 90%-ni. Samas oli ka selliseid vahialuseid, kes poliitilistel või maailmavaatelistel põhjustel neist osa ei võtnud.

Kinnipeetavaid kaasati ka teenistuse läbiviimisse. Keskvanglas oli jumalateenistuste läbiviimiseks palveruum, kus olid kõnepult ja altar, kusjuures altarimaali autor oli üks endine vahialune. Argipäevadel oli palveruumis kool. Karistusvanglas eraldi palveruum aga puudus. Mõlemas kinnipidamisasutuses oli harmoonium, mida teenistustel mängis tavaliselt mõni vahialustest. Et Beckmann oli aastate jooksul kinnipeetavatega laulu harjutanud, oli nende lauluoskus teenistustel üha paranenud. Ent umbes kümnel korral aastas oli teenistusel laulmas ka misjonikoor või Tallinna Peeteli koguduse koor.

1933. aastani oli Eduard Beckmann teinud usulist tööd Tallinna vanglates üksinda, kuid siis hakkasid ka teised vaimulikud suurema innuga selles vallas kaasa lööma. 1934. aasta statistikast selgub, et Tallinna vanglates pidasid jumalateenistusi koguni üheksa luteri vaimulikku. Kui Hans Kubu ja Artur Sommer käisid vanglates kaks korda ja Aleksander Sternfeldt, Einar Kiviste ja Rudolf Sauerbrei kolm korda ning Bruno Hasselblatt neli ja Kurt Saarse seitse korda, siis õpetaja Beckmann külastas vanglaid 48 korral ja pidas aasta jooksul 112 teenistust. Nii oli usuline töö Tallinna vanglates küll elavnenud ja vaimulike ring laienenud, ent suur osa sellest püsis endiselt õpetaja Beckmanni õlgadel.[381]

381 EELKKA, Eduard Beckmanni isikutoimik: 1934. aasta vaimulik töö Tallinna vanglates arvudes.

Riigi ja kirikute koostöö hakkas süvenema 1937. aastal, kui sotsiaalministeerium asus teiste ühiskondlike organisatsioonide kõrval rahaliselt toetama ka kirikuid. Usulist tööd vanglates mõisteti ka sotsiaaltööna. Eesti Evangeeliumi Luteri Usu Kiriku ja Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku kui kahe suurema kiriku juurde loodi sotsiaaltöö toimkonnad, mis hakkasid noorte- ja hoolekandetöö kõrval organiseerima ka vanglatööd.[382] Sellega seoses nimetas luteri kirik 4. novembril 1937 piiskop Rahamäe ettepanekul Eduard Beckmanni luteri kiriku vanglaõpetajate *senior*'iks.[383] Sellega oli luteri kirik kujundanud vanglatööks vajaliku struktuuri ja määranud ametisse vanglatöö juhi. Alates 1938. aasta jaanuarist sai Beckmann EELK sotsiaaltöö toimkonna vahenditest väikest tasu, 35 krooni kuus. Samuti maksti kinni ta sõidukulud.[384]

1937. aastal ajakirjanduses ilmunud ülevaate kohaselt külastasid vanglaid luteri, õigeusu ja baptisti vaimulikud. Teenistustele lisaks tegeldi individuaalse hingehoiuga, samuti korraldati nii Tallinnas kui ka Harkus leerikursusi. Innovaatilisena paistis silma Rakvere vangla, kus vangidel oli pühapäeviti võimalik osa saada suurest uuendusest jumalasõna kuulutamisel – kuulata raadiojumalateenistust. Üldise statistika taustal paistis silma, et Tallinna, Tartu ja Kuressaare vanglate usuline teenimine oli teistest paremas seisus. Kui Tallinnas tegutses õpetaja Beckmann, siis Kuressaares käisid vanglas teenistusi pidamas nii kohalikud köstrid kui ka Valjala koguduse pensioneerunud õpetaja Gustav Pundt. Võrus käisid kohalikud luteri vaimulikud kordamööda talvekuudel sealses vanglas teenistusi pidamas.[385] Kokkuvõttes aga peegeldus statistikas vanglates tehtava usulise töö vähesus, sest vaimulikud olid seda seni teinud oma vabast tahtest ja ajast ning tasuta.[386]

382 Valitsusasutiste tegevus 1937/38, lk 108.

383 EELKKA, Eduard Beckmanni isikutoimik: väljavõte EELK konsistooriumi 4. novembri 1937. aasta istungi protokollist.

384 EELKKA, kirjavahetus vangide hooldamise ja vangla õpetajate töö korraldamise asjus, 1939: Bruno Ederma EELK hooldajale, 19.9.1939.

385 EELKKA, kirjavahetus vangide hooldamise ja vangla õpetajate töö korraldamise asjus, 1939: Võru praost EELK hooldajale, 4.11.1939.

386 Usuline töö vanglates. – Päevaleht, 26.7.1937, lk 7.

Ligi 70-aastane Eduard Beckmann ei saanud vanglavaimulike *senior*'ina kaua töötada, sest ta suri 22. juunil 1939.[387] 31. juulil pöördus Tallinna linnamisjoni õpetaja Adolf Horn kirikuvalitsuse poole, et see otsiks vanglates usulise töö jätkamiseks rahalisi vahendeid. See oli eriti tähtis Tallinna ja Harku vanglate teenimise kontekstis.[388]

Laululeht õpetaja Beckmanni ametijuubeli puhul. Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Konsistooriumi arhiiv. Eduard Beckmanni isikutoimik

Kirikuvalitsus arutas küsimust 1. septembril 1939 ja otsustas raha saamiseks pöörduda kohtuministeeriumi poole. Horn saatis 7. septembril piiskop Rahamäele uue kirja, kus visandas oma arusaama, kuidas luteri kirik võiks vanglatööd organiseerida. Selleks tuli Tallinnas palgale võtta õpetaja, kes oleks tegelenud nii vangide hoolekande kui ka vanglatöö üldise korraldamisega. Sisuliselt tähendas see õpetaja Beckmanni ameti jätkamist. Vanglatöö *senior* oleks ka teiste Eesti vanglate juurde ametisse kutsunud vaimulikud, kes oleks seda tööd teinud endiselt vabatahtlikkuse alusel. Horn mainis, et oli hiljuti sel teemal pidanud läbirääkimisi ka kohtuministeeriumi vangimajade talituse direktoriga, kes suhtunud küsimusse heatahtlikult ja arvanud, et mingid summad selleks on võimalik ministeeriumi 1940. aasta eelarvesse lisada. Horni hinnangul olnuks esialgu vaja eraldada raha ühe vaimuliku palga maksmiseks (100 krooni kuus). Seni lubas ta jätkata sama palgaga, mida oli makstud Beckmannile. Et aga Horn oli teatanud EELK sotsiaaltöö toimkonna esimehele

387 Õpetaja Ed. Beckmann. – Eesti Kirik, 29.6.1939, lk 4.

388 EELKKA, kirjavahetus vangide hooldamise ja vangla õpetajate töö korraldamise asjus, 1939: Adolf Horn piiskop Rahamäele, 31.7.1939.

Bruno Edermale, et on valmis end täielikult vanglatööle pühendama, siis ootas ta töö eest senisest suuremat palka.[389]

Horn pani Rahamäele ette, et konsistoorium võiks sellesisulise palvega pöörduda kohtuministeeriumi poole. Samal ajal jõudis kirikuvalitsuseni teinegi pöördumine: Tallinna linnamisjon palus kirikuvalitsusel arutada juba paar aastat varem päevakorrale tõusnud ideed asutada Tallinna vabanenud vangide kodu. Linnamisjon oli 1937. aastal seda ideed ellu viima asunud, kuid EELK Sisemisjoni Selts võttis asja ajamise oma kätte, et sellele nähtavasti suuremat toetust otsida. Siis aga jäi asi hoopis soiku.[390]

Paremini läks õpetaja Adolf Horniga, kellest sai 23. oktoobril 1939 ametlikult vanglaõpetaja. Vanglaõpetajate *senior*'i ülesandeid ta peale ei pandud, vaid ta töötas Tallinna vanglates.[391] Hornigi ametiaeg jäi lühikeseks, sest 1940. aasta suvel, kui Nõukogude Liit okupeeris Eesti Vabariigi, lõppes vaimulik teenimine vanglates ligi 50 aastaks. 13. augustil 1940 viidi vangimajade talitus kohtuministeeriumi alt siseministeeriumi alla.[392]

389 EELKKA, kirjavahetus vangide hooldamise ja vangla õpetajate töö korraldamise asjus, 1939: Bruno Ederma EELK hooldajale, 19.9.1939.

390 EELKKA, kirjavahetus vangide hooldamise ja vangla õpetajate töö korraldamise asjus, 1939.

391 EELKKA, kirjavahetus vangide hooldamise ja vangla õpetajate töö korraldamise asjus, 1939: väljavõte EELK hooldaja otsuste raamatust, 23.10.1939.

392 Riigiasutiste ametnikkude koosseisu seaduse muutmise seadus. – Riigi Teataja 1940, nr 102, lk 1330.

Elu vanglas.
Põgenemiskatsed

Ehkki 1920.–1930. aastatel ehitati Eestis mitu uut vanglat, kus tingimused olid head, oli toonaste vangide mälestuste järgi vanglaelu kehvade olmetingimuste tõttu raske. Nagu märgiti 1930. aastal ajakirjanduses Tallinna vanglaelu iseloomustuses, olid vangid väga õrnad, kui nende õigusi rikuti.[393] Kuna kinnipeetavatel oli palju vaba aega, pöördusid nad sageli nii ministri kui ka Vabariigi Valitsuse poole kaebustega, et kambrites on liiga külm, valgustus on liiga nõrk ja vangide ravimine jätab soovida. Näiteks kurtis 1934. aastal poliitilistel põhjustel keskvanglas eeluurimise all olnud varasem välisminister ja Eesti saadik Karl Robert Pusta samuti vähese valguse üle, aga tal oli õnne, et sai 1935. aasta jõuluõhtuks nõrgema valgusega lambipirni vahetada tugevama vastu: „Minu uus elektripirn laes on 40-küünlane, sain selle tingimusega, et maksan liigse voolukulutuse eest. Hea on nüüd lugeda, aga heledam valgus ei jäta enam varjusid nurkadesse ja kõik selle kambri kitsus ja reaalsus on silma ees.“[394]

Ent oli teisigi rahulolematuse põhjuseid: vangid kaebasid vanglapersonali omavoli, vaenuliku suhtumise ja kinnipeetavate omavoliliselt kartserisse paigutamise pärast. Mõnikord tuli seetõttu ette ka rahutusi ja vangivalvurite vastaseid ülesastumisi.[395]

393 Elu Eesti Sing-Singis. – Lääne Hääl: maarahva häälekandja, 29.11.1930, lk 5.

394 **K. R. Pusta.** Kirjad kinnisest majast, lk 29.

395 RA, ERA.76.1.377, l. 12–14, Friedrich Amos Vabariigi Valitsusele, 13.1.1925. Amos oli rahulolematu supi vähese koguse pärast. Ta väljendas rahulolematust sellega, et tungis oma kambrist välja ja kallas vangivalvuri kuuma supiga üle.

Tallinna keskvangla puutöökoda 1939. aastal.
RA, EFA.26.0.78144

Samamoodi kaebasid need kinnipeetavad, kes vanglate töökodades töötasid, kehva palga üle. Kurdeti ka kasinate pesemisvõimaluste pärast. Karistusvanglas korjas vanglaülem iga kolme päeva järel vangidele väljast tulnud kirjad neilt ära. Põhjus selleks oli lihtne: kirjad raskendasid kambrite läbiotsimist – iga kirja sisu vaadati läbi –, kuid võimaldasid kinnipeetavatel omavahel suhelda. Et väljast tulnud kirjad olid pliiatsiga kirjutatud, kustutasid vangid kirja esialgse sisu ja asendasid selle uuega. Vangivalvurid vaatasid tavaliselt kirjadel olevat prokuratuuri templit, mis osutas kirja lubamisele vanglasse, aga enamaks polnud kontrollijatel aega. See võimaldas suhelda nii oma kui ka teiste vanglate kinnipeetavatega. Viimastega suheldi tavaliselt ümberpaigutatavate kinnipeetavate vahendusel. Et seda vältida, korjati iga kolme päeva järel kirjad kokku.[396]

Kõige sagedasem põhjus, miks kinnipeetavad vanglaülemate ja ministeeriumi poole pöördusid, oli palve suurendada toidunorme. Vangimajade peavalitsuse peaarst oli välja arvutanud vangi toidunormi, kuid vangide meelest oli toidukraam lahja ja portsud liiga tagasihoidlikud. Nii pöördutigi ministri poole palvega toidunormi suurendada. Sedalaadi pöördumised olid tavaliselt käsitsi kirjutatud ja järgisid kindlat mustrit. Tähelepanu pöörati ka mõnele avalikkuse ette jõudnud kuuldusele vanglate kehvast olukorrast või uudisele, kuidas vanglate raviraha oli suurendatud, püüdes sel moel näidata, et vangidele võinuks lihtsalt rohkem süüa anda ning raviraha polekski olnud vaja tõsta. Haigustele, mis kehva toidu tõttu vanglates levisid, viidati pöördumistes sageli ja küllap oli selles ka terake tõtt. Mõnikord pöördusid vangid ministri või vanglaülema poole ka grupiti, näiteks oli juhuseid, kus olmetingimuste üle kurtsid poliitvangid.[397] Need palved jäid tavaliselt rahuldamata. Vangimajade peavalitsuse peaarst viitas kehtivatele normidele, millele toetudes vanglad toimetasid, ja väitis, et haigeks jäävad sagedamini need kinnipeetavad, kes on kauem vangis olnud, ei

396 RA, ERA.76.1.383, l. 307–308, karistusvangla ülem kohtuministeeriumile, 30.1.1929.

397 RA, ERA.76.1.383, l. 40, kokkuvõte poliitiliste vahialuste tervislise seisukorra kohta Tallinnas kesk- ja karistusvangimajas, 22.2.1929.

viibi piisavalt värskes õhus ega taha vanglas tööd teha ja seetõttu ei liigu piisavalt.[398]

Vanglatoidust on oma mälestustes kirjutanud mitu 1920.–1930. aastatel luku taga viibinud poliitvangi, nii Eesti Vabariigi vastased kommunistid kui ka Eesti ühiskonnategelased ja poliitikud, kes sattusid vanglasse vabadussõjalaste väidetava riigipöördekatse järel 1934. aasta detsembris. Nii näiteks kirjutas diplomaat Karl Robert Pusta vanglatoidu kohta järgmist:

Karl Robert Pusta 1935. aastal Stockholmis. Ta jõudis 1935. aasta juulist kuni detsembrini olla Eesti Vabariigi saadik Rootsis. Siis kutsuti ta Eestisse ja kahtlustatuna koostöös vabadussõjalaste liikumise esindajatega, oli eeluurimise ajal 1935. aasta detsembrist kuni 1936. aasta maini Tallinnas keskvangimajas. Kohus mõistis ta 1936. aasta mais õigeks. RA, ERA.1622.2.124.66, l. 1

> Läbi ukseklapi jagatakse vanglas küpsetatud tänkjat musta leiba, kohvi (ei tea millest keedetud pruunikas vedelik, aga soe!), peensuhkrut (kaks noaotsatäit on päevane portsjon), varsti soolasilku, siis suppi, õhtupoole veel kolm keedetud kartulit mehe peale ja keeva vett, millest võib keeta teed – kellel on oma tee. Ma saan nüüd aru assistendi soovitusest viia vanglasse kaasa võimalikult palju peenleiba, võid, suhkrut, konserveeritud liha. Sissetulemisel lubatakse kaasa tuua veidi suurem hulk, eelvangistuses olija võib saada kodunt või tellida vangla poest kuni kolm kilogrammi toiduaineid nädalas. Ma ei ole suur sööja, aga kolm kilo on õige napp lisandus vanglamenüüle, millest on

398 RA, ERA.76.1.383, l. 38, kohtuminister Tõnis Kalbus keskvangimaja ülemale, 16.11.1928.

> soojendav ja toitev väärtus vaid supil ja leival – kui kõht suudab neid seedida. Halb on see toit. Supp on keedetud mingisuguste lihajätistega ja neidki satub harva su alumiiniumkausikese põhja. Vähemalt kaks korda nädalas on hapukapsasupp, pühapäeval piimasupp tangudega, see on minu jaoks kolm korda nädalas kõhutühjendamise vahendeid! Pealelõuna kartuleid proovisin üks kord. Need olid punased „viinakartulid", pealegi päevitusest vihad. Neist samadest keedetakse ainus söödav kartulisupp. Ma mõtlen: kuidas peavad vastu need, kes ei saa kodunt ega poest seda kolmekilolist lisandust? Ja sundaega istujad vahialused ei saagi seda ka siis, kui neil oleks selleks võimalusi. Aga juba toitu jagavate sunnitööliste kitsad kollased näod näitavad selgelt selle toitlusrežiimi tagajärgi. Ja demonstreerivad sõnadeta vangla ülemuse seletusi, et vahialuste toidunorm on välja arvatud küllaldaselt – kalorites. Kas on neid kaloreid arvatud vangi toiduraha, 17 sendi, või ainult päevase annuse kaalu, grammide järgi? Igatahes ei tõesta supi kaal veel selle toitvust...[399]

Samuti poliitilistel põhjustel kinni peetud sõjaväelase ja diplomaadi William Tominga kirjeldused ühtivad suuresti Pusta omadega, ent on veel värvikamad:

> Maksvate määruste järgi oli vangi ülalpidamiseks ette nähtud 18 senti päevas. Selle raha eest anti temale pool naela leiba, 12 grammi suhkrut, 2–3 kartulit, mõni silk, hommikul kohvi, lõunaks pool liitrit suppi ja õhtuks teevett. Silk on eesti rahvustoit ja selle kallal pole mõtet nuriseda. Küll on aga silku raske kiita, kui see osutub kas mädanenuks või hapuks, räidikuks, nagu see oli tavaliseks nähteks keskvangla toidusedelil. Samad kitsad olud, mis arvatavasti ei

399 **K. R. Pusta.** Kirjad kinnisest majast, lk 26–27.

> võimaldanud vanglale hankida korralikku silku, ei lubanud ka supikeetmiseks osta muud kui neljanda järgu liha. Sisehoovi nurgas, vana vangla alumisel korral asuv köök ei pakkunud silmale puhtuse mõttes mingit mõnu, sealt ninna tungivad lõhnad tekitasid jälestustunnet. Kuid nälg on kõige parem kokk – söödi suppi, mille maitse kirjeldamisega pole mõtet katsetada, ja ka haput silku. Supp kanti köögist laiali suurtes puutoobrites. Kandjaiks olid vangid, kes paarikaupa toobri raskuse all nõtkudes ähkisid treppide astmetel ja pikkades koridorides. Hiljem jagati samadest toobritest teevett ja see vesi tõi tagasi mällu lõunal söödud supi – seal ujusid kapsalibled, kartulijäänused või muu kraam. Võid ja rasvaineid vangidele ei antud, need öeldi olevat pandud suppi. Teed nagu tubakatki samuti ei antud, see pidi olema võtta omast käest. Kuid, nagu juba öeldud, nälg sai kõigest üle.[400]

Kommunist Richard Ehrlich kirjeldas oma esimest päeva keskvanglas, kui ta paigutati kõigepealt kambrisse, kus oli umbes paarkümmend eeluurimisalust: „Nurgas seisis lehkav parask. Paks oli nii tolm kui ka uriinihais. Tihedate jämedate trellide taga algas otse vangla müüri äärest sinendav meri. „Banaanid!“ kuulsin ukselt köögipoisi hüüdu. Ämbriga visati kongi kartuleid. Päevnikud hakkasid kohe „banaane“ lauale ritta laduma. Kui mitu vangi, nii mitu rida. Ka mina sain neli mundris kartulit. Mõned koorisid kartuleid omaette, mõned „kommuunis“. „Kommuuni“ kartulid pandi ühte paaki, tambiti puruks ja söödi koos. Esimesel päeval ma peale kartulite muud ei saanudki.“[401]

Vanglasse sisenedes tutvustati vangile kehtivat korda. Kõigis kambrites oli käepärast ka vangla määrustik. Kella ei tohtinud kambris olla ja nii õppisid vangid aega määrama päevasündmuste ehk hommikuste äratuste, ülelugemiste, söögiaegade, jalutuskäikude abil. Hommik

400 **W. Tomingas.** Vaikiv ajastu Eestis, lk 321.
401 **R. Ehrlich.** Valitsuse toidul, lk 19.

vanglas algas kell 6, aga sellele eelnes 5.30 kõlav vile: „Vangimaja vilel on väga sugestiivne mõju: jalamaid oled narilt maas. Ja kuna on teada, et esimese loenduseni jääb nüüd vaevu pool tundi, mille kestel tuleb kohendada oma ase ja riietuda, siis algab kõigis kongides kohe elav tegevus, öö kestel on tunginud kambrisse läbi ukseprao roiskunud õhku ja tolmava sasiga täidetud magamiskotti ei julge palju liigutada ka avatud akna ees, kust voolab sisse pimeda talvehommiku külm. Sooja saan varsti võimlemisest ja kambri küürimisest, mida teen võimalikult põhjalikult, niihästi puhtuse kui liikumise huvides," on meenutanud Karl Robert Pusta.[402]

William Tominga sõnul tuli äratuse järel nari üles seinale tõsta, end pesta ja olla valmis hommikuseks ülelugemiseks. Üksikkambrid olid enamasti umbes neli sammu pikad ja kolm laiad, ühe seina ääres oli allalastav voodiraam, naril kott õlesasiga. Mõnes kambris oli nurgas väike kapplaud ning uuemates kambrites oli teises nurgas veekraan ja tualett. Vile järel hakkas Tominga sõnul varsti kostuma uste avamise raginat ja lähenevat komandot, kes karjus „vakka!" ja „valvel!". Kui komando jõudis vangini, pidi see võtma valveseisaku. Vanglakoridorides kõndides kandsid valvurid viltkingi ja nende liikumist polnud kuulda. Nii oli neil lihtsam vange jälgida. Tunnike-paar pärast ülelugemist said kinnipeetavad kohvi ja leiba ning seejärel hakati ootama jalutama minekut. See oli päeva tähtsaim hetk. William Tomingas oli pahane, et jalutusaega suurt vangide arvu ettekäändeks tuues vähendati, samal põhjusel vähendati ka vangide saunaskäimist ühele korrale kuus.[403] Et vähest liikumist kompenseerida, tegid vangid kambris harjutusi. Tualetti lubati kolm korda päevas; neil kordadel pidid kinnipeetavad hoolitsema ka oma toidunõude puhtuse eest.

Keskpäeva paiku pakuti suppi ja kella nelja-viie paiku oli õhtusöögi aeg. Siin mängis rolli ka vanglatoitu jagavate kaasvangide kostitamine. Nii näiteks võis natukese tubaka eest saada vähem vesiseid kartuleid ja paremaid silke. Juba kell 6 õhtul kõlas õhtune vile. Siis loeti vangid taas üle. Seejärel võis nari alla lasta. Ööseks kambrid lukustati, võtmed

402 **K. R. Pusta.** Kirjad kinnisest majast, lk 28–29.
403 **W. Tomingas.** Vaikiv ajastu Eestis, lk 336–337.

Arnold Veimer kinnipeetavana. Ta vabanes vanglast 1938. aasta amnestiaga.
RA, EFA.123.A.239, foto 461

korjati kokku ning viidi hoiule vahituppa. Kella poole kümne – kümne paiku kõlas viimane vile. Siis algas öörahu ja tuli magama minna.[404]

Kommunist, hilisem ENSV Teaduste Akadeemia president Arnold Veimer arreteeriti 1923. aastal ja talle mõisteti 1924. aastal kommunistide üle peetud nn 149 protsessil karistuseks eluaegne sunnitöö. Seda polnud aga võimalik täide viia ja nii hoiti teda Tallinna keskvangimajas, kus sunnitöölistele kehtisid teistest vangidest karmimad reeglid. Tema mälestuste järgi kriminaalvange poliitilistest vangidest ei eraldatud ja nii oli ta koos 15–16 mehega, kelle hulgas olid peaaegu kõik „märja töö" tegijad ehk tapmise või mõne muu sarnase kuriteo eest kinni mõistetud. Sunnitööle mõistetuna lubati tal omastega kohtuda vaid kuuel korral aastas ja sedagi siis, kui polnud rikkumisi. Omastega räägiti läbi kahe võre, mille vahel asus ruum valvurile, kes jälgis, et kinnipeetavale midagi keelatut üle ei antaks. Peale selle kuulasid teised valvurid kinnipeetava selja tagant pealt, mida räägitakse.[405]

404 **W. Tomingas.** Vaikiv ajastu Eestis, lk 338.
405 Võimas ja sünge Patarei, lk 24–25.

Rangetest reeglitest hoolimata õnnestus vangidel omavahel siiski suhelda, eriti usinad olid selles kommunistidest poliitvangid, sest neid ühendas sageli ka varasem tutvus. Selleks kasutati pesuruumis ahjupealset, kuhu sai sõnumeid jätta, aga ka kokkuleppelist koputamiskoodi. Tähestik oli paigutatud viide ritta, igas reas viis tähte. Iga tähe puhul tuli kõigepealt koputada tema rida ja pausi järel tema koht reas. Kommunistid olid nii osavad, et panid keskvanglas käima lausa oma ajalehe, mis kandis nime Vangla Kiir. Seda paljundati käsitsi, kirjutades tindipliiatsiga riisipaberi lehtedele, ja selle väljaandja oli hilisem nõukogudeaegne parteifunktsionäär Hendrik Allik. Ehkki sisu poolest oli ajaleht punane, tegi selle huvitavaks vangla siseuudiste jagamine.[406]

Vangivalvuritel ja vanglateenistujatel oli üksjagu palju hüüdnimesid. Rivistusel panid keskvangla ülem ja jaoskonnavanem kausta kirja vangide loenduse järgse arvu, nendega kaasas olnud nooremvalvur, hüüdnimega Päevapost, aga koputas puuhaamriga kõik trellid ja seinad läbi.[407] Vangimaja ülemat ja administratsiooni kutsuti orikaks seitsme põrsaga ning valvureid nimetati nende mundrivärvi järgi mustadeks. Homoseksuaale kutsuti rõngamängijateks.[408]

Kui keskvangimaja tunti karmi korra poolest, siis Lasnamäel asuvas karistusvangimajas, mida rahvasuus kutsuti Sirinaks, olid oma traditsioonid. Ajakirjanduses ilmunud vanglaelu ülevaates väideti, et Sirinas polnud kord nii karm kui vanas Patareis. Nii näiteks võis karistusvanglas oma kambris pesu pesta. Pärast pesemist pesud rulliti, kasutades omapärast tehnikat: „Pesu pannakse pingi peale, harja vars on trulliks, teine pink, jalad ülespidi, trulli pealmiseks osaks. Raskuseks istub mõni vang peale ja pesurull on valmis.“[409] Siingi vanglas pidasid vangid salaja sidet ja nii nagu keskvangimajas, kutsuti karistusvanglaski omavahel vahetatavaid väikeseid kirjakesi tonksudeks. Suhtlemisel kasutati morset, parim vahend selleks olid keskküttetorud.

406 **W. Tomingas.** Vaikiv ajastu Eestis, lk 328.
407 **R. Ehrlich.** Valitsuse toidul, lk 20.
408 **W. Tomingas.** Vaikiv ajastu Eestis, lk 320, 328.
409 Elu Eesti Sing-Singis. – Lääne Hääl: maarahva häälekandja, 29.11.1930, lk 5.

Karistusvangimaja kinnipeetavate üks suuremaid hobisid oli malemäng. Siingi anti käike edasi morse abil. Mängiti ka kaarte. Et kaarte ei tohtinud vanglasse tuua, tehti need ise. Karistusvanglaski ilmus oma ajaleht, Vangla Hääl, mis nii nagu keskvangimajas, oli punaste häälekandja. Ideoloogilistele jutukestele lisaks avaldati karikatuure, vanglaelu kirjeldusi ja uudiseid väljastpoolt. Vangidele usaldati töid ja mõnel juhul oli neist kogu vanglale kasu: „Eluksajaks sunnitööle mõistetud kommunist Kuppar on aga ülemuse rahulolemise ära teeninud, tema on nüüd „Vee-jumal", sest tema paneb elektri-veepumba käima, pumpab vanglale vett. Ta on ka „õuenõunik", sest pühib hoovi."[410]

Kord vanglates küll mõnevõrra erines, aga kõikjal Eestis esines katseid vanglast põgeneda. Mõni neist oli edukas, teised aga mitte. Heidame pilgu mõningatele neist.

Viljandi vanglas proovisid vangid 1930. aasta juunis ühes teise korruse kambris läbi saagida akna ees oleva võre kaht varba, et sedakaudu põgeneda. Põgenemiskatse avastati rutiinse kontrolli käigus, kui vanglatöötajad käisid ja koputasid akna võrele, ning et hääl, mis selle peale kostus, oli tavapäratult madal, äratas asi kahtlust. Seepeale toimus kambris, kus olid viis pikemaks ajaks kinni mõistetud kriminaalkurjategijat, põhjalikum läbiotsimine. Selgus, et kahe öö jooksul oli kartulikoorimisnoaga kaks varrast läbi saetud. Nuga hoiti peidus magamiskotis põhu sees. Noale olid sakid sisse löödud ja kuidagi oli kambrisse sahkerdatud ka puupulk, millega noale vajutati, et saagimine kiiremini läheks.[411]

Kui Viljandis jäi asi katki, siis Haapsalus oli juba kümmekond aastat varem õnnestunud neljal vangil põgeneda oma kambri lae kaudu. Meestel õnnestus lakke auk uuristada, selle kaudu vangla pööningule pääseda ja pööningu aknast end nööriga alla lasta. Umbes kuu aja jooksul saadi kõik neli vangi kätte ja uurimisel selgus, et augu uuristamine oli võtnud nädal aega. Igal õhtul, kui kambreid kontrollima tuldi, oli auk paberiga kaetud, et vanglatöötajad seda ei märkaks.[412]

410 Elu Eesti Sing-Singis. – Lääne Hääl: maarahva häälekandja, 29.11.1930, lk 5.
411 Viljandis tahtsid vangid põgeneda. – Järva Teataja, 5.6.1930, lk 3.
412 Vangide põgenemine. – Tallinna Teataja, 9.2.1920, lk 2.

1921. aastal Tallinna keskvangimaja Harku osakonna välitöödelt põgenenud Jaan Karlson.
RA, EFA.123.A.246, foto 277

Eeluurimisvanglast põgenenud Aleksander Kask 1919. aastal.
RA, EFA.123.A.246, foto 7

Keskvangimaja välitöödelt põgenenud hobusevaras Hans Daniel 1921. aastal.
RA, EFA.123.A.246, foto 292

Pärnumaa Teataja

Ühinenud wanapõllumeeste, asunikkude, riigirentnikkude ja wäikemaapidajate häälekan

№ 48 (34) Teisipäewal, 29. aprillil 1930 a.

Wangimaja torstna kandu wabadusse.

Tallinna karistuswangimajast põgenesid kaks sunnitöölist.

Teine neist sai wangiwalwuri kuuliga haawata ja tabati.

Käesolewal nädalal 1. mai tõttu p
sigade tapmine Ühisus „Estonia E
tapamajades" Tallinnas,

kolmapäewal 30. aprillil ja reedel

ühisus „Estonia Eksporttapan
Tallinn, S. Tartu mnt. 79, postk.
tel. 309-53 ja 505-51.

Ameerika wanglates
„Maailma wabama ma

Uudislugu vanglast põgenemise kohta.
Pärnumaa Teataja, 29. aprill 1930, lk 1

Valgas õnnestus 1925. aastal põgenema pääseda 13 aastaks sunnitööle mõistetud vangil. Sealse korra järgi pidid vangid hommikuti oma magamiskoti hobusetalli ees asuvasse hoiuruumi viima. Põgenemispäeva hommikul läksid vangid hommikul kuue paiku põhukotte ära viima. Seda tehti nelja kaupa, nii et kambrist, kus oli kaheksa meest, käis kotte viimas kaks gruppi. Ehkki kottide hoiuruumi panekut valvasid mitu valvurit, õnnestus põgenejal osa põhust kotist välja võtta ja ise asemele pugeda. Et hoiuruumi laes oli luuk, lõhkus põgeneja sellel oleva luku ja põgenes.[413] Mõnikord oli põgenemine veel lihtsam. Näiteks Paide vangimajas vaatasid kaks kinnipeetavat õues jalutades, et vangivalvuril polnud relva, hüppasid müürile ja sellest üle.[414]

Narvas Kreenholmis oli küll uus ja turvatud vangla, aga sealtki pääsesid vangid põgenema. 5. jaanuaril 1926 õnnestus põgeneda kolmel kinnipeetul, kes olid suutnud vangla seina suure augu uuristada. Kamber, kust vangid põgenesid, asus teisel korrusel, ent üks vangidest pidi esmalt lõhkuma kõrvalkambri seina, et teiste juurde pääseda. Õigupoolest oli kambris, kust vangid põgenesid, lausa 15 kinnipeetavat, teised olevat aga sel ajal maganud. Teise korruse aknast alla laskudes kasutati voodilinadest kokku seotud köit.[415]

413 Sunnitööline Valga vangimajast põgenenud. – Päevaleht, 26.2.1925, lk 7.
414 Vangid lasid jalga, kuid tabati uuesti. – Viljandi Uudised, 18.7.1928, lk 1.
415 Läbi vangikambrimüüri vabadusse. – Järva Teataja, 8.1.1926, lk 1.

Perioodi **kokkuvõte**

Eesti Vabariik võttis 1918. aastal üle Vene keisririigi aegse vanglate võrgu ja korralduse. Eesti Vabariigi loomise ajal oli riigis kokku 16 vanglat ja arestimaja. 1919. aasta jaanuaris loodi kohtuministeeriumi juurde vangimajade peavalitsus, mis asus juhtima vanglate tegevust, ja 22. jaanuaril 1919 kinnitas Vabariigi Valitsus vangimajade valitsuskorra, millest sai kuni 1935. aastani peamine kinnipidamisasutuste tegevust reguleerinud õigusakt. Vangimajade peavalitsuse ja vangimajade valitsuskorra eeskujuks oli senine Vene vanglate juhtimissüsteem, millesse tehti mõned Eesti oludest lähtuvad muudatused.

Valitsuskorra järgi ei tehtud kinnipidamisasutustel vahet, see kehtis nende kõigi kohta. Eestis hoiti kõiki kinnipeetavaid, sõltumata põhjusest, tavavanglates. Erikinnipidamisasutusi, näiteks sunnitöövanglaid, Eestis 1920. aastatel polnud. Varem olid sunnitöölised saadetud Siberisse ja selleks olid kohandatud ka sunnitööle ning asumisele saatmise seaduse vastavad eeskirjad. Nende muutmiseni jõuti Eestis 1926. aastal, kui vangistuse seaduse muutmise ja sunnitööle ning asumisele saatmise seaduse kaotamise seadusega sätestati, et sunnitööle mõistetud isikud peetakse sunnitöövanglate puudumise tõttu kinni üldvanglates. Päris uus kinnipidamisasutuste määratlus võeti vastu uue vangistusseadustiku ja kriminaalseadustiku väljatöötamise järel 1920. aastate lõpus ja 1930. aastatel.

Olukord kinnipidamisasutustes polnud omariikluse algusaastatel kiita, sest puudus oli nii korraliku ettevalmistuse saanud tööjõust kui ka rahalistest vahenditest. Vangide arv aga aina kasvas. Ülekoormatus oli tekkinud suuresti kohtusüsteemi aegluse tõttu ja nii moodustasid rõhuva osa kinnipeetavatest eeluurimise ajaks vahi alla võetud isikud.

Samas oli revolutsiooni ja sõdade tuules kasvanud ka kuritegevus. 1920. aastal oli kinnipeetuid 3108, neist süüdimõistetuid oli 1449 ja eeluurimise all olevaid isikuid 1659.

Olulise vahelülina vanglate ja ministeeriumi vahel pidi vangimajade valitsuskorra järgi toimima kohtuministeeriumi juurde moodustatav kollegiaalne juhtimisorgan – vangimajade kuratoorium. Selle eesotsas oli vangimajade peavalitsuse ülem ja alalisteks liikmeteks peavalitsuse inspektor, peaarst ja insener. Lisaks neile olid kuratooriumis valitavate liikmetena linnade ja maakonnavalitsuste esindajad. Kuratooriumi tähtsaim ülesanne oli hoolt kanda selle eest, et kinnipidamisasutused oleksid eeskujulikud, humaansed ja otstarbekohaselt sisse seatud parandus- ja karistusasutused. Strateegilise juhtimise kõrval pidi kuratoorium tegelema ka vanglasüsteemi igapäevase juhtimisega.

Alates 1924. aastast moodustati üle Eesti vangide hooldamise seltse. Nende eesotsas olid tavaliselt kohaliku elu eestvedajad, maakonnavalitsuste juhid ja linnapead, aga mitmel pool Eestis ka vaimulikud, sest usuline töö kuulus lahutamatuna seltside põhitegevuse juurde. Seltsid aitasid vangistuses viibivate isikute perekondi, toetasid vangist vabanenud isikuid rahaliselt, et need saaksid sõita koju või teenistuskohta, korraldasid vanglas usulistel ja kultuurilistel teemadel loenguid.

Tegelik töö vangidega lasus vaimulike ja misjonäride õlgadel. 1930. aastatel hakkasid Eestis tegutsevad kirikud vaimulikule tööle vanglates suuremat tähelepanu pöörama. Suuremad kirikud lõid vastavad allasutused, et tööd paremini korraldada. Ehkki kirikute rahaline olukord paranes, toimus vaimulik töö vanglates kuni 1930. aastate lõpuni suures osas ikkagi vabatahtlikkuse alusel. Tavaliselt külastasid vaimulikud vanglat pühapäeviti ja suurematel pühadel ning peamine töövorm oli jumalateenistus; kinnipeetavaid kaasati ka teenistuse läbiviimisse.

Juba 1919. aastal tegi Vabariigi Valitsus uute vanglate rajamise ja olemasolevate remontimise kohta mitu otsust, et senist vanglate võrku ümber korraldada. 1919. aasta aprillis asuti Harkus endise Peeter Suure merekindluse barakkidesse rajama alaealiste noormeeste kolooniat.

1919. aasta juulis lubas Vabariigi Valitsus vangimajade peavalitsusel sõjaministeeriumi käest üle võtta Tallinnas Kalarannas asuva Patarei kasarmu ja organiseerida sinna vangla. 15. mail 1920 avati Patarei kasarmutes esmalt arestimaja ja 15. oktoobril 1920 nimetati see ümber Tallinna keskvangimajaks. Tööd keskvangimaja juures jätkusid kogu Eesti esimese iseseisvusperioodi.

Keskvangla loomine oli osa suuremast vanglate ümberkorraldamise kavast, mille järgi tuli maakonnavanglate asemele rajada kakskolm suurt vanglat. Keskvanglasse pidi koonduma enamik Eesti kinnipeetutest. Et vanglate ümberkorraldamise kava realiseerimiseks puudus raha, ei jõutud 1920.–1930. aastatel selle plaani teostamiseni, vaid kohendati olemasolevat vanglate võrku.

Keskvangimaja juurde rajati 1920. aastate alguses vanglahaigla. 1928. aastal suurendati Lasnamäel asuva karistusvangimaja ruume ja avati uus, 150-kohaline korpus, kus olid ka naisvangidele mõeldud ruumid. Harku vanglale uue ajakohase hoone ehitamise kohta tehti otsus küll juba 1926. aastal, kuid suuremate ehitustöödeni jõuti alles 1920. aastate lõpus. Uus vangla läks käiku 1930. aastal. Niisiis oli Harkus kaks kinnipidamisasutust: vanglale lisaks ka noorte paranduskoloonia, mille juures olid kuueklassiline kool ja töökojad. 1938. aastal valmis Harkus uus sunnitöövangla, kus avati tööpõlgurite laager. Laagrisse paigutati inimesed, kes olid alkoholi või narkootiliste ainete tarvitamise tõttu sattunud abitusse olukorda ja töökoha puudumise tõttu lihtsalt aega surnuks lõid ja hulkusid.

1929. aasta novembris avati Viljandi uus vangla, millest sai Eesti moodsaim kinnipidamisasutus, ka ruumi oli seal oluliselt rohkem kui varem kasutusel olnud hoones, mahutades 180–200 vangi.

1935. aastal oli Eestis 13 kinnipidamistasutust: Tallinna keskvangimaja, Tallinna karistusvangimaja, Harku, Tartu, Pärnu, Narva, Viljandi, Rakvere, Võru, Valga, Haapsalu, Paide ja Kuressaare vangimaja; neile lisandus Harku alaealiste koloonia. Vanglates oli kokku 2781 kohta, aga vange oli üle 3000. Ruumipuuduse leevendamiseks ehitati keskvangimajale uus vahetiib, mis sai valmis 1934. aasta detsembris. 1938. aastal nimetati Tallinna keskvangimaja osakonnana tegutsenud Vasalemma

Murru vangilaager ümber iseseisvaks Murru vangimajaks. Seal arendati vangide tööjõuga kivitööstust. Samal aastal viidi Harku noorte parandusasutus üle Laitse lossi, mis ehitati kapitaalselt ümber.

1920. aastate lõpus tekkis parlamendis ja seejärel ka avalikkuses diskussioon vanglatööstuse põhjustatava konkurentsi üle. Et vanglate töökojad olid tasapisi oma tegevust laiendanud, tõstatus küsimus, kas vangide odav tööjõud solgib ebaausa konkurentsiga tööturgu. Majanduskriisi tõttu vangide tööhõive 1930. aastate alguses vähenes. 1934. aastal asuti vangide tööle rakendamist ümber korraldama, et nende töö oleks otstarbekohasem ja et vaba turuga mitte konkureerida, kasutati vange alates 1935. aastast näiteks riiklikel maaparandus- ja asundamistöödel ehk kohtades, kuhu rajati uued asundused. Riik kavatses vange kasutada ka teistes valdkondades, kus polnud karta vaba turu konkurentsi, näiteks kivitööstuses. Lisaks maaparandustöödele uusasundustes tehti metsatöid ja kaevati kuivenduskraave.

Vangide arv kahe aastakümne lõikes oluliselt ei muutunud. Kui 1920. aastate alguses oli vangide arv järjekindlalt kasvanud, siis aastatel 1926–1927 hakkas nende arv tasapisi vähenema. 1927. aasta suveks oli see langenud 2854-ni. Eesmärk oli vangide arvu vähendada 2200–2300-ni, kuid selleni 1930. aastatel ei jõutud. 1930. aastate keskpaigaks oli vangide arv kasvanud umbes 3500-ni ja hakkas seejärel taas langema, jõudes 1939. aastaks umbes 3000 kinnipeetavani. Rõhuva osa vangidest moodustasid varguste eest istuvad pisikurjategijad.

1920. aastatel asuti välja töötama Eesti kriminaalseadustikku. Pikk teekond, mis vältas kuni 1929. aastani, algas 29. juulil 1921, kui Riigikogu võttis vastu otsuse, et Vene 1903. aasta uus nuhtlusseadustik tuleb ümber töötada Eesti oludele vastavaks ja kehtestada see seniste vananenud kriminaalseaduste asemel. Niisiis võeti üle Vene impeeriumi pärand, kohendades seda vastavalt kohalikele oludele. Seadustik pandi maksma riigivanema dekreediga 19. septembril 1934 ning hakkas kehtima 1. veebruarist 1935.

1931. aastal võeti vastu vangistusseadustik, mis tõi senises vanglate korralduses kaasa põhimõttelise muutuse, tehes karistusasutustest parandusasutused. Kõik vangid pidid vastavalt oma haridusele,

oskustele ja võimetele vanglas töötama. Seaduse järgi olid Eesti kinnipidamisasutusteks sunnitöömajad, vanglad ja arestimajad. Kõik kinnipidamisasutused allusid kohtuministeeriumile.

Kõige olulisem aspekt seaduse väljatöötamisel puudutas nn progressiivset printsiipi vastavalt sotsiaalse kaitse karistusõiguse doktriinile. Et kriminaalseadustik lähtus moodsatest põhimõtetest, mille järgi vangide töö eesmärk oli neid kasvatada ja vange võis ka tingimisi vabastada, võeti seaduses üle Inglise-Iiri progressiivne süsteem, millega vangistuses olevad inimesed jagati eri astmetele ning iga kõrgem aste tõi endaga kaasa vabama olemise kinnipidamisasutuses. Lähtudes Eesti demokraatlikust riigikorrast ja ühiskonna arenguastmest, pidas komisjon õigeks loobuda ihunuhtlusest ja kinnipeetava raudu panemisest.

Senised kuratooriumid saadeti vangistusseadustiku vastuvõtmise järel laiali ja asendati nõukogudega, mis hindasid vangide käitumist ja tööusinust ning viisid vahialuseid ühelt astmelt teisele. Nõukogu tegeles ka vahialuste ennetähtaegse vabastamisega. Selle liikmeskonda kuulusid vangla direktor, arst ja õpetaja, kuid tingimisi vabastamise kohta otsuste tegemiseks ja progressiivse süsteemi rakendamiseks täiendati nõukogu kohtu, prokuratuuri, advokatuuri ja vangide hooldamise seltsi liikmetega.

III.

Eesti kinnipidamisasutused ja vanglate korraldus **Nõukogude ajal**

Nõukogude Liidu kriminaalõigussüsteem ja vanglate korraldus. Eesti NSV kinnipidamisasutused

Eesti Vabariigi okupeerimise järel 1940. aasta juunis kehtestati sama aasta detsembris Eesti territooriumil Nõukogude kriminaalkoodeks (Vene NFSV kriminaalkoodeks). Selle alusel sai inimesi vastutusele võtta ka niisuguste süütegude eest, mis olid toime pandud enne Nõukogude võimu kehtestamist. Koodeksi 1926. aasta redaktsioon koos kuni 15. novembrini 1940 tehtud muudatustega avaldati esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal ka eesti keeles.[416]

Nõukogude kriminaalõigus toetus küll nn sotsiaalse kaitse põhimõttele, mille kohaselt oli õigus ühiskonna sotsiaalsete eesmärkide teenistuses, kuid võttis üle just need küljed, mis aitasid kriminaalõigust kasutada poliitiliste ja repressiivsete eesmärkide saavutamiseks.[417] 1940. aastal ajutisena kehtestatud koodeks kehtis Eestis kuni 1961. aastani, kui kehtestati Eesti NSV kriminaalkoodeks.[418]

Nõukogude vanglate korraldus toetus kahele sambale: isemajandamisele, kus vangid pidid oma tööga teenima tasa vanglate ülalpidamise kulud ja tooma riigikassasse tulu, ning vangide ümberkasvatamisele, et need hakkaksid ausalt töösse suhtuma, seadusi täpselt täitma ja sotsialistliku ühiselu vaimus hoiduksid uusi kuritegusid sooritamast.

416 VNFSV kriminaalkoodeks.

417 **J. Sootak.** Kuriteomõiste ja õigusriiklik kriminaalõigus, lk 24.

418 **I. Rebane.** Eesti Vabariigi kriminaalseadustiku projektist, lk 93–94.

Ümberkasvatamise vahendina nähti ühiskonnale kasulikku tööd ehk paranduslikku tööd, mille alused olid Nõukogude Liidus paika pandud juba 1918.–1919. aastal. Nõukogude seadused võimaldasid vangi saata ka tööpõlgureid, et nad kinnipidamisasutustes tööle panna. 1924. aastast juhinduti vanglate juhtimisel Vene NFSV parandusliku töö koodeksist, mida uuendati 1933. aastal. Selle järgi tehti vahet eri tüüpi parandusasutustel ja karistust kandvad isikud jagati eri järkudesse, mille järgi valiti neile ka sobiv parandusasutus. Progressiivsüsteemi järgi võidi kinnipeetav hea käitumise või õpingutes ja tööl tehtud edusammude tulemusena viia madalamalt järgult kõrgemale.[419]

Vanglate ja parandusmajade kõrval olid Nõukogude Liidu kinnipidamisasutuste lahutamatuks osaks sunnitöölaagrid ehk parandusliku töö laagrid, mis natsionaalsotsialistide rajatud koonduslaagrite kõrval kujutasid endast kõige rängemat vabaduse võtmise viisi 20. sajandil.[420]

Sunnitööga oli karistatud juba Vene keisririigis, kuid alates 1929. aastast, kui sunnitöölisi hakati kasutama rasketel metsatöödel, hakkas laagrite võrk kiiresti kasvama ja nende asutamiseks töötati välja ka õiguslik regulatsioon. Alates 1930. aastast kuulusid sunnitöölaagrid Nõukogude Liidu Siseasjade Rahvakomissariaadi (*Народный комиссариат внутренних дел*, NKVD) struktuuris tegutsenud ühendatud riikliku poliitvalitsuse koosseisu (*Объединенное государственное политическое управление*, OGPU), moodustades seal omaette laagrite peavalitsuse (*Главное управление исправительно-трудовых лагерей, GULAG*). Laagrite peavalitsuse ülesanne oli korraldada kinnipeetute valvet ja tööd nn rahvamajandusobjektidel ning NSV Liidu ääremaadel. Sellel repressiivaparaadil olid liiduvabariikides piirkondlikud osakonnad, mille õigusi 1930. aastatel kord suurendati, kord vähendati, ent üldjoontes oli kogu süsteem tugevalt tsentraliseeritud.

Alates 1934. aastast koondati nii sunnitöölaagrite kui ka muude kinnipidamisasutuste juhtimine Nõukogude Liidu Siseasjade Rahvakomissariaadi vanglate peavalitsuse alluvusse. Teise maailmasõja ajal ja sõjajärgsetel aastatel tehti küll hulk vanglate juhtimisstruktuuri

419 **I. Rebane.** Nõukogude parandusliku töö õiguse alused, lk 9–10.

420 **P. O'Brien.** The Prison on the Continent, lk 179.

puudutanud muudatusi – laagrite ja vanglate juhtimine kuulus eri peavalitsuste vastutusalasse –, aga nii vanglate kui ka sunnitöölaagrite tegevus jäid siseasjade rahvakomissariaadi (1946. aastast siseministeeriumi) võimkonda.[421]

1948. aasta lõpus oli Nõukogude Liidus 79 keskse alluvusega laagrit ja laagriosakonda. Vange kasutati tavaliselt suurtel ehitusprojektidel, näiteks Volga-Doni kanali, hüdroelektrijaamade, raudteede ehitamisel jne. 1953. aasta alguseks kasvas laagrite ja nende osakondade koguarv 166-ni. Kriminaalstatistika, sh vangide arv, oli alates 1930. aastate algusest salastatud, nii et esimesed arvud Nõukogude kinnipidamiskohtades olnud inimeste ja kriminaalkaristuste kohta avalikustati alles 1990. aastal.[422] Sunnitöölaagrid olid Nõukogude repressiivpoliitika lahutamatu osa, puudutades alates 1940. aastast ka Eesti elanikkonda.

Hinnanguliselt saadeti Nõukogude ajal sunnitöölaagritesse 15–18 miljonit inimest. Kui 1930. aastatel oli sunnitöölaagrites vähem kui 2 miljonit inimest, siis sunnitöölaagritesse saatmise kõrgajal 1950. aastate alguses ulatus see umbes 2,5 miljoni inimeseni. 1953. aastaks oli iga 74. Nõukogude Liidu elanik vangis. Nõukogude Liidu siseministri Lavrenti Beria 26. märtsil 1953 Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei keskkomitee presiidiumile saadetud ülevaate järgi oli sunnitöölaagrites, vanglates ja kolooniates kokku 2 526 402 vangi, kellest 590 000 oli süüdi mõistetud kuni 5 aastaks, 1 216 000 isikut 5 kuni 10 aastaks, 573 000 vangi 10 kuni 20 aastaks ja 188 000 inimest oli vangi mõistetud rohkem kui 20 aastaks.[423]

1947. aastal kaotati Nõukogude Liidus surmanuhtlus. Bolševikud olid surmanuhtluse kaotanud juba 1917. aasta novembris, sest see tituleeriti kapitalistliku ja imperialistliku lääne relvaks, et masse allutada. Ent 1918. aastal surmanuhtlus taastati ja sellest sai Nõukogude Liidu repressiivaparaadi lahutamatu osa. 1947. aastaks oli ühiskond terrori abil sedavõrd kontrolli alla saadud, et surmanuhtlus otsustati viimaks kaotada. Jossif Stalini surma järel surmanuhtlus aga taastati ja seda

421 Система исправительно-трудовых лагерей в СССР, lk 538–539.

422 **W. E. Butler.** Crime in the Soviet Union, lk 144.

423 **Е. Зубкова.** Амнистия 1953 года, lk 264–265.

Nõukogude okupatsioonivõimu survel 1940. aasta juunis keskvanglast vabanenud poliitvangid.
RA, ERAF.2.2.7181, l. 1

rakendati aasta-aastalt järjest enam. Kui 1954. aastal määrati surma 388 Nõukogude kodanikku, siis 1961. aastaks oli surmamõistetute arv tõusnud 2612-ni.[424]

Nõukogude Liidu vanglate juhtimise süsteem võeti Eesti okupeerimise järel üle ka Eesti territooriumil. Esimese asjana andis president Konstantin Päts 29. juunil 1940 dekreedina amnestiaseaduse. Okupatsiooni tingimustes ja välise surve tõttu antud seadusega vabastati karistusseadustiku § 74–97 alusel (süüteod kõrgema riigivõimu vastu) ning kuriteost mitteteatamise (§ 145–156) ja ametialase allumatuse tõttu vangi mõistetud, kui viimased olid süüdi mõistetud riigivõimu vastastes tegudes.[425] Teisisõnu andis see võimaluse vabastada kommunistidest poliitvangid, nii palju, kui neid oli 1938. aasta amnestia järel vanglatesse jäänud.

424 **Y. Skorobogatov.** Killing the Soviet Man, lk 3–4.
425 Amnestiaseadus. – Riigi Teataja 1940, nr 57, lk 916–917.

Nõukogude Liidus oli tavaks amnesteerida kinnipeetavaid riigi tähtpäevade puhul, aga poliitvangid tavaliselt nende hulka ei kuulunud. Nii näiteks kuulutati amnestia välja 1927. aastal, et tähistada kümne aasta möödumist Oktoobrirevolutsioonist, aga ka 1945. aasta mais seoses Nõukogude Liidu võiduga Teises maailmasõjas. Kõige suurem amnestia kuulutati välja 1953. aasta märtsi lõpus, loetud nädalad pärast Jossif Stalini surma, ja see puudutas umbes 1,2 miljonit isikut ehk umbes pooli vangis istuvaid inimesi. Amnestia ei puudutanud aga üle viieaastase karistustähtajaga poliitvange, suures ulatuses omastamise, banditismi ja ettekavatsetud mõrva eest karistatud isikuid. Sedavõrd ulatuslik amnestia tõi mõistagi kaasa kuritegevuse tõusu, ent samamoodi põhjustas poliitiliste vangide vabastamata jätmine kinnipeetavate ülestõuse, näiteks Vorkutas ja Norilskis. Nende mõjul hakati vabastama ka poliitilisi vange.[426] 1956. aastaks oli ligi poolest miljonist poliitvangist jäänud alles natuke üle 100 000 vangi. 1956. aastaks langes Nõukogude Liidu vangide koguarv alla miljoni.[427]

1953. aasta märtsis läks GULAG NSV Liidu justiitsministeeriumi alluvusse, kuid 1954. aasta jaanuaris viidi see tagasi siseministeeriumi koosseisu. Seoses miljonite poliitiliste vangide asumiselt ja vangistusest vabanemisega hakkas võim alates 1954. aastast GULAG-i süsteemi ümber kujundama. 1956. aastal loodi paranduslike töökolooniate peavalitsus, mis nimetati 1959. aasta kevadel ümber kinnipidamiskohtade peavalitsuseks.

25. augustil 1940 võttis Eesti NSV Riigivolikogu vastu uue konstitutsiooni, millega juurutati Eesti NSV kohtute korraldus.[428] Nii nagu Nõukogude Liidus, viis okupatsioonivõim ka Eesti NSV-s kinnipidamisasutuste juhtimise 1940. aasta augustis kohtuministeeriumi alluvusest siseministeeriumi alluvusse.[429]

Selle koosseisus moodustati kõigepealt vangimajade talitus, mille juhtimisele Eesti kinnipidamisasutused allutati. Esimesel Nõukogude okupatsiooniaastal teadaolevalt siinsetesse kolooniatesse poliitilistel

426 **В. Т. Юнгблюд, А. А. Машковцев.** Холодное лето 1953 года в Кировской области, lk 118–125.

427 **N. Werth.** Der Gulag im Prisma der Archive, lk 29.

428 Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Konstitutsioon. – Riigi Teataja 1940, nr 111, lk 1444–1446.

429 Valitsemise korraldamise seaduse muutmise seadus. – Riigi Teataja 1940, nr 102, lk 1328–1329.

Teise maailmasõja käigus said mitmed linnavanglad kannatada. Kuressaare vangla 1944. aastal.
Foto: Feodor Olop. RA, EFA.217.1.8329

põhjustel süüdimõistetuid ei saadetud. 1941. aasta kevadel hakati nii kriminaalsetel kui ka poliitistel põhjustel süüdimõistetud vange transportima Nõukogude Liidu tagalasse. Poliitilistel põhjustel vangistatud Eesti riigijuhid, keda ei jõutud evakueerida, lasti 1941. aasta suvel maha. 1944. aastal jätkas Nõukogude võim sealt, kus oli 1941. aastal lõpetanud.[430] Sõjajärgsetel aastatel allusid kinnipidamisasutused siseministeeriumi vanglate osakonnale ja parandusliku töö koloonia (asutuste) osakonnale.

Sõjajärgsetel aastatel jätkasid tööd ka maakonnavanglad, mis olid kasutusel eelkõige eeluurimisvanglatena. 1950. aasta seisuga oli Eestis üheksa vanglat: vangla nr 1 Tallinnas, vangla nr 2 Narvas, vangla nr 3 Tartus, vangla nr 4 Paides, vangla nr 5 Rakveres, vangla nr 6 Pärnus, vangla nr 7 Viljandis, vangla nr 8 Võrus ja vangla nr 9 Valgas.[431]

Neile lisaks kuulusid Eesti vanglasüsteemi parandusliku töö kolooniad, mis kõik kandsid eri numbreid ja mis olid mõeldud karistuse

430 **P. Kaasik.** Parandusliku töö kolooniad Eesti NSV-s, lk 57.
431 RA, ERAF.17SM.9.69, l. 9, проведение капитального и текущего ремонта в 1950 году.

Paide vangla taastamistööd 1944. aastal.
Foto: Juho Valvet. RA, EFA.217.0.181996

kandmiseks süüdimõistetutele. Levinuim vangla vorm oligi koloonia tüüpi vangla, mis oli jagatud elu- ja töötsooniks. Lisaks olemasolevatele parandusliku töö kolooniatele, mille arv ulatus sõjajärgsetel aastatel üheksani, moodustati 1944. aastal Eesti territooriumil sõjavangilaagrid (Ahtmes, Narvas, Kiviõlis, Kohtla-Järvel, Sillamäel, Valgas, Tartus, Pärnus), mis allusid siseministeeriumi sõjavangide ja interneeritute osakonnale. Vangilaagrite tegevus lõppes 1940. aastate lõpus. 1944. aasta sügisel kasutati sõjavangide tööjõudu ka kinnipeetavate kolooniate majandustöödel, sest süüdimõistetuid esialgu nappis. 1944. aastal hakkas vangide arv kiires tempos kasvama ja 1948. aasta alguses oli kolooniates juba 4177 kinnipeetavat. Aastatel 1950–1953 oli kolooniates hinnanguliselt 7000–9000 inimest. Nende hulgas olid ka need, kes viidi Venemaale ja olid siinsetes kinnipidamisasutustes lühikest aega.[432]

432 **P. Kaasik.** Parandusliku töö kolooniad Eesti NSV-s, lk 58, 67–68.

Vanglate osakond tegutses Eesti NSV siseministeeriumi haldusalas kuni 1958. aastani. Seejärel kuulusid kõik kinnipidamisasutused siseministeeriumi parandusliku töö asutuse (koloonia) osakonna või hilisema nimetusega parandusliku töö valitsuse alluvusse. See oli seotud kriminaalõiguse reformiga, millega GULAG-i süsteem saadeti laiali ja kehtestati Nõukogude parandusliku töö kolooniate süsteem (parandusliku töö kolooniad, türmid ja alaealiste töökolooniad).

Vanglate korralduse üldprintsiibid pandi paika 1969. aastal kinnitatud Nõukogude Liidu ja liiduvabariikide parandusliku töö seadusandluse alustega, millega deklareeriti, et parandusliku töö seaduste ülesanne on reguleerida kriminaalkaristuse täideviimist nii, et see ei oleks ainult karistus toimepandud kuriteo eest, vaid parandaks ja kasvataks süüdimõistetud ümber ausa töössesuhtumise, seaduste täpse täitmise ja sotsialistliku ühiselu reeglite austamise vaimus ning hoiaks ära uute kuritegude toimepanemise (§ 1).[433]

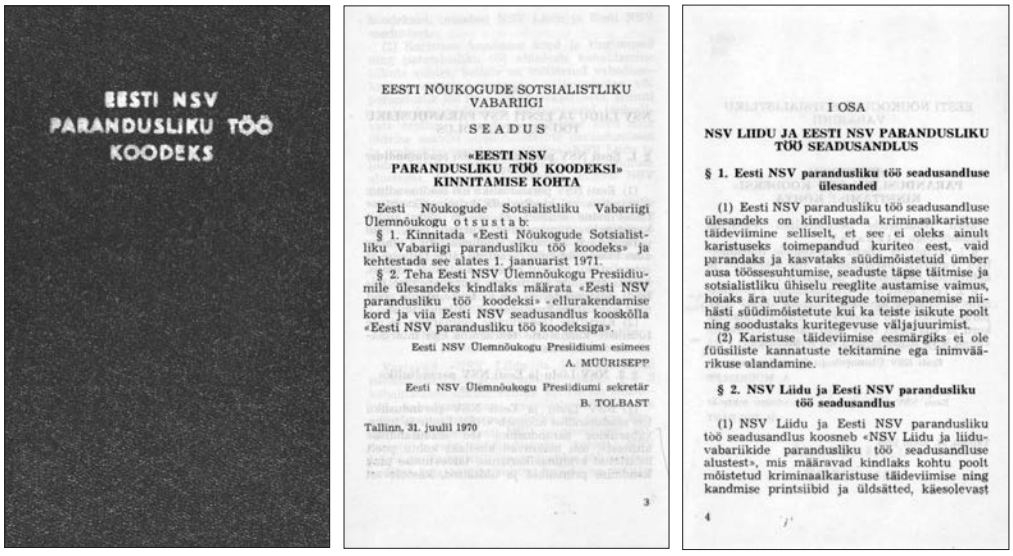
Vanglakaristusi ja vanglate korraldust reguleeris 1970. aastal kinnitatud Eesti NSV parandusliku töö koodeks, mis jõustus 1. jaanuaril 1971. Sellesse tehti järgmistel aastakümnetel mitmeid muudatusi, aga üldprintsiibina säilis karistuse kasvatuslik eesmärk, millel oli tugev ideoloogiline varjund.[434]

Lähtudes parandusliku töö õiguse alustest, olid kolooniad kas üld-, range, tugevdatud või erirežiimiga.[435] Viimaseid, kuhu koondati eriti ohtlikud kurjategijad, sh surmamõistetud, kelle karistus oli armuandmise korras asendatud eluaegse vangistusega, Eestis ei eksisteerinud ja erirežiimi kinnipeetavad kandsid karistust mujal Nõukogude Liidus. Eesti kinnipeetavad koondati kaheksasse parandusliku töö või kasvatusliku töö kolooniasse: parandusliku töö koloonia nr 1 Harkus, parandusliku töö koloonia nr 2 Murrus, parandusliku töö koloonia nr 3 Kundas, parandusliku töö koloonia nr 4 Ämaris, parandusliku töö koloonia nr 5 Tallinnas, parandusliku töö asunduskoloonia

433 NSV Liidu ja liiduvabariikide parandusliku töö seadusandluse alused. – Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Ülemnõukogu Teataja 1969, nr 29 (1479), lk 350.

434 Eesti NSV parandusliku töö koodeks, lk 3.

435 **I. Rebane.** Nõukogude parandusliku töö õiguse alused, lk 15–17.

EESTI NSV
PARANDUSLIKU TÖÖ
KOODEKS

EESTI NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKU
VABARIIGI

SEADUS

«EESTI NSV
PARANDUSLIKU TÖÖ KOODEKSI»
KINNITAMISE KOHTA

Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Ülemnõukogu otsustab:

§ 1. Kinnitada «Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi parandusliku töö koodeks» ja kehtestada see alates 1. jaanuarist 1971.

§ 2. Teha Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumile ülesandeks kindlaks määrata «Eesti NSV parandusliku töö koodeksi» ellurakendamise kord ja viia Eesti NSV seadusandlus kooskõlla «Eesti NSV parandusliku töö koodeksiga».

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees
A. MÜÜRISEPP

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi sekretär
B. TOLBAST

Tallinn, 31. juuli 1970

3

I OSA

NSV LIIDU JA EESTI NSV PARANDUSLIKU TÖÖ SEADUSANDLUS

§ 1. Eesti NSV parandusliku töö seadusandluse ülesanded

(1) Eesti NSV parandusliku töö seadusandluse ülesandeks on kindlustada kriminaalkaristuse täideviimine selliselt, et see ei oleks ainult karistuseks toimepandud kuriteo eest, vaid parandaks ja kasvataks süüdimõistetuid ümber ausa töössesuhtumise, seaduste täpse täitmise ja sotsialistliku ühiselu reeglite austamise vaimus, hoiaks ära uute kuritegude toimepanemise niihästi süüdimõistetute kui ka teiste isikute poolt ning soodustaks kuritegevuse väljajuurimist.

(2) Karistuse täideviimise eesmärgiks ei ole füüsiliste kannatuste tekitamine ega inimväärikuse alandamine.

§ 2. NSV Liidu ja Eesti NSV parandusliku töö seadusandlus

(1) NSV Liidu ja Eesti NSV parandusliku töö seadusandlus koosneb «NSV Liidu ja liiduvabariikide parandusliku töö seadusandluse alustest», mis määravad kindlaks kohtu poolt mõistetud kriminaalkaristuse täideviimise ning kandmise printsiibid ja üldsätted, käesolevast

4

Eesti NSV parandusliku töö koodeksi (1970) esikaas ja I osa algus

nr 6 Soonistes, parandusliku töö asunduskoloonia nr 7 Karksi-Nuias ja Viljandis kasvatusliku töö koloonia.

1970. aastatel lühendati kolooniate nimetusi ja need maskeerusid selliste lühendite taha nagu näiteks JUM-422/1, JUM-422/2. Eeluurimisaluseid hoiti Tallinna Patarei vanglas ehk toonase nimetusega uurimisisolaatoris nr 1. Vangivalvureid Nõukogude ajal Eestis ei koolitatud ja personal oli väga ebaühtlase haridustasemega. Vanglasüsteemi juhte koolitati tavaliselt üleliidulistes erikõrgkoolides ja nad olid vene rahvusest. Seda, et kaadri voolavus oli suur ja personali tase hariduse puudumise tõttu ebaühtlane, mainiti ka nõukogudeaegsetes vanglatöö aruannetes. Nii näiteks kurdeti 1953. aastal, et eelmisel aastal oli tööle võetud 149 ja vallandatud 101 inimest, töödistsipliin oli madal ja esines palju alkoholi kuritarvitamist. Toona oli tavaline, et sedalaadi kriitika käis käsikäes nõudmisega tõhustada ideoloogilist tööd.[436]

436 RA, ERAF.17SM.9.91, l. 5–9, решение республиканского совещания тюремных работников МВД ЭССР по вопросу „Об итогах работы тюрем з 1952 г. и их задачах в 1953 году“, 14.3.1953.

Kui Eesti omariikluse ajal oli noorte parandusasutus olnud kõigepealt Harkus, kus 1930. aastate lõpus asus ka tööpõlgurite laager, siis alates 1954. aastast kohandati selleks endine Viljandi vangla, mis sain nimeks Viljandi kasvatusliku töö koloonia. Harku tööpõlgurite laager nimetati Eesti okupeerimise järel ümber parandusliku töö kolooniaks nr 1. Lühikest aega oli 1944. aasta sügisel seal asunud ka saksa sõjavangide laager. Saksa sõjavangide jaoks 1946. aastal Tallinnas Magasini tänavale rajatud sõjavangilaagrist sai 1949. aastal Tallinna vangla. See oli Eesti iseseisvuse taastamise ajaks juba nii korrast ära, et 1990. aastate algul vanglasüsteemi reformimisel nõuandeid jaganud Euroopa Nõukogu parlamentaarse assamblee delegatsioonile meenutas see mahajäetud metallitöövabrikut.[437]

Nii nagu 1920.–1930. aastatel, töötasid Harkus asuvad vangid ka Nõukogude ajal turbarabas. Pärast turbatootmise lõpetamist muudeti Harku vangla 1965. aastal naistevanglaks. Noori pisikurjategijaid hoiti 1923. aastast kasvatusraskustega noorte koolina tegutsenud Koluvere koloonias, kus 1944/1945. õppeaastal oli üle pooleseaja koolikohuslasest lapse.[438] Töö seal kestis kuni 1964. aastani, kui hammasrataste vahele jäänud noorte kasvatamiseks moodustati erikutsekoolid ja Koluvere õppetöö viidi 1965. aastal Pärnu alaealiste koloonia baasil moodustatud Paikuse erikutsekooli. Kool tegutses seal 1990. aasta augustini. Samasugused eri(kutse)koolid tegutsesid veel Kaagveres, Puiatus, Tapal, Viljandis ja Rummus.

Nõukogude aja kõige suuremaks vanglakompleksiks kujunes juba 1930. aastate lõpus Rummu alevikku rajatud Murru vangla. Nõukogude võim nimetas selle 1941. aastal ümber parandusliku töö kolooniaks nr 2. Koloonia tüüpi vangla esimesed sõjajärgsed hooned ehitati 1949. aastal, kui valmisid saun-pesumaja ja kartser. Enamik muid hooneid valmis aastatel 1960–1980. Juba 1930. aastatel asutati sinna paekivitööstus, kus peamine tööjõud olid kinnipeetavad. Sellega seoses tekkis sinna suur karjäär. Kivitööstus hakkas aga juba 1970. aastatel kiratsema

437 RA, ERA.5862.1.104, l. 4, kokkuvõte Euroopa Nõukogu ekspertide visiidist Eesti Vabariiki augustis-septembris 1993, dateerimata.

438 RA, ERAF.17SM.7.3, l. 13, отчет, 1.2.1945.

Rummu asulas oli mitu parandusliku töö kolooniat, üks neist oli Murru vangla. Fotol Murru vangla 1990. aastal.
Foto: Toomas Volmer. RA, EFA.204.0.169818

ning vangla territooriumile rajati metalli- ja puidutöötsehhid. Vangla täitis nii raske- kui ka sõjatööstuse tellimusi. Rummu asula, kus elasid vanglaametnikud, kuulus siseministeeriumi alluvusse.

Viimase suure korpusena rajati 1984. aastal Rummusse ligi kümne hektari suurusele alale 730–800 kinnipeetava jaoks mõeldud kinnine vangla, ametliku nimetusega parandusliku töö koloonia nr 4 ehk hilisema nimetusega Ämari vangla. Sinna lähedale, umbes viie kilomeetri kaugusele, asutati Kasepere asundus, mis oli mõeldud avavanglaks ehk soodusrežiimil olevate kinnipeetavate joaks, kes tegid seal ümbruses metsatöid.

Selliseid asundusi oli Eestis teisigi. Need, ametliku nimetusega parandusliku töö asunduskolooniad, loodi 26. septembril 1985 ENSV Ülemnõukogu presiidiumi seadlusega süüdimõistetutele, keda oli karistatud esmakordselt ja kuni viieaastase vabadusekaotusega.[439] 1986. aasta jaanuaris asutati siseministeeriumi käskkirjaga selline asunduskoloonia Viljandi rajooni Karksi kolhoosi. Kinnipeetavad pidid seal tegema põllumajandustöid. See planeeriti küll 350 inimesele, aga tegelikkuses polnud asunduskoloonias kunagi rohkem kui 30–40 inimest. Valvuritena oli tööl 3–4 inimest.

439 Muudatuste ja täienduste tegemisest Eesti NSV kriminaalkoodeksis, Eesti NSV parandusliku töö koodeksis ja Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeksis. – ENSV Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja 1985, nr 31, lk 757–758.

Kaadreid Nõukogude Eesti vanglatest:
Rummu vangla söögisaal, Harku naistevangla pesuruum
ja Tallinna Patarei vangla kamber.
Fotod: Toomas Volmer, Verner Puhm ja Arno Saar.
RA, EFA.204.0.169813, EFA.251.0.154453, EFA.473.0.143961

Raplamaale Sooniste mõisa territooriumile oli asunduskoloonia asutatud juba 1982. aastal ja sealset tööjõudu kasutati Sooniste sovhoosi tööobjektidel. Mõisahoone oli selleks aastatel 1982–1985 remonditud, sinna oli rajatud veevärk, keskküte, söökla ja katlamaja, ehitatud kanalisatsioon ja puhastustiigid. Ehitustööde käigus muudeti täielikult ruumide paigutust, sest rajati ka trahviisolaatorid. Osa akendele paigutati trellid.[440]

Täiesti iselaadse kinnipidamisasutusena tegutsesid Harkus, Maardus, Pärnu vangla ruumides ja Tallinnas ravi- ja tööprofülaktooriumid, kus raviti alkohoolikuid. Need olid ühtlasi esimesed kinnipidamisasutused, mis Eesti iseseisvuse taastamise järel suleti.

1990. aasta seisuga oli Eestis üheksa süüdimõistetute kinnipidamisasutust:

asutus 422/1 – naiste parandusliku töö koloonia Harkus;
asutus 422/2 – meeste range režiimiga parandusliku töö koloonia Rummus;
asutus 422/3 – meeste tugevdatud režiimiga parandusliku töö koloonia Rummus;
asutus 422/4 – meeste range režiimiga parandusliku töö koloonia Rummus;
asutus 422/5 – meeste üldrežiimiga parandusliku töö koloonia Tallinnas;
asutus 422/6 – meeste asunduskoloonia Rapla maakonnas;
asutus 422/7 – meeste asunduskoloonia Viljandi maakonnas;
asutus 422/8 – meeste asunduskoloonia Rummus;
asutus 422/9 – Tallinna vabariikliku keskhaigla juures – kõik režiimid.

Neile lisaks tegutses Viljandis noormeeste kasvatusliku töö koloonia, Tallinnas asus eeluurimisisolaator nr 1 (endine keskvangla) ja kinnipidamiskohtade hulka loeti ka neli erikomandantuuri (kaks Tallinnas, üks Kohtla-Järvel ja üks Harkus). Kinnipeetavatest üle poole kandsid karistust Harjumaal.[441]

440 RA, ERA.5862.1.43, l. 58, Robert Närska Rapla maakonna Loodna valla reformikomisjonile, 23.9.1992.
441 Harjumaal on üle poole Eesti Vabariigi vangidest. – Harju Elu, 27.11.1990, lk 3.

Vanglate tröödstitu olukord ja üleminekuaja arutelud vanglasüsteemi uuendamise üle

Mihhail Gorbatšovi võimuletulekuga 1985. aastal ja perestroikapoliitika väljakuulutamisega kaasnes ühiskonna järkjärguline avanemine ja alates 1987. aastast hakkas Eesti ajakirjanduses ilmuma lugusid toonase vanglaelu tegelikkusest ja kinnipidamisasutuste olukorrast. Sedalaadi käsitlused tõestasid vajadust asuda reformima nõukogudeaegset vanglakorda ja karistusõiguse süsteemi ning tõstatasid karistuste pikkuse, karistamise motiivide, aga ka vanglates valitseva tröödstitu olukorra parandamise küsimuse.

Ajakirjanduses ilmunud käsitluste tõukejõuks oli noorte kuritegevus ja 1987. aastal Noorte Hääle veergudele toodud juhtum Kuremaa sovhoostehnikumist, kus kolm noormeest tundsid end kaasõpilaste seas karistamatult, peksid teisi noori ja lõhkusid kooli vara. Algatatud kriminaalasja raames sattusid noormehed kuritahtliku huligaansuse süüdistusega kohtu ette. Kohus määras neile mitme aasta pikkuse tingimisi karistuse.[442] Kohtuotsus pälvis leebuse tõttu ühelt poolt hukkamõistu ja ühes sellega märkisid Noorte Hääle lugejad toimetusse saadetud kirjades, et sedalaadi käitumine pole Eesti koolides sugugi haruldane,[443] ent teiselt poolt pööras Jaan Tepp artiklis „Kiri vanglast" tähelepanu kinnipidamisasutustes valitsevale tröödstitule olukorrale ja raskustele, mida noored pidid vanglast vabanedes kogema. Just see olevat põhjus, miks ligi pooled kinnipeetavad jõudsid vanglasse tagasi.[444]

442 **R. Tanel.** „Täna näkku ei löö, sest mul on hea tuju..." – Noorte Hääl, 19.6.1987, lk 2.
443 Miks õigustada jõhkrust? – Noorte Hääl, 9.7.1987, lk 2.
444 **J. Tepp.** Kiri vanglast. – Noorte Hääl, 23.7.1987, lk 2.

Teispool trelle

«Mis sa jonnid? Sul ei ole ju ükskõik, kuhu sind kuu aja pärast saadetakse.»

Uurija on väsinud olemisega. 16-aastane noormees tema vastas põrnitseb miilitsakaptenile trotslikult otse silma.

«Noh, lähen istuma, ja mis siis? Tahate mind «tsooniga» hirmutada, ei lähe läbi!»

See poiss pole veel olnud isegi mitte eeluurimisisolaatoris, tõelisest «tsoonist» on ta vaid sõpradelt kuulnud. Nood jutud käivad aga põhimõttel, et minu elu oli traadi taga imelõbus ning midagi hullu ei toimu.

«Õpetajad» ei kipu noorematele rääkima, kuidas nad ise kord päevi, nädalaid, kuid, aastaid lugesid. Aja kulg on seal hoopis teine. «Õpetajad» jätavad paljust muustki rääkimata.

See poiss, kes uurijat trotslikult põrnitseb, ei tea seda.

KOHUS

Kohtuotsus on ette loetud, saalitäis rahvast tõuseb ja liigub aeglaselt väljapääsu suunas. Vastsed süüdimõistetud istuvad, pead longus, teispool barjääri. Kohe viib konvoi saalist ära ka nemad. Ees seisab hulk aastaid paranduslikku töö koloonias . . .

Nii loomulik on teadmine, et kurjateinu seal «kauges kohas» ümber kasvab. Alles viimastel aastatel teadvustab avalikkus tõsiasja, et mitte kõigile vanglas viibinuile ei jää esimene kord viimaseks. Elu kiires rütmis ei vaeva me oma pead küsimusega, mis on televiisoril sees, et ta pilti näitab. Sama enesestmõistetav on veendumus, et eksinud inimene mõistab oma viga ega korda seda. Statistika näitab muud. Suur osa vanglas viibinuist jõuab sinna tagasi. Miks?

Tänavuse 17. juuli ajalehes «Sovetskaja Belorussija» olukirjelduses «Õudne öö» avaldab I. Gerasjuk arvamust, et ammu ja tüütava järjekindlusega avaldub seaduspärasus: meie paranduslikku töö asutused vaevalt kedagi parandavad. Pigem vastupidi. Kurb statistika tõendab, et noorukite paranduslikku töö koloonia ...

seal klopsitakse kokku «vennaskonnad», kes jätkavad oma elu vabaduses vangimaja seaduste järgi.

Probleem on tõstatatud. 23. juuli «Noorte Hääl» avaldas Jaan Tepi «Kirja vanglast». Noor mees muretseb vägivalla pärast enda ümber koloonias. Ehk on aeg küps, et heita pilku kõigele, mis toimub

TEISPOOL TRELLE

Meie karistusasutus on tugevdatud režiimiga. Siia tulevad mehed, kes küll seadusega esimest korda pahuksis, kuid see-eest õige põhjalikult. Vargad, röövlid, vägistajad, mõrtsukad . . . Nad veedavad siin 3—15 aastat oma elust ning iialgi ei tule nad siia tagasi. Siit edasi viib tee kas ausasse ellu või range režiimiga asutusse.

Meie koloonia on sünge (I. Ossipov, B. Sandarski, «Vikerkaar» nr 2, 1987). Külalisele kindlasti. Egas meil peagi lõbus olema. Ometi on meie jaoks siin kõik igapäevane ja tavaline. Meil on oma rõõmud ja mured, mitmesugused tegemised ja toimetused. Meie ise oleme kõigega harjunud.

Paljud asjad on meile keelatud: terariistad, sularaha, ropud sõnad ja värvilised ...

koera-kassi, kasvatada lilli, omada kaarti ega kompassi. Me magame ühiselamu kahekorruselistes voodites, igal mehel on pool öökappi ja loetud hulk standardrõivaid. Me liigume rivis, vahel satub mõni kartsa, mõni vabastatakse enne tähtaega. Kõigil on rinnas nimesilt. Kõik me teeme kuus päeva nädalas tööd.

Väljanägemiselt erineb töötsoon vähe mistahes tehasest. Aastaplaaniga tuleme kenasti toime. Igal aastal esitame kümneid ratsettepanekuid ning ehitame valmis mõne uue tootmishoone.

Elutsoonis on meil kolmekorruselised keskküttega tellishooned, televiisorid, raadiotranslatsiooni valjuhääldid. Meil on toad puhkuseks, õppimiseks ja koroonamänguks.

Sungustunde tekitab muu — trellitatud aknad, elektrilukkudega rauduksed ning vahtla iga kahe lokaaltsooni piiril. Mõni vang saab väravast läbi, mõni teine aga mitte ning külalisel on raske taibata, miks.

Koloonias kehtib vangide omavalitsus. Igal salgal on vangist salgavanem, igal bri...

hivad rivi ning vastutavad rivi eest. Teine, arukam hierarhia, moodustub 11-st ühiskondliku töö sektsioonist, sealhulgas on korravalve-, tootmis-, spordi-, kultuuri- ja toitlustussektsioon. Igal sektsioonil on esimees. Salga ühiskondlikku elu juhib salga kollektiivi nõukogu, kogu asutuse oma — koloonia kollektiivi nõukogu. Aktivistid kannavad käisel vastavat eraldusmärki. Mitte just kõik kinnipeetavad ei suhtu aktivistidesse hästi, kuid nende jõudu ja autoriteeti avalikult kahtluse alla seada vaevalt keegi söandaks.

Igal meist on paar lähemat sõpra, kellega me südameasju arutame ja isegi kodust saadud pakinatukest jagame. Me nimetame neid sõpru kentideks, sellist «kooselu» aga kentimiseks. Sisevägede töötajaid, kes on seatud meie olemist ohjes hoidma, nimetame me mentideks, kolooniat ennast aga tsooniks. Tsoonil on peremees, nii räägime me koloonia ülemast.

KOLOONIA KULTUURIELU

Ärgu see pealkiri teid üllatagu. Tegemist on siinse elu ...

Väljavõte vanglateemalise artiklisarja avaloost.

Noorte Hääl, 11. september 1987, lk 2

See kannustas ajakirjandust teemaga edasi tegelema ja 1987. aasta septembris ilmus Noorte Hääle veergudel põhjalik artiklisari „Teispool trelle“, kus kirjeldati avalikkusele nii kinnipeetavate igapäeva, töö- ja olmetingimusi, aga ka paranduslikku töö koloonia kultuurielu ja vangide kõnepruuki.[445]

445 Teispool trelle. – Noorte Nääl, 11.9.1987, lk 2; 12.9.1987, lk 2.

Ehkki kirjelduses oli nii mõndagi humoorikat, oli artikliseeria kokkuvõte resoluutne: vaja on muutusi. Artiklites pöörati tähelepanu vajadusele muuta seadusi ja kolooniate sisekorda, sest reformimist vajasid nii kinnipeetavate sotsiaalhoolekanne kui ka töökorraldus. Nii näiteks ei sätestanud seadus, kas parandusliku töö koloonia põhiülesanne oli ettevõtte moodi toota või hoopis parandada kurjategija ellusuhtumist. Oli juhtumeid, kus selleks, et tootmisplaan saaks kuu lõpuks täidetud, viis koloonia ülem oma käskkirjaga puhkepäevaks ette nähtud pühapäeva järgmise nädala laupäevale. See tähendas kinnipeetavatele ilma puhkepäevadeta 12-tunniseid tööpäevi ja võis juhtuda, et plaani täitmiseks tuli teha mitu vahetust järjest ning töötada ka öösiti. Selle all kannatas ka noorte kooliskäimine.[446] Nõukogudeaegne vanglatööstus oli allutatud plaanimajandusele ja Nõukogude kriminaalkoodeks võimaldas määrata selleks sobivaid pikki karistusi. Pikkade karistuste määramise üks põhjuseid oligi vajadus odava tööjõu järele.[447] 1980. aastate keskpaigas oli Eesti kinnipidamisasutustes umbes 10 000 vangi ja kolooniad andsid rohkem kui 60 miljoni rubla eest toodangut aastas.[448] Majanduslikest kaalutlustest lähtudes ei rutanud võimud kolooniate süsteemi muutma ega asendama seda näiteks kambersüsteemi vanglatega.

Nõukogude ajal oli tavaks kergendada riiklike tähtpäevade puhul kinnipeetavate karistusi või vabastada neid sootuks karistuse kandmisest. 18. juunil 1987 andis Nõukogude Liidu Ülemnõukogu presiidium amnestiaseadluse, et tähistada 70 aasta möödumist 1917. aasta Oktoobrirevolutsioonist. Sellega seoses vabastati vanglast naised, kes olid üle 60 aasta vanad, kellel olid alaealised lapsed või kes olid rasedad, samuti I ja II grupi invaliidid ja need, kes olid võtnud osa kas lahingutegevusest või olid autasustatud NSV Liidu ordenitega. Amnestiaseadluse alusel sai tingimisi vabastada ka isikud, kelle karistus oli lühem kui kolm aastat. Ka karistusaegu võis seadluse alusel vähendada, aga ainult

446 Teispool trelle. – Noorte Hääl, 12.9.1987, lk 2.

447 RA, ERA.5237.1.1221, l. 2, visiit Eesti kinnipidamiskohtadesse, 15.4.1993.

448 **J. Ginter, M. Kruusamäe, J. Sootak.** Eesti karistuspoliitika. Vabadusekaotuslikud karistused, lk 12.

neil, kes polnud kuritahtlikult vanglarežiimi rikkunud.[449] Ajakirjanduses selgitati, et amnestiaseadluse rakendamisel sõltus süüdimõistetute kinnipidamiskohtadest vabastamine peale karistuse liigi ja pikkuse ka kinnipeetava senisest käitumisest vanglas. Seda hindasid linna ja rajooni täitevkomiteede juures asunud järelevalvekomisjonid. Avalikkusele kinnitati, et kinnipidamisrežiimi kuritegelik rikkuja vabadusse ei pääse. Sedalaadi avalik selgitus ilmus lehelugeja küsimuse peale, kas seadluse alusel kavatsetakse vabadusse lasta ka kõik korterivargad.[450]

1987. aasta detsembris sõitis amnestiaseadluse täitmist Rummusse jälgima Rahva Hääle reporter Tiiu Põld, kelle töö tulemusena sündis järgmine põhjalik käsitlus vanglamüüride taga toimuvast. Põllu võtsid vastu koloonia ülem Valeri Kravets ja tema asetäitja poliitkasvatustöö alal Riho Miller, kellega koos ta sai jälgida amnestiaotsuste langetamist ning ka koloonias veidi ringi vaadata: „Kolmekordsed silikaattellistest elamud, töötsoon, klubi kaarhall, söökla. Inimtühjus. /---/ Karistatud. Noored kahvatud näod. Puutahvel kellaaegade, päevadega, millal keegi taas „vaba“ on.“ Põld oli juba aastaid varem pööranud tähelepanu vangide tööhõivele, nii asjaolule, et kõik vangid ei töötanud, kui ka sellele, et vangide tööhõive ei soodustanud nende taasühiskonnastamist: „Ma ei taha olnut karvavõrdki idealiseerida, kuid nagu Eesti NSV ORKA vanemarhivaar Viive Hatto „Nõukogude Õiguses“ kirjutab, kasutati Eestis 1930. aastatel vange lepingulistel töödel sadamas, raudteel ja tänavate puhastamisel. /---/ Tähendab, kui vangla töökodades töötamiseks vangil eriteadmisi ega kogemusi polnud, üritati talle tööd leida väljaspool kinnipidamiskohta.“[451] Kaasajal panid vangid sügiseti majandipõldudel küll kartuleid maha, aga oskustöödel väljaspool vanglat neid ei rakendatud. Viidates ühest Ameerika filmist nähtule, tõi Põld näite, kuidas seal mõni aasta enne vabanemist viidi kinnipeetavad teise keskkonda, kus nendega tegelesid psühholoogid ja kus neid õpetati ühiskonnas hakkama saama: „Kus on meie psühholoogid? Ülikoolis

449 Amnestia kohta seoses Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 70. aastapäevaga. – Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Ülemnõukogu Teataja 1987, nr 25 (2411), lk 393–395.

450 Lühivastuseid. – Rahva Hääl, 26.8.1987, lk 4.

451 **T. Põld.** Pendel liigub. Edasi … tagasi … – Rahva Hääl, 29.1.1988, lk 3.

on ju sellele erialale kõva konkurss. Neid ongi, kuid mitte vangimajades. Hoidku selle eest! Ometi on neid sinna VÄGA vaja! Praegu me aga teame, pendel liigub halastamatult... ikka edasi ... tagasi ... . Olgu nad prügikastis ja jäägu sinna, kui nööri mööda käia ei oska. Kas nii?“[452]

Tiiu Põld refereeris oma artiklis amnesteeritutele peetud loengut: seaduse järgi pidid vangist vabanevad inimesed 15 päeva jooksul endale töökoha leidma. Neil, kellel tööd polnud, soovitati minna maapiirkondadesse, sest põllumajanduses oli alati töökäsi vaja. See jutt käis käsikäes ähvardusega võtta tööpõlgurid uuesti vastutusele. Ent kuna tööhõivesüsteem toetus peaasjalikult inimese enda tahtele ja suutlikkusele tööd leida ning ühiskonnas vaadati endisi kinnipeetavaid teravdatud tähelepanuga ega unustatud nende kuritegelikku minevikku, oli vanglast vabanemise järel uue elu alustamine väga keeruline ülesanne. Nii mõnigi kord polnud vanglast vabanenud inimestel kusagil ööbida ja elukohti jaotavas täitevkomitees neid jutule võtta ei soovitud. Just sotsiaalse tõrjutuse, alkoholi ning suutmatuse tõttu leida elukoht ja töö olevat umbes kolmandik süüdimõistetuid uuesti trellide taha sattunud.[453] Ehkki iga vanglast vabanenud isik sai kaasa suunamiskirja, võis seal olla näiteks märge alkoholismi kohta, mis vähendas võimalusi tööd saada. Samuti oli kehvasti, kui suunamiskirjale polnud märgitud õpitud eriala. Kokkuvõttes keskenduski Tiiu Põld oma käsitluses neile raskustele ja ühiskonna negatiivsele suhtumisele, millega vanglast vabanenud inimene Nõukogude ühiskonnas kokku puutus.[454]

Vanglaelu ja kinnipidamisasutuste olukorda puudutavate artiklite kõrval elavnes alates 1987. aastast arutelu kuritegevuse põhjuste ja kuritegevuse ennetamise üle. Samal ajal algasid arutelud ka kogu Nõukogude Liidu vanglasüsteemi reformimise teemal. Ehkki nende mõju õigus- ja vanglasüsteemi reformimisele oli esialgu tagasihoidlik, oli arutelu algatamine vanglasüsteemi ja karistusõiguse reformide elluviimise vältimatu eeldus. Eestis ilmus ka akadeemilisi käsitlusi vangla subkultuuri kohta, millest polnud Nõukogude ühiskonnas varem

452 **T. Põld.** Pendel liigub. Edasi … tagasi … – Rahva Hääl, 29.1.1988, lk 3.
453 **T. Põld.** Pendel liigub. Edasi … tagasi … – Rahva Hääl, 30.1.1988, lk 2.
454 **T. Põld.** Pendel liigub. Edasi … tagasi … – Rahva Hääl, 31.1.1988, lk 2.

Tartu ülikoolis tegeldi kriminoloogia temaatikaga käitumishälvete sotsioloogia laboratooriumis. Selle koosseisu kuulusid 1984. aastal (I reas vasakult): Alar Soots, Jaan Ginter, Ilmar Rebane, Eduard Raska ja Jüri Saar; (II reas) Ernestine Lani, Ilona Kings, Sirje Järv, Riina Tombak, Anna Šumskaja ja A. Haiba.
Tartu Ülikooli muuseum, ÜAMF 90:18

avalikult kõneldud ega kirjutatud. 1988. aastal avaldati tegevuse taastanud Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi väljaandel Tartu ülikooli õigusteaduskonna kriminaalõiguse ja -protsessi kateedri juhataja dotsent Rait Maruste uurimus „Kuritegelik subkultuur tätoveeringutes, žestis, slängis“.[455] See oli mõeldud üliõpilastele õppevahendiks, aga ka kinnipidamiskohtade töötajatele, uurijatele, prokuröridele jne abivahendiks.

1987. aastal ilmus toonase Tartu Riikliku Ülikooli käitumishälvete sotsioloogia labori juhataja, kriminoloog Eduard Raska sulest kuritegevuse ennetamise sotsiaalse programmi analüüs, milles ta julges välja öelda, et kuritegevus kui sotsiaalne nähtus on indikaator, mis peegeldab ühiskonna vajakajäämisi ning vigu. Kuritegevuse ohjamisel pidi olema

455 **R. Maruste.** Kuritegelik subkultuur tätoveeringutes, žestis, slängis, lk 3–4.

Ando Leps 1969. aastal miilitsakaptenina. Ta töötas alates 1960. aastast siseministeeriumi süsteemis uurijana, vanemuurijana, eriti tähtsate asjade uurijana, uurimisameti peaspetsialistina. 1980. aastate lõpus oli Leps Eesti NSV kuritegevusvastase võitluse büroo liige. RA, EFA.109.0.402230

olulisel kohal ennetus, mis polnud vajalik mitte ainult humaansetel kaalutlustel ja ühiskondlikest moraalinormidest lähtudes, vaid sellel oli ka puhtmajanduslik tahk. Kuritegevus oli ühiskonna jaoks kulukas. Sestap ei saanud kuritegevusega tegelemist jätta ainult õiguskaitseorganitele, reageerimise kõrval oli vaja läheneda ka proaktiivselt. Ennetustöö väljakujundamine võttis aga aega ja selle osas oli Nõukogude ühiskond alles lapsekingades.[456]

Ühiskonnas peetud diskussioone karistusõiguse ja vanglate olukorra üle mõjutas aina kasvav kuritegevus. Pärast lühiajalist langust jätkas kuritegevus 1980. aastate lõpus järjekindlat kasvu. Ühiskonna vabanemisega kaasnes ühelt poolt vangide amnesteerimine, ent teiselt poolt oli kasvanud ka kinnipidamisasutustesse jäänud vangide režiimirikkumiste hulk. Kui varem oli vangla režiimi rikkunud kuni veerand kinnipeetavaist, siis 1990. aastal juba 60–75% (samal ajal oli Eestis üle 4000 kinnipeetava). Kui 1988. aastal suurenes kuritegevus võrreldes eelnenud aastaga 6%, siis 1989. aasta esimeses pooles tõusis see koguni 89%. Neid andmeid analüüsinud Ando Leps väitis, et kuritegevuse kasv oli kõigepealt seotud immigrantide ehk vene keelt kõnelevate inimeste suurema kuritegevusega. Oma osa mängisid ka aina süvenenud majandusraskused.[457] Talle oponeerinud Eduard Raska ei rutanud kuritegevuse kasvu ainult ühiskondlike muutustega siduma

456 **E. Raska.** Sotsiaalne programm: kuritegevuse ennetamine.

457 **A. Leps.** Kuritegevus Baltikumis, lk 41–43; **A. Leps.** Kuritegevus Eestis aastatel 1980–1989, lk 188.

ega pidanud seda järsuks tõusuks, vaid nägi seda pikema protsessina, sest kuritegevus oli kasvanud juba alates 1960.–1970. aastatest. Varem polnud lihtsalt kombeks kuritegevusest avalikult kirjutada, või kui, siis tavaliselt rahustavas toonis.

Isikuvastaste kuritegude arvu tõusu tunnistas ka Raska, sest kui 1960. aastal pandi Eestis 100 000 elaniku kohta toime 2,7 tahtlikku tapmist, siis 1970. aastal kolm, 1980. aastal viis ja 1989. aastal oli see näitaja 5,8. Koos tahtlike tapmiste arvu suurenemisega kasvas ka muude vägivallakuritegude arv. Raska sõnul olid kriminoloogid leidnud, et kuritegevuse kogumahu ja raskete kuritegude, eriti tapmiste vahel valitses teatav korrelatsioon. Ehk teisisõnu, mida suurem oli kuritegevus üldiselt, seda rohkem isikuvastaseid kuritegusid toime pandi. Sellele toetudes väitis Raska, et varasemate aastate kuritegevus oli alaregistreeritud ega peegeldanud seetõttu kogu kuritegevust ja seetõttu ei saanud erakorralisest kuritegevuse suurenemisest juttugi olla. Statistiline manipuleerimisruum ulatus tuhandete juhtumiteni aastas. See torkas silma 1989. aasta puhul, kui tuli välja vastupidine ebakõla: „Nimetatud aastal registreeriti kogu kuritegevuse juurdekasvu säärane tase, mis kuidagi ei taha seonduda tahtlike tapmiste arvu suurenemisega“ ehk teisisõnu registreeriti võrreldes raskete isikuvastaste kuritegudega ootamatult suur hulk muid kuritegusid. Raska väitis, et kui üldse mingist kuritegevuse suurenemisest rääkida, siis 1970. aastate lõpu ja 1980. aastate alguse kontekstis: „Nimelt siis tegi kuritegevus järsku hüppe suurenemise suunas ning ühtlasi hakkas ka kvalitatiivselt muutuma jõhkramaks ning vägivaldsemaks.“[458] Raska ja Lepsi artiklid ei peegeldanud pelgalt kuritegevuse kasvu tingimustes elavnenud arutelu, vaid ka erinevaid lähenemisi kuritegevuse analüüsimisele.

Täitevvõimu tasandil teadvustati küll kuritegevuse suurt kasvu, kuid selle küsimusega tegeldi vaid reaktiivselt. Näib, et muuks puudusid 1980. aastate lõpus ka võimalused. Nii võttis ENSV Ministrite Nõukogu 11. aprillil 1989 vastu määruse, millega tunnistati ENSV siseministeeriumi abinõud kuritegevusega võitlemisel ebapiisavaks ja

458 **E. Raska.** Mis kuritegevusega lahti on?, lk 112–117.

väheefektiivseks. Samamoodi arvustati muid riigiasutusi, aga ka kohalike ettevõtete ja asutuste juhte, kellel nähti süüd, et töökollektiivides tehtav kasvatustöö polnud piisav ega toonud kaasa kodanike aktiivsust avaliku korra tagamisel. Ministrite nõukogu pööras tähelepanu küll detailidele, alustades tõlkide puudusest ja kehvast keeleoskusest siseministeeriumi haldusalas, lõpetades vajadusega tugevdada elamute välis- ja korteriuksi, aga mitte kuritegevuse ennetamisele ega kuritegevuse kasvu põhjustele.[459] Siseministeeriumi koosseisus moodustati 1989. aasta mais 6. osakond, mille eesmärk oli tõhustada tööd organiseeritud kuritegevuse vastu ja mille juhiks sai Olev Laanjärv.[460]

Esimesele määrusele järgnes 10. novembril 1989 uus ministrite nõukogu määrus, milles märgiti, et jooksva aasta üheksa kuuga oli kuritegevus võrreldes varasema aasta sama ajaga kasvanud 75%, kuid siingi süüdistati Nõukogude ajale omaselt esmalt siseministeeriumi, mainiti miilitsa madalat prestiiži, raskeid ja ohtlikke töötingimusi, heideti ette kohaliku tasandi liiga tagasihoidlikku rolli avalikkuse ja organisatsioonide kaasamisel „kollektiivse õiguskorra kindlustamiseks peetavasse võitlusse“, ent võrreldes varasema määrusega mingeid uusi lahendusi välja ei pakutud.[461]

Põhimõttelist laadi ettepanekuid, kuidas senine õiguskord ja Eesti kinnipidamisasutuste süsteem ümber kujundada või mida senises korras muuta, kostus õigusteadlaste aruteludest. 1988. aastal hakkas Nõukogude süsteem juba sedavõrd murenema ja rahva poliitiline aktiivsus oli kasvanud niisugusel määral, et diskussioon kuritegevuse üle toimus kogu Eesti ühiskonnaelu aluste muutmise raames. Samal ajal hakati ajalehtede veergudel kirjeldama Nõukogude repressiivorganite tegevust ja Teise maailmasõja järgseid vanglakoledusi.

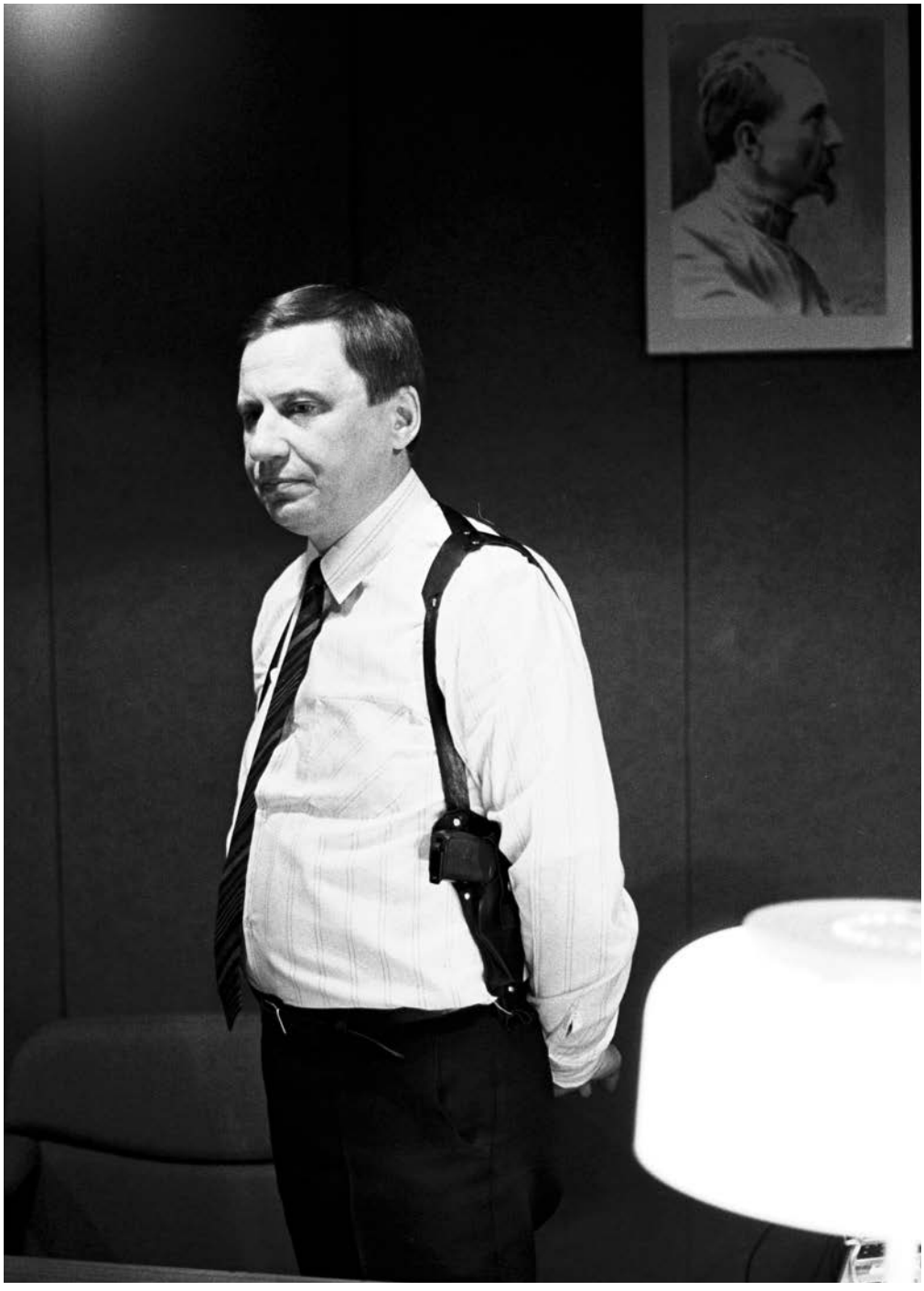
16. novembril 1988 võttis ENSV Ülemnõukogu vastu deklaratsiooni ENSV suveräänsusest, tunnistades ENSV Ülemnõukogu otsuste ülimuslikkust Eesti NSV territooriumil.[462] Sellele järgnesid

459 Avaliku korra kaitse ja kuritegevusvastase võitluse tugevdamise lisaabinõude kohta vabariigis. – Riigi Teataja 1989, nr 15, lk 363–364.

460 **L. Tabur, R. Sepp.** Õiguskaitse- ja justiitsreformid Eestis 1991–2019, lk 8.

461 Erakorraliste abinõude kohta võitluses kuritegevusega vabariigis. – Riigi Teataja 1989, nr 35, lk 750–754.

462 Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Ülemnõukogu deklaratsioon Eesti NSV suveräänsusest. – Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja 1988, nr 48 (873), lk 1142–1143.

Hilisem siseminister Olev Laanjärv siseministeeriumi 6. osakonna juhina 1989. aasta novembris. Seinal Nõukogude repressivaparaadi tšekaa looja Feliks Dzeržinski portree.
Foto: Tiit Veermäe. RA, EFA.204.0.253446

Rait Maruste õigusteaduskonna kriminaal-õiguse ja -protsessi kateedri juhatajana.
Tartu Ülikooli muuseum, ÜAM F 146:38 F

Eesti vabanemisprotsessi aegsed esimesed õiguslikud sammud, mille üks tahke oli 1989. aastal avalikkuses alanud arutelu uue Eesti õiguskaitse-kontseptsiooni üle. See toetus 13. mail 1989 ülemnõukogus vastu võetud seadusele Eesti NSV isemajandamise alustest[463] ja seadis kaugemaks eesmärgiks aidata kaasa Eesti omariikluse ülesehitamisele ja õigusriigi loomisele. Õiguskaitse kontseptsiooni projekt avaldati 9. detsembril 1989 Rahva Hääle veergudel aruteluks.[464]

Kontseptsiooni töötas välja ENSV Ministrite Nõukogu esimehe esimese asetäitja Ain Soidla juhitud valitsus-komisjon, ent nagu tunnistas selle töös osalenud Tartu ülikooli õigus-teaduskonna kriminaalõiguse ja -protsessi kateedri juhataja dotsent Rait Maruste, oli komisjon kokku pandud Nõukogude ajale omasel moel tippjuhtidest ja nende asetäitjatest, kellest igaüks tegi oma väikese osa, ning seetõttu sai dokument ebaühtlane. Samuti toimusid ühiskond-likud muutused nii kiiresti, et 1990. aasta kevadeks olid kontseptsiooni sõnastus ja seisukohad juba vananenud. Maruste kirjeldas, kuidas komisjonis võideldi pisiasjade pärast, nagu siseministeeriumi nimetus (siseasjade ministeerium *versus* siseministeerium) või miilitsa nime muutmine politseiks. Soov õiguskaitseorganid depolitiseerida tundus mõnele komisjoni liikmele lausa riigikukutamisena.[465]

---

463 Eesti NSV isemajandamise alused. – Riigi Teataja 1989, nr 18, lk 397–405.

464 Eesti õiguskaitse kontseptsioon. Projekt. (Eesti NSV isemajandamise tingimustes kuritegevuse ja muude õigusrikkumiste vastu peetava võitluse ning inimeste turvalisuse kindlustamise kontseptsioon). – Rahva Hääl, 9.12.1989, lk 3.

465 **R. Maruste.** Veel Eesti õiguskaitse kontseptsioonist. – Päevaleht, 23.3.1990, lk 2.

Juba loetud kuud pärast kontseptsiooni avaldamist ajakirjanduses ilmus hulk artikleid, kus analüüsiti Eesti ühiskonna kuritegevusvastase võitluse ja õigussüsteemi reformi võimalikke stsenaariume. 1990. aasta kevadeks oli riikliku õigusjärgluse taotlus muutunud õigusdebattides domineerivaks ja nii arvas Maruste, et õigussüsteemi ülesehitamisel peaks jätkama sealt, kuhu 1940. aastal oli pooleli jäädud. Samal ajal möönis ta, et nii nagu 1919. aastal enne Eesti Vabariigi esimese põhiseaduse vastuvõtmist oli ka 1990. aastal vaja kehtestada üleminekuperiood, mille jooksul tuli õppida tundma nii okupatsioonieelse Eesti Vabariigi õigusloome pärandit kui ka uusi suundi, et siis asuda seadusi ette valmistama.[466]

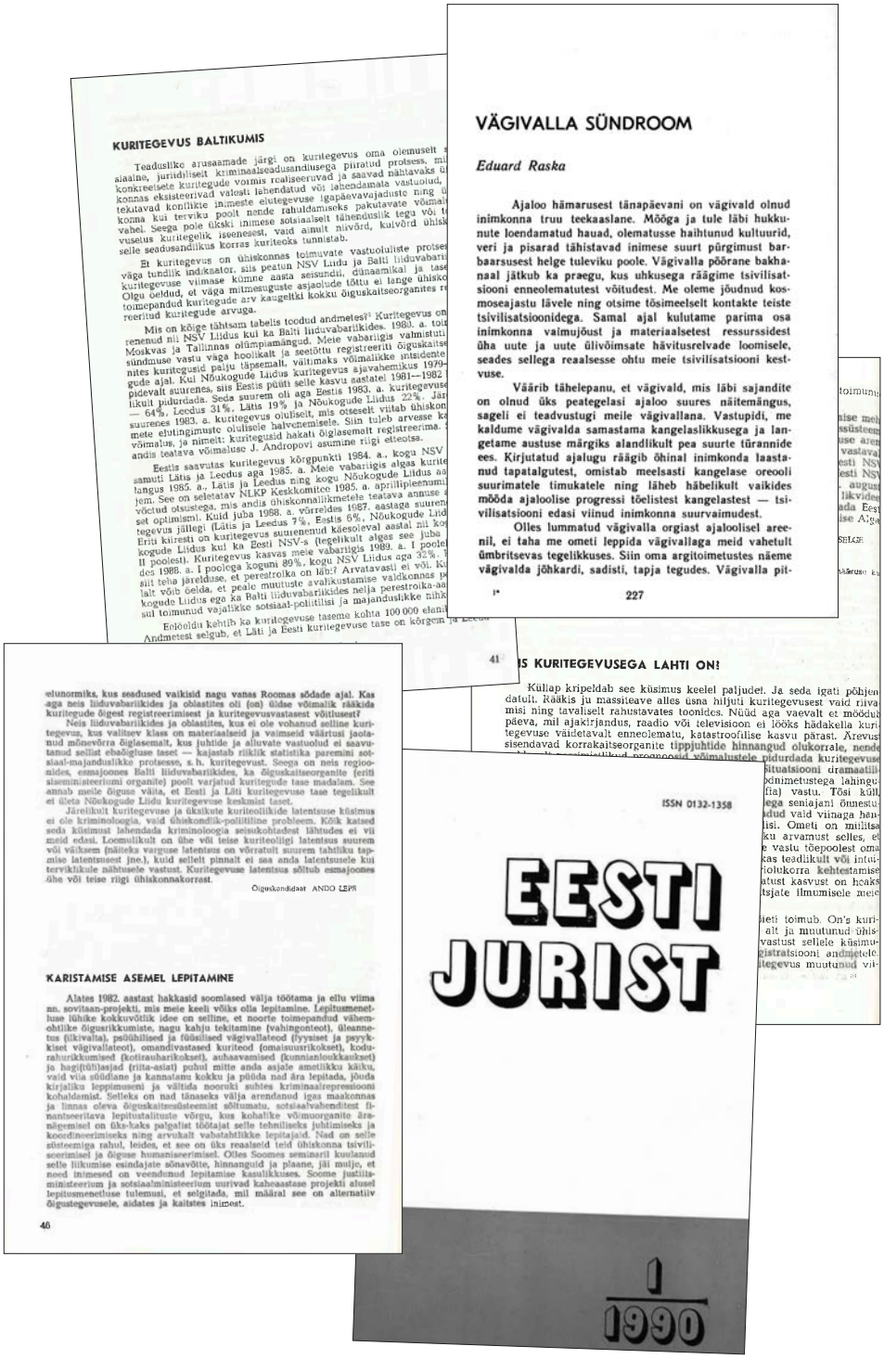
Õiguskaitsekontseptsiooni väljatöötamise järel ilmus õigusajakirjas Eesti Jurist ja ajakirjanduses hulk artikleid, kus selle pihta tuld anti. Ando Leps pidas õigeks anda kõigile riigiasutustele ja ametikohtade täitjatele okupatsioonieelsed nimetused ning leidis, et õiguskaitsekontseptsioonist peaks saama seadus, mis annaks aluse ka õiguskaitse valdkonda kuuluvate institutsioonide tegevust reguleerivate seaduste, nt politseiseaduse väljatöötamiseks.[467]

Kriminoloog Eduard Raska kommentaarid puudutasid nii õigusloomet kui ka kinnipidamisasutuste süsteemi muutmise põhimõtteid ja andsid sel moel olulise panuse toonasesse diskussiooni. Ta juhtis tähelepanu sellele, et deklaratsioonist vaatas vastu kivistunud arusaam kuritegevusest kui ühiskonnavälisest nähtusest, mida on võimalik otsekui umbrohtu ühiskonnast välja kitkuda. Selle asemel rõhutas Raska: „Kuritegevus pole võõrkeha ühiskonna organismis, mida saaks korrakaitseorganite efektiivse tegutsemisega eemaldada. Reaalselt on kuritegevus ühiskonna majandusliku, sotsiaalse ja vaimse tervise näitaja, nähtus, mis raudse paratamatusega toob esile inimeste ühiskondliku kooselu ebakõlad.“[468]

466 **R. Maruste.** Veel Eesti õiguskaitse kontseptsioonist. – Päevaleht, 23.3.1990, lk 2.

467 **A. Leps.** Seadusi peavad tegema asjatundjad. – Päevaleht, 28.2.1990, lk 2; **A. Leps.** Siseministeeriumist ja politseiseadusest. – Rahva Hääl, 16.5.1990, lk 4.

468 **E. Raska.** Eesti õiguskaitsekontseptsioonist, lk 245.

KURITEGEVUS BALTIKUMIS

VÄGIVALLA SÜNDROOM

Eduard Raska

Ajaloo hämarusest tänapäevani on vägivald olnud inimkonna truu teekaaslane. Mööga ja tule läbi hukkunute loendamatud hauad, olematusse haihtunud kultuurid, veri ja pisarad tähistavad inimese suurt pürgimust barbaarsusest helge tuleviku poole. Vägivalla põõrane bakhanaal jätkub ka praegu, kus uhkusega räägime tsivilisatsiooni enneolematutest võitudest. Me oleme jõudnud kosmoseajastu lävele ning otsime tõsimeelselt kontakte teiste tsivilisatsioonidega. Samal ajal kulutame parima osa inimkonna vaimujõust ja materiaalsetest ressurssidest üha uute ja uute ülivõimsate hävitusrelvade loomisele, seades sellega reaalsesse ohtu meie tsivilisatsiooni kestvuse.

Väärib tähelepanu, et vägivald, mis läbi sajandite on olnud üks peategelasi ajaloo suures näitemängus, sageli ei teadvustugi meile vägivallana. Vastupidi, me kaldume vägivalda samastama kangelaslikkusega ja langetame austuse märgiks alandlikult pea suure türannide ees. Kirjutatud ajalugu räägib õhinal inimkonda laastanud tapatalgutest, omistab meelsasti kangelase oreooli suurimatele timukatele ning läheb häbelikult vaikides mööda ajaloolise progressi tõelistest kangelastest — tsivilisatsiooni edasi viinud inimkonna suurvaimudest.

Olles lummatud vägivalla orgiast ajaloolisel areenil, ei taha me ometi leppida vägivallaga meid vahetult ümbritsevas tegelikkuses. Siin oma argitoimetustes näeme vägivalda jõhkardi, sadisti, tapja tegudes. Vägivalla pit-

227

KARISTAMISE ASEMEL LEPITAMINE

ISSN 0132-1358

EESTI JURIST

1 1990

Eduard Raska, Ando Lepsi ja Rait Maruste artiklite esileheküljed

Raska oli 1989. aastal ajakirjas Akadeemia avaldanud artikli vägivalla levikust, sidudes selle Nõukogude riigi vägivallaga ühiskonna liikmete vastu, sest vägivald kasvas tema sõnul välja peaasjalikult just ühiskonnaelu korralduse iseärasustest. Nõukogude ühiskonna iseärasuseks oli rahvast ja ühiskonna suveräänsest tahtest võõrdunud võim.[469] Tema sõnul oli mõttetu loota kiireid tulemusi kuritegevuse likvideerimisel, kui praktiliselt mitte midagi polnud tehtud kuritegevuse põhjuste likvideerimiseks. Ta pidas ohtlikuks tendentsi, et üha rohkem inimesi arvati kurjategijaks tembeldatuna ühiskonnast välja, mis omakorda laiendas kuritegevuse sotsiaalset baasi.

Kuna kontseptsioonist puudusid vanglate sisekorda, nende funktsioone ja vanglate võrgu väljaarendamist puudutavad ettepanekud, siis tuli Raska välja omapoolsete lisandustega. Üldjoontes juhindus ta seisukohast, et kurjategijate kohtlemise süsteem tuli tervikuna üle vaadata ja kujundada kinnipidamisasutustest kohad, kus inimesed võiksid taastada ühiskonna ja enda vahel osaliselt või täielikult purunenud sidemed ja mõista oma väärteo ühiskondlikku tähendust: „Tuleb mõista, et säärase eesmärgi püstitamine ei ole kantud abstraktse humanismi ideest. Tegelikult on küsimus vägagi praktiline ning taandub meie kõigi turvalisuse garantiidele.“[470] Selleks tuli juurutada arusaam, et kurjategija on üks meie hulgast, kes on eksinud ja kelle inimväärikust ei tohi ühiskonda tagasi pöördumisel alandada. Et seda põhimõtet ellu viia, tuli säilitada võimalikult suures ulatuses positiivsed sotsiaalsed kontaktid ja sidemed ning hoiduda rangest isolatsioonist, kui see polnud hädavajalik. Viimaks tuli kinnipidamisasutuste süsteem rajada nii, et see oleks diferentseeritud ja detsentraliseeritud. Vanglad, mis koondasid eri sotsiaalse ja kuritegeliku kogemusega inimesi, olid kuritegevuse koolid. Raska idee oli arendada igas maakonnas ja vabariikliku alluvusega linnas välja oma kinnipidamisasutuste süsteem (arestimaja ja vangla). See oli olemasolevatest lahendustest küll kallim, aga ta uskus, et kulutused õigustavad end.

469 **E. Raska.** Vägivalla sündroom, lk 231–233.

470 **E. Raska.** Eesti õiguskaitsekontseptsioonist, lk 246.

Riigistruktuuride puhul arvustas Raska ettepanekut koondada siseministeeriumi haldusalasse nii kuritegude avastamine, kohtueelne uurimine kui ka kohtuotsuste täitmine. Et võimu ei kuritarvitataks, oleks tema sõnul olnud õige need ülesanded eri ametkondade vahel hajutada. Samuti häiris teda see, et kontseptsioonis polnud üldse käsitletud süüdimõistetud isikute kohtlemist, oli vaid mainitud, et asutada kavatsetakse kohtuotsuste täitmise amet, mis edaspidi liiguks justiitsministeeriumi haldusalasse. Vanglast vabanenute jaoks oli kavas luua regionaalsed varjupaigad, ent rohkemat sotsiaalse rehabilitatsiooni süsteem ei lubanud.[471]

Raska kõrval võtsid sõna ka nooremad õigusteadlased, kes osutasid lääne kogemustele. Tartu ülikooli õigusteaduskonna dotsent Eerik Kergandberg kirjutas toonase Saksamaa Liitvabariigi kriminaalprotsessi reformile viidates, et kriminaalprotsess ei saa jääda ainult õigusriigi kitsastesse raamidesse, nagu oli eesmärgiks seatud õiguskaitsereformi kontseptsioonis, vaid see pidi olema kantud ka sotsiaalriigi ideedest. Sellest lähtuvalt tegi ta ettepaneku lisada repressiivsete meetmete kõrvale preventiivsed meetmed. Selleks tuli konfliktide lahendamiseks leida alternatiivseid mooduseid, näiteks kaaluda lepitusmenetluse sisseviimist. Kergandbergi arvates tuli jõuda olukorda, kus ka riik tajub vastutust kuritegude ja muude õigusrikkumistega tehtud kahjude eest. Kindlasti tuli õiguskaitse depolitiseerida ja et preventiivne tegevus toimiks, pidi ühiskond õiguskaitseorganeid usaldama. Nõukogude ühiskonnas see teadupärast nii ei olnud. Ta tegi ka ettepaneku rajada kuriteoennetuse jaoks munitsipaalpolitsei või spetsiaalsed talitused, kes tegeleksid preventsiooniga ja pööraksid tähelepanu kannatanutele.[472]

Lepitusmenetlusest oli juba 1990. aasta alguses kirjutanud üks õiguskaitsekontseptsiooni autoreid Rait Maruste, kes jagas Soomes seminaril kuuldud teavet. Soomes oli alates 1982. aastast rakendatud nn *sovitaan-projekti*, mis eesti keeles tähendaski lepitusmenetlust. See taastava õiguse valda kuuluv lahendus tõi konflikti osapooled kokku,

471 **E. Raska.** Eesti õiguskaitsekontseptsioonist, lk 244–247.

472 **E. Kergandberg.** Eesti õiguskaitsereformi sotsiaalriiklik suund, lk 248–250.

et süüdlane ja kannatanu ära lepiksid ning seda ka kirjalikult kinnitaksid. Sellist menetlust peeti Soomes eriti tõhusaks just noorte puhul, kes olid toime pannud kas varavastaseid kuritegusid, vägivallategusid või ka rahurikkumisi või auhaavamisi ja kelle puhul ei pidanud lepitusmenetluse korral rakendama vangistust. Soomlaste tegevus juhindus põhimõttest, et vangla inimest ei paranda, ja et Soome vangide retsidiiv oli suhteliselt kõrge (75%), peeti eriti just noorte puhul paremaks kohaldada vanglakaristuse asemel mõnda muud viisi, kuidas inimene õigele teele juhatada. Sellele lisaks juhtis Maruste tähelepanu Eesti olukorrale: „Kellel on kordki õnnestunud näha Sindi erikooli või Viljandi või Vasalemma kolooniat seestpoolt, sellele on selge, et paranemine neis asutustes praegusel kujul on suur illusioon. Seega tuleb rõhuasetus seada mujale, püüda vaadata õigusrikkujat kui eksinut, kes vajab tuge ja abi.“[473] Selleks oli Soomes ellu kutsutud lepitustalitus, mis koondas vastava koolituse läbinud vabatahtlikke eri elualadelt. Maruste pidas seda positiivseks eeskujuks, mida tuleks rakendada ka Eestis. Nõukogude Eesti kriminaalõiguses oli küll võimalus kriminaalasja mitte algatada või see lõpetada, kui osapooled kokku leppisid, kuid Soomes praktiseeritud lepitusmenetlust see ei tundnud. Maruste tegi ettepaneku luua eraldiseisev ühiskondlik organisatsioon, kes tegelekski üksnes lepitusmenetlusega. Kõige raskem oli tema sõnul leida vabatahtlikke, kes oleksid valmis lepitajatena tegutsema.[474]

Õiguskaitsekontseptsiooni üle peetud arutelude kõrval tuleb tähelepanu pöörata riigi otsustele, millega samm-sammult lõpetati senise nõukogudeaegse korra kehtivus.

Olulist rolli mängis selles 30. märtsil 1990 ülemnõukogus vastu võetud otsus Eesti riiklikust staatusest, millele toetudes võeti 16. mail 1990 vastu Eesti valitsemise ajutise korra aluste seadus.[475] Sellega lõpetati Eesti Vabariigi riigivõimu-, valitsus-, kohtu- ja prokuratuuriorganite allutatus NSV Liidu vastavatele organitele ja otsustati lahutada need organid NSV Liidu süsteemist (§ 1). Ühes sellega deklareeriti, et

473 **R. Maruste.** Karistamise asemel lepitamine, lk 47.

474 Samas, lk 46–49.

475 Eesti valitsemise ajutise korra alustest. – Riigi Teataja 1990, nr 15, lk 339–340.

õigusemõistmist Eestis teostavad NSV Liidu kohtuvõimust lahutatud ja sõltumatud Eesti kohtud ja Eesti kohtutes süüdimõistetud Eesti alalised elanikud kannavad karistust üksnes Eesti Vabariigi territooriumil (§ 5). Ühtlasi pandi paika, et Eesti Vabariigi prokuröri peab ametisse kinnitama Eesti Vabariigi Ülemnõukogu selle esimehe ettepanekul. Maakondade ja linnade prokurörid nimetas ametisse Eesti Vabariigi prokurör ja kinnitas Eesti Vabariigi Ülemnõukogu (§ 7).

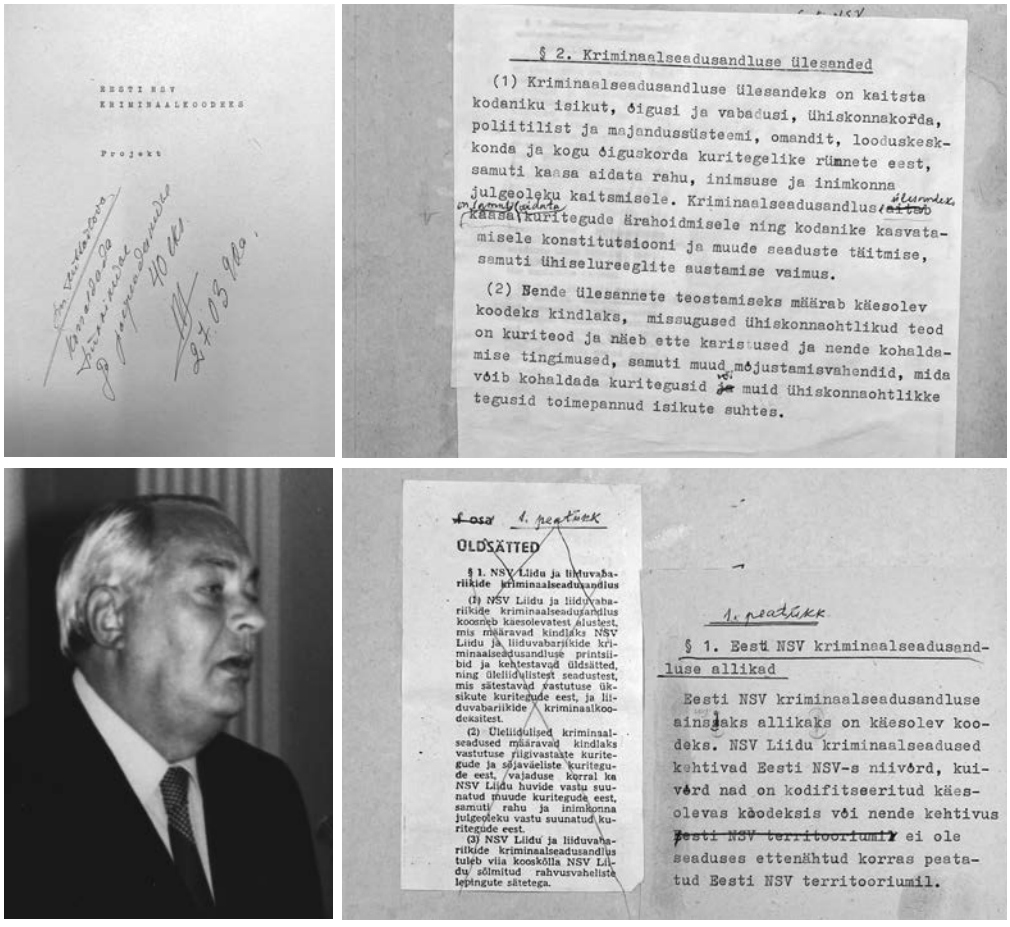
18. märtsil 1990 toimunud ülemnõukogu valimiste järel asus aprillis ametisse Edgar Savisaare juhitud valitsus, mille siseministriks sai senine siseministeeriumi 6. osakonna juht Olev Laanjärv. Tema ministriks oleku ajal viidi siseministeeriumi haldusalas läbi esimesed struktuurimuudatused ja juba 1990. aastal töötati välja kriminaaltäitva õiguse kontseptsioon, et asuda senist vanglasüsteemi muutma.

Olulise märgina vaba ühiskonnakorralduse juurutamisest andis ülemnõukogu presiidium 3. mail 1990 seadluse Eesti NSV õiguskaitseorganite osalise depolitiseerimise kohta. Sellega keelati kohtutes, prokuratuuris, siseasjade ja julgeolekuorganites moodustada parteide, ühiskondlik-poliitiliste organisatsioonide ja ühiskondlike liikumiste struktuuriüksusi (§ 1). Moodustatud üksused tuli likvideerida kuu aja jooksul.[476] Seni oli ideoloogiline töö olnud ka vanglate korralduse ja vanglaelu lahutamatu osa.

17. mail 1990 moodustati siseministri käskkirjaga siseministeeriumi parandusliku töö valitsuse baasil kohtuotsuste täitmise amet, millele allusid kõik Eestis tegutsenud kinnipidamisasutused. Kohtuotsuste täitmise amet oli siseministeeriumi struktuuriüksus. Sama käskkirjaga asendati nõukogudeaegsed kinnipidamisasutuste nimetused (JUM-422/1, JUM-422/2 jne) parandusliku töö koloonia nimetusega (näiteks parandusliku töö koloonia nr 1, parandusliku töö koloonia nr 2 jne). Ligi pool aastat hiljem, 12. novembril 1990, moodustati Vabariigi Valitsuse otsusega Eesti Vabariigi Riiklik Kohtueelse Uurimise Amet ehk Eesti uurimisamet.[477] Sellega likvideeriti siseministeeriumi uurimisaparaat.

476 Eesti NSV õiguskaitseorganite osalisest depolitiliseerimisest. – Riigi Teataja 1990, nr 16, lk 363.

477 Eesti Vabariigi Riikliku Kohtueelse Uurimise Ameti moodustamise kohta. – Riigi Teataja 1990, nr 18, lk 385–386.

Kriminaalseadustiku projekt 1990. aastast ja Ilmar Rebase portree 1980. aastatest. Kriminaalseadustiku väljatöötamisel kasutas Ilmar Rebane senist Nõukogude kriminaalseadustikku. Kui mõne osa kirjutas ta uuesti, siis teisel juhul kärpis või muutis veidi olemasolevat sõnastust.

Tartu Ülikooli raamatukogu käsikirjakogu, F 155, nim 2, s 24; F 155, nim 1, s 371

1. märtsil 1991 nimetati Vabariigi Valitsuse käskkirjaga kohtueelse uurimise ameti esimeseks peadirektoriks Endel Mauer. 1992. aasta jaanuaris vahetas ta selles ametis välja seni ülemkohtu kohtunikuna töötanud Ain Seppik. Lahkumise eel antud intervjuus ütles Mauer, et uurimisamet oli esimese kümne kuu jooksul tegelenud 28 000 kriminaalasjaga ja 1992. aasta jaanuari seisuga oli uurimisametil käes 4500 kriminaalasja.

Kriminaalasjade arv käis ametil üle jõu, Maueri sõnul nappis neil personali, uurijate palk oli väike, koormus suur ja tehnilisi vahendeid polnud piisavalt, nii et töötajad tegid tööd missioonitundest.[478] See peegeldus ka Tallinna uurimisisolaatori suures eeluurimisaluste arvus.

1990. aasta suvel ja sügisel astuti esimesed suured sammud Nõukogude kriminaalõiguse revideerimiseks. Juba 1989. aastal moodustas ülemnõukogu presiidium teadlastest ja juhtivatest praktikutest koosneva komisjoni uue kriminaalkoodeksi väljatöötamiseks. Komisjoni eesotsas oli Tartu ülikooli kriminaalõiguse professor Ilmar Rebane. 1990. aasta sügiseks valmis kriminaalseadustiku esialgne projekt, mida Rebane erialaajakirjanduses tutvustas.[479]

Samal ajal reorganiseeriti 1989. aastast ülemnõukogu presiidiumi juures koos käinud kuritegevuse vastase võitluse koordineerimise komitee konsultatiivkomisjoniks, mille etteotsa määrati ülemnõukogu esimehe nõunik Eduard Raska. Konsultatiivkomisjoni töö eesmärk oli jälgida avalikku korda, kriminaalset kontingenti ja karistusasutuste tööd ning analüüsida kuritegevust. Komisjoni kuulusid Tartu õigusnõuandla advokaat Ants Froš, Harju maakonnavalitsuse õigusnõunik Arno Kelnik, Tartu ülikooli dotsent Eerik Kergandberg, siseministeeriumi vanemuurija Ando Leps, Tartu ülikooli professor Herbert Lindmäe, Tallinna tehnikaülikooli professor Juzef Livšits, Tartu ülikooli vanemõpetaja Kalle Merusk, Tartu ülikooli käitumishälvete sotsioloogia labori juhataja Jüri Saar, Eesti Vabariigi prokuröri asetäitja Uno Tammerik, Tartu ülikooli dotsent Jaan Sootak, siseministeeriumi infokeskuse juhataja asetäitja Arnold Tenusaar ja Päevalehe korrespondent Toomas Sildam.[480]

478 Eesti uurimisametil uus peadirektor. – Rahva Hääl, 7.1.1992, lk 1.

479 **I. Rebane.** Uus kriminaalkoodeks valmimas, lk 421; **I. Rebane.** Eesti Vabariigi kriminaalseadustiku projektist, lk 94; **I. Rebane.** Eesti Vabariigi kriminaalseadustiku eelnõust, lk 176–181.

480 RA, ERA.R-3.3.15603, l. 5, kuritegevuse vastase võitluse konsultatiivkomisjoni koosseis, 9.10.1990.

Vanglasüsteemi reformimise katsed 1980. aastate lõpus ja 1990. aastate alguses. Kriminaaltäidesaatva süsteemi kontseptsioon

Vanglasüsteemi ümberkorraldamine oli karistusõiguse reformiga lahutamatult seotud. Eelkõige puudutas seos karistuste süsteemi, mis Nõukogude kriminaalõiguses oli orienteeritud sunnitööle. 21. mail 1990 toimus siseministeeriumis loetud päevad varem moodustatud kohtuotsuste täitmise ameti esindajate ja vanglaülemate ühine nõupidamine, kus otsustati lugeda kehtetuks need NSV Liidu siseministeeriumi määrused, mis ei olnud kooskõlas ühiskonna demokratiseerimisega ja sisaldasid vangide inimväärikust alandavaid nõudmisi. Ühtlasi otsustati koosolekul leevendada kinnipidamistingimusi ja loobuda distsiplinaarkaristustest, mida vangide suhtes oli rakendatud – kokkusaamiste keelamisest pakkide saamise õiguse äravõtmiseni. Leevendati ka nõudmisi riietusele ja isiklikele asjadele: kinnipeetav võis kanda käekella, kuulata transistorraadiot ning kanda vabal ajal spordiriideid ja jalanõusid.[481]

1. oktoobril 1990 esitas siseministeerium kooskõlastamiseks uue kriminaaltäitva (kriminaaltäidesaatva) süsteemi kontseptsiooni, mis oli

481 **J. Sootak, P. Pikamäe.** Kriminaaltäitevõigus, lk 41.

Nõuded kinnipeetavate riietusele Harku naistevangla seinal 1991. aasta oktoobris ja Harku vangla eluruum.
Fotod: Erik Prozes. RA, EFA.204.0.260428, EFA.204.0.260423

esimene senise vanglasüsteemi ümberkujundamise raamtekst.[482] Kontseptsiooni järgi tuli vanglate võrk ümber kujundada ja seetõttu märgiti kõigepealt, et riik soovib laiendada asutuste ja organisatsioonide ringi, kes kriminaaltäitva poliitika elluviimise eest vastutavad. See tähendas kinnipidamisasutuste juhtimise jagamist riigi ja omavalitsuste vahel ning seniste suurte kolooniate asendamist väiksemate kinnipidamisasutustega. Kontseptsiooni järgi oli riigi ülesanne ülal pidada kinnipidamisasutusi, kuhu saadetakse raskete kuritegude eest süüdimõistetud või need, kes olid munitsipaalvanglates režiimi rikkunud. Munitsipaalvanglates, mida kontseptsiooni kehtestamise ajal veel polnud ja mis tuli alles ehitada, pidi hoitama aga esmakordselt ja vähem ohtlike kuritegude eest vangi mõistetuid. Süüdimõistetute arv ühes kinnipidamisasutuses pidi jääma vahemikku 150–300. Vanglate loomine oli Vabariigi Valitsuse pädevuses, samuti oli täitevvõimu ülesanne kinnitada vanglate põhimäärused, milles sätestati kinnipidamisasutuste õiguslik seisund ja staatus.

Vanglate ülalpidamist soovis keskvõim aga jagada kohaliku võimuga. Järelevalvet pidi kõigi vanglate üle ühtmoodi tegema prokuratuur. Kontseptsiooni järgi tuli välja töötada kava, milline peaks olema Eesti vanglate võrk ja kuidas see välja ehitada – kava tuli realiseerida 2000. aastaks. Vanglate võrgu rajamisel võeti eesmärgiks asendada senised kasarmu ehk koloonia tüüpi ühiseluruumidega vanglad kambersüsteemiga vanglatega, nii et iga kinnipeetav võiks saada oma kambri. Korrarikkujate tarvis tuli rajada omaette kartseriruumid.

Kontseptsioonis kinnitati, et kõik Eesti Vabariigi kodanikud ja alalised elanikud kannavad karistust Eesti Vabariigi territooriumil ehk neid ei saadetud enam mujale Nõukogude Liidu kinnipidamiskohtadesse. Selleks ajaks oli juba hakatud Nõukogude Liidu vanglatest ära tooma Eesti päritolu kinnipeetavaid. Et sageli oli tegemist raskemate kuritegude eest süüdimõistetutega, halvenes Eesti vanglate olukord märgatavalt – mujal Nõukogude Liidus oli vanglaelu jõhkram ja sealsed

482 RA, ERA.5862.1.41, l. 16, siseminister Olev Laanjärv justiitsminister Jüri Raidlale, 1.10.1990.

kombed toodi endaga kaasa. 1991. aasta jaanuaris andis kohtuotsuste täitmise ameti peadirektor teada, et alates 1990. aasta maist oli Eestisse tagasi toodud 104 ja Eestist välja viidud 53 inimest. Niisiis oli kinnipeetavate arv väljastpoolt Eestit toodud süüdimõistetute tõttu kasvanud.

Ent kasv jätkus veelgi, sest 1991. aasta alguse seisuga kandis väljaspool Eestit asuvates parandusliku töö kolooniates karistust kuni 755 inimest (täpsed andmed puudusid), parandusliku töö asunduskolooniates kuni 350 inimest, sh 15–18 naist, ja kasvatusliku töö kolooniates kuni 102 inimest. Niisiis kandis väljaspool Eestit karistust üle tuhande siit pärit süüdimõistetu. Vastavalt 16. mail 1990 vastu võetud Eesti valitsemise ajutise korra alustele pidid Eesti kohtutes süüdi mõistetud Eesti alalised elanikud kandma karistust üksnes oma riigi territooriumil (§ 5), kuid vanglakohtade nappuse ja paljude režiimiliikide puudumise tõttu parandusliku töö asutustes oli seaduse täitmine raskendatud ning sõltus kohtuotsuste täitmise ameti juhi hinnangul sellest, kas uue kriminaalkoodeksiga karistusi kergendatakse ja osa vange vabastatakse ja kas munitsipaalvanglate ehitamisega kaasneb suurem vanglakohtade arv, mis võimaldaks väljaspool Eestit karistust kandvaid süüdimõistetuid vastu võtta.[483]

Kriminaaltäitva süsteemi kontseptsiooni järgi pidi vanglasüsteemi juhtimise eest vastutama esialgu kohtuotsuste täitmise amet, mis tuli kunagi hiljem viia justiitsministeeriumi haldusalasse ja kujundada seal tegutsevaks autonoomseks riiklikuks kriminaaltäitvaks ametiks. Juba siseministeeriumi alluvuses pidi kohtuotsuste täitmise amet end mehitama nii, et sinna oleksid koondatud kõik funktsioonid, mida tal oli vaja justiitsministeeriumi haldusalas tegutsemiseks. Ameti ees seisvaid ülesandeid loetleti kontseptsioonis terve hulk, alustades kogu vanglasüsteemi materiaalse baasi ja organisatsiooni ülevaatamisest. Ette olid nähtud kahte liiki kinnipidamisasutused: vangla ja koloonia. Vanglad nähti ette eeluurimisalustele ja ohtlikele ning eriti ohtlikele süüdimõistetutele; (poolkinnised ja lahtist tüüpi) kolooniad aga kinnipeetavatele,

483 RA, ERA.5862.1.41, l. 30, siseministeeriumi kohtuotsuste täitmise ameti peadirektor V. Bovolski justiitsministeeriumi valitsuskomisjoni esimehele Märt Raskile, 2.1.1991.

samuti õppe-kasvatuskeskustena süüdimõistetud alaealistele. Esmakordselt süüdimõistetud ja korduvalt vanglas viibinud süüdimõistetud tuli hoida eraldi. Senine üld-, tugevdatud, range ja erirežiimiga kolooniate jaotus kavatseti kaotada.

Kõigi mittevabaduskaotuslike karistuste kohaldamine (asumisele saatmine, väljasaatmine, paranduslik töö jne) tuli teha ülesandeks munitsipaalvanglatele, kes pidid organiseerima, et vangid rakendataks tööle. Poolkinnistes asutustes taheti kehtestada kolmeastmeline progressiivsüsteem: range, üld- ja soodusrežiim ehk kambris kinnipidamisest kuni koos perekonnaga elamiseni.

Dokumendis käsitleti ka vaimset tööd kinnipeetavatega, eelistades veenmist ja psühholoogilist abi distsiplinaarsetele meetmetele. Samuti otsustati laiendada kinnipeetavate õigusi vaba aja veetmisel ja sportimisel. Et kinnipeetavad pärast karistuse kandmist sotsiaalselt paremini kohaneks, tuli alustada koostööd ühiskondlike organisatsioonide ja kohaliku omavalitsusega.

Üksjagu palju tähelepanu pöörati kontseptsioonis vangide töökohustusele ja vanglatööstusele, sest see oli Nõukogude kinnipidamisasutuste süsteemi nurgakivi. Leiti, et vanglatööstus tuleb reorganiseerida, lähtudes nii selle majanduslikest alustest kui ka kinnipeetavate huvidest. Vanglatööstus pidi olema korraldatud nii, et kinnipeetavate huvi töötulemuste vastu ja moraalne vastutus oleks tagatud. Selleks tuli kinnipeetavatega sõlmida töölepingud, kus määrati mõlema poole vastutus, kaotada liigsed piirangud ning viia töönädala pikkus vastavusse väljaspool vanglamüüre valitsenud normidega. Neile süüdimõistetutele, kes olid kohusetundlikult töötanud, tuli võimaldada puhkust, kindlaks määratud juhtudel ka väljasõitu kolooniast. Majandusmudeli muutmine oli seotud turumajandusele üleminekuga, mille esimeses faasis sooviti fikseerida toodangu hind. Sellega seoses tuli lõpetada tööst saadava tulu tsentraliseeritud planeerimine ja ülekandmine riigieelarvesse, teisisõnu tuli teenitud kasum jätta vanglate käsutusse, et seeläbi lahendada nende eelarveprobleeme.

Kriminaaltäitva süsteemi kontseptsiooni järgi kavatseti vabaduskaotuse kõrvale luua uus mittevabaduskaotusliku karistuse liik:

vabaduse piiramine. Selleks tuli olemasolevad asunduskolooniad ümber korraldada lahtise ehk avavangla tüüpi asutusteks. Neis pidid elama süüdimõistetud, kelle vabadusekaotus oli asendatud vabaduse piiramisega, ja neile oli ette nähtud töökohustus (välja arvatud juhul, kui vanus seda ei võimaldanud).

Samuti pöörati tähelepanu kinnipeetavate taasühiskonnastamisele. Selleks tuli kohtadel luua hooldusteenistus, mis aitaks endisi kinnipeetavaid tööle rakendada ja tagaks neile elamisväärsed olmetingimused. Seda nähti kohaliku omavalitsuse ülesandena. Endiste kinnipeetavate aitamiseks tuli luua „materiaalse abi fondid, sotsiaalsed adaptsiooni keskused, patronaažteenistus, kelle käsutuses on elamispinna fond ja töölerakendamise võimalus". Ettevõtetele, kes karistuse saanud isikuid tööle võtsid, sooviti rakendada maksusoodustusi. Piirangud – näiteks sissekirjutuse piirang, et takistada endist kinnipeetavat endisesse elukohta naasmast – tuli kaotada.

Viimaks käsitleti kontseptsioonis ka vanglateenistujate palga, sotsiaalsete garantiide ja hariduse küsimusi. Sooviti kaardistada ja fikseerida vanglateenistuse kaadri minimaalne suurus, et tagada süsteemi funktsioneerimine. 1991. aasta jooksul sooviti välja töötada vanglateenistujate põhimäärus, millega taheti kehtestada soodustused pensionile ja elukindlustusele, loobuda sõjaväevormi kandmisest ja seejärel seadusega kindlaks määrata vanglapersonali sotsiaalsete garantiide süsteem. Samuti tuli välja töötada vanglateenistujate ametiastmed ja kvalifikatsiooninõuded, edutamise kord ja hariduse omandamise võimalused. Selleks tuli siseministeeriumi haldusalas tegutsevates õppeasutustes organiseerida alalised kursused ja välja töötada õppeprogrammid; tööd tuli alustada 1991. aastal. Kursustel osalemine pidi olema vanglateenistuses töötamise eeltingimus.[484]

Kriminaal-täitva süsteemi kontseptsiooni üle avalikkuses arutelu ei toimunud, küll aga läbis see tavapärase riigiasutuste kooskõlastusringi, mille käigus avaldatud seisukohad peegeldasid ilmekalt suurt lõhet vanglasüsteemi tegelikkuse, riigi majanduslike võimete ja

484 RA, ERA.5862.1.41, l. 17–27, Eesti Vabariigi kriminaaltäitevsüsteemi kontseptsioon, 1.10.1990.

kontseptsioonis seatud eesmärkide vahel. Kui ülemkohtu ja justiitsministeeriumi esindajad piirdusid mõne põhimõtte arvustamisega ja justiitsministeerium soovitas kontseptsiooni siduda uue kriminaalkoodeksi väljatöötamise protsessiga, siis prokuratuur lisas samale soovitusele otsekohese hinnangu, et kontspetsioon on elukauge ja liiga detailne: „Kontseptsiooni väljatöötamisel tuleks maksimaalselt lähtuda riigis valitsevast olukorrast (sealhulgas majanduslikust) ning kavandatavate uuenduste elluviimise reaalsetest võimalustest.“[485] See puudutas eelkõige suhtlust kohalike omavalitsustega, keda munitsipaalvanglate loomine otseselt puudutas. Kontseptsioonist ei selgunud, kas seda oli tehtud.

Kontseptsiooni eesmärkide ja tegelikkuse vahel valitses tõepoolest suur lõhe. Samal ajal kui kontseptsioon riigiasutustesse saadeti, andis siseminister Olev Laanjärv Rahva Hääle veergudel avameelse intervjuu vanglates valitseva olukorra kohta, hinnates sealset seisukorda lühidalt: „Olukord on niisugune, et kaugemale pole enam kuhugi minna.“[486] Laanjärvele lisaks ütlesid vanglate olukorra kohta sõna sekka siseministri asetäitja Aare Kitsing ja ministri abi Leho Lugna. Laanjärve sõnul moodustati vanglate tröödstitu olukorra uurimiseks valitsuskomisjon ja siseministeerium tegi oma ettepanekud vanglasüsteemi reformimiseks.[487]

Puudusi teadsid küll paljud, aga väljapääsu leidmine oli keeruline. Sellest hoolimata julgesid kolm meest kinnitada, et vanglate süsteemi kavatsetakse rahvusvahelistest standarditest lähtudes ümber kujundama asuda. Niisiis oli pilk juba 1990. aastal läände pööratud ja eks kriminaaltäidesaatva kontseptsiooni väljatöötaminegi peegeldas mitut läänes omaksvõetud põhimõtet. Vanglasüsteemi ümberkorraldamise kontseptsioon oli põhijoontes küll välja töötatud, aga seadusandlusest rääkides mainis siseminister vajadust alustada esmalt kogu kriminaalkoodeksi muutmisest ja alles seejärel asuda muutma parandusliku töö

485 RA, ERA.5862.1.41, l. 29, Eesti Vabariigi prokuröri asetäitja vanemõigusnõunik Uno Tammerik siseminister Olev Laanjärvele, 18.12.1990.

486 Vangilaager on ühiskonna peegel. – Rahva Hääl, 19.9.1990, lk 2.

487 Komisjon moodustati peaminister Edgar Savisaare korraldusel 2. oktoobril 1990 ja selle juhiks määrati justiitsministri esimene asetäitja Märt Rask. Streik Eesti karistusasutustes jätkub. Moodustati valitsuskomisjon. – Päevaleht, 3.10.1990, lk 1.

Kõnelus oli tõsine. Vasakult Leho Lugna, Aare Kitsing ja Olev Laanjärv. Meestel jagus juttu rohkemaks kui ajakirjanikul märkmikus ruumi. Vestluse selle osa, mis puudutab Eesti valitsuse ja Liidu siseministeeriumi kokkulepet, avaldame seetõttu hiljem.

VAMBOLA SALUPUU foto

RH VESTLUSRING

Vangilaager on ühiskonna peegel

● Kolooniad on nagu püssirohutünnid ● Olev Laanjärv: olukord on ... ● Igale oma kamber ● Kes kaebas, see tõestagu ● Välismaa kogemus pole meile kontimööda ● Tule vangivalvuriks! ● Ehitame vundamendita maja ● Igale maakonnale oma vangla ● Pendel liigub laagrisse tagasi ● Millal saabub x päev! ● Peaminister, lao 50 miljonit välja! ●

Kõigest sellest ja muustki teeme allpool juttu. Arutelus osalesid Eesti Vabariigi siseminister OLEV LAANJÄRV, tema asetäitja AARE KITSING, ministri abi LEHO LUGNA ja ajakirjanik TIIT TAMBI.

Olev Laanjärv: Olukord on niisugune, et kaugemale pole enam kuhugi minna. Olukorra uurimiseks loodud valitsuskomisjon tegi oma töö ära, aga sellest on vähe. Keegi ei tea, kuidas asja parandada. Seepärast tegime valitsusele ka omapoolsed ettepanekud. Puudusi teame me isegi, need pole kellelegi uudiseks.

Aare Kitsing: Rahvusvahelised normid on muidugi teised. Iga kinnipeetav peaks istuma omaette ruumis. Praegustes kasarmu tüüpi eluasemetes ei saa ju korralikult omaette mõeldagi. Kambakesi ühes toas, nii võib tõesti 10 aastat istuda ja omavahel anekdoote rääkida.

O. L.: Isiksus kaob niimoodi massi hulka ära, mis ümberkasvatamisest seal juttu saab olla. Nõrgem allub tugevama mõjule, tugevamad on aga teadagi kes.

Tiit Tambi: Nii et ehitame laagrid ümber hotellideks. Palju see maksma läheb?

A. K.: Meie arvestuste järgi üle 50 miljoni rubla. Ega see naljaasi ole. Ometi on seda vaja. Kui igaühel on oma sanitaarsõlm, siis ehk hoitakse seda korras ka, mitte nii nagu praegu. Ühtlasi kaoks ära üks alandav töö, teiste järelt kasimine. Näide on ehk primitiivne, aga sellistest asjadest saab alguse suhtumine.

O. L.: Istume nagu püssirohutünni otsas. Armeenias on muide juba terve kriminaalsetest elementidest koosnev grupeering, mis Rahvusarmeele vastu hakkab, oma korda loob. Kaebustes kinnipidamiskohtadest kirjutatakse, et nende juhtkonnad kuritarvitavad võimu, spekuleerivad, vägivallatsevad. Oleme kontrollinud meie, on ka prokuratuur. Tagantjärele on selliseid asju raske tõestada. Tunnistajad hüppavad alt ära, ei nõustu lõpuni minema.

A. K.: Ma ei saa kätt südamele panna ja öelda, et meil midagi taolist ei toimu. Nii nagu kogu ühiskonnas, on ka meie süsteemis pahed olemas. Kahjuks on paljud kaebused üldist laadi.

O. L.: Kontrolli võib tugevdada, aga vaevalt see midagi oluliselt muudab. Pinnas, sotsiaalne keskkond peab muutuma.

A. K.: Muu maailma kogemus on meil ju teada, eeskujud olemas. Seni on eraldatud kinnipeetute ülalpidamiseks vaid 9 miljonit rubla aastas ja seegi tuleb nende endi töötasust. Soomes on kulud 700 miljonit marka, see teeb 424 marka vangi kohta päevas. Vangidelt endilt tuleb sellest rahast veidi üle viiendiku, ülejäänu on riigikassa mure.

O. L.: Pealegi — vangil peab olema õigus töötada, aga nende töö puhul kasumit planeerida ei tohiks.

A. K.: Välismaal tuleb 100 vangi kohta 150 inimest, kes nendega tegelevad. Meil on neid 6—7 korda vähem. Palk on välismaal korralik. Meie koloonia ülem, kui on küllaldaselt tööstaaži, saab 500 rubla kuus. Kas teie tuleksite selle eest meile tööle?

T. T.: Ei tuleks.

A. K.: Tuhande eest?

T. T.: Ei!

A. K.: Tuhat viissada?

T. T.: Ei!!!

A. K.: No näete.

O. L.: Kust leida vangivalvureid, seda elukutset pole ju kellelegi 50 aastat õpetatud. Seepärast ei toimugi meil seespool midagi sisulist, hea, kui saame territooriumi valvatud. Praegu on suund sinnapoole, et toome oma vangid Venemaa laagritest ära. Kes neid kasvatama hakkab? Paljud toovad sealt tulles ka sealsed kombed kaasa, need on aga tüki maad julmemad kui siin.

On veel üks oluline tahk, mille hiljuti Anti Liiv ajakirjanduses püstitas. Võitleme kinnipeetute õiguste eest. Aga mida arvavad nende käe läbi kannatanud?

A. K.: Praegu alustame tagantotsast. Tuleb aga alustada eest, karistustest. Enne kui parandusliku töö koodeksi kallale asuda, tuleb muuta kriminaalkoodeksit. Kergemate tegude eest võib mõista soolaputkasse, aga mitte traataia taha. Raud muserdab inimest.

T. T.: Äkki jooksevad laiali?

A. K.: Soomes on igast tuhandest vangist umbes 170 pidevalt jooksus. Meil nii lihtsalt ei käi, püssimees ees. Mõrtsukad aga istugu traataia taga.

O. L.: Kergemate jaoks on vaja maakonnavanglaid, see vähendaks ühtlasi suurte laagrite koormust.

Leho Lugna: Paljud maakonnavalitsused muide toetavad seda ideed.

A. K.: Taanis on näiteks ühes vanglas 125 kinnipeetavat, kaks neist peavad istuma eluaeg. Kuid nende seas pole ühtegi tapjat, nood istuvad mujal.

O. L.: Kohalik vangla peaks jääma ka kohaliku eelarve peale. Oma meeste tempude eest maksku oma rahvas.

T. T.: Kes on kohalik? Sissekirjutus ei tähenda tänapäeval veel elukohta. Peale selle veel vabariikidevahelised gastrolöörid. Tuleb näiteks keegi Permist ja keerab siin midagi kokku. Istub oma aega siin ja mina kui maksumaksja andku talle peale oma pihtapandud auto veel söögiraha. Kas ei saaks nii, et pakime mehe lennukisse ja aidaa! Muidugi mitte Stockholmi, vaid Permi tagasi.

O. L.: Seda saab teha ainult riikidevaheliste lepete alusel.

L. L.: Kinnipidamiskohtade režiimid üle Liidu muutuvad varsti, üld- ja tugevdatud režiim pannakse kokku.

A. K.: 3. koloonias istusid aastaid insenerid ja teadlased, majandusmehed. Hint oli ka seal. Enamikku neist oleks võinud vabalt kas või ainult koduarestis hoida. Aga ei — režiim!

T. T.: Segadust elukohtadega tekitab ju meie süsteem ise. Vabanenuid ei taha keegi tööle võtta. Kooperaatorid, need asjalikud sellid, veel kuidagi võtavad. Kui mehed on kuldsete kätega, siis tule aga. Elukoht jääb sellegipoolest õhku rippuma, kes on üle poole aasta istunud, kaotab sissekirjutuse. Riiklik sektor ei anna aga üldse midagi. Kortereid ei jagu niigi ja tööle ka niisugust keegi ei võta. Eks ta siis otsibki urkaid ja omasuguseid. Sealt on aga tagasitee laagrisse silmaga näha. Turvakodusse?

O. L.: Turvakodud on küll üllas idee, aga nende loomine on kallis.

A. K.: Ometi peaks see olema riigi, linna ja maakonna mure.

L. L.: Praegu on kõik miilitsa kraes. See võtku kinni, kasvatagu ümber ja osalt aidaku pärast elujärjele ka.

T. T.: Missugune riik siis selle Gordioni sõlme katki peaks raiuma? Eesti Vabariik on meil alles paberil.

O. L.: Tuleb nii välja, et teeme oma seadusi mingiks x päevaks. Millal see saabub, ei tea keegi. Töötame välja üksikuid seadusi, laome müüri. Vundamenti aga veel pole, ja kui tuleb, siis ei tea, kui tugev ta hakkab olema. Praegu aga — Eesti Vabariigi kohus mõistab süüdi Liidu malli järgi tehtud Eesti NSV kriminaalkoodeksi alusel. Täielik jaburdus.

T. T.: Rahvas ootab siiski midagi konkreetset. Millega näiteks see Viljandi noortekoloonia lugu lõppes?

L. L.: Väike märkus — sõjaväge seal pole.

A. K.: Siseministeerium on oma ettepaneku teinud — anda üle haridusministeeriumile. Haridusminister vastas, et see pole võimalik. Olen nõus, niimoodi ei saa jah üle anda, tuleks suur korralagedus. Ometi paljud ülemnõukogu saadikud ning ühiskondlikud liikumised nõuavad seda, ja väga visalt.

L. L.: Puudub jällegi vastav seadustik. Valvureiks tulevad siis eraisikud. Millised on nende õigused ja kohustused, nende suhted alaealiste kinnipeetavatega?

A. K.: Kasvatajal peab olema korralik vormirõivetus ja ka palk. Praegu on sõjaväevorm. Seda selleks, et poleks miilitsavorm. Vaevalt, et keegi enda kinnivõtjaid heldimuspisaratega meenutab, miilitsamunder ainult ärritab.

O. L.: Vaadake, mis Liidu vanglates toimub — võetakse pantvange, tapetakse valvureid... Selliseid kombeid imbub meilegi sisse. GULAG-i süsteem töötab edasi.

* * *

Paar ideed sai välja öeldud. Igale kinnipeetavale oma kamber, uus kasvatajate kaader ja muus osas inimlikud tingimused. See maksab üle 50 miljoni rubla. Maakonnavanglad. Aga võib-olla hoopis maakonnahaiglad? Raha peab tulema riigi või maksumaksja taskust. Riigi taskud on tühjad. Kuidas on lugu meie taskutega?

Kirja pani TIIT TAMBI

P. S. Homses lehes jätkame kõnelust Eesti miilitsast ja politseist.

Rummus pole midagi muutunud

Eilse pärastlõuna veetsid ülemnõukogu saadikud Liia Hänni, Andres Ammas, Illar Hallaste, Jüri Liim ja Jüri Põld Rummu teises koloonias. Saadikud, kes kuuluvad ülemnõukogu õiguskomisjoni ja riigikaitsekomisjoni, nimetasid seda tutvumisreisiks. Ajendiks kinnipeetute korduvad ja tungivad pöördumised ülemnõukogu poole: tulge, vaadake, aidake!

kes sõandanud kirjutada ja oma õigusi taga nõutada. Nende hulgas on ka surmajuhtumeid. Alles üleeile öösel lõpetas elu enesetapuga kinnipeetu Paat. Tema kaaslased teadsid kambri aknast karjuda, et keegi Eestis ei vaa-

ma avaldustele pole 21. septembriks reageeritud.

Vangid umbusaldavad praeguseid õiguskaitseorganeid. Neil on käepärast mitmeid ja mitmeid näiteid, kuidas neile on ülekohut tehtud. Nad nõuavad seda-

Vanglateemaline vestlusring. Rahva Hääl, 19. september 1990, lk 2

koodeksit: „Töötame välja üksikuid seadusi, laome müüri. Vundamenti aga veel pole, ja kui tuleb, siis ei tea, kui tugev ta hakkab olema.“ Laanjärve sõnul ei piisanud ainult kontrolli tugevdamisest, vaid ka sotsiaalne keskkond ehk pinnas pidi samuti muutuma.[488]

Senine kasarmu tüüpi kolooniate võrk sooviti sulgeda, samas oli uute vanglate rajamine väga kallis ja läks toonase arvestuse järgi maksma 50 miljonit rubla. Seda raha polnud kusagilt võtta. Munitsipaalvanglate ideed ministri sõnul kohalikul tasandil toetati. Laanjärve asetäitja Aare Kitsing mainis, et muu maailma kogemusest tuleb õppida, aga selleks peab ka senine kinnipidamisasutuste rahastusmudel muutuma: „Seni on eraldatud kinnipeetavate ülalpidamiseks vaid 9 miljonit rubla aastas ja seegi tuleb nende endi töötasust. Soomes on kulud 700 miljonit marka, see teeb 424 marka vangi kohta päevas. Vangidelt endilt tuleb sellest rahast veidi üle viiendiku, ülejäänud on riigikassa mure.“ Vang pidi ministri hinnangul küll töötama, aga kasumit ei tulnud planeerida. Usutluses juhiti tähelepanu vanglateenistujate kehvale palgale ja tõsiasjale, et 50 aasta jooksul polnud Eestis keegi neid koolitanud. Välisriikides oli vanglapersonal aga haritud ja inimesi oli vanglates tööl oluliselt rohkem: „Välismaal tuleb 100 vangi kohta 150 inimest, kes nendega tegelevad. Meil on neid 6–7 korda vähem.“ Palka valitsuse määrusega küll aasta-aastalt tõesti,[489] aga palgatase oli siiski sedavõrd madal ja raha väärtuse langus 1980. aastate lõpus nii kiire, et kui intervjuus ministri asetäitja Aare Kitsingu käest küsiti, kas ta kolm korda suurema palga eest – koloonia ülem sai küllaldase tööstaaži puhul 500 rubla palka – tuleks kolooniat juhtima, vastas ta eitavalt.

Pikemalt peatuti keerulisel olukorral, mis vanglates valitses. Tõsi, mujal Nõukogude Liidus olid kokkupõrked siseministri sõnul veelgi hullemad: „Vaadake, mis Liidu vanglates toimub – võetakse pantvange, tapetakse valvureid... Selliseid kombeid imbub meilegi sisse. GULAG-i süsteem töötab edasi.“[490]

488 Vangilaager on ühiskonna peegel. – Rahva Hääl, 19.9.1990, lk 2.

489 Eesti Vabariigi Siseministeeriumi ja Eesti Vabariigi Riikliku Kohtueelse Uurimise Ameti töötajate töötasutingimuste kohta. – Riigi Teataja 1991, nr 5, lk 126.

490 Vangilaager on ühiskonna peegel. – Rahva Hääl, 19.9.1990, lk 2.

Rummu vangla vangid 1990. aasta oktoobris koosolekul.
Foto: Toomas Volmer. RA, EFA.204.0.256994

Eestiski oli selleks ajaks nähtud proteste Viljandi noortekoloonias ja 1. oktoobril 1990 ehk vaid mõni nädal pärast siseministri intervjuud hakkasid streikima kinnipeetavad range režiimiga koloonias Murrus ja Tallinnas eeluurimisisolaatoris ehk Patarei vanglas, keeldudes sööklasse ja tööle minemast. Selle asemel esitati vangla juhtkondadele oma nõudmised. Kinnipeetavad nõudsid, et tuleb lõpetada nn koputajate süsteem ning laagrite teenistujate füüsiline ja moraalne terror. Esitati ka majanduslikke nõudmisi, sooviti, et 50% vangi töötasust ei läheks enam riigi tuludesse. Samuti nõuti uue kriminaalkoodeksi ja parandusliku töö koodeksi vastuvõtmist. Kinnipeetavaid häiris, et siseminister Laanjärve kirjale, mille too oli 20. augustil Vabariigi Valitsusele saatnud, polnud keegi midagi vastanud. Selles oli Laanjärv visandanud esimesed ettepanekud, kuidas vanglasüsteemi reformida.[491]

Proteste ei esitanud ainult kinnipeetavad, vaid 1990. aasta augustis esinesid avaliku pöördumisega valitsuse ja ülemnõukogu poole ka Eesti Komitee vanglatoimkond, Tallinna Rohelise Liikumise vanglatoimkond, Eesti Kristlik Ühendus ja Roheline Rügement, kes heitsid vanglate

491 Poliitiline streik karistusasutustes. – Päevaleht, 2.10.1990, lk 1.

1990. aasta oktoobris käis Rummu vanglas ülemnõukogu ja Eesti Komitee vanglatoimkonna esindajatest koosnenud valitsuskomisjon eesotsas justiitsministri esimese asetäitja Märt Raskiga (keskel). Foto: Toomas Volmer. RA, EFA.204.0.256997

Ringkäigu ajal vanglas kohtuti ka kinnipeetavatega.
RA, EFA.473.0.143762

juhtkondadele ette võimu kuritarvitamist. Nõuti, et prokuratuur reageeriks vanglast tulnud kaebustele, töölt kõrvaldataks inimesed, kelle õigusrikkumised on leidnud tõendamist, ning avalikustataks vanglate olukorraga tegeleva valitsuskomisjoni koosseis ja eesmärgid. Ühtlasi avaldasid ühiskondlike organisatsioonide esindajad arvamust, et alaealiste kinnipidamiskohad ei tohiks alluda siseministeeriumile ega sealne valvekaader koosneda sõjaväelastest.[492]

Samas ei olnud kinnipeetavad teadlikud, et 1. oktoobril 1990, kui Põhja-Eesti vanglates algas ajakirjanduses poliitiliseks streigiks tituleeritud järjekordne protestiaktsioon, saatis siseminister riigi ametkondadele arvamuse avaldamiseks vanglasüsteemi uuendamist puudutava kriminaaltäitva süsteemi kontseptsiooni. Kümme kuud hiljem, 30. juulil 1991, kiitis Vabariigi Valitsus selle heaks ja see avaldati 1991. aasta septembris Riigi Teatajas.[493] Valitsus palus siseministeeriumil ja justiitsministeeriumil kontseptsiooni uue kriminaalseadustiku väljatöötamisel arvestada.

Süüdimõistetute olukorda see muidugi ei leevendanud ja ega kontseptsiooni vastuvõtmise järel vanglaelu kohe uutesse rööbastesse juhitud. Samas ei maksa unustada, et poliitilistest ja olmet puudutavatest nõudmistest hoolimata ei tõlgendanud kinnipeetavad vanglajuhtkondade ja siseministeeriumi tegevust enamasti mitte demokratiseerimisprotsessi algusena, vaid piirangute leevendamist vanglates nähti hoopis võimudepoolse järeleandmisena. Et kinnipeetavate palk püsis kehv, olme jättis endiselt soovida ja pinge vanglates aina kasvas, esitasid vangid olukorra parandamiseks aina julgemalt ultimatiivseid nõudmisi ning 1990. aastate alguses sagenesid streigid ja muud korratused.[494] 1995. aastal võttis toonane vanglasüsteemi juht Heikki Sikka selle olukorra kokku: „90. aastate künnisel sai vanglasüsteem ränga hoobi. Kui enne olid väga ranged nõuded, siis äkki oli kord lagunenud, võimutsesid grupeeringud, lõhuti tootmine, „ärastati“. Vanglad olid

492 Avalik pöördumine Eesti Vabariigi Valitsuse ja Ülemnõukogu poole. – Päevaleht, 16.8.1990, lk 2.

493 Eesti Vabariigi kriminaaltäitva süsteemi kontseptsiooni kohta, Eesti Vabariigi kriminaaltäidesaatva süsteemi kontseptsioon. – Riigi Teataja 1991, nr 29, lk 651–658.

494 **J. Sootak, P. Pikamäe.** Kriminaaltäitevõigus, lk 41.

ju tsentraliseeritud riigi osa, mis eraldasid „halva heast“, mõnikord ka need, kes sellele korrale ei allunud. Vanglas toimusid samad protsessid, mis ühiskonna lagunemisega ikka kaasnevad. Kui mingi süsteem on väga range ja inimväärikust mitteaustav, on loomulik, et toimub revolutsioon.“[495]

Nii näiteks hakkasid 1990. aasta jaanuaris streikima ja omavolitsema Tallinna ravi- ja tööprofülaktooriumi kinnipeetavad. Alkoholiravile saadetud mehed nõudsid töö eest suuremat palka ja paremaid olmetingimusi. Enne alkoholiravile saatmist oli nii mõnelgi mehel olnud erialaseid oskusi nõudnud töökoht, profülaktooriumis sattus ta aga tegema kõige lihtsamaid töid. Seal sundravi saades katkesid tavaliselt suhted perega ja teenitud palk oli sedavõrd väike, et sellega ei saanud peret õieti toetada. Inimesed polnud sundravile saates sageli kuritegu sooritanudki, vaid olid lihtsalt sõltlased. Ühiskonna vabanemise tuhinas küsiti seepeale ajakirjanduses, mis õigusega neid inimesi üldse kinni peetakse: „Jah tõesti – kui inimene ei ole kuritegu sooritanud, siis kuidas saab teda trellide taga hoida? Aga meil hoitakse, sest... äkki ta teeb kurja. Aga kui tõesti teeb, peaks asi lihtne olema: uurimine ja kohus ja vangla. Aga kui inimene kurja ei tee ja ainult joob? Igatahes arenenud riikides sundravi ei tuntavat. Meil on ta olemas, sest orjatööga on ju ikka üritatud seda riiki püsti upitada ja püsti hoida. Ometi pole õnnestunud, nagu ei õnnestu ka viinaveast vägisi võõrutamine.“[496]

Sestap pole üllatav, et 21. juunil 1990 andis ülemnõukogu presiidium seadluse ravi- ja tööprofülaktooriumide kaotamise kohta. Profülaktooriumides oli ravil umbes 700 inimest. Tallinna profülaktooriumi arvelt sooviti laiendada kinnipeetavate haiglat, Pärnus pidi neisse ruumidesse tulema piirkondlik arestimaja, Harkus suletav profülaktoorium andis võimaluse laiendada naisvangide eluruume. Ehkki ruumidega seotud plaanid olid juba tehtud, tuli ülemnõukogu septembris sulgemisotsuse juurde tagasi ja, tunnistades küll vajadust senine süsteem kaotada, otsustas profülaktooriumide sulgemise edasi

495 Riigi täitevameti peadirektor Heikki Sikka arvab: „Kui me hoiame vange kui põrsaid, toodame uusi põrsaid“. – Eesti Sõnumid, 12.6.1995, lk 2.

496 Surnult sündinud. – Rahva Hääl, 20.4.1990, lk 3.

lükata.[497] Ülemnõukogu nõudis, et justiitsministeerium, siseministeerium ja prokuratuur töötaksid 1. novembriks 1990 välja ettepanekud, kuidas kaitsta ühiskonda alkoholi kuritarvitajate eest. Lühidalt öeldes tuli enne profülaktooriumide sulgemist luua alternatiivne süsteem.[498] Sellest hoolimata hakati siseministri 30. juunil 1990 antud käskkirja alusel juba 1990. aasta suvel profülaktooriume sulgema, näiteks Maardus.[499]

Samamoodi otsiti lahendust, kuidas vähendada noorte kuritegevust. 1990. aasta septembris olid Eestis külas Soomes rakendatud „Lokki" projekti elluviijad. Soomlastele oli omakorda eeskujuks brittide aastakümneid varem ellu kutsutud projekt „Intermediate treatment". Soomes 1988. aastal ellu kutsutud „Lokki" projektis pöörati tähelepanu 10–17-aastastele kuritegelike kalduvustega noortele ja neile noortele, kes olid juba mõne süüteo pärast kohtu ees olnud. Seadusega pahuksisse läinud noori kohustati kohtuliku karistuse asemel osalema kolme kuu pikkuses programmis, süstimaks neisse usku, et nad on suutelised ise oma elu korraldama. Selleks toodi nad nende harjumuspärasest keskkonnast välja. Kolme kuu jooksul käisid noored seiklus-laagris ja harjutasid elus hakkama saamist, aga ka üksteist usaldama. Noortel võimaldati programmi jooksul edasi koolis käia ja kodus elada.[500]

1990. aasta novembris ehk umbes kuu aega pärast kriminaaltäitva süsteemi kontseptsiooni tutvustamist riigiasutustele esitas siseministeerium kohalikele omavalitsustele ja riigiasutustele kooskõlastamiseks seaduseelnõu munitsipaalvanglate moodustamise kohta.[501] Selle kohaselt pidi senise süsteemi radikaalseks uuendamiseks looma igasse maakonda ja vabariiklikku linna munitsipaalvangla, kuhu tuli saata nii need süüdimõistetud, kellele oli mõistetud vabadusekaotus kas üld- või

497 Profülaktoorium kaob, probleem jääb. – Päevaleht, 19.9.1990, lk 1.

498 Eesti Vabariigi Ülemnõukogu Presiidiumi 1990. a. 21. juuni seadluse „Eesti Vabariigi Siseministeeriumi ravi- ja tööprofülaktooriumide likvideerimise kohta" kinnitamise edasilükkamise kohta. – Riigi Teataja 1990, nr 9, lk 202–203.

499 RA, ERA.5862.1.44, l. 213–214, ENSV siseministeeriumi käskkiri nr 107, 30.6.1990; l. 215–216, Eesti Vabariigi Riigikontrolli peakontrolöri otsus, Maardu ravi- ja tööprofülaktooriumi hoonete üleandmise õiguse kontrollimise tulemused, 2.6.1992.

500 Mis on „Lokki" projekt? – Rahva Hääl, 26.9.1990, lk 4.

501 RA, ERA.5862.1.41, l. 3–6, Eesti Vabariigi seadus munitsipaalvanglate moodustamise kohta, 7.11.1990.

tugevdatud režiimiga parandusliku töö koloonias, kui ka vahistatud, eeluurimise all olevad inimesed ning hulkurluse ja kerjamise eest kinni peetud isikud. Munitsipaalvanglasse sai paigutada ka need, kes olid tingimisi vangi mõistetud ja pidid käima tööl, aga olid töölt omavoliliselt lahkunud. Munitsipaalvanglate asutamine oli maakonna- või linnavalitsuse ülesanne, samuti nende ülalpidamine. Vangla valitsemise eest pidi vastutama vangla hooldusnõukogu, mille moodustasid ja koosseisu kinnitasid kohaliku võimu esindajad. Ka direktori määramine oli kohaliku võimu õigus, kusjuures ettepaneku direktori nimetamise kohta tegi vangla hooldusnõukogu. Võrreldes varasema ajaga, kui vanglate juhtimine oli allutatud siseministeeriumile, tõi munitsipaalvanglate juhtimisstruktuur endaga kaasa põhimõttelise muutuse. Seaduseelnõu kooskõlastamise ja mõningate muudatuste tegemise järel esitas Olev Laanjärv selle 5. märtsil 1991 Vabariigi Valitsusele. Minister mainis, et praktiliselt kõiki eelnõu väljatöötamise käigus tehtud muudatusi arvestati, välja arvatud kohalikest omavalitsustest tulnud seisukohta, et vanglatega tegelemine on riigi, mitte omavalitsuste asi.[502] Samal ajal ilmus ajakirjanduses artikleid maakondadest, kus kohaliku vangla rajamist toetati.[503]

502 RA, ERA.5862.1.41, l. 33, Olev Laanjärv Vabariigi Valitsusele, 5.3.1991.

503 Raplasse vangimaja. – Ühistöö, 5.10.1991, lk 2; Maavanema esimene aasta. – Võru Teataja, 5.10.1991, lk 2.

IV.

Vanglateenistus Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamise järel

Vanglasüsteemi ümberkorraldused 1990. aastate alguses

Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamise järel 1991. aastal jätkus kuritegevuse tõus. Kui 1991. aastal registreeriti ühes kuus keskmiselt 2646 kuritegu, siis 1992. aasta esimesel poolaastal tõusis see näitaja 3387-ni. Siseministeeriumi haldusosakonna koostatud aruandes märgiti avameelselt, et inimesed elavad turvatundeta ja on kaotamas veendumust, et õiguskaitseorganid suudavad neid kurjategijate ja vägivalla eest kaitsta. Registreeritud kuritegevuse statistikas oli Eesti võrreldes teiste Balti riikidega esirinnas. Kui Eestis registreeriti 1992. aasta esimesel poolaastal 10 000 elaniku kohta 130,1 kuritegu, siis Lätis oli vastav näitaja 97,3 ja Leedus 58,9, ent tervikuna kasvas kuritegevus 1990. aastate alguses kõigis Balti riikides. Oluliselt sagenesid tahtlikud tapmised, sõidukite vargused ja vargused sõidukitest. Et politsei rakendas tööle sisekaitse operatiivrügemendi ning süvendas koostööd Kodukaitse ja Kaitseliiduga, siis tasapisi olukord tänavatel paranes. Kuritegude statistika näitas 1992. aastal veel kasvamise märke, aga kasvu tempo oli võrreldes 1991. aastaga pidurdunud.[504]

Kuritegevuse kasv peegeldus ka statistikas: 1. juulil 1992 oli kinnipidamisasutustes 4756 süüdimõistetut, mida oli 7,1% rohkem kui aasta

504 Kaheksa kuu kuritegevus. – Rahva Hääl, 12.9.1992, lk 3; Statistika näitab kuritegevuse kasvutempo pidurdumist. – Rahva Hääl, 8.10.1992, lk 3.

Kinnipidamiskohtade ameti peadirektor Valeri Kravets 1993. aasta mais.
Foto: Peeter Langovits. RA, EFA.204.0.271606

Rein Laid 1994. aastal politseijuhi ametis. Laidist sai vanglasüsteemist lahkumise järel Narva prefekt.
Foto: Albert Truuväärt. RA, EFA.204.0.271757

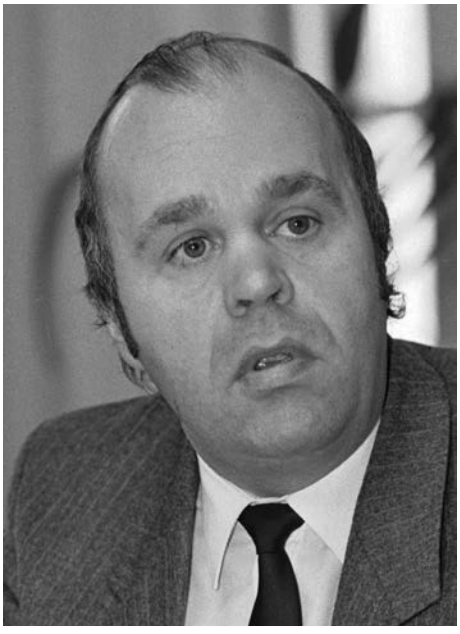
varem. Neist 4581 olid mehed ja 175 naised. 62% süüdimõistetutest olid varem karistatud ja iga neljas süüdimõistetu kandis pikemat kui viie aasta pikkust karistust. Ülekoormatud oli Tallinna uurimisisolaator, kus kinnipeetavate arv kasvas 1992. aastal koguni 46,7%. Kohti oli uurimisalustele 1010, 1992. aasta juulis oli vahistatuid aga 1754.[505]

Toetudes kriminaaltäidesaatva süsteemi kontseptsioonile, mille järgi kavatseti vanglasüsteem ümber korraldada, otsustas Vabariigi Valitsus 16. augustil 1991 moodustada riikliku kinnipidamiskohtade ameti. Kui umbes aasta varem moodustatud kohtuotsuse täitmise amet, mis oli seni vanglate tööd korraldanud, oli siseministeeriumi struktuuriüksus, siis nüüd viidi vanglasüsteemi juhtimine eraldi ameti koosseisu, mis kuulus siseministeeriumi haldusalasse. Kõik kinnipidamisasutused (parandusliku töö asutused, uurimisisolaatorid jne) viidi siseministeeriumi haldusest kinnipidamiskohtade ameti haldusesse ja siseministeerium pidi üle andma ka uue ameti ülalpidamiseks ettenähtud vara ja vahendid.[506] Sellisel

505 RA, ERA.5862.1.55, l. 31, kuritegevuse ja õigusrikkumiste olukorrast Eesti vabariigis.

506 Eesti Vabariigi Riikliku Kinnipidamiskohtade Ameti moodustamise kohta. – Riigi Teataja 1991, nr 29, lk 671.

kujul – ehkki eri nimesid kandes – jätkus vanglasüsteemi juhtimine kuni aastatuhande vahetuseni. Kinnipidamiskohtade amet asus tööle varem vanglana kasutatud hoones Tartu maanteel. 1990. aastate alguses vaevles amet toonase peadirektori Rein Laidi sõnul ruumipuuduses. Enamikus kabinettides töötas olude sunnil 3–5 inimest,[507] kokku oli ametis umbes 80 töötajat.[508]

Vello Rikkas 1993. aasta novembris kinnipidamiskohtade ameti peadirektori ametis.
Foto: Albert Truuväärt. RA, EFA.204.0.272729

Kinnipidamiskohtade ameti esimene peadirektor oli kuni 1992. aasta juulini Valeri Kravets, kes oli vanglasüsteemis eri ametikohtadel töötanud alates 1974. aastast.[509] 6. juulil 1992 asus ametit juhtima Rein Laid, kelle siseminister Lagle Parek vabastas ametist 1993. aasta märtsis. Enne peadirektori ametisse asumist oli Laid töötanud sisekaitse operatiivrügemendi ülema asetäitjana. Alates 1969. aastast kuni 1991. aastani oli ta olnud siseministeeriumi inspektor ja vaneminspektor ning õpetanud aastatel 1979–1992 kriminaalõiguse aineid Tallinna miilitsa erikeskkoolis ja seejärel politseiakadeemias, olles ka kriminaalõiguse ja üldõiguslike ainete õppetooli juhataja.

Alates 1993. aasta maist oli kinnipidamiskohtade ameti peadirektor Vello Rikkas, kes oli Nõukogude ajal töötanud kriminaaljälituse valitsuse ülemana ja seejärel siseminister Olev Laanjärve 2. asetäitjana ning enne peadirektoriks nimetamist teeninud kinnipidamiskohtade ameti asedirektorina. Temagi ametiaeg ei olnud pikk, sest juba 1994.

507 RA, ERA.5862.1.43, l. 37, Rein Laid Jüri Kaljuveele, 14.9.1992.

508 RA, ERA.5862.1.104, l. 4, kokkuvõte Euroopa Nõukogu ekspertide visiidist Eesti Vabariiki augustis-septembris 1993, dateerimata.

509 Täitevametist lahkumise järel töötas Kravets kuni 2004. aastani Maardu vangla direktorina, kuni ta sellelt kohalt vabastati. **Sulev Vedler, Raul Ranne.** Vanglajuht Kravetsile anti kinga. – Eesti Ekspress, 14.10.2004, lk 6.

aastal asus kinnipidamiskohtade ameti peadirektoriks taas Valeri Kravets, kes oli peadirektori kohusetäitjana olnud ametis ka Laidi vabastamise järel. Täitevameti moodustamise järel jätkas Kravets täitevameti peadirektori asetäitjana.

Kinnipidamiskohtade ameti valitsemisalasse kuulus ametlikult 18 kinnipidamiskohta:

1. parandusliku töö koloonia nr 1 Harkus kõigi kategooriate naissüüdimõistetutele (sh emad lastega, alaealised) – 371 kohta;
2. parandusliku töö koloonia nr 2 Rummus korduvalt süüdimõistetutele – 1300 kohta;
3. parandusliku töö koloonia nr 3 Rummus esmakordselt raskete süütegude eest süüdimõistetutele – 1172 kohta;
4. parandusliku töö koloonia nr 4 Rummus korduvalt süüdimõistetutele – 730 kohta;
5. parandusliku töö koloonia nr 5 Tallinnas esmakordselt kergemate kuritegude eest süüdimõistetutele – 800 kohta;
6. asunduskoloonia nr 6 Rapla maakonnas Soonistes ettevaatamatuse tõttu kuriteo sooritanutele (vähem ohtlikud kuriteod) – 150 kohta;
7. asunduskoloonia nr 7 Viljandi maakonnas endise Rutu seniitraketibaasi territooriumil kindlalt paranemise teele asunud süüdimõistetutele – 50 kohta;
8. asunduskoloonia nr 8 Rummus kindlalt paranemise teele asunutele – 120 kohta;
9. Tallinna uurimisisolaator eelvangistuses olevatele isikutele – 1010 kohta;
10. Pärnu munitsipaalvangla, avatud eksperimendi korras Pärnu linnast ja maakonnast pärit süüdimõistetutele ja eelvangistuses olijatele – 200 kohta;
11. Tallinna vangla vanglarežiimile mõistetutele – 50 kohta;
12. Tallinna süüdimõistetute haigla – 175 kohta;
13. Kasvatusliku töö koloonia alaealistele meessoost isikutele Viljandis (Viljandi vangla) – 212 kohta;

14. Tallinna erikomandantuur nr 1 tingimisi süüdimõistetud meestele ja naistele – 300 kohta;
15. Tallinna erikomandantuur nr 2 tingimisi süüdimõistetule ja tingimisi vabastatud meestele – 200 kohta;
16. Harku erikomandantuur tingimisi süüdimõistetutele ja tingimisi vabastatud meestele ja naistele – 200 kohta;
17. Kohtla-Järve erikomandantuur tingimisi süüdimõistetud ja tingimisi vabastatud Kohtla-Järve ja Ida-Virumaa elanikele – 100 kohta;
18. Tallinna arestimaja – 100 kohta.[510]

Suuremate kolooniate juurde moodustatud väiksemad üksused, näiteks Tallinna vangla vanglarežiimile mõistetutele, eksisteerisid vormiliselt küll eraldi, aga olid tegelikult osa suuremast kolooniast. Erikomandantuurid olid ühiselamu tüüpi asutused, kus elasid tingimisi karistuse saanud sunnitööle määratud inimesed. Juba 1990. aastate alguses asuti senist kinnipidamisasutuste võrku ümber korraldama.

Riikliku kinnipidamiskohtade ameti struktuuri kuulusid peale juhtkonna (peadirektor ja tema kolm asetäitjat) finantsosakond, kaadriosakond, kantselei, julgeolekuosakond, režiimi järelevalve- (st sisevalve) ja välisvalveosakond, haldusosakond, sotsiaalosakond,

510 RA, ERA.5862.1.55, l. 2–3, ettekanne olukorrast Eesti Vabariigi Riiklikus Kinnipidamiskohtade Ametis, 29.10.1992.

Murru vangla ülem Gennadi Sokolov 1990. aasta oktoobris Nõukogude vanglaametniku vormis. Ta jätkas ametis ka 1990. aastate alguses Eesti iseseisvuse taastamise järel.
Foto: Toomas Volmer. RA, EFA.204.0.256995

ökonoomikaosakond, tootmis- ja tehniline osakond, varustus-turustus- ja intendandiosakond, kapitaalehituse osakond ja majandusgrupp.[511] Kinnipidamiskohtade ameti juures asus ka vanglaametnike koolitamiseks mõeldud õppekeskus.

1990. aastate alguses valitses kinnipidamiskohtades pidev töötajate puudus, ulatudes 25–30%-ni ettenähtud personalist. Töötajaskond oli valdavalt venekeelne, ainult 5–7% olid eesti rahvusest. Sestap oli ka töökeskkond venekeelne, nii et 1992. aasta lõpus oskas eesti keeles suhelda vaid 39 eesti rahvusest töötajat (5,3% personalist) ja 74 teisest rahvusest inimest (10,1%). Eesti keele kursustele oli suunatud 123 töötajat. Töö oli ohtlik ja ebapopulaarne.

Suur väljakutse oli ka vanglate valve ülevõtmine. Nõukogude okupatsiooni ajal kinnipidamisasutusi valvanud ja Nõukogude Liidu siseministeeriumile allunud sisekaitseväeosa 7519 lõpetas 1. juulil 1992 Eesti territooriumil oma tegevuse. Tegelikult olid Nõukogude sõjaväelased mitme vangla valvamise lõpetanud juba mitu kuud varem. Aprilli alguses oli kinnipidamiskohtade ametile teatatud, et väeosa lõpetab valve juba kolme päeva pärast, sundides nii kinnipidamiskohtade ametit Vabariigi Valitsuselt abi paluma. Nii asusid Rummu kolooniaid valvama Kodukaitse üksused. Selleks, et nad võiksid vanglate valvamisel kasutada erivahendeid ja tulirelvi, võttis ülemnõukogu 1992. aasta märtsis kiirkorras vastu korralduse, millega võimaldati vanglat valvavatel üksustel kasutada relvi ja erivahendeid samadel alustel nagu politsei.[512]

Alates 1991. aastast oli vanglast põgenenud kinnipeetavate arv järjekindlalt kasvanud, sest sõdurite distsipliin langes ja huvi kinnipidamisasutusi valvata puudus. 1992. aasta veebruaris mainis kinnipidamiskohtade ameti peadirektor Valeri Kravets, et jooksus oli 31 kinnipeetavat, neist kümme Rummus asuvatest kolooniatest, viis asunduskolooniatest Rapla maakonnas ja Karksi-Nuias ning Viljandi noortekolooniast

511 RA, ERA.5862.1.55, l. 14, Riikliku Kinnipidamiskohtade Ameti ja tema allasutuste struktuurist, praegusest olukorrast kinnipidamiskohtades ning vanglareformi kavadest, dateerimata.

512 Eesti Vabariigi Riikliku Kinnipidamiskohtade Ameti kriminaaltäitevametnike poolt erivahendite ja tulirelvade kasutamise korra kohta – Riigi Teataja 1992, nr 10, lk 235; Eesti Vabariigi Ülemnõukogu XII koosseis, 66. istungjärk, 1. istung, 9.3.1992: stenogramm: Eesti Vabariigi Riikliku Kinnipidamiskohtade Ameti kriminaaltäiteametnike poolt erivahendite ja tulirelvade kasutamise korra kohta.

koguni 13. Ajastule iseloomulik oli seegi, et kolme mehe saatus oli teadmata. Arvati, et nad on vanglas tapetud ja nende laibad on ära peidetud. 1991. aastal oli jooksus 97 kinnipeetavat, neist 76 Viljandi kolooniast. Kravetsi sõnul ei suudetud vange valvata ja kardeti, et Nõukogude sisevägede lahkumise korral läheb asi veel hullemaks.

Samal ajal heideti ajakirjanduses ette, et uuest korrast hoolimata olid vanad maneerid vanglas kehtima jäänud ja vanglaametnikud kuritarvitasid oma positsiooni, kuid nende vastu algatatud uurimised mätsiti kinni. Kravetsi sõnul olid probleemi peamised põhjused pikad karistused ja suured kambrid: „Loomulikult võib juhtuda, et üks vang tahab viina juua, teine kaarte mängida ning kolmas hoopis raamatut lugeda. Ning loomulikult ei saa nad siis omavahel läbi. Selle tõttu loomulikult suureneb ka terror vangide vahel.“[513]

Nii kirjeldati ajakirjanduses 1992. aasta augustis Rummus aset leidnud juhtumit, kus hommikuse loenduse ajal ilmnes, et seitse kinnipeetavat olid jäljetult kadunud. Ei olnud sugugi selge, kas nad olid põgenenud või hoopis tapetud. Isegi kadumise täpset kuupäeva ei suudetud kindlaks teha. Ühe põgenenud kinnipeetava saatus selgus siiski peagi, sest Tallinna kesklinnast leiti kaheksa noahaavaga tundmatu noormees, kes osutus üheks jooksu pistnud vangiks.[514] Viljandi noortekolooniast jalutasid kaks kinnipeetavat 1992. aasta septembris aga lihtsalt minema: väljaspool kinnist tsooni katlamajas töötanud noored kasutasid soodsat hetke, kui katlamaja töötaja läks teise ruumi, ja astusid siis vabadusse, et minna pruutidele külla.[515]

Nõukogude sisekaitseväeosa valvetegevuse lõpetamise eel moodustati uute vanglateenistujate palkamiseks ja töö korraldamiseks valveosakond, mis võttis esmalt üle Harku ja Tallinna vangla valvamise (parandusliku töö kolooniad nr 1 ja 5). Tallinnas võeti vangla valvamine üle 10. jaanuaril 1992 ja selleks kuulutati 80 ametikohale välja konkurss, kuhu laekus peadirektor Valeri Kravetsi sõnul üle 200 avalduse. Need,

513 Segased lood karistusasutustes. – Päevaleht, 2.11.1991, lk 3.

514 Põrgumasin plahvatas 15 minutit enne südaööd. – Päevaleht, 6.8.1992, lk 2.

515 Vanglast pruutidele külla. – Päevaleht, 16.9.1992, lk 4.

Auvalve riigilipu pidulikul heiskamisel sisekaitse operatiivrügemendis 1992. aasta aprillis.
Foto: Albert Truuväärt. RA, EFA.204.0.262524

kes ei saanud tööd Tallinnas, võeti ametisse Rummu valevüksustesse.[516] Et sealne vanglakompleks oli ülekaalukalt kõige suurem, palgati 1992. aastal Rummu asunduse valvamiseks veel 300 inimest, et kindlustada kinnipidamisasutuste valve (paarandusliku töö kolooniad nr 2 ja 3).[517]

5. märtsil 1992 moodustati Vabariigi Valitsuse otsusega sisekaitse valverügement ja sisekaitse operatiivrügement. Üksused moodustati küll kaitseväe koosseisus, aga sisekaitse valverügement allus kinnipidamiskohtade ameti peadirektorile ja tema kaudu siseministrile ning sisekaitse operatiivrügement allus sõjaväestatud politseiüksusena politseiameti peadirektorile ja tema kaudu siseministrile.[518]

Operatiivrügemendi üks ülesandeid oli massiliste ja grupiviisiliste rahutuste ärahoidmine ja tõkestamine ning selle koosseisus oli 1992.

516 Eesti oma vangivalvurid. – Rahva Hääl, 14.1.1992, lk 3.

517 RA, ERA.5862.1.55, l. 4, ettekanne olukorrast Eesti Vabariigi Riiklikus Kinnipidamiskohtade Ametis, 29.10.1992.

518 Sisekaitseüksuste moodustamise ja nende ajutise põhimääruse kinnitamise kohta. – Riigi Teataja 1992, nr 10, lk 155.

aasta keskpaigas 218 ajateenijat ja 48 ohvitseri.[519] Valverügemendi põhiülesandeks oli kinnipidamiskohtade välisvalve ning süüdimõistetute ja vahialuste konvoeerimine, kuid nad pidid aitama kinnipidamiskohtade juhtkondadel tagada ka sisevalvet. Samuti pidid üksused tegelema kinnipeetavate põgenemise ennetamise ja tõkestamisega, põgenenute tagaotsimisega ning neutraliseerima kinnipeetavate kuritegelikud rünnakud kinnipidamisasutuses. Valverügemendi esimene pataljon asus Tallinnas Magasini tänava vanglas ja teine pataljon Rummus endises Nõukogude armee kasarmus.

Valverügemendi põhimääruse alusel komplekteeriti selle koosseis kaitseväe ajateenijatest, tegevteenistuses olevatest ohvitseridest ja üleajateenijatest ning töölepingu alusel töötavatest teenistujatest ja töölistest. Tegelikkuses ei õnnestunud 1992. aastal rügemendi liikmeskonda sellisel hulgal kasvatada, et see oleks vanglate valve ja sisekorra tagamisega toime tulnud. Selles olukorras moodustati kiiresti välisvalve- ja režiimijärelevalveteenistus, mis suutis juba 1992. aasta märtsis tagada viie parandusliku töö koloonia välisvalve ja kinnipeetavate konvoeerimise. Selle koosseisu kuulus 1154 inimest. Et selle üksuse töötajaskond moodustati väga kiiresti, kannatas mõistagi tööjõu kvaliteet. Sestap vabastati juba samal aastal ametist 487 inimest (42% töötajaskonnast).[520]

29. jaanuaril 1992 kinnitas Vabariigi Valitsus määruse kriminaaltäitevametnike teenistusmäärustiku, ametinimetuste ja vormiriietuse kohta, millega reguleeriti kinnipidamiskohtade ametis ning kinnipidamisasutustes (parandusliku töö asutused, uurimisisolaatorid ja erikomandantuurid) töötavate ametnike teenistuse kord ning sellega seotud õigused ja kohustused (§ 1).[521] Vanglateenistujad said vormi, mille tellimisega kinnipidamiskohtade amet 1992. aasta suvel nappidest rahalistest vahenditest hoolimata tegeles.[522]

519 RA, ERA.5862.1.55, l. 33, kuritegevuse ja õigusrikkumiste olukorrast Eesti Vabariigis, 1992.

520 RA, ERA.5862.1.55, l. 40, kinnipidamiskohtade ameti informatsioon 1992. aasta põhitulemuste kohta.

521 Kriminaaltäiteametnike teenistusmäärustiku, ametinimetuste loetelu ja vormiriietuse kirjelduse kohta. – Riigi Teataja 1992, nr 6, lk 153–164.

522 RA, ERA.5862.1.55, l. 24, Riikliku Kinnipidamiskohtade Ameti ja tema allasutuste struktuurist, praegusest olukorrast kinnipidamiskohtades ning vanglareformi kavadest, dateerimata.

Vangla valvamine on sisekaitseväeosalt üle võetud. Kodukaitse ridadesse kuulunud Rummu vangla valvur 1992. aasta märtsis. 1990. aastate alguses ellu kutsustud Kodukaitse aitas vanglate valvamisel, enamasti neil valvuritel vormi polnud.
Foto: Tiit Blaat. RA, EFA.204.0.262253

Määruse järgi ei nõutud vanglaametnikelt Eesti kodakondsust, kuid neile seati vanuseline piirang. Kriminaaltäitevteenistusse võis tööle võtta mõlemast soost 18–35 aasta vanuseid Eesti Vabariigi alalisi elanikke, kes oma isiklike ja kõlbeliste omaduste, haridustaseme, füüsilise ettevalmistuse ja tervisliku seisundi poolest olid suutelised täitma kriminaaltäitevametnike kohustusi (§ 9). Kriminaaltäitevametnikud võisid teenistuses olla kuni 50-aastaseks saamiseni. Kinnipidamiskohtade ameti peadirektoril oli teenistuse huvides õigus pikendada kriminaaltäitevametniku teenistusaega kuni tema 60-aastaseks (naisametnikel kuni 55-aastaseks) saamiseni. Seda juhul, kui ametnik oma tervisliku seisundi, eriettevalmistuse ja isiklike omaduste poolest oli teenistuse jätkamiseks kõlblik (§ 11).

Ametnikele seati sisse atesteerimine, mis toimus vastavalt ametikohale kehtestatud kvalifikatsiooninõuetele. Esimene atesteerimine toimus teenistusse astumisel, mille järel anti ametivanne (§ 26). Atesteerimine polnud siiski korraline, vaid oli seotud kas hariduse või uute tööoskuste omandamisega ning sellest tuleneva kvalifikatsioonitõusuga (§ 26).

1992. aasta keskpaigas oli kinnipidamiskohtade ameti koosseisus 2552 ametikohta, kuid neist oli komplekteeritud 2145 ehk 84,1%. Töötajate liikuvus oli endiselt väga suur, ainuüksi 1992. aasta esimesel poolaastal võeti tööle 947 inimest ja 662 vabastati ametist. Aasta lõpuks oli töölevõetute arv kasvanud 1145-ni ja ametist vabastatute arv 805-ni. Distsiplinaarkorras karistati (sh vallandati) 378 töötajat. Aasta lõpuks oli kinnipidamiskohtade ameti koosseisus 2035 töötajat. Eestlaste arv 1992. aastal küll kasvas, kuid umbes 80% töötajatest ei saanud eelkõige keelenõude tõttu kodakondsust omandada, mistõttu oli oht, et juba niigi valitsev kaadripuudus süveneb veelgi. Aasta lõpus olid Eesti Vabariigi kodanikud 19,9% töötajatest.[523]

1993. aasta keskpaigaks polnud olukord paranenud: 2408 ametikohast oli täidetud 1960 (81,3%), kuid kogu süsteemis töötas vaid 466 Eesti Vabariigi kodanikku. Mittekodanikest valdas eesti keelt 241 töötajat. 1253 töötajat ehk 64% töötajaskonnast ei suutnud riigikeeles suhelda.

523 RA, ERA.5862.1.55, l. 40, kinnipidamiskohtade ameti informatsioon 1992. aasta põhitulemuste kohta.

Kinnipidamiskohtade amet alustas personaliküsimuse lahendamist vanglajuhtide väljavahetamisest.[524] Ainuüksi 1993. aasta esimesel poolel vahetati välja kolme vangla juhid, nii et 1993. aasta augustiks valdas 14-st kinnipidamisasutuse juhist riigikeelt kümme. Neist üheksa olid Eesti kodanikud. Vanglajuhtide väljavahetamine jätkus järgmistel aastatel. Amet tugevdas kinnipidamiskohtade kaadrit riigikeelt valdavaid vanemametnikke värvates, ent personali leidmisega oli endiselt suuri raskusi. Vanglaametniku tööl oli kehv maine ja seetõttu vanglasse tööle ei kiputud. Ka mittekodanikest eesti keelt valdavad isikud leidsid kergemaid töökohti ja nii tuli värvata riigikeelt mitteoskavaid inimesi, kellele loodeti eesti keel nõutaval tasemel selgeks õpetada keelekursustel. Kõige selle tagajärjel olid vanglad alamehitatud, nii oli Rummus 2. paranduslikku töö koloonias ühe vanglateenistuja kohta neli kinnipeetavat, Tallinnas 5. paranduslikku töö koloonias ligi kolm (2,97) ja Tallinna uurimisisolaatoris koguni 7,4 kinnipeetavat ühe vanglateenistuja kohta. Siia kõrvale tõi kinnipidamiskohtade amet võrdluseks 1988. aasta statistika Taanist, kus ühe vanglaametniku kohta oli üks kinnipeetav (vastavalt 3450 ja 3469), ja Soomest, kus ühe teenistuja kohta oli 1,4 kinnipeetavat (2712 ja 1721). Eestis oli 1993. aastal ühe vanglaametniku kohta 2,3 kinnipeetavat (1960 ja 4541). Ent isegi juhul, kui koosseis oli täielikult komplekteeritud, tuli iga töötaja kohta peaaegu kaks kinnipeetavat (2408 ja 4541). Niisiis oli probleem nii vanglasüsteemi alamehitatuses kui ka kinnipeetavate suures arvus.[525]

Nii nagu ülejäänud ühiskond, vaevlesid ka kinnipidamisasutused 1990. aastate alguses suurtes rahalistes raskustes. Finantsolukord oli sedavõrd kehv, et raha ei jätkunud isegi kõige hädavajalikumate kulutuste jaoks, nagu kinnipeetavate toitlustamine ja teenistujate töötasu. Kinnipidamiskohtade rekonstrueerimisest ja renoveerimisest ei maksnud selles olukorras isegi mitte rääkida. 1993. aasta jaanuaris

524 RA, ERA.5862.1.55, l. 36–37, RKA ees seisvatest probleemidest, tarvitusele võetud abinõudest nende lahendamiseks ja lähituleviku kavadest, dateerimata.

525 RA, ERA.5862.1.55, l. 21–22, kinnipidamiskohtade ameti ja tema allasutuste struktuurist, olukorrast kinnipidamiskohtades ning vanglareformi kavadest, dateerimata.

Pärnu vangla aastatuhandevahetuse paiku.
Pärnu Muuseum, PäMu _ 15780:37 F 3705:37

ulatus vanglasüsteemi eelarvedefitsiit 3 miljoni kroonini ja positiivne finantsperspektiiv puudus.

Sellest hoolimata tegeldi jõudumööda kinnipidamisasutuste võrgu korrastamisega. Aastatel 1990–1991 oli Vabariigi Valitsus otsustanud rajada igasse maakonda munitsipaalvangla ja ministeerium oli ette valmistanud isegi sellekohase seaduseelnõu, mille vastuvõtmiseni Riigikogu küll ei jõudnud. Suurejooneline plaan, mille eesmärk oli lõhkuda Tallinna ümbrusesse koondunud Nõukogude koloonia tüüpi vanglasüsteem ja juurutada üle Eesti asuvates maakondlikes vanglates kambersüsteem, oli tagasihoidlike rahaliste võimaluste tõttu liiga suur väljakutse ja munitsipaalvanglana tegutses aastatel 1992–1994 vaid Pärnu vangla. Uue tõuke plaaniga edasi minna andis kriminaalkoodeksi uuendamine, sest nüüd hakati määrama ka lühiajalisi karistusi, mida tuli kanda kohalikus vanglas.[526]

526 Kriminaalkoodeksi ellurakendamise kohta. – Riigi Teataja 1992, nr 20, lk 568.

1992. aastal polnud kohalikud omavalitsused veel loobunud kohalike vanglate rajamise ideest. Näiteks arutati 1992. aasta kevadel Võrumaal, et munitsipaalvangla võiks avada Nursi raketibaasi elamutsoonis ja vanglasse võiks koondada nii Võru-, Valga- kui ka Põlvamaa kinnipeetavad.[527] Saaremaal seevastu laiutati käsi ja öeldi, et lühiajalisi karistusi sai küll määrama hakata, aga et vanglat Saaremaal polnud, oli ainuke võimalus hoida kinnipeetavaid politsei arestikambrites.[528]

Et munitsipaalvanglate ehitamine oli liiga suur ettevõtmine, tõusis 1992. aastal päevakorda veidi vähem ambitsioonikas plaan rajada kohalikud arestimajad. Sellekohase otsuse tegi Vabariigi Valitsus 10. augustil 1992, kohustades kinnipidamiskohtade ametit ehitama välja 9 uut arestimaja. Tallinnas, Maardus ja Pärnus pidid arestimajad tulema endise ravi- ja tööprofülaktooriumi ruumidesse; Kohtla-Järvel, Haapsalus ja Tartus endisesse vanglasse; Lääne-Virumaal, Narvas ning Paldiskis Nõukogude armee endisesse väeossa.[529] 1992. aastal Riigikogus vastu võetud kriminaalkoodeksi muudatuste järgi sai karistusena kohaldada lühiajalist aresti ja selleks puhuks olidki kinnipidamisasutuste alluvuses tegutsevad arestimajad mõeldud. Nende kõrval jätkasid tegevust politsei arestikambrid.

1992. aasta detsembris kinnitas siseminister Lagle Parek, et kinnipidamiskohtades valitseb tröötstitu olukord, ja mainis, et uue arestimajade võrgu rajamine maksaks umbes 120 miljonit krooni. Vajadus selle järele oli suur, sest Tallinna uurimisisolaator oli sedavõrd ülerahvastatud, et kui politsei oleks hakanud tulemuslikumalt tööle, polnuks kinni nabitud kurjategijaid kuhugi panna. Pareki sõnul oli Eesti kinnipidamisasutuste süsteem kujundatud Nõukogude ajal ega sobinud iseseisva riigi tingimustesse. Eriti keeruline oli olukord Rummus, kus kinnipidamistingimuste ja sisekorra leevendamine oli viinud korralageduseni. Siseministri sõnul oli ette pandud idee viia üks vangla ajutiselt Paldiskisse, kus asus distsiplinaarpataljon ja olid vanglaks sobivad

527 Suurfoorum „Kandles". – Võru Teataja, 21.3.1992, lk 1; Maavalitsuse istungilt. – Võru Teataja, 31.3.1992, lk 1.

528 Härra prokurör, kas jõuab veel krahmata, mis krahmata annab? – Saarte Hääl, 30.5.1992, lk 2.

529 RA, ERA.5046.1.688, l. 242–243, 252, Vabariigi Valitsuse istungite protokollid 18.6.–18.9.1992, 10.8.1992.

1993. aasta 18. mail osales Lagle Parek koos välisminister Trivimi Vellistega Tallinna Patarei vangla seinale kinnitatud tahvlite avamisel – need paigutati sinna 1944. aastal Prantsusmaalt Eestisse deporteeritud ja hukatud juutide mälestuseks. Pooled 878-st Leedusse ja Eestisse toodud juudist hukati Tallinnas. Vasakult: Prantsuse suursaadik Eestis Jacques Huntzinger, siseminister Lagle Parek, välisminister Trivimi Velliste, Riigikogu liige Tunne Kelam, tema abikaasa Mari-Ann Kelam. RA, ERAF.2.2.7977, l. 1

rajatised. See oleks võimaldanud teistes vanglates teha remonti ja vajalikke ümberehitusi. Parek lisas, et tsiviliseeritud riikides kuuluvad vanglad justiitsministeeriumi haldusalasse ja loodetavasti viiakse need ka Eestis peagi selle alluvusse. Olme kõrval oli suur probleem vangide tööpuudus.[530]

Nii nagu munitsipaalvanglate moodustamine, ei möödunud kohalike arestimajade rajaminegi tõrgeteta ja selle võrgu väljaarendamine piirdus vaid mõne arestimaja rajamisega. Näiteks Haapsalus oli juba 1991. aastal kavas rajada munitsipaalvangla Wiedemanni tänaval

530 Puudulikud seadused ja muud raskused. – Rahva Hääl, 17.12.1992, lk 3.

Patarei vangla direktor Raivo Allika.
Foto: Harald Leppikson. RA, EFA.546.0.278058

asuvasse omaaegsesse vanglasse ja see paluti kinnipidamiskohtade ametile tagastada.[531] 1992. aastaks oli see asendunud plaaniga rajada hoonesse arestimaja. 1992. aasta juulis käisid kinnipidamiskohtade ameti esindajad mitmel pool Eestis sel teemal kohalike omavalitsuste esindajatega läbirääkimisi pidamas. Haapsalus oli reaktsioon esialgu positiivne, aga juba mõne kuu möödudes tõmmati ideele pidurit, sest endises vanglahoones tegutses õhtukeskkool ning sinna olid rajatud töökojad ja Haapsalu huvikoolile kuuluv mudelautode juhtrada. Peale selle asus hoone vanalinna puhketsoonis, kuhu kinnipidamiskoht ei sobinud.[532] Selle asemel pakuti välja, et arestimaja võiks rajada endistesse Nõukogude lennuväeosa kasarmuruumidesse. Ent needki olid 1993. aastaks veel kinnipidamiskohtade ametile üle andmata.[533]

Lääne-Virumaal uuriti arestimaja rajamise võimalust Rakveres asuvasse Nõukogude sõjaväeossa, kus selleks sobis ainult üks

531 RA, ERA.5862.1.43, l. 4, Valeri Kravets Lääne maavalitsusele, 10.1.1991.
532 RA, ERA.5862.1.43, l. 10, Andres Lipstok Robert Närskale, 17.8.1992.
533 RA, ERA.5237.1.1222, l. 4, vanglate väljaarendamise kontseptsioon aastani 2000, dateerimata.

kasarmuhoone, ja Kloodi-Veltsi raketibaasi, mida kinnipidamiskohtade amet pidas sobivamaks. Et hooned olid veel Nõukogude sõjaväe kasutuses, jäi sealgi asi venima.[534] 1994. aastal otsustas kinnipidamiskohtade amet neist hoonetest loobuda, sest vanade hoonete kasutusse võtmine oli kallim kui uue ehitamine.[535]

Tartus oli esialgu kavas anda Ülikooli tänaval asunud politsei arestimaja kinnipidamiskohtade ameti kasutusse, aga viimane seisis sellele vastu, sest hoone oli amortiseerunud. Siingi hakati 1994. aastal mõtlema hoopis uue hoone ehitamisele.[536] Seda kinnitas Vabariigi Valitsus 1994. aasta juunis antud määrusega: otsustati ehitada universaalsed vanglad ja tühistati 1992. aasta augustis antud määrus arestimajade asutamise kohta.[537]

1993. aasta märtsis käisid siseminister Lagle Parek ja justiitsminister Kaido Kama Tallinnas Patarei vanglas, kus neid võttis vastu vaid nädalapäevad ametis olnud uus vangladirektor Raivo Allika. Ta kinnitas ministritele, et vangla kõige suurem probleem on ülekoormatus ja sellest päästab välja ainult maakondlike arestimajade võrgu loomine. Samal ajal oli vaja parandada kinnipeetavate olukorda ka Patareis ja selleks oli hädasti tarvis raha. Hiljem külastasid ministrid veel Harku naistevanglat.[538] Kuu aega hiljem ajakirjandusele antud selgitustes mainis Allika, et 16-kohalises kambris (3 × 5 meetrit) oli tavaliselt 30 meest, kes pidid magama vahetustega. Inimesed soovisid liikuda, aga sellise suurusega ruumis oli see väga raske ja teisi häiriv. See tekitas mõistagi pingeid.[539]

Olulised põhjused, miks vanglate ülalpidamiseks mõeldud rahalisi vahendeid oli 1990. aastate alguses palju vähemaks jäänud, olid vangide tööpuudus ja kinnipidamisasutuste senine rahastamismudel, milles mängis pearolli vanglatööstuse omatulu. Sama tähtis oli tulu teenimine

534 RA, ERA.5237.1.1222, l. 31 ja 34, Vello Rikkas Mihkel Oviirile, 1.11.1993; Vello Rikkas Kaido Kamale, 1.11.1993.

535 RA, ERA.5237.1.1222, l. 54, Valeri Kravets Heino Paluveele, 14.3.1994.

536 RA, ERA.5237.1.1222, l. 56. Valeri Kravets Heino Paluveele, 17.5.1994.

537 RA, ERA.5237.1.1222, l. 62, Peeter Olesk Mihkel Oviirile, 21.7.1994.

538 Ministrid tutvusid Patarei vangla olukorraga. – Päevaleht, 18.3.1993, lk 3.

539 Vangla mere ääres. – Päevaleht, 15.4.1993, lk 13.

ka kinnipeetavate jaoks. Ehkki teenitus oli väike, oli see siiski oluline sissetulekuallikas, sest selle eest sai vanglatoidule lisa muretseda ja lahendada muid olmeprobleeme. Juba kinnipidamiskohtade ameti 1991. aasta aruandes mainiti, et süüdimõistetute tööjõu kasutamise süsteem oli peaaegu täiesti lagunenud, samal ajal olid nende ülalpidamise kulud kolm korda kasvanud.[540]

1992. aastal töötas vanglatööstuses veel vaid 31,4% süüdimõistetutest, nii et umbes kahel kolmandikul vangidest puudus töö, mistõttu nad ei saanud osta lisatoitu, hügieenivahendeid ega koguda raha eluks pärast kinnipidamiskohast vabanemist. Jõudeolek omakorda põhjustas kinnipeetavate vahel pingeid. 1993. aastaks oli vanglatööstus praktiliselt seiskunud, nii et 1993. aasta aprillis märgiti viimase nelja kuu tegevusaruandes, et tööga on vanglates hõivatud vaid 20% neist süüdimõistetutest, kes soovisid tööd teha.[541] Puudus oli nii materjalidest, toormest kui ka tellimustest. Samamoodi olid katkenud sidemed tehaste ja seniste koostööpartneritega.

1992. aastal toimus kinnipidamisasutustes mitu massirahutust ja streiki ning kogu üldine õiguskord oli tugevalt häiritud. Kuritegevus vanglamüüride vahel kasvas 1990. aastate alguses järjekindlalt. Näiteks 1992. aastal oli tõus võrreldes varasema aastaga 30,5%, kusjuures tapmiste arv kasvas 2,5 korda. 1992. aastal tapsid kinnipeetavad koguni 30 kaasvangi. Eriti hull oli olukord Rummus asuvates kolooniates, kus pandi toime 97% tapmistest. 78 kinnipeetavat suutis vanglamüüride vahelt põgeneda.[542]

Just Rummus asuvas Ämari vanglas toimus 1992. aasta märtsis ka 1990. aastate alguse üks suuremaid massirahutusi. 11. märtsi hommikul tapeti seal kõigepealt kaks kinnipeetavat, ja et vangla oli jagunenud eri grupeeringuteks, kes tegelesid äritsemisega ja jagasid sellega seoses omavahel maid, ei jäänud tapmine vastuseta. Päev varem oli üle piirdeaia visatud suurem kogus alkoholi ja just alkoholi mõjul oligi konflikt puhkenud. Ehkki vanglaametnikud püüdsid suuremat kaklust ära

540 RA, ERA.5862.1.54, l. 11, informatsioon 1991. a töötulemuste kohta, 10.1.1992.

541 RA, ERA.5237.1.1221, l. 7, analüüs olukorra kohta EV kinnipidamiskohtades aprillis 1993.

542 RA, ERA.5862.1.55, l. 41–42, kinnipidamiskohtade ameti informatsioon 1992. aasta põhitulemuste kohta.

Aktsioon Ämari vanglas 1992. aasta jaanuaris.
Fotod: Erik Prozes. RA, EFA.204.0.261298, EFA.204.0.262028

hoida, et hukkunuid ei lisanduks, ei allunud kinnipeetavad vanglateenistujate korraldustele ning üksteise pihta suunatud solvangutest ja sõimlemisest sai kiiresti füüsiline kokkupõrge. Asi arenes keskpäevaks nii kaugele, et korra tagamise eest vastutanud ametnikud hakkasid vangla territooriumilt lahkuma, et mitte oma elu ohtu seada.

Osa kinnipeetavaid püüdis teise grupi eest põgenedes liikuda ühe ühiselamu katusele. Ämari vangla koosnes viiest ühiselamu tüüpi eluosakonnast ja neist vaid üks, nn valge maja, mis oli mõeldud eluaegsetele vangidele, oli lukustatud kambritega. Ülejäänud hoonetel olid puidust uksed ja neid öösiti ei lukustatud.

Et pääs ühiselamu katusele oli suletud, ei õnnestunud teise grupi kinnipeetavatel sinna pääseda, ja et põgenenud grupi liikmeid sundida katuselt alla tulema, otsustati ühiselamu põlema pista. Hoone ümber tehti lõkked, katusel viibivaid mehi loobiti kivide ja bensiinipudelitega ning hoonesse veeti hapnikuballoonid, et need kuumenedes lõhkeksid. Olukord oli väljunud kontrolli alt ja abi tuli kutsuda väljastpoolt. Kinnipidamiskohtade ameti korraldusel saabusid olukorda rahustama nii teiste vanglate ametnikud, kes pidid piirama kõigepealt vangla perimeetri, et keegi välja ei pääseks, ja politsei reservüksus (hilisema nimetusega K-komando). Kohal olid ka kinnipidamiskohtade ameti peadirektor Valeri Kravets ja siseminister Robert Närska. Politsei reservüksuse juht Henn Kask on hiljem meenutanud, et tuletõrjeauto külgedel automaatidega sisenedes jõuti põleva hooneni ja automaadivalangute saatel vange tõrjudes õnnestus hoone kustutada. Suur osa kinnipeetavaid jooksis politseiüksuse sisenedes oma kambritesse tagasi ja eriüksuslased tegid pärast ohu likvideerimist veel ühe distsiplineeriva patrullringi ümber vanglatsooni. Põlenud hoone oli saanud sedavõrd palju kannatada, et selle taastamisele otsustati majanduslikult keerulisel ajal vahendeid mitte kulutada.[543]

Vaid mõni kuu hiljem puhkes massirahutus Viljandi noortekoloonias. Rahutusi ja probleeme oli olnud varemgi: 1991. aastal korraldas

543 Rummu neljandas koloonias hukkus kaks inimest. – Rahva Hääl, 13.3.1992, lk 3; Aastate tagant. Eriüksus, lk 14–15.

Viljandi noortekoloonia poisid 1991. aasta kevadel koloonia õuel.
Foto: Erik Prozes. RA, EFA.204.0.262683

Viljandi noortekoloonia magamistuba 1991. aastal, kui tubades oli suurem arv noormehi.
Foto: Erik Prozes. RA, EFA.204.0.262684

paarikümneliikmeline grupp noormehi seal näljastreigi.[544] 1992. aasta kevadel puhkenud mässu põhjustasid vangla ümberehitustööd, millega senine kasarmu tüüpi ühiselamu kavatseti kujundada 2–4-kohalisteks tubadeks. See piiras noorte omavahelist läbikäimist ja nõrgemate terroriseerimist. Sel põhjusel esitasid noormehed nõudmise uuendused lõpetada ja eri korpuste vahelised võreuksed likvideerida. Enne mässu peeti neli tundi läbirääkimisi, kuid noored ei taganenud. Noormeestele polnud meeltmööda ka üld- ja tootmisõppe taastamine – see oli umbes poolteist aastat varem kaotatud.[545]

Mässu eel rebisid noormehed maha remonttööde käigus paigaldatud elektrijuhtmed ja lõhkusid lambikuplid. Kui üks kinnipeetav asus saagima elukorpuse trelle ja ta isolaatorisse paigutati, muutus olukord teravaks: 30 noort meest hakkasid vangla elukorpuse, spordisaali ja kooli aknaid lõhkuma. Ehkki juhtkond astus sammu tagasi, noormees vabastati isolaatorist ning võreuksed avati, pistsid noormehed pärast õhtusööki koolimaja korpuses põlema mitu kabinetti. Õuel süüdati katuseremontijate bituumenikatel. Tuletõrje ei saanud esialgu hoonesse siseneda, sest umbes paarkümmend poissi olid roninud koolimaja katusele ja loopisid sealt tõrvapappi tulle. Autosid visati ka kivide ja kõiksugu prahiga. Põgeneda noormehed ei saanud, sest Kaitseliidu ja Kodukaitse üksused aitasid valvata vangla perimeetrit. Kohale tulnud Tartu politsei kiirreageerijad ja politseiameti operatiivrügement likvideerisid pärast kesköö mässu ja viisid kogu üritust juhtinud fraierid ehk kuus kohalikku vene päritolu platnoid Tallinna. Vabariigi Valitsus eraldas erandkorras Viljandi noortevangla tulekahju tagajärgede likvideerimiseks 323 000 krooni.[546]

Koloonia direktori asetäitja Jaan Valtna selgituste kohaselt kavatses koloonia juhtkond jätkata sisekorra muutmisega: „Meie lähme oma teed, juurutame sama süsteemi, nagu see funktsioneerib Rootsis või Soomes.“[547] Seda kinnitas ka vaid kuu aega enne mässu ametisse

544 Nii neid ümber kasvatataksegi. – Päevaleht, 18.4.1991, lk 3.

545 Rahutused Viljandi noortekoloonias. – Päevaleht, 21.5.1992, lk 7.

546 RA, ERA.5862.1.43, l. 99, õiend Riikliku Kinnipidamiskohtade Ameti finantseerimise kohta riigieelarvest 1992. a teisel poolaastal, 4.11.1992.

547 Sündmustest Viljandi koloonias. – Rahva Hääl, 21.5.1992, lk 3.

saanud koloonia direktor Reet Ilves. 1. juunist 1992 muudeti senine Viljandi kasvatusliku töö koloonia Viljandi noortevanglaks, mille koosseisus moodustati sotsiaal- ja rehabilitatsiooniosakond, et noormehi ette valmistada kohanemiseks vabaduse ja tööga. Kavas oli vangla ümberehitustöödega jätkata ja asendada senised suured toad paarikohalistega. Samuti oli kavas tööle panna tsehh, kus varem oli valmistatud mootoreid ja elektrilüliteid.[548]

Süü rahutuste korraldamises ei olnud mitte ainult Eesti lähimineviku keerulisel pärandil, mille tõttu olid vanglates rivaalitsevad jõugud, jõhker suhtlusstiil ja korralagedus, ega sotsiaalmajanduslikult keerulisel olukorral. Viljandi rahutuste järel sinna sõitnud siseminister Robert Närska sõnul oli Viljandi mässu põhjus just mitme aasta pikkune tegematajätmine. Vahetult enne mässu vahetunud vangla juhtkond oli hakanud nõudma režiimist kinnipidamist, millega noormehed polnud enam harjunud.[549]

Kinnipidamiskohtade ameti peadirektor Rein Laid pööras vanglates valitsevat olukorda käsitledes samuti tähelepanu kinnipidamisasutuste juhtkondade tegematajätmistele. Ta väitis, et mitme vangla juhid olid saamatud organiseerijad ja näitasid üles vähest initsiatiivi olemasolevate nappide vahendite maksimaalsel kasutamisel. See puudutas näiteks kaadriprobleemide lahendamist ja ennetustegevust, et raskete kuritegude hulk kinnipidamisasutustes väheneks. Laid nõudis vanglajuhtidelt paremaid tulemusi. Korraldusi andis peadirektor 1993. aasta veebruaris teisigi: kinnipidamiskohtade amet pidi 1993. aasta maiks välja töötama projekti kinnipidamiskohtade, eriti Rummu ja Tallinna uurimisisolaatori tegevuse järkjärguliseks kaasajastamiseks. Neis asutustes oli olukord nii kinnipeetavate kui ka vanglateenistujate jaoks kõige keerulisem. Samuti pidi kinnipidamiskohtade amet kaardistama kinnipidamisasutustes valitseva abivajaduse ja reaalsed võimalused abi osutada. Ka tuli veenduda, et kinnipidamisasutustest laekuv operatiivinformatsioon oleks adekvaatne, et selle põhjal saaks langetada objektiivseid otsuseid.[550]

548 Vähemalt 50 aasta jooksul midagi taolist enam ei juhtu. – Pühapäevaleht, 23.5.1992, lk 12.

549 Rahutused Viljandi noortekoloonias. – Päevaleht, 21.5.1992, lk 7.

550 RA, ERA.5862.1.55, l. 48–49, Riikliku Kinnipidamiskohtade Ameti peadirektori Rein Laidi käskkirja projekt, veebruar 1993.

1993. aasta märtsis vabastas siseminister Lagle Parek Rein Laidi ametist. 15. veebruaril olid parandusliku töö koloonia nr 3 kinnipeetavad pöördunud Lagle Pareki poole, et ta vangla sisekorda vabamaks muudaks. Et sellele kirjale muutust ei järgnenud, korraldasid 126 kinnipeetavat 20. märtsil Rummus mässu, mida Rein Laid saatis likvideerima tuletõrjeauto ja politsei eriüksuse. Kolm kinnipeetavat said mässu mahasurumise käigus vigastada. Kuus päeva hiljem kirjutas Lagle Parek alla Laidi töölt vabastamise käskkirjale, tuues põhjenduseks, et tootmistegevus vanglates oli praktiliselt seiskunud, aasta jooksul oli tapetud 33 inimest ja vanglasüsteemis töötasid endiselt eesti keelt mittevaldavad isikud.

Laid väitis seepeale ajakirjandusele, et ka tema ametijärglane ei suuda talle ette heidetud probleeme lähitulevikus lahendada, sest raha ja kvalifitseeritud personali puuduse ning ajale jalgu jäänud seaduste tõttu võis vanglasüsteemi juht vaid tagada, et vangid ära ei põgeneks, üksteist ära ei tapaks ning oleksid söönud ja soojas. Muuks jaksu ega võimalust polnud. Laidi sõnul suutis ta küll vanglajuhtide tasemel juurutada eestikeelsete koosolekute pidamise tava, aga vanglates oli olukord eesti keele kasutamisega oluliselt keerulisem: „Siin on olnud traditsiooniliselt venekeelne keskkond ning eestlased ei taha kolooniatesse tööle tulla. Millega ma neid meelitan? Kas 700-kroonise kuupalgaga? Mullu aitas üks eestlasest valvur teisest tsoonist 10 vangi põgenema, sest talle maksti 80 dollarit.“ Laidi sõnul tuli GULAG-i pärandusena saadud kolooniad küll likvideerida, kuid maakonnavanglate või uue eeluurimisvangla ehitamiseks raha ei jätkunud.[551] Selles kontekstis on oluline mainida, et Laidi ametist lahkumise järel peadirektori kohusetäitjaks saanud Valeri Kravetsi korraldusel üksikuid vanglakorra reegleid siiski leevendati, et tulla vastu Euroopa Nõukogu nõudmistele.

Murru vangla, kus toimus 1990. aastate alguses kõige rohkem mässe, asus umbes 40 hektari suurusel maa-alal ja kinnipeetavate valvamine oli seetõttu väga keeruline. Lokaaltsoonid olid murranguajal lõhutud ja vangid said ööpäev läbi kogu territooriumil liikuda.

551 Eesti karistusasutused on GULAG-i pärandus. – Päevaleht, 1.4.1993, lk 2.

1990. aastate alguses elas osa töötavaid vange ka töökodades ja täpsem ülevaade vanglas valitsevast olukorrast tegelikult puudus. 1994. aastast Murrus töötanud Andres Põdra meenutuste järgi tekkis seal Venemaalt üle toodud vangide tõttu eri subkultuuride vahelisi arveteklaarimisi ja pärast kella kaheksat õhtul ametnikud enam vangide tsooni ei läinud, sest see oli liiga ohtlik. Vanglaametnikke küll ei tapetud, aga ränki peksmisi tuli ette; 1993. aastal üritati Rummu vanglas vägistada üht naisametnikku.[552] Põdra sõnul oli toona tavaline, et üle vanglamüüri visati vangidele toitu, ja nagu rahutuste ajal ilmnes, ka alkoholi. 1990. aastate alguses elasid vangla territooriumil ka kinnipeetavate kassid ja koerad, kusjuures koeri õpetati valvurite peale kurjaks saama. Vangla administratsioon püüdis kinnipeetavaid veenda koduloomadest loobuma. Näiteks võimaldati kinnipeetavale pikaajaline kokkusaamine juhul, kui kokkusaamisele tulija viib vanglast lahkudes endaga kaasa koera.[553]

Tallinnas Magasini tänava vanglas oli 1992. aastal probleemiks, et endised süüdimõistetud katsusid kontakti astuda koloonias viibivate vahialustega ja viimased püüdsid anda infot tsoonis toimuva kohta. Väljastpoolt visati üle vanglamüüri ka keelatud esemeid ja aineid. Kinnipidamiskohtade amet palus seepeale politseil patrullimist tõhustada, et tõkestada kinnipeetavatega suhtlemine.[554]

30. augustil 1993 viidi vanglate juhtimine siseministeeriumi haldusalast justiitsministeeriumi haldusalasse. Sellega lõpetati nõukogudeaegne side siseministeeriumi ja vanglate vahel ning taastati enne Teist maailmasõda Eestis valitsenud olukord. Põgenemised ja põgenemiskatsed vanglatest aga aina jätkusid ning see pani võimuesindajaid nõudma senisest rangema korra juurutamist ja kavandama muudatusi. 1993. aasta oktoobris lammutasid neli kinnipeetavat Patarei vanglas osa oma kambri seinast ja ronisid suitsulõõri kaudu pööningule, et sealtkaudu põgeneda – kambrites olid kuni 1956. aastani olnud ahjud ja lõõride ette täiteks pandud telliskivid oli õnnestunud eemaldada.

552 **J. Žigun.** Raskete tervisekahjustuste tekitamine vanglateenistujatele, lk 25–27.

553 Intervjuu Andres Põdraga, 30.11.2023.

554 RA, ERA.5862.1.43, l. 70, peadirektori I asetäitja Vello Rikkas Tallinna kesklinna politseijaoskonna komissarile Pääsukesele, 30.9.1992.

Kaido Kama ja Mihkel Oviir 1993. aasta novembris.
Foto: Albert Truuväärt. RA, EFA.204.0.266051

Põgenikud tabati poole tunni pärast vanglahaigla juures. Veelgi kurioossem lugu juhtus sama päeva varahommikul Murrus parandusliku töö koloonias nr 2, kus üks valvuritest märkas askeldamist ja avastas pärast hoiatuslaskude tulistamist tulekustutist valmistatud pommi, mida oli soovitud õhkida, et piirdeaed purustada. Süütemehhanism ei käivitunud ja katse luhtus. Nende intsidentide järel Murrus käinud justiitsminister Kaido Kama, ministeeriumi kantsler Mihkel Oviir ja kinnipidamiskohtade ameti peadirektor Vello Rikkas märkisid, et kuni kolooniates pole tagatud elementaarne kord ning kuni vangid võivad käia öösiti ringi ja lõhkuda, pole mõtet kolooniates asuvasse tootmisse investeerida. Taastada tuli lokaaltsoonid, mis vangide liikumist piirasid. Justiitsministri sõnul tuli kolooniasse nr 2 ehitada kambervangla, et sinna panna süüdimõistetute kõrgkiht ehk nn platnoid: „Nii saaksime kaitsta keskmist vangi, kes on praegu kõige kaitsetum.“[555]

555 Justiitsminister käis koloonias. – Päevaleht, 5.10.1993, lk 3.

Lokaaltsoonide taastamist ja kolooniate koormuse ühtlustamist mainis Kaido Kama ka 19. novembril 1993 justiitsministeeriumis toimunud pressikonverentsil, kus ta kirjeldas vanglates valitsevat olukorda ja vanglasüsteemi reformiplaane. Ministri sõnul tekitas olemasolev süsteem kuritegevust juurde, kasvatades vargapoisist vanglates valitseva olukorra tõttu mõrtsuka. Kolooniate koormuse ühtlustamiseks kavatseti lähiajal viia Rummu 2. kolooniast sadakond kinnipeetavat üle 4. kolooniasse. Tallinnas asuvasse 5. kolooniasse oli kavas rajada uus eeluurimisisolaator. Nii Patarei vangla kui ka Magasini tänava eeluurimisisolaator olid juba aastaid ülekoormatud. Samal ajal mainis kantsler Mihkel Oviir, et raha on 1994. aasta riigieelarves vanglate ehituse jaoks määratud minimaalselt – 30 miljonit krooni. Justiitsminister kinnitas ka vajadust asuda vähendama vabaduskaotuslike karistuse osakaalu ja muuta selleks karistuspoliitikat. Selleks oli justiitsministeerium koos välisekspertidega asunud välja töötama kinnipidamiskohtade reformikava kuni aastani 2000.[556]

556 Kinnipidamiskohtade praegune süsteem kasvatab lihtsast vargapoisist mõrtsuka. – Päevaleht, 20.11.1993, lk 6.

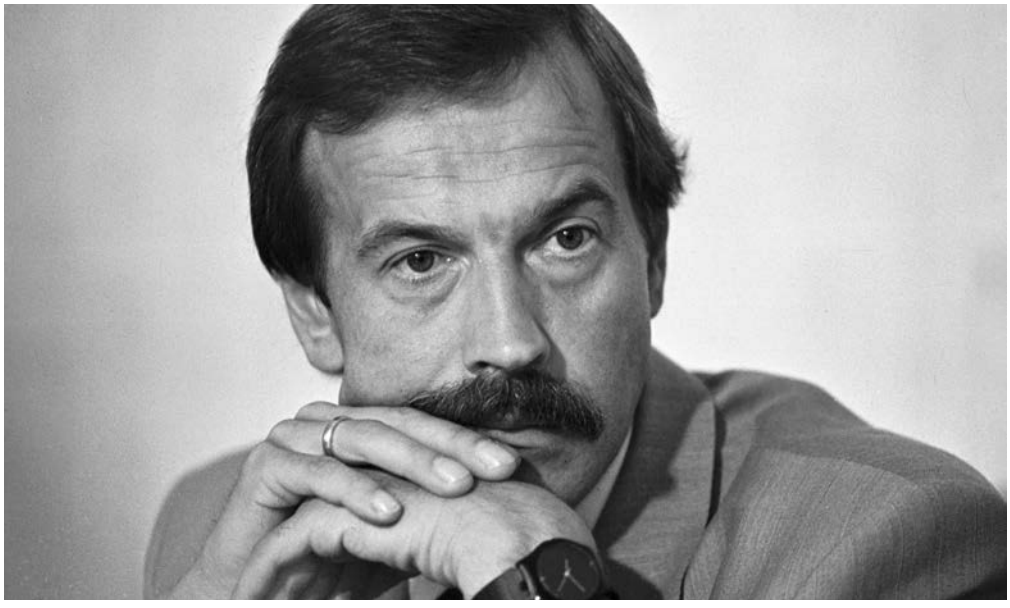
Kriminaalõiguse reform 1990. aastate alguses

Eesti iseseisvuse taastamise järel jätkus töö kriminaalkoodeksi uuendamisega ning 1993. aastal võttis Riigikogu vastu vanglate juhtimist ja korraldust puudutava täitemenetluse seadustiku, mis asendas 1970. aastast pärit nõukogudeaegse paranduslikku töö koodeksi. Seadustiku alusel juhiti vanglasüsteemi kuni 2000. aastani, kui jõustus vangistusseadus.

Juba 1990. aasta sügiseks sai uus kriminaalseadustiku eelnõu, mille koostamist oli alustatud juba 1989. aastal, Ilmar Rebase ja Jaan Sootaki töö tulemusena valmis[557] ning läbis 1991. aastal ka redigeerimise (Uno Lõhmus, Vaike Merka, Hulda Sauks ja Ando Leps). Ajakirjanduses võttis samal ajal karistuspoliitika uuendamise teemal sõna Eduard Raska, kes kriminaalseadustiku väljatöötamise valguses pani ette ümber defineerida kuritegu ning viia konkreetsed kuriteod ja karistused paremini vastavusse. Ta rõhutas ka karistamise humaansust, et karistus ei kujuneks häbimärgistamiseks ja alandamiseks. Inimene pidi suutma pärast karistuse kandmist ühiskonnas normaalset elu elada.[558] Üldjoontes nendest printsiipidest uue kriminaalseadustiku väljatöötamisel ka juhinduti, ent lähtuti ka kehtivast õigusest ja küsiti, kas on võimalik midagi üle võtta. Samuti kasutati Vene föderatsiooni uue kriminaalkoodeksi eelnõu üldosa, aga ka Eesti omariikluse esimese perioodi

557 Rõhuva osa eelnõust koostas Ilmar Rebane, Jaan Sootak koostas eriosa (§ 144–188), mis puudutas kõlblusvastaseid kuritegusid. Tööd tutvustati ajakirjas Eesti Jurist: **I. Rebane.** Eesti Vabariigi kriminaalseadustiku projektist, lk 94; **J. Sootak.** Kõlblusvastased kuriteod uues kriminaalseadustiku projektis, lk 259–263.

558 **Eduard Raska.** Karistuspoliitika uuendamisest. – Päevaleht, 8.2.1991, lk 2; 9.2.1991, lk 2; 12.2.1991, lk 2; 13.2.1991, lk 2; 14.2.1991, lk 2.

Märt Rask Tiit Vähi valitsuse justiitsministrina 1992. aasta juulis.
Foto: Toomas Volmer. RA, EFA.204.0.272655

kriminaalseadustikku ning Saksa, Austria ja Šveitsi kriminaalseadustikke, sest nendega oli Eestil ajalooline kokkupuude.[559]

1991. aasta sügisel kutsuti justiitsministeeriumis kokku teinegi kriminaalkoodeksi töörühm. Selle juht oli toonane justiitsministri esimene asetäitja Märt Rask. Kui Ilmar Rebase juhtimisel töötati välja uus kriminaalseadustiku eelnõu, siis Märt Raski juhitud töörühm seadis eesmärgiks töötada ümber kehtiv kriminaalkoodeks. Teisisõnu sooviti sealt likvideerida nõukogudeaegsed igandid ja lihtsustada karistuste süsteemi, nii et kriminaalkoodeksi muudetud versiooni alusel oleks võimalik edasi töötada – sel moel oleks säilinud järjepidevus senise õiguspraktikaga, st ei oleks hüpatud tundmatusse.[560] 1992. aasta alguses esitati ülemnõukogule Märt Raski töörühma eelnõu, mida asus tutvustama 30. jaanuaril 1992 Tiit Vähi valitsuse justiitsministriks saanud Märt Rask ise. Sellega langes Ilmar Rebase väljatöötatud eelnõu esialgu päevakorrast, väidetavalt seetõttu, et justiitsministeeriumis puudus usk

559 **I. Rebane.** Kriminaalseadustiku eelnõu küsimusi, lk 3–4.
560 **Ando Leps.** Kriminaalseadusandluse kriis. – Päevaleht, 27.3.1992, lk 2.

professor Rebase juhitud komisjoni võimesse luua Eestile uus euroopalik kriminaalseadus.[561]

19. veebruaril 1992 jõudis Märt Raski töörühma seaduseelnõu menetlemine Riigikogu täiskogu ette. Justiitsministri sõnul oli eelnõus seoses eri kuriteoliikidega „tõstetud esikohale inimene, tema elu ja temaga seonduvad hüved. Teises järjekorras tulevad riigi ja ühiskonna huvid, varavastased kuriteod ja siis juba vastavalt kuritegude raskusastme skaalale on kavandatud teised sanktsioonid". Ta avaldas veendumust, „et õigusriigile ja kodanikukesksele ühiskonnale üleminek toimub ka kriminaalseaduse kaudu ja seetõttu ei saa me üle tähtsustada esimesel pilgul inimsuhetest võib-olla palju tähtsamatena näivaid riiklikke suhteid. Kui me unustame selle juures ära inimese, siis ei tekigi riiki, mille liikmed me oleme".

Olulise muutusena võrreldes senise kriminaalkoodeksiga, kus oli pikk nimekiri eriilmelisi karistusi – näiteks asumisele saatmine, paranduslik töö, vabadusekaotus tingimisi koos kohustusliku töölerakendamisega, aga ka sõjaväelise auastme või vanemlike õiguste äravõtmine –, oli järele jäänud vaid kolm põhikaristust: rahatrahv, arest ja vabadusekaotus. Neid kõiki oli võimalik ka Eestis täita. Sellega seoses vähendati paranduslike asutuste liike. Jäeti ainult üldrežiimi ja range režiimiga parandusliku töö koloonia ning alaealistele süüdimõistetutele õppekasvatuskoloonia. Samuti leevendati kriminaalkoodeksi uues versioonis karistusi. Rahatrahvi arvestamisel viidi sisse päevamäära süsteem.

Karistuste puhul vabastati kohtud senistest ettekirjutatud raamidest. Vabadusekaotuslike karistuste puhul jäeti paljude kriminaalkuritegude puhul ära sanktsiooni alammäär. Rahatrahvi ja aresti puhul olid sätestatud maksimaalmäärad, jättes konkreetse kohtu otsustada, millise karistuse ta määrab, lähtudes kriminaalasja erioludest ja kohtualuse isiksusest. Raski sõnul võis see esmapilgul tunduda kohtule liiga vabade käte andmisena, kuid see suurendas kohtuvõimu iseseisvust, et muuta Eesti riik tsiviliseeritud maailma jaoks mõistetavamaks. Justiitsministri sõnul oli eelnõu asjus konsulteeritud paljude erialaspetsialistidega:

561 **U. Lõhmus.** Mõtteid kriminaalõiguse reformi hetkeseisust, lk 445–447.

„Teiste hulgas on selle eelnõu kohta andnud arvamuse dotsent [Albert] Paltser, kauaaegne Tartu Ülikooli kriminaalõiguse õppejõud. Eelnõu väljastati ka professor Rebasele, kuid temalt arvamust laekunud ei ole."

Õiguskomisjoni nimel sõna võtnud Ahti Kõo sõnul oli õiguskomisjon küll päri, et kujunenud olukorras tuleb nõustuda kriminaalkoodeksi redigeeritud variandiga, kuid sellega ei saanud rahulduda: „Samas peab ütlema, et redigeeritud on ju seda siiski praeguste võimaluste piires. Vajadused on loomulikult suuremad. Tuleb endale teadvustada, et kriminaalkoodeksi redigeeritud variant, kui see vastu võetakse, on alusdokument, milles võib takistusteta teha muudatusi, täiendusi ja parandusi vastavalt vajadusele. See kujuneb üsna tõhusaks eeltööks tõelise kriminaalkoodeksi koostamisele."[562]

Seaduse teise lugemise käigus tõusis kõige teravamalt esile surmanuhtluse säilitamise või tühistamise küsimus. Esimesed arutelud selle üle olid alanud juba mõni aasta varem ja nagu justiitsminister Märt Rask oma sõnavõtus mainis, polnud surmanuhtluse kaotamine mitte niivõrd õiguslik, vaid ühiskondlik-poliitiline küsimus. Kui Eesti NSV kriminaalkoodeksis oli 18 kuriteokoosseisu (sh varavastased kuriteod), mille puhul sai rakendada surmanuhtlust, siis uues redaktsioonis jäeti alles kolm: § 101 – tahtlik tapmine raskendavatel asjaoludel, § 641 – terrorism ja § 65 – terroristlik akt välisriigi esindaja vastu. Rask väitis, et surmanuhtluse kaotamine Eesti Vabariigis nõuab teatud ühiskondlik-poliitilist ja sotsiaalset arengutaset. Tema arvates oli Eestis endiselt inimesi, kelle puhul oli ainsaks distsiplineerivaks meetodiks erakordne karistusmäär. Seetõttu jõuti parlamendi õiguskomisjonis järeldusele, et kolme kuriteokoosseisu puhul peab erakordne karistusmäär säilima. Justiitsminister lisas, et viimase kolme aasta jooksul oli surmanuhtlust rakendatud kord aastas ja ainult üks otsus oli täide viidud.[563]

562 Eesti Vabariigi Ülemnõukogu XII koosseis, 64. istungjärk, 3. istung, 19.2.1992: stenogramm: Eesti Vabariigi seaduse „Eesti NSV kriminaalkoodeksi uue redaktsiooni – kriminaalkoodeksi kehtestamise kohta" eelnõu, Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsuse „Kriminaalkoodeksi ellurakendamise kohta" eelnõu ja Eesti Vabariigi seaduse „Muudatuste tegemise kohta Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeksis" eelnõu esimene lugemine.

563 Eesti Vabariigi Ülemnõukogu XII koosseis, 72. istungjärk, 4. istung, 7.5.1992: stenogramm: Eesti Vabariigi seaduse „Eesti NSV kriminaalkoodeksi uue redaktsiooni – kriminaalkoodeksi kehtestamise kohta" eelnõu, Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsuse „Kriminaalkoodeksi ellurakendamise kohta" eelnõu ja Eesti Vabariigi seaduse „Muudatuste tegemise kohta Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeksis" eelnõu teine lugemine.

Riigikogu võttis kriminaalkoodeksi ja sellega seotud seadused vastu 7. mail 1992 ja uus koodeks hakkas kehtima juba 1. juunist.[564] Rask kinnitas seaduse vastuvõtmise järel ajakirjanduses eelnõu menetlemise ajalgi kõlanud seisukohta, et see on vaid esimene samm kriminaalreformi elluviimisel.[565] Koos kriminaalkoodeksi uue versiooniga võeti vastu muudatused Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeksis ja otsus kriminaalkoodeksi ellurakendamise kohta. Viimase kohaselt tuli kinnipidamisasutustel koos prokuratuuriga moodustada 1. juuniks 1992 maakondlikud järelevalvekomisjonid, kes pidid läbi vaatama kõigi vangide kriminaalasjad ja senised karistused uue seaduse valgusel ümber kvalifitseerima.[566] Sellega seoses kinnipeetavate arv Eesti vanglates vähenes.

Poole aasta järel kuulus vabastamisele 29 süüdimõistetut ja 3490 kinnipeetava kohtuotsused tuli uuesti üle vaadata ning ümber kvalifitseerida. Kohtutes oli 1992. aasta esimesel poolaastal neist läbi vaadatud vaid 1,9% ehk 66 asja. Tervikuna oligi materjalide läbivaatamine kohtutes väga aeglane protsess, järelevalvekomisjonides oli 1992. aasta esimese poolaasta lõpuks läbi vaadatud 1504 asja ehk 42,7%.[567]

1992. aasta sügiseks oli olukord paranenud, aga mitte piisavalt kiiresti. Kohtud olid jõudnud läbi vaadata 1369 isiku materjalid. Et veel oli läbi vaadata rohkem kui 1300 kriminaalasja ja kohtud menetlesid neid aeglaselt, oli niigi terav olukord vanglates siseminister Robert Närska hinnangul veelgi pingestunud ja see võis Eesti ühiskonna joaks kaasa tuua tõsiseid tagajärgi. Siseminister pöördus peaminister Tiit Vähi poole, et kohtute tegevust kiirendada.[568]

Seoses kriminaalkoodeksi muutmisega ei olnud parandusliku töö koodeks enam kriminaalkoodeksiga kooskõlas ja vajas samuti uuendamist. Seetõttu ootas kinnipidamiskohtade amet täitemenetluse seadustiku kiiremas korras vastuvõtmist ega rutanud enne muude

564 RA, ERA.R-3.3.16614, l. 1–5, „Eesti NSV Kriminaalkoodeksi“ uue redaktsiooni – Kriminaalkoodeksi kehtestamise kohta, 7.5.1992; Kriminaalkoodeks. – Riigi Teataja 1992, nr 20, lk 511–567.

565 Kehtestati uus kriminaalkoodeks. – Rahva Hääl, 8.5.1992, lk 1.

566 Kriminaalkoodeksi ellurakendamise kohta. – Riigi Teataja 1992, nr 20, lk 568–569.

567 RA, ERA.5862.1.55, l. 31, kuritegevuse ja õigusrikkumiste olukorrast Eesti vabariigis, 1992.

568 RA, ERA.5862.1.43, l. 58, Robert Närska Tiit Vähile, 23.9.1992.

Valvur 1993. aasta juunis valvamas Patarei vangla jalutusalasid.
Foto: Albert Truuväärt. RA, EFA.204.0.264786

vanglasüsteemi puudutavate seadustega tegelema. 20. septembril 1992 toimusid esimese okupatsioonijärgse Riigikogu valimised ja 21. oktoobril astus ametisse esimene taasiseseisvumisjärgne põhiseaduslik valitsus, mille eesotsas oli peaminister Mart Laar ja mille justiitsminister oli Kaido Kama. Novembris andis kinnipidamiskohtade ameti peadirektor Rein Laid uuele justiitsministrile teada, et kinnipidamisamet ei ole ühtki seaduseelnõu algatanud, sest täitemenetluse seadustikku pole vastu võetud. Laid palus Kamal seadustiku vastuvõtmist kiirendada.[569]

Ehkki täitemenetluse seadustik võeti vastu juba järgmisel aastal, kehtestas kinnipidamiskohtade amet 16. aprillil 1993 vabadusekaotuse ja aresti kandmise ajutised eeskirjad, mis juhindusid rahvusvahelistest standarditest ning millega loodeti senist ebamäärast olukorda veidigi

569 RA, ERA.5862.1.43, l. 109, Rein Laid Kaido Kamale, 23.11.1992.

Toidu jagamine vangidele 1992. aasta märtsis.
Foto: Albert Truuväärt. RA, EFA.204.0.262123

reguleerida, sest nõukogudeaegseid norme ei saanud enam järgida, aga uusi polnud seadusandja veel andnud.[570]

Täitemenetluse seadustiku kõrval mainisid siseministeeriumi ja kinnipidamiskohtade ameti esindajad vajadust tegelda kriminaalkaristust kandnud isikute sotsiaalse adapteerimise ehk taasühiskonnastamise küsimustega. Samuti tehti ettepanek reglementeerida süüdimõistetud isikute töötingimused ja töötasude kord ning maksu- ja muude soodustuste andmise kord tööandjatele. Vaja oli viia kinnipidamisasutuste ülalpidamine (katlamajad, puhastusseadmed, elumajad, transport) riigieelarvesse – 1992. aastal olid kinnipidamisasutused endiselt isemajandavad.[571]

Vabariigi Valitsus esitas 19. aprillil 1993 Riigikogule täitemenetluse seadustiku eelnõu.[572] Esimese lugemiseni jõuti 1993. aasta juunis. Kui varem olid tsiviilasjade täitemenetlusega tegelenud

570 **J. Sootak, P. Pikamäe.** Kriminaaltäitevõigus, lk 43.

571 RA, ERA.5862.1.55, l. 34, kuritegevuse ja õigusrikkumiste olukorrast Eesti vabariigis, 1992.

572 VII Riigikogu, II istungjärk, infotund, 19.4.1993: stenogramm: Eelnõude üleandmine ja eelnõu menetlusest väljaarvamine.

Vangide tööjõudu kasutades ehitati 1994. aastal Tallinna vangla juurde eeluurimisisolaator.
Foto: Verner Puhm. RA, EFA.251.0.156429

kohtutäiturid ja kriminaalasjade puhul pööras kohtuotsused täitmisele kinnipidamiskohtade amet, siis uus seaduseelnõu oli universaalne, reguleerides kohtuotsuste täideviimist nii tsiviil-, haldus- kui ka kriminaalasjades. Kogu täitemenetlus pidi kuuluma justiitsministeeriumi alluvusse.

Kinnipidamiskohtade ameti peadirektor Rein Laid kirjutas seaduseelnõu kooskõlastamise käigus 25. jaanuaril 1993, et kinnipidamiskohtade amet ei toeta tsiviil- ja kriminaalasjade täitemenetluse ühe seaduse alla viimist, sest sellega paisutataks asjatult riigi bürokraatiamasinat. Puudu oli nii kvalifitseeritud personalist, inventarist, aga ka sobivatest ruumidest, kus täitevbürood (kokku 21) pidid tegutsema. Ennekõike oli aga puudu rahast: „Arvestades kõike eeltoodut puhtalt materiaalsetest aspektidest, mida juba praegu võib ette näha, nõuab praeguse tsiviiltäitesüsteemi ümberformeerimine miljonitesse kroonidesse ulatuvaid täiendavaid kulutusi. Reeglina aga lisanduvad esialgselt ettenähtavatele otsestele kulutustele veel kaudsed kulud küllalt suures mahus.“[573]

573 RA, ERA.5862.1.44, l. 42–44, täitemenetluse seadustiku eelnõust, 25.1.1993.

Riigiaparaadi paisutamist arvustades lähtus Laid konkreetsetest põhjustest ja need puudutasid vanglate senist alarahastamist: „Käesoleval ajal ei ole suudetud finantseerida isegi olemasolevate kinnipidamiskohtade rekonstrueerimistöid ja varem alustatud objektide ehitamist ja need on konserveeritud. Praegu on selliseid objekte kokku 7. Samas on eluline vajadus hakata kiiresti välja ehitama territoriaalsete kinnipidamiskohtade võrku vastavuses rahvusvaheliselt tunnustatud normidele ja Kinnipidamiskohtade Ameti poolt esitatud ning Vabariigi Valitsuse poolt 30.06.1991. a. määrusega 149 kinnitatud „Eesti Vabariigi kriminaaltäidesaatva süsteemi kontseptsioonile“.“ Siin pidas Laid silmas munitsipaalvanglaid, mis uue kriminaaltäitevsüsteemi järgi ehitada tulnuks. Teieks arvustas kinnipidamiskohtade ameti peadirektor plaani moodustada täitevameti juurde relvastatud valve- ja saateüksus. Et kinnipidamiskohtade ametil oli tihe koostöö politseiametiga, ei pidanud Rein Laid otstarbekaks valveüksuse ja politseiameti eri ministeeriumide alla viimist, vaid pooldas senise süsteemi jätkumist. Ka koolitusi viisid valveüksused ja politseiamet läbi ühiselt.

Laid arvas, et välisriikide seadusi kopeerides kaugele ei jõua, sest Eesti ühiskonna majanduslik olukord ei võimaldanud läänes aastakümnete jooksul välja kujunenud korraldust üks-ühele üle võtta. Tema järeldus oli resoluutne: „Möödunud aeg on näidanud, et praegu oleme majanduslikult halvemas seisus, kui oskasime arvata. Suured riiklikud ümberkorraldused õiguskaitse süsteemis vajavad aga eelkõige raha, vastavat kaadrit ja kogu ühiskonna valmisolekut. Meil ei ole vajalikul määral ühtegi neist komponentidest.“ Viimaks juhtis ta tähelepanu ka vanglate personalile kehtestatud vanusepiirangule, milleks oli 35 eluaastat. Arvestades tööturul toimuvat ja raskusi heade kandidaatide leidmisel kehva mainega vanglateenistusse, soovitas Laid vanusepiiri tõsta 50 eluaastale.[574]

Nii justiitsministeerium kui ka seadusandja pidasid uue süsteemi väljatöötamist siiski võimalikuks, ehkki seadustikus sisalduvaid norme ei olnud võimalik juba ainuüksi sobiva vanglate võrgu puudumise tõttu

574 RA, ERA.5862.1.44, l. 42–44, täitemenetluse seadustiku eelnõust, 25.1.1993.

täita. Seadustiku teise lugemise käigus muudeti ja täpsustati küll selle üksikuid põhimõtteid – näiteks sõnastati täpsemalt kinnipeetavate hariduse omandamise võimalused (§ 98, 116, 118), fikseeriti, et kinnipeetavale on ette nähtud kindel töötundide arv, aga ka minimaalselt üks vaba päev nädalas (§ 126), et vanglakaristust kandvad emad võivad lapsega koos olla kuni lapse 4-aastaseks saamiseni (§ 111) –, aga põhialuseid ei muudetud. Mainitud muudatustele lisaks soovitati seadusesse viia põhimõte, et kõik kinnipeetavad võisid omavahendite arvelt saada lisatoitu. Eelnõusse sai kompromiss, et kinnipeetavad tohivad lisatoidu ostmiseks kulutada tööga teenitud raha ja isiklikku raha võib kasutada vangladirektori loal. Sellega sooviti kinnipeetavaid paremini tööle õhutada. Samas märkis õiguskomisjoni esindajana sõna võtnud Vootele Hansen, et teadupärast polnud vangidel tööd, sest senine tööstustoodang ei leidnud enam turgu ja vanglatööstus oli soikunud, sestap lisati seadustikku täpsustus, et isiklikku raha võib kasutada vangladirektori loal. Kuni vangidele ei suudetud tagada tööd, pidi lisatoidu hankimiseks lubama kasutada ka muid vahendeid.

Teine ettepanek, mis Riigikogus kõlas ja tähelepanu pälvis, puudutas kinnipeetavate isiklikku riietust. Parlamendis tehti ettepanek lubada seda kõigil režiimidel. Eelnõu koostajad olid seevastu seisukohal, et see saab olla lubatud ainult soodustingimusena. Näiteks võis see olla lubatud avavanglas ja soodusrežiimil ka poolkinnises vanglas. Tegemist oli privileegiga, mis anti kinnipeetavale selleks, et suunata teda paranemise teele. Selle juures oli oluline tagada, et ka isiklikku riietust kandes oleks inimene tuvastatav. Vanglariietuse puhul oli kinnipeetaval rinnas nimesilt ja sama nõuti muu riietuse korral (§ 107).[575] Nimesilte hakkasid kandma ka vanglaametnikud. Kinnipeetavate ja vanglateenistujate anonüümsuse kaotamine oli vanglasüsteemi reformimisel sama olulise tähtsusega kui distsiplinaarmenetluse sisseviimine – nüüd tuli iga toimunud intsidendi kohta kirjutada ettekanne. Selliste meetmetega loodi vanglas korda.[576]

575 Täitemenetluse seadustik. – Riigi Teataja I 1993, nr 49, lk 1318.

576 Intervjuu Andres Põdraga, 30.11.2023.

Nii nagu kriminaalkoodeksi uuendamise käigus, tõstatus ka täitemenetluse seadustiku üle peetud aruteludes surmanuhtluse säilitamise ja selle täideviimise küsimus. Seadust menetledes täpsustati nende isikute loetelu, kes viibivad surmanuhtluse täideviimise juures, eriti palju küsimusi tekitas aga säte, millega surmamõistetu laipa ei antaks sugulastele välja. Seaduseks sai siiski veidi paindlikum põhimõte, mille järgi loa laiba väljaandmiseks annab justiitsminister, aga loa andmine või mitteandmine ei kuulu vaidlustamisele ja välja tohib anda ainult tuhastatud põrmu (§ 141).

Vootele Hansen ütles õiguskomisjonis toimunud aruteludele viidates, et selle seadustiku eesmärk ei olnud surmanuhtlust Eestis kaotada, sest see oli kriminaalkoodeksi või uue kriminaalseadustiku teema. Küll aga pidi surmanuhtlus, nii kaua kui see eksisteerib sanktsioonina kriminaalkoodeksis, olema reguleeritud. Hansen avaldas siiski lootust, et see jääb lihtsalt regulatsiooniks ja täitmisele seadust ei pöörata.

Ühtlasi juhtis Vootele Hansen tähelepanu rakendussätete vormistamise keerukusele: „On ju teada, et vanglate reform sõltub eelkõige riigi rahakotist ja vastavalt sellele hakkavad toimuma ka ümberkorraldused. Sellepärast oligi rakendussätetes väga raske paika panna konkreetseid tähtaegu, millal üks või teine säte täielikult rakendub. Nüüd on kõik need sätted toodud tingimuslikena, s.t. teatud tingimuste saabumisel hakkavad ühed või teised paragrahvid toimima. Uue rakendusliku sättena on juurde toodud see, et kuna praegu töötavad vanglate juures järelevalvekomisjonid ja vanglakomisjonide moodustamine uue seadustiku alusel võtab veel aega, siis jätkavad nende komisjonide liikmed tööd kuni vanglakomisjonide moodustamiseni.“[577]

Seetõttu jõustus 21. juunil 1993 Riigikogus vastu võetud täitemenetluse seadustik hulga mööndustega. Soovituse selleks oli 31. märtsil 1993 andnud kinnipidamiskohtade amet, mõistes neid raskusi, millega seadustiku täitmine oli seotud.[578] Nii näiteks sätestati, et kuni

577 VII Riigikogu, Riigikogu erakorraline istungjärk, 21.6.1993: stenogramm: Täitemenetluse seadustiku eelnõu teine lugemine.

578 RA, ERA.5862.1.44, l. 100–102, Valeri Kravets justiitsministeeriumile, 31.3.1993.

nõuetekohaste vanglate ehitamiseni ei rakendata vanglate suurust puudutavaid piirmäärasid (§ 186). Nimelt seati vanglatele seadustikus piirmäärad kinnipeetavate arvu kohta: arestimajas 100 kohta, avavanglas 150 kohta, poolkinnises vanglas 250 kohta, kinnises vanglas 500 kohta, noortevanglas 100 kohta, eelvangistusmajas 250 kohta ja interneerimislaagris 500 kohta (§ 104). Samuti sätestati seadustikus nõuded kinnipeetava eluruumile, kus pidi olema aken ja mis pidi vastama sanitaar- ja hügieeninormidele (§ 105). Keelatud oli nõuda kinnipeetava pea paljaks ajamist, välja arvatud arsti ettekirjutusel (§ 106).

Eri karistusliikide puhul sätestati, et karistusi saab kanda alles pärast nõuetekohase vangla ehitamist (§ 189–192). Samasugused piirangud seati töökohustuse täitmisele: vange ei saanud tööle kohustada, kui puudus vajalik arv töökohti (§ 187). Vangla administratsioonile seatud kohustus aidata kinnipidamisasutusest vabanenud inimesel leida endale elu- ja töökoht seoti vangist vabanevate inimeste readaptsioonisüsteemi käivitumisega (§ 188).[579]

Täitemenetluse seadustiku tähtsus seisnes selles, et Eesti riik kehtestas rahvusvahelisi standardeid järgides senise nõukogudeaegse parandusliku töö koodeksi asemele uue seaduse. See juhindus põhimõttest, et ka vabadusekaotuse korral ei tohtinud süüdimõistetul katkeda positiivsed kontaktid ühiskonnaga. Vanglakaristus ei saanud olla alandav, vaid pidi motiveerima inimest oma käitumist parandama. Võrreldes varasema parandusliku töö koodeksiga keskenduti täitemenetluse seadustikus oluliselt enam vangide heaolule ja õigustele. Nad said õiguse pidada telefonikõnesid ja piiranguteta kirjavahetust, saada lisaks üld- ja kutsehariduse ka sotsiaalõpet ja -nõustamist. Ka usuvabaduse austamine sai kirja kui üks põhiõigusi – kinnipeetavad võisid nüüd elada vanglamüüride vahel usuelu ja vaimulikega suhelda. Vanglakaristuste pikkusi lühendati, et sel moel vähendada kinnipeetavate arvu. Nõukogude süsteemi pärandina oli vangide keskmine karistusaeg 1993. aastal 7,5 aastat.[580] Kohtud määrasid 1990. aastate alguses

579 Täitemenetluse seadustik. – Riigi Teataja I 1993, nr 49, lk 1335.

580 RA, ERA.5237.1.1221, l. 2, visiit Eesti kinnipidamiskohtadesse, 15.4.1993.

siiski juba lühemaid karistusi: kui 1991. aastal oli keskmine karistus 3,5 aastat, siis 1993. aastaks 2,4 aastat. Seejärel jälle keskmine karistusmäär pikenes. Karistuste pikkus mõjutas ka kinnipeetavate arvu.[581]

Kinnipidamisasutuste kohta võeti seadustikus tarvitusele mõiste *vangla* senise *parandusliku töö koloonia* asemel.[582] Vangistusasutused jagati eri tüüpi vanglateks: kinnine vangla, poolkinnine vangla, eeluurimisvangla, noortevangla ja avavangla. Mõiste *avavangla* tekitas seaduse menetlemise käigus esialgu võõristust, sest ühte sõnasse olid kokku pandud kaks vastandliku tähendusega sõna: *vangla* kui suletud asutus ja *ava* kui viide avatud asutusele. Vanglatele lisaks olid kinnipidamiskohad ka politsei arestimaja, politsei arestikamber ja interneerimislaager. Viimane oli mõeldud Eestis ebaseaduslikult viibivate inimeste kinnipidamiseks. 1990. aastate alguses täitsid interneerimislaagri kurdi põgenikud, kellest enamik siirdus kokkuleppe alusel 1998. aastal Rootsi. Vabadusekaotust kandis kinnipeetav kas kinnises, poolkinnises või avavanglas ja alaealised paigutati omaette noortevanglasse (§ 5, 7). Vanglarežiimi puhul jäi aga kehtima kolmeastmeline süsteem: karantiini-, üld- ja soodusrežiim. Selle järgi sai kinnipeetava tingimusi hea käitumise korral ja vangladirektori otsusel leevendada (§ 96).[583]

Olulised olid ka töökohustust ja meditsiinisüsteemi puudutavad sätted. Kinnipeetavad olid seaduse järgi kohustatud töötama (§ 125–127). Töönädal pidi olema 41-tunnine. Töötasust võeti 25% riigieelarvesse, 25% anti vanglasiseseks tarvitamiseks ja 50% tsiviilnõuete täitmiseks või kui neid polnud, siis sai selle raha kätte vabanemisel.[584]

Meditsiiniteenistus oli nõukogudeaegses vanglas olnud kehva tasemega, 1990. aastate alguses hakati ka seda arendama. Seadusesse kirjutati sisse, et vangla meditsiiniteenistus on üldise tervishoiusüsteemi osa ja selle materiaalne ega ka personali tase ei tohi olla madalam kui tervishoiusüsteemis tervikuna.[585] See oli meditsiinivaldkonna edasise arendamise eeldus.

581 Vangide arv Eestis 1991–2005 ja selle vähendamise karistusõiguslikud ja kriminoloogilised alused, lk 31.
582 **J. Sootak, P. Pikamäe.** Kriminaaltäitevõigus, lk 43.
583 Täitemenetluse seadustik. – Riigi Teataja I 1993, nr 49, lk 1314.
584 Samas, lk 1322–1323.
585 Samas, lk 1318.

Harku interneeritute vangla 1996. aasta juulis.
Foto: Vambola Salupuu. RA, EFA.550.0.165633

Täitemenetluse seadustiku jõustumine mõjutas senist vanglate võrku. Et seadustikust puudus viide sunnitöökaristusele, suleti Tallinnas kaks erikomandantuuri ning nende dokumentatsioon ja varad anti üle Harku vanglale. Harkus tegutsenud erikomandantuur nimetati ümber Harku vangla soodusrežiimi osakonnaks ja Kohtla-Järvel tegutsenud erikomandantuurist sai Kohtla-Järve vangla. Samuti reorganiseeriti Viljandimaal Karksis asunduskoloonia, mis liideti Viljandi vanglaga ja millest sai Viljandi vangla soodusrežiimi osakond ehk avavangla täiskasvanud meestele. Lähtudes riiklikust vajadusest, palus siseminister Robert Närska 1992. aastal jätta Sooniste asunduskoloonia maad õigusjärgsetele omanikele tagastamata, kuid seda ei arvestatud. Asundusest kujundatud avavangla tegutses seal 1996. aastani.[586]

586 RA, ERA.5862.1.43, l. 58, Robert Närska Rapla maakonna Loodna valla reformikomisjonile, 23.9.1992.

1993. aasta lõpuks oli alles jäänud 11 vanglaasutust:

1. Harku vangla – kinnine ja poolkinnine vangla naistele, 371 kohta, 50 vangi;
2. Parandusliku töö koloonia nr 2 (Rummus) – kinnine vangla, 1300 kohta, 1311 vangi;
3. Parandusliku töö koloonia nr 3 (Rummus) – poolkinnine vangla, 1172 kohta, 390 vangi;
4. Parandusliku töö koloonia nr 4 (Rummus) – kinnine vangla, 730 kohta, 316 vangi;
5. Parandusliku töö koloonia nr 5 (Magasini tänaval Tallinnas) – poolkinnine vangla, 800 kohta, 435 vangi;
6. Parandusliku töö asunduskoloonia nr 6 (Rapla maakonnas Soonistes) – avavangla, 150 kohta, 32 vangi;
7. Viljandi noortevangla (Tallinna tänaval Viljandis) – meessoost alaealised, 212 kohta, 38 vangi;
8. Endine parandusliku töö asunduskoloonia nr 7 (Karksi-Nuias Viljandimaal) – täiskasvanud meeste poolkinnise vangla soodusrežiimi osakond Viljandi noortevangla halduses, 50 kohta, 7 vangi (reorganiseerimise staadiumis);
9. Pärnu munitsipaalvangla (Sillutise tänaval Pärnus) – kinnine vangla, 60 kohta, 24 vangi;
10. Uurimisisolaator nr 1 (Kalaranna tänaval Tallinnas) – eeluurimisvangid, 1010 kohta, 1671 vangi; karantiinirežiim – 50 kohta, 9 vangi;
11. Tallinna süüdimõistetute haigla (Kalaranna tänaval Tallinnas) – kinnipeetavate statsionaarne ravi, 175 kohta, 101 vangi.

Kinnipidamiskohtade ameti peadirektori Vello Rikkase sõnul ei vastanud neist seaduse nõuetele mitte ükski, kui välja arvata Tallinna kinnine 50-kohaline vangla, mis asus eeluurimisisolaatori ruumides. Rikkas prognoosis 1993. aastal, et nõuetele vastavate vanglate ehitamine võib vahendite puudumiste tõttu kesta pikka aega.[587] Kohtla-Järve vangla eksisteeris vaid paberil, sest kinnipeetavaid seal polnud.[588]

587 RA, ERA.5862.1.55, l. 32, Vello Rikkas Peeter Kaptenile, 3.8.1993.

588 Täitevamet likvideerib pseudovangla. – Sõnumileht, 4.11.1996, lk 3.

1992. aastal moodustatud sisekaitse valverügement, mis tegeles pärast Nõukogude vägede lahkumist vanglate välisvalvega, reorganiseeriti Vabariigi Valitsuse määrusega 22. jaanuaril 1993 üksik-vahipataljoniks[589] ja vanglate välisvalvega enam ei jätkanud. Kinnipidamiskohtade ameti koosseisus tegelesid vanglate julgeoleku ja valvega julgeolekuosakond ja järelevalve- ja välisvalveosakond. 1993. aasta juulis kinnitas Vello Rikkas korrapidamisteenistuse määrustiku, millest pidid juhinduma kõik üksused, mis tegelesid vanglate sisekorra tagamisega.[590]

589 Sisekaitse Valverügemendi ümberformeerimise kohta. – Riigi Teataja 1993, nr 4, lk 108.

590 RA, ERA.5862.1.44, l. 196, kinnipidamiskohtade ameti korrapidamisteenistuse määrustik, 1.7.1993.

Rahvusvaheline koostöö ja vanglate olmetingimuste parandamine 1990. aastatel

Eesti ühiskond pööras riigi iseseisvuse taastamise järel pilgu lääne. Ka vanglateenistuses ellu viidud ümberkorralduste puhul mängisid 1990. aastatel olulist rolli väliskontaktid, alustades vanglateenistujate õppereisidest Lääne-Euroopa, Skandinaavia maade, aga ka Ameerika Ühendriikide vanglatesse, partnervanglate leidmisest ja täiendkoolitustest välisriikides ning lõpetades väliskülaliste visiitide ja ainelise abiga Eesti vanglate sisustamisel. Sama oluline oli rahvusvaheliste reeglite omaksvõtt Eesti karistusõiguse normide kehtestamisel.

14. mail 1993 ühines Eesti Vabariik Euroopa Nõukoguga, organisatsiooniga, mis keskendub inimõiguste, aga ka keeleliste ning sotsiaalsete õiguste kaitsele. Seoses kavandatava liitumisega asus kinnipidamiskohtade amet oma töös juhinduma Euroopa Nõukogus kokku lepitud põhimõtetest, ehkki esialgu piirasid nende ellurakendamist riigi materiaalsed võimalused. Vangide heaolu tagamine kujunes siiski võtmesõnaks, millest alates 1990. aastate algusest oma töös ja tegevuses juhinduti ning millest ka avalikkuses üha enam kirjutati ja kõneldi.

1990. aastate alguses jõudsid Eesti vanglatesse esimesed väliskülalised, olgu partnerlussuhete loomiseks või rahvusvaheliste organisatsioonide esindajatena olukorda hindama ja nõu andma. Nende visiitide tulemusena kõlasid ka esimesed soovitused, kuidas vanglasüsteemi peaks ümber kujundama. Sedamoodi pidi Eesti riik hakkama vangide heaolule ka ainelises plaanis rohkem mõtlema ning vanglatesse ja

vanglateenistuse personali koolitamisse ja tasustamisse rohkem investeerima. Väliskontaktide mõjul muudeti ka seadusi ja seniseid vangla sisekorra reegleid.

Aastatel 1992–1993 käisid Eestis visiidil Taani Helsingi Komitee ja Euroopa Nõukogu ekspertide delegatsioonid, kes esitasid Eesti vanglate olukorra kohta aruanded ja ettepanekud, kuidas vangide heaolu parandada. Esimese visiidi järel 1992. aastal anti hulk soovitusi, millest 1993. aastaks oli mitu juba täidetud, näiteks ei aetud enam kinnipeetavate päid paljaks, noored kinnipeetavad olid eraldatud vanematest, kaitstes nii nooremaid vanemate seksuaalvägivalla eest. Tallinna Magasini tänava vanglas oli lõpetatud tõrksate vangide jaoks erilise julgeolekukongi kasutamine.[591]

Kõik delegatsioonid juhtisid tähelepanu vangide suurele arvule Eesti kinnipidamisasutustes ja soovitasid karistusaegu lühendada. Taani delegatsioon tõi 1993. aastal võrdluse, et Taanis oli 5 miljoni elaniku kohta 3700 vangi, samal ajal kui veidi vähem kui 1,5 miljoni elanikuga Eestis oli 1. augusti 1993. aasta seisuga 4516 kinnipeetavat.[592]

Taani Helsingi Komitee kiitis Eesti võimude plaani asendada senised suured vanglahooned väiksemate munitsipaalvanglatega. Samas rõhutati vajadust uute sisekorraeeskirjade järgi. Eraldi toodi välja taasühiskonnastamise küsimus, kiites küll psühholoogilise abi võimaldamist vanglates, ent vaja oli luua ka hoolekandesüsteem. Sellega seoses tegi 1990. aastate alguses suure töö ära Eesti Kristliku Ühenduse initsiatiivil rajatud Sotsiaalse Rehabilitatsiooni Keskus, kes oli loonud võimaluse vabanenud vange majutada, et inimesed saaksid pärast vabanemist oma elu õigetesse rööbastesse seada.[593]

30. märtsil 1993 kehtestati kinnipidamiskohtade ameti peadirektori kohusetäitja Valeri Kravetsi korraldusel Euroopa Nõukogu parlamentaarse assamblee õiguse ja inimõiguste komitee inimõiguste alamkomitee liikmete soovitusel kord, et ka kartserikaristuse kandjad saavad

591 RA, ERA.5237.1.1221, l. 1–5, visiit Eesti kinnipidamiskohtadesse, 15.4.1993.

592 RA, ERA.5862.1.104, l. 4, kokkuvõte Euroopa Nõukogu ekspertide visiidist Eesti Vabariiki augustis-septembris 1993, dateerimata.

593 RA, ERA.5237.1.1221, l. 1–5, visiit Eesti kinnipidamiskohtadesse, 15.4.1993.

päeva jooksul vähemalt tunni värskes õhus kõndida. Samuti tuli kartseris tagada päevavalgus ja elektrivalgustus. Kravetsi korraldusel tuli viivitamatult asuda kartsereid ümber ehitama, et seal oleksid korralikud tualetid. Kinnipeetav ei tohtinud olla oma väljaheidete sees.[594]

16. aprillil 1993 kinnitati uued vangla sisekorra eeskirjad, millega vanglatingimusi muudeti vastavalt võimalustele inimlikumaks: lisaks juba mainitud kartserite olmetingimuste parandamisele lubati kinnipeetavatel kasutada raadiot, televiisorit jne, suurendati pakkide saamise võimalusi, alustati ruumide ümberehitamist normidele vastavaks. Kinnipeetavatele võimaldati iga päev vähemalt ühe tunni pikkune jalutuskäik värskes õhus. Vanglaid hakati värvima senisest heledamaks, sel moel kohendati näiteks surmamõistetute kambreid. Eraldi tähelepanu pöörati psühholoogilisele abile ja sotsiaalvaldkonnale. Et kinnipidamissüsteem viia vastavusse euroopaliku humaanse vanglapoliitikaga, võeti vanglates ametisse sotsiaaltöötajad ja loodi sotsiaalosakonnad.

Koostöö jätkus ka usuliste organisatsioonide esindajatega. Patarei vanglasse ehitati endise punanurga asemele palvetuba ja paranduslikku töö koloonias nr 4 valmis kirik. Rummus asuvasse kolooniasse nr 2 oli palvemaja rajatud juba 1992. aastal, 3. koloonias oli oma palveruum.[595] See, et vanglates oli hakatud tähelepanu pöörama vaimse kliima parandamisele, andis kohe ka tulemusi: 1993. aastal vähenes võrreldes varasema aastaga enesevigastuste ja vastastikuste vigastuste arv 40%. See peegeldas ühtlasi kinnipeetavate ja vanglapersonali suhete paranemist, mida loeti Euroopa kogemusele tuginedes vanglatöö esmatingimuseks. Suuremat tähelepanu oli vaja pöörata meditsiinisüsteemile, mille kvaliteet ei vastanud üldtervishoiu omale. Sellele, nagu ka paljudele teistele uuendustele, pani piirid vanglates valitsenud olukord ja vähesed võimalused seda muuta. Näiteks eeluurimisisolaatoris ei olnud võimalik tagada vajalikke hügieenitingimusi.[596]

594 RA, ERA.5862.1.44, l. 99, Valeri Kravets Jüri Ruusile, 30.3.1993; Kinnipidamiskohtade Amet asus parandama vangide elamistingimusi. – Päevaleht, 1.4.1993, lk 3.

595 Vangilaager sai palvemaja. – Harju Elu, 7.1.1992, lk 1.

596 RA, ERA.5862.1.55, l. 24, Riikliku Kinnipidamiskohtade Ameti ja tema allasutuste struktuurist, praegusest olukorrast kinnipidamiskohtades ning vanglareformi kavadest, dateerimata.

Vastavalt Euroopa Nõukogu juhistele süvendati koostööd ajakirjandusega, et vanglasüsteemi eesmärke selgitada ja vanglasüsteemi senisest enam väärtustada ning tutvustada muu Euroopa kogemusi. Teavitustööd, et vangla reeglid ja karistuse kandmise viisid viiakse vastavusse rahvusvaheliste normidega, tuli teha ka kinnipeetavate seas.[597]

23. mail 1993 kohtus kinnipidamiskohtade ameti peadirektor Vello Rikkas Helsingi Komitee Taani esindajatega, kes olid Eestisse tulnud vanglaid inspekteerima ja kellega lepiti ühtlasi kokku, et sama aasta septembris toimuvale vanglatöötajate õppekursusele saadetakse Eestist noort perspektiivikat kaadrit. Ühtlasi sooviti Taani oskusteavet kasutada nelja vangilaagri hoone rekonstrueerimistööde maksumuse väljaarvutamisel.[598] Selleks käisid Taani arhitektid 1994. aasta jaanuaris Eestis.[599]

1993. aasta augustis ja septembris toimunud Euroopa Nõukogu parlamentaarse assamblee inimõiguste alamkomitee visiidi järel esitasid kõiki siinseid kinnipidamisasutusi külastanud ja Eesti olukorraga põhjalikult tutvunud endine Inglismaa ja Walesi vanglaameti peadirektori asetäitja Gordon H. Lakes ning Taani vangla- ja probatsiooniameti esindaja Erik Taylor veel pika nimekirja soovitusi, mis puudutasid nii vanglasüsteemi üldiselt kui ka iga kinnipidamisasutust eraldi. Soovituste kõrval anti ülevaade ka kinnipidamisasutustes valitsenud olukorrast.

Toetudes Euroopa vanglareeglistiku sättele 41, pöörati suurt tähelepanu vajadusele parandada kommunikatsiooni ja tõhustada informatsiooni edastamist – täitemenetluse seadustik tuli tõlkida vene keelde, ministeeriumil tuli selgitada, kuidas ja millal mingeid sätteid kohaldatakse ning seda ka kinnipeetavatele teatada. Vanglates tuli informeerida kinnipeetavaid nende õigustest ja kohustustest, karistuse kandmise tingimustest ja kinnipeetavate kohtlemisest. Samamoodi oli vaja tõlkida eesti keelde Euroopa vanglareeglistik ja selle koopiad

597 Kinnipidamiskohtade Amet asus parandama vangide elutingimusi. – Päevaleht, 1.4.1993, lk 3.

598 RA, ERA.5237.1.1221, l. 15, Vello Rikkase õiend RKA välistegevuse kohta, dateerimata.

599 RA, ERA.5862.1.32, l. 13, kinnipidamiskohtade ameti peadirektori kohusetäitja juures toimunud nõupidamine, 11.1.1994.

pidid olema kättesaadavad nii töötajatele kui ka kinnipeetavatele. Juba 1992. aastal oli ajakirjas Eesti Jurist trükitud 1957. aastal ÜRO plenaaristungil heaks kiidetud vangide kohtlemise miinimumreeglid.[600]

Tähelepanu pöörati ka vanglate juhtkondade tegevusele, eriti finantskäitumisele ja personalipoliitikale. Selleks tuli luua eraldi sisekontrolli üksus. Vanglasüsteemi detsentraliseerimise järel oli vanglajuhtide roll vanglasüsteemis oluliselt kasvanud ja nagu järgnenud aastad kinnitasid, tuli päevavalgele nii mõnigi korruptiivne tegu, mis juhi ametist viis. Peale järelevalve oli vaja panna rõhku personali väljaõppele. Euroopa Nõukogu eksperdid soovitasid saata vanglapersonali välisriikidesse õppima, et seeläbi tõsta kvalifikatsiooni ja motivatsiooni.

Loomulikult pöörasid väliseksperdid tähelepanu ka vanglate kehvale olukorrale ja kinnipeetavate õiguste kaitsele. Ei olnud üllatav, et kõige olulisema tähelepanekuna soovitati üle vaadata kinnipeetavate jaotus, et kohtade arv vastaks Euroopa vanglareeglistikus paika pandud normidele. Nii näiteks pandi Tallinna eeluurimisisolaatoris ehk Patarei vanglas tähele, et mõnes ruumis magasid vangid madratsitel voodite all – niisiis magasid vangid kolmel tasandil. Paljud aknad olid julgeolekukaalutlustel kinni müüritud, õhk oli ventilatsiooni puudumise ja ruumides asuvate tualettide tõttu läppunud. Niiskeid ja akendeta kambreid soovitati mitte kasutada, kuni need on remonditud; parandada soovitati kongide ventilatsiooni ja valgustust. Nii personali kui ka kinnipeetavate tervise ja julgeoleku huvides soovitati vangidel koerte pidamine keelata.

Tähelepanu soovitati pöörata ka sportimisvõimalustele ja teha tühjalt seisvatest ruumidest spordisaalid. Väliskülalistele hakkas silma, et suurem osa kinnipeetavaid istus päevade viisi jõude. Sellega seoses soovitati vangidele võimaldada rohkem tööd, sest see vähendas rahutuste puhkemise võimalust. Samamoodi vähendas pingeid kõigi kinnipeetavate võrdne kohtlemine, millest soovitati kinni pidada.

600 Rahvusvahelisi õigusakte. ÜRO esimese kuritegevuse preventsiooni ja õigusrikkujate kohtlemise kongressi soovitused. Vangide kohtlemise standardsed miinimumreeglid, lk 159–167. Praeguseks on miinimumreegleid uuendatud 2015. aastal vastu võetud uue reeglite paketi ehk nn Nelson Mandela reeglitega. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/GA-RESOLUTION/E_ebook.pdf (9.12.2024).

Eeluurimisisolaatori koormust soovitati vähendada näiteks Harku vangla tühje hooneid kasutusele võttes.

Teatud positiivseid tendentse oli 1993. aastal juba näha: et vanglasüsteemis kohti juurde luua, oli Maardusse rajamisel uus vangla lühiajalisse vangistusse mõistetud kinnipeetavatele ja Karksi-Nuias asuvasse asunduskolooniasse kavatseti rajada avavangla. Pärnus võttis kinnipidamiskohtade amet 7. mail 1993 vastu 60-kohalise arestimaja, mis oli ehitatud uusi kinnipidamistingimusi arvestades.[601] Maardut soovitati kasutada eeluurimisisolaatori ja Rummu vangla ülerahvastatuse vähendamiseks. Harku naistevanglas oli 1980. aastatel asutud ehitama uut hoonet, mis loodeti 1993. aasta lõpuks valmis saada. Harku vangla oli alarahvastatud, sest alkoholiravi lõpetamise järel 1990. aastal oli naiste arv oluliselt vähenenud, 1994. aastal oli seal 45 naisvangi.[602] Ka Sooniste asundusse soovitati rohkem kinnipeetavaid saata ja üldse avavanglat rohkem kasutada. 1993. aastal vaatas kinnipidamiskohtade amet üle endise Nõukogude sõjaväebaasi ruumid Paldiskis, et need üle võtta. Rummus hakati parandusliku töö koloonias nr 3 endisesse tsehhi rajama spordisaali.[603]

Vangistusliikide süsteem loeti vananenuks ja soovitati see uuesti läbi arutada. Kui varasemast ajast pärit tava järgi pandi vangla reeglitest üleastujad lukustatud kambrisse ehk karantiinirežiimile, siis soovituste järgi võis see kesta maksimaalselt ühe kuu ja reeglitest üleastumise korral tuli määrata tavaline distsiplinaarkaristus. Täitemenetluse seadustiku järgi võis kinnises vanglas oleva kinnipeetava paigutada kuni kuueks kuuks lukustatud kambrisse (§ 159). Ka ei olnud soovitav keelata karantiinirežiimil olevatel kinnipeetavatel kokkusaamisi. Kinnises ja poolkinnises vanglas soovitati rakendada sama korda, sest kuigi täitemenetluse seadustik sätestas eri ajapikkusega karantiinirežiimi kohaldamise võimaluse (§ 150, 156), oli see vastuolus Euroopa vanglareeglistikuga (säte 64). Kokkusaamiste tähtsust rõhutati korduvalt, sest see

601 RA, ERA.5862.1.104, l. 11, kinnipidamiskohtade ameti tegevusest ja õiguskorra seisundist kinnipidamiskohtades seisuga 20. mai 1993.

602 Harku naistevangla on alarahvastatud. – Päevaleht, 22.9.1994, lk 11.

603 RA, ERA.5237.1.1221, l. 23, kinnipidamiskohtade ameti tegevusest ja õiguskorra seisundist kinnipidamiskohtades seisuga 10. juuni 1993.

aitas säilitada perekondlikke suhteid ja sotsiaalseid kontakte välismaailmaga.[604]

Euroopa Nõukogu ja Helsingi Komitee delegatsioonide võõrustamise kõrval integreeriti Läänemere-äärsete riikide vanglateenistused ühtsesse koostööformaati Balti-Skandinaavia maade vanglaasutuste nõukogus. Selle võrgustiku vahendusel said Eesti kinnipidamiskohad ka materiaalset abi. Võrgustiku esimene kohtumine toimus 27.–29. jaanuaril 1993 Soomes Kellokoskis.

Teemasid, millega Eesti vanglasüsteemi juhid rahvusvahelisel tasandil kokku puutusid, oli rohkesti. Näiteks 1993. aasta märtsis käis õppekeskuse direktor Urmas Põlluaas Soomes konverentsil „Võõrad kultuurid vanglates", 1993. aasta aprillis käis Valeri Kravets Saksamaal Straubingis konverentsil „Pre-trial Detention and Imprisonment in Europe" („Kohtueelne kinnipidamine ja vangistus Euroopas").[605] Vello Rikkas märkis 1993. aasta suvel, et ameti ja allasutuste töötajad olid end täiendanud seminaridel Helsingis, Stockholmis, Strasbourgis, Münchenis, Veneetsias ja Varssavis. Kõige tihedamad suhted olid Soome kolleegidega, kellega olid loodud otsesidemed ja kes olid eraldanud Eesti kinnipidamiskohtade ametile kaks bussi, kirjutusmasinaid ja arvuteid, Eesti vanglateenistujad olid aga käinud Soomes väljaõppel.[606]

Välisministeeriumi 1993. aasta pöördumise peale vastas kinnipidamiskohtade ameti peadirektor, et on viimasel ajal osa võtnud Euroopa Nõukogu ja Saksamaa Föderaalvanglate Direktorite Assotsiatsiooni, Põhjamaade ja Balti regiooni vanglateenistuse ühenduse jt organisatsioonide korraldatud seminaridest ja sümpoosionidest. Kinnipidamiskohtades töötasid 1993. aastal Ameerika Ühendriikide Vanglakaplanite Liidu (*Coalition of Prison Evangelists*) esindajad.[607]

604 RA, ERA.5862.1.104, l. 4, kokkuvõte Euroopa Nõukogu ekspertide visiidist Eesti Vabariiki augustis-septembris 1993, dateerimata.

605 RA, ERA.5862.1.44, l. 154–156, kinnipidamiskohtade ameti töötajate väliskomandeeringud 1993. a, 25.5.1993.

606 RA, ERA.5862.1.55, l. 31, Riikliku Kinnipidamiskohtade Ameti ja tema allasutuste struktuurist, praegusest olukorrast kinnipidamiskohtades ning vanglareformi kavadest, dateerimata.

607 RA, ERA.5862.1.44, l. 138, Vello Rikkas välisministeeriumile, 12.5.1993.

Lisaks neile organisatsioonidele moodustasid Eesti, Läti ja Leedu ühisorganisatsiooni *Baltija Correction*, et vastastikust koostööd süvendada. Selle seminarid toimusid eri riikides, 1994. aasta mais näiteks Viljandis. Välissuhted elavnesid Eesti vanglasüsteemi uuendamise käigus aasta-aastalt, nii et aastatel 1994–1995 külastas Eesti vanglaid koguni 27 rahvusvahelist delegatsiooni.[608]

Eesti vanglajuhtidele oli väga kasulik näha välisriikide vanglates toimuvat ja välisvisiitidel nähtut vahendati ka kolleegidele. Näiteks 1994. aastal käisid Eesti vanglajuhid visiidil Ungaris, kus vanglatööstus oli antud eraettevõtete hallata, vanglates oli kambersüsteem ning suur abi oli tehnikast, et vanglas kord tagada. Samamoodi osaleti seminaril Prahas, kus käsitleti vanglaametnike väljaõpet. Kõik välisriikide vanglate külastused lõppesid tavaliselt ühe ja sama tõdemusega, mille võttis Praha seminari raames Brno vangla külastuse järel kokku Valeri Kravets: „Meie jaoks on see kõik n.ö. „kauge tulevik". Nende süsteemi ja majanduslikku olukorda meiega võrrelda ei saa. /---/ Peamine, mis kõikjal silma hakkas oli puhtus ja kord."[609]

1994. aastast täitevameti etteotsa saanud Heikki Sikka käis 1994. aasta suvel Rootsi vanglates ja vahendas sealseid muljeid: „Sealsetes vanglaasutustes on kogu süsteemi töö projekteeritud ja korraldatud väga läbimõeldult. Kord on seal taseme võrra kõrgem kui meie vanglates. Toad 10 m^2 suurused. Valve ja järelevalve osas – väljas valvureid ei ole. Kaamerate süsteemi kõikjal ei ole. Kasutatakse signalisatsiooni seadmeid. Režiimid on eraldatud. Eri režiimide vahel on 4 m aiad. Päeval ei ole vange absoluutselt liikvel. Tegelevad töö ja õppimisega."[610]

Sedalaadi rahvusvahelistest kontaktidest oli kasu uute vanglate projekteerimisel, millest hakati Eestis aastatel 1995–1996 üha sagedamini kõnelema. 1996. aasta mais käis Budapestis toimunud suurel vanglakonverentsil täitevameti peadirektori asetäitja Valeri Kravets, kes vahendas ka avalikkusele viimase aja suundi vanglaarhitektuuris.

608 **J. Ginter, M. Kruusmaäe, J. Sootak.** Eesti karistuspoliitika: vabadusekaotuslikud karistused, lk 15.

609 RA, ERA.5862.1.32, l. 132, 145, kinnipidamiskohtade ameti peadirektori kohusetäitja juures toimunud nõupidamiste protokollid, 24.5.1994, 14.6.1994.

610 RA, ERA.5862.1.33, l. 43, kinnipidamiskohtade ameti peadirektori asetäitja juures toimunud nõupidamise protokoll, 30.8.1994.

Täitevameti peadirektori Heikki Sikka sõnul tuli Eesti uued vanglad ehitada arhitektuuriliselt kaasaegsed ja selleks olid väliskontaktid hädavajalikud, sest see andis võimaluse vältida planeerimisvigu.[611]

1995. aasta aprillis kohtusid Lätis Balti riikide, Taani, Norra ja Rootsi vanglasüsteemi juhid ning andes ülevaate kahe- ja mitmepoolsest koostööst, pidasid vajalikuks koostööd veelgi süvendada ja koondada see ühe katuse alla. Balti riikide ja Põhjamaade koostöö tugevdamisega seoses peeti õigeks, et eri osapooli koondava rolli võtab Euroopa Nõukogu. 19.–20. veebruaril 1996 peeti Strasbourgis selle võrgustiku esimene kohtumine, mis sai kõlava pealkirja „Nord-Balt Prison Project". Selle eesmärk oli jälgida toimivate koostööprojektide käekäiku ja et Euroopa Nõukogu neile oma nõu ja jõuga toeks oleks. Ent võrgustiku ülesanne oli hankida ka lisatoetust ja algatada uusi projekte, mida oleks rahastatud Euroopa Nõukogu kaudu.[612]

Üks koostöö näiteid, mida järgmisel kohtumisel 1997. aasta jaanuaris Strasbourgis mainiti, oli Eesti vanglateenistujate täiendkoolitused Taanis. Selleks olid Eesti ja Taani vanglasüsteemi juhid allkirjastanud 1995. aastal nn Kopenhaageni kokkuleppe ja 1996. aasta mais oli Taani delegatsioon käinud Eestis koostööplaane arutamas. Soome vanglate amet oli aidanud koolitada Eesti vanglapsühholooge ja pakkunud ühele vanglaametnikule aastapikkuse täiendkoolituse. Soomlastel oli koostöö ka valveosakonnaga, keda oli aidatud väljaõppega, ja eesti keelde oli tõlgitud valveteenistuse väljaõpet puudutav abimaterjal. Rootsi esindajad olid Eestis ja Lätis organiseerinud mitu kursust, et tutvustada Euroopa vanglareeglistikku, inimõiguste temaatikat. Probleemkohana toodi välja liigne keskendumine vanglate juhtivtöötajatele, koolitajate vähesus ning koolitusplaanide puudumine. Kavas oli need välja töötada ja intensiivistada koostööd vanglate ehituse planeerimisel ja vanglate haridussüsteemi ülesehitamisel.

Et koostöö ei jääks ainult juhtide tasandile, sai iga Balti riigis tegutsev vangla endale ühe Põhjamaade partnervangla, näiteks

611 Vanglad tehakse moodsa arhitektuuriga. – Sõnumileht, 7.6.1996, lk 5.

612 RA, ERA.5862.1.106, l. 11–16, Nord-Balt Prison Project Needs Assessment Meeting, Strasbourg 19–20 February 1996.

keskvangla Kronobergi vangla Rootsis, Murru vangla aga Herstedvesteri vangla Taanis.[613] Otsekanaleid pidi liikus ka Põhjamaade partnerite välisabi, tuues vangladelegatsioone Eestisse visiitidele. Nii käisid 1996. aastal Eestis Rootsi Halli vangla esindajad, kellele avaldas muljet, kui nappide vahenditega suudavad siinsed vanglateenistujad läbi ajada, tehes sellest hoolimata head tööd. Rootsist saadeti abina köögitehnikat, pesumasinaid ja muud.[614]

613 RA, ERA.5862.1.106, l. 1–5, Nord-Balt Prison Project for the development of the Prison Systems of Estonia, Latvia and Lithuania, 2nd meeting, Strasbourg 9–10 January 1997.

614 Elu vanglates paraneb kiiremini kui ühiskonnas. – Sõnumileht, 10.2.1996, lk 5.

Heikki Sikka justiitsminister Jüri Adamsiga 14. märtsil 1995 pressikonverentsi andmas. Heikki Sikka taga justiitsministeeriumi pressiesindaja Aivo Parbo.
Foto: Albert Truuväärt. RA, EFA.204.0.175308

Vanglate juhtimine ja tegevus alates 1994. aastast kuni aastatuhande vahetuseni

Lähtuvalt täitemenetluse seadustikust reorganiseeriti 5. aprillil 1994 antud Vabariigi Valitsuse määrusega senine kinnipidamiskohtade amet täitevametiks, mille koosseisus moodustati 16 maakondlikku täitevbürood. Vanglasüsteemi juhtimine kuulus endiselt justiitsministri valitsusalasse. Määruse järgi säilitati nii täitevameti kui ka kinnipidamisasutuste töötajatele seni kehtinud teenistuskord ning töötasude ja pensionite määrad. Samuti säilisid kuni vastavate õigusaktide vastuvõtmiseni senised soodustused.[615] Täitevameti juhiks ja vanglasüsteemi ümberkorralduste eestvedajaks sai Heikki Sikka, kes oli ametis kuni 1996. aasta augustini.

Et täitemenetluse seadustiku järgi muutusid parandusliku töö kolooniad vanglateks, leidis 1994. aastal aset suurem ümbernimetamine. Alustatud oli sellega juba varem, sest 1992. aastal oli Viljandi noortekolooniast saanud Viljandi noortevangla ning 2. augustil 1993 nimetati parandusliku töö koloonia nr 1 kinnipidamiskohtade ameti peadirektori käskkirjaga ümber Harku vanglaks ja 22. novembril 1993 antud käskkirjaga Maardu arestimaja Maardu vanglaks. Suurem hulk kinnipidamisasutusi nimetati ümber täitevameti peadirektori käskkirjaga 3. maist 1994. Selle alusel nimetati parandusliku töö kolooniad nr 2, 3, 4 ja 5 vastavalt Murru, Rummu, Ämari ja Tallinna vanglaks. Asunduskoloonia nr 6 nimetati Sooniste vanglaks, Pärnu munitsipaalvangla

615 Täitevameti moodustamine. – Riigi Teataja I 1994, nr 29, lk 432.

Pärnu vanglaks, Tallinna uurimisisolaator ehk Patarei vangla keskvanglaks, Tallinna süüdimõistetute haigla vanglate keskhaiglaks ja Viljandi noortevangla Viljandi vanglaks.[616]

Vanglate ümbernimetamine ja parandusliku töö koodeksi asendamine täitemenetluse seadustikuga ei tähendanud siiski Nõukogude aja pärandist vabanemist. Rahvusvahelisi regulatsioone järgides ja nõuandeid kuulda võttes muudeti küll vanglate sisekorraeeskirju inimlikumaks, vanglateenistujad hakkasid saama eriharidust ja täiendkoolitust ning nende palk seoti miinimumpalgaga, kuid rahalised raskused vangide ja vanglate ülalpidamisel, vanglateenistujatele palga maksmisel, mis ei vastanud seadusega kehtestatud nõuetele, vanglatööstuse kiratsemine ja vanglates valitsev mentaliteet hoidsid nõukogudeaegset vanglat visalt elus.

Selle tõestuseks olid vanglates tekkinud konfliktid, vanglapersonali sage vahetumine ja alates 1990. aastate keskpaigast üha sagedamini päevavalgele tulnud võimu kuritarvitused. 1994. aastal vahistati Ämari vangla asedirektor, Nõukogude armee eruohvitser Nikolai Dolžikov, keda süüdistati ametiseisundi kuritarvitamises. Käitumismuster oli otsekui Nõukogude ajast maha kirjutatud: asedirektor kasutas oma talu ehitamisel Ämari vangla ehitusmaterjale ja tööd tegid kinnipeetavad. Peale selle süüdistati asedirektorit altkäemaksu võtmises kinnipeetavatelt, kes soovisid omastega sagedamini ja pikemalt kohtuda.[617]

Probleeme vanglajuhtide ja vanglaametnikega esines ka järgmistel aastatel. Näiteks vahistati 1995. aastal kaks keskvangla ametnikku, kes valmistasid vähemalt kahe aasta jooksul lõhkeseadeldisi, mida müüsid organiseeritud kuritegevusega seotud inimestele. Suhtlus allilmategelastega, kes tehinguid vahendasid, toimus vanglamüüride vahel.[618] Seoses võitlusega organiseeritud kuritegevuse vastu ja Permi maffiagrupeeringu liidrite vahistamisega 1995. aastal ilmnes, et grupeeringu juht Nikolai Pleskov jätkas eri gruppide juhtimist ka keskvanglas

616 RA, ERA.5862.1.49, Heikki Sikka Feliks Saarevetile, 22.3.1996, pagineerimata.

617 Ämari vangla asedirektor kohtu alla. Nikolai Dolžikovi süüdistatakse vangidelt altkäemaksu võtmises. – Äripäev, 9.11.1994, lk 16–17.

618 Kaitsepolitsei avastas pommitehase. – Eesti Päevaleht, 3.7.1995, lk 4.

olles, sest vanglatöötajad tõid talle sinna mobiiltelefoni, millelt ta tegi viie päeva jooksul 16 000 krooni eest kõnesid (Eesti keskmine kuupalk 1995. aastal oli 2378 krooni).[619] Samal ajal karmistati korda ja nõudmisi vanglateenistujatele. 1994. aasta septembris teatas täitevameti juht Heikki Sikka juhtkonna koosolekul, et kõik tööl alkoholijoobes viibivad töötajad vallandatakse kohe. Rangemalt hakati kontrollima ka vanglate varustamist.[620]

Sellest hoolimata tuli neil aastatel ette kohati lausa piinlikke seiku. Nii hoiti keskvanglas salakaubavedaja Vello Kütti, kes ootas seal eeluurimisalusena peatselt algavat kohtuprotsessi. Ühel päeval saabus vanglasse aga tundmatu isik Tallinna linnakohtu võltsitud määrusega, et Kütt tuleb vabastada. Kuna vanglaametnikud ei osanud midagi kahtlustada, jalutas Kütt viisakalt vanglast välja. Eriti piinlik oli asja juures see, et vanglaametnikud ei saanud oma veast aru enne, kui kuu aega hiljem pöörduti Tartu maakohtust vangla poole, et Kütt kohtuprotsessile sõidutada. Selle tagajärjel muudeti vanglast vabastamise korda.[621]

1994. aasta alguseks oli tööhõive kinnipidamisasutustes umbes 25–27%, eesmärk oli tõsta see juba kevadeks 40%-ni, mis oli aga liiga optimistlik soov. Vanglate sisekord oli 1994. aastaks siiski sedavõrd paranenud, et tapmiste arv oli võrreldes 1992. aastaga langenud 2,5 korda.[622] Vanglaametnike oskuste parandamiseks otsustati, et kõik uued töötajad peavad osalema õppekeskuse kuuajalistel kursustel ja et vähemalt kord kuus tuleb kinnipidamisasutuses kohapeal organiseerida õppepäev.[623] Kinnipidamiskohtade ameti juhtkond kohtus vanglajuhtidega iganädalasel koosolekul, millele lisandusid korrapärased ja ette teatamata inspektsioonid vanglates. Nii mõnigi kord kontrolliti mõnd konkreetset töölõiku (välisvalvet, vormiriietuse kandmist ja töötõendeid jne) või tehnilisi vahendeid ja nende kasutamist.

619 Kaitsepolitsei likvideeris Permi maffiagrupeeringu. – Rahva Hääl, 29.4.1995, lk 1.

620 RA, ERA.5862.1.33, l. 58, kinnipidamiskohtade ameti peadirektori asetäitja juures toimunud nõupidamise protokoll, 27.9.1994.

621 Vanglast vabastamise kord muutub. – Päevaleht, 12.10.1995, lk 4.

622 RA, ERA.5862.1.32, l. 2, 38, kinnipidamiskohtade ameti peadirektori kt juures toimunud nõupidamiste protokollid, 4.1.1994, 3.2.1994.

623 RA, ERA.5862.1.32, l. 38, kinnipidamiskohtade ameti peadirektori kt juures toimunud nõupidamise protokoll, 3.2.1994.

31. jaanuaril 1995 teatati vanglajuhtide koosolekul, et Murru vanglas oli tehtud vangide seas läbiotsimine, mille käigus konfiskeeriti hulk keelatud esemeid, kokku 32 nimetust.[624] Rikkalik valik külmrelvi pandi täitevameti ruumides tutvumiseks välja ja kutsuti kohale ajakirjandus, et avalikkus vanglas toimuvast parema pildi saaks.[625] Täitevameti juht Heikki Sikka täpsustas, et kokku leiti Murru vanglas toimunud läbiotsimisel 369 lõike- ja torkerelva (mõõgad, pussid, noad, žiletid jne), kaks kirvest, üks TT püstol, 12 omavalmistatud püstolit ja revolvrit, kaks granaati, padruneid ja hulgaliselt muud kraami, nagu narkootikumid, alkohol, süstlad, fotoaparaadid, raadiosaatjad, käerauad. Vanglajuhid kinnitasid seepeale vajadust ehitada senised koloonia tüüpi vanglad ümber väiksemateks kinnipidamisasutusteks, kus kinnipeetavate elu ei oleks enam ohus.[626]

Selleks toodi vanglate kehv olukord aina julgemalt avalikkuse ette, et ka ühiskonnas tekiks debatt vanglasüsteemi reformimise üle. Teemad olid põhimõttelist laadi, neist kõige olulisem oli küsimus, millisena näha karistuse eesmärki. Selle võttis 1995. aasta juunis hästi kokku täitevameti juht Heikki Sikka: „Arvan, et kõigepealt on vaja ühiskondlikku diskussiooni teemal, mis asi see vangla üldse on. Et meil kõigil oleks asjast ühene nägemus. Praegu paneks mõni inimene kõik vangid seina äärde ja lükkaks pärast auku, teine jällegi laseks kõik lahti. Pool sajandit on Eesti ühiskondlik õigusteadvus paigal seisnud. Teised Euroopa riigid on meist kaugele ette läinud. Nende vanglasüsteem ja tõekspidamised on teised.“ Ent ühiskondliku diskussiooni kõrval pidi ka vanglasüsteem ise tööd tegema, et vanglakultuur muutuks: „Muutub kaader, muutub ka vang. Meie vanglakultuur on Vene aja pärand. Praegugi on vene ja eesti rahvusest vange pooleks. Retsidiivne vang tunneb ainult olemasolevat vanglakultuuri ja hierarhiat. Needsamad kinnipeetavad, kel pole eraelus korralikku elamist, elaksid ka vanglas kui põrsad. Ja kui me hoiamegi neid kui põrsaid, toodame uusi põrsaid. Põrsamentaliteet tuleb kaotada. Kõik algab sisemisest kultuurist. Muide, vanglasööklates

624 RA, ERA.5862.1.34, l. 13, täitevameti peadirektori juures toimunud nõupidamise protokoll, 31.1.1995.

625 Riigi täitevamet avalikustab Murru vangla relvaafääri. – Päevaleht, 13.3.1995, lk 3.

626 Riigivõim ja vanglad. – Päevaleht, 15.3.1995, lk 7.

Murru vanglas vangidelt äravõetud relvade näitus 1995. aasta kevadel täitevametis.
Foto: Albert Truuväärt. RA, EFA.204.0.174968

Harku vangla söökla ja emade-laste osakonna hoone 1996. aastal.
Foto: Harald Leppikson. RA, EFA.546.0.243760

enam pikki söögilaudu pole, on neljakohalised. Vang saab oma portsu kandikul kätte, nagu linnasööklaski. Et midagi muuta, tuleb vangile midagi anda. Ta peab nägema, et on ka muud.“[627]

1994. aasta alguseks oli uue rajatava Maardu vangla personal valdavas osas komplekteeritud ja jaanuaris suudeti kolmandal korrusel vangla avada, esimesel-teisel korrusel toimus veel remont. Osa inventarist tuli teiste vanglate tööstustoodanguna, näiteks Harku vanglas tehti madratseid ja patju, voodeid värviti kohapeal, Rummus valmistati kambrites asuvaid laudu. See oli esimene vanglahoone, mis 1990. aastatel avati. Ehituse kvaliteet oli kesine, sest juba 1994. aasta kevadel hakkas katus läbi tilkuma. Kambrites oli ka niiske ja see tõmbas värvi lahti.

Maardu vangla oli kinnine 100-kohaline kambervangla, mida kasutati 1990. aastate keskpaigas ka interneeritute ehk peaasjalikult Iraagist

627 Riigi täitevameti peadirektor Heikki Sikka arvab: „Kui me hoiame vange kui põrsaid, toodame uusi põrsaid“. – Eesti Sõnumid, 12.6.1995, lk 2.

pärit kurdi põgenike majutamiseks. Neid majutati ka Harku ja Pärnu vanglasse.[628] Kuna kurdide seas levis kuuldus, et nad saavad peagi liikuda edasi Põhjamaadesse, aga juttudele ei järgnenud konkreetseid samme, toimus 1994. aasta novembris Maardus kurdide mäss, misjärel paigutati osa neist ümber Patarei vanglasse.[629] 1995. aasta veebruaris, kui osa kurde pääses Soome, levisid sealses meedias kuuldused sellest, kuidas põgenikke koheldi Eesti vanglates kui loomi.[630]

Maardu kõrval asuti alates 1994. aastast senisest suuremas mahus tegema ümberehitustöid ka teistes kinnipidamisasutustes. Selleks oli 1993. aasta lõpus koostatud vanglate väljaarendamise kontseptsioon aastani 2000, mille järgi kavandati muudatusi kõigis kinnipidamisasutustes: Harku vangla endise alkohoolikute ravi- ja tööprofülaktooriumi hoone kavatseti ümber ehitada naiste ja alaealiste eeluurimisvanglaks ning ülejäänud Harku vangla ehitada ümber poolkinniseks noortevanglaks. Süüdimõistetud naised pidid hakkama karistust kandma elukohajärgsetes vanglates. Murru vangla territooriumile kavatseti ehitada uus kinnise vangla tingimustele vastav hoone 500 kinnipeetava jaoks. Samal ajal taheti senist hiiglaslikku territooriumi vähendada ja osa hooneid rekonstrueerida. Rummu vanglahooned kavatseti rekonstrueerida kambervanglateks, et seal saaks hoida kuni 500 kinnipeetavat. Ämari vanglas vajasid rekonstrueerimist kõik hooned ning neile lisaks kütte- ja veetrassid. Tallinna vangla kavatseti ümber kujundada eeluurimisvanglaks, mis mahutaks 800–1000 kinnipeetavat. Sellega oleks muudetud Patarei vangla hoonestust. Senine süüdimõistetute haigla oli kavas viia täiesti uude kohta ja võtta kasutusele Vene sõjaväe kasutuses olnud territoorium Patarei vangla vahetus läheduses. Sooniste avavangla kompleksi sooviti ehitada hoone naistele. Pärnu vanglahoone oli kavas rekonstrueerida, et saada juurde 40–60 kohta. Viljandi noortevangla kavatseti reorganiseerida ja rekonstrueerida poolkinniseks vanglaks meestele. Ehkki rekonstrueerimistööd olid ulatuslikud, ei taganud need veel vanglate vastavust täitemenetluse seadustikus

628 Eesti ei luba kurdi põgenikke Soome. – Eesti Sõnumid, 14.11.1994, lk 4.
629 Kurdide rahutused Maardu vanglas. – Post, 12.11.1994, lk 2.
630 Vanglapõrgu on möödas. – Rahva Hääl, 18.2.1995, lk 2.

kehtestatud nõuetele. Eeldati, et kuna politsei töö muutub aina efektiivsemaks ja avastatud kuritegude arv tõuseb, on vaja rajada ka uued kinnipidamisasutused.

Registreeritud kuritegevus tõepoolest kasvas, ehkki kuritegude arvu kasv ei olnud korrapärane. Esimene tipp saavutati 1992. aastal, mis oli ka vanglasiseste kuritegude toimepanemise tippaasta. Kui 1992. aastal suri vanglates tahtliku tapmise tagajärjel 23 isikut, siis 1996. aastaks oli see vähenenud neljani ning edaspidi kõikus ühe ja kolme vahel.[631] Eestis registreeriti 1992. aastal 2691 kuritegu 100 000 elaniku kohta. Seejärel kuritegevus langes, kuid pöördus 1995. aastal taas tõusule ja alates 1997. aastast tõusis igal aastal järjekindlalt, jõudes sajandivahetuseks 4220 kuriteoni 100 000 elaniku kohta. Positiivne oli aga see, et kümne aasta lõikes vähenes oluliselt isikuvastaste kuritegude arv. Selles osas oli kõige rängem 1994. aasta, kui surma sai 752 inimest.[632]

Lisaks olemasolevatele kinnipidamisasutustele pidas täitevamet vajalikuks rajada uus 500-kohaline interneeritute laager endisesse Nõukogude armee kasarmusse Rummus. Kohtla-Järvele oli kavas rajada 250–300-kohaline vangla (ka uurimis- ja arestialustele). Selleks võeti 1993. aasta oktoobris Uus-Tehase tänaval üle 6-hektariline ala ja hoonekompleks, mis vajas rekonstrueerimist. Sellel kinnipidamisasutusel oli järgmistel aastatel küll 13-liikmeline ametnikkond, eesotsas direktoriga, aga mitte ühtegi kinnipeetavat seal polnud.[633] Paldiskisse sooviti rajada 300-kohaline kinnine vangla, rekonstrueerides selleks Nõukogude relvajõudude distsiplinaarpataljoni hoonestu. Haapsalusse pidi samuti vangla tulema, aga Nõukogude relvajõududele kuulunud hoonet polnud 1994. aastaks veel üle antud. Lääne-Virumaal Veltsis eraldati Nõukogude raketibaasi territooriumil olevad hooned, kuid nendegi ülevõtmine ei õnnestunud. Tartu linna või maakonda kavatseti aga rajada päris uus kuni 500-kohaline vangla ning asuti otsima selleks sobivaid hooneid või krunti uue vangla ehitamiseks.[634]

631 **J. Saar, A. Markina, A. Ahven, A. Annist, J. Ginter.** Kuritegevus Eestis 1991–2001, lk 159.

632 Samas, lk 55–59.

633 Täitevamet likvideerib pseudovangla. – Sõnumileht, 4.11.1996, lk 3.

634 RA, ERA.5237.1.1222, l. 1–7, vanglate väljaehitamise perspektiivplaan aastani 2000, dateerimata.

Justiitsminister Kaido Kama ja justiitsministeeriumi kantsleri Mihkel Oviir 1993. aasta mais justiitsministeeriumi teabepäeval.
Foto: Peeter Langovits. RA, EFA.204.0.175690

Seoses vanglate väljaarendamise kontseptsiooniga asuti justiitsministeeriumi kantsleri Mihkel Oviiri eestvedamisel 1994. aastal paika panema riiklikku poliitikat, mida teha viie, mida kümne aasta jooksul. Oviir sekkus kinnipidamiskohtade ameti juhtimisse – lisaks selle reorganiseerimisele täitevametiks – ka seetõttu, et oli ilmnenud lõhe eri gruppide vahel, kes nägid nii probleeme kui ka lahendusi erinevalt. Sel põhjusel oli vanglate juhtkondades osa ametnikke ka ametist vabastatud. Näiteks vabastati 1994. aastal ametist Harku vangla direktor Tiiu Kolts, kes oli varem silma paistnud väga edumeelse juhina ja sellisena jäänud silma ka Euroopa Nõukogu välisdelegatsioonile. Kolts süüdistas pärast vanglajuhi kohalt vabastamist ajakirjanduses vanglasüsteemi nõukogudeaegse mentaliteediga juhte, kelle ametist vabastamine oli oluline selleks, et vanglasüsteem saaks areneda.[635]

635 Kõik algab hingehoiust ja sotsiaaltööst. – Pühapäevaleht, 5.6.1993, lk 12–13; Eestimaa vangimajad: plats pole veel puhas. – Pühapäevaleht, 21.5.1994, lk 15.

Harku naistevangla direktriss Tiiu Kolts 1993. aasta juunis oma kabinetis.
Foto: Verner Puhm. RA, EFA.251.0.154452

Oviiri sõnul polnud keskmine vang kinnipidamisasutuses olnud iial nii kaitsetu, aga just keskmises vangis nägi ta liitlast kinnipidamissüsteemi muutmisel. Eelkõige tuli lahendada kaadriprobleemid, sest vastasel juhul võis prognoosida rahutusi juba lähitulevikus.[636] 1994. aasta maiks valminud kinnipidamissüsteemi arenguplaani järgi kavatseti rajada kambervanglad umbes 4000 vangile. 3. mail 1994 vangladirektoritega ja kinnipidamiskohtade ameti töötajatega toimunud kohtumisel tekitas arutelu küsimus, kas rajada vanglad tsentraliseeritult või maakondadesse. Seni oli teadupärast toetatud süsteemi detsentraliseerimist ja maakondlike vanglate rajamist. Viimase kahjuks rääkis aga see, et ei saanud isoleerida eri kategooria kinnipeetavaid, maakonnavanglad olid rajatud ja kavatseti rajada sõltuvalt süüteo kategooriast.

636 RA, ERA.5862.1.32, l. 38, kinnipidamiskohtade ameti töötajate koosoleku protokoll, 1.3.1994.

Vanglates pidi olema tagatud töötamise võimalus, seega tuli tootmissüsteem uuesti üles ehitada. Eeskujuks sooviti võtta Soome vanglate töökorraldus. Vanglate valvamise asjus oli Mihkel Oviiri eestvedamisel alustatud läbirääkimisi turvafirmadega. Sõjaväelaste kasutamise vastu oli ta kategooriliselt, sest sõjavägi ei saanud tema sõnul astuda oma rahva vastu. Kiiremas korras tuli anda vastused küsimustele, mida teha Karksi-Nuia ja Sooniste asundustega ning kuidas lahendada Harku ja Rummu alevi küsimused.[637]

Vanglate arengukavaga seotud arutelude tulemusena otsustati senine vanglate rajamise kontseptsioon aastani 2000 uuesti üle vaadata. Kui seni oli olnud kavas rajada maakondlikud vanglad, siis 1994.–1995. aastal toimunud arutelude tulemusena tekkis uus plaan: rajada tsentraliseeritud vanglad Eesti eri piirkondadesse. 1995. aastal selgitas täitevameti peadirektor Heikki Sikka, et Eesti jagatakse põhja-, lõuna-, ida- ja läänepiirkonnaks ning juurde ehitatakse kolm vanglat: Tartusse, Ida-Virumaale Kohtla-Järvele ja Tallinna piirkonda. Järva- ja Viljandimaad teenindas Viljandi vangla, Pärnu ja Lääne-Eesti jaoks oli Pärnu vangla. Needki vanglad tuli Sikka sõnul ümber ehitada, et nad täitemenetluse seadustikus seatud tingimustele vastaksid. Rahanappus oli sedavõrd suur, et täitevamet eelistas pigem ühe vangla valmis ehitada kui iga hoone jaoks natuke eraldada. Vanamoodi enam edasi minna ei saanud. Seni oli ju vanglahooneid kogu aeg natuke remonditud ja siin-seal midagi juurde ehitatud, 1995. aastalgi kõpitseti Harku vangla sööklat ja olmehoonet ning Tallinna keskvangla eluruume.[638] Harku uue söökla avamise eel töötasid Tallinna tehnikaülikooli spetsialistid välja näidismenüü, milles arvestati ööpäevase keskmise energiavajadusega (2800 kcal). Selle põhjal koostati söökla igapäeva menüü.[639] 1995. aasta oktoobris avati Tallinnas Magasini tänava vanglakorpuses uus hoone, kus hakati majutama varem Patarei vanglas viibinud eeluurimisaluseid. Uues kinnipeetute hoones oli ruumi 432 inimesele.[640]

637 RA, ERA.5862.1.32, l. 117–120, kinnipidamiskohtade ameti juhtkonna nõupidamise protokoll, 3.5.1994.

638 Riik saab juurde kolm vanglat. – Eesti Päevaleht, 13.7.1995, lk 3.

639 **P. Lont.** Naiskurjategijad trellide taga, lk 227.

640 Moodne vangla eeluurimisalustele. – Eesti Päevaleht, 13.11.1995, lk 3.

Seoses vanglate võrgu laiendamisega asuti tegema eeltöid uute vanglate rajamiseks. 15. märtsil 1995 teatati ajakirjanduses, et Tartu valla volikogu andis riigi täitevametile nõusoleku eraldada Tartust kuus kilomeetrit Jõgeva pool asuvas Maramaa külas maad 500-kohalise vangla rajamiseks. Esialgsete arvutuste kohaselt arvati projekti maksumuseks 60–100 miljonit krooni. Eraldada kavatseti umbes kümne hektari suurune maa-ala, kus Nõukogude ajal olid olnud lennukipommide laod.[641] Kohalike võimuesindajate jaoks oli kõige tähtsam uute töökohtade loomine piirkonda ja see aitas ka kummutada kartusi, et vangla on ohuks turvalisusele.[642]

Kolme vangla ehitus oli seotud Soomest pärit investori sooviga rajada Patarei vanglasse äri- ja meelelahutuskeskus. Keskvangla kinnistu juurde kuulus hoonetele lisaks kaheksa hektarit maad. Soomlased tahtsid projekti hõlmata ka naabruses asuva Lennusadama, nii et kokku oleks uue äri- ja meelelahutuskeskuse territoorium ulatunud 12,4 hektarini.[643]

1995. aasta aprilliks olid läbirääkimised soomlaste osalusel registreeritud ettevõtte AS Aquila esindajatega jõudnud nii kaugele, et justiitsministeeriumi kantsler Mihkel Oviir jagas avalikkusega plaani detaile: 500-kohalised vanglad kavatseti ehitada Tartusse, ilmselt Harkusse ja Kohtla-Järvele ning ehitusettevõte AS EKE oli valmis moodsad kambervanglad valmis ehitama ühe aastaga. 1995. aasta augustiks, kui oli kokku arvutatud eeldatav kulu, mis ulatus 577 miljoni kroonini, oli Virumaal asuva vangla asukohaks saanud Jõhvi. Oviiri sõnul oli eraraha sisuliselt ainus võimalus, kuidas uued Euroopa standarditele vastavad vanglad valmis ehitada, ja ta avaldas lootust, et küsimus jõuab peagi valitsuse päevakorda. Ministeerium omalt poolt kaardistas projekti realiseerimisega tekkida võivaid probleeme ja arvestas selle maksumuse. Asja õnnestumise korral olnuks tegemist kõige suurema välisinvesteeringuga Eestisse.[644]

641 Tartu lähedale uus vangla. – Äripäev, 15.3.1995, lk 3.

642 Tartu lähedale plaanitakse moodsa vangla ehitamist. – Päevaleht, 30.3.1995, lk 3.

643 Patarei vanglasse rajatakse huvikeskus. – Päevaleht, 29.4.1995, lk 8; Firma Aquila pakub Patarei kasutuselevõtu eest kolme vanglat. – Rahva Hääl, 29.4.1995, lk 6.

644 Patarei megaprojekt jõuab peagi valitsusse. – Äripäev, 23.8.1995, lk 9.

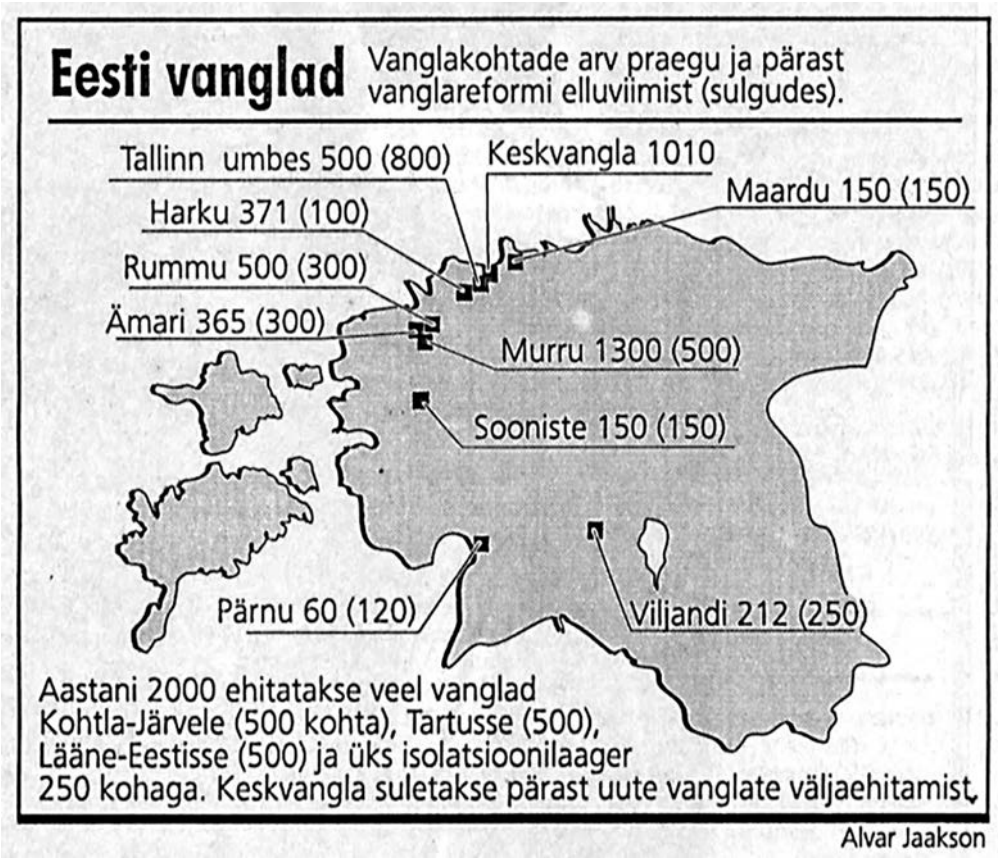
Justiitsminister Paul Varul 1995. aasta oktoobris koos ministeeriumi kantsleri Mihkel Oviiri ja vanglasüsteemi juhtidega.
Foto: Albert Truuväärt. RA, EFA.204.0.273788

Uute vanglate suurus – kokku 1500 kohta – tähendas, et lisaks kolmele vanglale pidid kasutusse jääma mitte ainult Tallinna Magasini tänava vangla ja Pärnu vangla, vaid ka osa laagertüüpi vanglaid. Seetõttu jätkati suures Murru vanglas hoonete renoveerimist. 1995. aasta juulis kinnitas Murru vanglas käinud justiitsminister Paul Varul, et kõigepealt tuleb vangla juures teha hädapärased tööd, seejärel ehitada senised suured ühiselamu tüüpi toad väiksemateks, vähendada vangla territooriumi ja lõpuks ka pooleliolevad hooned lõpuni ehitada. Samuti otsiti ettevõtjaid, kelle abiga oleks saanud investeerida vanglatööstusesse.[645]

23. mail 1996 otsustas Vabariigi Valitsus toetada põhimõtteliselt justiitsministeeriumi ettepanekut, et Tallinna keskvangla ja seda ümbritseva maa-ala müügist saadava tuluga tagatakse uute vanglate rajamine väljaspool Tallinna linna.[646]

645 Põgusad hetked Murru vanglas. – Eesti Sõnumid, 29.6.1995, lk 4.

646 RA, ERA.5046.1.705, l. 146, kriminaalpreventsiooni riikliku programmi alaprogrammist „Nüüdisaja nõuetele vastava kinnipidamiskohtade süsteemi kujundamine“, 23.5.1996.

16. novembril 1995 Päevalehes ilmunud kaart vanglate võrgu ja kavandatavate vanglate kohta

Otsus rajada uued vanglad oli vanglasüsteemi ümberkorraldamisel kahtlemata suunda näitav, ent veelgi tähelepanuväärsem oli senisest terviklikum lähenemine kogu süsteemi arendamisele. Samal koosolekul, kus Vabariigi Valitsus andis loa Tallinna keskvangla müügiks, kiideti heaks justiitsministeeriumi esitatud kriminaalpreventsiooni riikliku programmi alaprogramm „Nüüdisaja nõuetele vastava kinnipidamiskohtade süsteemi kujundamine". Otsuse juurde lisati täpsustus, et seda rakendatakse vastavalt sellele, kui palju riigieelarves selleks raha eraldatakse.[647]

647 RA, ERA.5046.1.705, l. 146, kriminaalpreventsiooni riikliku programmi alaprogrammist „Nüüdisaja nõuetele vastava kinnipidamiskohtade süsteemi kujundamine", 23.5.1996.

Selles raamdokumendis visandati Eesti vanglasüsteemi edasise arengu põhipunktid, alustades vanglaametnike koolitamisest, sotsiaalsete garantiide tagamisest, aga ka vangidele inimväärsete elu-, töö- ja õppetingimuste loomisest ning laagri tüüpi vanglast kambervanglale üleminekust ja piirkondlike vanglate rajamisest, lõpetades vangide arvu vähendamise ja sellega seoses tingimisi vabadusekaotuse ja preventiivse töö osakaalu suurendamisega. Selleks tuli kinnipeetavad ühiskonda integreerida ja töötada välja kriminaalhooldussüsteem.

Osana suuremast karistusõiguse reformist alustati samal ajal justiitsministeeriumis kriminaalhooldusseaduse väljatöötamist ja 1996. aastal valmis ka uue vangistusseaduse esimene versioon. Täitevametis töötati välja uus vanglaasutuste sisekorraeeskirjade eelnõu.[648] Vabariigi Valitsus oli juba 1995. aasta juulis kinnitanud kriminaalpreventsiooni riikliku programmi koostamise kava, mille oli esitanud kriminaalpreventsiooni nõukogu ja mis koosnes mitmest alaprogrammist, millest üks oli juba nimetatud „Nüüdisaja nõuetele vastava kinnipidamiskohtade süsteemi kujundamine". Seal olid veel sellised alaprogrammid nagu „Elanike kaasamine kuritegude tõkestamisele ning avaliku korra hoidmisele", „Alaealiste õiguserikkujate preventsioon õiguslike, sotsiaalsete ja pedagoogiliste vahenditega", „Kuritegusid toimepannud isikute resotsialiseerimise süsteemi kujundamine", „Kuriteoohvrite abistamise süsteemi loomine".[649]

Kriminaalpreventsiooni riikliku programmi eesmärk oli viia kuritegevus ennetustegevuse kaudu langusesse, et elanike turvalisus kasvaks. Selleks oli juba alates 1993. aastast Vabariigi Valitsuse nõuandva koguna koos käinud kriminaalpreventsiooni nõukogu, mis koordineeris kuni 1999. aastani kuriteoennetust riigis. Selle esimeseks juhiks nimetati Eduard Raska.[650] See oli asjatundjate komisjon, kuhu kuulusid nii ministeeriumide esindajad kui ka kohalike omavalitsuste, kodanikuühenduste, ettevõtete ja huvigruppide esindajad.[651] Lisaks uuringutele

648 RA, ERA.5862.1.49, Heikki Sikka justiitsministeeriumile, 5.1.1996; Heikki Sikka vanglate direktoritele, 16.4.1996, pagineerimata.

649 Vabariigi Valitsuse 31. juuli 1995. a. korraldus nr 686-k. – Riigi Teataja I 1995, nr 68, lk 2129–2135.

650 Riikliku Kriminaalpreventsiooni Nõukogu moodustamise kohta. – Riigi Teataja I 1993, nr 61, lk 1630.

651 https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/suuteoennetuse-noukogu/ajalugu (4.11.2024).

Peaminister Tiit Vähi ja justiisminister Paul Varul avavad Magasini tänaval Tallinna vangla eeluurimisosakonna uue korpuse.
Foto: Peeter Langovits. RA, EFA.564.0.177875

ja programmidele vahendas nõukogu kuriteoennetuse alast tööd ka avalikkusele ja sel teemal ilmusid 1990. aastatel üksikud trükised.[652] Teatud mõttes jätkas kriminaalpreventsiooni nõukogu 1990. aastast koos käinud kuritegevuse vastase võitluse konsultatiivkomisjoni tööd.

1996. aasta suvel oli Eesti vanglates tavapärasest suurem põgenemiste laine. Kui pärast esimest kahte põgenemist Viljandi noortevanglast ja Harku vanglast süüdistas justiitsminister Paul Varul vanglate valveosakondi hoolimatus suhtumises töösse[653] ning ministeerium vabastas ametist valve eest vastutanud ametnikud,[654] siis pärast nelja kinnipeetava põgenemist Tallinna keskvanglast võttis vastutuse täitevameti juht Heikki Sikka. 27. augustil 1996 andis ta lahkumisavalduse,

652 Uurimuse „Õiguserikkumiste ja kuriteosündmuste kajastamine politseiinfos ning elanikkonna hoiakud" aruanne; Meie ühine vastutus: Rootsi kriminaalpreventsiooni põhimõtted; **J. Graham, T. Bennett.** Kriminaalpreventsioon Euroopas ja Põhja-Ameerikas.

653 Justiitsministri meelest ei tee vangla valveosakond korralikult tööd. – Sõnumileht, 27.7.1996, lk 7.

654 Justiitsministeerium karistas süüdlasi. – Eesti Päevaleht, 1.8.1996, lk 4.

mille justiitsminister Paul Varul ka rahuldas. Sikka arvati reservi. Augusti alguses oli ta saanud Harku ja Viljandi vanglast põgenemiste tõttu justiitsministrilt noomituse.[655] Sikka kohusetäitjaks nimetati 25-aastane Olavi Israel, kes oli esimene iseseisvuse taastamise järel Riigikaitseakadeemias hariduse omandanud Eesti vanglasüsteemi juht.[656] Juttu oli ka Sikka asetäitja Valeri Kravetsi lahkumisest, sest põgenemiste tõttu pidi vastutuse võtma temagi, kuid Kravets jätkas.

1997. aastal sai Olavi Israelist täitevameti reorganiseerimise järel moodustatud vanglate ameti juht. Alates 1994. aastast tegutsenud täitevamet reorganiseeriti 1996. aasta kevadel vanglate ametiks, et kulusid kokku hoida ja tuua vanglate juhtimine omaette ameti koosseisu. Tsiviiltäitemenetlust asusid seniste maakondlike täitevbüroode asemel teostama maa- või linnakohtute täitevosakonnad.[657] Selleks muudeti justiitsministeeriumi ettepanekul senist täitemenetluse seadustikku. Struktuurimuutused viidi ellu 1. juuniks 1997.[658]

Veel enne ameti reorganiseerimist jõudis täitevameti uus peadirektor Olavi Israel teha paar vanglat puudutavat struktuurimuudatust, sulgedes 1996. aastal nii Sooniste avavangla, mis tagastati õigusjärgsele omanikule, kui ka Kohtla-Järve vangla.[659] Sinna oli alates 1993. aastast küll investeeritud ja seal oli ametis 13-liikmeline administratsioon, kuid nagu juba mainitud, polnud seal kunagi ühtki kinnipeetavat. Ajakirjanduses tituleeriti see pseudovanglaks.[660] Sellega oli Eesti kinnipidamiskohtade arv langenud alla kümne. Kolmanda olulise otsusena, mis kergendas vanglate ameti administratiivkoormust, anti Rummu asula üle kohalikule omavalitsusele.[661]

1. jaanuaril 1997 oli kõigis kinnipidamiskohtades kokku 4638 inimest, neist süüdimõistetuid 2876, sh 13 surmamõistetut. Võrreldes 1996. aasta algusega oli kinnipeetavate arv pöördunud taas tõusule:

655 Täitevameti juht sai noomituse. – Eesti Päevaleht, 6.8.1996, lk 4.

656 **Toomas Sildam.** Täitevameti peadirektor lahkus. – Postimees, 28.8.1996, lk 3.

657 RA, ERA.5862.1.49, seletuskiri täitemenetluse seadustiku muutmise ja täiendamise kohta, 4.4.1996, pagineerimata.

658 Täitevameti ümberkorraldamine. – Riigi Teataja I 1997, nr 41, lk 1327.

659 RA, ERA.5862.1.56, l. 7, Riigi Täitevameti 1996. a tegevuse aruanne.

660 Täitevamet likvideerib pseudovangla. – Sõnumileht, 4.11.1996, lk 3.

661 Vanglad on riigi peegelpilt. – Sõnumilehe turvalisa Toimik nr 9, 21.1.1998, lk 2.

Vanglateenistuse juhid Olavi Israel ja Valeri Kravets 1998. aastal.
Foto: Rauno Volmar. RA, EFA.251.0.383418

neid oli 414 võrra rohkem. Tõus jätkus ka järgmistel aastatel, saavutades tipu 2004. aastal. Lähemalt vt lisa nr 7.

Järelevalve- ja valveülesandeid täitsid kinnipidamisasutustes 1058 ametnikku. Kaadri voolavus oli endiselt suur, sest 1996. aasta jooksul lahkus teenistusest 382 ja tööle võeti 467 inimest. Kokku oli täitevameti koosseisus 2676 inimest. Oluliselt oli paranenud vanglaametnike haridustase, kusjuures riigikaitse akadeemia korrektsioonikolledži esimesest lennust tuli kinnipidamisasutustesse tööle 22 lõpetajat. Põhiharidusega oli 302 töötajat. 1996. aastal suunati 21 vanglaametnikku õppima riigikaitse akadeemia korrektsioonikolledži kaugõppeosakonda. Peale selle töötas õppekeskus, kus aasta jooksul koolitati 674 töötajat, kes osalesid kas järelevalve kontrolöride täiendkoolitusel, valvekontrolöride kursusel, korrapidajate kursusel või said arvutiõpetust. 188 inimest õppis eesti keelt.

Et töötajate voolavus oli suur, siis detsentraliseeriti koolitussüsteem. Koordineerivaks pooleks jäi õppekeskus, aga koolitused viidi kinnipidamiskohtade ruumidesse. Järjest enam oli ka neid, kes suutsid kõnelda eesti keeles ja olid Eesti kodanikud. Eesti kodakondsus oli 1997. aastal 52,3%-l töötajatest ja mittekodanikest valdas 379 inimest eesti keelt.[662]

Alates 1996. aastast majandati riigivara aastateks 1996–1999 koostatud kava alusel. Sellega seoses täpsustati vanglate kasutuses olevate maade küsimusi, koostati lammutusele kuuluvate objektide nimekiri ning tehti remondiplaane. Lammutustööd puudutasid peamiselt Murru ja Harku vanglat, ehitustööd Tallinna vanglat, kus jätkati režiimikorpuse nr 2 ehitamist. See valmis 1997. aastal.[663] Alates 1990. aastate keskpaigast pöörati rohkem tähelepanu elektrooniliste süsteemide paigaldamisele ja väljavahetamisele. Paigaldati maa-aluste kaevete vastased süsteemid Ämarisse ja Murru vanglasse ning videovalvesüsteemid. Mõnel pool – Rummu ja Murru vanglas – vahetati välja vananenud turvasüsteemid.

1996. aastal moodustati võimalike rahutuste mahasurumiseks spetsiaalne allüksus, komplekteeriti selle meeskond ning varustati see vajalike vahenditega. Samuti töötati koostöös haridusministeeriumiga välja Eesti vanglahariduse kontseptsioon, et tagada kõigile kinnipeetavatele juurdepääs haridusele ja luua nii eeldused nende edukaks ühiskonda tagasi toomiseks.[664] 1997. aastal lõpetati vangide tapitransport erivaguniga, sest seda polnud võimalik Edelaraudtee diiselrongide külge kinnitada. Seni oli vange Tartu ja Tallinna vahel sõidutatud rongiga.[665]

Põgenemised ei lakanud ka Olavi Israeli juhtimise ajal. 1996. aasta augusti lõpus põgenesid Tallinna keskvanglast neli vangi. Israel süüdistas selles vangla lonkavat sisekorda ehk eri osakondade tööjaotust ning väitis, et ametnikud olid lohakad ja töö seetõttu korraldamata. Peadirektor tegi keskvangla juhile Raivo Allikale hoiatuse.[666]

662 RA, ERA.5862.1.56, l. 1–10, Riigi Täitevameti 1996. a tegevuse aruanne.
663 RA, ERA.5862.1.57, l. 154, Vanglate Ameti 1997. aasta tegevusaruanne.
664 RA, ERA.5862.1.56, l. 4, Riigi Täitevameti 1996. a tegevuse aruanne.
665 „Vanglaekspress“ lõpetab tegevuse. – Sõnumileht, 11.10.1997, lk 6.
666 Täitevameti juht karistab. – Eesti Päevaleht, 3.9.1996, lk 1.

See ei jäänud viimaseks looks, mis keskvangla juhtkonna tegematajätmisi puudutas, sest 1997. aastal lahvatas keskvanglas valitseva olukorra ja juhtimisega seoses suur skandaal. Kui vanglajuhtidega seoses oli 1990. aastatel pahandusi teisigi, siis keskvangla nn eliitkambrite skandaal oli üks suuremat tähelepanu pälvinud juhtumeid.

Kaitsepolitseiameti uurimine tuvastas 1997. aasta kevadel, et vähesed valitud kinnipeetavad elasid teistest oluliselt paremini ja neil oli vangla juhtkonnaga lubamatu finantsvahekord. Variettevõtetelt keskvanglale laekunud toetussummade eest tehti mitmes kambris remont, et allilmategelased Haron Dikajev, Boriss Malinovski ja Anton Letšitski saaksid elada vangla mõistes luksuslikku elu. Olavi Israel võrdles nende elamist keskmise eestlase ühetoalise korteriga. Lisaks oli kongidesse kuhjatud tehnikat: külmkapp, elektriradiaator, televiisor, videomakk ja mikrolaineahi. Kaitsepolitsei esindajate sõnul olnud Dikajevi kongis koguni nupp, millele vajutades hakkasid kokad köögis süüa tegema.[667]

Veel selgus, et vanglajuht Raivo Allika oli vormistanud enda nimele 1995. aastal vahistatud ja süüdi mõistetud Boriss Malinovski sõiduauto.[668] See polnud ainuke Allika sõiduauto, sest 1997. aasta kevadel olid nii tema kui ka vangla majandusjuht Eduard Obolenski ostnud endale uue Mercedese. Mõlemad olid jätnud autoostu oma majanduslike huvide deklaratsioonis mainimata. Asja uurimisel selgus, et vanglapoodi hallanud AS Herilane kuulus osaliselt Obolenskile, kes teenis sealt tulu.[669] Ajakirjanduses heideti nalja, et kuritegelike gruppide ühiskassa edendab remonttöödega vanglareformi.[670]

1997. aasta juunis vahetati seetõttu välja neli vangla juhtkonda kuulunud ametnikku. Keskvangla direktoriks sai noorema põlvkonna vanglateenistuja Peeter Näks, kes, nagu vanglate ameti juht Israelgi, oli lõpetanud riigikaitse akadeemia korrektsioonikolledži.[671] Juba 1996. aastal oli Olavi Israel nimetanud Ämari vangla juhiks Gunnar

667 Allilm luksuskongidest ilma. – Eesti Päevaleht, 1.7.1997, lk 1.

668 Jõugujuht spondeerib keskvanglat. – Sõnumileht, 5.6.1997, lk 1.

669 Tulu varjanud vangladirektor ametist prii. – Eesti Päevaleht, 6.6.1997, lk 4; Vanglate amet puhastab Keskvanglat. – Sõnumileht, 17.6.1997, lk 3.

670 Ühiskassa edendab vanglareformi. – Sõnumileht, 5.6.1997, lk 6.

671 Keskvangla sai uue juhtkonna. – Sõnumileht, 2.7.1997, lk 5.

Vanglarahutuste mahasurumise õppused 1997. ja 1998. aastal Ämari vanglas.
Fotod: Albert Truuväärt. RA, EFA.204.0.178505, EFA.204.0.178501

Bergvaldi, kes oli sellal vaid 22-aastane, olles noorim vanglajuht kogu Euroopas.[672] Niisiis hakkas vanglajuhtide kaader tasapisi uuenema iseseisvuse taastamise järel hariduse omandanutega.

Patarei vangla müümine osutus keerulisemaks, kui esialgu loodeti, ja järgmistel aastatel vanglat müüa ei õnnestunudki, ehkki üritati. Sellest hoolimata jätkati uute vanglate rajamise kavandamist. Järjekorras esimene oli Tartu vangla. Samal ajal oli õhus küsimus, kuhu rajada Tartu uus arestimaja, sest Ülikooli tänaval asuv vana hoone ei vastanud ühelegi nõudmisele. 1997. aastal mainis Olavi Israel ajakirjanduses kainestavalt, et vangla kerkib Tartusse ilmselt alles uue sajandi alguses. Polnud küll välistatud, et hoonet hakatakse ehitama varem ja vangla avatakse veel 1990. aastate lõpul, aga see nõudis poliitilist otsust. Kui varem oli vangla planeeritud Tartu valda Maramaa külla, siis 1997. aastaks oli sõelale jäänud hoopis Raadil asuv krunt, mis oli riigi omanduses. Vangla prognoositav maksumus oli 250 miljonit eurot.[673]

672 Euroopa noorim vangladirektor. – Äripäev, 8.11.1996, lk 7.
673 Tartu vangla valmib järgmisel sajandil. – Sõnumileht, 18.3.1997, lk 3.

Tartu arestimaja pärast selle sulgemist 1999. aasta detsembris.
Foto: Aldo Luud. Tartu Linnamuuseum, TM F 1197:24

Tartu omalt poolt pakkus alternatiivse variandina välja Turu tänava piirkonna Emajõe vahetus läheduses. Linnapea Tõnis Lukase sõnul pidi vangla olema ümbrusele ohutus kohas.[674]

Tartu vangla ehitamine ja Patarei vangla müük olid teineteisega kaudselt seotud, sest keskvangla oli kõige kehvemas olukorras kinnipidamisasutus ja valmistas muret nii oma suurte ülalpidamiskulude kui ka põgenemiste tõttu. Ka välisriikide delegatsioonide jaoks andis keskvangla olukord alati põhjust rääkida vangide kehvadest

674 Justiitsministeerium tahab Tartu lähistele vanglat ehitada. – Eesti Päevaleht, 14.3.1997, lk 4.

olmetingimustest. Üksjagu palju mõjutas vajadust uue vangla järele ka käimas olnud karistusõiguse reform, millega seati standardid, kuidas vange tuleb kohelda. Igal juhul ütles 1998. aastal ka vanglate ameti peadirektor Olavi Israel, et Tartu vangla ehitamine aitaks lahendada inimõiguste probleemi, mida välisdelegatsioonide visiitide ajal oli ülerahvastatud Tallinna keskvangla kontekstis sageli esile toodud.[675] Eesti pidi kinni pidama rahvusvahelistest konventsioonidest ja Eesti liitumine Euroopa Liidugagi sõltus muu hulgas vanglasüsteemi arengutasemest: „Kui me oma elu terviklikult korda ei sea, siis võime Euroopa Liidu liikmestaatusest vaid und näha," ütles Olavi Israel 1999. aasta märtsis. Tema sõnul pidi Tartu vangla kaasa tooma suure ideoloogilise murrangu ja Eesti võis selja taha jätta nõukogudeaegse vanglasüsteemi, mis soodustas kriminogeense subkultuuri vohamist.[676]

Vangla ehituseks küsis riik 13 miljonit eurot (203 miljonit krooni) laenu Põhjamaade Investeerimispangast. Laenuküsimise kinnitas 12. aprillil 2000 Riigikogu.[677]

675 Tartu vangla lahendaks inimõiguste probleemi. – Eesti Päevaleht, 4.2.1998, lk 3.

676 Avameelselt uuest Tartu vanglast. – Eesti Päevaleht, 31.3.1999, lk 2.

677 Põhjamaad annavad vangla ehituseks laenu. – Eesti Päevaleht, 23.4.1999, lk 5; IX Riigikogu, III istungjärk, infotund, 12.4.2000: stenogramm: Eesti Vabariigi ja Põhjamaade Investeerimispanga vahel sõlmitud laenulepingu ratifitseerimise seaduse eelnõu (312 SE) teine lugemine.

Karistusõiguse reform

1990. aastate alguses alanud karistusõiguse reformi tulemusena kohendati esialgu kehtivat kriminaalkoodeksit demokraatlikule õigusriigile vastavaks. 1993. aastal võeti vastu täitemenetluse seadustik, mis reguleeris vanglate korraldust. Samal ajal jätkus karistusõiguse reform, et töötada välja uus Eesti riigile sobiv karistusseadustik, kriminaalmenetluse seadustik, vangistusseadus ja kriminaalhooldusseadus. Arutelud karistuseõiguse üle kestsid terve kümnendi ja päädisid aastatuhandevahetuse paiku uute seaduste vastuvõtmisega. Oluline oli ka 1998. aastal Riigikogus langetatud otsus kaotada Eestis surmanuhtlus.

Juba 1989. aastast juhtis uue kriminaalseadustiku väljatöötamist Tartu ülikooli kriminaalõiguse professor Ilmar Rebane. Ehkki esialgu pidi eelnõu juba 1990. aastate alguses seaduseks saama, tõmbas justiitsminister Märt Raski otsus muuta kehtivat kriminaalkoodeksit sellele kriipsu peale ja Rebase juhitud töörühm jooksis omadega ummikusse. See ei tähendanud aga Rebase taandumist. Vastupidi, ta küll emeriteerus, aga jätkas eelnõuga tööd ja 1994. aastaks oli ta jõudnud aruteluks esitada juba selle kaheksanda variandi. Selle olid redigeerinud advokaadid Uno Lõhmus ja Simon Levin, arvamusi oli küsitud 20 ametkonnalt ja üksikisikult ning välishindajana andis eelnõule Euroopa Nõukogu ülesandel positiivse hinnangu Hollandi jurist Anton M. van Kalmthout.[678] 5.–6. aprillil 1994 toimus eelnõu üle Tartus esimene arutelu, kuid seal ilmnes, et

678 **I. Rebane.** Kriminaalseadustiku eelnõu küsimusi, lk 3–4.

on hulk teemasid, mille osas puudus õigusteadlaste seas üksmeel. Et edasi minna, moodustati töögrupp, kes pidi koostöös eelnõu autoriga vastuolud kõrvaldama.[679]

Tartu ülikooli kriminaalõiguse professor Jaan Sootak 1998. aastal.
Tartu Ülikooli raamatukogu fotokogu, Fo 4211:39A

Kõige enam võttis sel teemal sõna Tartu ülikooli kriminaalõiguse õppetooli juhataja professor Jaan Sootak, kellest sai 1990. aastatel karistusõiguse reformi peamine vedaja. Õigusteoreetikuna heitis ta 1994. aasta sügisel ajakirjas Eesti Jurist Ilmar Rebase eelnõule ette, et see ei juhindu mitte ühestki kindlast kriminaalpoliitilisest joonest ja oli seetõttu õigusdogmaatiliselt eklektiline – sellesse oli põimitud nii nõukogulikke jooni kui ka moodsaid euroopalikke karistusõiguse seisukohti. Näiteks toetus kuriteo mõiste määratlus Nõukogude õigustraditsioonile ehk kuriteo materiaalsele määratlusele ja ka kuritegude raskusastmed järgisid Nõukogude õigustraditsioone. Loobutud oli küll totalitaarse riigi karistusliikidest, samas jäädud ikkagi Nõukogude vabaduskaotuslike karistuste juurde, kuid ei tegeldud üldse vabadusekaotuse alternatiividega, mis olid kõikjal maailmas levinud. Sootaki hinnangul tuli küsida, kas Eesti karistusõigus peab tuginema Nõukogude pärandile ja Nõukogude kriminaalõigusele ehk sotsiaalse kaitse kriminaalõigusele või peab valima mõne muu tee. Kui 1994. aasta kevadel oli Sootak seda meelt, et Rebase eelnõuga saab koos autoriga edasi töötada, siis sügiseks oli ta veendunud, et eklektilise seadus-eelnõuga edasi minna ei saa, sest see tähendanuks segadust õigusemõistmises ja pidurdanuks Eesti liikumist euroopaliku õigusriikliku kriminaalõiguse suunas. Et Sootaki arvates ei piisanud olemasoleva

679 **J. Sootak.** Kriminaalseadustiku eelnõust ja kriminaalõigusreformi edasisest käigust, lk 103–105.

seaduse redigeerimisest, oli tema hinnangul kaks võimalust: töötada välja täiesti uus eelnõu ja anda see avalikule arutelule või reformida karistusõigust etapiviisil nagu Soomes.[680]

Niisiis oli 1994. aastal tekkinud mitu võimalust, kuidas asjaga edasi minna: kas jätkata Ilmar Rebase eelnõu parandamist või alustada uue väljatöötamisega. 1995. aasta juunis suri emeriitprofessor Ilmar Rebane ja sellega jäi tema eelnõu eestkostjata, ent see ei tähendanud ka uue eelnõu koostajate pealejäämist. 1995. aasta novembris Tartu ülikooli õigusteaduskonnas toimunud rahvusvahelisel seminaril „Eesti kriminaalõigusreform: välismaine kogemus ja edasised arengud" mainis Jaan Sootak, et on viimane aeg ära otsustada põhimõttelised küsimused, millest uue seaduseelnõu puhul lähtuda, sest kriminaalkoodeksisse oli jooksvalt tehtud erinevaist põhimõtetest lähtunud muudatusi, mis panid seaduse ühtluse ja süsteemsuse ohtu. Oli oht, et otsustamatuse korral hakkab reform elama oma elu ja kulgema isepäi.[681] Samal 1995. aastal tellis justiitsministeerium kolmelt õppejõult ja neljalt üliõpilaselt kontseptsiooni, kuidas reformiga edasi minna.[682]

Samal ajal algas kahe teise seaduse – vangistusseaduse ja kriminaalhooldusseaduse – väljatöötamine. Kriminaalpreventsiooni nõukogu eestvedamisel toimus 15. mail 1996 rahvusraamatukogus nõupidamine, kus avalikkusega jagati teavet kuritegevuse kohta riigis ja visandati ettepanekud nii Vabariigi Valitsusele kui ka kohalikele omavalitsustele, kuidas kuritegusid ennetada. Kriminaalpreventsiooni nõukogu oli asunud juhtima riiklikku kriminaalpreventsiooni programmi, ent oli ka ise teatud küsimustes seisukohti kujundanud. Üks selliseid oli näiteks surmanuhtluse kaotamise küsimus, mis leidis ka täitev- ja seadusandliku võimu heakskiidu ning oli kujunemas riiklikuks seisukohaks. Surmanuhtlus Eestis kaotati 1998. aastal. Kriminaalpreventsiooni nõukogu koordineerimistöö oli siiski ajamahukas ja puudu oli teadusuuringutest, mille baasil otsuseid langetada. Vajakajäämised

680 **J. Sootak.** EV kriminaalseadustiku eelnõust, lk 18–22.

681 **J. Sootak, E. Kont, M. Miil.** Eesti kriminaalõigusreform: välismaine kogemus ja edasised arenguteed, lk 402.

682 **U. Lõhmus.** Mõtteid kriminaalõiguse reformi hetkeseisust, lk 445–447.

Priit Pikamäe 2016. aastal koos Vabariigi Presidendi armuandmispalvete läbivaatamise komisjoniga. Pikamäe oli 1990. aastate lõpus justiitsministeeriumi karistusõiguse osakonna juhataja ja 2000. aastate algul alustas ta tööd kohtunikuna. Aastatel 2013–2019 oli Pikamäe Riigikohtu esimees. Vasakult: presidendi kantselei õigusosakonna juhataja Mall Gramberg, riigiprokurör Dialila Nahkur-Tammiksaar, president Toomas-Hendrik Ilves ja Riigikohtu esimees Priit Pikamäe.
Vabariigi Presidendi Kantselei

ilmnesid ka kohalikul tasandil. Kohalike omavalitsuste esindajad rõhutasid vajadust pöörata senisest suuremat tähelepanu sotsiaalse turvatunde loomisele, aga ka omavalitsuste osale kuritegevusvastases võitluses. Selleks võeti nõupidamisel vastu mitu ettepanekut, millega sooviti piiritleda kohalike omavalitsuste ja riigi ülesandeid ja kohustusi õiguskorra hoidmisel, aidata koos maavanematega luua kohalikud kriminaalpreventsioonikomisjonid ning toetada ka ettevõtjate ja elanike algatusrühmade moodustamist ja kaasamist kuriteoennetusse. Ühtlasi anti nõupidamisel Vabariigi Valitsusele soovitus finantseerida riigikaitse akadeemia kriminoloogia ja õigussotsioloogia teaduskeskust uuringute tegemisel.[683] Peaminister Tiit Vähi mainis oma sõnavõtus

683 Üleriigilise nõupidamise „Kuritegevus kui ühiskondlik probleem“ otsus, lk 240.

veel seadusandlikku tööd, puudutades nii relvastusseaduse, korruptsiooniseaduse, uimastiseaduse väljatöötamist, aga ka tööd vangistusseaduse, kriminaalhooldusseaduse ja kriminaalkoodeksiga.[684] Viimasega seoses kordas Jaan Sootak vajadust leppida kokku põhilises ehk kuriteo mõistes, sest sellest sõltus praktiline kriminaliseerituse aste ja sanktsioonisüsteem ehk karistused. Võtmeküsimus oli, kui suur roll on vabadusekaotusel ja kui suur alternatiivkaristustel.[685]

Juba samal 1996. aastal hakkaski karistusseadustiku reform taas liikuma, kui justiitsministeeriumi tellimusel valmis Eesti karistusõiguse reformi kontseptsioon, mille alusel lepiti kokku ka uue karistusõiguse väljaarendamise põhiseisukohad. Ehkki ikka veel küsiti, kas reform võiks olla vähem radikaalne ja järsku saaks jätkata kehtiva kriminaalkoodeksi kaasajastatud versiooniga, oli karistusseadustiku töörühm otsustanud minna tänapäevase uue seaduse väljatöötamise teed. Kõik karistatavad teod – nii haldusõigusrikkumised kui ka kriminaalkuriteod – koguti ühte seadustikku ja nii polnud enam mõtet kõnelda kriminaal- ja halduskaristusõigusest, vaid rääkida ühtsest karistusõigusest. Töörühma kuulusid peale Jaan Sootaki noored õigusteadlased Madis Ernits ja Priit Pikamäe. Eeskujuks võeti Saksa 1975. aasta kriminaalseadustik ja Prantsuse 1994. aasta karistusseadustik. Sellega jäeti ajalukku Nõukogude õiguse kuriteo määratlus, mille järgi defineeriti kuriteokoosseis kriminaalseaduses ettenähtud tunnuste kogumina ja nende põhjal tõlgendati kuritegu kui ühiskonnaohtlikku tegu. Kuriteo üldkoosseisul olid Nõukogude õiguse järgi objektiivsed (kirjeldavad teo õigusvastasust) ja subjektiivsed tunnused (süüksarvamise alus, mis sõltus kahest süüvormist – tahtlusest ja ettevaatamatusest). Jaan Sootaki sõnul oli aeg neist NLKP Keskkomitee juhtnööridest loobuda ja sel põhjusel loeti uues seaduseelnõus karistatavaks teoks see, mis vastab kuriteokoosseisule, mille õigusvastasus ei ole välistatud ja mille isik paneb toime süüliselt.[686]

684 **T. Vähi.** Õiguskorra tagamine on valitsuse üks prioriteete, lk 241–244.
685 **R. Kiviloo.** Kuritegevus kui ühiskondlik probleem, lk 236–239.
686 **J. Sootak.** Kuriteomõiste ja kuriteokoosseis, lk 222–224.

Olulist rolli mängis ka inimväärikuse põhimõtte tähtsustamine ja sestap pidi karistusõiguse puhul küsima, milline on riigi õigus inimest karistada, kust see õigus tuleb ja kuivõrd on see õigus piiratud. Jaan Sootak väitis 17. oktoobril 1997 õigusteadlaste päeval kriminaalõiguse eri teooriatest ja õigusteadvuse ümberkujundamisest kõneldes, et ilmselt pole võimalik realiseerida ühte konkreetset karistusteooriat, kuid samas ei saanud ka omaks võtta selliseid teooriaid, mis lähevad vastuollu inimväärikuse põhimõtetega, nagu näiteks isiku ühiskonnaohtlikkusel rajaneva parandava ja ümberkasvatava karistuse kontseptsioon. Sootak täpsustas: „Riiklik kriminaalõigus on riiklik sekkumine isikuõigustesse ja selle eesmärk ei tohi olla kedagi teha teistsuguseks, sellega võrreldes, milliseks ta on loodud." Tema sõnul tuli erinevad teooriad reformi kontekstis läbi arutada, et Eesti kriminaalõigus ei sammuks paigal ega jääks Nõukogude õiguse kammitsatesse.[687]

Arutelu ja suuremat kaasamist mainis oma sõnavõtus ka vandeadvokaat Uno Lõhmus, kes oli üks karistusseadustiku töörühma konsultantidest, kuid polnud sugugi seda meelt, et kehtivat õiguskorda tuleb väga järsku ja põhimõtteliselt muuta. Peale Lõhmuse olid karistusseadustiku üldosa analüüsinud keskuurimisbüroo nõunik Vaike Merka, vandeadvokaat Simon Levin, Riigikohtu kriminaalkolleegiumi esimees Jüri Ilvest ja riigiprokuröri asetäitja Jaan Naaber, kes kõik olid seda meelt, et Vabariigi Valitsuselt saadud heakskiidust hoolimata polnud see olemasoleval kujul Riigikogule esitamiseks küps. Neidki seisukohti käsitleti 1997. aasta oktoobris toimunud õigusteadlaste päevadel, kus sel teemal võtsid sõna Riigikogu liige Ando Leps, Eesti Juristide Liidu kaaspresident Advig Kiris, emeriitprofessor Heino Siigur, prokuröride ühingu juhatuse esimees Feliks Luiksaar, Riigikohtu esimees Rait Maruste, kohtunik Andrus Miilaste ja vandeadvokaat Aivar Pilv.[688] Esiteks puudus eelnõu üldosa kõrvalt eriosa ja teiseks olid seaduse sõnastus ja laad Lõhmuse hinnangul segased. Ehkki ta oli 1995. aastal osalenud Tartus Kantri hotellis toimunud arutelul Ilmar Rebase kriminaalseadustiku projekti

687 **J. Sootak.** Õigusriik ja kriminaalõigus, lk 442–444.

688 Eesti Akadeemiline Õigusteadlaste Selts 1996.–1998. aastal, lk 74–92.

Teisipäev, 18. november 1997 — 7

ÕIGUS

Prof. Jaan Sootak: "Eesti kriminaalõigust ei pöörata pea peale."

TIIU PÕLD

Tartu Ülikooli õppejõu professor Jaan Sootaki sõnul on tekkinud hoiak, et karistusõiguse üldosa eelnõu pöörab kõik pea peale. Et enam ei oska jurist vahet teha hea ja halva vahel ning kuritegelik ja mittekuritegelik lähevad omavahel sassi. "Mitte midagi niisugust," väidab tema.

Jaan Sootak rõhutab: "Karistusõiguse üldosa eelnõu pole mingi imeteooria, mida keegi ei tea ja millest keegi aru ei saa ning mida eelnõu koostajad tahavad kohtunikele kaela määrida. Need ehitusklotsid on ammu olemas ja välja kujunenud. Me tahame lihtsalt teha tagantjärele ära selle arengu, mis meil möödunud 50 aasta jooksul tegemata jäi."

Sootak võtab omaks, et noortel inimestel, kellega ta tegi koos uut seaduseelnõu, on vajaka elukogemusest, mistõttu nad ehk tõesti ei suuda kõiki sätteid seostada võimalike probleemidega praktikas. "Aga see ei tähenda, et valitsuses juba heaks kiidetud karistusõiguse üldosa eelnõu oleks sellepärast halb," leiab Sootak.

Ta ei eita, et sellise arusaama on põhjustanud uudsuse, ka ees seisva ümberõppe rõhutamine. "Vastutuse üldeetilised ja üldinimlikud alused, mis on kriminaalõiguses kristalliseerunud aastasadade jooksul, jäävad alles. Jäävad alles ka sellised fundamentaalsed põhimõtted, nagu teo objektiivne ja subjektiivne süüksarvamine isikule, jääb alles kuriteo ja karistuse proportsionaalsus," väidab Sootak.

Kas kuriteo mõistes muutub midagi?

"Muutub skeem, mille järgi tuvastatakse karistusväärne tegu ja antakse sellele hinnang. See on metoodika, aga natuke ka maailmavaate küsimus. Kohtuniku mõttekäik asetub lihtsalt veidi teise skeemi," selgitab Sootak. "See on paremini ühitatav õigusriiklike põhimõtetega ja võimaldab täpsemalt ütelda, mida me inimesele ette heidame ja mida mitte."

Kas karistused muutuvad oluliselt?

"Veidi muutuvad karistuse mõistmise alused. Esiplaanile tuleb isiku süü suurus ja tagaplaanile läheb üldpreventsioon. Me arvame: on aeg loobuda Feuerbachiaegsest 200 aasta vanusest negatiivsest üldpreventsioonist. Euroopas on ammuilma kasutusel positiivse üldpreventsiooni mudel. Karistuse mõistmise sätted lihtsalt korrastavad seda skeemi."

Uus, mahukas ja paindlik on Sootaki sõnul uue eelnõu sanktsioonide süsteem. "Meil pole ju praegu muud kui rahatrahv, vabadusekaotus ja vabadusekaotus tingimisi," räägib ta. "Puudub igasugune järelevalve ja probatsioonisüsteem. Sisse tulevad vabadusekaotuse alternatiivid, mis on Eestis seni tundmatud. Üheks selliseks on ka vabadusekaotus tingimisi, ent kuna selle sees puudub kriminaalhoolduse süsteem, ei täida inimese karistamine tõelise vabadusekaotuse alternatiivi rolli."

Sootaki väitel tuleb ka üldkasulik töö, mis on mujal maailmas levinud. "Tuleb kaks tingimisi vabadusekaotuste liiki. Tuleb tingimisi karistus ositi, mis tähendab seda, et alguses võib mõista isikule lühiajalise reaalse vabadusekaotuse, n.-ö. ehmatava või hirmutava vabadusekaotuse, millele järgneb ülejäänud karistuse kandmine tingimisi. See peaks šokina hästi mõjuma. Ja tuleb ka nädalalõpuvangistus, mis tähendab, et karistust saab kanda ositi. Käid tööl, istud vanglas ja vahel oled ka kodus."

Mida tähendab positiivne üldpreventsioon?

"Negatiivne üldpreventsioon on hirmutamine," selgitab professor. "Saadakse üks kätte ja karistatakse tublisti teistele eeskujuks. Et näidata – me ei tee nalja. See on ühe inimese muutmine teiste hirmutamise vahendiks. See on inimväärikuse põhimõtte eiramine."

Sootak: "Positiivse üldpreventsiooni puhul ootab keskmine kodanik normikohast käitumist. Kui keegi rikub normi ja saab karistada, näeb kodanik, et normi tuleb siiski täita. Seaduskuulekad inimesed konsolideeruvad ja hoiavad end mingil määral sellest kõrvale, kes on kuriteo toime pannud."

Kas tulevane karistuspoliitika läheb karmistamise või kergendamise teed?

"Tendents pole karistuste karmistamine. Sanktsioonisüsteem muutub lihtsalt paindlikumaks. Milline saab olema karistuste struktuur, seda on raske prognoosida. Loodetavasti reaalne vabadusekaotus ei suurene, pigem väheneb."

Kas uus eelnõu võimaldab karistusi senisest enam diferentseerida?

"Loomulikult. Muus maailmas on levinud vanglatöötajate arvamus, et on vaja rohkem vabastamist tingimisi ja väiksemaid karistusi, vähendada ka vabadusekaotuse kestust. Vanglas võib kuritegelik energia veidi raugeda, kuid vangimaja ei paranda kedagi. Ingleid sealt ei tule. Ei tasu karta püüdeid viia vabadusekaotuse protsenti alla. Seda tuleb teha mõistlikult. Nii, et paneme kõik kinni, kuritegevust ei likvideeri. See on Euroopas ära proovitud asi."

Mis on tulevased põhikaristused?

"Rahatrahv, tähtajaline vangistus ja eluaegne vangistus. Kui välisriigi kodanik mõistetakse süüdi 1. astme kuriteos, võib kohus mõista talle lisakaristusena riigist väljasaatmise. Seda ei kohaldata isiku suhtes, kes pani teo toime alaealisena. See on uus säte."

Kui pikk on vabadusekaotuse alammäär?

"Üks kuu, ülemmäär on 25 aastat. Pluss eluaegne vanglakaristus."

Kui vanalt algab laste vastutus?

"Õnneks on läinud valitsusest läbi üks kaua aega seisnud eelnõu alaealiste mõjutamise vahendite kohta. Me tegime seda mitu aastat. Selle eelnõu kohaselt on võimalik alaealist korrarikkujat kohelda õiguslikult korrektselt.

Karistusseadustiku üldosa seadus räägib, et 14–17-aastased on alaealised, keda karistatakse. Nende tähtajalise vangistuse ülemmäär on 10 aastat ja eluaegse vangistuse asemel võib neile mõista 5–15 aastat vangistust."

Kas uus seadus näeb ette karistuse hädakaitse korral?

"See on pikem jutt ja tundub ehk

Professor Jaan Sootak: "Keegi ei taha kohtunikele imeteooriat kaela määrida."
ARNO SAARE foto

juriidilise peensusena, aga ma tahan rõhutada, et õiguslik ja siit tulenev eetiline hinnang on igal teo hindamise astmel erinev. See on õigusriiklikult väga oluline, sest riik ei saa lihtsalt niisama öelda, et näiteks hädakaitse korral pole kuriteo koosseisu ja laseme inimesel minna. Vastupidi, me ütleme, et see on õiguspärane tegu.

Mõnel korral ütleme aga, et see on küll õigusvastane tegu, aga antud juhul me isikule seda süüks ei pane ja teda selle eest ei karista. Need hinnangud korrastavad kohtuniku mõttekäiku ja annavad talle võimaluse anda teole korrektne õiguslik ja eetiline hinnang."

Mis juhtub nendega, kes pole süüdivad?

"Kui selline inimene on purustanud midagi, tapnud kellegi, siis me ütleme, et ta on pannud toime õigusvastase teo, ta on õiguskorda kahjustanud, aga me ei saa talle teha etteheiteid. Tema puhul tuleb rakendada meditsiinilisi sunnivahendeid, mis on kirjas psühhiaatrilise abi seaduses. Ka meie eelnõus on see kirjas – inimese saab paigutada kuni tervenemiseni või ohtlikkuse äralangemiseni ravile."

Kas tunnistajat hakatakse uutes seadustes paremini kaitsma?

"Ameerika mudeli peale me veel ei lähe – jääb ainult anonüümsuse tagamine. Meil pole oma väikeriigis tunnistajat kuskile peita."

Kuidas garanteeritakse kannatanu kahjud?

"Siin põhimõtted ei muutu – kahju mõistetakse süüdlastelt välja."

Kas ka juriidilist isikut hakatakse tulevikus karistama? Neid, kes pankrotte sepistavad?

"See on ette nähtud, nagu mujal maailmaski. Kui mingi organ on pannud juriidilise isiku huvides toime kuriteo, saab juriidilist isikut karistada. Kui palju on neid tegusid, mille alusel juriidilist isikut karistada saab, ei oska enne eriosa valmimist täpselt öelda."

Kas firma tegevjuht pannakse siis trellide taha?

"Ei, trellide taha ei panda. Juriidilise isiku karistuseks on rahatrahv ja firma sundlõpetamine. Trahvi alammäär on 150 000 krooni, ülemmäär 50 miljonit. See võtab ehk tõsiseks. Ka vangistuse võib asendada päevatrahviga."

Mis on üldkasulik töö?

"Süüdimõistetul lastakse valida – kas ta istub vanglas või teeb põhitööst vabal ajal mittetulundusliku ettevõttes tööd – kas pühib tänavat või on sanitar. See jääb nähtavasti kohaliku omavalitsuse korraldada. Olenevalt karistusest tuleb töötada 80–400 tundi. Tasu ei maksta, sest see on vabatahtlik, mitte sundtöö."

Me tahame tagantjärele teha ära selle, mis möödunud 50 aasta jooksul tegemata jäi.

Missugused lisakaristused on ette nähtud?

"Juhtimisõiguse äravõtmine, relva- ja laskemoona omamise õiguse äravõtmine, varaline karistus, väljasaatmine ja tegevuskeeld."

Paistab, et kohtunik peab olema väga tark, et otsustada – selle inimese lasen lahti, seda mitte.

"Kindlasti, kuid talle on toeks õigusriiklik kriminaalõigus, mille järgi saab süüdi mõista nii afektikurjategija kui ka veendumuskurjategija. Uute seaduste ülesanne on suunata kohtuniku väärtushinnangud ühte ratsionaalsesse sängi, et selle kaudu kohtupraktikat ühtlustada ja panna kohtunikule põhjendamise kohustus.

Igasugune valik vabadusekaotuse ja mittevabadusekaotuse vahel on alati prognoos. Tähendab, kohtunik peab alati prognoosima ja vahel läheb tal ka viltu."

Riigikohtunik Jüri Ilvest väidab eilses Sõnumilehes, et uues eelnõus on terminoloogia pea peale pööratud. Mida kostate?

Jaan Sootak: "Uusi sõnu pole sellepärast välja mõelnud, et teha asi riukalikumaks. Õigusreform pole võimalik ilma terminoloogiat muutmata – mida rikkalikum on terminoloogia, seda paindlikum on regulatsioon, seda ladusam on seadus. Eesmärgiks iseenesest ei saa olla võimalikult lihtne seadus. Sel juhul me ju eitame juriidilist haridust. Kui iga inimene peab seadusest aru saama, teeme parem pooleaastased kursused ja aitab küll. Seadus ei pea iga hinna eest olema lihtne ja kõigile arusaadav. Seadus on ka juristi professionaalne töövahend, mis ei lase kõike öelda nii, et iga keskharidusega inimene kõigest aru saab.

Ja veel. Kriminaalkoodeks ei reguleeri inimeste käitumist. Normid – ära tapa, ära varasta – seisavad ka ilma koodeksita, koodeksiga neid tegusid ära ei keela. Lihtinimene peab teadma, kuidas käituda, aga seda ei õpeta kriminaalõigus. Seda õpetab ühiskond, kool ja kodu.

Kuigi ma ei eita, et võib ka terminoloogia üle arutada ja vaielda. Miks mitte terminite süsteemi korrastada. Pole välistatud, et me ei peaks veel kokku istuma ja asja arutama. Nagu eelmisel neljapäeval ühisel arutelul selgus, saab midagi ka lihtsamalt öelda."

Palun tooge mõni konkreetne näide, miks karistusõigust oli vaja nii kardinaalselt muuta?

"Pärast asjaõiguse seaduse vastuvõtmist tekkis olukord, et asjaõigus räägib asjast ja varast, kriminaalkoodeks aga varast asja tähenduses. Kohtupraktikas tekkisid keerulised probleemid, mis see vara on.

Varavastased kuriteod moodustavad meie kuritegudest enam kui 80%. Oli viimane aeg muuta kriminaalseadust ja viia see kooskõlla teiste õigusharudega."

Kas juristid on valmis ja võimelised ümberõppeks?

"Võimelised kindlasti, ehkki see ei tarvitse kerge olla. Ma vähemalt tahan loota, et nad on selleks ka valmis. Vanematel läheb see raskemalt, noortel kergemini. Ümberõpet ei tohi üle dramatiseerida ja sellega praktikuid kollitada.

Asja teeb veidi keeruliseks kurb tõsiasi, et praktikud on vahepealsel ajal, kui vana seadus ja selle dogmaatika õieti ei toimi ning uut veel ei ole, võtnud hoiaku, nagu poleks seaduse rakendamiseks vaja üldse mingit teooriat. Kui seaduse rakendamiseks on vaja õppida teooriat, siis on see raskepärane ja segane, seega halb seadus jne.

Ma siiski loodan, et meil õnnestub saada Eestile hea euroopalik karistusõigus. Muidugi tuleb meil kõigil seda õppida."

Kes on karistusõiguse üldosa eelnõu autorid ja kui palju nad on oma töö eest tasu saanud?

"Autorid oleme Madis Ernits, Priit Pikamäe ja mina. Ekspertide gruppi juhib Uno Lõhmus. Kui palju kõik see – karistusseadustik, menetlusseadustik, vangistusseadustik, kriminaalhooldusseadustik, karistusregistri seadus – maksma läheb, on raske prognoosida. Küllap kokku mitusada tuhat krooni."

Professor Sootakil tuli kriminaalõiguse reformi kaitsta ka avalikkuse ees.
Usutlus 18. novembril 1997 Sõnumilehes

edasise saatuse üle ja tervitas laiemat arutelu sel teemal, ei pidanud ta pragmaatiliselt õigeks ka Rebase projektiga edasi töötamist. Niisiis otsis ta keskteed kahe projekti vahel, kaldudes toetama väiksemat arvu muudatusi.

Seadust tuli muuta siis, kui see on hädavajalik: „Õigusteadvuses on kinnistunud teatud mõisted, mida tähistavad kindlad sõnad ja sõnaühendid. Seadustikku peab uurima kohtunik, prokurör, konstaabel, sellest peab saama aru igaüks, kes selle alusel valib käitumisvariandi. Senini pole seadustiku koostajad suutnud kriminaalõiguse põhimõtteid, mida nad eelistavad, edasi anda selges ja arusaadavas keeles. Mitmel juhul tajud lugemisel, et on küll sõnad ja laused, kuid mõtet ei ole.“ Selle põhjus peitus tõsiasjas, et kriminaalõigus kuulus Lõhmuse sõnul nende valdkondade hulka, kus puudus ühtne rahvusvaheline terminoloogia ja seetõttu polnud võimalik kõnelda ka euroopalikust kriminaalõigusest. Sestap oli keeruline ühe riigi seadusi teise riigi seadustega kohaldada. Terminoloogia muutmine tegi asja keeruliseks ja sel põhjusel soovitaski Lõhmus muuta nii vähe kui võimalik.

Samal ajal oli justiitsministeeriumis küpsenud plaan vähendada vangide arvu, ent ega ministeerium saanud kohtunikele ette kirjutada, et need määraksid vähem vanglakaristusi, küll aga kiirendada uue seaduse vastuvõtmist. Lõhmus kahtles, kas seaduse liberaliseerimine on õige tee ehk kas Eesti ühiskonna turvalisuse tagamiseks on õige asendada vabaduskaotuslik karistus mõne teise karistusliigiga ja karistusi pehmendada.[689] Lõhmuse kõrval arvustasid eelnõu riigikaitse akadeemia kriminaalõiguse õppetooli erakorralised professorid Karl Kimmel ja Peeter-Uno Rahi, kelle hinnangul oli vaja eelnõu põhjalikuks ümbertegemiseks valitsusele tagasi saata. Neile polnud meeltmööda ka kriminaalseadustiku asendamine karistusseadustikuga, mis hõlmas nii kuritegusid kui ka haldusõigusrikkumisi: „Need on kaks omaette traditsioonilist õigusharu, mille kunstlik ühendamine on nii praktiliselt kui teoreetiliselt nonsenss. Veelgi enam, selle võtte abil tahetakse kriminaal- ja haldusõigus asendada uue väljamõeldud

689 **U. Lõhmus.** Mõtteid kriminaalõiguse reformi hetkeseisust, lk 445–447.

õigusharuga – karistusõigusega. Kuidagi ei oska taibata, mis sellega tahetakse saavutada. Võimatu on veenvalt seletada, miks on seda vaja. Tahtmatult tekib kahtlus, et kellelgi on suur soov kas või kunstlike uuendustega silma paista, hoolimata sellest, mida see annab, millised on selle tagajärjed ja kuidas see maksumaksja rahakotile mõjub.“[690]

28. oktoobril 1997 kiitis Vabariigi Valitsus heaks kriminaalõiguse reformi alused ja põhimõtteliselt ka justiitsministeeriumi esitatud karistusseadustiku üldosa. Jaan Sootak võttis ajakirjas Juridica seejärel veel kord sõna ja selgitas eelnõu koostamise põhimõtteid. Tema sõnul toetus eelnõu küll kontinentaal-euroopaliku kriminaalõiguse rikkalikule traditsioonile, kuid tajudes Eesti olukorra omapära ja traditsioonide puudumist, tehti karistusseadustik detailsem kui näiteks Prantsuse *Code Penal.* Pikemalt põhjendas Sootak vajadust kehtestada kolmeastmeline kuriteomõiste, mis võimaldas hinnata toimepandud tegu järk-järgult ning anda igal astmel eetiline ja õiguslik hinnang.[691] Üldiselt juhinduti karistusseadustikus sotsioloogilise koolkonna vaadetest ja selle eesmärk oli senine karistussüsteem paindlikumaks muuta.

Samal ajal, kui töötati välja uut karistusseadustikku, täiendati 1996. aastal kehtivat kriminaalkoodeksit, täpsustades näiteks riigivastaseid kuritegusid. Ka karmistati interneeritutele ja nende kinnipidamiskohale seatud tingimusi ning anti võimalus määrata seaduse järgi surmanuhtlust väärivale inimesele eluaegne vanglakaristus. See oli reaktsioon samal ajal Eesti ühiskonnas surmanuhtluse kaotamise üle peetud diskussioonidele.[692]

Ka vangistusseaduse eelnõu töötati välja juba 1996. aastal ja see läbis isegi kooskõlastusringi,[693] ent kuna karistusseadustiku eelnõu oli veel väljatöötamisel ja arutelud selle üle käisid, otsustati välja töötada täiesti uus vangistusseaduse eelnõu, et selle redaktsioon poleks vastuvõtmise järel juba vananenud.[694]

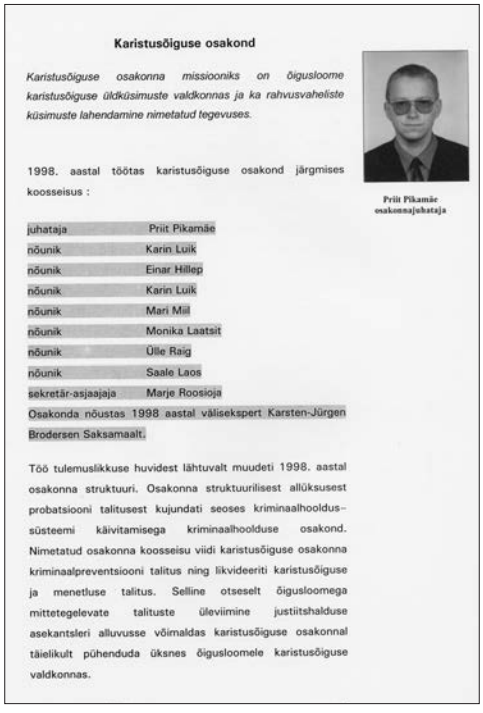
690 **K. Kimmel, P.-U. Rahi.** Mõtteid karistusseadustiku eelnõust, lk 447–450.

691 **J. Sootak.** Kuriteomõiste ja õigusriiklik kriminaalõigus, lk 23–27.

692 RA, ERA.5862.1.49, kriminaalkoodeksi, haldusõigusrikkumiste seadustiku ja täitemenetluse seadustiku muutmise ja täiendamise seadus, 2.10.1996, pagineerimata.

693 RA, ERA.5862.1.49, vangistusseadustiku eelnõu, dateerimata ja pagineerimata.

694 **J. Sootak, P. Pikamäe.** Kriminaaltäitevõigus, lk 45.

Karistusõiguse osakond

Karistusõiguse osakonna missiooniks on õigusloome karistusõiguse üldküsimuste valdkonnas ja ka rahvusvaheliste küsimuste lahendamine nimetatud tegevuses.

Priit Pikamäe
osakonnajuhataja

1998. aastal töötas karistusõiguse osakond järgmises koosseisus :

juhataja	Priit Pikamäe
nõunik	Karin Luik
nõunik	Einar Hillep
nõunik	Karin Luik
nõunik	Mari Mill
nõunik	Monika Laatsit
nõunik	Ülle Raig
nõunik	Saale Laos
sekretär-asjaajaja	Marje Roosioja

Osakonda nõustas 1998 aastal välisekspert Karsten-Jürgen Brodersen Saksamaalt.

Töö tulemuslikkuse huvidest lähtuvalt muudeti 1998. aastal osakonna struktuuri. Osakonna struktuurilisest allüksusest probatsiooni talitusest kujundati seoses kriminaalhoolduse-süsteemi käivitamisega kriminaalhoolduse osakond. Nimetatud osakonna koosseisu viidi karistusõiguse osakonna kriminaalpreventsiooni talitus ning likvideeriti karistusõiguse ja menetluse talitus. Selline otseselt õigusloomega mittetegelevate talituste üleviimine justiitshalduse asekantsleri alluvusse võimaldas karistusõiguse osakonnal täielikult pühenduda üksnes õigusloomele karistusõiguse valdkonnas.

Vanglasüsteemi reformimine- Tartu Vangla avamine ja Kesk-vangla sulgemine

vanglate asekantsler Peeter Näks:

„Suund kambersüsteemi vanglate ehitamisele on põhimõtteline murrang Eesti vanglasüsteemis. Kambertüüpi vanglas saab kinnipeetavaid teineteisest eraldada, millega väheneb nende omavaheline kriminaalne suhtlemine ning tugevama distsipliini tingimustes ka vangla kui kuritegevuse ülikooli roll."

Uus vanglasüsteem

Eesti vanglasüsteemi reformimise tähtsaimateks põhimõteteks on olnud üleminek piirkondlikele kambersüsteemiga vanglatele.

Üleminek kambertüüpi vanglatele aitab oluliselt rohkem täita kriminaaltäidesaatva süsteemi esmaülesandeid ning selle kaudu vähendada kuritegevust. Kambertüüpi vangla vähendab kinnipeetavate omavahelisi kontakte, ning lõpetab vanglate kui kuritegevuse ülikooli eksisteerimise. Samuti on tähtis eeluurimise või kohtumenetluse ajaks vahi alla võetud isikute isoleerimine teistest kinnipeetavatest.

Üleminek piirkondlikele vanglatele parandab oluliselt vangla, kohtu, prokuratuuri, politsei ja kriminaalhoolduse vahelise koostöö võimalusi ja kvaliteeti. Selle tulemusena kireneb kuritegude menetlemine ja vähenevad sellele tehtavad kulutused. Piirkondlik vangla aitab säilitada kinnipeetava sotsiaalseid sideneid oma perekonnaga, see omakorda muudab kinnipeetava tagasipöördumise ühiskonda valutumaks ja vabadusekaotuse kui karistuse efektiivsemaks.

VIIMASED KINNIPEETAVAD KUSTUTASID PATAREINA TUNTUD KESKVANGLAS TULED JAANUARIS 2003

Tänapäeva vangla ei sarnane raskesti kasvatatavate laste asutusega – tegu pole asutusega, kus ühiskonnas kehtivate reeglite vastu eksinuid ümber kasvatakse. Kaasaegne nn vangistusfilosoofia nimetab vangla põhiülesandeks kinnipeetava muutmise asemel talle võimaluste loomist enese muutmiseks - tingimusel, et kinnipeetav seda ise soovib. Seega sarnaneb kaasaegne vangla teatud mõttes pigem kooliga, kus kinnipeetavale antakse võimalus ennast muuta ning elada edaspidi täisväärtuslikku õiguskuulekat elu.

Justiitsministeeriumi aastaraamatud, kus kirjeldati osakondade tööd ja vahendati seda avalikkusele. Vasakpoolsel pildil karistusõiguse osakonna juhataja Priit Pikamäe ja parempoolsel vanglate asekantsler Peeter Näks.
Justiitsministeeriumi aastaraamat 1998, lk 17;
Sammud ja jäljed, lk 11

Sestap jõuti 17. detsembril 1997 esimesena vastu võtta hoopis kriminaalhooldusseadus, millega reguleeriti järelevalvet tingimisi karistatute ja tingimisi enne tähtaega vabastatute üle. Ühtlasi lõi seadus tingimused ennetähtaegselt vabanenute sotsiaalse kohanemise soodustamiseks. 12. novembril 1997 eelnõu esimesel lugemisel kõnelenud justiitsminister Paul Varul selgitas, et vajadus selle seaduse järele on väga suur, sest ajal, mil seadust menetleti, oli tingimisi vabaduses 5819 inimest. Nende üle pidid järelevalvet teostama 26 politsei järelevalve-inspektorit. Varul jätkas: „Võib täie avameelsusega öelda, et praktiliselt mingist järelevalvest juttu ei ole. Ja need inimesed, kes on tingimisi vabastatud või kelle suhtes ei ole reaalset vabadusekaotust kohaldatud, on küll karistatud, kuid samal ajal järelevalve puudub ja see on küllaltki suur retsidiivse kuritegevuse kasvulava."

Samal ajal kasvas 1990. aastate keskpaigast alates taas kinnipeetavate arv, mis tähendas, et kinnipidamisasutused olid ülerahvastatud ja kogu süsteem justiitsministri hinnangul peaaegu tupikus. Selles olukorras oli võimalik üks osa vange vabastada, aga puudus järelevalvesüsteem ja selleks kriminaalhooldusseadust vaja oligi. Varuli sõnul oli hinnanguliselt 500–700 kinnipeetavat, keda seadus võimaldanuks vabastada. Kokkuvõttes oli karistusõiguse reformi eesmärk vangistuskuludelt kokku hoida, eeluurimist ja kohtumenetlust kiirendada, muuta karistusi liberaalsemaks, vähendada vangide arvu ja tõhustada sotsiaalset rehabilitatsiooni. Järelevalvesüsteem näis küll kulukas, sest 1998. aasta maiks oli kavas tööle võtta 121 kriminaalhooldusametnikku, kuid arvestades vangi ülalpidamiskulusid vanglas ja taasühiskonnastamise kasulikkust nii inimese enda kui ka ühiskonna seisukohast, siis oli kriminaalhooldussüsteemi loomine ainuõige samm.[695]

Riigikogus tekitas küsimusi nii uue süsteemi kulukus kui ka negatiivne mõju kuritegevuse kasvule. Viimase peale vastas minister Varul, et vange oli ju ennetähtaegselt vabastatud ennegi, aga seni polnud sisuliselt mingit järelevalvesüsteemi. Samas oli selge, et raskete isikuvastaste kuritegude eest vangi mõistetud inimesi vabastama ei hakata. Teisel lugemisel tehti seadusesse muudatusettepanek anda kriminaalhoolduse õigus lepingu alusel ka mõnele mittetulundusühingule. Selle eesmärk oli muuta süsteemi paindlikumaks ja võimaldada kasutada näiteks annetusi nii mittetulundusühingu kui ka kriminaalhooldusaluse toetamisel. Kuna kriminaalhooldusühinguga pidi lepingu sõlmima minister, saanuks ka kontrollida, et näiteks mõni organiseeritud kuritegevuse grupeering ei moodustaks säärast ühingut, et mõne isiku olemist väljaspool vanglamüüre kergendada. Sellise võimaliku stsenaariumi üle Riigikogu saalis spekuleeriti.[696]

Üldiselt seaduseelnõu arutelu aga tuliseid debatte ei tekitanud ning seaduse algataja ja õiguskomisjon jõudsid arutelude tulemusena

695 VIII Riigikogu, VI istungjärk, täiskogu korraline istung, 12.11.1997: stenogramm: Kriminaalhooldusseaduse eelnõu (656 SE) esimene lugemine.

696 VIII Riigikogu, VI istungjärk, täiskogu korraline istung, 3.12.1997: stenogramm: Kriminaalhooldusseaduse eelnõu (656 SE) teine lugemine.

Justiitsministeeriumi karistusõiguse osakonna töötajad 1997. aastal: Priit Pikamäe, Monika Laatsit, Gerli Kassihin, Mari Miil, Einar Hillep, Karin Luik.
Justiitsministeeriumi aastaraamat 1997, lk 11

kõikides küsimustes ühele meelele. Sestap võeti 12. novembril 1997 esimesele lugemisele läinud seadus juba 17. detsembril vastu ja aasta eelviimasel päeval kuulutas president Lennart Meri selle välja. Seadus jõustus 1. mail 1998.[697]

Vangistusseaduse väljatöötamisega jõuti 1999. aastaks nii kaugele, et justiitsminister Paul Varul andis 8. veebruaril 1999 eelnõu Riigikogule üle ja seda hakkas menetlema õiguskomisjon.[698] Märtsis toimunud Riigikogu valimiste järel jõudis eelnõu 24. mail 1999 taas parlamendi ette ja seda tutvustas justiitsminister Märt Rask.[699] 25. mail 1999 esitati Riigikogule ka üld- ja eriosa sisaldav karistusseadustiku eelnõu, niisiis menetleti kahte karistusõigust puudutavat seadust samal ajal.

697 Kriminaalhooldusseadus. – Riigi Teataja I 1998, nr 4, lk 110–121.

698 VIII Riigikogu, IX istungjärk, infotund, 8.2.1999: stenogramm: Eelnõude ja arupärimiste üleandmine ning eelnõude menetlustähtaja pikendamine.

699 IX Riigikogu, I istungjärk, täiskogu korraline istung, 24.5.1999: stenogramm: Eelnõude ja arupärimise üleandmine.

Vanglateenistuse juurde on moodustatud eraldi relvastatud üksus, mis täidab vanglas eriettevalmistust ja kiiret tegutsemist eeldavaid eriti ohtlikke ülesandeid.
Justiits- ja digiministeerium

Märt Rask rõhutas vangistusseaduse teemal peetud ettekandes, et eelnõu lähtub soovist luua õigussüsteem, mille järgi süüdimõistetu vanglasse sattumise esimest päevast hakatakse teda taasühiskonnastama. Sellest lähtuvalt lisati seadusesse osad, mida seal varem polnud, eesotsas individuaalse täitmiskavaga (§ 16), mille eesmärk oli suunata inimene kas õppima või tööl käima, aga ka oma sotsiaalseid oskusi arendama. Raski sõnul oli Vabariigi Valitsuses arutatud, kas vangistust puudutavad osad sobisid ühte seadusesse sätetega, mis puudutasid vangla olemust, vanglaametnike staatust jm vangla korraldusse puutuvat. Valitsus oli asunud seisukohale, et midagi eetika- ega õigusvastast selles pole. Et eelnõusse olid koondatud kogu vanglasüsteemi põhilised alusnormid, nimetas Rask uut seadust vanglaametniku käsiraamatuks, mis reguleerib ka ametniku tööülesandeid ja teenistust.

Samuti peatus justiitsminister struktuurimuutustel, mis seaduse vastuvõtmisega kaasnevad. Ehkki vanglate amet oli olemas olnud vaid loetud aastad ja enne seda ei olnud täitevametki kaua tegutsenud, oli justiitsministeeriumil kavas läbi viia ümberkorraldused, millega oleks vanglate amet kaotatud ja vanglasüsteemi juhtimine viidud justiitsministeeriumi koosseisu, kus vastava üksuse juhiks pidi saama vanglate peadirektor, kelle ametipositsioon vastab asekantsleri omale. Vahestruktuuri, mis tegeles vangide toitlustusküsimuste keskse lahendamisega, polnud Raski sõnul tarvis. Vanglatele oleks seeläbi antud suurem autonoomia.[700] Sagedad struktuurimuutused tekitasid Riigikogu liikmetes küsimusi, kuid seaduse üldpõhimõtete suhtes oli parlamendis üksmeel ja seetõttu võeti vangistusseadus vastu 14. juunil 2000 ehk ligi aasta enne karistusseadustikku. Viimase võttis parlament vastu 6. juunil 2001.[701]

Võrreldes täitemenetluse seadustikuga oli vangistusseadus oluliselt detailsem ja läbimõeldum, seda nii kinnipeetavate kui ka vanglaametnike õigusi ja kohustusi silmas pidades. Seadus pani paika vabadusekaotuse, aresti, haldusaresti ja eelvangistuse täideviimise korra ja

700 IX Riigikogu, II istungjärk, infotund, 20.10.1999: stenogramm: Vangistusseaduse eelnõu (103 SE) esimene lugemine.

701 Karistusseadustik. – Riigi Teataja I 2001, nr 61, lk 2695–2775.

Eesti vanglate juhid 2004. aastal. Esireas vasakult: Murru vangla direktor Olavi Israel, Maardu vangla direktor Valeri Kravets, Tartu vangla direktor Andrus Kõre; tagareas: Pärnu vangla direktor Arvo Reedik, Ämari vangla direktor Toomas Ernits, Rummu avavangla direktor Peeter Krall, Tallinna vangla direktor Toomas Malva, Harku vangla direktor Janec Leppik, Viljandi vangla direktor Rein Teder.
Justiits- ja digiministeerium

korralduse, aga ka vanglateenistuse mõiste ja tingimused (§ 1).[702] Õigusteoreetilised lähtekohad olid vangistusseadusel samad mis karistusseadustiku puhul: nende järgi polnud vabadusekaotuse peamine eesmärk mitte kinnipeetava ümberkasvatamine, vaid vangistust käsitati ühiskonna vastusena toimepandud süüteole. Kellegi vabadusekaotus oli õiguskorra kaitsmise huvides tehtud otsus. See ei tähendanud aga sugugi, et vanglas ei pidanud kinnipeetavaga tegelema, vastupidi – vangistus pidi olema korraldatud nii, et kinnipeetav ei sooritaks enam uusi kuritegusid. Selleks ei lõhutud inimese positiivseid külgi ega kontakte ja ta aeg hõivati kas sotsiaalsete tegevuste, koolis- või töölkäimisega.

702 Vangistusseadus. – Riigi Teataja I 2000, nr 58, lk 2796.

Olulise muudatusena loobuti varem kehtinud vanglasisestest režiimidest ja senisest vanglate liigitusest. Varem oli vanglates kehtinud progressiivne süsteem, mille järgi võis vange edutada karantiini- või üldrežiimilt soodusrežiimile. Kinnipeetav võis hea käitumise korral saada näiteks kinnisest vanglast poolkinnisesse või mingeid muid soodustusi. Sedalaadi süsteem oli Eestis kehtinud ka 1930. aastatel. See andis aga võimaluse vanglasiseseks korruptsiooniks ja ebavõrdseks kohtlemiseks. Õigus kinnipeetav ühelt astmelt teisele liigutada oli vangla direktoril, kes pidi tutvuma ka vanglakomisjoni arvamusega, kuid et vanglakomisjoni liikmed ei tohtinud olla vanglaametnikud, ei pruukinud nad olla piisavalt kursis kinnipeetava käitumisega. Nii võis otsus sõltuda vaid vangladirektorist. Vanglate senisest liigitusest, mille järgi Eestis olid kinnised, poolkinnised ja avavanglad, jäeti alles Euroopas üldlevinud struktuur – kinnine vangla ja avavangla (§ 7, 9).

Oluline täpsustus oli seegi, et vangla territooriumil asuv põhi- ja keskharidust andev kool on haridusministeeriumi hallatav riigikool, mida finantseeritakse riigieelarvest vastavalt põhikooli- ja gümnaasiumiseadusele (§ 35). Õpitakse riiklikel õppekavadel. Samamoodi oli kutseharidusega. Nii näiteks vastutasid 2002. aastal avatud Tartu vanglas hariduse andmise eest Tartu kutsehariduskeskus ja Tartu täiskasvanute gümnaasium ning 2008. aastal avatud Viru vanglas Jõhvi gümnaasium ja Ida-Viru kutsehariduskeskus.[703] Inventari ja õppetöökodade olemasolu kindlustamine on seevastu vangla juhtkonna ülesanne (§ 36). Samamoodi eraldati tervishoiuteenus vanglasüsteemist – see oli nüüdsest riigi tervishoiusüsteemi osa ning seda osutati tervishoiukorralduse seaduse alusel ja finantseeriti riigieelarvest (§ 49).[704]

Nii nagu täitemenetluse seadustik, kohustas ka vangistusseadus kinnipeetavat töötama (§ 37). Samuti jätkasid tööd vanglakomisjonid, mille eesmärk oli aidata vangla juhtkonnal oma tööd korraldada, olgu siis tegemist kinnipeetavate õppimise, töötamise, toitlustamise või muuga (§ 108). Vanglas olid ametis vastava eriharidusega

703 Vanglate ja kriminaalhoolduse aastaraamat 2007, lk 29.

704 Vangistusseadus. – Riigi Teataja I 2000, nr 58, lk 2806.

sotsiaaltöötajad, kellele laienesid kõik vanglaametnike sotsiaalsed tagatised (§ 58). Valve korraldamiseks ja kinnipeetavate saatmiseks oli vanglas relvastatud valve- ja saatemeeskond, aga vajaduse korral võis kinnipeetavate saatmiseks kaasata ka politseiametnikke (§ 109).[705]

Vanglaametnikelt nõuti ettevalmistust, mis koosnes teoreetilisest ja praktilisest väljaõppest. Praktiline väljaõpe toimus vanglas, teoreetiline sisekaitse akadeemias või mõnes muus õppeasutuses, mis vastavat õpet andis. Vanglaametniku ettevalmistus lõppes eksamiga (§ 116). Ettevalmistusele lisaks atesteeriti vanglaametnikke kord kolme aasta jooksul (§ 122–123). See oli seotud võimalusega neid ülendada ja edutada, sest seaduse järgi jagati vanglaametnikud ametijärkudesse: vangla peainspektor, I klassi vanglainspektor, II klassi vanglainspektor, I klassi valvur ja II klassi valvur (§ 112).[706] Eri ametijärkudele kehtestas Vabariigi Valitsus eri palgamäärad. Samuti kehtestas Vabariigi Valitsus vanglaametniku teeneteristi, mida anti vanglaametnikele silmapaistvalt eeskujulike teenistus- või kodanikukohuste täitmise eest (§ 151).[707]

705 Vangistusseadus. – Riigi Teataja I 2000, nr 58, lk 2818.
706 Samas, lk 2819.
707 Samas, lk 2829.

Uute vanglate ehitamine ja vanglate võrgu ümberkorraldamine

21. sajandi esimestel kümnenditel ehitati Eestisse kolm uut vanglat, mis muutsid tundmatuseni senist Nõukogude ajast pärit vanglate võrku ja vanglates valitsenud subkultuuri.

Tartu vangla planeerimine oli alanud küll juba 1990. aastate lõpus ja 1998. aastal sõlmiti ehitusettevõttega Skanska EMV ehitusleping, aga aastatuhande vahetuseks polnud Põhjamaade Investeerimispanga investeeringuotsus veel tehtud. 2000. aasta septembris oli Eestis Euroopa Nõukogu delegatsioon, kellele näidati Tartu vangla eskiislahendust, toimimise skeemi ja ametnike värbamise kava. Need pälvisid Euroopa Nõukogu esindajate heakskiidu. Ajakirjanike küsimuse peale, kui palju vange on vanglasse võimalik majutada, jäi vanglate asekantsler kidakeelseks, öeldes, et see sõltub, kui palju voodeid ühte kambrisse panna.[708] Tegelikult oli Mihkel Oviir juba 2000. aasta märtsis välja öelnud, et vanglasse saab paigutada 800–1000 vangi.[709] Mäletatavasti oli esialgu räägitud 500-kohalistest vanglatest, et mitte luua uusi suuri kinnipidamisasutusi.

Samas juhindus justiitsministeerium endiselt piirkondlike vanglate kontseptsioonist, nii et kui justiitsminister Märt Rask koos Skanska EMV juhi Jaanus Otsaga 17. mail 2001 viimaks vangla nurgakivi paneku tseremoonial ehituse algust tähistas, mainis asekantsler Peeter Näks,

708 Tartu vangla ehitus ootab lepet pangaga. – Äripäev, 18.9.2000, https://www.aripaev.ee/uudised/2000/09/18/tartu-vangla-ehitus-ootab-lepet-pangaga (2.6.2025).

709 Tartu vangla ehitajad löövad kopa maasse. – Sõnumileht, 3.3.2000, lk 6.

et vangla teenindab ikkagi piirkonna kinnipeetavaid, kes seni olid karistust kandnud Rummus. Uus vangla juhatas sisse hoopis uutmoodi vanglasüsteemi, kus vangid ei pidanud kõike jagama, vaid said olla omaette kambrites. Päeval käisid kinnipeetavad tööl või koolis, vanglas oli ka 12-meetrise torniga kirik ja suur spordikompleks. Põgeneda oli Peeter Näksi sõnul vanglast võimatu, sest ümberringi on turbapind, ja kui keegi sooviks tunnelit kaevama hakata, upuks ta enne vette, kui saaks põgenema.[710]

Ehkki nurgakivi paneku järel puhkes ehitusettevõtja ja riigi vahel väike vaidlus ning lepingu sõlmimine venis,[711] suudeti sellele 15. novembril 2000 viimaks alla kirjutada. Seejärel moodustas justiitsminister 13. detsembril 2000 valitsusasutuse Tartu vangla. 2000. aasta eelviimasel nädalal algas Tartu vangla ehitus.[712]

Samal ajal jätkati töid teiste vanglate juures ja otsustati 1. jaanuarist 2001 ühendada Rummu ja Murru vangla, sest üks vangla asus sisuliselt teise sees. Sellegi otsuse eesmärk oli administratiivkulude kokkuhoid. Ühtlasi kavandati Rummusse avavanglat, sest 2000. aasta lõpu seisuga oli Eestis üheksa kinnist vanglat, ent seadus nägi ette ka avavanglate olemasolu. 11. jaanuaril 2001 kirjutas justiitsminister alla Rummu avavangla asutamise otsusele.[713]

2002. aasta juuliks oli Tartu vangla ehitus nii kaugel, et oli võimalik alustada hoone möbleerimise ja sisustamisega ning 15. augustist pääsesid vangla töötajad oma tööruumidesse; 10. oktoobril 2002 sai hoone Tartu linnavalitsuselt kasutusloa. 16. oktoobril hakati hoonesse tooma kinnipeetavaid ja vangla avati pidulikult 15. novembril 2002. Suvel lubati personal vanglasse n-ö kuiva trenni tegema.[714]

Vanglasse ehitati 479 kambrit, mille suurus on 10 ruutmeetrit, ning 48 erikambrit (isolatsiooni-, oote- ja meditsiinilise karantiini kambrid). Et vangla oli rajatud piirkondliku vanglana, sõltus kinnipeetute arv Kagu-Eesti kuritegevuse tasemest. Piirkondliku vangla iseärasus oli see,

710 Uus Tartu vangla peab Lõuna-Eesti kurjategijad juhatama õigele teele. – Eesti Päevaleht, 18.5.2001, lk 7.

711 **Henrik Roonemaa.** Eurovangla ehitus lükkub sügisesse. – Eesti Päevaleht, 2.6.2000, lk 5.

712 Eesti vanglasüsteemi aastaraamat 2000/2001, lk 24.

713 Samas.

714 Intervjuu Kristo Kuloga, 7.11.2023.

Aastavahetus vangideta vanglas

HELEN URBANIK
SULEV VEDLER

Kui president **Lennart Meri** loeb viiteist minutit enne aastalõppu rahvale tervituskõnet, valvab Karksi lähedal ühes väga külmas majas vanahärra **Hans Israel**. Istub üksi, joob külma peletuseks kruusist teed ja vaatab imetillukese ekraaniga telerist presidendi esinemist.

"Graafik sattus nii," kohmab Israel, kelle talu asub vangimajast mõni kilomeeter Karksi poole. Järgmisel hommikul saab ta tervitada naabertalu meest, kes tuleb ööpäevast vahetust üle võtma.

Ühekorruseline valge kivimaja, mida neli meest kordamööda valvavad, ehitati viiekümnendatel Sakala kõrgustiku ühe kõrgema (145 m) Rutu mäe veerele.

Vene ajal asus siin raketibaas, see pidigi kõrgel olema. Siin leidub suuri maa-aluseid garaaže ja varjendeid, valveputkasid ja laskeharjutusplatse.

Kümmekond aastat tagasi baas likvideeriti. Sõjaväelased vahetas metsade rüpes asuvas kenas kohas välja "keemikute" ehk retsidivistide seltskond.

Otsapidi jõudis Ameerika Hääldegi uudis, et Karksi kolhoos on Nõukogude Liidus ainuke, kellel on oma vangla.

Vangla juhataja kohusetäitja **Tiit Tammsaar** ütleb, et tippajal istus Karksis kakskümmend inimest. Viimastel aastatel oli see avavangla, kuhu enamasti sattusid need, kes purjuspäi sõites mõne inimese alla ajasid või teenistuskohuste täitmisel relvaga hooletult ümber käisid.

Siinne tuntuim elanik oli ehk mõne aasta eest Vääna lähedal koera pähe pisikest poissi tulistanud **Lembit Suvinõmm** ehk "senjoor". Suvinõmm, nagu Tammsaar teda kutsub.

Kinnipeetute "paradiis"

Põli oli Karksis rahulik nagu pioneerilaagris. Neli korda nädalas peatus vangla värava ees Valga maantee peal kauplusauto. 16 krooni eest päevas sai sealt toidupoolist osta, köögis talitasid mehed omapäi.

Otse vangla taga algavad imehead mustika- ja jõhvikametsad. Mõni mees teenis päev läbi metsas rühmates kuuga kolm-neli tuhat krooni, pidas sellega naist ja lapsigi ülal.

Kolm dušši, kord nädalas soome saun, koroona ja lauatennis, suvel käisid poisid lähedases Anija järves suplemas. Kui Israel, kes tuli vanglasse valveelektrikuks nelja aasta eest, neid hüvesid üles loeb, ei puudu tema häälest kadedusenoot.

Terrorit polnud. Isakesi polnud.

"Minu vangid olid inimesed elust," ütleb Tammsaar.

Ainult ühel korral pani üks vene poiss jooksu ja tahtis peret vaatama minna. "Meie jõudsime Narva enne, kui tema pärale sai."

Vangid marssisid madratsitega minema...

Eelmisel sügisel Karksi vangla reorganiseeriti, sest kohtud saadavad mehi avavanglatesse liiga harva. Nende üksikute pärast ei tasunud enam korralikku vanglat üleval pidada.

Neli vangi läksid Viljandisse, ülejäänud leidsid töö oma kodukoha ettevõtetes. Enamik valvureid sai koha samuti Viljandi vanglasse.

Karksisse jäi vaid neli meest, kes pidid vara laialitassimise ära hoidma.

Kõledates kambrites seisavad madratsiteta reformvoodid ja tühjad kapid. Ühele öökapile on keegi unustanud Edurard Vilde teose "Külmale maale". Sümboolne raamat, sest majas kõetakse ainult valvuri tuba. Maja ainsad elanikud on närilised, keda ootab köögi põrandal suures rotilõksus kronksu tõmmanud juustupala.

Valvurite palgad on tillukesed. Näiteks isand Israel saab alla pooleteise tuhande krooni kuus. Kuid riigil ei ole mõtet sedagi maksta. Milleks riigile poolanekdootlik vangla, kus ei ole ühtegi kinnipeetavat?

Justiitsminister **Märt Rask**: "Käisin suvel asjaga tutvumas. Ja

VALVURIAMETIL KRIIPS PEAL: Hans Israel (vanglate ameti kunagise juhi Olavi Israeli isa) ütleb, et kui Karksi vangla kinni pannakse, siis Viljandisse tööle ta ei lähe – liiga kulukas.

oh minu üllatust, seal töötas üheksa inimest, kuid ühtegi vangi ei olnud. Räägiti, et neli viimast vangi olid oma madratsid kaasa võtnud ja läinud Viljandi vanglasse. Koputanud uksele, võtke meid vastu. Me peame seal Karksis ise süüa tegema, ei viit enam ..." Rask ütles, et "lõpetam pulli ära".

"See likvideerimise jutt käi kogu aeg. Iga kuu saad palka ni nagu oleks see viimane," räägi Karksi meeste pealik Tammsaar.

Tühi vangla valitsuses

Vanglate ameti peadirektor **Pee ter Näks** ütleb, et "Karksi vangl kas müüakse maha või antaks kohalikule omavalitsusele üle".

Justiitsministeerium tegi vany last kinnistu. Eksperdid hindasi selle väärtuseks 150 000 kroon Kuid teda ei saa veel maha äride kuna asi peab enne valitsusest läh käima. Kehtiv kord näeb ette, e riigivara müüki arutatakse Toom peal, olgu see suur tehas Tallinna tühi vangla Viljandimaal või kõi valine laut mõne pisisaare peal.

Ehk on Karksi vald asjast huvi tatud?

Vallavanem **Mati Ilisson**: "E oska veel vastust anda. Uuel aasta peaks valla juhtkonnaga seals koosluse selgeks tegema."

Aga kui teoreetiliselt võtta, mid vald endise raketibaasiga pihta hakkaks?

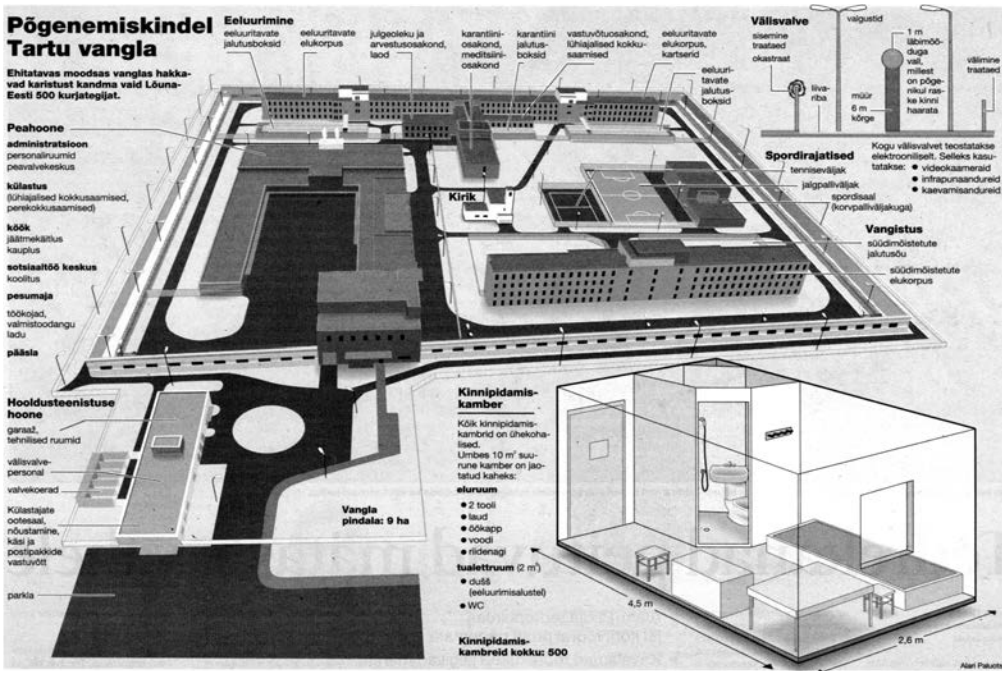
"Ma ei ole küll kuulnud, e keegi oleks sellisele kohale vettpi dava äriidee pakkunud. Kui me t oma omandisse saaks, oleks para nuhtlus kaelas. Keegi ei taha siin paari-kolme kilomeetri kaugusel kolida, mis siis veel 10 km tag asuvast kohast rääkida!"

Nõukogude ajast pärit vanglastruktuur jäi ajale jalgu.
Eesti Ekspressi artikkel 29. detsembrist 1999

et seal olid koos nii eelvangistusosakond kui ka vangistusosakond, mis, tõsi küll, asusid eri hoonetes. Seni oli eeluurimisaluseid hoitud Tallinna uurimisisolaatoris. Avamise järel, 2003. aasta jaanuaris, oli vanglas 767 kinnipeetavat, aga see arv kasvas.[715] 2005. aasta jaanuari seisuga oli vanglas 925 kinnipeetavat, neist 550 süüdimõistetut ja 375 vahialust. Tartu vanglas oli 361 töökohta, neist 269 olid vanglaametnikud.

Eesti jaoks oli tegemist väga suure hüppega moodsa euroopaliku vanglasüsteemi poole ning Tartu vangla tunnistati 2002. aasta parimaks justiitsministeeriumi haldusalas ellu viidud projektiks ja aasta betoonehitiseks. Plaani tõttu saata Tartusse lubatust rohkem vange tõusis enne vangla avamist kohaliku linnavõimuga suur tüli. Omavalitsusele polnud suurema kui 500-kohalise kinnipidamisasutuse rajamine meeltmööda ja seda oli väljendatud juba ehituse ajal. Kardeti, et vangla rajamine tõstab kuritegevuse taset ja vähendab inimeste turvatunnet.

715 Eesti vanglasüsteemi aastaraamat 2002/2003, lk 43.

Tartu vangla ehitusaegne skeem.
Eesti Päevaleht, 18. mai 2001

2000. aasta oktoobris paisus see meedias erakonnakaaslaste, Tartu linnapea Andrus Ansipi ja justiitsminister Märt Raski vaheliseks sõnasõjaks, kus Ansip lubas vangla kinni panna, kui Rask saadab Tartusse rohkem kui lubatud 500 vangi. Ansip oli resoluutne: „Me ei saa teha nägu, et projekteerime kioskit, kuid hiljem avame seal kaubanduskeskuse." Ta polnud nõus, et kohalikul omavalitsusel pole vangide arvu suhtes mingit otsustusõigust, aga just seda Märt Rask ütles: „Me pole seni üheltki linnapealt ega volikogu esimehelt küsinud, kuhu mingi vang viia, ja avalikku diskussiooni me selles ei ava." Ansip lubas, et tühistab vangla kasutusloa, kui sinna peaks üle 500 vangi tulema.[716] Kuu aega väldanud sõnasõja jooksul selgus, et justiitsminister kavatseb Tartusse suunata kuni 900 vangi, Ansip küsis seepeale juurde 30 politseinikku, kes linnas turvalisust tagaksid.[717]

716 Tartu ähvardab uue tülialuse vangla sulgeda. – Postimees, 24.10.2002, lk 3.

717 **Toomas Sildam.** Linnapea Ansip küsib Tartusse vangide eest politseinikke juurde. – Postimees, 13.11.2002, lk 4.

Tüli lahendamiseks moodustati linnavolikogu ja ministeeriumi esindajatest ajutine vanglakomisjon, kes käis koos mitu kuud ja külastas Soome justiitsministeeriumi kutsel ka Soome vanglaid. Esialgu oli vastuseis kinnipeetavate arvu suurendamisele nii suur, et linnapea Ansip ütles 2002. aasta novembris vangla avamisel osalemisest ära, põhjendades seda hõivatusega. Ka linnavolikogu esindajad jätsid linna tervituse ütlemata. Detsembris Tartu linnavolikogu ees esinedes ütles

Tartu vangla ehitus hakkab lõppema, juuli 2002.
Foto: Lembitu Reio. Eesti Rahva Muuseum, ERM Fk 3051:7924

Tartu vangla pidulik avamine 15. novembril 2002.
Foto: Mati Kalve. Eesti Rahva Muuseum, ERM Fk 3051:7877

justiitsminister Märt Rask, et vangide arvu suurendatakse, sest kinnipidamisasutused on ülekoormatud ja kriis on käes. Ajutine vanglakomisjon kujunes paigaks, kust linnavõim sai vangla kohta uut informatsiooni, kuid mingite tulemusteni komisjon ei jõudnud. Teema vajus järk-järgult lihtsalt päevakorrast. Küll aga selgus komisjoni koosolekul, et tegelikult oli Tartu vangla kinnipeetavatest vaid 39% pärit Lõuna-Eestist. Kuritegevuse tõusu kohta ei osanud justiitsministeeriumi esindajad aga midagi öelda. Seda ei saanud öelda ka Tartu politseiprefekt, sest vangla oli Tartus töötanud sedavõrd lühikest aega.[718]

Uut vanglat asus juhtima Andrus Kõre.
Foto: Mati Kalve. Eesti Rahva Muuseum, ERM Fk 3051:7883

Olukord polnud pingeline ainult väljaspool vanglamüüre, vaid ka vanglas sees. Kinnipeetavad, kes olid koloonia tüüpi vanglas harjunud suurema vabadusega, polnud rahul uues vanglas valitseva karmi korraga ja hakkasid mässama. Novembri keskpaigaks oli umbes kümmekond kinnipeetavat saadetud kartserisse, suurenenud oli enesevigastuste arv ja ligi paarkümmend vangi korraldasid näljastreigi.[719]

Tartu inimesed harjusid vanglaga ja kuritegevuse tõusu sellega ei kaasnenud. Kui viis aastat hiljem oli kavas rajada Tartusse uus avavangla hoone, siis suuremat diskussiooni enam ei tekkinud. 2008. aasta septembris algatas Tartu volikogu avavangla detailplaneeringu.[720] Tartu avavangla hoone avati 13. aprillil 2015, selles on 60 kohta

718 **Jüri Saar.** Vanglakomisjon pidas seitse koosolekut ja tegi kaks ekskursiooni. – Tartu Postimees, 26.6.2003, lk 7.

719 **Tarmo Michelson.** Tartu vangid streigivad. – Õhtuleht, 13.11.2002, lk 8–9.

720 Tartu volikogu algatas avavangla detailplaneeringu. – Postimees, 25.9.2008, **https://www.postimees.ee/36120/** (2.6.2025).

Tartu vangla 2005. aastal.
Foto: Malev Toom. Tartu Linnamuuseum, TM F 1200:173

ja põrandapinda 1442 ruutmeetrit. Hoone ehitus läks maksma 2,6 miljonit eurot.[721]

2000. aastate alguses ehk pärast Tartu vangla avamist vähendati kokkuhoiu saavutamiseks senist vanglate võrku. Selleks ajaks olid kavandamisel ka juba uued suured vanglad. 2004. aastal liideti Maardu vangla Tallinna vanglaga. Pärast seda, kui noored ja alaealised olid viidud teistesse vanglatesse, kohandati Maardu vangla vanglahaiglaks, et lõpetada haigete ravimine Patarei vanglas asunud amortiseerunud hoones. Keskvanglast olid vangid ära kolitud juba Tartu vangla valmimise järel.[722] 2005. aastal jõudsid avalikkuseni teated, et Viljandi vangla kavatsetakse sulgeda; selleni jõuti 2008. aastal. Vanglate asekantsleri Peeter Näksi sõnul olid vanglad võrreldavad haiglate ja koolidega, mille arvu üle pidevalt arutletakse.[723] 2006. aasta novembris kõlas uudis, et

721 **Risto Mets.** Tartu avavanglas algab täna töö. – Tartu Postimees, 14.4.2015, lk 1.
722 Eesti vanglasüsteemi kriminaalhoolduse aastaraamat 2006, lk 30.
723 Viljandi vangla võib kaduda. – Sakala, 8.6.2005, lk 1.

Tartu avavangla avamine. Vanglahoone avamisel seoti kaks ketiotsa tabalukuga.
Justiits- ja digiministeerium

2007. aasta jaanuarist suletakse Pärnu vangla.[724] 2005. aastast justiitsministeeriumi asekantslerina töötanud Priit Kama sõnul tuli Pärnu vangla sulgeda, sest kavas oli rajada uued suuremad vanglad, mille ülalpidamine oli pikas perspektiivis odavam. Lisakulu nõudis ka vangide elektroonilise järelevalve süsteem.[725]

Juba Tartu vangla avamise järel oli kavas asuda järgmist piirkondlikku vanglat ehitama. See pidi tulema Ida-Virumaale Jõhvi ja planeeriti kohe 1000-kohalisena. Nii nagu Tartus, oli ka Virumaal kavas koondada kinnipidamisasutusse nii vahistatud kui ka süüdimõistetud. Vangla asukohas lepiti kokku 2002. aastal.[726] Viru vangla loodi justiitsministri käskkirjaga 13. juunil 2006, kui kinnitati ka vangla põhimäärus.[727] 18. septembril 2006 pandi Jõhvis vanglale nurgakivi. Ehituse

724 **Marko Püüa.** Ministeerium sulgeb valgekraede türmina tuntud Pärnu vangla. – Postimees, 3.11.2006, lk 7.
725 Samas.
726 Eesti vanglasüsteemi aastaraamat 2002/2003, lk 45.
727 Viru vangla moodustamine ja põhimäärus. – Riigi Teataja Lisa 2006, nr 49, lk 2184–2188.

maksumuseks kavandati 1–1,2 miljardit krooni ning süüdimõistetute korpustele lisaks kavandati vangla juurde 75-kohaline avavangla ja 150-kohaline arestimaja.

Selleks ajaks oli paigas ka plaan ehitada kolmas vangla Maardusse. Kuna Eestis oli 2006. aasta septembris 4383 kinnipeetavat, ütles vanglate asekantsler Priit Kama, et kriminaalpoliitiliste vahenditega kavatsetakse tasapisi vajadust Murru laagri järele vähendada, aga et prognooside kohaselt on Eestis 2010. aastal, mil plaaniti avada kolmas uus vangla, 3900 kinnipeetavat, polnud Murru vangla säilitamisest pääsu. Tallinna ja Harku vangla kavatseti Maardu vangla avamise järel sulgeda, Pärnu, Viljandi ja Ämari vangla taheti aga sulgeda juba Viru vangla avamise eel ja järel.[728]

Kui Viru vangla õnnestus avada 29. juulil 2008, siis Tallinna piirkonna uue vangla ehitamine hakkas eri põhjustel venima. 2000. aastate alguses kavandati uut Tallinna vanglat esmalt Maardusse. Sealne maa kuulus riigile ja linn toetas 1500 kinnipeetavale mõeldud vangla rajamist – iga uus vangla planeeriti eelmisest suuremana, mille puhul mängis olulist rolli ka asukoht. 2006. aasta kevadel algatas Maardu linn justiitsministeeriumi taotlusel vangla rajamiseks detailplaneeringu[729] ning 2007. aastal otsustas Vabariigi Valitsus anda kaks keskkonnaministeeriumi haldusalas olevat maaüksust (Vana-Narva mnt 13 ja Paemurru tn 4) üle justiitsministeeriumile.[730]

Ehkki 2008. aastaks oli detailplaneering kehtestatud ja 2010. aastaks ehituslubagi väljastatud, siis Maardusse Tallinna vangla siiski ei kerkinud. Vangla ehitamise vastu võitles transiidiettevõtte Vopak, kellel olid seal ärihuvid ehk soov oma transiiditerminali laiendada. Justiitsministeerium pidas ettevõttega alates 2006. aastast läbirääkimisi ja esialgu oli Vopak vangla rajamisega nõustunud, ent ministeeriumi sõnul oma nõusolekust taganenud ja pöördus ehitusloa tühistamiseks kohtusse, väites, et vangla jääks nende terminalist ja naftatorust

728 **Rasmus Kagge.** Murru probleemse laagervangla müürid püsivad veel aastaid. – Postimees, 12.9.2006, lk 6.

729 Kantsler: Maardu vanglal on sobiv asukoht. – Postimees, 13.10.2009, https://www.postimees.ee/174630/ (2.6.2025).

730 Vabariigi Valitsuse pressiteade, 27.9.2007: Valitsus andis maad Maardu linna vangla ehitamiseks.

Vaade Viru vanglale, 30. september 2010.
Justiits- ja digiministeerium

Viru vangla avamine 29. juulil 2008. Justiitsminister Rein Lang, siseminister Jüri Pihl ja Riigi Kinnisavara AS-i juhatuse esimees Jaak Saarniit annavad sümboolse žestina suletud tabalukkude võtmed Viru vangla direktorile Edvard Remselile.
Justiits- ja digiministeerium

100 meetri kaugusele, see aga kujutaks ohtu vanglale ja seaks piirangud naftasaaduste käitlemisele.[731] Naftamahutitest sama kaugel asus ka vanglate haigla, kuid mahutid sellele mingil põhjusel ohtu ei kujutanud! Poliitilistel põhjustel otsustas Vabariigi Valitsus vanglaehitusest Maardus loobuda,[732] uus krunt selleks leiti Rae vallas Väo karjääri külje all.

2013. aastal tehti vangla sisekorraeeskirja muudatus, mille kohaselt vangi kohustuslik kambripind suurenes 2,5 ruutmeetrilt 3 ruutmeetrini. Selle küsimusega seoses oli Euroopa Inimõiguste Kohus määranud mitme riigi vangidele rahalise kompensatsiooni. Inimõiguste kohtu järeldused ei puudutanud Tartu ja Viru vanglat, küll aga Tallinna, Harku ja Murru vanglat. Nendes vanades vanglates oli vastavalt inimõiguste kohtu ettekirjutustele vaja vähendada kokku 190 vanglakohta ja umbes 150 vangi. Positiivse poole pealt võimaldas see oluliselt tugevdada järelevalvet neis vanglates.[733]

2013. aastaks oli valminud Rae valda planeeritava Tallinna vangla detailplaneering;[734] hoone eskiisprojekt valmis 2014. aastal.[735] 2015. aasta oktoobris põgenesid Tallinna vanglast kaks kinnipeetavat ja see kinnitas uue Tallinna vangla rajamise vajalikkust. Vahistatud lõhkusid põgenemiseks aknatrellid ning ronisid vanglapiirde remondiks kasutatud tellinguosi üksteise otsa ladudes piirdest üle. Vanglate asekantsler Priit Kama selgitas seepeale, et põgenemisi tuleb harva ette ja et see on vanade vanglate häda.[736] Enne seda oli viimati põgenetud 2010. aastal Murru vanglast. Kamal tuli käia Riigikogu õiguskomisjonis põgenemise teemal selgitusi jagamas.[737]

731 Ministeerium: E.O.S. ei pidanud oma lubadust. – Postimees, 19.2.2010, https://majandus.postimees.ee/227288/ (2.6.2025); Vopak lubab vangla ehitusloa kohtuotsuse edasi kaevata. – Postimees, 18.1.2011, https://majandus.postimees.ee/374236/ (2.6.2025).

732 Rein Lang Maardu vangla plaanimisest: väga vastik lugu oli. – Eesti Ekspress, 21.10.2015, https://ekspress.delfi.ee/artikkel/72755569/ (2.6.2025).

733 Riik suurendab vangi kohta ettenähtud põrandapinda. – Postimees, 7.5.2013, https://www.postimees.ee/1227638/ (2.6.2025).

734 Hanno Pevkur: Eestis võiks vähem vange olla. – Postimees, 28.1.2013, lk 3.

735 Tallinna vangla välisilme selgunud. – Harju Elu, 7.3.2014, lk 3.

736 Tallinna vanglast põgenes kaks vahistatut. – Postimees, 12.10.2015, lk 6.

737 Õiguskomisjon: põgenemisjuhtum rõhutas uue Tallinna vangla vajadust. – Postimees, 20.10.2015, https://www.postimees.ee/3368959/ (2.6.2025).

Pärast seda hakkasid asjad liikuma. 2015. aasta novembris sõlmiti ehitusleping Fund Ehitus OÜ-ga ja 2016. aastal võis Tallinna vangla ehitus Soodevahe külas alata. Lepingu järgi oli ehitusmaksumus 73,9 miljonit eurot.[738] Vangla sai nurgakivi 20. septembril 2016; 28. aprillil 2017 peeti sarikapidu ja aasta lõpuks oli ehitusega jõutud juba nii kaugele, et hooneid hakati kütma.[739]

Iga uue vangla planeerimisega muudeti ka vanglas liikumise põhimõtteid. Kui Tartu vanglas on eri korpuste vahel liikumiseks vaja minna õuest läbi, spordisaal, kunsti- ja muusikaruumid asuvad omaette hoones ning siseõues asub vangla kirik, siis Viru vanglas tuleb administratiivhoone ja süüdimõistetute korpuse vahel liikuda küll välitingimustes, aga süüdimõistetute eri hoonete vahel toimub liikumine sisekoridori kaudu. Tallinna vanglas seevastu viidi kõigi hoonete vaheline liikumine maa all asuvatesse tunnelitesse. Vangla lähedusse rajati ka väljasaadetavate hoone ja arestimaja.

Tallinna vangla avati 21. novembril 2018, kokku on seal 1208 kohta, millest 512 kambrit mees- ja 92 kambrit naisvangidele. Vanglakompleksi kuulub ka avavangla, kus on kohti 100 vangile.[740] Kuna alates selle aastatuhande teisest kümnendist hakkas kinnipeetavate arv vähenema, õnnestus vanad vanglad Tallinna vangla valmimise eel ja järel sulgeda. Murru vangla suleti 2013., Harku vangla aga 2016. aastal ning Tallinna vangla avamise järel 2018. aastal suleti ka Maardu avavangla ja Tallinnas Magasini tänava vangla. Sellega oli vanade vanglate aeg Eestis läbi saanud.

Seoses uute vanglatega loodi 2003. aasta aprillis justiitsministri määrusega vangistuse ja eelvangistuse üle järelevalve korraldamise toimkond, mis tegeleb nii isikute saatmisega vanglate territooriumil kui ka elektroonilise valvega kõigil vangla objektidel. Samuti korraldab järelevalvetoimkond kinnipeetavate visuaalset ja elektroonilist järelevalvet.

738 Tallinna vangla leping sai allkirjad. – Äripäev, 24.11.2015, lk 9.

739 Vangla hoonetes käivad sisetööd. – Harju Elu, 1.12.2017, lk 8.

740 Justiitsministeeriumi pressiteade, 22.11.2018: Täna avati pidulikult Tallinna uus vangla.

Tallinna vangla ehitus 2017. aasta juunis. Justiits- ja digiministeerium

Seoses uute vanglatega muutus ka nende juhtimine. 2003. aastal loodi üksustes juhtumikorralduse ja haldusmenetlusega tegelevate kontaktisikute ametikohad ning 2008. aastal juurutati Tartu ja Viru vanglas ning 2011. aastal Tallinna vanglas üksusepõhine juhtimismudel. Suurtes vanglates tekkis paratamatult küsimus, kuidas tõhustada organisatsiooni juhtimisstruktuuri. Tartu vangla näitel analüüsiti olukorda ja otsustati senine suurte osakondade mudel asendada üksustepõhise juhtimismudeliga, kus üksused on oma tegevuses poolautonoomsed. Vangi juhtumikorraldust puudutavad otsused delegeeriti üksustesse, mille juhtidest said sel moel uued keskastme juhid. 2018. aastal oli kolmes suures vanglas 18 üksust. Igas vanglas oli peale avavangla

Tallinna vangla. Justiits- ja digiministeerium

veel viis üksust, mille hulka Tallinnas kuulus naisvangide üksus, Viru vanglas tugevdatud järelevalve ning noorte ja alaealiste meesvangide üksus ning Tartu vanglas sõltlaste ja seksuaalkurjategijate üksus.[741]

741 Vanglateenistuse aastaraamat 2018, lk 10–11.

Vanglasüsteemi areng 21. sajandil

2000. aastate alguses jätkati vanglate kaasajastamist. Tänapäevase vanglasüsteemi ülesehitamise kolm tugisammast on olnud uute vanglate rajamine, karistusõiguse reform ja vanglaametnike koolitamine.

Aastatuhande vahetus tõi vanglate juhtimises kaasa struktuurireformi, millega senine vanglate amet reorganiseeriti justiitsministeeriumi vanglate osakonnaks. Veel enne seda jõudis vahetuda vanglate ameti peadirektor. 1999. aasta algusest oli selles ametis olnud keskvangla endine direktor Peeter Näks. Olavi Israel soovis läbi lüüa poliitikas,[742] et aga tal ei õnnestunud 1999. aasta märtsis toimunud valimistel keskerakonna nimekirjas Riigikogusse pääseda, asus ta algul tööle suhtekorraldajana[743] ja 2000. aastate alguses naasis vanglasüsteemi. Esialgu töötas ta Murru vangla olmeosakonna juhatajana, tõustes hiljem vangla direktoriks.

Vanglate ameti ümberkujundamine vanglate osakonnaks ei läinud sugugi ladusalt, põhjustades isegi ajakirjanduses väikese tormi. Meediasse jõudsid vangistusseaduse menetlemise ajal Riigikogus kõlanud eriarvamused, kuidas vanglasüsteemi juhtimisega tuleks edasi minna. Endine justiitsminister Paul Varul meenutas, et õigupoolest oli reorganiseerimise ettevalmistamisega alustatud juba tema ajal: ministeeriumi toonane õigusnõunik ja hilisem vanglate ameti juht Olavi Israel oli 1996. aastal koostatud kinnipidamiskohtade arengukontseptsioonis

742 Vanglate amet vahetab tänasest juhti. – Eesti Päevaleht, 25.1.1999, lk 3.

743 Vanglate eksjuht asub tööle suhtekorraldajana. – Eesti Päevaleht, 12.3.1999, lk 3.

näinud ette ameti isikkoosseisu vähendamise. Selleks tuli tsentraalne juhtimisaparaat kaotada. Samal ajal väitis Riigikogu liige Koit Pikaro, et operatiivtöö ühtseks ja koordineeritud korraldamiseks oli vaja vanglate amet alles jätta.[744]

Ministeeriumi vanglate osakonna töötajaskonna komplekteerimine ei läinud seetõttu ladusalt, ja ehkki personali tõmmati kokku, jäi tööle vaid 30% endistest ametnikest. Vanglate juhtimise detsentraliseerimine tõi kaasa ka vanglaid varustanud kesklao kaotamise, sest hankeid pidi läbi viima iga vangla ise. Ühes vanglate ametiga likvideeriti ligi kümme aastat tegutsenud koolituskeskus, selle asemele avati koostöös haridusministeeriumiga Kopli Ehituskoolis uus vanglaametnike eriala, kus oli kohti 30 inimesele. Õppeaeg oli üks aasta ja kõik lõpetajad kindlustati tööga Eesti vanglates. Koolituskeskuse (varem õppekeskuse) jalajälg Eesti vanglaametnike koolitamisel oli sügav: aastail 1992–1999 läbis erinevaid koolitusi 2729 ametnikku.[745]

Aastate jooksul on vanglasüsteemi juhtimises tehtud teisigi muudatusi. Sotsiaaltöö ja taasühiskonnastamise paremaks korraldamiseks kaotati juba 1. aprillist 1999 vanglate ameti struktuurist sotsiaalosakond, mille funktsioonid anti üle justiitsministeeriumi kriminaalhoolduse osakonnale.

Vanglate osakonnale lisaks loodi 2003. aastal justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakond, mille ülesanne oli kujundada riiklikku kriminaalpoliitikat ja jälgida selle elluviimist. Osakonna töö puudutas ühtaegu nii kriminaalmenetluse ja karistuste süsteemi strateegilisi arengusuundi kui ka kuriteoennetuse valdkonna strateegilist juhtimist. 2006. aastal loodi vanglate osakonna juurde vanglate sisekontrolli talitus.[746] Vanglate osakond koosnes seejärel karistuse täideviimise talitusest, sotsiaalhoolekandetalitusest (2000. aastate alguses sotsiaalhoolekande ja elukorralduse talitus) ning õiguse ja arenduse talitusest. Sotsiaalhoolekandetalitusest sai 2008. aastaks taasühiskonnastamise talitus.[747] Peeter

744 Vanglate amet põhjustab tüli. – Eesti Päevaleht, 6.12.1999, lk 4.

745 Eesti vanglasüsteemi aastaraamat 2000/2001, lk 20.

746 Justiitsministeerium lõi vanglatele sisekontrolli üksuse. – Postimees, 30.8.2006, https://www.postimees.ee/1573173/ (2.6.2025).

747 Vanglate ja kriminaalhoolduse aastaraamat, lk 17.

Justiitsministeeriumi vanglate osakonna töötajad 2004. aastal. Esireas vasakult: Kaija Kirch, Kristel Varm, Terje Tuur, Kristi Mikiver, Piret Liba, Katrin Mänd, Maiken Mardim; teises reas: Ene Katkosilt, Raido Kerner, Triin Voodla, Jarek Ojap, Marek Tükk, Peeter Näks, Eerik Hanni, Marko Marastu, Lilian Tsizikova, Kert Valdaru, Erkki Osolainen, Anatoli Põhjakas, Tarmo Pruuli; tagareas: Kaire Lang, Klarika Kallikorm, Elo Liebert, Aivi Sirp, Monika Haukanõmm. Justiits- ja digiministeerium

Näks juhtis vanglate osakonda kuni 2005. aastani, kui sellele kohale asus Priit Kama. 2010. aastal pälvis avalikkuses üksjagu palju tähelepanu, kuidas Kama veetis kolm nädalat vanglas. Idee vangla argipäeva vahetult jälgida oli Kama enda oma ja ta viibis koos vangidega, kes kandsid karistust vägivaldsete tegude eest, nagu tapmine, röövimine, samuti narkokuriteod ja vargused.[748]

Kama ametisoleku ajal (2005–2021) tegeldi uute vanglate ehitamise ja vanglates valitsevate reeglite ülevaatamise kõrval ka sihikindla

748 Ministeeriumi asekantsler oli kolm nädalat vanglas. – Postimees, 6.12.2010, https://www.postimees.ee/352908/ (2.6.2025).

personalipoliitikaga. Nõukogude aja mõju polnud 2000. aastate alguseks veel kuhugi kadunud. Kõnekas näide sellest oli 2006. aastal Murru vanglas avalikuks saanud juhtum, mille tõttu anti kohtu alla vangla asejuht Gunnar Bergvald ja julgeolekuülem Raivo Põder. Uurimise käigus selgus, et aastatel 2005–2006 sai mõnigi vangivalvur kinnipeetavatelt kuni 5000 krooni kuus, vangid aga kasutasid mobiiltelefone, pruukisid narkootikume, liikusid vabalt ringi ja tegid väljasõite randa.[749] Vangide omavahelise arveteklaarimise tõttu üks kinnipeetav hukkus.[750] Ehkki kohus ei mõistnud Bergvaldi süüdi, ei tähendanud see, et ta oleks saanud vanglajuhina jätkata, sest oluline oli ka see, millised olid tema juhtimispraktika ja mõtteviis.[751] Priit Kama seisukoht oli, et parem on jätta koht täitmata, kui täita see juhusliku inimesega.[752]

Priit Kama vanglateenistuse 98. aastapäeval 17. jaanuaril 2017 Jõhvi kontserdimajas kõnet pidamas.
RA, ERA.5237.10.110473

Samal ajal hakati suuremat tähelepanu pöörama nii palgatingimuste parandamisele kui ka sotsiaalsetele garantiidele. Samuti vaadati üle tunnustamise süsteem. Kui varem anti vangistusseaduse alusel vanglaametniku teeneteristi,[753] siis alates 2011. aastast on vanglateenistus valinud ka aasta parimat valvurit.[754] Parimaid valvureid autasustatakse

749 Endine direktor paljastas Murru vanglas toimunut. – Postimees, 17.10.2010, https://www.postimees.ee/327849/ (2.6.2025).

750 **Risto Berendson.** Vangide terror, keelatud telefonikõned ja lepped. – Postimees, 18.2.2012, lk 6–7.

751 **Risto Berendson.** Vanglajuhid pääsesid kohtus puhtalt. – Postimees, 29.9.2010, lk 6; Asekantsler Kama: Bergvald ei sobi vanglajuhiks. – Postimees, 29.9.2010, https://www.postimees.ee/319452/ (2.6.2025).

752 Priit Kama: vangla on täiesti normaalne ja tore töökeskkond. – Postimees, 10.9.2021, lk 4–5.

753 Vanglaametniku teeneteristi kirjeldus ning risti andmise ja kandmise kord. – Riigi Teataja Lisa 2003, nr 41, lk 2027–2030.

754 Aasta vangivalvuriks valiti Risto Ilves. – Postimees, 11.1.2014, https://www.postimees.ee/2658004/ (2.6.2025).

teisteski kategooriates: kõige sportlikum valvur, kõige paremini sündmusi lahendav valvur, kõige abivalmim valvur, kõige innovaatilisem valvur, kõige paremini relvi kasutav valvur, parim noor valvur.

Seoses uute vanglate ehitamise ja Eesti ühiskonna arenguga korrigeeriti sel sajandil mõnda varasemat tava. Nii näiteks lõpetati

Tänapäeva vanglas on võimalused sportimiseks, muusika tegemiseks ja käsitööks.
Justiits- ja digiministeerium

2008. aastal Vene kanalite näitamine vanglas[755] ja karmistati vanglaametnike riigikeele oskuse nõuet, sest riigikeele oskus on Eesti vanglasüsteemis töötamiseks hädavajalik.[756] Alates 2011. aastast saavad kinnipeetavad gümnaasiumis õppida vaid eesti keeles. 2012. aastal lõpetati vangis olevatele inimestele vanemahüvitise maksmine.[757] Alates 2017. aasta oktoobrist on kõik Eesti vanglad tubakavabad, st et vangla territooriumil – ei sees ega väljas – ei tohi suitsetada. Sellise tulemuseni jõuti samm-sammult ja see on kinnipeetavates tekitanud ka vastumeelsust, mistõttu on sel teemal pöördutud ka kohtusse. 2010. aastal astuti tubaka piiramisel esimene samm, kui kehtestati limiit viis sigaretti päevas ja suitsetada võis ainult jalutusalal. 2016. aastal vähendati arvu kolmele sigaretile.[758]

Seoses Viru vangla avamisega ja toonaste regionaalpoliitiliste diskussioonidega viidi justiitsministeeriumi vanglate osakond alates 2013. aasta jaanuarist üle Jõhvi. See oli osa toonasest kavast viia riigiasutused regionaalarengu soodustamiseks Tallinnast välja. 2012. aastal soovis siseminister Ken-Marti Vaher osana Ida-Viru tegevuskavast viia sisekaitse akadeemia Ida-Virumaale, kuid see idee ei leidnud toetust.[759] Umbes 30 töötajaga vanglate osakond oli esimene Ida-Virumaale viidud riigiasutus.

Ehkki sellega kaasnes palgatõus, ei olnud lihtne seni Tallinnas töötanud inimesi Jõhvi tööle saada, nii et aasta alguses alustas seal tööd umbes pool senisest personalist.[760] Osa töötajaid toodi Viru vanglast. Sellest inspireerituna esitles põllumajandusminister Helir-Valdor Seeder 2013. aasta jaanuari alguses ettepanekut viia Tallinnast välja veel 13 riigiasutust.[761]

755 **Vahur Koorits.** Justiitsministeerium paneb vanglates Vene telekanalid kinni. – Postimees, 5.2.2008, lk 3.

756 Vanglate ja kriminaalhoolduse aastaraamat 2007, lk 34.

757 **Hanneli Rudi.** Vangid jäävad ilma õigusest vanemahüvitisele. – Postimees, 7.11.2011, lk 3.

758 Vanglateenistuse aastaraamat 2018, lk 35.

759 **Tuuli Koch.** Michal koliks vanglate juhtimise Ida-Virumaale. – Postimees, 3.5.2012, lk 3.

760 Ida-Virumaale kolinud vanglate osakonda jäi alles pool senisest töötajaskonnast. – Postimees, 2.1.2013, https://www.postimees.ee/1090348/ (2.6.2025).

761 Vanglate osakonna kolimine tõi kaasa suured personaliprobleemid. – Põhjarannik, 27.2.2013, https://pohjarannik.postimees.ee/6592690/ (2.6.2025).

Uute vanglate valmimise järel tuli komplekteerida ka uus personal. Tartu vangla puhul oli personali muutus kõige silmatorkavam. Uus ametkond tuli välja koolitada – see vabastas uued vanglad vanades vanglates valitsenud harjumustest. 2002. aastal läbisid teenistusalase väljaõppe 69 valvurit ja 37 inspektorit ning neile pani koolitusprogrammi kokku justiitsministeerium.[762] Alates vangla avamisest seal töötanud Kristo Kulo sõnul koolitati rõhuv osa Tartu vangla personalist Tartu kutsehariduskeskuses korraldatud kursuste raames, kusjuures eelistati neid, kellel oli politsei- või sotsiaaltöö kogemus. Sisuliselt alustati tööd uue personaliga, ka direktor Andrus Kõre tuli erasektorist, mitte vanglasüsteemist. Ametnikest vaid alla kümne olid varasema vanglatöö kogemusega ja olid käinud tutvumas Skandinaavia vanglatega, et saada aimu, milline üks lääne vangla peaks olema.[763]

Viru vangla personali komplekteerimine oli asukoha tõttu suurem väljakutse kui Tartus. Et motiveerida inimesi Ida-Virumaale kolima, pakkus ministeerium vanglaametnikele tavapärasest kõrgemat palka.[764] 2007. aasta detsembris käivitati vanglapersonali värbamiseks kampaania „Tule tööle Viru vanglasse“. Enne Viru vangla avamist käisid vanglaametnikud Põhjamaade Ministrite Nõukogu toetusel Norras ja Taanis väljaõppel. Eesti vanglaametnike eesmärk oli tutvuda peamiselt nende valdkondadega, mis puudutasid vangide tööhõivet kinnipidamiskohtades, kinnipeetavate sotsiaalset rehabilitatsiooni, religiooni osatähtsust vanglates ning vanglapersonali mentorlusprogrammide väljatöötamist ja rakendamist. Need olid eriti olulised just avatava Viru vangla kontekstis.[765] 2007. aastal said Eestis vanglaametnike väljaõpet 122 Viru vanglasse tööle asuvat valvurit, 7 osakonnajuhatajat, vangla juhtkond ja 17 peaspetsialisti. Nii nagu Tartus, oli ka enamik Viru vangla valvuritest eelneva vanglatöö kogemuseta. Viru vangla teenistusse asumisele eelnes praktika Tartu vanglas.[766]

762 Eesti vanglasüsteemi aastaraamat 2002/2003, lk 38.

763 Intervjuu Kristo Kuloga, 7.11.2023.

764 Viru vanglas saab veel tööd 350 inimest. – Virumaa Teataja, 15.11.2007, lk 4.

765 **Mirjam Mäekivi.** Eesti vanglaametnikud lähevad Taani ja Norrasse õppima. – Postimees, 12.10.2006, https://www.postimees.ee/1587489/ (2.6.2025).

766 Vanglate ja kriminaalhoolduse aastaraamat 2007, lk 27–29.

2000. aasta kevadel seati uutele alustele ka vanglatööstus: justiitsministeeriumi käskkirjaga 15. maist lahutati tööhõive korraldus vanglate põhifunktsioonist ja vanglate tootmisüksused kavatseti ümber korraldada riiklikuks äriühinguks. 1990. aastatel oli loodetud kaasata eraettevõtteid, kellelt oodati investeeringuid vanglatootmisesse, kuid ilma suurema eduta. 1. veebruaril 2001 moodustas Vabariigi Valitsus Ämari, Murru ja Harku vangla baasil riigile kuuluva aktsiaseltsi Eesti

Vanglas ei tööta mitte ainult valvurid, vaid ka õpetajad, meditsiinipersonal, sotsiaaltöötajad.
Justiits- ja digiministeerium

Teenistujad Tartu vanglas. Justiits- ja digiministeerium

Vanglatööstus. See pidi senisest tulemuslikumalt ja turu vajadustest lähtuvalt korraldama tootmistegevust, suurendama tööhõivet ning tegema seda omaette üksusena, nii et vanglate eelarve kuidagi ei kannataks.[767] Vanglatööstusele anti üle vanglate tootmistegevus, kuid vanglasisesed tööd jäid ka edaspidi vanglate endi korraldada.

767 Eesti vanglasüsteemi aastaraamat 2000/2001, lk 23–24.

Kinnipeetavate päevakava

Kinnipeetavate päevakava oleneb vanglast ja üksusest ehk on natuke erinev vastavalt vanglale ja leitav iga vangla kodukorrast. Kõige üldisem päevakava näeb välja selline:

06.00	äratus
06.00–07.00	hommikusöök
07.50–08.20	loendus
08.30–8.40	kambriuste avamine
8.30–11.30	vaba aeg oma osakonnas, võimalik kasutada telefoni
08.30–20.30	taasühiskonnastavas tegevuses osalemine (kool, töö, progammid)
08.30–21.00	jalutuskäigud vastavalt vangla töökorraldusele
11.30–12.15	kambriuste sulgemine ja lõunasöök
12.15	kambriuste avamine
12.15–16.30	vaba aeg oma osakonnas, võimalik kasutada telefoni
16.30–17.15	kambriuste sulgemine ja õhtusöök
17.15	kambriuste avamine
17.15–19.00	vaba aeg oma osakonnas, võimalik kasutada telefoni
19.00	kambriuste sulgemine
19.15–20.45	loendus
22.00–06.00	öörahu

Vanglatööstuse peamisteks tegevusaladeks said puidu- ja metallitööd, samuti õmblustööd. 2002. aastal suurendati vangide tööhõivet 35,6% võrra ja käivitati uued projektid Rummu saeveskis ja paekivitöös-tuses, kus Ämari vangla kinnipeetavad tegid väljaspool vanglat kivist treitooteid ja ehituskivi. 2002. aastal täideti ka Tartu vangla valmimisega seotud suurhanked: valmistati kambrite mööbel, kinnipeetavate vormiriietus ja voodivarustus. Harku vanglas jätkus 2003. aastal vormiriietuse tootmine. Ämaris jätkati metallkonteinerite, plekknõude, okaslindi ja

puitvarte tootmist, 2002. aastal aga alustati vanglate metallmööbli ja mööblidetailide valmistamisega.[768] 2003. aastal andis riik vanglatööstusele üle Vasalemma vallas asuva vanglate pesumaja, mis osutab teenuseid nii vanglasüsteemi siseselt kui ka väljapoole. Rummus valmistas vanglatööstuse allasutus OÜ Edipsos vangla territooriumil puitaluseid ja andis 2006. aastal tööd ligi 30 töötajale. Väljaspool vanglat asuvas ettevõttes Rummu Puit töötas 17 kinnipeetavat.

Äriühingut asutades loodeti, et vanglatööstus hakkab teenima kasumit. Formaalselt jõudis äriühing küll 2004. aastal esimest korda kasumisse, aga sisuliselt toetas riik seda igal aastal umbes 5–6 miljoni krooniga. Enamikul kinnipeetavatel ei ole vanglas tehtavaks tööks sobivat ettevalmistust, nii et väljaõppe järel hakatakse alles kogemusi omandama. Samuti on nende üldised tööharjumused kehvemad võrreldes enamiku vabaduses tööd tegevate inimestega. Seetõttu nenditi 2006. aastal, et vanglatööstuse tootmistulemusi ei saa võrrelda samades valdkondades tegutsevate ettevõtetega.[769]

Tasapisi ettevõte siiski kasvas. 2010. aastal oli seal tööl 26 inimest, lisaks töötas vangistusseaduse alusel keskmiselt 308 kinnipeetavat. Kinnipeetavate tööhõive oli aastaga tõusnud 12,4% (2009. aastal töötas 274 isikut).

Vanglatööstuse haldusüksus asus Tallinnas ja tootmisosakonnad olid kolmes vanglas: Harkus, Murrus ja Tartus. Harkus asus õmblustsehh ning pakkimis- jm teenuste tsehh. Tellimustöödena tehti seal lihtsamaid õmblustöid ning pakendamis- ja komplekteerimistöid. Tartus asus metallitsehh, kus erinevate metallitööde kõrval osutati ka pulbervärvimise teenust. Murrus oli puidutsehh, Jõhvis toodeti töömahukaid metallkonstruktsioone. Viru vanglas asus pesumaja ja olid rendipinnad metalli- ja puidutsehhi jaoks. 2011. aastani oli pesumaja ka Murru avavanglas. 2011. aastaks oli välja töötatud kaubamärk Stoveman, mille alt müüdi metalltooteid ja mille kõige tuntumad müügiartiklid olid saunaahjud.

768 Eesti vanglasüsteemi aastaraamat 2002/2003, lk 23–24.

769 AS EVT moodustamine. Vangide tööhõive korraldamine. Käsikiri.

Vanglaametnike haridus ja väljaõpe

1990. aastal välja töötatud kriminaaltäitva süsteemi järgi pidi vanglaametnike järelkasv tulema siseministeeriumi haldusalas tegutsevatest õppeasutustest, kus korraldatakse alalisi kursusi. Kursuste läbimine pidi olema vanglateenistuses töötamise eeltingimus. 1990. aastate alguses piirduski vanglateenistujate väljaõpe tavaliselt kursustel osalemisega ja kinnipidamiskohtade ameti juurde asutatud õppekeskust võib tinglikult pidada sisekaitse akadeemia eelkäijaks. 1991. aasta jaanuaris andis õppekeskuse toonane juht Uno Ilm vanglateenistujate koolitamisel peatudes ülevaate uue keskuse õppekavast. Füüsilise vormi tagamise kõrval pandi rõhku seaduste, asjaajamise, aga ka Eesti ajaloo ja filosoofia õpetamisele. Samuti õpetati eesti, vene ja soome keelt. Viimast seetõttu, et vanglaametnikel oli võimalus Soomes kogemusi omandada.[770] Õppekeskus moodustati siseministri määrusega 6. veebruaril 1991 ja nädalapäevad hiljem eraldas Vabariigi Valitsus reservfondist selle tegevuseks raha.[771] Õppekeskus asus Tartu maanteel kinnipidamiskohtade ameti ruumides, 1992. aastal oli sel 21 kabinetti ja õppeklassi ning 5 ühiselamutuba.[772] Õppekeskuses korraldati nii 1- kui ka 3-nädalasi kursusi, kus osalesid ka need, kes olid juba vanglates töötanud. Kursustele tehti suuremates päevalehtedes ka reklaami.[773]

770 Jääda inimeseks ka vangistuses. – Harju Elu, 15.1.1991, lk 5.

771 Justiitsministeeriumi vanglate arhiiv, Vanglate Ameti fonditoimik: ajalooline õiend „Vanglate Amet ja tema eelkäijad aastatest 1990–1995“, detsember 1998.

772 RA, ERA.5862.1.43, l. 41, Jüri Kaljuvee ettekanne Robert Närskale, 2.9.1992.

773 RA, ERA.5862.1.32, l. 12–13, kinnipidamiskohtade ameti peadirektori kt juures toimunud nõupidamine, 11.1.1994.

1992. aasta märtsis ajakirjandusele antud intervjuus mainis toonane siseminister Robert Närska, et vangivalvurite õppekeskuses oli parasjagu väljaõppel 80 ajateenijat ja oodata oli veel 100 ajateenijat. Samuti pidi väljaõppe läbi tegema 20 valvekoera. Närska sõnul lahendanuks vanglateenistujate vähesuse probleemi nende palgataseme tõstmine.[774] See oli kavas ellu viia seoses täitemenetluse seadustiku vastuvõtmisega.

Juba sama aasta kevadel anti aga avalikkusele teada, et sisekaitse valdkonna väljaõppe eest hakkab vastutama Pirita-Kosel endises Nõukogude armee ehitusvägede kõrgemas poliitilises sõjakoolis tööd alustav sisekaitse akadeemia. Sellekohase määruse andis Vabariigi Valitsus 15. aprillil 1992, kinnitades ühtlasi akadeemia ajutise põhikirja ja tehes rahandusministeeriumile ülesandeks finantseerida kooli tegevust riigieelarvest ning anda hoonete ja rajatiste rekonstrueerimiseks vajalik summa.[775]

1992. aasta juulis ajakirjandusele selgitusi jaganud kooli rektor Eduard Raska mainis, et sõjakooli üleandmine oli juba lõpusirgel ja hoones tehti remonti, et oktoobris saaks alustada õppetööga. Katsed kooli astujatele oli kavas korraldada 1. septembril ja ühtekokku taheti vastu võtta 180 noort. Akadeemia hakkas koolitama uurijaid, politseiametnikke, piirivalvureid ja vanglateenistujaid.[776] Rektor Raska sõnul taheti kursantidele anda eelkõige tugev humanitaarharidus ja hea võõrkeeleoskus. Akadeemia pressisekretär selgitas 1992. aasta juunis avalikkusele peatselt õppetööd alustava akadeemia eesmärke: „Et koolitada laia silmaringiga sisekaitsespetsialiste, hakkab akadeemia õpetama juriidika kõrval ka filosoofiat, ajalugu, sotsioloogiat, kultuuri, psühholoogiat, sotsiaalpsühholoogiat, esteetikat, eetikat, religiooni.“[777]

Vabariigi Valitsus oli 16. detsembril 1991 määranud Eduard Raska Nõmmel tegutsenud Eesti politseiakadeemia rektoriks, kuid 1992. aastal kasvas see sisekaitse akadeemiaks.[778] 21. jaanuaril 1992 moodustati

774 „Paneme politsei kolmes vahetuses tööle“. – Rahva Hääl, 13.3.1992, lk 2.

775 Sisekaitseakadeemia. 20 aastat parimate nimel, lk 9.

776 Sisekaitse Akadeemia ootab üliõpilasi. – Rahva Hääl, 21.7.1992, lk 1.

777 Sisekaitse akadeemia alustab. – Rahva Hääl, 6.6.1992, lk 5.

778 Eesti Vabariigi Riikliku Politseiameti Politseiakadeemia likvideerimise kohta. – Riigi Teataja 1992, nr 19, lk 498. Politseiakadeemia baasil loodi 1993. aastal kooli endistesse ruumidesse Nõmmel Tallinna politseikool, mis tegutses aastatel 1993–1997, kuni ühendati Paikuse politseikooliga.

valitsuse korraldusega toimkond, mis pidi välja töötama kooli põhialused. Seal olid peale Raska veel siseminister Olev Laanjärv, haridusminister Rein Loik ja valitsuse nõunik Kalle Klandorf. Raska ise määras toimkonna koosseisu veel mitu eri vastutusvaldkondade hea käekäigu eest seisvat kolleegi. Eeskuju võeti läänest. Aastatel 1990–1991 oli Raska kahel korral külastanud Ameerika Ühendriike ja saanud tutvuda nii FBI akadeemia kui ka sealsete vanglatega. Raska lõi kontaktid ka sealsete väliseestlastega ja tänu neile sai mitu politseiametnikku juba 1990. aastate alguses õppida Ameerika Ühendriikides New Hampshire'i politseiakadeemias.[779] Seal kogetu ja nähtu mõjutas kahtlemata ka sisekaitse akadeemia põhikirja väljatöötamist. Samamoodi võttis Raska kui kriminalist innukalt osa seadusloome üle peetud diskussioonidest.

1992. aastal akadeemia tegevust tutvustades mainis Raska, et koostöösidemeid on arendatud Skandinaavia maade, Saksamaa ja teiste Euroopa riikidega lootuses, et tavaks saab õppejõudude ja üliõpilaste vahetus ja praktika välisriikides.[780] Nii näiteks käisid korrektsiooni eriala üliõpilased ja õppejõud 1990. aastate alguses visiitidel Rootsis, Taanis ja Šotimaal.[781]

Raska tõi esile, et erinevalt teistest kõrgkoolidest oli akadeemia õppeprotsessis olulisel kohal teoreetilise ja praktilise (treeningute) võimalikult tihe sümbioos. See ei puudutanud ainult kehalisi treeninguid, vaid ka õppepraktikat. Ehkki õppekavasse kuulusid küll kehalised treeningud ja alates teisest kursusest õpetatav erialaainete pakett, oli sisekaitse akadeemia esimestel aastatel orienteeritud rohkem akadeemilisele haridusele kui praktilisele õppele. Eduard Raska järgi nimetati toona akadeemias omandatud kõrghariduskraadi hellitavalt raskalaureuseks. Et õppejõudude kaader tuli täies ulatuses alles komplekteerida, otsiti tulevasi õppejõude nii sisejulgeoleku süsteemist kui ka ajakirjanduse vahendusel.[782] 1993. aastal korrektsiooni erialal õppima asunud hilisem akadeemia justiitskolledži direktori (2005–2011) ja 2016.–2024. aastal

779 Sisekaitseakadeemia. 20 aastat parimate nimel, lk 10–12.

780 **E. Raska.** Eesti Sisekaitse Akadeemia, lk 18–19.

781 RA, ERA.5612.1.262, l. 1, 30, Inga-Lill Fong Karlberg Eduard Raskale, 21.9.1993; Uno Ilm Roger Houchinile, 17.11.1994.

782 Sisekaitse akadeemia alustab. – Rahva Hääl, 6.6.1992, lk 5.

Pidulik rivistus õppeaasta avamise puhul 1. septembril 1993. Esiplaanil akadeemia rektor Eduard Raska ja kaitseväe juhataja, kindralmajor Aleksander Einseln.
Foto: Harald Leppikson. RA, EFA.546.0.217658

Tallinna vangla direktorina töötanud Hannes Liivaku sõnul polnud praktika toona veel hästi korraldatud. Vanglates käidi praktikal suviti ja seal kujunes täpsem arusaam, mida vanglatöö endast tegelikult kujutab. Praktikakorraldus paranes pärast seda, kui esimeste lendude lõpetajad said vanglajuhtideks.[783]

Juba 1992. aastal tekkis akadeemia juhtkonna ja ministeeriumi vahel ebakõla kooli staatuse üle. Kui Eduard Raska soovis koolile ülikooli staatust, siis ministeerium pidas seda pärast sama aasta märtsis jõustunud haridusseadust rakenduskõrgharidust pakkuvaks kõrgkooliks. Sellega seoses pöördus Raska juulis isegi Eesti riigijuhtide poole, et sisekaitse akadeemia saaks oma valdkonna ülikooli staatuse nagu Tallinna tehnikaülikool või Tallinna pedagoogikaülikool ning et kooli rahastataks haridusministeeriumi asemel otse riigieelarvest. Septembris

783 Intervjuu Hannes Liivakuga, 5.12.2023.

käisid akadeemia väljaehitamisega seotud küsimuste arutamiseks sisekaitse akadeemias külas toonane ülemnõukogu esimees Arnold Rüütel, siseminister Robert Närska ja riigiminister Uno Veering.[784] Akadeemia juhtkonna vastuseisust hoolimata nimetati õppeasutus Vabariigi Valitsuse otsusega 26. oktoobrist 1993 siiski rakenduskõrgkooliks. Ehkki see otsus tühistati 19. novembril 1993, jäi kooli staatus järgnevateks aastateks ebaselgeks. Kooli õigusliku positsiooni määratlemiseks moodustati valitsuskomisjon.[785] Samal aastal muudeti ka kooli nimi – Eesti Sisekaitse Akadeemiast sai Eesti Riigikaitse Akadeemia, mille koosseisu kuulusid peale vanglateenistujaid koolitava korrektsioonikolledži veel politseikolledž, päästekolledž, tollikolledž ja kaitsejõudude ühendatud õppeasutused.

Rakenduskõrgkoolina tegutsemine piiras toona kooli õigust korraldada kraadiõpet ehk anda välja magistrikraadi. Esimestel aastatel koolitati sisejulgeoleku valdkonna tsiviilametnikke ja kaitseväelasi üheskoos.[786] Samal ajal püüdis Eduard Raska hoida kooli teaduslikku taset. 1990. aastate alguses keskendus ta teadustöö juhtimisele kriminoloogia valdkonnas ja tema eestvedamisel anti välja mitu kogumikku Eesti Riigikaitse Akadeemia toimetiste sarjas, kus käsitleti näiteks majanduskuritegude ja organiseeritud kuritegevuse, aga ka kriminaalpreventsiooni temaatikat.[787] 1996. aasta mais toimus esimene akadeemia üliõpilaste teaduskonverents.

11. aprillil 1995 võttis Vabariigi Valitsus vastu otsuse luua Kaitsejõudude Ühendatud Õppeasutused ja sellega seoses organiseerida Eesti Riigikaitse Akadeemia Sisekaitseakadeemiaks. Vaid kuu aega hiljem otsustas Vabariigi Valitsus otsuse tühistada ja jätkata vanaviisi. Ainsa muudatusena viidi rakenduskõrgkooli staatuses õppeasutus haridus- ja teadusministeeriumi alluvusest siseministeeriumi alluvusse. 1996. aastal lõpetas akadeemia esimene lend, kelle hulgas oli 21 korrektsiooni eriala lõpetajat.[788]

784 Arnold Rüütel külastas sisekaitseakadeemiat. – Rahva Hääl, 4.9.1992, lk 1.
785 Sisekaitseakadeemia 1992–2002, pagineerimata (1993. aasta).
786 Sisekaitseakadeemia. 20 aastat parimate nimel, lk 27–28.
787 Kuritegevus ja kriminaalpreventsioon Eestis; Kriminaalsus majandusruumis.
788 Sisekaitseakadeemia 1992–2002, pagineerimata (1996. aasta).

Akadeemia esimesel aastapäeval 1993. aasta oktoobris pühitseti Eduard Raska pidulikult riigikaitse akadeemia rektoriks. Pühitsemise viis läbi luteri kiriku vaimulik, Tallinna praost Gustav Piir.
Foto: Harald Leppikson. RA, EFA.250.0.152604

Ametisse pühitsetud rektor ametiketiga.
Foto: Toomas Volmer.
RA, EFA.204.0.272661

Sisekaitse akadeemia avamisest hoolimata jätkus vanglaametnike koolitamine esialgu ka õppekeskuse kursustel, sest nii sai pidevas kaadripuuduses vaevlevatesse vanglatesse kiiremini tööle suunata uusi inimesi. 1992. aastal märgiti kinnipidamiskohtade ameti aruandes, et vanglate kaadriprobleemid tuleb eduka tegevuse tagamiseks kiiresti lahendada, kuid selleks oli vaja riiklikku toetust. „Hädavajalik on kinnipidamisasutustes töötamise prestiižikuse tõstmine Eesti Vabariigi kodanike seas ja seda riiklikul tasandil," lisati aruandes.[789]

1993. aastast vanglateenistuses ametis olnud Andres Põdra on meenutanud, et temagi töö vanglas algas pärast kolme kuu pikkust koolitust. Põdra asus tööle Eesti iseseisvuse taastamise järel avatud uude Maardu vanglasse, milleks koolitati täiesti uus personal ja otsiti teistest vanglatest kokku mittekorrumpeerunud ametnikud. Nii loodeti tagada aus ja lugupidav asjaajamine. Maardusse paigutati noored ja alaealised kinnipeetavad, sest rahvusvahelised nõuandjad olid Patarei vangla selleks sobimatuks kuulutanud.[790]

789 RA, ERA.5862.1.55, l. 41, kinnipidamiskohtade ameti informatsioon 1992. aasta tegevuse põhitulemuste kohta.

790 Intervjuu Andres Põdraga, 30.11.2023.

Riigikogu aseesimees Arnold Rüütel, kaitseminister Andrus Öövel ja rektor Eduard Raska akadeemia 5. aastapäeva pidustusel 12. aprillil 1995.
Foto: Arnold Truuväärt. RA, EFA.204.0.176358

1998. aastal muudeti riigikaitse akadeemiana tegutsenud kool sisekaitseakadeemiaks ja võeti vastu akadeemia põhimäärus. Selle järgi oli tegemist rakenduskõrgkooliga, mis koolitas tuletõrje- ja päästetöötajaid ning politsei-, tolli- ja vanglaametnikke. Sajandivahetuse järel motiveeriti vanglaametnikke üha enam haridust omandama sisekaitseakadeemias, ent nii nagu 1990. aastatel, siirdusid selle lõpetanud vanglates tavaliselt kõrgematele ametikohtadele, näiteks inspektoriteks. Madalamad vanglaametnikud aga said nt 2002/2003. õppeaastal aastase ettevalmistuse kutsekoolide baasil Tallinna pedagoogilises seminaris ja Tartu kutsehariduskeskuses.[791]

Alates 2007. aastast hakati töötajatele maksma vastavalt haridusele ja väljaõppele 10–30% suuremat palka. Küllap mõjus vanglaametniku kuvandile positiivselt ka uute kaasaegsete vanglate avamine. Sisekaitseakadeemia õppekavu kohendati 2008. aastal, et need vastaks paremini vanglates tehtavale tööle. Aastatuhandevahetuse järel hakati kujundama ka püsivat õppejõudude kaadrit, sest seni olid suurema osa

791 Eesti vanglasüsteemi aastaraamat 2002/2003, lk 38.

Vanglate asekantsler Priit Kama sisekaitseakadeemia justiitskolledži kadettidega 2011. aasta septembris.
RA, ERA.5237.10.110444

loengutest andnud külalislektorid.[792] Vangistusõiguse kõrval pöörati uuenduste tulemusena senisest suuremat tähelepanu psühholoogiale, kriminoloogiale ja taasühiskonnastamisele. Praktikal oli õppekavas endiselt suur tähtsus, aga see jagati väiksemateks sisulisteks osadeks. 2008. aastal koostati akadeemias ka valvurite baaskoolituse õppekava (maht 65 tundi), et koolitada värskelt teenistusse asunud ametnikke.[793] Tähelepanu hakati pöörama nii eriala spetsiifikale ehk valvele kui ka vangide kriminaalsete riskide individuaalsele hindamisele, mille põhjal planeeritakse inimese taasühiskonnastamist.[794]

23. juulil 2013 allkirjastas justiitsminister määruse, millega pandi paika vanglateenistuse ametnikule esitatavad nõuded ning vangla

792 Intervjuu Hannes Liivakuga, 5.12.2023.

793 RA, ERA.5612.1.692, sisekaitseakadeemia justiitskolledži nõukogu koosoleku protokoll, 14.4.2008, paginеerimata.

794 Intervjuu Hannes Liivakuga, 5.12.2023.

direktori värbamist ja valikut puudutavad nõuded. Seejuures olid eraldi välja toodud kõigi haridusnõuded.[795]

Sellele toetudes töötati õppeaastaks 2017/2018 välja Eesti vanglateenistuse valdkonna haridusmudel, mille järgi sai õppida üheaastasel vanglaametniku õppekaval (60 EKAP – Eesti kutsehariduse arvestuspunkt) või kolmeaastasel korrektsiooni õppekaval (180 EKAP). Neile lisaks oli kogemustega vanglatöötajatel ametkondliku suunamise korras võimalik läbida aastane teabe- ja uurimisosakonna ametniku jätkuõppekava (45 EKAP), et omandada menetlejana töötamiseks vajalik kompetents.[796]

Sisekaitseakadeemia tugevus on tihe koostöö valdkonna valitsusasutustega ja peale erialase rakenduskõrghariduse on seal võimalik omandada ka näiteks sisejulgeoleku magistriharidus.[797]

795 Vanglateenistuse ametnikule esitatavad nõuded, nõuetele vastavuse hindamine ning vangla direktori värbamine ja valik. – Riigi Teataja I, 29.7.2013, art 1.

796 Siseturvalisuse ühtne integreeritud haridusmudel, lk 11–12.

797 Vanglateenistuse aastaraamat 2018, lk 15–16.

Kriminaalhooldussüsteemi rakendamine ja toimimine. Vangide arvu vähenemine

17. detsembril 1997 võttis Riigikogu vastu kriminaalhooldusseaduse, mis reguleerib järelevalvet tingimisi karistatute ja tingimisi enne tähtaega vabastatute üle ning loob tingimused ennetähtaegselt vabanenute paremaks sotsiaalseks kohanemiseks. 1998. aasta jaanuaris kuulutas justiitsministeerium välja konkursi kriminaalhooldusametnike leidmiseks. Veebruaris kirjutasid justiitsminister Paul Varul ja Friedrich Eberi Fondi koordinaator Baltimaades professor Wulf Winrich Lapins alla lepingule, mille alusel viidi läbi nii kriminaalhooldus- kui ka vanglaametnike koolitusprogramm Eestis ja Saksamaal.[798] Enne ametisse asumist läbisid 130 välja valitud inimest kahe kuu pikkuse koolituse, mille lõpus tuli sooritada eksam. 1. mail 1998 tööle hakanud süsteem koosnes 13 kriminaalhooldusosakonnast, ent lisaks kohtute juures asuvatele kriminaalhooldusosakondadele olid suuremates maakonnakeskustes ja linnades veel osakondade koosseisu kuuluvad kriminaalhoolduse talitused. Ametis oli 110 kriminaalhooldajat, kellele 1999. aastal lisandus veel 54 ametnikku.

798 **M. Prööm.** Eesti vanglad 1997–1998, lk 68.

Kriminaalhooldussüsteem kasvas esimese viie aasta jooksul jõudsalt ja selleks oli vaja järjest enam ametnikke. 2004. aastal oli 14 kriminaalhooldusosakonnas ja 36 kriminaalhooldustalituses juba 193 ametnikku. Ühe ametniku maksimaalne kriminaalhooldusaluste arv oli 45.[799] Ka kriminaalhooldusaluste arv kasvas 1990. aastate lõpus ja 2000. aastate alguses järjekindlalt. Kui 1998. aastal oli 2058 hooldusalust, siis sajandivahetuseks oli neid 6356 ja 2003. aastaks juba 7277.[800] See võimaldas parlamendil leevendada ka kehtiva kriminaalkoodeksi sätteid, et niimoodi kergemate kuritegude eest vangi mõistetud kinnipeetavad ennetähtaegselt vabastada.[801]

8. juunil 2000 moodustati kriminaalhooldusametnikke koondav Eesti Kriminaalhooldusametnike Liit, mille ülesanne oli peale trükiste väljaandmise ja valdkonna populariseerimise organiseerida täiendkoolitusi ja korraldada erinevaid üritusi. Konfliktide korral võis liit organiseerida töövõtja ja tööandja vahelist lepitust.[802]

Vanglates oli 1999. aastal 52,5 sotsiaalinspektori, 15 psühholoogi ja 9 kaplani ametikohta.[803] Alates 2001. aastast muutus Tartu ülikooli sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika alane koostöö justiitsministeeriumiga tihedamaks ja ülikool käivitas programmi kriminaalhooldusametnike väljaõpetamiseks. 2000. aastast õpetati ülikoolis erialaainena ka kriminaalhoolduse aluseid ja 2003. aastani said kursuse läbinud sooritada kriminaalhooldaja eksami. Et kriminaalhooldajalt eeldati kõrgharidust – esialgu võeti tööle ka keskharidusega inimesi –, siis suurenes ka nende arv, kes tulid sotsiaaltöö magistriõppesse, et enne tööle asumist vastav haridus omandada. Sellega oli ka justiitsministeerium päri. Õppima tuli ka selliseid, kes töötasid juba kriminaalhooldusametnikena.[804]

Oluline muudatus kriminaalhoolduse süsteemis oli 2007. aastal jõustunud kord kasutada ennetähtaegsel vabastamisel elektroonilist

799 **R. Kuuse.** Eesti kriminaalhoolduse kujunemislugu**; M. Sass.** Kriminaalhooldusosakond ja ametnikud, lk 5–9.

800 **M. Sass.** Kriminaalhooldusaluste statistika 1998–2003, lk 41.

801 Tuhat vangi pääseb varem vabadusse. – Eesti Päevaleht, 19.1.1998, lk 3; **Anneli Ammas.** Aasta lõpuks vabaneb 700 vangi. – Eesti Päevaleht, 15.8.1998, lk 1.

802 **K. Nurm.** Eesti Kriminaalhooldusametnike Liidu moodustamisest ning tegevusest, lk 29.

803 RA, ERA.5862.1.60, l. 3, vanglate ameti 1999. aasta I poolaasta tegevusaruanne.

804 **J. Kõre.** Tartu Ülikooli ja Justiitsministeeriumi koostöö, lk 16–17.

Viljandi maakohtu kriminaalhooldusosakonna esimesed kriminaalhooldusametnikud (vasakult): Rein Eenmaa, Anu Rannaveski, Andres Muddi, Karin Ilus, Indrek Jegorov, Arno Lend.
Justiits- ja digiministeerium

järelevalvet. Seda saab kinnipeetava nõusolekul rakendada juhul, kui tal on sobiv elukoht, sest sisuliselt on tegemist koduarestiga. Elektroonilise järelevalve ajaks paigaldatakse inimesele jalavõru ja koduvalveseade ning määratakse liikumisraadius ja -graafik; kriminaalhooldajal on õigus tema asukohta kontrollida. Elektroonilise valve tähtaja (1–12 kuud) määrab kohus ja seda võib pikendada või lühendada. Oluline on seegi, et kokkuleppel saab valvealusele võimaldada ka vabamat liikumist, eriti elektroonilise valve lõpuperioodil, et inimene saaks iseseisva ja seaduskuuleka eluga harjuda.[805]

Esimene elektrooniline valveseade paigaldati valvealusele 22. mail 2007 ja järgmise kaheksa kuu jooksul said jalavõru 179 isikut. 2007. aasta lõpu seisuga oli ennetähtaegselt vabanenud 1267 kriminaalhooldusalusest elektroonilise valve all 96 inimest ehk 8%. Rõhuv osa neist oli toime pannud varavastase kuriteo.[806]

805 Vanglate ja kriminaalhoolduse aastaraamat 2007, lk 14.
806 Kuritegevus Eestis 2007, lk 160.

2008. aastal, kui kriminaalhooldussüsteemi käivitamisest oli möödunud kümme aastat, mainis justiitsministeeriumi taasühiskonnastamise talituse juhataja Rait Kuuse, et see valdkond oli kümne aastaga aina laienenud: kokku oli kriminaalhoolduse all ligi 8000 inimest ja tegelda tuli üldkasuliku töö korraldamise, käitumiskontrolli, elektroonilise järelevalve kohaldamise ning alaealiste õigusrikkujatega. Kriminaalhooldusametnikke oli 230. Kui 2008. aastani tegutseti kohtute struktuuriüksustena, siis 1. juunist 2008 liideti kriminaalhooldussüsteem vanglateenistusega ja kriminaalhooldusosakonnad muutusid Tallinna, Tartu ja Viru vangla osakondadeks.[807]

Samal ajal pöörati aina suuremat tähelepanu vangistuses olevate inimeste arvu vähendamisele. 2000. aastate alguses läks asi siingi tasapisi paremaks. Kui 1990. aastatel oli kinnipeetavate arv kõikunud 4200 ja 4800 vahel, siis kõige olulisem langus saavutati 2007. aastal, kui jõustusid mitu seadusemuudatust, mille tulemusel kinnipeetavate arv vanglates vähenes ja määrati ka vähem vanglakaristusi. Nii oli 2007. aasta alguses Eesti vanglates kokku 4311 isikut, sama aasta lõpus aga 3467. Sedavõrd suur langus tulenes sellest, et kui 2006. aastal vabanes tähtaegselt 1376 ja ennetähtaegselt 581 kinnipeetavat, siis 2007. aastal vastavalt 1148 ja 1225. Viimaste hulgas oli 179 elektroonilise järelevalvega isikut. Ent samamoodi määrati 2007. aastal tervelt kolmandiku võrra vähem vanglakaristusi kui aasta varem. Statistikat vangide arvu kohta aastail 2007–2017 vt lisast nr 8.

Lisaks juba mainitud karistusseadustiku muudatustele (§ 751 ja § 76), millega kehtestati ennetähtaegselt vabastatutele elektroonilise valve võimalus, muudeti 1. jaanuarist 2007 vangistusseadust (§ 76), millega kohustati vanglat edastama kohtule kinnipeetavate ennetähtaegset vabanemist võimaldavad dokumendid peale karistusseadustikus sätestatud karistusaja kandmist. Varem pidi avalduse esitama kinnipeetav ja selle põhjal tegi vangla direktor kohtule esildise. Uue korra järgi muutus ennetähtaegse vabastamise taotlemine kinnipeetavale ja

807 **Alo Raun.** Kriminaalhooldus arenes kümnendiga tormiliselt. – Postimees, 1.5.2008, https://www.postimees.ee/1789667/ (2.6.2025).

vanglale lihtsamaks ning selle tulemusel suurenes ka ennetähtaegselt vabastatute hulk.

Vangi mõistmine vähenes ka karistusseadustikku viidud muudatusega (§ 76 lg 5 ja 6): katseajal uue tahtliku ja vangistusega karistatava kuriteo toime pannud süüdimõistetu sai vangistuse täitmisele pööramise asemel teha üldkasulikku tööd. Varavastaste kuritegude eest vangi mõistmine vähenes 2007. aasta märtsis jõustunud karistusseadustiku muudatusega (§ 218): varavastase (ka korduva) süüteo eest vähemväärtusliku asja või väheolulise varalise õiguse vastu nähti karistusena ette rahatrahv või arest.[808]

2012. aastal vanglateenistuse aastapäeval mainis justiitsminister Kristen Michal, et kui 2006. aasta algul oli Eestis 4410 vangi ja 7885 kriminaalhooldusalust, siis 2012. aastaks oli kinnipeetavaid 3361 ja kriminaalhooldusaluseid 7176.[809]

2013. aasta jaanuaris, vanglateenistuse 94. sünnipäeval, ütles justiitsminister Hanno Pevkur oma kõnes, et võrreldes muude Euroopa riikidega on Eestis endiselt liiga palju vange. Neid oli 2013. aasta alguses ligi 3300. Justiitsministeerium oli tellinud professor Jaan Sootakilt karistusõiguse revisjoni ja selle põhjal kavatseti analüüsida ka kehtivat karistuste süsteemi. Pevkur ütles, et „praktika näitab, et inimeste lihtsalt vanglasse paigutamine ei pruugi olla alati parim lahendus. Sobiv karistus ning mõjutussüsteem peab vähendama retsidiivsust, mis on Eestis kahjuks veel liiga kõrge".[810]

Järgnenud aastatel vangide arv vähenes järjekindlalt, nii et 2015. aastal oli neid alla kolme tuhande (2921) ja 2018. aastal oli Eesti kinnipidamisasutustes 2525 kinnipeetavat, kellest 391 olid vahistatud ja 2134 süüdimõistetud.[811]

Kohtul on õigus kriminaalhooldusalustele määrata käitumiskontroll ja samamoodi võib inimene endale lisakohustusi võtta. Needki kinnitab kohus. Need võivad olla näiteks kohustus mitte tarvitada

808 Kuritegevus Eestis 2007, lk 158–160.

809 Michal: vähenenud on nii kuritegevus kui vangide arv. – Postimees, 4.2.2012, https://www.postimees.ee/728128/ (2.6.2025).

810 Hanno Pevkur: Eestis võiks vähem vange olla. – Postimees, 28.1.2013, lk 3.

811 Vanglateenistuse aastaraamat 2018, lk 46.

alkoholi ja narkootilisi aineid, osaleda sotsiaalprogrammis või heastada tekitatud kahju. 1. novembril 2017 jõustus seadusemuudatus (KarS § 74 lg 3), millega võis katseajal olevale inimesele määrata käitumiskontrolli senise kolme aasta asemel kuni viieks aastaks, jättes talle mõistetud vangistuse täielikult või osaliselt täitmisele pööramata. Selle mõjul kasvas 2018. aastal kriminaalhooldusaluste arv märkimisväärselt just nende võrra, kelle käitumiskontrolli aeg on üle kolme aasta (7%), ja kinnipeetavate arv jätkas vähenemist.[812] Kinnipeetavate arvu dünaamikat vt lähemalt lisast nr 9.

812 Kuritegevus Eestis 2018, lk 103.

Vaimulik töö kinnipidamisasutustes

Ühiskonna järkjärgulise vabanemisega 1980. aastate lõpus algas Eestis usuelu taasavastamine. Alates 1988. aastast liikusid usuorganisatsioonid ühiskonna äärealalt taas avalikkuse ette, inimesed jõudsid jälle koguduste juurde ja järgnenud aastatel kasvas plahvatuslikult kõigi Eesti uskkondade liikmeskond. Jumalateenistusliku elu kõrval hakkasid usulised ühendused tegelema eri valdkondadega: meediatöö, usulise hariduse ja noortetöö kõrval pöörati tähelepanu ka kriminaalpreventsioonile ja vaimulikule tööle vanglates. Murranguaegadel kujunesid välja ühe ja teise töövaldkonna eestvedajad ja töötegijad, kes hakkasid seda esialgu oma initsiatiivil edendama. Nii oli see ka vaimuliku teenimisega vanglas.

Vaimulik töö vanglates sai alguse 1989. aastal. Tõsi, juba aasta varem olid Viljandi noortekoloonia luuleõhtutest kasvanud välja evangelisatsiooniõhtud, kuid murdepunktiks sai Nõukogude Liidu siseministri 1989. aastal antud määrus, millega lubati esmakordselt Nõukogude Liidu ajaloos vaimulikud vanglamüüride vahele vange teenima. Vanglatesse hakati rajama usutubasid, mille juures olid abiks ka vangid. Teiste seas väärib esile toomist 1991. aasta detsembris Murru parandusliku töö koloonias ühte barakki rajatud palvehoone pühitsemine. Peale umbes sadakond inimest mahutava palveruumi ehitati hoonesse õppeklass ja ristimisruum basseiniga ning ühiselamu usklikele kinnipeetavatele. 1990. aastate alguses valmisid palveruumid ka teistes

Eestis vanglates.[813] Sageli käisid vaimulike töötegijatega vanglas kaasas muusikud.[814]

Uutest võimalustest hoolimata jäi töö vanglas 1980. aastate lõpul ja 1990. aastate algul õhinapõhiseks, sest usuühenduste jaoks olid toona olulised hoopis teised teemad: varade tagastamisest ja ususeaduste väljatöötamisest piiblite ning humanitaarabi jagamiseni. Peale selle pidid usulised ühendused kuidagi toime tulema vaimulike talituste arvu kasvuga. Vaimulikkond usuelu elavnemisest hoolimata kohe kasvama ei hakanud, ent tööülesandeid tuli aina juurde. Üks neist oli vangide vaimulik hooldamine, millega tegelesid jõudumööda eri uskkondade töötegijad. Eesti Evangeelne Luterlik Kirik jõudis 1991. aastaks aga nii kaugele, et selle allasutusena moodustati kriminaaltöötoimkond, mis pidi keskenduma tööle kinnipeetavate ja vanglast vabanenutega.

Murranguajal 1980. aastate lõpul asutati mitu kristlikku ühiskondlikku organisatsiooni, kellest vanglatöö kontekstis väärib esiletõstmist 1988. aasta detsembris asutatud Eesti Kristlik Liit. Nii nagu esimesel iseseisvusajal, nii paistsid ka murranguajal, kui Eesti vabanes Nõukogude okupatsiooni ikkest, kirikute kõrval vaimuliku vanglatöö organiseerijatena silma just ühiskondlikud organisatsioonid.

Eesti Kristliku Liidu eesmärkide seas nimetati halastustööd, mis hõlmas nii tööd laste- ja vanadekodudes, aga ka alaealiste kinnipidamiskohtades.[815] Juba 1989. aasta juunis kristlik liit küll lagunes, kuid selle ühe järglasena jätkas Eesti Kristlik Ühendus (EKÜ), keskendudes oma tegevuses kristlikule hoolekande- ja halastustööle. Kristlik ühendus asus nõudma noortevanglate elamistingimuste parandamist ja kinnipidamiskohtadest vabanenud noorte jaoks varjupaikade loomist. Alates 1989. aastast külastasid EKÜ liikmed regulaarselt noortevanglaid ja erikoole, et seal pidada hingehoidlikke vestlusi. 1989. aastal tähistati koos noortega jõulupühi.[816] Kristlik ühendus algatas koos teiste kristlike

813 **T. Männaste.** Kaplani roll kinnipeetava resotsialiseerimisel, lk 7–8.

814 **Tiiu Pikkur.** Veerand sajandit vaimulikku tööd vanglates. – Eesti Kirik, 18.2.2015, lk 1.

815 **P. Rohtmets.** Vaimulikud ühiskondlik-poliitilistes liikumistes, lk 162–163.

816 Info. – Kristlik Ühendus, nr 3, veebruar 1990, lk 4.

Ühena esimestest jõudis vanglasse vaimulikku tööd tegema Avo Üprus. Pildil koos Viljandi vangla noormeestega.
Avo Üpruse erakogu

organisatsioonidega 1990. aastal ka surmanuhtluse kaotamise seadustamise.[817]

1989. aastal moodustati Eesti suuremate kristlike usuliste ühenduste juhtide ja toonase usuasjade voliniku Rein Ristlaane initsiatiivil Eesti Kirikute Nõukogu (EKN), mis oma esimestel tegutsemisaastatel koondas viis Eestis tegutsevat traditsioonilist usulist ühendust. 27. veebruaril 1991 toimunud töökoosolekul märkis ka Eesti Kirikute Nõukogu, et välja töötatavas kriminaalkoodeksis ei peaks olema kohta surmanuhtlusel, sest inimelu on püha ja puutumatu.[818] Juba 1990. aastal oli EKN-i töökoosolekul päevakorras vanglates valitsev olukord, kuna EKN-i oli jõudnud vanglast tulnud murekiri, kus kurdeti vangide ebainimlike tingimuste üle.[819]

817 Kristlik-demokraatlikud erakonnad viivad EKÜ ettepanekud Ülemnõukogus läbi. – Kristlik Ühendus, nr 9/10, november/detsember 1990, lk 8.

818 EKNA, Eesti Kirikute Nõukogu töökoosoleku protokoll, 27.2.1991.

819 EKNA, Eesti Kirikute Nõukogu töökoosoleku protokoll, 6.1.1990.

Eesti iseseisvuse taastamise järel kujunes Eesti Kirikute Nõukogust riigile usuasjus kõige olulisem partner. EKN asus vanglates vaimuliku tööga tegelema 1991. aasta aprillis, kui see teema oli esimest korda nõukogu töökoosoleku päevakorras. EELK kriminaaltöötoimkonna juht Avo Üprus andis EKN-i liikmeskirikute esindajatele ülevaate olukorrast vanglates, kus valitses tema sõnul kaos ja minnalaskmise meeleolu, ja visandas plaani, kuidas vanglas vaimulikku tööd teha. Kirikute nõukogu soovitas Üprusel asjaga edasi tegeleda ja volitas teda täitma vanglatöö koordinaatori ülesandeid.[820]

Juba järgmisel töökoosolekul 1991. aasta mais oli vanglatöö küsimus taas päevakorras ja toonaste arutelude põhjal on võimalik anda ülevaade Eesti iseseisvuse taastamise ajaks kujunenud olukorrast. Igas vanglas tegutses vähemalt üks hingehoidu kureeriv inimene, Harku naistevanglas oli neid rohkemgi. Juba oli jõutud ära pidada esimene vanglamisjonäride seminar, mille järel õnnistati tööle 51 eri konfessiooni kuuluvat inimest. Neid jätkus tööle ka vanglast vabanenutega. See oli sündinud tihedas koostöös Soome luterlastega. Vaimulikku tegevust vanglas reguleerisid esialgu siseministeeriumis kinnitatud juhendid.

EKN otsustas oma töökoosolekul moodustada kõigi konfessioonide esindajatest, kes olid nõukogus esindatud, vanglatöö koordineerimiseks initsiatiivgrupi ja Avo Üpruse vanglatöö koordinaatori volitusi pikendati aasta lõpuni. Ühtlasi vaatas EKN läbi vanglavaimuliku ja -misjonäri tööjuhendid, tegi neisse väiksemaid redaktsioonilisi parandusi ja kinnitas need. Viimaks otsustas EKN nimetada vastava toimkonna vanglatöö toimkonnaks. Sellega oli astutud esimene samm usuühenduste ühise vanglatöö poole.[821]

Üksikute kirikute ja oikumeeniliste organisatsioonide kõrval tuleb tähelepanu pöörata ka aruteludele riigi esindajatega. 1990. aasta juunis, veel enne kui nõukogudeaegse usuasjade voliniku aparaadi tegevus lõpetati, moodustati kultuuriminister Lepo Sumera eestvedamisel eri

820 EKNA, Eesti Kirikute Nõukogu töökoosoleku protokoll, 10.4.1991.
821 EKNA, Eesti Kirikute Nõukogu töökoosoleku protokoll, 23.5.1991.

uskkondade ja ministeeriumide ning ametite esindajatest koosnev konsultatiivnõukogu. Uus organ hakkas tegutsema kultuuriministeeriumi juures. 4. oktoobril 1990 langetas Vabariigi Valitsus otsuse lõpetada usuasjade voliniku tegevus ja nõustuda usuasjade talituse loomisega kultuuriministeeriumi juurde ning anda asjaajamine üle 1990. aasta 1. novembriks.[822]

Konsultatiivnõukogu jätkas ka usuasjade talituse moodustamise järel kooskäimist ning organiseeris eri teemadel seminare ja koosviibimisi. Vabariigi Valitsus kinnitas nõukogu koosseisu 16. jaanuari 1991. aasta määrusega.[823] Nõukogus arutati usuliste ühenduste varade küsimuste ning riigi ja kiriku seadusliku vahekorra paikapanemise kõrval ka kirikute eri töövaldkondade üle. Nii kõneldi diakooniatööst, vanglavaimuliku ja hingehoidja tööst nii vanglates kui ka kasvatusraskustega laste koolides. Sotsiaalhooldusministeerium ootas usuorganisatsioonide abi ka eluheidikutele mõeldud turvakodude-varjupaikade asutamisel.[824]

Esimestest vaimulikku vanglatööd reguleerivatest eeskirjadest ja EKN-is toimunud aruteludest hoolimata valitses 1990. aastate alguses vanglatöös paras segadus. Ühtse juhtimise puudumise tõttu võis mõnes vanglas tegutseda mitu eri konfessiooni vaimulikku, teises aga mitte ühtegi. Toona olid Eestisse jõudnud ka mitme uue usuliikumise esindajad ja nemadki tegelesid vanglates vaimuliku tööga. Nende kõrval oli vabatahtlikke, kes tegutsesid omaette, ja harvad polnud juhtumid, kus üksteises nähti konkurente.[825]

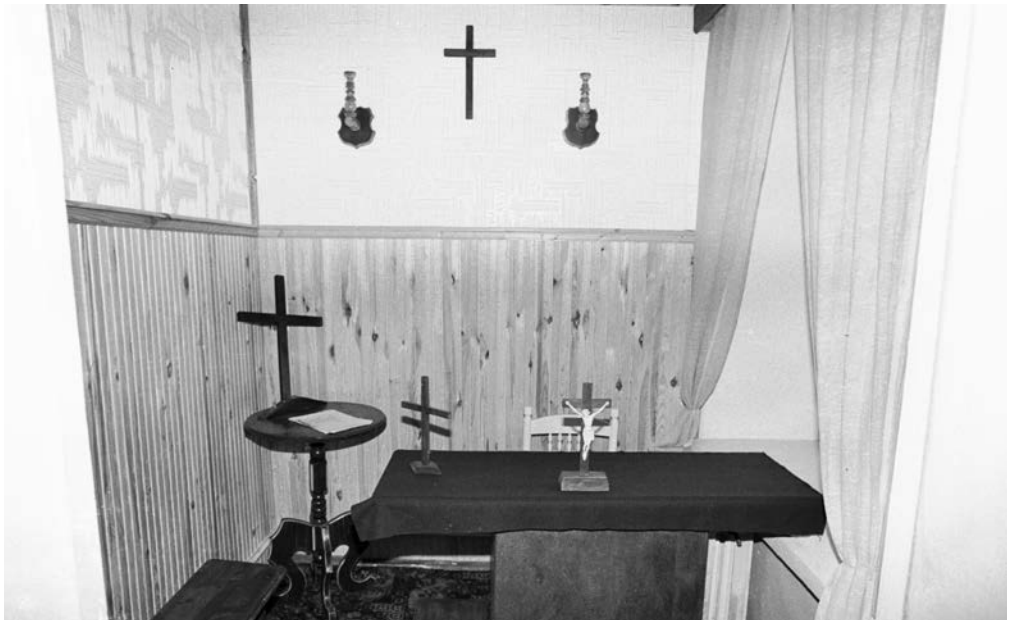
Samal ajal ehitas osa kirikuid üles omaenda vanglavaimulike võrku. Neist EELK Kriminaaltöö Keskus sõlmis 1991. aastal kinnipidamisasutustega koostöölepingu. Mõned luteri kiriku õpetajad tegutsesid aga otse ilma keskuse vahenduseta ja see hägustas pilti, kellele need vaimulikud allusid ja kes neile palka maksis. Kriminaaltöö keskuse juhid

822 EELKKA, kirjavahetus Usuasjade Talitusega 1987–1990: usuasjade voliniku kiri vaimulike keskuste juhtidele, 31.10.1990.

823 SMA, 19-2, kirjavahetus EV Valitsuse ja Ülemnõukoguga konfessionaalsetes küsimustes, 26.1.1990–16.12.1991: informatsioon usuasjade talituse struktuuri ja tegevuse kohta, 2.5.1991.

824 SMA, 19-2, kirjavahetus EV Valitsuse ja Ülemnõukoguga konfessionaalsetes küsimustes, 26.1.1990–16.12.1991: konsultatiivnõukogu koosoleku protokoll, 6.9.1990.

825 **S. Jürjo.** Kaplanaat, lk 370.

Esimesed palveruumid rajati vanglatesse käepäraste vahenditega. Tallinna vangla kabel 1992. aastal.
Foto: Harald Leppikson. RA, EFA.546.0.278068

polnud sellega rahul, soovides, et luteri vaimulikud tegutseksid keskuse koosseisus, mitte omaette.[826]

1995. aastal kavatses Eesti Kristlik Nelipühi Kirik luua lausa oma vanglateenistuse ja kutsuda selleks ellu eraldi organisatsiooni, ent justiitsministeerium keeldus selle põhikirja kinnitamast. Tolleks ajaks oli juba kokku lepitud, et vanglas võisid usulist tööd teha vaid kirikud ja kogudused, mitte teised ühendused. See regulatsioon oli sisse seatud vältimaks 1990. aastate alguse segadust ja eri gruppide vahelist rivaliteeti.[827] Sel põhjusel pöördus kinnipidamiskohtade amet 1992. aastal EELK peapiiskopi poole ja palus tal asendada EELK kriminaaltöö toimkonna juht kellegi teisega, kes ei kuuluks poliitilisse parteisse, oleks kõrgema haridustasemega ja, tehes koostööd teiste uskkondadega, aitaks kaasa olukorra stabiliseerimisele vanglates.[828]

826 Kas meie oludes võib vanglavaimulik riigi palgal olla? – Eesti Kirik, 12.11.1992, lk 6.
827 SMA, 25, Mihkel Oviir siseministeeriumile, 20.11.1995.
828 **R. Ringvee.** Estonia: Regulating Religion in Prisons Since the 1990s, lk 139.

Kirjeldatud segaduse tõttu kohtusid 1992. aasta detsembris EKN-i liikmeskirikute juhid siseminister Lagle Parekiga ja kohtumise järel kehtestati vaimulikele nädalaks ajaks sissepääsukontroll, et saada ülevaade neist inimestest, kes käivad vanglas vaimulikku tööd tegemas. Selle kontrolli tulemusena kasvas alates 1993. aastast EKN-i roll vanglavaimulike valimisel ja vanglasse tööle lubamisel ning senisest suuremat rõhku hakati panema nende kvalifikatsioonile.

1993. aasta jaanuaris jõustus Eesti Vabariigi Kinnipidamiskohtade Ameti uus kord vaimulike kinnipidamiskohtadesse pääsemise kohta. Kinnipidamisasutustesse pääsevate vaimulike valiku kinnitamine anti usuasjade talitusele ja EKN-ile, seejuures tuli täpselt välja tuua need vaimulikud, kes teenistusi läbi viisid, ja kohad, kus nad seda tegid. Jumalateenistuste läbiviimiseks tuli vaimulikul kooskõlastada kinnipidamisasutusega graafik ja, saanud alalise loa, võis ta vanglasse siseneda selle graafiku alusel. Vaimulik võis vanglat külastada ka väljaspool graafikut, aga selleks tuli iga kord kinnipidamiskohtade ametist luba küsida. Neile vaimulikele, kes olid pärit välisriikidest, pidi loa andma kinnipidamiskohtade ameti juhataja.[829] Esimese nimekirja 14 vaimulikuga, kes vanglates töötasid, esitas usuasjade talituse juhataja Tiit Sepp kinnipidamiskohtade ametile juba samal kuul, kui uus kord jõustus. Kinnipidamiskohtade ameti täitevametiks muutumise järel seda korda uuendati ja võeti kasutusele mõiste *vanglavaimulik*.[830]

1993. aasta septembris arutas EKN vaimulike töötegijate küsimust taas ja leidis, et kui vaimulikele kehtis valdkondlik pädevusnõue, siis ilmikud pidid olema EKN-i oikumeenilise komisjoni poolt atesteeritud. Sellest sai alguse vangla vaimulike töötegijate atesteerimise korra juurutamine. Selleks moodustati 8. oktoobril 1993 vaimulikest, kes vanglatööga tegelesid, oikumeeniline komisjon. Kollegiaalse juhtorganina oli see sisuliselt juba 1991. aastal ellu kutsutud vanglatöö toimkonna järglane. 1993. aasta sügisest alates alustas vanglatöö toimkond uuesti järjepidevalt tööd. Paari aasta möödudes muutus vanglatöö

829 SMA, 23, vaimulike kinnipidamiskohtadesse pääsemise kord, 25.1.1993.
830 SMA, 23, täitevameti käskkiri, 7.10.1994.

Rein Käsk ja Avo Üprus. Kaks vanglate usulise töö algatajat 2015. aastal, kui tähistati veerandsaja aasta möödumist usulisest tööst vanglates.
Eesti Kirik, 18. veebruar 2015

toimkond omaette organisatsiooniks, ehkki alluvussuhe EKN-iga säilis. 14. detsembril 1995 kinnitas EKN toimkonna reorganiseerimise Eesti Vanglakaplanite Assotsiatsiooniks.[831] Samal ajal jätkasid omaette vanglatööga nii luteri kirik kui ka nelipühilased. Sageli olid eri organisatsioonides koos ühed ja samad inimesed.

1996. aasta algul toimunud EKN-i koosolekul andis toonane vanglatoimkonna koordinaator pastor Rein Käsk aru, milline on vaimuliku vanglatöö hetkeseis, ja mainis, et reorganiseerimine vanglakaplanite assotsiatsiooniks oli endiselt ootel. Organisatsiooni jaoks oli juriidiliselt keeruline olla seotud EKN-iga ja olla samal ajal iseseisev. EKN otsustas

831 **S. Jürjo.** Kaplanaat, lk 371.

1996. aastal eraldada vanglakaplanite assotsiatsioonile kuni 150 000 Eesti krooni.

Ühtlasi mainis Käsk 1995. aastale tagasi vaadates, et kõikides vanglates toimuvad iganädalased palvused jt üritused. Paranenud oli konfessioonidevaheline koostöö ja suhted vanglate juhtkonnaga. Ent probleeme oli Käsu sõnul samuti üksjagu, alustades sellest, et riik ei tasustanud vanglakaplanite tööd, kaplanitel puudus ligipääs eeluurimise all olijate ja surmamõistetute juurde ning vajaka oli väljaõppinud töötegijatest.[832]

Et vanglakaplanite assotsiatsiooni registreerimine omaette organisatsioonina ei õnnestunud, kinnitas EKN 3. oktoobril 1996 organisatsiooni põhimääruse ja see jätkas esialgu kirikute nõukogu koosseisus. Oluline oli saada EKN-i finantstugi, et tegevust jätkata.[833]

Ent 1997. aasta algul selgus, et EKN pole valmis loodetud mahus vanglatööd toetama, küll aga soostus kaasa aitama, et assotsiatsioon saaks toetust justiitsministeeriumist. Olukord oli üsna kriitiline: justiitsministeeriumilt taotleti umbes 300 000 krooni toetust, EKN-i toetus pidi sel juhul olema 36 000 krooni. Assotsiatsioon oli esitanud 200 000 krooni suuruse taotluse ka sotsiaalministeeriumile, et tagada soovitud eelarvemaht, ent kindlus raha eraldamiseks 1997. aasta alguses puudus. EKN otsustas lõpuks eraldada 30 000 krooni ja saata toetusavalduse justiitsministeeriumile, et see leiaks vaimulikuks vanglatööks vahendid. See peegeldab hästi toonast olukorda: töötegijad vanglas olid muutunud aina professionaalsemaks, aga rahastamisel lähtuti arusaamast, et tegemist on vabatahtliku tööga.[834]

Vanglakaplanite assotsiatsioon püüdis leida väljapääsu, kavandades liitumist Sotsiaalturvaliiduga. Eelarveliselt sooviti aga endiselt olla seotud EKN-iga. Sellise plaaniga polnud EKN nõus ja kinnitas 1997. aasta novembris, et nende vaatevinklist jätkub koostöö assotsiatsiooniga senistel alustel.[835]

832 EKNA, Eesti Kirikute Nõukogu töökoosoleku protokoll, 15.2.1996.
833 EKNA, Eesti Kirikute Nõukogu töökoosoleku protokollid, 5.6.1996 ja 3.10.1996.
834 EKNA, Eesti Kirikute Nõukogu töökoosoleku protokoll, 10.2.1997.
835 EKNA, Eesti Kirikute Nõukogu töökoosoleku protokoll, 12.11.1997.

Ehkki vanglakaplanite assotsiatsioon jätkas oma tegevust ka 1998. aasta algul, toetas EKN organisatsiooni taas väikeses mahus (35 000 krooniga, mis läks peamiselt palkade maksmiseks) ja jagas raha ka venekeelsete piiblite ostuks,[836] oli 1997. aastal vanglatöös toimunud kaks olulist pööret. Kõigepealt oli riik asunud sotsiaalministeeriumi kaudu toetama vanglakaplanite assotsiatsiooni tegevust ja vanglate amet tunnustas assotsiatsiooni pädevust kaplanite tööle võtmisel. Kaplanitel pidi olema assotsiatsiooni soovitus. Teine murdepunkt oli 1997. aasta lõpus tehtud otsus võtta vanglatesse tööle palgalised kaplanid. See tähistas justiitsministeeriumi vanglakaplanaadi loomise algust.

Aastatel 1989 kuni 2000 käis vaimulik vanglatöö läbi pika teekonna. Päevakorras oli mitu põhimõttelist küsimust, kuidas vanglatööd korraldada: milline on töötajate kvalifikatsioon ja millised on kaplanite ülesanded ning õigused vaimuliku töö tegemisel; milline on vaimuliku töötegija koht vangla struktuuris ja kellele vaimulikku vanglatööd tegevad inimesed alluvad, kas oma kirikule või koguduste liidule, üksikule vanglale või justiitsministeeriumile; milline on Eesti Kirikute Nõukogu roll vanglatöö korraldamisel; kelle eelarvest tuleb vaimuliku vanglatöö rahastus?

Kui esialgu oli tegemist missioonitundest algatatud ja kantud teenimisega ning sellega seoses välditi vanglale või mõnele riigiinstitutsioonile allumist, siis 1990. aastate lõpuks oli olukord jõudnud nii kaugele, et kaplanid olid alates 1997. aastast riigi palgal ja 2000. aastal kaaluti peakaplani koha loomist, et korraldada vaimulikku teenimist vanglates.

Esimeste riigipalgaliste vanglakaplanite tööle asumisest hoolimata jätkas tööd ka vanglakaplanite assotsiatsioon, mis oli EKN-i allasutus, ent püüdis juriidiliselt korrektseks tegutsemiseks endiselt iseseisvuda. 2000. aastal toimus EKN-is nii riigi plaanide kui ka vanglakaplanite assotsiatsiooni tegevuse üle pikem arutelu, millest selgus, et viimane oli oma üldkoosolekul otsustanud liituda Sotsiaalse Rehabilitatsiooni Keskusega, põhjustades organisatsioonis pereheitmise, nii et üks osa

836 EKNA, Eesti Kirikute Nõukogu töökoosoleku protokoll, 30.3.1998.

vaimulikest töötegijatest teatas oma lahkumisest. See oli märk organisatsioonisisestest pingetest, kusjuures lahkunud töötegijad heitsid ette, et üks osa nende kolleegidest ei ela kristlike põhimõtete järgi. Tegemist oli siiski vaid ettekäändega. EKN-i täitevsekretär Eerik Jõks pidas sel teemal liikmeskirikute esindajatele ettekande ja kiitis vanglakaplanite assotsiatsiooni, nimetades seda kollektiivseks peakaplaniks, kes on tegelenud vaimulike töötegijate vanglasse saatmise, nende tagasi kutsumise, koolitamise ja õpetamisega. Varem oli assotsiatsiooni kaudu makstud vaimulikele töötegijatele ka palka.

Vanglakaplanite võtmine riigi palgale oli senist mudelit siiski juba hägustanud, sest nad said palga justiitsministeeriumist, allusid vanglaülematele ega pidanud enam kirikusüsteemis senisel moel aru andma. Sellele lisaks oli justiitsministeerium hakanud aastatuhande vahetuse ajal rääkima riigipalgaliste vanglakaplanite tööd koordineeriva peakaplani ametisse kutsumisest. See oli vanglakaplanite assotsiatsiooni ja EKN-i rahulolematuse tegelik põhjus, mis peegeldus ilmekalt ka EKN-i koosolekul. Taheti küll riigi rahastuse jätkumist, aga samal ajal kontrolli säilimist vanglatöö üle. Vanglakaplanite assotsiatsioon oli oma aja igal juhul ära elanud, sest selle liikmed läksid oma tegevuses katusorganisatsioonist sageli mööda, samal ajal ajas assotsiatsiooni juhtkond vanglajuhtidega oma asja. Kaplanite suust oli seetõttu kostunud kriitikat ka assotsiatsiooni juhi Avo Üpruse suunas. Nii selgitas EKN-i koosolekul neid küsimusi vanglatööga juba 1990. aastate algusest seotud Märt Vähi.

Eerik Jõks oli kokku pannud EKN-i ettepanekute paketi, mille kõige olulisem punkt oli peakaplani ametisse kutsumisega nõustumine, ent EKN-i idee kohaselt oleks peakaplanile ja kaplanitele palka maksnud mitte justiitsministeerium, vaid kirikute nõukogu. Sellega seoses rõhutas EKN-i president Einar Soone arutelu käigus, et kaplan peab vangile olema esmalt hingehoidlik aitaja, seejärel kristlane ja alles kolmandana oma konfessiooni esindaja. Kui kaplanist saab oma konfessiooni misjonitöö tegija, on see probleem. Jõksi hinnangul pidi vanglakaplan alluma kõigepealt peakaplanile, seejärel vanglaülemale ja alles siis usulise institutsiooni juhile, kes on ta tööle läkitanud. EKN otsustas

läbirääkimisi justiitsministeeriumiga jätkata ega rutanud senikaua vanglakaplanite assotsiatsiooni liitumist Sotsiaalse Rehabilitatsiooni Keskusega heaks kiitma.[837]

15. märtsil 2000 kohtusid EKN-i esindajad Toompea lossis peaministri, justiitsministri ja sotsiaalministriga ning andsid üle oma ettepanekud kaplanaadi ümberkorraldamise kohta. 26. aprillil toimunud EKN-i töökoosolekul oli teema taas arutusel ja endiselt oldi seisukohal, et kui justiitsministeerium peab oluliseks luua peakaplani ametikoha, peaks peakaplan olema kirikute nõukogu palgal. Sel moel oleks EKN olnud vanglakaplanaadi eest vastutav. Selleks oli kirikute nõukogu valmis hea tahte märgiks eraldama oma eelarvest 35 000 krooni, et see inimene kohe palgata, kui justiitsministeeriumist peakaplani koha loomise suhtes jaatav vastus tuleb. 15 000 krooni eraldati vanglakaplanite assotsiatsioonile.[838] Et osa vanglakaplanite assotsiatsiooni kuuluvaid kaplaneid oli juba alates 1998. aastast riigiametnikud ja neile laienesid sellest tulenevad hüved, polnud nad EKN-i ettepanekutega sugugi päri, sest see oleks tähendanud senise riigiametniku staatuse kaotamist.[839]

2000. aasta septembriks jõudis EKN-i töökoosolekule justiitsministeeriumi kava. Sellega jätkati sealt, kust 1997. aasta lõpul oli teekonda alustatud: vanglakaplanaadi struktuur ja peakaplani ametikoht tuli luua mitte EKN-i, vaid Tallinna vangla juurde. Niisiis pidi ka peakaplan olema riigi, mitte EKN-i palgal. EKN-i ja usulisi ühendusi ei lülitatud aga kaplanaadi tegevusest välja, sest peakaplan pidi ametisse nimetatama koostöös kirikute nõukoguga. EKN pidi peakaplani valiku heaks kiitma. Välja tuli töötada ka peakaplani ametikirjeldus.

Peakaplani ametikoht loodi justiitsministeeriumi otsusega 1. detsembrist 2000 ja ta allus algse korra kohaselt Tallinna vangla direktorile, kes omakorda allus ministeeriumile.[840] Detsembri lõpuks oli selgunud peakaplani kandidaat – Igor Miller. EKN arutas tema

837 EKNA, Eesti Kirikute Nõukogu töökoosoleku protokoll, 21.3.2000.
838 EKNA, Eesti Kirikute Nõukogu töökoosoleku protokoll, 26.4.2000.
839 EKNA, Eesti Kirikute Nõukogu töökoosoleku protokoll, 20.6.2000.
840 EKNA, Eesti Kirikute Nõukogu töökoosoleku protokollid, 12.9.2000 ja 15.11.2000.

kandidatuuri ja leidis ta olevat ametisse sobiv, ent lahendada tuli tema ordinatsiooni küsimus.[841] Seetõttu võeti Miller esialgu tööle katseajaga ja märtsis seda katseaega pikendati kuni ordineerimiseni 4. juunil 2001, kui temast sai EELK diakonõpetaja.[842] 2002. aastal ordineeriti Miller EELK õpetajaks. Vanglakaplanite assotsiatsiooni tegevus hääbus 2000. aastal ja organisatsioon lõpetas 2001. aastal tegevuse. 2001. aastal lõppes ka EELK Kriminaaltöö Keskuse töö.[843]

17. oktoobril 2002 allkirjastasid Eesti Vabariigi peaminister Siim Kallas ja EKN-i president Einar Soone Vabariigi Valitsuse ja Eesti Kirikute Nõukogu ühishuvide protokolli, kus sätestati üldpõhimõtted, mille alusel tuli vastastikust koostööd arendada. Teiste valdkondade seas lepiti kokku vanglakaplanaadi, kriminaalpreventsiooni ja rehabilitatsiooni valdkonna jätkuvas arendamises.

Järgnevatel aastatel jätkatigi kaplanaadi struktuuri ülesehitamist. Kui esialgu oli peakaplani ametikoht seotud Tallinna vanglaga, siis 2002. aastal toodi nõunik-peakaplani ametikoht üle justiitsministeeriumi koosseisu. Lahendamist vajas ka kaplanite alluvuse küsimus. Kellele kaplanid pidid alluma, kas vangla juhtkonnale, peakaplanile, selle usulise ühenduse kõrgemale juhile, mille koosseisu kaplan kuulus, Eesti Kirikute Nõukogule? Seegi küsimus leidis lahenduse 2002. aastal, kui pandi paika, et vaimulikes ja õpetuslikes küsimustes allub kaplan oma kiriku juhile, erialastes küsimustes peakaplanile ja ametialastes küsimustes vangla direktorile. Samas pidi kaplan olema sõltumatu, sest tema kanda oli ka vanglas töötavate ametnike hingehoid. Sestap alustasid 2003. aastal kompromisslahendusena tööd vanemkaplanid, kes olid vahelüliks kaplanite ja vangla juhtkonna vahel.[844] Peakaplan allub aga vanglate asekantslerile, kuid ta annab oma tegevusest aru nii oma kodukiriku juhile kui ka Eesti Kirikute Nõukogule.

2002. aasta jäi ajalukku veel ühe tähelepanuväärse sündmuse poolest. Esimese moodsa vanglana avatud Tartu vanglas pühitseti

841 EKNA, Eesti Kirikute Nõukogu töökoosoleku protokoll, 13.12.2000.

842 EKNA, Eesti Kirikute Nõukogu töökoosoleku protokollid, 17.4.2001 ja 19.6.2001.

843 **S. Jürjo.** Kaplanaat, lk 372–374.

844 Üks küsimus. – Eesti Kirik, 21.10.2009, lk 3.

7. novembril sisse esimene vangla kirik Eesti ajaloos, kusjuures vangla enda nurgakivi asus just kiriku all. Talituse viisid läbi piiskop Einar Soone ja vanglate peakaplan Igor Miller, assisteerimas toonased Tartu vangla kaplanid Hannes Heinsar, Toomas Nigola, Olavi Ilumets, Harku naistevangla kaplan Üllar Nõlv ja õigeusu preester Johannes Keskküla, kes pühitses kiriku õigeusu kombe kohaselt.[845] 2008. aastal pühitses piiskop Einar Soone sisse Viru vangla kabeli[846] ja 2018. aastal pühitses EKN-i president, emeriitpeapiiskop Andres Põder sisse Tallinna uue vangla kabeli.[847]

Alates 2001. aastast on Eesti vanglate kaplaniteenistus teinud tihedat koostööd Rahvusvahelise Vanglakaplanite Assotsiatsiooniga (IPCA). Selle iga-aastastest konverentsidest on Eestist tavaliselt osa võtnud peakaplan ja veel mõni kaplan. 2004. aasta juunis toimus Rahvusvahelise Vanglakaplanite Assotsiatsiooni kokkusaamine Tallinnas – see oli esimene selline kohtumine Ida-Euroopas.

Kuni 31. oktoobrini 2008 teenis vanglate peakaplanina Igor Miller, kes läks esialgu isapuhkusele, ent hiljem nõunik-peakaplani ametisse ei naasnud. Alates 2008. aasta novembrist võttis nõunik-peakaplani ameti üle EELK õpetaja Johann-Christian Põder. Enne sellesse ametisse asumist oli ta alates 2007. aasta algusest kuni 2008. aasta lõpuni töötanud arestimajade vanemkaplanina ja samal ajal ka Tallinna vangla kaplanina. Just arestimajade kaplanaadi olukorrale pööras Põder 2008. aasta aruandes üksjagu palju tähelepanu. Ta selgituste kohaselt oli arestimajade kaplanaat end küll tõestanud, aga endiselt tuli teha palju selgitustööd, et kaplanid saaksid arestimajades tegutseda. 2008. aastal töötas peale vanglakaplanite neli arestimajade kaplanit ja nende tööd koordineeris vanemkaplan, kes oli ühtlasi vanglate peakaplani asetäitja.

Vanglates ja arestimajades teenimise korraldamine aitas kaasa politseikaplanaadi loomisele, sest esmalt leppisid EKN, Politseiamet ja justiitsministeerium 2005. aastal kokku vaimulikus teenimises

845 **Meeli Pärtelpoeg.** Tartu vanglas pühitseti kirik. – Eesti Kirik, 13.11.2002, lk 2.

846 **Hanneli Rudi.** Viru vangla kabel pühitseti mitmel moel. – Postimees, 13.5.2008, https://www.postimees.ee/1794853/ (2.6.2025).

847 Fotod: täna avati pidulikult uus Tallinna vangla. – Postimees, 21.11.2018, https://www.postimees.ee/6459094/ (2.6.2025).

Piiskop Einar Soone Viru vangla kabelit pühitsemas.
Eesti Kirik, 21. mai 2008

arestimajades. Seeläbi sai vanglate peakaplanist vanglate ja arestimajade peakaplan. 2007. aastal järgnes sellele kokkuleppele politsei peakaplani ametikoha loomine.[848]

2008. aastal töötas vanglakaplanaadis 23 kaplanit eri kristlikest konfessioonidest ja neile lisandus peakaplan. Neile lisaks tegutses kinnipidamisasutustes ligi 70 vabatahtlikku töötegijat ja vaimulikku. Vanglakaplanid olid ka vanglatöötajate hingehoidjad. Ühtekokku peeti 2008. aastal vanglates umbes 6200 hingehoidlikku vestlust; jumalateenistusi toimus umbes 400. Kaplanid olid pühendunud piibli- ja leeritundide läbiviimisele, vanglates esines kristlikke koore ja ansambleid ning juba alates 1995. aastast tegelesid kaplanid koostöös EKN-iga aktiivselt ka rehabilitatsioonitööga.[849] Aastatel 2013–2014 olid kaplanid kaasatud vanglateenistuse põhiväärtuste väljatöötamisse. Et kaplanite

848 **R. Ringvee.** Riik ja religioon nõukogudejärgses Eestis 1991–2008, lk 117.
849 EKNA, Eesti Kirikute Nõukogu 2008. Issanda aasta tegevusaruanne, lk 50–51.

Johann-Christian Põder vanglate peakaplanina. Erakogu

ülesanne on tegeleda erinevaid usulisi traditsioone (või neid üldse mitte) esindavate kinnipeetavate vaimsete ja hingeliste teemadega, on kaplanid organiseerinud ka moslemitele palvusi. Näiteks 2015. aastal toimus Viru vanglas 39 moslemite palvust.[850]

Alates 2008. aastast vabatahtlike arv tasapisi kasvas, nii et 2012. aastal sai peakaplan Johann-Christian Põder aastaaruandes teatada, et kaasatud on ligi 110 vabatahtlikku, kes, nii nagu kaplanidki, on tavaliselt eri konfessioonide vaimulikud ja aitavad vanglas hingehoiutöö ja teenistuste pidamisega. 20. detsembril 2012 toimus Tallinnas Eesti Teaduste Akadeemia saalis vabatahtlikele mõeldud tänuüritus. Sellised tänuüritused on saanud vanglakaplanaadi traditsiooniks ja alates 2015. aastast toimuvad need koos koolituspäevaga.

Uute vanglate ehituse ja vanade sulgemise tõttu ümber kujundatud vanglate võrk on aastate jooksul mõjutanud ka kaplanaadi koosseisu.

850 EKNA, Eesti Kirikute Nõukogu 2015. Issanda aasta tegevusaruanne, lk 59.

Tartu avavangla pühitsemine 2015. aastal. Esiplaanil Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku piiskop Eelija, vanglate peakaplan Merike Kütt ja Tartu vangla vanemkaplan Olavi Ilumets.
Justiits- ja digiministeerium

Uutesse vanglatesse on sageli tulnud leida uued kaplanid, kes on pidanud meeskonda sulanduma, muutunud on ka töötingimused. Viimase kolmekümne aasta lõikes on vähenenud nii vangide kui ka vanglate arv ja ka kaplanaadi koosseis on alates 2000. aastate algusest kahanenud. Kui 2009. aastal oli ametis 24 kaplanit, siis 2012. aastal oli neid 19 ja 2021. aasta lõpus 15, kellele lisandus peakaplan. Aastast aastasse on vanglakaplanaadi aruannetes rõhutatud, et kaplanite omavaheline suhtlus on võrdlemisi tihe. Koos on peetud infopäevi, seminare, täiendkoolitusi.[851] Omavahelist head läbisaamist eri usuorganisatsioonide kaplanite vahel on maininud ka kaplanid ise.

Peakaplan Johann-Christian Põder oli ametis 2013. aasta septembri lõpuni ja palus end vabastada teadustööle suundumise tõttu. Avalikul konkursil leiti uueks peakaplaniks Merike Kütt, kes oli varem olnud kaitseväes Põhja kaitseringkonna kaplan. Ta asus vanglate osakonna nõunik-peakaplaniks alates 1. oktoobrist 2013. Tema töökoht asus Jõhvis, kus 27. detsembril 2012 oli tööd alustanud justiitsministeeriumi vanglate osakond.

851 **Mari Paenurm.** Euroopa vanglavaimulikud kohtusid Eestis. – Eesti Kirik, 9.6.2004, lk 2.

Viru vangla vanemkaplan Paul Gill. Justiits- ja digiministeerium

Õigeusu vaimulikud Justinus Kiviloo ja Timoteus Vassel kinnipeetavatega. Justiits- ja digiministeerium

Aastate jooksul on järjepidevalt tõstetud kaplanite haridus- ja kvalifikatsiooninõudeid. Viimati tõsteti erialase hariduse nõudeid 1. septembrist 2018. Kaplanitel peab olema usuteaduslik kõrgharidus riiklikult tunnustatud õppekaval ja hea võõrkeelte oskus. Nende nõuete rakendamist valmistati ette kolm aastat, andes kaplanitele nii aega kui ka ainelist toetust keele omandamisel. Üksikutel juhtudel on kvalifikatsioonile mittevastavus põhjustanud kaplanite töölt lahkumise.[852] Kui heita pilk vanglakaplanaadi kaadrile viimase kahe aastakümne lõikes, siis lisaks lahkujatele ja uutele tulijatele on ka mitu kaplanit, kes on vahepeal teenistusest lahkunud ja mõne aasta möödudes naasnud.

852 Eesti Kirikute Nõukogu 2021. Issanda aasta tegevusaruanne, lk 56.

Perioodi kokkuvõte

1980. aastate lõpus hakati avalikkuses kajastama Nõukogude aja vanglate tröödstitut olukorda ning ühes sellega kõnelema vajadusest asuda senist vanglakorda ja karistusõiguse süsteemi reformima. Nõukogudeaegne vanglasüsteem toetus isemajandamisele, kus vangide töö pidi katma vanglate ülalpidamiskulud ja tooma riigile tulu, ning vangide ümberkasvatamisele, et need hakkaksid ausalt töösse suhtuma ja sotsialistliku ühiselu vaimus hoiduksid uusi kuritegusid sooritamast. Levinuim vangla vorm oli koloonia tüüpi vangla, mis oli jagatud elu- ja töötsooniks. Ühiskonnas peetud diskussioone karistusõiguse ja vanglate olukorra üle mõjutas aina kasvav kuritegevus. Pärast lühiajalist langust kasvas kuritegevus 1980. aastate lõpus järjekindlalt.

1990. aasta suvel ja sügisel astuti esimesed suured sammud Nõukogude kriminaalõiguse ümbervaatamise poole. Vanglasüsteemi reformimisega tehti algust samuti 1990. aastal: 17. mail moodustati siseministri käskkirjaga senise siseministeeriumi parandusliku töö valitsuse baasil kohtuotsuste täitmise amet, millele allusid kõik Eestis tegutsenud kinnipidamisasutused. Kohtuotsuste täitmise amet kuulus siseministeeriumi koosseisu. Sama käskkirjaga asendati nõukogudeaegsed kinnipidamisasutuste nimetused (JUM-422/1 jne) parandusliku töö koloonia nimetusega (parandusliku töö koloonia nr 1 jne).

1990. aastal valmis siseministeeriumis kriminaaltäidesaatva süsteemi kontseptsioon, mis oli esimene raamtekst süsteemi muutmiseks. Kontseptsiooni kohaselt tuli vanglate võrk ümber kujundada, luues seniste suurte kolooniate asemele väiksemad kinnipidamisasutused ning jagades nende juhtimise riigi ja omavalitsuste vahel. Samal ajal esitas siseministeerium ettepaneku asutada igasse maakonda ja suuremasse linna munitsipaalvangla.

See plaan, mille eesmärk oli lõhkuda Tallinna ümbrusesse koondunud Nõukogude koloonia tüüpi vanglasüsteem ja juurutada üle Eesti asuvates maakondlikes vanglates kambersüsteem, oli tagasihoidlike rahaliste võimaluste tõttu liiga suur väljakutse ja munitsipaalvanglana tegutses aastatel 1992–1994 vaid Pärnu vangla.

1990. aastate alguses püstitatud eesmärkide ja vanglates valitsenud olukorra vahel haigutas suur lõhe. Puudusi teadsid küll paljud, aga väljapääsu leidmine oli keeruline, sest nappis nii rahalisi vahendeid kui ka kvalifitseeritud personali ja teadmisi. Pilk oli juba 1990. aastal läände pööratud ja seda kinnitas ka kriminaaltäidesaatva kontseptsiooni väljatöötamine.

Kinnipeetavad esitasid 1990. aastate alguses nõudmisi vanglate olukorra parandamiseks, samal ajal kujunesid vanglates eri grupeeringud, kes võimu eest võitlesid. Sestap iseloomustasid Eesti iseseisvuse taastamise järgset aega vangide omavahelised kokkupõrked ja vanglates korraldatud ülestõusud.

Toetudes kriminaaltäidesaatva süsteemi kontseptsioonile, mille järgi kavandati vanglasüsteemi ümberkorraldamist, otsustas Vabariigi Valitsus 16. augustil 1991 moodustada Riikliku Kinnipidamiskohtade Ameti. Kinnipidamiskohtade ameti valitsemisalasse kuulus 18 kinnipidamiskohta. Sellisel kujul – ehkki eri nimetuste all – jätkus vanglasüsteemi juhtimine kuni aastatuhande vahetuseni. 1993. aasta augustis viidi kinnipidamiskohtade amet justiitsministeeriumi koosseisu.

Vanglates oli 1990. aastate alguses suur personalipuudus. 1992. aasta keskpaigas oli kinnipidamiskohtade ameti koosseisus 2552 ametikohta, kuid neist oli komplekteeritud 2145 ehk 84,1%. Ühe vanglaametniku kohta oli 1993. aastal 2,3 kinnipeetavat (vastavalt 1960 ja 4541). Töötajaskond oli valdavalt venekeelne, ainult 5–7% olid eesti rahvusest. Kinnipidamiskohtade amet alustas personaliprobleemide lahendamist vanglajuhtide väljavahetamisest. Amet tugevdas kinnipidamiskohtade kaadrit riigikeelt valdavaid vanemametnikke värvates, ent personali leidmisega oli 1990. aastatel suuri raskusi. Vanglaametniku tööl oli kehv maine ja seetõttu vanglasse tööle ei kiputud. 1992. aastal said

vanglateenistujad uue vormi, kuid nappide vahendite tõttu nende tellimine venis.

Murranguajal algas kinnipidamisasutustes usuline ja hingehoidlik töö ja 1990. aastate alguses ehitati esimesed palveruumid. Kui esialgu oli tegemist missioonitundest kantud tööga ja sellega seoses välditi allumist vanglale või mõnele riiklikule institutsioonile, siis 1997. aastast võeti kaplanid riigi palgale. 1. detsembril 2000 loodi justiitsministeeriumi otsusega peakaplani ametikoht, mis esialgu oli seotud Tallinna vanglaga, kuid 2002. aastal toodi see justiitsministeeriumi koosseisu.

Seoses rahvusvaheliste kontaktide loomisega jõudsid Eesti vanglatesse 1990. aastate alguses esimesed väliskülalised, olgu partnersuhete loomiseks või rahvusvaheliste organisatsioonide delegatsioonide koosseisus olukorda hindama ja nõu andma. Väliskontaktide mõjul muudeti seniseid vangla sisekorra reegleid ja riiklikke seadusi ning Eesti vanglajuhtidele oli kasulik näha välisriikide vanglates toimuvat. Välisvisiitidel nähtut vahendati ka teistele vanglajuhtidele.

16. aprillil 1993 kinnitati vangla ajutised sisekorra eeskirjad, millega muudeti tingimusi vastavalt võimalustele inimlikumaks: parandati olmetingimusi, kinnipeetavatel lubati kasutada raadioid, televiisoreid jne, suurendati pakkide saamise võimalusi, alustati ruumide ümberehitamist normidele vastavaks. Kinnipeetavatele võimaldati iga päev vähemalt ühe tunni pikkune jalutuskäik värskes õhus. Eraldi tähelepanu pöörati psüühilisele abile ja sotsiaalvaldkonnale.

1993. aastal võttis Riigikogu vastu vanglate juhtimist ja korraldust puudutava täitemenetluse seadustiku, mis asendas 1970. aastast pärit parandusliku töö koodeksi. Kinnipidamisasutuste nimetusena võeti senise *parandusliku koloonia* asemel tarvitusele *vangla*. 1993. aasta lõpuks oli alles jäänud 11 vanglaasutust.

Lähtuvalt täitemenetluse seadustikust reorganiseeriti 5. aprillil 1994 antud Vabariigi Valitsuse määrusega senine kinnipidamiskohtade amet täitevametiks. Täitevameti koosseisus moodustati 16 maakondlikku täitevbürood.

Vanglate ümbernimetamine ja parandusliku töö koodeksi asendamine täitemenetluse seadustikuga ei tähendanud siiski Nõukogude aja

pärandist vabanemist. Vanglates valitsenud mentaliteet hoidis nõukogudeaegset vanglat visalt elus.

Täitemenetluse seadustiku alusel juhiti vanglasüsteemi kuni 2000. aastani, kui jõustus vangistusseadus. Nii täitemenetluse seadustik kui ka vangistusseadus juhindusid põhimõttest, et vabadusekaotuse korral ei tohtinud süüdimõistetul katkeda positiivsed kontaktid ühiskonnaga ja vanglakaristus ei võinud olla alandav, vaid pidi motiveerima inimest oma käitumist parandama.

Samad põhimõtted kajastusid ka uues karistusseadustikus. 1992. aastal muudeti kõigepealt seni kehtinud kriminaalkoodeksit, aga seejärel alustati tööd uue karistusseadustikuga, mille Riigikogu võttis vastu 2001. aasta juunis.

Kinnipeetavaid oli 1. jaanuaril 1997 kokku 4638, neist 2876 süüdimõistetud (sh 13 surmamõistetut). Järelevalve- ja valveülesandeid täitsid kinnipidamisasutustes 1058 ametnikku.

17. detsembril 1997 võeti vastu kriminaalhooldusseadus, millega reguleeriti tingimisi karistatute ja tingimisi enne tähtaega vabastatute järelevalvet. Ühtlasi lõi seadus eeldused ennetähtaegselt vabanenute sotsiaalse kohanemise soodustamiseks.

1. mail 1998 tööle hakanud kriminaalhooldussüsteem koosnes 13 kriminaalhooldusosakonnast ning kriminaalhoolduse talitustest suuremates maakonnakeskustes ja linnades. Ametis oli 110 kriminaalhooldusametnikku, kellele lisandus 1999. aastal veel 54. Kriminaalhooldusaluste arv kasvas 1990. aastate lõpus ja 2000. aastate alguses järjekindlalt. Kui 1998. aastal oli 2058 hooldusalust, siis sajandivahetuseks oli neid 6356 ja 2003. aastaks juba 7277. Oluline muudatus kriminaalhoolduse süsteemis oli 2007. aastal jõustunud kord kasutada ennetähtaegsel vabastamisel elektroonilist järelevalvet.

Alates 2000. aastate algusest pöörati aina suuremat tähelepanu vangistatute arvu vähendamisele. Kui 1990. aastatel oli kinnipeetavate arv kõikunud 4200 ja 4800 vahel, siis 2007. aasta lõpuks oli Eesti vanglates 3467 inimest, 2018. aastal aga 2525, kellest 391 olid vahistatud ja 2134 süüdimõistetud.

Aastatel 1994–1995 toimunud arutelude tulemusena pandi paika uus vanglaehituse plaan – rajada tsentraliseeritud vanglad Eesti eri piirkondadesse. Täitevamet kavatses Eesti jagada põhja-, lõuna-, ida- ja läänepiirkonnaks ning ehitada juurde kolm vanglat: Tartusse, Ida-Virumaale Kohtla-Järvele ja Tallinna piirkonda. Esimesena pidi valmima Tartu vangla. Et ehitust finantseerida, kavatseti müüa Patarei vangla ja seda ümbritsev maa. Kuna müügitehing ei õnnestunud, küsis riik Tartu vangla ehituseks 13 miljonit eurot (203 miljonit krooni) laenu Põhjamaade Investeerimispangast.

Esimese moodsa vanglana valmis 2002. aasta lõpus Tartu vangla. Pärast selle avamist vähendati kokkuhoiu saavutamiseks senist vanglate võrku. Järgmise, Viru vangla asukohas lepiti kokku 2002. aastal ja hoonekompleks avati 29. juulil 2008. Tallinna piirkonna uue vangla ehitus algas 2016. aastal Soodevahe külas ja vangla avati 21. novembril 2018. Vangla lähedusse rajati ka väljasaadetavate hoone ja arestimaja.

Iga uue vangla planeerimisega muudeti ka vanglas liikumise põhimõtteid. Kui Tartu vanglas on eri korpuste vahel liikumiseks vaja viibida välitingimustes, spordisaal, kunsti- ja muusikaruumid asuvad omaette hoones ja vangla siseõues on vangla kirik, siis Viru vanglas tuleb administratiivhoone ja süüdimõistetute korpuse vahel liikuda küll välitingimustes, aga süüdimõistetute eri hoonete vahel toimub liikumine sisekoridori kaudu. Tallinna vangla puhul viidi kõigi hoonete vaheline liikumine aga maa all asuvatesse tunnelitesse.

Seoses uute vanglatega muutus ka vanglate juhtimine. 2003. aastal loodi juhtumikorralduse ja haldusmenetlusega tegelemiseks kontaktisikute ametikoht ning 2008. aastal juurutati Tartu ja Viru vanglas ning 2011. aastal Tallinna vanglas üksusepõhine juhtimismudel.

Aastatuhandevahetus tõi kaasa struktuurireformi, millega senine vanglate amet reorganiseeriti justiitsministeeriumi vanglate osakonnaks. Seoses Viru vangla avamisega ja toonaste regionaalpoliitikat puudutavate diskussioonidega viidi justiitsministeeriumi vanglate osakond alates 2013. aasta jaanuarist Jõhvi.

Uute vanglate avamisel komplekteeriti ka uus personal. Tartu vangla personal tuli alles välja koolitada ja sellega kaasnes vanade

vanglatavade kadu. Nii nagu Tartus, oli ka enamik Viru vangla valvuritest eelneva vanglatöö kogemuseta.

Seoses uute vanglate ehitamise ja Eesti ühiskonna arenguga korrigeeriti mõnda varasemat tavapraktikat. Nii näiteks lõpetati 2008. aastal Vene kanalite näitamine vanglas ja karmistati vanglaametnike riigikeele oskuse nõuet, sest riigikeele oskus on Eesti vanglasüsteemis töötamiseks hädavajalik. Alates 2011. aastast saavad kinnipeetavad gümnaasiumis õppida vaid eesti keeles. 2012. aastal lõpetati vangis olevatele inimestele vanemahüvitise maksmine. Alates 2017. aasta oktoobrist on kõik Eesti vanglad tubakavabad ehk vangla territooriumil ei tohi suitsetada.

1990. aastatel koolitati vanglatöötajaid kursustel ja sisekaitseakadeemias. Kõigepealt moodustati 1991. aasta veebruaris õppekeskus, 1992. aastal alustas tööd sisekaitseakadeemia. Kui esialgu koolitati vanglaametnikke veel õppekeskuse kursustel, et uusi inimesi pidevas kaadripuuduses vaevlevatesse vanglatesse kiiremini tööle suunata, siis sajandivahetuse järel motiveeriti vanglaametnikke üha enam haridust omandama sisekaitseakadeemias. 2017/2018. õppeaastaks töötati välja Eesti vanglateenistuse valdkonna haridusmudel, mille järgi saab õppida ühe aasta pikkusel vanglaametniku õppekaval või kolme aasta pikkusel korrektsiooni õppekaval.

Lisa 1.
Vangide üldarv aastatel 1922–1928

Alus: Eesti Statistika 1929, nr 12, lk 715

	1928	1927	1926	1925	1924	1923	1922	Kuus keskmiselt	% aasta keskmisest: Vangid 1922–1928	% aasta keskmisest: Kuriteod jne 1924–1928
Jaanuar	2969	2979	3110	3493	2458	2538	2858	2915	102,7	82,3
Veebruar	3134	3113	3231	3579	2757	2685	2932	3062	107,8	82,6
Märts	3015	3195	3097	3430	2729	2589	2781	2976	104,8	94,5
Aprill	3051	3243	3071	3431	2882	2465	2817	2994	105,4	90,0
Mai	2967	3008	3045	3231	2838	2456	2693	2891	101,8	105,3
Juuni	2842	3014	2900	3055	2680	2359	2683	2790	98,3	112,8
Juuli	2776	2978	2865	3099	2694	2307	2591	2759	97,1	109,3
August	2681	2894	2819	3055	2631	2230	2502	2687	94,6	112,3
September	2699	2848	2799	3094	2667	2191	2399	2671	94,1	110,0
Oktoober	2690	2839	2848	3043	2759	2245	2345	2681	94,4	115,2
November	2693	2908	2906	3077	2885	2317	2414	2743	96,6	96,7
Detsember	2827	3032	3119	3218	3181	2413	2520	2901	102,2	88,8
Keskmine aastas	**2862**	**3004**	**2984**	**3233**	**2763**	**2399**	**2627**	**2839**	**100,0**	**100,0**
Indeks 1922. a = 100	108,9	114,4	113,6	123,1	105,2	91,3	100,0	–	–	–
Süüteod, seaduste ja määruste rikkumised 10 000 elaniku kohta	575	565	583	581	574	480	403	–	–	–

Lisa 2.
Vangide rahvuslik ja vanuseline osakaal 1927.–1928. aastal

Alus: Eesti Statistika 1929, nr 12, lk 717

	Eestlased	Venelased	Sakslased	Lätlased	Juudid	Soomlased	Rootslased	Muud	Teadmata
Kohtu- ja eeluurimisalused	86,31	11,60	0,23	0,30	0,29	0,09	0,06	1,12	0,07
Türmialused	87,91	9,98	0,10	0,34	0,21	0,15	0,11	1,20	–
Vangiroodulised	90,76	8,07	0,12	0,25	0,24	–	0,09	0,47	0,28
Parandusmajalised	89,63	8,84	–	0,48	0,37	–	0,03	0,65	2,32
Sunnitöölised	91,19	7,06	0,20	0,45	0,07	–	0,08	0,95	0,10
Läbikäivad vangid	86,25	9,99	0,26	0,26	0,39	0,13	–	2,72	–
Arestialused kohtuotsusega	90,19	8,76	0,04	0,21	0,18	0,05	0,05	0,52	0,02
Arestialused administratiivkorras	44,12	41,17	1,47	5,15	1,84	–	–	6,25	–
Kindluses kinni peetavad	100	–	–	–	–	–	–	–	–
Maksujõuetud võlgnikud	87,32	8,45	–	–	4,23	–	–	–	–
Teadmata	91,80	5,25	0,86	0,29	1,03	–	0,00	0,77	–
Kokku	**89,68**	**8,16**	**0,38**	**0,31**	**0,49**	**0,05**	**0,05**	**0,88**	**0,12**
Sellest mehed	89,75	7,97	0,40	0,33	0,56	0,05	0,06	0,08	0,14
Sellest naised	89,27	9,31	0,21	0,20	0,12	–	–	0,89	0,01

	Kuni 17-aastased	17–19	20–24	25–29	30–39	40–49	50–59	60–69	Kokku	Teadmata
Kohtu- ja eeluurimisalused	3,63	7,65	18,22	21,85	24,27	15,42	7,35	1,61	100,0	1,10
Türmialused	0,79	7,77	18,71	22,01	23,20	17,06	7,80	2,66	100,0	1,02
Vangiroodulised	–	0,69	18,08	23,88	27,44	19,19	8,62	2,10	100,0	0,49
Parandusmajalised	83,45	8,88	0,73	1,40	3,24	1,63	0,60	0,07	100,0	0,07
Sunnitöölised	–	1,24	18,52	24,12	27,81	19,95	6,73	1,63	100,0	0,49
Läbikäivad vangid	1,04	2,48	20,24	26,63	24,41	18,15	6,14	0,91	100,0	0,65
Arestialused kohtuotsusega	0,43	6,78	17,06	19,91	22,82	17,18	9,72	6,10	100,0	0,60
Arestialused administratiivkorras	1,10	3,68	22,79	31,99	26,47	6,98	6,62	0,37	100,0	–
Kindluses kinni peetavad	–	–	50,00	21,43	17,86	7,14	3,75	–	100,0	–
Maksujõuetud võlgnikud	–	–	–	1,41	46,48	28,17	23,94	–	100,0	–
Teadmata	0,70	9,58	18,19	25,15	19,66	17,77	7,09	1,86	100,0	–
Kokku	**3,55**	**6,92**	**17,66**	**22,57**	**22,42**	**17,02**	**7,49**	**2,37**	**100,0**	**0,51**
Sellest mehed	4,07	7,29	17,80	22,98	22,18	16,35	7,24	2,09	100,0	0,44
Sellest naised	0,37	4,61	16,83	20,04	23,91	21,12	8,98	4,14	100,0	0,96

Lisa 3.
Vangide arv ja osakaal liigiti aastatel 1924–1928

Alus: Eesti Statistika 1929, nr 12, lk 716

	Kohtu- ja eeluurimisalused	Türmialused	Vangiroodulised	Parandusmajalised	Sunnitöölised	Arestialused	Kindluses kinni peetavad	Läbikäijad	Maksujõuetud võlgnikud	Kokku
	Mehed (%)									
1928	598 (24,0)	487 (19,6)	652 (26,2)	113 (4,5)	441 (17,7)	181 (7,3)	1 (0,0)	8 (0,3)	9 (0,4)	2490
1927	708 (27,3)	550 (21,2)	511 (19,7)	132 (5,1)	500 (19,3)	172 (6,6)	3 (0,1)	11 (0,4)	9 (0,3)	2596
1926	772 (29,3)	515 (19,6)	490 (18,6)	166 (6,3)	534 (20,3)	140 (5,3)	6 (0,2)	11 (0,4)	–	2634
1925	1015 (35,4)	552 (19,2)	528 (18,4)	148 (5,2)	488 (17,0)	122 (4,2)	7 (0,2)	11 (0,4)	–	2871
1924	879 (35,8)	459 (18,7)	522 (21,3)	140 (5,7)	320 (13,0)	101 (4,1)	3 (0,1)	31 (1,3)	–	2455
	Naised (%)									
1928	75 (20,2)	165 (44,3)	–	1 (0,3)	68 (18,3)	61 (16,4)	–	2 (0,5)	–	372
1927	93 (22,8)	174 (42,6)	–	4 (1,0)	76 (18,6)	59 (14,5)	–	2 (0,5)	–	408
1926	99 (28,3)	139 (39,7)	–	9 (2,6)	67 (19,1)	33 (9,4)	1 (0,3)	2 (0,6)	–	350
1925	111 (30,7)	147 (40,6)	–	4 (1,1)	59 (16,3)	36 (9,9)	1 (0,3)	4 (1,1)	–	362
1924	94 (30,5)	119 (38,6)	1 (0,3)	1 (0,3)	38 (12,4)	36 (11,7)	–	19 (6,2)	–	308
	Kokku (%)									
1928	673 (23,5)	652 (22,8)	652 (22,8)	114 (4,0)	509 (17,8)	242 (8,5)	1 (0,0)	10 (0,3)	9 (0,3)	2862
1927	801 (26,7)	724 (24,1)	511 (17,0)	136 (4,5)	576 (19,2)	231 (7,7)	3 (0,1)	13 (0,4)	9 (0,3)	3004
1926	871 (29,2)	654 (21,9)	490 (16,4)	175 (5,9)	601 (20,2)	173 (5,8)	7 (0,2)	13 (0,4)	–	2984
1925	1126 (34,8)	699 (21,6)	528 (16,3)	152 (4,7)	547 (16,9)	158 (4,9)	8 (0,3)	15 (0,5)	–	3233
1924	973 (35,2)	578 (20,9)	523 (18,9)	141 (5,1)	358 (13,0)	137 (5,0)	3 (0,1)	50 (1,8)	–	2763

Lisa 4.
Vangide osakaal süütegude järgi aastatel 1926–1929

Alus: Eesti Statistika 1929, nr 12, lk 718

	Kokku					Keskmine	
	1929	1928	1927	1926	Keskmine	Mehed	Naised
Poliitilised süüteod							
Riigikorra kukutamise tegevus U.N.S. § 100–102	5,67	6,96	8,80	14,51	9,02	8,80	10,34
Vaenlase poole üleminek U.N.S. § 108–110	–	0,03	0,19	0,20	0,11	0,13	–
Salakuulamine U.N.S. § 111	0,32	0,62	0,71	1,45	0,78	0,83	0,48
Mäss riigikorra vastu U.N.S. § 123	0,03	–	0,03	–	0,02	0,02	–
Kihutus riigikorra vastu U.N.S. § 126–129	0,28	0,10	0,10	0,47	0,24	0,21	0,42
Sõjaväelised süüteod							
Ülemusele vastu hakkamine ja sõnakuulmatus S.N.S. § 96–122	0,25	0,07	0,26	0,20	0,19	0,23	–
Sõjaväeteenistusest kõrvale hoidmine, S.N.S. § 124–135	0,81	1,27	1,45	2,53	1,52	1,77	–
Karauli teenistuskorra rikkumised S.N.S. § 153–159	0,21	0,38	0,48	0,27	0,34	0,39	–
Kriminaalsüüteod							
Kirikute riisumine ja surnute rüvetamine N.S. § 225–234	0,03	0,21	0,29	0,13	0,17	0,18	0,12
Ametlike dokumentide võltsimine N.S. § 292–300	0,46	0,34	0,32	0,94	0,52	0,60	–
Vahialuste põgenemine või sellele kaasaaitamine N.S. § 309–317	0,39	0,31	0,39	0,64	0,43	0,39	0,65
Valeraha tegemine või levitamine N.S. § 576	0,18	0,41	0,26	0,27	0,28	0,30	0,18
Valekaebus N.S. § 940	0,14	–	–	–	0,03	0,02	0,12
Valevanne N.S. § 942	3,19	2,85	1,98	1,25	2,29	2,20	2,85
Tapmised N.S. § 1449–1469	8,09	8,98	9,47	9,18	8,94	8,27	13,01
Raskete haavade või vigastuste tekitamine N.S. § 1477–1496	4,55	4,35	3,85	3,38	4,02	4,55	0,83
Vägistamine N.S. § 1523–1528	0,84	1,06	1,00	1,22	1,03	1,20	–

Tulesüütamine N.S. § 1606–1612	1,57	1,34	1,13	1,22	1,31	1,16	2,20
Röövimine N.S. § 1627–1634	1,82	2,40	2,30	3,07	2,40	2,75	0,30
Riisumine N.S. § 1637–1643	2,73	2,98	2,04	2,47	2,54	2,85	0,71
Vargused N.S. § 1644–1659	25,28	19,81	19,92	22,41	21,81	22,33	18,66
Vargused R.N.S. § 169–173	21,53	16,04	18,27	16,10	17,96	16,93	24,18
Vargused S.N.S. § 160–165	0,39	0,21	0,84	0,37	0,46	0,53	–
Petmine N.S. § 1665–1672	0,77	0,65	0,78	0,51	0,68	0,69	0,60
Petmine R.N.S. § 173–176	0,70	0,99	0,71	0,54	0,74	0,77	0,53
Võõra vara raiskamine või omandamine N.S. § 1681–1682	0,53	0,21	0,36	0,27	0,34	0,37	0,12
Võõra vara raiskamine või omandamine R.N.S. § 177	1,43	2,16	2,30	1,22	1,78	1,91	1,01
Liiakasuvõtmine	0,03	–	–	–	0,01	0,01	–
Dokumentide võltsimine eraisikute poolt N.S. § 1690–1692	0,73	0,55	0,39	0,57	0,56	0,61	0,24
Veksli võltsimine N.S. § 1160	2,84	1,34	1,07	0,91	1,52	1,70	0,42
Valedokumentide esitamine N.S. § 975–977	0,03	0,17	0,03	0,37	0,15	0,16	0,12
Varguse varjamine ja varastatud asjade ostmine N.S. § 931	0,21	0,21	0,13	0,57	0,28	0,23	0,60
Varguse varjamine ja varastatud asjade ostmine R.N.S. § 180	0,14	0,10	–	–	0,06	0,07	–
Rasked ähvardused N.S. § 1546	–	–	0,06	0,03	0,02	0,02	0,06
Vargused laevadelt N.S. § 1210	–	–	0,03	0,07	0,02	0,03	–
Kahenaisepidamine N.S. § 1571	0,03	–	–	–	0,01	0,01	–
Postisaadetiste omandamine N.S. § 1100	–	0,03	0,03	–	0,02	0,02	–
Vanemate vastu vägivalla pruukimine N.S. § 1534	0,03	–	0,03	–	0,02	–	0,12
Kuritegeliku salga organiseerimine N.S. § 925	0,03	–	–	–	0,01	–	0,06
Võimudele vastu hakkamine ja võimu teotamine N.S. § 271–283	0,21	–	–	–	0,05	0,06	–
Ametialased süüteod							
Võimuliialdus või võimutegevusetus N.S. §338–345	0,03	0,03	0,03	0,13	0,06	0,07	–
Riigi raha või vara omandamine ehk raiskamine N.S. § 354–359	1,012	1,13	1,45	1,35	1,27	1,47	0,06
Riigi raha või vara omandamine ehk raiskamine S.N.S. § 232	0,21	0,27	0,23	0,37	0,27	0,32	–
Ametlike dokumentide võltsimine N.S. § 362	0,56	0,76	0,48	0,30	0,52	0,61	–
Altkäemaksu võtmine N.S. § 373–378	0,25	0,27	0,26	0,24	0,25	0,30	–

Vahialuste põgeneda laskmine N.S. § 452	0,03	–	0,03	–	0,02	0,02	–
Seltside jne dokumentide ehk vara hävitamine, omandamine, raiskamine jne N.S. § 1199	–	0,03	–	–	0,01	0,01	–
Aktsiisi- ja tolliseaduste rikkumine							
Salakaubavedu või pidamine T.S. § 419–430	3,40	5,73	5,59	4,32	4,78	4,66	5,47
Salaviina põletamine või müümine A.S. § 1062–1068, 1103–1111	2,03	2,74	2,56	1,42	2,19	1,53	6,18
Korrarikkumised või üleastumised							
Auhaavamised või teotamine U.N.S. § 530–540; N.S. § 285	1,30	1,30	1,00	0,57	1,04	0,84	2,26
Vägivalla pruukimine R.N.S. § 138–142	0,39	0,41	0,68	0,30	0,45	0,45	0,42
Omavoli tarvitamine N.S. § 145–153	0,39	0,51	0,58	–	0,37	0,40	0,18
Sundmääruste mittetäitmine R.N.S. § 29	0,18	1,30	0,94	0,41	0,71	0,22	3,68
Algkooli seaduse § 15 ja 11 alusel	0,03	–	–	–	0,01	0,01	–
Avaliku rahu rikkumine R.N.S. § 38–42	1,89	6,27	3,43	2,03	3,41	3,74	1,37
Kerjamine R.N.S. § 49–50	–	0,41	0,68	0,10	0,30	0,28	0,48
Laimamine N.S. § 1535–1539;R.N.S. § 136	–	–	0,26	–	0,07	0,07	0,06
Administratiivkorras karistatud							
Loata relva pidamine R.N.S. § 117	–	0,03	0,03	0,13	0,05	0,06	–
Üle piiri käimine R.N.S. § 62	0,32	0,51	0,84	0,27	0,49	0,53	0,24
Elanike mitte registreerimine R.N.S. § 58–59, 61	0,07	0,07	0,13	0,07	0,08	0,05	0,30
Teised üleastumised	0,28	0,17	0,13	0,07	0,16	0,19	–
Maksujõuetud võlgnikud	0,14	0,48	0,39	0,17	0,29	0,34	–
Läbikäivad valvealused	0,91	0,45	0,32	0,41	0,52	0,53	0,42

A.S. – aktsiisiseadus
N.S. – nuhtlusseadus
R.N.S. – rahukohtu nuhtlusseadus
S.N.S. – sõjaväe nuhtlusseadus
T.S. – tolliseadus
U.N.S. – uus nuhtlusseadus

Lisa 5.
Vangide arv aastail 1922–1931

Alus: Eesti Statistika 1932, nr 9 (130), lk 532

													Keskmiselt aastas	
	Jaanuar	**Veebruar**	**Märts**	**Aprill**	**Mai**	**Juuni**	**Juuli**	**August**	**September**	**Oktoober**	**November**	**Detsember**	**Üldse**	**Harku koloonia kasvandikud**
1931	3220	3455	3507	3455	3380	3179	3190	3118	3105	3106	3271	3459	3287	135
1930	3162	3429	3441	3482	3317	3222	3069	2968	2880	2922	3142	3337	3198	140
1929	2983	3283	3157	2996	3001	2867	2839	2828	2780	2831	3013	3294	2989	139
1928	2969	3134	3015	3051	2967	2842	2776	2681	2699	2690	2693	2827	2862	128
1927	2979	3113	3193	3243	3008	3014	2978	2894	2848	2839	2938	3032	3007	139
1926	3110	3231	3097	3071	3045	2900	2865	2819	2799	2848	2906	3119	2984	135
1925	3493	3579	3430	3431	3231	3055	3099	3055	3094	3043	3077	3218	3134	140
1924	2458	2757	2729	2882	2838	2080	2694	2631	2667	2759	2885	3181	2713	140
1923	2538	2685	2589	2465	2456	2359	2307	2230	2191	2245	2317	2413	2399	139
1922	2858	2932	2781	2817	2693	2683	2591	2502	2399	2345	2414	2520	2628	129
Keskmine 1922–1931	**2977**	**3160**	**3094**	**3089**	**2994**	**2820**	**2841**	**2773**	**2746**	**2763**	**2866**	**3040**	**2930**	**136**
% aasta keskmisest	101,6	107,8	105,6	105,4	102,2	96,2	97,0	94,6	93,7	94,3	97,8	118,0	–	–

Lisa 6.
Vangide arv ja koostis süüteoliikide järgi 1931.–1932. aastal

Alus: Eesti Statistika 1932, nr 9 (130), lk 533–534

	Vanglasse tulnud		Vanglast vabastatud			Seis aasta algul			
				Sellest %		Üldse		%	
	Kokku	Neist mehi (%)	Üldse	Karistust ära kandes	Enne tähtaega	1932	1931	1932	1931
Süüteod riigikorra vastu									
Tegevus riigikorra kukutamiseks U.N.S. § 100–102	**2**	100,0	19	57,9	31,6	137	154	6,0	6,7
Vaenlase poole üleminek U.N.S. § 108–110	**5**	100,0	–	–	–	1	–	0,0	–
Salakuulamine U.N.S. § 111	**5**	100,0	2	100,0	–	12	10	0,5	0,4
Mäss riigikorra vastu U.N.S. § 123	**–**	–	1	–	–	–	1	–	0,0
Kihutus riigikorra vastu U.N.S. § 126–133	**1**	100,0	7	100,0	–	11	18	0,5	0,8
Sõjaväelised süüteod									
Ülemusele vastu hakkamine ja sõnakuulmatus S.N.S. § 96–122	**18**	100,0	15	80,0	13,3	12	13	0,8	0,6
Sõjaväeteenistusest kõrvalehoidmine S.N.S. § 124–135	**15**	100,0	19	57,9	42,1	31	32	1,4	1,4
Vahiteenistuskorra rikkumine S.N.S. § 153–159	**3**	100,0	7	71,4	14,3	3	3	0,1	0,1
Üldkriminaalsüüteod									
Kirikute riisumine ja surnute rüvetamine N.S. § 225–234	**1**	100,0	1	–	–	1	1	0,0	0,0
Ametlike dokumentide võltsimine N.S. § 292–300	**14**	85,7	8	75,0	25,0	7	3	0,3	0,1

Vahi alt põgenemine N.S. § 309–317	**1**	100,0	3	100,0	–	4	5	0,2	0,2
Valeraha tegemine ja levitamine N.S. § 571–578	**11**	81,9	9	11,1	88,9	15	9	0,7	0,4
Valekaebus N.S. § 940	**13**	69,2	13	61,5	38,5	13	13	0,6	0,6
Valevanne ja valetunnistamine N.S. § 942–943	**45**	82,2	55	20,0	80,0	60	113	2,6	4,9
Tapmine (sugulaste, röövimise sihiga jne) N.S. § 1449–1454, 1459	**16**	75,0	22	31,8	59,1	135	106	5,9	4,6
Tapmine afekti mõjul ja ettevaatamatusest N.S. § 1455–1458, 1465–1468	**27**	100,0	31	45,2	54,8	47	55	2,1	2,4
Tapmine (lapse, abort) N.S. § 1451, 1460–1464	**43**	23,2	28	60,8	32,1	45	32	2,0	1,4
Raskete haavade või vigastuste sünnitamine N.S. § 1477–1496	**158**	96,8	192	77,0	20,8	80	108	3,5	4,7
Vägistamine N.S. § 1523–1528	**18**	94,5	9	33,3	55,6	21	12	0,9	0,5
Tulesüütamine N.S. § 1606–1615	**28**	85,7	26	19,2	65,4	43	38	1,9	1,7
Röövimine N.S. § 1527–1634	**8**	100,0	12	66,7	33,3	22	40	1,0	1,8
Riisumine N.S. § 1637–1643	**42**	95,2	36	66,7	25,0	61	44	2,7	1,9
Vargused kvalifitseeritud N.S. § 1644–1654, 1655 j. 3, 1657	**204**	90,2	240	88,8	10,0	164	150	7,2	6,7
Vargused korduvad N.S. § 1655 j. 1	**159**	91,2	130	100,0	–	128	129	5,6	5,7
Vargused korduvad N.S. § 1655 j. 2	**158**	93,7	113	92,9	2,7	169	145	7,4	6,5
Vargused korduvad R.N.S. § 170 p. 8	**114**	74,6	109	99,1	–	92	123	4,0	5,4
Vargused liht R.N.S. § 169–172	**1024**	79,0	1066	98,7	0,8	259	220	11,4	9,7
Vargused sõjaväes S.N.S. § 160–165	**3**	100,0	23	100,0					
Petmised kvalifitseeritud N.S. § 1666–1672	**4**	100,0	11	90,9	–	4	10	0,2	0,4
Petmised korduvad N.S. § 1673, 1666 j. 2, 3	**8**	100,0	4	50,0	50,0	4	4	0,2	0,2
Petmised liht R.N.S. § 173–176	**119**	92,4	104	99,0	1,0	35	9	1,5	0,4
Võõra vara raiskamine või omastamine N.S. § 1681–1682	**22**	90,9	23	87,0	8,7	16	29	0,7	1,3

Võõra vara raiskamine või omastamine R.N.S. § 177	**223**	89,3	198	97,5	1,5	67	37	2,9	1,6
Liigkasu võtmine N.S. § 1707; R.N.S. § 180	**5**	100,0	9	100,0	–	6	23	0,3	1,0
Dokumentide võltsimine eraisikute poolt N.S. § 1690–1692	**17**	100,0	21	52,3	42,9	13	12	0,6	0,5
Kuriteod eriliste kohustuste vastu N.S. § 1699–1711	**1**	100,0	5	20,0	80,0	9	13	0,4	0,6
Veksli võltsimine N.S. § 1160	**97**	94,8	76	38,2	55,3	112	78	4,9	3,4
Valedokumentidega elamine N.S. § 975–977	**6**	100,0	11	100,0	–	19	24	0,8	1,0
Varguse varjamine ja varastatud asjade ostmine N.S. § 931	**9**	77,8	8	100,0	–	3	4	0,1	0,2
Leiu teatamata jätmine R.N.S. § 178	**9**	77,8	9	100,0	–	1	2	0,0	0,1
Auhaavamine, avalikke ametikohti ja ametikohuseid täitva võimuesindaja mitteaustamine N.S. § 276–288	**36**	97,2	46	93,5	4,3	16	26	0,7	1,1
Omavoliline võimu omandamine N.S. § 289–290	**2**	100,0	2	50,0	50,0	1	3	0,0	0,1
Võimudele vastu hakkamine N.S. § 270–273	**61**	96,7	56	91,1	8,9	13	9	0,6	0,4
Mitmenaisepidamine N.S. § 1554	**–**	–	1	–	100,0	2	3	0,1	0,1
Ametialased süüteod									
Võimuliialdus või võimutegevusetus N.S. § 338–345	**1**	100,0	1	100,0	–	2	–	0,1	–
Riigi raha või vara omastamine ehk raiskamine N.S. § 354–359	**38**	100,0	36	41,7	52,7	39	39	1,7	1,7
Ametlike dokumentide võltsimine N.S. § 362–364	**6**	100,0	8	75,0	12,5	6	11	0,3	0,5
Altkäemaksu võtmine N.S. § 373–378	**10**	100,0	5	80,0	20,0	11	3	0,5	0,1
Vahialuste põgeneda laskmine N.S. § 452	**–**	–	1	100,0	–	–	2	–	0,1
Aktsiisi- ja tolliseaduste rikkumine									
Salakauba vedu või pidamine T.S. § 419–430	**250**	77,6	233	99,1	0,9	61	48	2,7	2,1
Salaja viina põletamine või müümine A.S. § 1062–1068, 1103–1111	**323**	45,5	315	98,1	0,3	65	43	2,9	1,9

Korrarikkumised ja üleastumised									
Auhaavamine ja laim U.N.S. § 530–540	**310**	73,2	3,4	99,7	–	16	22	0,7	1,0
Kupeldamine U.N.S. § 527–529	**28**	10,7	27	100,0	–	9	6	0,4	0,3
Vägivalla tarvitamine ja ähvardamine R.N.S. § 139–142	**273**	89,4	269	100,0	–	21	16	0,9	0,7
Omavoli tarvitamine ja võõra vara rikkumine R.N.S. § 145–153	**27**	88,9	25	100,0	–	3	1	0,1	0,0
Sundmääruste mittetäitmine R.N.S. § 29	**649**	78,7	656	100,0	–	11	17	0,5	0,7
Joobnult avalikku kohta ilmumine ja rahurikkumine R.N.S. § 38–42	**3412**	97,5	3485	100,0	–	47	98	2,0	4,3
Kerjamine R.N.S. § 49–50; H.S. § 165	**36**	89,8	44	100,0	–	4	1	0,2	0,0
Loata relva pidamine R.N.S. § 117	**66**	95,5	65	100,0	–	2	2	0,1	0,1
Salaja üle piiri käimine R.N.S. § 62; A.V. määrus 29.1.19	**5**	100,0	9	100,0	–	1	4	0,0	0,2
Elanikkude mitteregistreerimine R.N.S. § 59	**22**	90,9	24	100,0	–	1	–	0,0	–
Võõra metsa vargus ja kahjustamine R.N.S. § 154–155, 159–168	**221**	93,7	228	99,6	–	31	34	1,4	1,5
Avalike algkoolide seaduse § 15 j. 2 rikkumine	**15**	93,3	15	100,0	–	–	2	–	0,1
Tule eest hoidmise määruste rikkumine R.N.S. § 88–98	**17**	76,5	14	100,0	–	4	2	0,2	0,1
Maksujõuetud võlgnikud	**29**	93,1	26	96,2	–	18	18	0,8	0,8
Läbikäijad	**185**	96,2	124	96,0	0,8	6	4	0,3	0,2
Muud	**147**	93,9	142	100,0	–	2	3	0,1	0,1
Kokku	**8831**	**88,3**	**8844**	**95,6**	**3,6**	**2272**	**2283**	**100,0**	**100,0**
Kohtualuseid	**–**	–	–	–	–	1005	794	–	–
Kokku 1930. a	**8807**	**87,2**	**8978**	**96,3**	**3,3**	**–**	**–**	**–**	**–**

A.S. – aktsiisiseadus
A.V. – Ajutine Valitsus
H.S. – hoolekandeseadus
N.S. – nuhtlusseadustik
R.N.S. – rahukohtu nuhtlusseadus
S.N.S. – sõjaväe nuhtlusseadus
T.S. – tolliseadus
U.N.S. – uus nuhtlusseadus

Lisa 7.
Kinnipeetavate statistika aastatel 1991–2006

Alus: Vangide arv Eestis 1991–2005 ja selle vähendamise karistusõiguslikud ja kriminoloogilised alused. Tallinn 2007

	Süüdimõistetud	Vahistatud	Kokku	Kinnipeetavate arv 100 000 elaniku kohta
1991	3189	1219	**4408**	282
1992	3226	1552	**4778**	312
1993	2691	1823	**4514**	302
1994	2553	1965	**4518**	309
1995	2515	1886	**4401**	306
1996	2878	1350	**4228**	301
1997	3170	1582	**4752**	341
1998	3019	1323	**4342**	315
1999	3040	1639	**4679**	341
2000	3262	1541	**4803**	351
2001	3270	1505	**4775**	350
2002	3059	1293	**4352**	321
2003	3220	1355	**4575**	339
2004	3469	1096	**4565**	339
2005	3386	1024	**4410**	328
2006	3265	1045	**4310**	321

Lisa 8.

Kinnipeetavate arv aastatel 2007–2017

(aasta lõpu seisuga)

Alus: Kuritegevus Eestis 2017, lk 104

	Süüdimõistetud	Vahistatud	Arestialused	Kokku
2007	2540	916		**3456**
2008	2666	990		**3656**
2009	2719	836		**3555**
2010	2667	750		**3417**
2011	2645	754		**3399**
2012	2541	830		**3371**
2013	2428	684		**3123**
2014	2321	713	60	**3094**
2015	2094	699	30	**2823**
2016	2299	542	23	**2864**
2017	2134	570	19	**2723**

Alates 2012. aastast on vangide arv näidatud koos arestimajades viibinud vahistatute ja kriminaalkaristust kandnud isikutega. Alates 2014. aastast sisalduvad vangide üldarvus ka väärteo eest aresti kandnud isikud.

Lisa 9.

Kinnipeetavate arv aastatel 2014–2023 (aasta lõpu seisuga)

Alus: https://www.just.ee/kuritegevus2023/vangistus/ (29.9.2025)

	Süüdimõistetud	Vahistatud	Arestialused
2014	2321	713	60
2015	2094	699	30
2016	2299	542	23
2017	2134	570	19
2018	2040	530	14
2019	1984	493	10
2020	1882	473	11
2021	1774	407	8
2022	1711	345	17
2023	1525	297	19

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiiviallikad

Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku konsistooriumi arhiiv (EELKKA)

Eduard Beckmanni isikutoimik

Kirjavahetus Usuasjade Talitusega 1987–1990

Kirjavahetus vangide hooldamise ja vanglaõpetajate töö korraldamise asjus, 1939

Eesti Kirikute Nõukogu arhiiv (EKNA)

Eesti Kirikute Nõukogu tegevusaruanded 2008, 2015, 2021

Eesti Kirikute Nõukogu töökoosolekute protokollid 1990–1991, 1996–1998, 2000–2001

Rahvusarhiiv (RA)

ERA.1 – Politseitalitus

ERA.14 – Siseministeerium

ERA.31 – Riigikantselei

ERA.60 – Kohtuministeeriumi vangimajade talitus

ERA.66 – Riigikontroll

ERA.76 – Kohtuministeerium

ERA.80 – Riigikogu I–V koosseis

ERA.1097 – Pärnu maavalitsus

ERA.5046 – Riigikantselei

ERA.5237 – Justiitsministeerium

ERA.5612 – Sisekaitseakadeemia

ERA.5862 – Vanglate Amet

ERA.R-3 – Eesti Vabariigi Ülemnõukogu esimehe kantselei

ERAF.17SM – ENSV Siseministeerium

Siseministeeriumi arhiiv (SMA)

SMA, 19-2 – Eesti Vabariigi Kultuuriministeeriumi juures asuv usuasjade talitus

SMA, 23 – Kirjavahetus kirikutega ja nende allasutustega, 29.1.1993–31.10.1994

SMA, 25 – Kirjavahetus usuühingutega, 15.12.1994–1.9.1995

Kirjandus

II Riigikogu: II istungjärk: [1. okt. – 20. dets. 1923]: protokollid nr. 21–61. [Tallinn: Riigikogu, 1923].

III Riigikogu: VII istungjärk: [1. okt. – 21. dets. 1928]: protokollid nr. 169–199. [Tallinn: Riigikogu, 1928].

III Riigikogu: VIII istungjärk: [15. jaan. – 26. märts 1929]: protokollid nr. 200–241. [Tallinn: Riigikogu, 1929].

Aastate tagant. Eriüksus. – Politsei 2000, nr 6, lk 14–15.

Ambach, Georg. Eesti kriminaalõiguse arenguteed. Kolmveerand sajandit esimese kriminaalseadustiku vastuvõtmisest. – Juridica 2004, nr 3, lk 151–160.

Ambach, Georg. Karl Saarmann kui Eesti kriminaalõiguse formeerija ja arendaja. Tallinn: Akadeemia Nord, 2006.

Anepaio, Toomas. Kohtunikud, kohtu-uurijad ja prokurörid 1918–1940. Biograafiline leksikon. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2017.

Anepaio, Toomas. Kriminaalõiguse muutumisest 1889. aasta reformi käigus. – Tractatus terribiles. Artiklikogumik professor Jaan Sootaki 60. juubeliks. Tallinn: Juura, 2009, lk 139–159.

Butler, William E. Crime in the Soviet Union: Early Glimpses of the True Story. – The British Journal of Criminology 1992, vol. 32:2, lk 144–159.

Davies, Kim. Panopticon. – Encyclopedia of Prisons and Correctional Facilities. Ed. by Mary Bosworth. Vol. 2. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2005, lk 663–666.

Davies, Kim. Pennsylvania system. – Encyclopedia of Prisons and Correctional Facilities. Ed. by Mary Bosworth. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2005, lk 694–698.

Eesti ajalugu V. Pärisorjuse kaotamisest Vabadussõjani. Peatoimetaja Sulev Vahtre. Tartu: Ilmamaa, 2010.

Eesti Akadeemiline Õigusteadlaste Selts 1996.–1998. aastal. Tartu: Eesti Akadeemiline Õigusteadlaste Selts, 1999.

Eesti avalikud tegelased. Eluloolisi andmeid. Toimetanud Richard Kleis. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1932.

Eesti Baptisti Usuühingute Liidu aruanne 1934. Tallinn: Eesti Baptisti Usuühingute Liit, 1935.

Eesti NSV parandusliku töö koodeks. Ametlik tekst muudatuste ja täiendustega seisuga 1. detsember 1986. Tallinn: Eesti NSV Justiitsministeerium, Eesti Raamat, 1987.

Eesti spordi biograafiline leksikon. Koostanud Henn Saarmann ja Erlend Teemägi. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2002.

Eesti Vabariigi vanglad 1918...1940. Koostanud Uno Ilm. Tallinn: E-Info, 1994.

Eesti vanglasüsteemi aastaraamat 2000/2001. Tallinn: Justiitsministeerium, 2001.

Eesti vanglasüsteemi aastaraamat 2002/2003. Tallinn: Justiitsministeerium 2003.

Eesti vanglasüsteemi kriminaalhoolduse aastaraamat 2006. Tallinn: Justiitsministeerium, 2006.

Ehrlich, Richard. Valitsuse toidul. Tallinn: Eesti Raamat, 1978.

Esimene Õigusteadlaste päev Tartus 19. ja 20. aprillil 1920 a. – Õigus 1922, nr 5, lk 129–144; nr 7, lk 193–208.

Ginter, Jaan; Kruusamäe, Mervi; Sootak, Jaan. Eesti karistuspoliitika. Vabadusekaotuslikud karistused. Üleminek totarlitaarriiklikust karistusõigusest õigusriiklikku karistusõigusesse. Tallinn: Juura, 2004.

Graham, John; Bennett, Trevor. Kriminaalpreventsioon Euroopas ja Põhja-Ameerikas. Tallinn: Kriminaalpreventsiooni Nõukogu, 1998.

Grau, Karl. Tarvidus Uue Nuhtlusseaduse maksmapanemiseks Eesti Vabariigis. – Õigus 1921, nr 5–6, lk 97–101.

Hatto, Viive. Tallinna Keskvangimaja aastail 1920–1940. – Nõukogude Õigus 1987, nr 6, lk 427–429.

Jürjo, Silvester. Kaplanaat. – Eesti oikumeenia lugu. Tartu, Tallinn: Tartu Ülikool, Eesti Kirikute Nõukogu, 2009, lk 370–387.

Kaasik, Peeter. Parandusliku töö kolooniad Eesti NSV-s aastatel 1944–1954. – Tuna 2025, nr 1, lk 53–79.

Karistusõigus. Üldosa. Koostaja Jaan Sootak. Tallinn: Juura, 2010.

Kergandberg, Eerik. Eesti õiguskaitsereformi sotsiaalriiklik suund. – Eesti Jurist 1990, nr 4, lk 248–250.

Kimmel, Karl; Rahi, Peeter-Uno. Mõtteid karistusseadustiku eelnõust. – Juridica 1997, nr 9, lk 447–450.

Kitzberg, August. Ühe vana „tuuletallaja“ noorpõlve mälestused I–II. Tallinn, Tartu: Eesti Päevaleht, 2010.

Kiviloo, Hurma. Kuritegevus kui ühiskondlik probleem. – Juridica 1996, nr 5, lk 236–239.

Kivistik, Olja. „Kohtuniku ees seisab kaks jumalat, kaks õigust ja kibe tarvidus ühte kui teist ehk mõlemaid korraga teenida“. – Juridica 2012, nr 3, lk 169–175.

Kollmann, Nancy. Crime and Punishment in Early Modern Russia. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2012.

Kreenholm. Koostanud Merike Ivask, Svetlana Andrejeva, Madis Tuuder ja Irina Solodova. Narva: Narva Muuseum, 2017.

Krestõi vanglas. (K. Pätsi jutustus selle koguteose koostajale). – K. Päts. Tema elu ja töö. Kaasaegsete mälestusi. Tallinn: K. Pätsi 60 a. sünnipäeva mälestamise komitee väljaanne, 1934, lk 138–141.

Krikk, Mai. Eesti kriminaalpolitsei 1912–1940. Tallinn: Olion, 1994.

Kriminaalsus majandusruumis. Artiklite kogumik. Koostanud L. Kubja. (Eesti Riigikaitse Akadeemia toimetised, 3.) Tallinn: Eesti Riigikaitse Akadeemia, 1995.

Kukk, Kalev. Otto Strandman. Elulugu ja elu lugu. Tartu: Rahvusarhiiv, 2024.

Kuritegevus Eestis 2007. Tallinn: Justiitsministeerium, 2008.

Kuritegevus Eestis 2017. (Kriminaalpoliitika uuringud, 26.) Tallinn: Justiitsministeerium, 2017.

Kuritegevus Eestis 2018. Tallinn: Justiitsministeerium, 2019.

Kuritegevus ja kriminaalpreventsioon Eestis (taustad, hetkeseis, perspektiivid). Artiklite kogumik. Koostanud E. Raska. (Eesti Riigikaitse Akadeemia toimetised, 2.) Tallinn: Eesti Riigikaitse Akadeemia, 1994.

Kuuse, Rait. Eesti kriminaalhoolduse kujunemislugu. – Eesti kriminaalhoolduse esimesed aastad 1998–2004. Tallinn: Justiitsministeerium, 2004, lk 5–7.

Kõre, Jüri. Tartu Ülikooli ja Justiitsministeeriumi koostöö. – Eesti kriminaalhoolduse esimesed aastad 1998–2004. Tallinn: Justiitsministeerium, 2004, lk 16–17.

Lepp, Marta. 1905. aasta romantika, järellained, lõppvaatus. Tallinn, Tartu: Eesti Päevaleht, 2010.

Leps, Ando. Kuritegevus Baltikumis. – Eesti Jurist 1990, nr 1, lk 41–46.

Leps, Ando. Kuritegevus Eestis aastatel 1980–1989. – Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts 1989. aastal. Tartu: Tartu Ülikool, 1990, lk 178–194.

Lont, Pirje. Naiskurjategijad trellide taga. – Juridica 1997, nr 5, lk 225–228.

Luts-Sootak, Marju; Sedman, Marin. Ambivalences of the Legality Principle in the Penal Law of the Baltic Provinces in the Russian Empire (1710–1917). – From the Judge's Arbitrium to the Legality Principle. Legislation as a Source of Law in Criminal Trials. Ed. by Georges Martyn, Anthony Musson, Heiki Pihlajamäki. Berlin: Dunker & Humboldt, 2013, lk 317–349.

Luts-Sootak, Marju; Siimets-Gross, Hesi. Eesti õiguse 100 aastat. Tallinn: Post Factum, 2019.

Lõhmus, Uno. Mõtteid kriminaalõiguse reformi hetkeseisust. Ettekanne XXI õigusteadlaste päeval. – Juridica 1997, nr 9, lk 445–447.

Maruste, Rait. Karistamise asemel lepitamine. – Eesti Jurist 1990, nr 1, lk 46–49.

Maruste, Rait. Kuritegelik subkultuur tätoveeringutes, žestis, slängis. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts, 1988.

McGowen, Randall. The Well-Ordered Prison. England 1780–1865. – The Oxford History of the Prison. The Practice of Punishment in Western Society. Ed. by Norval Morris and David J. Rothman. New York, Oxford: Oxford University Press, 1998, lk 71–99.

Meie ühine vastutus: Rootsi kriminaalpreventsiooni põhimõtted. Tallinn: Kriminaalpreventsiooni Nõukogu, 1997.

Miljan, Tanel. Vanglateenistuse korraldus Eesti Vabariigis 1918–2001. Sisekaitseakadeemia lõputöö. Tallinn: Sisekaitseakadeemia, 2002.

Mäeorg, Kalmer. Tallinna vanglatest ja vangidest 19. sajandil. – Tallinna ajalugu III, 1710–1917. Peatoimetaja Tiina Kala. Tallinn: Tallinna Linnaarhiiv, 2019, lk 107–108.

Männaste, Tõnu. Kaplani roll kinnipeetava resotsialiseerimisel. Sisekaitseakadeemia lõputöö. Tallinn 2006.

Nuhtlusseaduse oskussõnad. – Õigus 1920, nr 1, lk 7–14.

Nurm, Kalju. Eesti Kriminaalhooldusametnike Liidu moodustamisest ning tegevusest. – Eesti Kriminaalhoolduse esimesed aastad 1998–2004. Tallinn: Justiitsministeerium, 2004, lk 29–31.

O'Brien, Patricia. The Prison on the Continent. Europe, 1865–1965. – The Oxford History of the Prison. The Practice of Punishment in Western Society. Ed. by Norval Morris and David J. Rothman. New York, Oxford: Oxford University Press, 1998, lk 178–201.

Pajur, Ago. Konstantin Päts. Poliitiline biograafia. II osa: riigimees (1917–1956). Tartu: Rahvusarhiiv, 2018.

Peep, Viljar. Eesti sotsiaalpoliitilise õigusloome arengujooned 1. omariiklusajal. Tallinn: Argo, 2005.

Pilli, Toivo. Adam Podin ja pan-evangeelne vaimulaad. – Usuteaduslik Ajakiri 2013, nr 2, lk 62–87.

P. K. Tingimisi süüdlaseksmõistmine. – Õigus 1922, nr 1, lk 17–18.

Prööm, Maige. Eesti vanglad 1997–1998. – Juridica 1998, nr 2, lk 67–68.

Pusta, Karl Robert. Kirjad kinnisest majast. Stockholm: EMP, 1966.

Rahvusvahelisi õigusakte. ÜRO esimese kuritegevuse preventsiooni ja õigusrikkujate kohtlemise kongressi soovitused. Vangide kohtlemise standardsed miinimumreeglid. – Eesti Jurist 1992, nr 2, lk 159–167.

Raska, Eduard. Eesti Sisekaitse Akadeemia. – Juridica 1993, nr 1, lk 18–19.

Raska, Eduard. Eesti õiguskaitsekontseptsioonist. – Eesti Jurist 1990, nr 4, lk 244–247.

Raska, Eduard. Mis kuritegevusega lahti on? – Eesti Jurist 1990, nr 2, lk 112–117.

Raska, Eduard. Sotsiaalne programm: kuritegevuse ennetamine. Teooria ja praktika küsimusi. Tallinn: Eesti Raamat, 1987.

Raska, Eduard. Vägivalla sündroom. – Akadeemia 1989, nr 2, lk 227–246.

Rebane, Ilmar. Kriminaalseadustiku eelnõu küsimusi. – Eesti Jurist 1994, nr 11, lk 3–10.

Rebane, Ilmar. Eesti Vabariigi kriminaalseadustiku eelnõust. – Eesti Jurist 1991, nr 3, lk 176–181.

Rebane, Ilmar. Eesti Vabariigi kriminaalseadustiku projektist. – Eesti Jurist 1991, nr 2, lk 92–97.

Rebane, Ilmar. Nõukogude paranduslikku töö õiguse alused. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 1965.

Rebane, Ilmar. Uus kriminaalkoodeks valmimas. – Eesti Jurist 1990, nr 6, lk 421.

Rei, August. Mälestusi tormiselt teelt. Tallinn, Tartu: Eesti Päevaleht, 2010.

Reiman, Hugo. Vangid 1926–29 a. Prisonniers de 1926–1929. – Eesti Statistika 1929, nr 12 (97), 1929, lk 715–719.

Reiman, Hugo. Vangid 1930–1932 a. Prisonniers de 1930–1932. – Eesti Statistika 1932, nr 9 (130), lk 532–534.

Riigikogu IV koosseis: täielikud protokollid: V istungjärk: 85. koosolekust 6. oktoobril – 111. koosolekuni 20. detsembril 1930. [Tallinn: Riigikogu, 1930].

Riigikogu IV koosseis: täielikud protokollid: VI istungjärk: 112. koosolekust 20. jaanuaril – 137. koosolekuni 30. märtsil 1931. [Tallinn: Riigikogu], 1931.

Riigikogu IV koosseis: Vabariigi Valitsuse ettepanekud: I–III istungjärk, 1929/1930. Tallinn 1930.

Ringvee, Ringo. Estonia: Regulating Religion in Prisons Since the 1990s. – Religion and Prison: An Overview of Contemporary Europe. Ed. by Julia Martínez-Ariño, Anne-Laure Zwilling. Cham: Springer, 2020, lk 135–148.

Ringvee, Ringo. Riik ja religioon nõukogudejärgses Eestis 1991–2008. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2011.

Rohtmets, Priit. Friedrich Akel – silmaarst, diplomaat, riigimees. Tartu: Rahvusarhiiv, 2021.

Rohtmets, Priit. Vaimulikud ühiskondlik-poliitilistes liikumistes. – Usk vabadusse: artikleid ja mälestusi Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku osast Eesti iseseisvuse taastamisel. Koostanud Anne Velliste. Tallinn: Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Konsistoorium, 2011, lk 158–182.

Saar, Jüri; Markina, Anna; Ahven, Andri; Annist, Aet; Ginter, Jaan. Kuritegevus Eestis 1991–2001. Crime in Estonia 1991–2001. Tallinn: TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, EV Justiitsministeerium, Juura, 2002.

Saarmann, Karl. Kinnipidamiskaristused uuemates nuhtlusseadustes ja nende kavades. – Õigus 1922, nr 3, lk 65–67.

Saarmann, Karl. Nuhtlusseaduse reform Itaalias. – Õigus 1921, nr 4, lk 90–91.

Sammud ja jäljed. Justiitsministeeriumi aastaraamat 2003. Tallinn: Justiitsministeerium, 2004.

Sass, Maila. Kriminaalhooldusaluste statistika 1998–2003. – Eesti kriminaalhoolduse esimesed aastad 1998–2004. Tallinn: Justiitsministeerium, 2004, lk 40–46.

Sass, Maila. Kriminaalhooldusosakond ja ametnikud. – Eesti kriminaalhoolduse esimesed aastad 1998–2004. Tallinn: Justiitsministeerium, 2004, lk 5–9.

Sedman, Marin. Karistusseaduste paljusus: Eesti Vabariigi ajalooline kogemus aastatel 1918–1940. – Juridica 2012, nr 3, lk 176–184.

Sedman, Marin. Sõjakohtud ja Riigikohtu roll sõjakohtute süsteemis Eesti Vabariigi esimesel iseseisvusperioodil. – Juridica 2009, nr 9, lk 642–654.

Sisekaitseakadeemia. 20 aastat parimate nimel. Tallinn: Sisekaitseakadeemia, 2012.

Sisekaitseakadeemia 1992–2002. Tallinn: Sisekaitseakadeemia, 2002.

Siseturvalisuse ühtne integreeritud haridusmudel: projekt. Koostanud Andres Pung, Anu Kose. Tallinn: Sisekaitseakadeemia, 2018.

Skorobogatov, Yana. Killing the Soviet Man: The Death Penalty in the Soviet Union, 1954–1991. Berkeley 2018.

Sootak, Jaan. EV kriminaalseadustiku eelnõust. – Eesti Jurist 1994, nr 10, lk 18–22.

Sootak, Jaan. Karistusõiguse alused. Tallinn: Juura, 2003.

Sootak, Jaan. Kriminaalseadustiku eelnõust ja kriminaalõigusreformi edasisest käigust. – Juridica 1995, nr 3, lk 103–105.

Sootak, Jaan. Kuriteomõiste ja kuriteokoosseis. Eesti kehtiva kriminaalõiguse tegelikest allikatest. – Juridica 1997, nr 5, lk 222–225.

Sootak, Jaan. Kuriteomõiste ja õigusriiklik kriminaalõigus. Kolme-elemendilisest kuriteomõistest karistusseadustiku üldosa eelnõus. – Juridica 1998, nr 1, lk 23–27.

Sootak, Jaan. Kõlblusvastased kuriteod uues kriminaalseadustiku projektis. – Eesti Jurist 1991, nr 4, lk 259–263.

Sootak, Jaan. Veritasust kriminaalteraapiani. Käsitlusi kriminaalõiguse ajaloost. 2., ümbertöötatud ja täiendatud väljaanne. Tartu: Tartu Ülikool, 1998.

Sootak, Jaan. Õigusriik ja kriminaalõigus: Eesti kriminaalõiguse, õigusteaduse ja -teadvuse ümberkujundamine. Ettekanne XXI õigusteadlaste päeval 17. oktoobril 1997. – Juridica 1997, nr 9, lk 442–444.

Sootak, Jaan; Kont, Einike; Miil, Mari. Eesti kriminaalõigusreform: välismaine kogemus ja edasised arenguteed. – Juridica 1995, nr 9, lk 402–408.

Sootak, Jaan; Pikamäe, Priit. Kriminaaltäitevõigus. Tallinn: Ilo, 2001.

Žigun, Julia. Raskete tervisekahjustuste tekitamine vanglateenistujatele kinnipeetavate poolt taasiseseisvunud Eesti Vabariigi vanglates. Lõputöö. Tallinn: Sisekaitseakadeemia, 2010.

Tabur, Lauri; Sepp, Raivo. Õiguskaitse- ja justiitsreformid Eestis 1991–2019. Tallinn: Sisekaitseakadeemia, 2020.

Tammela, Mari-Leen. Unistus Eesti Sahhalinist: karistusseadustiku reform, sunnitöö ja Kesselaiu saar 1920. aastate debattides. – Tuna 2021, nr 1, lk 37–53.

Tomingas, William. Vaikiv ajastu Eestis. New York: Eesti Ajaloo Instituut, 1961.

Tuglas, Friedebert. Noorusmälestused. Esimene välisreis. Pagulasmälestusi Prantsusmaalt ja Itaaliast 1909–1910. Tallinn, Tartu: Eesti Päevaleht, 2011.

Tööpõlgurite töölaagrite seadus ja kodukord. Tallinn: Vangimajade Talitus, 1938.

Uulimaa-Margus, Ulvi. Vanglate ajaloo ja arhitektuuri kujunemisest. Tallinn: Sisekaitseakadeemia, 2008.

Uurimuse „Õiguserikkumiste ja kuriteosündmuste kajastamine politseiinfos ning elanikkonna hoiakud“ aruanne. Tallinn: Kriminaalpreventsiooni Nõukogu, 1997.

Valitsusasutiste tegevus 1918–1934. Tallinn: Riigikantselei, 1934.

Valitsusasutiste tegevus 1934/35. a. Tallinn: Riigikantselei, 1935.

Valitsusasutiste tegevus 1935/1936. Tallinn: Riigikantselei, 1936.

Valitsusasutiste tegevus 1936/1937. Tallinn: Riigikantselei, 1937.

Valitsusasutiste tegevus 1937/1938. Tallinn: Riigikantselei, 1938.

Valitsusasutiste tegevus 1938/1939. Tallinn: Riigikantselei, 1939.

Vangide arv 1922 a. (iga kuu 1. päevaks). – Eesti Statistika 1922, nr 9–11, 1922, lk 18–19.

Vangide arv Eestis 1991–2005 ja selle vähendamise karistusõiguslikud ja kriminoloogilised alused. Projekti lõpparuanne. Tallinn: Tartu Ülikooli Õigusinstituut, 2007.

Vanglateenistuse aastaraamat 2018. Tallinn: Vanglateenistus, 2018.

Vanglate ja kriminaalhoolduse aastaraamat [2007]. Tallinn: Justiitsministeerium, 2008.

VNFSV kriminaalkoodeks. Tallinn: Eesti NSV Kohtu Rahvakomissariaat, 1940.

Võimas ja sünge Patarei. Mälestused Patarei vanglast 1924–1990. Koostanud Rutt Hinrikus. Tallinn: Tänapäev, 2007.

Vähi, Tiit. Õiguskorra tagamine on valitsuse üks prioriteete. – Juridica 1996, nr 5, lk 241–244.

Wehm, Georg. Vangide hooldamise küsimus. Tallinn: Tallinna Linnamisjon, 1923.

Werth, Nicolas. Der Gulag im Prisma der Archive: Zugänge, Erkenntnisse, Ergebnisse. – Osteuropa 2007, Heft 6 (57), lk 9–34.

Üleriigilise nõupidamise „Kuritegevus kui ühiskondlik probleem“ otsus. – Juridica 1996, nr 5, lk 240–241.

Алексеев, Василий. Тюремная реформа в России 1879 года. – Журнал российского права 2008, nr 9, lk 127–131.

Вольский, Михаил. Использование труда заключенных в сельском хозяйстве Российской Империи во второй половине XIX века. – Аграрная история 2020, nr 3, lk 8–12.

Воронин, Олег. Становление пенитенциарного надзора в России: исторические аспекты. Томск: НТЛ, 2010.

Гернет, Михаил. История царской тюрьмы: в пяти томах. Том 3, 1870–1900. Москва: Госюриздат, 1961.

Гернет, Михаил. История царской тюрьмы: в пяти томах. Том 4, 1900–1917. Москва: Госюриздат, 1962.

Зубкова, Елена. Амнистия 1953 года и первые опыты по пересмотру практик социального контроля в СССР. – Российская история 2021, nr 2, lk 149–160.

Михайлик, Анна. Развитие пенитенциарной системы России во второй половине XIX в. – Ленинградский юридический журнал. История и археология 2013, nr 4 (34), lk 53–54.

Пертли, Лариса. Тюремная политика Российской империи (1879–1917 годы). – Ведомости уголовно-исполнительной системы 2018, nr 9, lk 29–35.

Система исправительно-трудовых лагерей в СССР, 1923–1960: Справочник. Составитель М. Б. Смирнов. Москва: Звенья, 1998.

Сорокин, Михаил; Сорокина, Ольга. Организация деятельности мест заключения в период Временного правительства (февраль-октябрь 1917 года). – Человек: преступление и наказание 2013, nr 4 (83), lk 53–56.

Уголовное Уложение. – Свод Законов Российской Империи. Т. XV. Санкт-Петербург 1909.

Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. – Свод Законов Российской Империи. Т. XV. Санктпетербург: Тип. Второго Отделения Собственной Е.И.В.Канцелярии, 1857.

Шебалков, Сергей. Тюрьма в России в конце XIX – начале XX века и ее исправительное значение. – Ученые записки Казанского Университета. Гуманитарные науки 2014, nr 156:3, lk 111–120.

Юнгблюд, В. Т.; Машковцев, А. А. Холодное лето 1953 года в Кировской области: амнистия, преступность и борьба с ней. – Вестник Пермского университета. Серия: История 2020, nr 3 (50), lk 118–127.

Perioodika

Eesti Ekspress 2004, 2015

Eesti Kirik 1935, 1939, 1992, 2002, 2004, 2009, 2015

Eesti Päevaleht 1995–2001

Eesti Sõnumid 1994, 1995

ENSV Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja 1985

Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja 1988

Harju Elu 1990–1992, 2014, 2017

Järva Teataja 1926, 1930, 1938

Kaja 1921–1925, 1929, 1935

Koit 1923, 1925

Kristlik Ühendus 1990

Lääne Hääl: maarahva häälekandja 1930

Majanduselu: Eesti kaubandus-tööstuslik nädalaleht 1928

Meie Maa 1924, 1929

Noorte Hääl 1987

Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Ülemnõukogu Teataja 1969, 1987

Post 1994

Postimees 1923, 1925–1928, 1932, 1934, 1938, 1939, 1996, 2002, 2003, 2006, 2008–2015, 2018, 2021

Põhja Kodu 1922, 1927

Põhjarannik 2013

Päevaleht 1918, 1921, 1923–1927, 1929, 1937–1939, 1990–1995

Pärnumaa Teataja 1930

Pärnu Postimees 1925, 1926

Pühapäevaleht 1992, 1993, 1994

Rahva Hääl 1987–1990, 1992, 1995

Rahva Sõna 1927, 1929

Rajalane 1919

Riigi Teataja 1918–1923, 1926, 1928, 1929, 1931, 1934, 1935, 1937–1940, 1989–1993

Riigi Teataja I 1993–1995, 1997, 1998, 2000, 2001, 2013

Riigi Teataja Lisa 2003, 2006

Saarte Hääl 1988, 1992

Sakala 1925, 1929, 1935, 2005

Sõnumileht 1996, 1997, 2000
Sõnumilehe turvalisa Toimik nr 9 1998
Tallinna Teataja 1914, 1920, 1921
Tartu Postimees 2003, 2015
Uus Eesti 1937–1939
Vaba Maa 1924
Vaba Maa. Pärnu väljaanne 1924
Viljandi Uudised 1928
Virumaa Teataja 1927, 2007
Võru Teataja 1991, 1992
Õhtuleht 2002
Äripäev 1994–1996, 2000, 2015
Ühistöö 1991
Üleriiklise Kaupmeeste Seltside Keskliidu Teated 1934

Internetiallikad

Eesti Ekspress – https://ekspress.delfi.ee/
Justiitsministeerium – https://www.just.ee/
Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna võrgukodu – https://www.kriminaal-poliitika.ee/
Postimees – https://www.postimees.ee/
Põhjarannik – https://pohjarannik.postimees.ee/
Riigikogu stenogrammid – https://stenogrammid.riigikogu.ee/et
Riigi Teataja – https://www.riigiteataja.ee/index.html
UN Office on Drugs and Crime – https://www.unodc.org/
Vabariigi Valitsus – https://valitsus.ee/
Äripäev – https://www.aripaev.ee/

Intervjuud

Kristo Kuloga, 7.11.2023
Hannes Liivakuga, 5.12.2023
Andres Põdraga, 30.11.2023

The History of the Estonian Prison Service from 1918 to 2018

The administration of prisons in the Republic of Estonia from 1918 to 1940

Established in 1918, the Republic of Estonia inherited the prison network and administration from the Russian Empire. In 1918, there were sixteen prisons and detention houses. In January 1919, the Administration of Prisons was established under the Ministry of Justice to oversee the prisons, and on 22 January 1919, the Government approved the first prison regulations. This Regulation, which drew heavily on the Russian imperial system of prison administration (albeit with modifications to suit Estonian conditions), remained the principal legal framework governing custodial institutions until 1935.

The Regulation did not distinguish between different types of custodial institutions: all detainees were held in standard prisons, irrespective of the grounds for their detention. No specialised facilities, such as penal labour prisons, existed in Estonia during the 1920s. During the Russian Empire, provisions were made for penal labour and forced exile. Those sentenced to forced labour were sent to Siberia. These regulations were abolished in 1926, when amendments to the law on imprisonment stipulated that those sentenced to penal labour should, in the absence of special institutions, be held in ordinary prisons. A new classification of custodial institutions was introduced

only with the drafting of a new penal law and criminal code in the late 1920s and 1930s.

Conditions in Estonian prisons during the early years of independence were poor. Staff were insufficiently trained, financial resources were scarce, and overcrowding became a chronic problem due to delays in the court system. As a result, the majority of those detained were awaiting trial rather than serving sentences. Rising crime, fuelled by post-revolutionary upheaval, exacerbated the situation. For example, in 1920, the prison population was 3,108. Of these, 1,449 were convicted prisoners and 1,659 were remand prisoners.

The Regulation from 1919 also established a collegial governing body under the Ministry of Justice, the Prison Houses Curatorium. Chaired by the head of the Administration, it included as ex officio members the Chief Inspector, the Chief Medical Officer, and an engineer, alongside elected representatives from local governments. The Curatorium's mandate was to ensure that custodial institutions were exemplary and humane. It exercised both strategic oversight and day-to-day management of the system.

From 1924 onwards, prisoners' welfare societies were formed across Estonia. These were usually led by local officials, members of the clergy and community leaders. Their activities included supporting prisoners' families, offering financial assistance to those released, and arranging religious and cultural lectures within prisons. Clergy and missionaries undertook most of the practical work in the prisons. During the 1930s, Estonian churches began to pay more attention to prison ministry. Larger churches established special organisations to make their work more effective. Despite increased church finances, this work remained largely voluntary until the late 1930s, when clergy typically visited prisons on Sundays and holidays to conduct worship services, sometimes with the participation of inmates.

Plans to improve prison infrastructure began as early as 1919, when the Government approved the construction of new facilities and the renovation of existing ones. In April 1919, military barracks in Harku were repurposed as a juvenile colony for boys. In July 1919,

the Government authorised the rearrangement of the Barracks of the Patarei Sea Fortress in Tallinn into a prison. Opened as a detention house in May 1920 and renamed Tallinn Central Prison in October of the same year, Patarei became the central institution in Estonia's prison network.

The general reorganisation plan envisaged the closure of county prisons and the establishment of two or three large central prisons. Financial constraints, however, meant that the plan was never fully realised; instead, essential adjustments were made to the existing network. Significant developments included the opening of a prison hospital in Tallinn in the early 1920s, the expansion of the Lasnamäe Women's Prison in Tallinn in 1928, the reconstruction of Harku Prison (opened in 1930 and expanded in 1938 to include a penal labour prison and a camp for the 'work-shy'), and the completion of a new prison in Viljandi in 1929, which was Estonia's most modern custodial facility at the time.

By 1935, Estonia had thirteen custodial institutions – Tallinn Central Prison, Tallinn Penal Prison, and prisons in Harku, Tartu, Pärnu, Narva, Viljandi, Rakvere, Võru, Valga, Haapsalu, Paide, and Kuressaare – plus the Harku juvenile colony. Their combined capacity was 2,781, yet the inmate population exceeded 3,000. Overcrowding prompted further expansion, including the construction of a new wing at Tallinn Central Prison, which was completed in 1934, and the establishment of Murru Prison in 1938, where prisoners were employed in stonemasonry. That year also saw the transfer of the Harku juvenile colony to the reconstructed Laitse Castle.

Debates over prison labour intensified in the late 1920s, particularly concerning unfair competition between prisons and the free labour market. With the economic crisis in the early 1930s, prisoner employment declined. From 1934 onwards, efforts were made to reorganise prison labour into sectors that did not directly compete with the free market, such as state land reclamation, settlement works, stonework, and forestry.

Prisoner numbers fluctuated across the interwar period. Rising steadily in the early 1920s, the population peaked at 3,500 in the mid-1930s before falling to around 3,000 by 1939. The majority of inmates were convicted of minor offences, particularly theft.

The drafting of a new criminal code began in 1921 and concluded in 1929. Estonia adapted the Russian penal code of 1903, with modifications to suit local conditions. The new code was signed into law in 1934 and came into force on 1 January 1935.

The new Imprisonment Act of 1931 fundamentally reshaped prison organisation by transforming punitive institutions into correctional ones. All prisoners were required to work according to their education, skills, and capacity. Custodial institutions were categorised as penal houses, prisons or detention houses, all of which were subordinate to the Ministry of Justice.

At the time the law was passed, the most innovative feature was the adoption of the progressive system, inspired by the English–Irish model. Prisoners were classified into grades, with advancement offering greater privileges. Corporal punishment was abolished, in line with democratic principles and contemporary criminal justice theory. Prison councils, which were composed of directors, doctors, teachers, and judicial representatives, assessed prisoners' conduct, managed conditional release, and implemented the progressive system.

Development of the Prison System in the Republic of Estonia from 1991 to 2018

Estonia's independence in 1991 revealed a sharp contrast between the goals of the democratic state and the inherited conditions of the prison system. Prisons had poor facilities, insufficient staff, and outdated practices. Financial resources and expertise were scarce. The Soviet prison system had rested on two principles. First, self-support, i.e. prisoners' labour had to cover the costs of their maintenance while also generating income for the state. Second, re-education in

the context of Soviet ideology: corrective labour was intended to instil habits of honest work, strict obedience to laws, and conformity with socialist communal life.

From the late 1980s, public awareness of the harsh conditions in Soviet prisons grew, fuelling debate on the need for reform of both the penal system and criminal justice more broadly. The Soviet model remained in place until Estonia regained independence in 1991. However, as early as 1990, the country's policy orientation had already shifted towards the West, as evidenced by the drafting of a new concept for the enforcement of criminal sentences.

During the early 1990s, prisoners demanded better conditions and power struggles among prisoner groups led to conflicts and riots. On 16 August 1991, the Government created the National Agency for Places of Detention, bringing all prisons under its control. This authority, though renamed several times, oversaw the prison system until the late 1990s. It was placed under the Ministry of Justice in 1993.

Finding staff to work in the prisons was one of the greatest challenges. By mid-1992, only 84% of prison officer posts were filled, and the staff was predominantly Russian-speaking, with ethnic Estonians constituting only 5–7%. The role of a prison officer carried little prestige, deterring potential applicants. In 1992, new uniforms were introduced, though procurement was delayed by financial constraints.

Religious and pastoral work resumed in the early 1990s. The first chapels were built, and in 1997, prison chaplains became salaried by the state. The Ministry of Justice created the post of Chief Chaplain in 2000, which was later integrated directly into the Ministry.

International engagement was an important factor in the reform process. From the early 1990s, foreign delegations visited prisons, providing assessments and advice. Estonian prison staff also gained insights by studying prison systems abroad.

On 16 April 1993, temporary prison regulations were approved, introducing more humane conditions. These allowed the use of radios and televisions, permitted detainees to receive parcels, improved conditions in isolation cells, and guaranteed at least one hour of daily

outdoor exercise. Psychological and social support also became more prominent.

The same year, the Riigikogu adopted the Code of Enforcement Procedure (*Täitemenetluse seadustik*), which replaced the 1970 Code of Corrective Labour and introduced "prison" as the standard term for custodial institutions. By the end of 1993, eleven prisons remained in operation. On 5 April 1994, the Agency for Places of Detention was reorganised into the Executive Agency, with sixteen regional offices.

Although these reforms marked a break with Soviet-era terminology, the practices and attitudes were slow to change. The Code of Enforcement Procedure governed prisons until the new Imprisonment Act was passed by Parliament in 2000. Both instruments emphasised that deprivation of liberty should not sever positive social ties, and that imprisonment should not be degrading but instead encourage rehabilitation. These principles were incorporated into the new Penal Code, adopted in 2001.

The number of prisoners remained high through the 1990s. In January 1997, there were 4,638 detainees, of whom 2,876 were convicted, including thirteen sentenced to death. 1,058 people were working in the prison system.

Probation was introduced in 1998 following the passing of the Probation Supervision Act in December 1997. The system initially comprised 13 departments and 110 officers, and grew steadily over time. The number of cases rose from 2,058 in 1998 to over 7,000 by 2003. A major reform occurred in 2007 with the introduction of electronic monitoring during conditional release.

From the early 2000s onwards, reducing the number of prisoners became an increasingly discussed topic. While numbers had fluctuated between 4,200 and 4,800 during the 1990s, by the end of 2007, they had fallen to 3,467, and by 2018 to 2,525.

A strategic prison building programme was launched in the mid-1990s, envisaging modern centralised institutions in different regions. Tartu Prison opened in 2002 and was partly funded through a loan from the Nordic Investment Bank. Viru Prison followed in 2008, and Tallinn

Prison was completed in 2018. Each new facility incorporated updated management models and architectural designs to improve security, rehabilitation opportunities, and living conditions.

The establishment of new prisons also prompted significant structural reforms. In the early 2000s, the Prison Service agency was reorganised into the Ministry of Justice's Department of Prisons. In 2013, it was relocated to the city of Jõhvi in Eastern Estonia. New staff were recruited and trained, often without prior experience, as older practices were deliberately phased out.

Further reforms included the abolition of Russian-language broadcasts in 2008, the strengthening of state-language requirements for staff, the restriction of education in Russian from 2011, the discontinuation of parental allowances for inmates in 2012, and the introduction of tobacco-free prisons in 2017.

Training of prison staff was organised from the early 1990s, initially through courses at the Estonian Academy of Security Sciences (established in 1992), and later through formal degree programmes. By 2017, a structured education model was in place: a one-year prison officer curriculum and a three-year corrections curriculum.

Isikunimede register

Adalberg, Harku vanglaülema abi 124
Adams, Jüri 324
Adelbert, Karl 81, 94
Akel, Friedrich 106, 108
Aleksander I, Vene keiser 25
Aleksander II, Vene keiser 27
Allik, Hendrik 210
Allika, Raivo 286, 287, 343, 344
Alver, Hans 120
Amberg, Oskar 108
Amos, Friedrich 201
Anderkopp, Ado 152
Ansip, Andrus 369, 370
Antsov, Karl 124

Baars, Karl August 108
Beckmann, Eduard 194–199
Bentham, Jeremy 47
Bergvald, Gunnar 345, 383
Beria, Lavrenti 223

Daniel, Hans 212
Dikajev, Haron 344
Dolžikov, Nikolai 326
Dzeržinski, Feliks 243

Ederma, Bruno 200
Eelija, EÕAK piiskop 422
Eenmaa, Rein 402
Ehrlich, Richard 207
Einbund, Karl 109, 111
Einseln, Aleksander 394
Eliaser, Rein 139
Ellmann, J. 79
Ernits, Madis 352
Ernits, Toomas 363

Faucher, Léon 19
Froš, Ants 252

Gabrel, Rudolf Georg 98, 100, 101, 104, 106–109, 111, 129, 187, 188, 193
Galkin-Vrasskoi, Mihhail 27
Gill, Paul 423
Ginter, Jaan 239
Gorbatšov, Mihhail 234
Gramberg, Mall 351
Grau, Karl 135, 137, 138

Haiba, A. 239
Hanni, Eerik 382
Hansen, August 79
Hansen, Vootele 307, 308
Hasselblatt, Bruno 189, 192, 197
Hasselblatt, Johannes 189, 190
Hatto, Viive 237
Haukanõmm, Monika 382
Heinsar, Hannes 419

Hellat, Aleksander 63
Hillep, Einar 359
Horn, Adolf 199, 200
Howard, John 25, 47
Huntzinger, Jaques 285
Hünerson, Jaan 127

Ilm, Uno 391
Ilumets, Olavi 419, 422
Ilus, Karin 402
Ilves, Reet 293
Ilves, Toomas-Hendrik 351
Ilvest, Jüri 353
Israel, Olavi 341–345, 347, 363, 380

Jaakson, Jüri 61, 69, 72, 77–80, 86, 139
Jegorov, Indrek 402
Juhkam, Mihkel 109
Jõeäär, Aleksander 109, 140–143, 150–152
Jõks, Eerik 416
Järv, Sirje 239

Kaarna, Christian 108
Kaik, H. 79
Kalbus, Tõnis 117, 139, 142
Kallas, Siim 418
Kallau, Hendrik 90
Kallikorm, Klarika 382
Kalmthout, Anton M. van 348
Kama, Kaido 287, 296, 297, 303, 333
Kama, Priit 373, 374, 376, 382, 383, 398
Kapp, Aleksander 186, 189
Kark, Karl 108
Karlson, Jaan 212
Kask, Aleksander 212
Kask, Henn 290
Kassihin, Gerli 359
Katkosilt, Ene 382
Kelam, Mari-Ann 285
Kelam, Tunne 285
Kelnik, Arno 252
Kerem, August 108
Kergandberg, Eerik 248, 252
Kerner, Raido 382
Keskküla, Johannes 419
Kimmel, Karl 355
Kings, Ilona 239
Kirch, Kaija 382
Kiris, Advig 353
Kitsing, Aare 259, 261
Kitzberg, August 16, 18
Kiviloo, Justinus 423
Kiviste, Einar 197
Klandorf, Kalle 393
Kolts, Tiiu 333, 334
Korjus, Tabea 196
Korkman, A. 79
Kravets, Valeri 237, 272–274, 276, 277, 290, 294, 315, 316, 320, 321, 341, 342, 363
Krall, Peeter 363
Kubu, Hans 197
Kulo, Kristo 386
Kuppar, Johannes 211
Kuuse, Rait 403
Kõks, Johann (Juhan) 162
Kõo, Ahti 301
Kõre, Andrus 363, 371, 386
Käsk, Rein 413, 414
Kütt, Merike 422
Kütt, Vello 327
Küttim, Johannes 161

Laanjärv, Olev 242, 243, 250, 259, 261, 262, 267, 273, 393
Laar, Mart 303
Laatsit, Monika 359
Laid, Rein 272–274, 293, 294, 303, 305, 306

Lakes, Gordon H. 317
Lang, Kaire 382
Lang, Rein 375
Lani, Ernestine 239
Lapins, Wulf Winrich 400
Leimann, Johannes 79
Leesment, Johan 79
Leevald, A. 79
Lend, Arno 402
Lepp, Marta 36, 38, 41
Leppik, Janec 363
Leps, Ando 240, 241, 245, 246, 252, 298, 353
Letšitski, Anton 344
Levin, Simon 348, 353
Liba, Piret 382
Liebert, Elo 382
Liivak, Hannes 394
Lindmäe, Herbert 252
Livšits, Juzef 252
Loik, Rein 393
Lugna, Leho 259
Luik, Karin 359
Luiksaar, Feliks 353
Lukas, Tõnis 346
Lõhmus, Uno 298, 348, 353, 355

Mahoni, August 64, 69, 100, 101, 110, 111, 117, 118, 124, 125, 127, 128, 131, 132, 139, 145–147, 149, 150, 193
Malinovski, Boriss 344
Malva, Toomas 363
Mandela, Nelson 318
Marastu, Marko 382
Mardim, Maiken 382
Martna, Mihkel 32, 131, 132
Maruste, Rait 239, 244–246, 248, 249, 353
Matvei (Matvei-Kaarep), Johannes 189, 190
Mauer, Endel 251, 252
Maurer, Alfred 139
Mendelson, Reinhold 194
Meri, Lennart 359
Merka, Vaike 298, 353
Merusk, Kalle 252
Michal, Kristen 404
Miil, Mari 359
Miilaste, Andrus 353
Mikiver, Kristi 382
Miller, Igor 417–419
Miller, Riho 237
Minn, Johannes 81
Mokrinski, Stepan 30
Muddi, Andres 402
Mänd, Kartin 382
Müller, Johan 145, 174

Naaber, Jaan 353
Nahkur-Tammiksaar, Dialila 315
Nigola, Toomas 419
Nigul, J. 79
Nikolai I, Vene keiser 24, 26
Nikolai II, Vene keiser 30
Nõlv, Üllar 419
Näks, Peeter 344, 357, 366, 367, 372, 380, 382
Närska, Robert 290, 293, 302, 311, 392, 395

Obolenski, Eduard 344
Oja, H. 79
Ojap, Jarek 382
Osolainen, Erkki 382
Otsa, Jaanus 366
Oviir, Mihkel 296, 297, 333–337, 366

Paltser, Albert 301
Palusalu, Kristjan 164, 177
Palvadre, Anton 137, 139

Parbo, Aivo 324
Parek, Lagle 273, 284, 285, 287, 294, 412
Parts, Kaarel 193
Pavlov, Aleksei 125
Peeter I, Vene tsaar ja keiser 26
Pent, H. 79
Pevkur, Hanno 404
Pihl, Jüri 375
Piip, Ants 176
Piir, Gustav 396
Pikamäe, Priit 351, 352, 357, 359
Pikaro, Koit 381
Pilv, Aivar 353
Pleskov, Nikolai 326
Podin, Adam 194–196
Poleštšuk, Aleksander 100, 121, 123
Polishevsky, A. 79
Press, Aleksander 126, 127, 152
Prikask, Martin 189
Pruuli, Tarmo 382
Pundt, Gustav 198
Pusta, Karl Robert 201, 205, 206, 208
Põder, Andres 419
Põder, Johann-Christian 419, 421, 422
Põder, Raivo 383
Põdra, Andres 295, 396
Põhjakas, Anatoli 382
Põld, Tiiu 237, 238
Põlluaas, Urmas 320
Päts, Helma 38
Päts, Konstantin 32, 38, 48, 90, 100, 106, 176, 178, 224

Rahamägi, Hugo Bernhard 108, 196, 198–200
Rahi, Peeter-Uno 355
Rannaveski, Anu 402
Rask, Märt 259, 263, 299–302, 348, 359, 362, 366, 369, 371
Raska, Eduard 239, 251, 252, 298–301, 348–350, 353, 355
Raud, Eduard 189
Rebane, Ilmar 239, 251, 252, 298–301, 348–350, 353, 355
Reedik, Arvo 363
Rei, August 49, 51, 141, 142
Reichmann, Jaak 82, 89, 99, 139
Reiman, Hugo 87, 165
Reiman, Narva vangimaja ülem 124
Reinfeldt, K. 79
Reinhold, Johan 134, 139
Reisik, Marie 151, 152
Remsel, Edvard 375
Rikkas, Vello 273, 296, 312, 313, 317, 320
Ristlaan, Rein 408
Rõuk, Theodor 107, 108
Rüütel, Arnold 395, 397

Saamer, V. 79
Saar, Jüri 239, 252
Saar, Mihkel 194
Saarmann, Karl 135–140, 145
Saarniit, Jaak 375
Saarse, Kurt 197
Saat, Joosep 79
Saks, J. 79
Samarüütel, Robert 162
Sauerbrei, Rudolf 197
Sauks, Hulda 298
Savisaar, Edgar 250, 259
Schelbach, Karl 125
Seeder, Helir-Valdor 385
Sepp, Tiit 412
Seppik, Ain 251
Siigur, Heino 353
Sikka, Heikki 264, 321, 322, 324, 325, 327, 328, 335, 340, 341
Sildam, Toomas 252

Sirk, Artur 161
Sirp, Aivi 382
Soidla, Ain 244
Sokolov, Gennadi 275
Sollogub, Vladimir 27
Sommer, Artur 197
Soone, Einar 416, 418–420
Sootak, Jaan 252, 298, 349, 350, 352–354, 356, 404
Soots, Alar 239
Sorn, Arnold 102
Sperrling, Emil 161, 162
Stalin, Jossif 223, 225
Sternfeldt, Aleksander 197
Strandman, Andres 47, 64, 65, 73, 74, 77, 78, 80–83, 86, 87, 91, 92, 94, 98–100, 104–106, 109, 111
Strandman, Otto 32, 106–108
Suits, J. 79
Sumera, Lepo 409

Šumskaja, Anna 239

Zimmermann, Jaan 131

Tammend → Treufeldt
Tammerik, Uno 252
Taylor, Erik 317
Teder, Rein 363
Teemant, Jaan 32
Tenusaar, Arnold 252
Tepp, Jaan 234
Timmat, A. 79
Tombak, Riina 239
Tombo, Ferdinand 192
Tomingas, William 163, 206, 208
Tomiško, Antonin 39, 47
Treufeldt, Otto 160, 161
Tsižikova, Lilian 382
Tšernjagin, Fjodor 48
Tuglas, Friedebert 32, 33, 36, 51
Tuur, Terje 382
Tõnisson, Jaan 80
Tükk, Marek 382

Uluots, Jüri 137

Vaher, Ken-Marti 385
Valdaru, Kert 382
Valdsak, Alfred 79
Valdson, Paul 84
Valtna, Jaan 292
Vares, Johan 125
Varm, Kristel 382
Varul, Paul 337, 340, 341, 357–359, 380, 400
Vassel, Timoteus 423
Veering, Uno 395
Vei, Eduard 79
Veimer, Arnold 209
Velliste, Trivimi 285
Velt, Elmar 162
Vihalem, Hugo 145
Viik, Martin 190, 192
Vile, H. 79
Voodla, Triin 382
Vähi, Märt 416
Vähi, Tiit 299, 302, 340, 351

Wehm, Georg 186

Öövel, Andrus 397

Üprus, Avo 408, 409, 413, 416